www.mruni.eu

Dalia AVERKIENĖ

DAKTARO DISERTACIJA

PROCESINIAI TERMINAI: TEISINGO IR EFEKTYVAUS CIVILINIO PROCESO PRIELAIDA

SOCIALINIAI MOKSLAI,
TEISĖ (01 S)
VILNIUS, 2015

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS

Dalia Averkienė

PROCESINIAI TERMINAI: TEISINGO IR EFEKTYVAUS CIVILINIO PROCESO PRIELAIDA

Daktaro disertacija
Socialiniai mokslai, teisė (01 S)

Vilnius, 2015

Disertacija rengta 2008–2015 metais Mykolo Romerio universitete.

Mokslinė vadovė:
dr. Inga Žalėnienė (Mykolo Romerio universitetas, socialiniai mokslai, teisė – 01 S).

ISBN 978-9955-19-772-0 (internete)
ISBN 978-9955-19-771-3 (spausdintas)
© Mykolo Romerio universitetas, 2015

TURINYS

ĮVADAS 5

I. PROCESINIŲ TERMINŲ CIVILINIAME PROCESE SAMPRATA IR KLASIFIKACIJA 18

1.1. Procesinių terminų civiliniame procese genezė 18
1.1.1. Procesiniai terminai romėnų civiliniame procese 19
1.1.2. Procesinių terminų reglamentavimo raida Lietuvos teisės šaltiniuose.... 23
1.2. Laiko ir termino, kaip laiko trukmės, santykis 32
1.3. Procesinių terminų civiliniame procese sąvoka 40
1.4. Procesinių terminų paskirtis – teisingas ir efektyvus civilinis procesas..... 43
1.5. Procesinių terminų civiliniame procese klasifikacija..... 54

II. PROCESINĖS TEISINĖS PRIGIMTIES TERMINŲ IR KITŲ TEISINIŲ TERMINŲ ATRIBOJIMAS 64

2.1. Materialinės teisinės prigimties terminų atribojimas nuo procesinės teisinės prigimties terminų 65
2.2. Materialinės teisinės prigimties pretenzinių terminų ir procesinių terminų atribojimas..... 69
2.3. Ieškinio senaties terminas: materialinės ir procesinės teisinės prigimties terminų sintezė..... 74
2.4. Procedūrinio termino teisinė prigimtis ir jo atskyrimas nuo procesinių terminų..... 79
2.5. Naikinamieji terminai: materialinės teisinės prigimties arba procesinės teisinės prigimties terminai 85

III. PROCESINIŲ TERMINŲ NUSTATYMAS IR TAIKYMAS CIVILINIAME PROCESE 92

3.1. Procesinių terminų reglamentavimo problematika 94
3.1.1. Civilinės bylos išnagrinėjimas per įmanomai trumpiausią terminą..... 99
3.1.2. Procesiniai terminai atskirų kategorijų civilinėms byloms išnagrinėti..... 108
3.2. Procesinių terminų taikymo problematika 123
3.2.1. Procesiniai terminai civilinės bylos iškėlimo stadijoje 124
3.2.2. Procesiniai terminai pasirengimo teisminiam nagrinėjimui stadijoje 131
3.2.3. Procesiniai terminai teisminio nagrinėjimo stadijoje..... 136
3.2.4. Procesiniai terminai apeliacijos, kasacijos ir proceso atnaujinimo stadijose..... 147
3.2.5. Piktnaudžiavimo procesu ir procesinių terminų santykis 154

IV. VALSTYBĖS CIVILINĖ ATSAKOMYBĖ UŽ CIVILINIO PROCESO TRUKMĖS PAŽEIDIMUS 160
4.1. Valstybės civilinės atsakomybės už civilinio proceso trukmės pažeidimais padarytą žalą sąlygos 162
4.1.1. Teismo neteisėti veiksmai (neveikimas) ir kaltė 164
4.1.2. Priežastinis ryšys tarp teismo neteisėtų veiksmų ir kilusios žalos 172
4.1.3. Žala, patirta dėl civilinio proceso trukmės pažeidimų 174
4.1.3.1. Turtinė žala 175
4.1.3.2. Neturtinė žala 177
IŠVADOS 182
REKOMENDACIJOS 184
LITERATŪRA 186
PRIEDAI 220
SANTRAUKA 225
SUMMARY 241

ĮVADAS

Disertacinio tyrimo problematika. Valstybės institucijų priimti teisės aktai bei jų diskrecijai priskirtos funkcijos skirtos tarnauti žmogui. Atsižvelgiant į tai, kad laiko tėkmė yra negrįžtamas procesas, primenantis apie ribotas žmogaus galimybes laike pasinaudoti savo teisėmis, valstybė atitinkamomis priemonėmis reguliuoja institucijose, tarp jų – teisme, – atliekamų veiksmų trukmę. Viena iš tokių priemonių – procesiniai terminai, kuriais, be kita ko, siekiama įgyvendinti Lietuvos Respublikos Konstitucijos[1] 30 straipsnio 1 dalyje įtvirtintą teisę į teisminę gynybą, kurios dėka apginama ginčijama ar pažeista materialinė subjektinė teisė ir tokiu būdu realizuojamas materialinės subjektinės teisės veiksmingumas. Tinkamai apgynus materialinę subjektinę teisę, be kita ko, užtikrinamas žmogaus orumas. Šią mintį galima pagrįsti tuo, kad žmogaus orumas yra „pamatinė teisinė kategorija žmogaus teisių sistemoje"[2], sąveikaujanti su kitų teisių įgyvendinimu. Nors mokslinėje doktrinoje žinomos kelios žmogaus orumo kilmės teorijos (teologinė, pasaulietinės prigimtinės teisės koncepcija, I. Kanto žmogaus orumo ir visuomeninio santykio koncepcija[3]), šiame kontekste orumą tikslingiausia suvokti ir kildinti iš visuomeninių santykių, o tiksliau – iš civilinių procesinių teisinių santykių. Juk civiliniame procese laikydamiesi ar pažeisdami, prašydami sustabdyti, pratęsti ar atnaujinti procesinius terminus, civilinės bylos nagrinėjimo eigai ir efektyvumui įtakos gali turėti visi proceso dalyviai, kurių orumas turi būti užtikrinamas tiek, kiek jie savo veiksmais prisidėjo efektyviam ir teisingam procesui pasiekti. Taigi tinkamai įgyvendinus teisę į teisminę gynybą ir teisinių santykių subjektui realizavus materialinę subjektinę teisę, taip pat apginamas jo orumas.

Atsižvelgiant į tai, kad civilinis procesas skirtas apginti pažeistas materialines subjektines teises, o šiuolaikiniams ekonominiams, finansiniams, darbo ir kitiems materialinės teisės reguliuojamiems teisiniams santykiams svarbus laiko faktorius, materialinei subjektinei teisei apginti teismine tvarka būtinas efektyvus procesas. Civilinio proceso jurisprudencijoje[4] akcentuojama, kad neužtenka užtikrinti jurisdikcijos tinkamumo, – taip pat svarbu garantuoti teismo proceso efektyvumą. Valstybės įstatymų leidžiamoji ir vykdomosios[5] valdžios institucijos, ieškodamos būdų kaip pagreitinti procesą, sutrumpinti bylų nagrinėjimo teismuose trukmę, akcentuoja greitą procesą, imasi priemonių teismų

1 Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 33-1014.

2 Venckienė, E. Žmogaus orumo ir teisės į orumą sampratų įvairovė ir jos kritinė analizė. *Jurisprudencija*. 2005, 77(69): 97.

3 Venckienė, E. *Žmogaus orumas kaip teisinė kategorija.* Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008, p. 41–59.

4 Savchyn, N. Judicial Errors in Civil Proceedings: Concept, Causes and Procedural Methods of Their Prevention. *Jurisprudencija*. 2014, 21(2): 484.

5 Pvz.: Kauno dienos ir BNS informacija. Lietuvos Respublikos Prezidentė ragina atsisakyti neefektyviai dirbančių teismų. *Kauno diena* [interaktyvus]. Kaunas, 2014-06-17 [žiūrėta 2014-11-30]. <http://kauno.diena.lt/naujienos/lietuva/politika/prezidente-ragina-atsisakyti-neefektyviai-dirbanciu-mazu-teismu-635122#.U9JHsMvfpoI>; Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos apklausa: Teismo proceso efektyvumas ir pagarba žmogui teismo procese. Apklausos vienas iš pirmųjų klausimų – ar bylos teismuose išnagrinėjamos greitai. Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija [interaktyvus]. Vilnius [žiūrėta 2014-11-20]. <http://www.tm.lt/apklausarodyti/30/>.

darbui optimizuoti ir krūviui sumažinti[6] – priėmė Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso[7] (toliau – CPK) pataisas[8], atliko organizacines reformas (reorganizuoti Lietuvos Respublikos apylinkių teismai[9], teismų darbo krūviams mažinti, panaikinti hipotekos skyriai prie apylinkės teismų[10]). Visos šios priemonės turi sudaryti prielaidas efektyvesniam civiliniam procesui. Tačiau vien tik operatyvus procesas teisine prasme (taip pat ekonomine) gali būti ne tik nenaudingas, bet ir žalingas. Dėl to akcentuojant proceso efektyvumą, svarbu nepamiršti teisingo bylos nagrinėjimo. Įvertinus tai, kad Lietuva, pagal trumpiausiai nagrinėjamų civilinių bylų trukmę, yra viena iš pirmųjų valstybių Europoje[11], iškyla klausimas, kas yra efektyvus procesas, kaip jis sąveikauja su teisingu procesu, ar prioriteto teikimas greitam procesui nepakenks teisingam bylos nagrinėjimui? Kita vertus, ar ilgai užtrukęs „teisingas" bylos nagrinėjimas iš tikrųjų yra teisingas?

Šioje plotmėje, siekiant teisingo ir efektyvaus civilinio proceso, implikuojasi civiliniai procesiniai terminai (toliau taip pat – procesiniai terminai), nes galimybę analizuoti teisingo ir efektyvaus proceso pusiausvyrą per procesinių terminų prizmę suteikia nevienareikšmė procesinių terminų paskirtis. Teisingumo įgyvendinimą procesinių terminų dimensijoje lemia įstatymų leidžiamajai ir teisminei valdžiai deleguotų funkcijų pasidalijimas. Teisingas procesas procesinių terminų plotmėje gali būti pasiekiamas, kai laikydamasis bendrų teisės principų, atsižvelgdamas į kitus civilinio proceso teisės institutus ir procesinius terminus nustatančias teisės normas, kiekvienoje civilinėje byloje teisėjas sprendžia konkrečius procesinių terminų paskyrimo (kai tokia teisė teismui suteikiama

6 Teismų darbo krūvius iliustruoja teisėjo išnagrinėtos bylos per mėnesį. Antai 2010 metais apylinkių teismų vidutinis darbo krūvis buvo 75,86 etaloninės bylos ir kiti supaprastinti procesiniai dokumentai teisėjo išnagrinėti per mėnesį, 2011 metais – 67,08, 2012 metais – 71,79, 2013 metais – 71,58. Tai parodo, kad teisėjų darbo krūviai tendencingai išlieka dideli. Lietuvos Respublikos teismų ir teismų savivaldos institucijų 2011 metų veiklos apžvalga, p. 56. *Nacionalinė teismų administracija* [interaktyvus]. Vilnius, 2012 [žiūrėta 2014-05-23]. <http://www.teismai.lt/dokumentai/LR-teismu-ir-teismu-savivaldos-instituciju-2011-metu-veiklos-apzvalga.pdf>; Lietuvos Respublikos teismų ir teismų savivaldos institucijų 2012 metų veiklos apžvalga. 2 priedas, p. 3. *Nacionalinė teismų administracija* [interaktyvus]. Vilnius, 2013 [žiūrėta 2014-05-23]. <http://www.teismai.lt/dokumentai/teismai-apzvalga%202012%20galutinis.pdf>; Lietuvos Respublikos teismų ir teismų savivaldos institucijų 2013 metų veiklos apžvalga, p. 38. *Nacionalinė teismų administracija* [interaktyvus]. Vilnius, 2014 [žiūrėta 2014-05-23]. <http://www.teismai.lt/dokumentai/teismu%20ataskaita_2013_po%20pristatymo.pdf>.

7 Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 36-1340.

8 Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymas Nr. XI-1480. *Valstybės žinios*. 2011, Nr. 85-4126. CPK pakeitimai suteikia teisę tam tikras civilines bylas apeliacine instancija nagrinėti vienam teisėjui, o ne trijų teisėjų kolegijai, išskyrus atitinkamas išimtis (pvz., CPK 304 str.; CPK 336 str. 2 d.). Taip pat įtvirtinta rašytinė atskirojo skundo, apeliacinio skundo nagrinėjimo tvarka, išskyrus numatytas išimtis (atitinkamai CPK 336 str. 1 d., CPK 321 str. 1 d.).

9 Lietuvos Respublikos apylinkės teismų reorganizavimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 108-5460.

10 Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2012 m. birželio 29 d. įsakymas Nr. 1R-181 „Dėl Teisingumo ministro 2011 m. spalio 26 d. įsakymo Nr. 1R-254 „Dėl Centrinės hipotekos įstaigos filialų hipotekos skyrių prie apylinkės teismų veiklos teritorijų nustatymo" pripažinimo netekusiu galios". *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 77-4005.

11 OECD Economics Department Policy Notes. What Makes Civil Justice Effective, p. 11? *OECD Economics Department* [interaktyvus]. Paris, 18 June 2013 [žiūrėta 2014-05-30]. < http://www.oecd.org/economy/growth/judicialperformance.htm>.

įstatymo leidėjo), sustabdymo, pratęsimo, atnaujinimo ir kitus klausimus. Analizuoti efektyvų civilinį procesą per procesinių terminų prizmę skatina poreikis atskleisti procesinių terminų efektyvumo turinio formalųjį ir turiningąjį elementus. Procesinių terminų efektyvumo formaliojo elemento tyrimas parodo, ar esamas procesinių terminų reglamentavimas yra efektyvus, t. y. ar procesinius terminus nustatančios teisės normos yra veiksmingos, ar jų įmanoma laikytis kitų civilinio proceso teisės normų sistemoje, siekiant teisingo pažeistų ar ginčijamų materialinių subjektinių teisių gynimo. Procesinių terminų efektyvumo turiningojo elemento analizė atskleidžia, ar pasiekiami procesiniams terminams iškelti tikslai, kokios problemos iškyla įgyvendinant procesinius terminus nustatančias teisės normas. Taigi procesinių terminų paskirtis procesinius terminus paverčia įrankiu teisingam ir efektyviam procesui pasiekti ir užkoduoja pagrindinę disertacijoje iškeliamą problemą – kaip suderinti teisingą ir efektyvų procesą, nustatant bei taikant procesinius terminus.

Lietuvos teisinėje sistemoje taip pat pastebimos kitos su procesinių terminų teisiniu reglamentavimu ir taikymu susijusios teorinės ir praktinės problemos. Civilinio proceso teisės doktrinoje pasigendama procesinės teisinės prigimties ir materialinės teisinės prigimties terminų atribojimo, kuris suteiktų aiškumo nustatant terminus, minimizuotų grėsmę pažeisti terminų taikymo taisykles ir šiuo aspektu eliminuotų teisės į teisminę gynybą pažeidimo galimybę. Civilinio proceso teisės doktrinoje netirta valstybės civilinė atsakomybė, atsirandanti pažeidus asmens teisę į teisminę gynybą per įmanomai trumpiausią terminą. Ištirtos valstybės civilinės atsakomybės sąlygos ir jų reikšmė, sprendžiant žalos, kilusios dėl pernelyg ilgo civilinio proceso, atlyginimo klausimus, sudarytų teorinį pagrindą valstybės civilinei atsakomybei už civilinio proceso trukmės pažeidimus taikyti.

Disertacinio tyrimo aktualumas. Nagrinėti procesinių terminų civiliniame procese institutą, procesinių terminų reglamentavimo ir taikymo aspektus, šių terminų vaidmenį teisingam ir efektyviam bylos išnagrinėjimui paskatino trys pagrindinės aktualios priežastys.

Viena iš priežasčių, lėmusi šios temos tyrimą, yra mokslinės ir praktinės diskusijos[12] teisinių terminų atribojimo, procesinių terminų nustatymo ir taikymo, civilinio proceso

12 Driukas, A. Terminai civilinėje teisėje. *Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas: pirmieji dešimt galiojimo metų*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2013, p. 193–224; Višinskis, V.; Stauskienė, E. Proceso pagreitinimo priemonės CPK projekte. *Teisė į teisminę gynybą civilinio proceso reformos kontekste: mokslinių straipsnių rinkinys.* Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2010, p. 28–38; Mickevičius, T. CPK pakeitimai: kodėl teisę į teisminę gynybą įgyvendinti taps paprasčiau? *Teisė į teisminę gynybą civilinio proceso reformos kontekste: mokslinių straipsnių rinkinys.* Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2010, p. 78–90; Nekrošius, V. *Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės.* Vilnius: Justitia, 2002; Lupoi, M. A. Recent Developments in Italian Civil Procedure Law. *Civil Procedure Review*. 2012, 3(1): 25–51. Farshatov, I. A. *Iskovaja davnost. Zakonodatelstvo: teorija i praktika* [Limitations. Legislation: Theory and Practice]. Moskva: Gorodec, 2004, p. 91; Savchyn, N., *supra* note 4, p. 484; Edel, F. The Length of Civil and Criminal Proceedings in the Case-Law of the European Court of Human Rigths. *Human Rights Files.* Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2007, No. 16; Hembach, H. The Length of Proceedings in the Jurisdiction of the European Court of Human Rights [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-09-27]. <http://echr-online.com/resources>; Sime, S. *A Practical Approach to Civil Procedure.* 5th edition. Oxford: University Press, 2002; De Santis di Nicola, F. Principle of Subsidiarity and „Embeddedness" of the European Convention on Human Rights in the Field of the Reasonable-Time Requirement: the Italian Case. *Jurisprucendija.* 2011, 18(1): 7–32; Blake, S. *A Practical Approach to Effective Litigation.* Sixth

trukmės, proceso efektyvumo klausimais. Šios diskusijos ir su civilinio proceso efektyvumu susijusi pozityvioji teisė bei jos pakeitimai[13] atkreipė dėmesį į procesinius terminus, efektyvaus ir teisingo proceso poreikį. Tuo pačiu paaiškėjus, kad Lietuvos Respublikos civilinio proceso teisės doktrinoje trūksta konceptualaus procesinių terminų tyrimo teisingo ir efektyvaus proceso dimensijoje, atsirado paskatinimas imtis procesinių terminų analizės. Antroji priežastis lėmusi procesinių terminų reglamentavimo ir taikymo tyrimą yra įstatymo leidėjo nustatytas reikalavimas civilines bylas nagrinėti per įmanomai trumpiausią terminą, išskyrus atskirų kategorijų bylas, kurioms išnagrinėti nustatyti konkretūs procesiniai terminai. Esant skirtingam teisiniam reglamentavimui, tikslinga doktrininiu lygmeniu įvertinti nustatytų procesinių terminų trukmės tinkamumą praktiniam civilinės bylos išnagrinėjimui. Dar viena priežastis, skatinusi tirti šią temą, yra valstybės civilinės atsakomybės, dėl civilinio proceso trukmės pažeidimų, taikymo klausimai. Tai įpareigojo atskirai įvertinti civilinės atsakomybės sąlygas ir jų taikymą valstybei dėl pernelyg ilgo civilinio proceso.

Disertacinio tyrimo mokslinis naujumas ir praktinė reikšmė. Apžvelgus esamą mokslinę literatūrą, matyti, jog savalaikis procesas, procesiniai terminai ar kai kurie su jais susiję klausimai yra analizuoti civilinio proceso vadovėliuose, moksliniuose straipsniuose, minimi monografijose. Vis tik šiuose šaltiniuose procesinių terminų klausimai aptariami glaustai, pasigendama nuoseklių, išsamių šios srities mokslinių darbų Lietuvoje. Pirma, nėra retrospektyvinės procesinių terminų analizės, kuri atskleidžia terminų kilmę ir evoliuciją istorijos epochose. Trūksta procesinės teisinės prigimties terminų ir kitų teisinių terminų atribojimo, kas leidžia atskirti procesinius terminus nuo kitų terminų ir tinkamai juos taikyti, siekiant teisės į teisminę gynybą įgyvendinimo.

Antra, nėra analizuota procesinių terminų paskirtis teisingo ir efektyvaus proceso plotmėje, t. y. doktrininiu lygmeniu netirta, kaip suderinti teisingą ir efektyvų civilinį procesą nustatant bei taikant terminus. Procesinių terminų efektyvumo formaliojo elemento tyrimas atskleidžia šių terminų reglamentavimo problemas ir veiksmingumą. Dėl to tikslinga ištirti civilinių bylų nagrinėjimo trukmę per įmanomai trumpiausius terminus, kai konkretūs terminai bylos išsprendimui nenustatyti, ir išanalizuoti atskirų kategorijų byloms nustatytų procesinių terminų trukmės tinkamumą. Procesinių terminų efektyvumo turiningojo elemento tyrimas parodo, kokios problemos iškyla nustatant ir taikant

---

Edition. New York: Oxford University Press, 2005; Van Rhee, C. H. Civil Litigation in Twentieth Century Europe. *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis/Legal History Review.* 2007, 75(3): 307–320; Bailay, D. Reforming Civil Procedure in Victoria – Two Steps Forward and One Step Back? *DICTUM – Victoria Law School Journal.* 2011, 1; OECD Economics Department Policy Notes. What Makes Civil Justice Effective? *supra* note 11; Kauno dienos ir BNS informacija. Lietuvos Respublikos Prezidentė ragina atsisakyti neefektyviai dirbančių teismų, *supra* note 5; Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos apklausa: Teismo proceso efektyvumas ir pagarba žmogui teismo procese, *supra* note 5; Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymas Nr. XI-1480. *Valstybės žinios*. 2011, Nr. 85-4126.

13 Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymas Nr. XI-1480. *Valstybės žinios*. 2011, Nr. 85-4126; Lietuvos Respublikos apylinkės teismų reorganizavimo įstatymas. *Valstybės žinios,* 2012, Nr. 108-5460; Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2012 m. birželio 29 d. įsakymas Nr. 1R-181 „Dėl Teisingumo ministro 2011 m. spalio 26 d. įsakymo Nr. 1R-254 „Dėl Centrinės hipotekos įstaigos filialų hipotekos skyrių prie apylinkės teismų veiklos teritorijų nustatymo“ pripažinimo netekusiu galios“. *Valstybės žinios.* 2012, Nr. 77-4005.

procesinius terminus, kokį poveikį daro procesinių terminų nustatymas ir taikymas bylos nagrinėjimo trukmei atskirose proceso stadijose, siekiant suderinti teisingą ir efektyvų civilinį procesą.

Trečia, Lietuvos teisės doktrinoje nenagrinėta valstybės civilinė atsakomybė, atsirandanti dėl civilinio proceso trukmės pažeidimų. Dėl to tikslinga per civilinės atsakomybės sąlygų prizmę analizuoti valstybės civilinės atsakomybės, kylančios dėl pernelyg ilgo civilinės bylos nagrinėjimo, aspektus, leidžiančius atkurti pažeistą teisingo ir efektyvaus civilinio proceso pusiausvyrą.

Disertacinio tyrimo metu gautos įžvalgos **galėtų būti naudingos** įstatymų leidėjui tobulinant teisinį reglamentavimą, teismams, nagrinėjantiems civilines bylas, mokslininkams, tiriantiems su šia tema susijusias mokslines problemas, taip pat edukacinėje veikloje.

Tyrimo objektas – procesiniai terminai, kaip prielaida užtikrinti teisingą ir efektyvų civilinį procesą.

Tyrimo tikslas – kompleksiškai išanalizuoti procesinių terminų prigimtį, paskirtį, įvertinti, ar įstatymų leidėjas tinkamai reglamentuoja procesinius terminus, ištirti procesinių terminų taikymą atskirose civilinio proceso stadijose, atskleisti, ar jie yra prielaida teisingam ir efektyviam civiliniam procesui pasiekti, nustatyti egzistuojančius procesinių terminų reglamentavimo trūkumus ir pasiūlyti šių trūkumų sprendimo būdus.

Siekiant minėto disertacijos tikslo, tyrimui buvo iškelti šie **uždaviniai:**

1. Identifikavus termino, kaip laiko trukmės, turinio elementus, ištyrus laiko ir termino santykį, išanalizavus procesinių terminų paskirtį bei klasifikaciją, atskleisti procesinių terminų koncepciją.
2. Civilinius procesinius terminus atriboti nuo kitų procesinės teisinės ir materialinės teisinės prigimties terminų.
3. Ištyrus civilinių bylų nagrinėjimo per įmanomai trumpiausius terminus, kai konkretūs terminai bylos išsprendimui nenustatyti, trukmę bei išanalizavus atskirų kategorijų byloms nustatytus procesinius terminus ir šių bylų išsprendimo trukmę, įvertinti procesinių terminų reglamentavimo veiksmingumą.
4. Atskleisti procesinių terminų vaidmenį teisingam ir efektyviam procesui pasiekti atskirose civilinės bylos stadijose.
5. Ištirti valstybės civilinės atsakomybės, kylančios dėl civilinio proceso trukmės pažeidimų, taikymo sąlygas.

Ginamieji disertacijos teiginiai:

1. Civilinių procesinių terminų, pasižyminčių dialektiškai susijusių subjektyvaus ir objektyvaus turinio elementų visuma, paskirtis yra siekti teisingo ir efektyvaus civilinio proceso, įgyvendinant teisę į teisminę gynybą ir apginant pažeistą ar ginčijamą materialinę subjektinę teisę.
2. Procesiniais terminais neapibrėžtų civilinių bylų nagrinėjimo trukmė iš esmės atitinka reikalavimą civilines bylas nagrinėti per įmanomai trumpiausią terminą. Atskirų disertacijoje tirtų civilinių bylų kategorijoms išnagrinėti CPK nustatyti procesiniai terminai neatitinka savo paskirties, todėl turi būti nustatyta galimybė juos pratęsti.

3. Pažeidus teisingo ir efektyvaus civilinio proceso pusiausvyrą ir neįgyvendinus teisės į teisminę gynybą per įmanomai trumpiausią terminą, valstybės civilinė atsakomybė taikoma tik esant visoms civilinės atsakomybės sąlygoms.

TYRIMŲ APŽVALGA

Socialinio civilinio proceso idėjų pagrindu priimtas ir nuo 2003 m. sausio 1 d. įsigaliojęs Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas įnešė naujovių reglamentuojant ir taikant procesinius terminus. Per pastaruosius dvylika civilinio proceso teisės reguliavimo metų iškilo su procesiniais terminais susijusių teorinių klausimų, praktinių problemų, kurios kompleksiškai ir išsamiai Lietuvos teisės doktrinoje nenagrinėtos. Be to, disertacijoje procesiniai terminai nagrinėjami visiškai kitu aspektu nei šie terminai ar su jais artimai susiję klausimai buvo analizuoti Lietuvos civilinio proceso jurisprudencijoje iki šiol. Šiame kontekste minėtini V. Mikelėno[14], A. Driuko[15], V. Nekrošiaus[16] darbai, kuriuose procesiniai terminai glaustai aptarti su kitais civilinio proceso teisės klausimais. Būtina pasakyti, kad V. Višinskio ir E. Stauskienės[17], T. Mickevičiaus[18] moksliniuose straipsniuose buvo analizuojamos priemonės, kurios turėtų užtikrinti proceso efektyvumą, o taip pat civilinės bylos išnagrinėjimą per įmanomai trumpiausią laiką.

Procesinių terminų retrospektyvinei analizei atlikti buvo remtasi S. Vėlyvio[19], M. Jonaičio[20], I. Nekrošiaus ir V. Nekrošiaus[21], J. Machovenko[22], A. Janulaičio[23], I. Valikonytės,

14 Mikelėnas, V. *Civilinis procesas.* Pirmoji dalis. 2-oji pataisyta ir papildyta laida. Vilnius: Justitia, 1997.

15 Driukas, A., Terminai civilinėje teisėje, *supra* note 12; Driukas, A.; Valančius, V. *Civilinis procesas: teorija ir praktika.* II tomas. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2006; Driukas, A., *et al. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso komentaras.* I dalis. Bendrosios nuostatos. Pirmas tomas. Vilnius: Justitia, 2004.

16 Laužikas, E.; Mikelėnas, V.; Nekrošius, V. *Civilinio proceso teisė.* I tomas. Vilnius: Justitia, 2003.

17 Višinskis, V.; Stauskienė, E., Proceso pagreitinimo priemonės CPK projekte, *supra* note 12, p. 28–38.

18 Mickevičius, T., *supra* note 12, p. 78–90.

19 Vėlyvis, S.; Jonaitis, M. *XII lentelių įstatymai ir jų komentaras.* I lentelė, 8 dalis. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2007; Vėlyvis, S.; Jonaitis, M. *Gaii Institutiones. Gajaus Institucijos*. Vilnius: Registrų centras, 2012.

20 Jonaitis, M. *Romėnų privatinės teisės įtaka šiuolaikinei civilinei ir civilinio proceso teisei.* Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2005, p. 247.

21 Nekrošius, I.; Nekrošius, V.; Vėlyvis, S. *Romėnų teisė*. Antrasis, pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: Justitia, 2007.

22 Machovenko, J. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teisės šaltiniai*. Vilnius: Justitia, 2000; Machovenko, J. *Teisingumo vykdymas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje*. Vilnius: Justitia, 2007.

23 Janulaitis, A. *Lietuvos visuomenės ir teisės istorija*. Švietimo Ministerijos knygų leidimo Komisijos leidinys. Tilžė: Otto v. Mauderodės spaustuvė, 1920.

S. Lazutkos ir E. Gudavičiaus[24], S. Vansevičiaus[25], Č. Butkio[26], T. Ditlev[27], L. L. Kofanov[28], P. F. Girard[29], L. Wenger[30], E. Metzger[31], V. A. Tomsinov[32], A. Borkowski ir Paul du Plessis[33], P. Stein[34] ir kitų tyrinėtojų moksliniais darbais.

Atskleidžiant laiko ir termino, kaip laiko trukmės, santykį, analizuoti G. Bužinsko[35], taip pat psichologų ir filosofų darbai: A. Kairio[36], V. Kundroto[37], A. Girniaus[38], Aurelijaus Augustino[39], J. L. Akrill[40], E. Aster[41], I. Kanto[42], K. Nousiainen[43], K. Held[44], P. Hartocollio[45]. Įvertinant tai, kad procesiniai terminai yra integralios civilinio proceso teisės, kaip „tarnaujančios teisės“, skirtos įgyvendinti pažeistas ar ginčijamas materialines subjek-

24 Valikonytė, I.; Lazutka, S.; Gudavičius, E. *Pirmasis Lietuvos Statutas.* Vilnius: Vaga, 2001.

25 Vansevičius, S. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valstybiniai – teisiniai institutai. Pagal 1529, 1566 ir 1588 m. Lietuvos Satutus.* Vilnius: Mintis, 1981.

26 Butkys, Č. Civilinės teisenos terminai. *Teisė. Teisės mokslų ir praktikos laikraštis*. Leidžia Lietuvos teisininkų draugija. 1939 m. lapkritis–gruodis, Nr. 49.

27 Ditlev, T. *Roman Law and European legal history*. Copenhagen: DJQF Publishing, 1997.

28 Kofanov, L. L. *Rimskoe chastnoe pravo: kazusy, iski, instituty* [Roman Private Law: Incidents, Claims, Institutions]. Moskva: Statut, 2005; Kofanov. L. L. *Digesty Justiniana*. Tom I, knigi I-IV [The Digests of Justinian. Vol. I , Books I-IV]. Moskva: Statut, 2002.

29 Girard, P. F. *Romėnų teisė.* III tomas. Vertė A. Tamošaitis. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakulteto leidinys, 1933.

30 Wenger, L. *Institutes of the Roman Law of Civil Procedure*. New York: The Liberal Arts Press, 1940.

31 Metzger, E. Roman Judges, Case Law, and Principles of Procedure. *Law and History Review*. 2004, 22(2): 1–35.

32 Tomsinov, V. A. *Rimskoe pravo* [Roman Law]. Moskva: Zercalo, 1999.

33 Borkowski, A.; Paul du Plessis. *Roman Law.* Third Edition. New York: Oxford University Press, 2005.

34 Stein, P. *Roman Law in European History*. London: Cambridge University Press, 2004.

35 Bužinskas, G. *Processualnye sroki v sovetskom grazhdanskom sudoproizvodstve.* Dissertacija [Procedural Terms in Soviet Civil Proceeding. Dissertation]. Moskva: Moskovskij ordena Lenina, ordena Oktjabrskoj revolucii i ordena Trudovo krasnogo znameni gosydarctbennyj universitet imeni M. V. Lomonosova, 1987; Bužinskas, G. Laikas ir terminai. *Lietuvos teisės tradicijos: mokslinės konferencijos, skirtos Vilniaus universiteto Teisės fakulteto profesoriaus Stasio Vansevičiaus septyniasdešimtmečiui, medžiaga.* Vilnius: Justitia, 1997, p. 76–79.

36 Kairys, A. *Laiko perspektyva: sąsajos su asmenybės bruožais, amžiumi ir lytimi.* Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (psichologija). Vilnius: Vilniaus universitetas, 2010.

37 Kundrotas, V. *Philosophy and Logic of Time.* Vilnius: Margi raštai, 2007.

38 Girnius, A. Laikas kaip ketvirtoji dimensija. *Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavimo darbai XIV. Keturioliktasis L. K. M. Akademijos Suvažiavimas 1988 m. spalio mėn. 3-6 d. Kongresų rūmuose Domus Pacis, Romoje.* Vilnius: Lietuvos Katalikų mokslo akademija, 1993, p. 197–213.

39 Aurelijus Augustinas. *Išpažinimai.* Vilnius: Aidai, 2004.

40 Ackrill, J. L. *Aristotelis.* Vilnius: Atviros Lietuvos fondas, 1994, p. 197–199.

41 Aster, E. *Filosofijos istorija*. Vilnius: Alma littera, 1995, p. 290–292.

42 Kant, I. *Grynojo proto kritika.* Vilnius: Mintis, 1996, p. 83–86.

43 Nousiainen, K. Time of Law – Time of Experience. *Proceedings of a Nordic Symposium Held May 1994 at Sandbjerg Gods, Denmark.* Stuttgart: Steiner, 1995, p. 23–39.

44 Held, K. Generative Experience of Time. *The Many Faces of Time, edited by J. B. Brough and L. Embree.* Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 2000, p. 167–186.

45 Hartocollis, P. *Time and Timelessness or The Varieties of Temporal Experience.* New York: International Universities Press, 1983.

tines teises, dalis, tiriant procesinių terminų sąvoką, paskirtį, atribojant juos nuo kitų teisinių terminų, remtasi tiek civilinio proceso teisės doktrina, tiek kitomis mokslinėmis įžvalgomis: S. Vansevičiaus[46], P. Leono[47], R. Šimašiaus[48], V. Šlapkausko[49], A. Stonio[50], R. Kazlauskienės[51], R. Cotterrell[52], K. B. Gerdy[53], Thurman W. Arnold[54], D. Vandekoolwyk[55], E. Badan-Melnik[56], J. C. Schwartz[57], S. A. Kurochkin[58], S. S. Alekseev[59], T. V. Sachnovos[60], E. V. Isaevos[61], E. A. Sukhanov[62], S. P. Grishaev[63], I. V. Reshetnikovos ir V. V. Jarkov[64], M. A. Vikut ir I. M. Zaicev[65], J. K. Osipov[66] ir kt.

Tiriant procesinius terminus teisingo ir efektyvaus civilinio proceso plotmėje, ana-

46 Vansevičius, S. *Teisės teorija.* Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1998.

47 Leonas, P. *Teisės enciklopedijos paskaitos.* Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakultetas, 1931.

48 Šimašius, R. Teisėkūra ir socialinis teisės veiksmingumas. *Jurisprudencija*. 2004, 54(46): 63–64.

49 Šlapkauskas, V. Teisės socialinio veiksmingumo sampratos tyrimas. *Filosofija, sociologija*. 2002, 1: 47–51.

50 Stonys, A. Viešoji ir privatinė teisė: pamatinės klasifikacijos problemos. *Teisė*. 2012, 82: 130.

51 Kazlauskienė, R. Teisės skirstymo į viešąją ir privatinę idėja bei jos reikšmė Lietuvos Statutų sistemai. *Jurisprudencija*. 2008 1(103): 72–78.

52 Cotterrell, R. *Teisės sociologija. Įvadas.* Antrasis leidimas. Kaunas: Dangerta, 1997.

53 Gerdy, K. B. What is the Difference Between Substantive and Procedural Law? And How Do I Research Procedure? *Perspectives: Teaching Legal Research and Writing*. 2000 (9): 5–8.

54 Thurman W. Arnold. The Role of Substantive Law and Procedure in the Legal Process. *Harvard Law Review*. 1932, 4(XLV): 617–647.

55 Vandekoolwyk, D. Threshold Obstacles to Justice: The Interaction of Procedural and Substantive Law in the United States, France, and China. *Global Business & Development Law Journal.* 2010 (23): 187–223.

56 Badan-Melnik, E. The Dissociation of Civil Action Institutions between Civil law and Civil procedure Law in Republic of Moldova. *Juridical Current.* 2012, 15(4): 84–85.

57 Schwartz, J. C. Gateways and Pathways in Civil Procedure. *Ucla Law Review*. 2013(60): 1652–1708.

58 Kurochkin, S. A. Chastnye i publichnye v nachala sisteme grazhdanskogo procesas [Private and Public Sources in the Civil Process System]. *Roccijskij juridicheskij zhurnal.* 2011 (5): 44–54.

59 Alekseev, S. S. (red.). *Teorija gosudarstva i prava* [Theory of Nation and Law]. Moskva: Juridicheskaja literatura, 1985.

60 Sachnova, T. V. Missija processualnovo prava v sovremennom menjajuschemsja mire [Mission of the Procedural Law in Today`s Changing World]. *Šiuolaikinės civilinio proceso teisės paskirtis. Tarptautinė mokslinė-praktinė konferencija.* Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008, p. 515–540.

61 Isaeva, E. V. *Processualnye sroki v grazhdanskom i arbitrazhnom procese* [Procedural Time Limits in Civil and Arbitration Process]. Moskva: Volters Kluber, 2005.

62 Sukhanov, E. A. (red.). *Grazhdanskoe pravo*. Tom I. 2-e izdanie [Civil Law. Volume I. 2nd edition]. Moskva: Izdatelstvo BEK, 2003.

63 Grishaev, S. P. (red.). *Grazhdanskoe pravo* [Civil Law]. Moskva: Jurist, 2000.

64 Reshetnikova, I. V.; Jarkov, V. V. *Grazhdanskij process. Kurs Lekcij.* 4 izdanie [Civil Procedure. The Course of Lecture. 4th edition]. Moskva: Izdatelstvo norma, 2005; Jarkov, V. V. *Grazhdanskij process.* 5 izdanie [Civil Procedure. 5th edition]. Moskva: Volters Kluver, 2005.

65 Vikut, M. A.; Zaicev, I. M. *Grazhdanskij process Rossii* [Russian Civil Procedure]. Moskva: Jurist, 1999.

66 Volozhanin, V. P., *et al. Sovetskij grazhdanskij process* [The Soviet Civil Procedure]. Moskva: Juridicheskaja literatura, 1988.

lizuotos L. Štarienės[67], V. Nekrošiaus[68], A. Brazdeikio[69], A. Abramavičiaus[70], R. Jurkos[71], R. Latvelės[72], V. Vėbraitės[73], R. Clayton, ir H. Tomlinson[74], J. Rehman[75], K. McEvoy[76], C. H. Van Rhee[77], A. Freckmann ir T. Wegerich[78], S. Dodson ir J. M. Klebba[79], W. Rechberger, ir G. Kodek[80], W. H. Rechberger[81], R. Callinan[82], F. Francioni[83], F. Edel[84], H. Hembach[85],

67 Štarienė, L., *Teisė į teisingą teismą pagal 1950 m. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnio 1 dalį.* Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2009.

68 Nekrošius, V., *Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės, supra* note 12. Nekrošius, V., Civilinio proceso koncentruotumo principo įgyvendinimo galimybės. *Teisė.* 1998, 32: 108–120; Nekrošius, V. Kooperacijos principas civiliniame procese. *Teisė.* 1999, 33(2): 36–42; Nekrošius, V., Francas Kleinas apie civilinio proceso tikslus ir principus bei jų įgyvendinimo metodus. *Teisė.* 1999, 33(1): 43–51.

69 Brazdeikis, A. *Piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis.* Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Vilniaus universitetas, 2010.

70 Abramavičius, A. Teisė į teisminę gynybą Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje. *Jurisprudencija.* 2009, 3(117): 21–40.

71 Jurka, R. Teisė į teisingą teismą. *Žmogaus teisės Lietuvoje.* Vilnius: Teisės institutas, 2005, p. 33–42.

72 Latvelė, R. Teisėjas kaip įstatymų leidėjo partneris, arba keli teoriniai požiūriai į teisėjo vaidmenį aiškinant teisę. *Parlamento studijos* [interaktyvus]. Vilnius, 2011, Nr. 10 [žiūrėta 2014-08-12]. <http://www.parlamentostudijos.lt/Nr10/10_teise_2.htm>.

73 Vėbraitė, V. *Šalių sutaikymas civiliniame procese*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Vilniaus universitetas, 2009.

74 Clayton, R.; Tomlinson, H. *Fair Trial Rights.* New York: Oxford University Press, 2001.

75 Rehman, J. *International Human Rights Law.* Eidinburgh: Pearson Education Limited, 2010.

76 McEvoy, K. Access to Justice. *Legal Date.* 2005, 17(4): 1–4.

77 Van Rhee, C. H., Civil Litigation in Twentieth Century Europe, *supra* note 12; Van Rhee, C. H. The Law's Delay: An Introduction in: C. H. Van Rhee (ed.). *The Law's Delay. Essays on Undue Delay in Civil Litigation.* Oxford: Oxford University Press, 2004, p. 3–9.

78 Freckmann, A.; Wegerich, T. *The German Legal System*. London: Sweet&Maxwell, 1999.

79 Dodson, S.; Klebba, J. M. Global Civil Procedure Trends in the Twenty-first Century. *Boston College International & Comparative Law Review.* 2011, 34(1): 1–26.

80 Rechberger, W.; Kodek, G. Austria Civil Procedure. *International Encyclopaedia of Laws.* Volume 1. The Hague: Kluwer Law International, 2005.

81 Rechberger, W. H. The Continuing Effect of the Central Themes of Franz Klein in Recent Austrian Civil Procedure Legislation. *The Recent Tendencies of Development in Civil Procedure Law – Between East and West. International Conference to Celebrate 100th Anniversary of the Birth of Professor Jonas Žėruolis.* Vilnius: Justitia, 2007, p. 51–55.

82 Callinan, R. Court Delays in NSW: Issues and Developments. *Briefing Paper.* 2002, 1(02): 1–60.

83 Francioni, F. (edit.). *Access to Justice as a Human Right*. Volume XVI/4. New York: Oxford University Press, 2007.

84 Edel, F., The Length of Civil and Criminal Proceedings in the Case-Law of the European Court of Human Rigths, *supra* note 12.

85 Hembach, H., The Length of Proceedings in the Jurisdiction of the European Court of Human Rights, *supra* note 12.

M. Weiss[86], J. A. Mirimanoff[87], I. V. Reshetnikovos[88], V. Tertishnikov[89] ir kitų mokslininkų įžvalgos.

Disertacijoje iškeltam uždaviniui – valstybės civilinei atsakomybei, kylančiai dėl civilinio proceso trukmės pažeidimų, atskleisti, buvo tirti R. Volodko[90], S. Selelionytės[91], A. Vaitkevičiūtės[92], N. Reich[93], H. F. Kock ir M. Hintersteininger[94], M. T. Vehovec[95], W. Van Gerven[96], P. Nebbia[97], M. Fabri[98], G. Dari-Mattiacci, N. Garoupa ir F. Gomez-Pomar[99], F. Berger ir S. Gesellschaft[100], K. Oliphant ir B. C Steininger[101] bei kitų tyrinėtojų moksliniai darbai tiek, kiek jie susiję su nagrinėjama tema.

Atliekant tyrimą, kiek buvo būtina tyrimo uždaviniams pasiekti, analizuoti tarptautiniai ir Europos Sąjungos teisės aktai, Europos Sąjungos priimtos rekomendacijos, nuomonės, nagrinėti Lietuvos Respublikos teisės aktai, tirtos užsienio valstybių civilinio proceso įstatymų nuostatos. Disertacijos tyrimo objektui atskleisti buvo analizuojama Lietuvos

86 Weiss, M. Dispute Resolution in German Employment and Labor Law. *Comparative Labor Law and Policy Journal*. 2013, 34(4): 793–812.

87 Mirimanoff, J. A. Feasibility of Mediation Systems in Switzerland. *ASA Bulletin*. 2009, 27(3): 466–487.

88 Reshetnikova, I. V. Koncepcija podgotovki dela k sudebnomu pazbiratelstbu. *Sovremennaja doktrina grazhdanskogo, arbitrazhnogo processa i ispolnitelnogo proizvodtsva. Teorija i praktika* [The Concept of Preparing the Case for Trial. Modern Doctrine of Civil, Arbitration Procedure and Executory Process. Theory and Practice]. Krasnodar – Sankt-Peterburg: Izdatelstvo P. Aslanova „Juridicheskij centr Press", 2004, p. 297–303.

89 Tertishnikov, V. Evidence as a Judicial Proof Instrument in Civil Proceedings. *Law of Ukraine: Legal Journal*. 2011, 9(10): 298–309.

90 Volodko, R. *Neturtinės žalos atlyginimas Lietuvoje.* Vilnius: Registrų centras, 2010.

91 Selelionytė, S. Neteisėtumas kaip valstybės deliktinės atsakomybės sąlyga. *Jurisprudencija*. 2006 1(79): 102–112.

92 Vaitkevičiūtė A. Žalos, padarytos valstybei narei pažeidus Europos Bendrijos teisę, atlyginimas privačiam asmeniui. *Socialinių mokslų studijos*. 2009, 2(2): 157–173.

93 Reich, N. Horizontal Liability in EC Law: Hybridization of Remedies for Compensation in Case of Breaches of EC Rights. *Common Market Law Review*. 2007, 44(3): 705–742.

94 Kock, H. F.; Hintersteininger, M. The Concept of Member State Liability for Violation of Community Law and Its Shortcomings. An Analysis of the Case Law of the European Court of Justice on this Matter. *Austrian Review of International and European Law*. 1998, 3(1): 17–46.

95 Vehovec, M. T. Member State Liability for Breach of EU Law Before English Courts. *Croatian Yearbook of European Law and Policy*. 2012, 8: 369–410.

96 Van Gerven, W. Remedies for Infringements of Fundamental Rights. *European Public Law*. 2004, 10(2): 261–284.

97 Nebbia, P. Damages Claims for the Infringement of EC Competition Law: Fault Requirements. *Judicial Review*. 2008, 13(2): 136–143.

98 Fabri, M. Part One: Ways of Protection of the Right to a Trial Within a Reasonable Time – Countries' Experiences. The Italian Maze Towards Trials Within Reasonable Time. *The Right to Trial Within a Reasonable Time and Short-Term Reform of the European Court of Human Rights*. Directorate General of Human Rights and Legal Affairs Council of Europe. Slovenia, 21–22 September 2009, p. 17–23.

99 Dari-Mattiacci, G.; Garoupa, N.; Gomez-Pomar, F. State Liability. *European Review of Private Law.* 2010 (18)4: 773–812.

100 Berger, F.; Gesellschaft, S. *European Group on Tort Law. Principles of European Tort Law. Text and Commentary*. Wien: Springer-Verlag, 2005.

101 Oliphant, K.; C Steininger, B. (eds). *European Tort Law 2011*. Berlin: Walter de Gruyter, 2012.

Aukščiausiojo Teismo, Lietuvos apeliacinio teismo, taip pat apygardų ir apylinkių teismų praktika. Poreikis panagrinėti apygardų ir apylinkių teismų praktiką susiformavo dėl to, kad aukštesnių instancijų teismuose civilinių bylų, susijusių su procesiniais terminais ir jų taikymu nėra daug. Be to, dauguma apylinkių ir apygardų teismų, kaip pirmos instancijos teismų, priimti sprendimai nėra skundžiami ir nepasiekia aukštesnės instancijos teismų, todėl, siekiant įgyvendinti įvardintus uždavinius, buvo analizuota apygardų ir apylinkių teismų praktika. Nagrinėjant atitinkamas disertacijoje iškeltas problemas, analizuota Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencija bei Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimai.

Be mokslinės doktrinos ir teismų praktikos, disertacijos tyrimui naudoti Nacionalinės teismų administracijos pateikiami statistiniai duomenys apie civilinių bylų nagrinėjimo trukmę, teismuose gaunamas ir išnagrinėjamas civilines bylas ir kitiems aktualiems klausimams, kiek tai susiję su disertacijoje nagrinėjamu objektu. Procesinius terminus įtakojantiems veiksniams atskleisti, naudotasi empirinio tyrimo metu gautais pusiau struktūruoto interviu rezultatais.

Medžiagą disertacijos tyrimams autorė rinko Lietuvoje, Didžiosios Britanijos Kingstono universitete bei Londono universiteto Teisės studijų institute.

DARBO METODOLOGIJA

Siekiant disertacijoje užsibrėžto tikslo, šiame tyrime kompleksiškai buvo naudojami teoriniai ir empiriniai mokslinio tyrimo metodai: lingvistinis, sisteminės analizės, loginės analizės, lyginamasis, istorinio tyrimo, apibendrinimo, dokumentų analizės, pusiau struktūruotas interviu, kokybinės turinio analizės.

Lingvistinis metodas naudotas aiškinant „laiko“, „termino“ sąvokas, apibrėžiant procesinius terminus civiliniame procese, protingo termino ir kitas su tyrimo tikslu susijusias sąvokas, kurios vartojamos civilinio proceso teisės doktrinoje, Civilinio proceso kodekse, tarptautiniuose teisės aktuose ir teismų praktikoje.

Sisteminės analizės metodu buvo siekiama kompleksiškai nagrinėti teorines ir praktines su procesiniais terminais susijusias problemas. Visų pirma, teoriniu lygmeniu yra svarbu atskleisti procesinių terminų sąvoką, paskirtį, šiuos terminus atskirti nuo kitų procesinės teisinės prigimties ir materialinės teisinės prigimties terminų. Antra, atsižvelgiant į tai, kad procesiniai terminai civiliniame procese yra integralios civilinio proceso teisės dalis, teorinis šių terminų paskirties tyrimas leidžia procesinius terminus analizuoti per teisingo ir efektyvaus proceso prizmę juos reglamentuojant, nustatant ir taikant atskirose civilinio proceso stadijose. Vadovaujantis šiuo metodu taip pat analizuota valstybės civilinė atsakomybė, kylanti dėl civilinio proceso trukmės pažeidimų, bei kiti su procesiniais terminais artimai susiję klausimai.

Remiantis **loginės analizės metodu** buvo aiškinamas teisės normų turinys, analizuojama teismų praktika, tiriamos įvairios mokslininkų nuomonės, padėjusios pasiekti disertacijos tikslą ir įgyvendinti uždavinius. Šis metodas leido padaryti apibendrinimus, išvadas, pateikti pasiūlymus.

Lyginamuoju metodu buvo apžvelgtos Lietuvos kaimynių Baltijos šalių, t. y. Latvijos ir Estijos, taip pat Rusijos valstybės, kurios teisinė sistema ilgą laiką turėjo didelės įtakos Lietuvos civiliniam procesui, vakarų valstybių (pvz.: Vokietijos, Suomijos, Čekijos, Jungti-

nių Amerikos Valstijų (toliau – JAV) ir kt.) civilinio proceso teisės aktų nuostatos, kiek jos susijusios su nagrinėjama tema. Be to, šio metodo pagalba analizuojant užsienio valstybių civilinio proceso teisės doktriną, buvo palygintos skirtingos mokslininkų teisinės idėjos. Užsienio valstybių patirties analizė leido atskleisti išsikeltus tyrimo uždavinius ir padaryti išvadas.

Istorinio tyrimo metodo taikymas leido atskleisti procesinių terminų kilmę, pagrindinius nagrinėjamo reiškinio reglamentavimo raidos etapus romėnų civiliniame procese ir Lietuvos skirtingais istorinių, socialinių, politinių ir teisinių epochų laikmečiais. Be to, istorinio tyrimo metodas padėjo įžvelgti procesinių terminų teisinio reglamentavimo kaitos įtaką šiuolaikiniam civiliniam procesui.

Apibendrinimo metodas naudotas analizuotai teorinei ir praktinei tyrimo medžiagai apibendrinti ir išvadoms pateikti.

Disertacija buvo parengta naudojant ir empirinius metodus. Vienas iš jų – **dokumentų analizės metodas**. Šis metodas pasitelktas atskleisti Lietuvos, Europos Sąjungos, užsienio valstybių teisės aktų, Europos Žmogaus Teisių Teismo (toliau taip pat – EŽTT), Lietuvos teismų sprendimų turinį ir reikšmę, taip pat analizuoti kitus dokumentinius šaltinius.

Pusiau struktūruoto interviu metodu buvo renkami papildomi duomenys apie proceso trukmei įtaką darančius faktorius. Įvairios priežastys daro įtaką procesinių veiksmų atlikimui, o taip pat civilinės bylos nagrinėjimo trukmei, todėl svarbu siekti teisingo ir efektyvaus proceso, nustatant ir taikant procesinius terminus. Taikant pusiau struktūruotą interviu, išanalizavus mokslinę doktriną, iš anksto buvo numatytos temos, suformuluoti klausimai, bet „neprisirišant“ prie jų, informantams buvo užduodami papildomi klausimai, pasitikslinama išsakyta mintis[102].

Kokybinės turinio analizės metodas pasitelktas interviu metu gautiems duomenims išanalizuoti. Tiriant duomenis šiuo metodu, pirmiausiai buvo skaitomi tyrimo metu gauti tekstai ir išskiriami prasminiai vienetai, kuriuos išreiškia „žodžiai, sakiniai ar pastraipos, apimančios aspektus, susijusius vienas su kitu turiniu ir kontekstu“[103], ir kurie yra susiję su veiksniais, įtakojančiais procesinius terminus. Remiantis šiais aspektais išskiriamos prasminių vienetų kategorijos[104]: ilgai trunkantis įrodymų rinkimas ir pavėluotas jų teikimas; neatsakingi proceso dalyvių veiksmai; ribotos teismo galimybės išspręsti bylas per įmanomai trumpiausią laiką. Tokiu būdu gauti pagrindiniai faktoriai, darantys įtaką procesinių terminų nustatymui ir laikymuisi.

TYRIMO REZULTATAI IR DARBO STRUKTŪRA

Tyrimo rezultatų patikimumas ir aprobavimas. Tyrimo metu naudotų šaltinių gausa bei įvairovė, taikyti teoriniai ir empiriniai mokslinio tyrimo metodai sudaro prielaidas teigti, kad gauti tyrimo rezultatai yra patikimi. Kai kurie tyrimo rezultatai buvo paskelbti autorės mokslinėse publikacijose, kurių sąrašas pateiktas disertacijos santraukoje. Diser-

102 Tyrime naudojant pusiau struktūruoto interviu metodą, vadovautasi B. Bitino ir kitų mokslininkų rekomendacijomis. Bitinas, B., *et al. Kokybinių tyrimų metodologija*. Klaipėda: Socialinių mokslų kolegija, 2008, p. 156.

103 *Ibid*., p. 231.

104 Kategorija – teiginys, apimantis grupę subkategorijų (trumpų teiginių), kurias sieja bendras turinys, teksto prasmė. *Ibid*.

tacijoje nagrinėjamų problemų pagrindu buvo skaityti pranešimai mokslinėse konferencijose Mykolo Romerio universitete ir Vytauto Didžiojo universitete. Darbas apsvarstytas Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Civilinės justicijos institute.

Darbo struktūra. Disertaciją sudaro įvadas, dėstomoji dalis (keturios dalys), išvados, rekomendacijos, naudotos literatūros sąrašas, priedai, kuriuose pateikiami pusiau struktūruoto interviu rezultatai, santrauka.

Įvade pristatoma disertacinio tyrimo problematika ir aktualumas, darbo mokslinis naujumas, praktinė reikšmė, tyrimo objektas, tikslas, uždaviniai, ginamieji disertacijos teiginiai, tyrimų apžvalga, darbo metodologija.

Pirmoje dalyje, siekiant atskleisti procesinių terminų genezę, analizuojama šių terminų kilmė, jų evoliucija romėnų teisės periodizacijos laikotarpiais. Taip pat tiriama procesinių terminų reglamentavimo raida Lietuvos teisės šaltiniuose skirtingais istorinių, socialinių, politinių ir teisinių epochų laikmečiais. Procesinių terminų koncepcijai atskleisti analizuojamas laiko ir termino, kaip laiko trukmės, santykis, tiriami termino turinio elementai, apibrėžiami „laiko“ ir „termino“ sąvokų skirtumai, atliekamas procesinio termino paskirties tyrimas, kuris atskleidė, kad procesiniais terminais siekiama teisingo ir efektyvaus proceso teisei į teisminę gynybą įgyvendinti. Tiriama procesinių terminų klasifikacija, kurios pagalba identifikuojami procesinių terminų požymiai.

Antroje dalyje, atsižvelgiant į imperatyvių ir dispozityvių metodų sąveiką procesinėje ir materialinėje teisėje, įvertinus terminų požymius, identifikuojami procesinės ir (arba) materialinės teisinės prigimties terminai. Siekiant procesinius terminus atriboti nuo kitų teisinių terminų, analizuojama materialinių, pretenzinių, ieškinio senaties, procedūrinių, naikinamųjų terminų teisinė prigimtis ir jų santykis su procesiniais terminais.

Trečioje dalyje, siekiant ištirti procesinių terminų vaidmenį teisingam ir efektyviam civiliniam procesui, analizuojamos procesinių terminų efektyvumo formalioji ir turiningoji dalis bei jų sąveika su teisingu procesu. Dėl to, atsižvelgiant į Lietuvoje nagrinėjamų civilinių bylų trukmę ir į užsienio šalių praktiką, pirmiausiai tiriamas ir vertinamas procesinių terminų reglamentavimo efektyvumas, t. y. ar procesinius terminus nustatančios teisės normos yra veiksmingos, ar jų įmanoma laikytis kitų civilinio proceso teisės normų sistemoje, siekiant teisingo pažeistų ar ginčijamų materialinių subjektinių teisių gynimo. Toliau atskleidžiama procesinių terminų efektyvumo turiningoji dalis, t. y. analizuojama, kokios problemos iškyla įgyvendinant procesinius terminus nustatančias teisės normas atskirose civilinio proceso stadijose, kas lemia procesinių terminų taikymą ir jų praleidimą bei kiek reikšmingas procesinių terminų praleidimas, siekiant teisingo proceso.

Ketvirtoje dalyje analizuojamos valstybės civilinės atsakomybės už civilinio proceso trukmės pažeidimais padarytą žalą sąlygos: teismo neteisėti veiksmai (neveikimas) ir kaltė; priežastinis ryšys tarp teismo neteisėtų veiksmų ir kilusios žalos; turtinė ir neturtinė žala, patirta dėl civilinio proceso trukmės pažeidimų.

I. PROCESINIŲ TERMINŲ CIVILINIAME PROCESE SAMPRATA IR KLASIFIKACIJA

Procesinių terminų civiliniame procese sampratai atskleisti, pirmiausiai bus atliekama procesinių terminų retrospektyvinė analizė, kuri atskleis procesinių terminų kilmę ir jų evoliuciją romėnų teisės periodizacijos laikotarpiais bei Lietuvos skirtingais istorinių, socialinių, politinių, ekonominių ir teisinių epochų laikmečiais.

Procesinių terminų koncepcijai atskleisti būtina laiko ir termino, kaip laiko trukmės, santykio analizė, paaiškinanti termino turinio subjektyvųjį ir objektyvųjį elementus, procesinio termino sąvokos ir paskirties tyrimas, atskleidžiantis nevienareikšmę procesinių terminų paskirtį – siekti teisingo ir efektyvaus proceso teisei į teisminę gynybą įgyvendinti ir pažeistai materialinei subjektinei teisei apginti. Atskleidus procesinių terminų sampratą, procesinių terminų klasifikacijos būdu identifikuojami procesinių terminų požymiai.

1.1. Procesinių terminų civiliniame procese genezė

Siekiant suvokti disertacijoje analizuojamo procesinių terminų instituto kilmę, evoliuciją skirtingų politinių, socialinių, ekonominių, teisinių kultūrų etapais, įvertinti dabartines tendencijas bei perspektyvas, būtina atlikti procesinių terminų istorinės raidos tyrimą.

Nors teisės moksle pripažįstama, kad seniausiais teisės vystymosi laikais teisė buvo neatsiejama nuo religijos dogmų[105], o seniausias įstatymas krikščionių religijoje yra Biblija[106], nekvestionuotina, kad romėnų teisė turėjo didžiausią reikšmę Europos ir pasaulio teisės evoliucijai. Romėnų teisės, pasižymėjusios formų tobulumu, pagrindu susiklostė turtingiausia teisinė kultūra, ilgiems laikams tapusi visos žmonijos turtu[107]. Romėnų teisė, esanti ne tik šiuolaikinės teisės *principium*: ne vien pradžia, bet ir nuolat maitinančiu šaltiniu[108], iki šių dienų yra svarbiausias kontinentinės Europos, taip vadinamų romanų-germanų, teisinių sistemų pagrindas, taip pat įtakojęs kitas valstybes už Europos ribų, kuriose didesniu ar mažesniu laipsniu buvo adaptuoti Europos teisės kodeksai ar teisinės sistemos[109]. Neabejotina, kad šiuolaikinių procesinių terminų civiliniame procese ištakos glūdi romėnų teisėje, kas sąlygoja ištirti procesinių terminų kilmę ir jų raidą šioje (romėnų) teisinėje sistemoje.

Romėnų teisė veikė Lietuvos teisės sistemą, kurios evoliucija skirtingų epochų laikmečiais, be kita ko, lėmė procesinių terminų raidą. Pirmuosiuose Lietuvos rašytiniuose teisės šaltiniuose aptinkamos Lietuvos procesinių terminų užuomazgos, kai kurios terminų taikymo taisyklės, kurios teisinės minties raidos ir proceso teisėkūros tobulinimo

105 Fustel de Coulanges. *Senovės miestas. Studija apie Graikijos ir Romos kultą, teisę ir institucijas*. I dalis. Iš originalo vertė D. J. Blynas. Kaunas: Švietimo ministerijos knygų leidimo komisijos leidinys, 1932, Nr. 375, p. 211–213.

106 Gecas, D. Senasis Įstatymas (Biblija), kaip teisės paminklas. *Teisė. Teisės mokslų ir praktikos laikraštis.* Leidžia Lietuvos teisininkų draugija. 1931 m. Liepa–gruodis, Nr. 20, p. 1–23.

107 Maksimaitis, M. *Užsienio teisės istorija.* Vilnius: Justitia, 2002, p. 54.

108 Jonaitis, M., *Romėnų privatinės teisės įtaka šiuolaikinei civilinei ir civilinio proceso teisei, supra* note 20, p. 247.

109 Ditlev, T., *supra* note 27, p. 3–4.

dėka transformavosi į procesinių terminų institutą. Civilinio proceso jurisprudencijoje neaptikus jokio procesinių terminų genezės tyrimo, iškyla pareiga nors glaustai atskleisti procesinių terminų kilmę, raidą ir jos įtaką šiuolaikinės procesinių terminų koncepcijos susiformavimui.

1.1.1. Procesiniai terminai romėnų civiliniame procese

Romėnų teisės doktrinoje išskiriamos trys romėnų civilinio proceso formos. Pirmoji istorinė romėnų civilinio proceso forma – legisakcinis procesas, kilęs iš archainio proceso prieš XII lentelių įstatymus ir trukęs iki pat II a. p. m. e.[110] Šis romėnų civilinis procesas pasižymėjo griežtu įstatymų laikymusi, nes „skundus galima buvę kelti tik pasirėmus aiškiais įstatymo žodžiais“[111]. Procesas turėjo vykti tarp dviejų suinteresuotų šalių, dalyvaujant magistratui, teismo posėdžių dieną ir posėdžių vietoje[112]. Būdingas legisakcinio proceso bruožas buvo teisenos dalijimas į dvi stadijas – *ius* ir *iudicium*[113]. Pirmojoje stadijoje išreiškiami šalių reikalavimai griežtai laikantis įstatymų. Suformulavus reikalavimus, ieškovas pranešdavo atsakovui, kad po trisdešimties dienų turi atvykti išsirinkti teisėją[114]. Išsirinkus teisėją, byla perkeliama į antrą – *iudicum* – stadiją. Tarp stadijų nustatytas procesinis terminas galėtų reikšti, šiuolaikiniais teisiniais terminais kalbant, tam tikrą pasirengimo bylos nagrinėjimui termino atmainą ta prasme, kad ieškovas turėjo pasirūpinti atsakovo atvykimu į teismą, nes bylos nagrinėjime turėjo dalyvauti abi šalys. Kita vertus, atsižvelgiant į tai, kad būtina legisakcinio proceso sąlyga – šalių dalyvavimas[115], kyla klausimas, ar tai yra terminas pareigai (atvykti į teismą) įvykdyti, ar proceso sąlyga. Įvertinus tai, kad neatvykusi šalis pralaimėdavo bylą[116], t. y. proceso šaliai, praleidusiai procesinį terminą, atsiranda neigiamos teisinės pasekmės, manytina, kad nustatytas laikotarpis atliko ne proceso sąlygos, o procesinio termino vaidmenį.

Procesinių terminų kilmei nustatyti, be kita ko, reikšmingos XII lentelių įstatymų (sukurtų apie V a. pr. Kr.) normos, numačiusios pagrindines terminų instituto gaires, kurios sudarė pagrindą tolimesnei terminų evoliucijai. Štai minėti istoriniai romėnų įstatymai numatė bylos nagrinėjimo trukmę reguliuojančias taisykles, pagal kurias bylos nagrinėjimas turėjo būti baigtas iki saulėlydžio[117]. Teisėjas tą pačią arba kitą dieną, jei iki saulėlydžio negalėdavo pabaigti bylos, nes saulei leidžiantis reikėdavo pabaigti posėdį, priimdavo sprendimą (*sententia*)[118]. Ši taisyklė romėnų teisės tyrinėtojų siejama ne tik su efektyviu, bet ir teisingu ginčo išsprendimu, nes ištyręs visus įrodymus ir išklausęs šalis, „teisėjas nusprendžia turėdamas aiškų įspūdį apie bylos aplinkybes, nustatytas teisminio nagrinė-

110 Kofanov, L. L., *Rimskoe chastnoe pravo: kazusy, iski, instituty* [Roman Private Law: Incidents, Claims, Institutions]. *supra* note 28, p. 163.

111 Girard, P. F., *supra* note 29, p. 237.

112 *Ibid*, p. 241.

113 Nekrošius, I.; Nekrošius, V.; Vėlyvis, S., *Romėnų teisė*, *supra* note 21, p. 37.

114 *Ibid.*

115 *Ibid,* p. 38.

116 Vėlyvis, S.; Jonaitis, M., *XII lentelių įstatymai ir jų komentaras*, *supra* note 19, p. 26.

117 Wenger, L., *supra* note 30, p. 76; *Ibid*.

118 Girard, P. F., *op. cit.*, p. 251.

jimo metu, o tai mažina klaidų tikimybę“[119]. Tai leidžia manyti, kad teisingai ir efektyviai išsprendus ginčą, bus įgyvendinta materialinė subjektinė teisė. Romėnų teisėje materialinės subjektinės teisės gynyba visada rėmėsi teisės pažeidimo faktu, t. y., asmuo, manantis, kad jam trukdoma įgyvendinti savo teisę, galėjo pateikti ieškinį. Romėnų požiūriu, apie subjektinę teisę galima kalbėti tik, jeigu jos gynyba užtikrinta ieškiniu, t. y. jeigu magistratas numatė galimybę ją ginti pateikiant ieškinį. Subjektinė teisė atskirta nuo galimybės ją ginti. Nėra ieškinio, nėra ir teisės[120]. Šioje senovės teisės sistemoje nebuvo atskirtos savarankiškos materialinės ir procesinės teisės šakos. Romėnų teisėje materialinę subjektinę teisę sutapatinus su ieškinio pateikimu teismui, itin svarbią reikšmę turėjo tinkamas, efektyvus ginčo sprendimas, lėmęs ne tik materialinės subjektinės teisės gynimą jos pažeidimo atveju, bet šios teisės egzistavimą apskritai. Skirtingai nei romėnų teisėje, pagal šiuolaikinę teisės koncepciją[121] skiriami trys materialiosios subjektinės teisės elementai: teisė atlikti tam tikrus veiksmus; teisė reikalauti iš kitų asmenų atlikti pareigas – tam tikrus veiksmus ar nuo jų susilaikyti; teisė reikalauti gynybos iš valstybės institucijų, kai trukdoma įgyvendinti savo teisę ar kiti asmenys neatlieka pareigų. Materialinės subjektinės teisės gynyba yra vienas iš šios teisės komponentų, teisminė gynyba turi užtikrinti materialiąją subjektinę teisę, apginti pažeistą materialinę subjektinę teisę, dėl to taip pat svarbu, kad teisminė gynyba būtų teisinga ir efektyvi. Nepaisant skirtingo materialinės subjektinės teisės suvokimo ir teismo vaidmens materialinei teisei įgyvendinti, romėnų teisėje susiformavęs efektyvios teisminės gynybos poreikis aktualus ir šiuolaikinei civilinio proceso jurisprudencijai.

Romėnų teisės normose įtvirtinti procesinių veiksmų atlikimo laikotarpių apibrėžimo būdai: „iki vidurdienio“[122], „po vidurdienio“[123], XII lentelių įstatymų III lentelės 1 dalyje nustatytas 30 dienų terminas ieškovo reikalavimui įvykdyti, leidžia įžvelgti skirtingų procesinių terminų apibrėžimo būdų ištakas – nuo terminų apibrėžtų įvykiu iki laiko periodu (dienomis, mėnesiais) nustatomų procesinių terminų. Šie terminų apibrėžimo būdai išskiriami šiuolaikinėje civilinio proceso jurisprudencijoje. XII lentelių įstatymuose randamos procesinių terminų klasifikacijos pagrindų ištakos, skirstant terminus į terminus skirtus teismui ir ginčo šalims. Štai terminas „iki vidurdienio“ įpareigojo ginčo šalis apsispręsti dėl tolimesnių veiksnių, t. y. šalims nesusitarus taikiai, jos turėjo į bylos nagrinėjimą atvykti iki vidurdienio. Be to, šis terminas skirtas ir teismui, nes, „bylą atidėjus, teismas šalių laukdavo iki vidurdienio“[124], o po to neatvykusi šalis pralaimėdavo bylą[125]. Bylos atidėjimo galimybė liudija apie termino, skirto bylai išnagrinėti, pratęsimą, kuris aktualus šiuolaikiniame civiliniame procese. Romėnų teisės normos ne tik įtvirtino procesinius terminus išreiškiančias nuostatas, bet, galima sakyti, suformavo terminų praleidimo teisinių pasekmių užuomazgas: iki numatyto termino neatvykusi šalis sulaukdavo neigiamų

119 Metzger, E., *supra* note 31, p. 266.

120 Nekrošius, I.; Nekrošius, V.; Vėlyvis, S., *Romėnų teisė, supra* note 21, p. 31.

121 Pvz., Laužikas, E.; Mikelėnas, V.; Nekrošius, V., *Civilinio proceso teisė, supra* note 16, p. 22.

122 Vėlyvis, S.; Jonaitis, M., *XII lentelių įstatymai ir jų komentaras, supra* note 19, p. 25.

123 *Ibid,* p. 26.

124 Buckland, W. W. *The Main Institutions of Roman Private Law*. London: Cambridge University Press, 1931, p. 347.

125 Nurodyta, kad po vidurdienio teisėjas ginčo objektą priteisia atvykusiojo naudai. Vėlyvis, S.; Jonaitis, M., *op. cit.,* p. 26.

termino praleidimo pasekmių – pralaimėdavo bylą. Minėtos romėnų teisės normos sąryšį su šiuolaikiniu civiliniu procesu parodo tai, kad romėnų teisėje buvusi procesinių terminų praleidimo pasekmė šiuolaikiniame civiliniame procese papildomai įgavo sprendimo už akių instituto formą. Klasikinės romėnų teisės raidos laikotarpiu (II a.) žymaus romėnų teisininko Gajaus parengtame leidinyje *Institucijos*[126], be procesinių terminų rūšių žinomų ankstesniuose teisės šaltiniuose, įtvirtinti santykinai apibrėžti[127] terminai, pvz.: „nedelsiant reikalauta paskirti teisėją“[128], kurie žinomi ir šiuolaikinėse teisinėse sistemose. Romėnų teisės šaltiniai, įtvirtinę principines procesinių terminų nuostatas, patvirtina jų kilmę ir yra pagrindas tolimesnei terminų evoliucijai.

Antroji romėnų civilinio proceso forma žinoma kaip formuliarinis procesas, trukęs II a. p. m. e. – III a. m. e.[129] Kaip ir legisakciniame procese, formuliariniame procese pasilieka bylos padalijimas į dvi fazes: *in jure* ir *in judicio*[130], bet šios civilinio proceso formos išskirtinumas yra tas, kad pirmojoje stadijoje šalių išsakytus reikalavimus teisiškai įvertina pretorius, kuris nustato teisinę ginčo esmę ir išdėsto specialiame teisėjui skirtame rašte, vadintame *formula*. Pagal *formulą* byla nagrinėta stadijoje *in judicio*[131]. Griežtesnę legisakcinio civilinio proceso formą pakeitusi lankstesnė formuliarinio civilinio proceso forma įnešė permainų procesinių terminų trukmės reguliavimui. Abi šalys, susitariusios dieną, bet ne vėliau kaip po aštuoniolikos mėnesių, kai gauta formulė, turėjo atvykti pas teisėją ir tada prasidėdavo antroji stadija – *in iudicio*[132]. Skirtingai nei legisakcinio civilinio proceso metu, formuliariniame civiliniame procese tarp bylos stadijų nustatytas ilgesnis dispozityvus atvykimo į teismą procesinis terminas, kurio galutinę trukmę nulemdavo šalių pasirinkimas. Tokį terminą, tikėtina, lėmė ne tik civilinio proceso formos ypatumai, bet taip pat draudimas versti savo priešininką kreiptis į teismą posėdžiauti nenumatytais laikotarpiais (javapjūtės, vynuogių rinkimo metu ir kt.)[133]. Kita vertus, skiriant 18 mėnesių terminą, galėjo būti atsižvelgta į teismo sesijų laikotarpį (nors jis buvo nustatytas ir ankstesnėje civilinio proceso formoje), kai teisėjai galėjo posėdžiauti tik nustatytų sesijų metu[134].

Tiek legisakcinio, tiek formuliarinio civilinio proceso metu teisėjai bylas spręsti (posėdžiauti) galėjo tik tam tikromis kalendoriuje nustatytomis dienomis[135]. Išimtis numatyta Justiniano Digestų (kompiliacija sudaryta 533 m.[136]) ketvirtosios knygos XII skyriaus nuostatoje, kuri leidžia teisėjui skirti teismo posėdžius javapjūtės, vynuogių rinkimo metu ir kitais paprastai posėdžiauti nenumatytais laikotarpiais, tik išskirtiniais (mirties,

126 Vėlyvis, S.; Jonaitis, M., *Gaii Institutiones. Gajaus Institucijos, supra* note 19, p. 12.

127 Pl. žr. disertacijos 1.5 skyriuje.

128 Vėlyvis, S.; Jonaitis, M., *op. cit.,* p. 385.

129 Kofanov, L. L., *Rimskoe chastnoe pravo: kazusy, iski, instituty* [Roman Private Law: Incidents, Claims, Institutions], *supra* note 28, p. 163.

130 Girard, P. F., *supra* note 29, p. 269.

131 Tomsinov, V. A., *supra* note 32, p. 340; Nekrošius, I.; Nekrošius, V.; Vėlyvis, S., *Romėnų teisė, supra* note 21, p. 40.

132 Nekrošius, I.; Nekrošius, V.; Vėlyvis, S., *op. cit.,* p. 46.

133 Kofanov., L. L., *Digesty Justiniana* [The Digests of Justinian], *supra* note 28, p. 241.

134 Borkowski, A.; Paul du Plessis, *supra* note 33, p. 76; Wenger, L., *supra* note 30, p. 75.

135 Borkowski, A.; Paul du Plessis, *op. cit.,* p. 76; Wenger, L., *op. cit.,* p. 75.

136 Stein, P., *supra* note 34, p. 35.

vagystės, plėšimo ir kt.) atvejais[137], kai bylos sprendimo atidėjimas būtų pakenkęs ginčo išsprendimui, taip pat jeigu būtų pasibaigęs terminas ieškiniui paduoti[138]. Tai liudija bylų skirstymą į skubiai spręstinas ir spręstinas bendra tvarka bei leidžia įžvelgti šiuolaikinės pozityviosios teisės įtvirtintų atskirų kategorijų bylų, kurioms išspręsti numatyti konkretūs terminai, užuomazgas. Taip pat minėta nuostata, manytina, susijusi su teisingo ir efektyvaus proceso siekimu. Terminų nesilaikymo teisinės pasekmės kilusios legisakcinio civilinio proceso formos metu toliau vystėsi formuliarinio civilinio proceso atmainoje. Štai teismo sprendimas, priimtas šventinę dieną, pažeidžiant teismo posėdžių kalendorių, nesant šalių sutikimui, buvo laikomas nevykdytinu[139]. Pastaroji nuostata suponuoja prielaidą, kad teismo posėdžiams skirtų terminų nesilaikymas sąlygojo teismo sprendimo neteisėtumą ir parodo terminų nesilaikymo pasekmes bei terminų reikšmę to meto teisinėje sistemoje. Procesinių terminų praleidimo teisinės pasekmės, pasekmės materialinėms subjektinėms teisėms yra aktuali šiuolaikinės civilinio proceso teisės problema, kuri plačiau analizuojama disertacijos 3.2.3. poskyryje.

Romėnų legisakciniame civiliniame procese taikyta procesinių terminų pratęsimo taisyklė buvo plėtojama formuliariniame procese. Vienoje iš taisyklių teigiama, kad Marko nustatymu, nepriklauso pratęsti (termino – *autorės pastaba* (toliau – *aut. pastaba*) įrodymams surinkti daugiau nei vieną kartą. Nagrinėjant bylą, taip pat vieną kartą pratęsiami terminai įrodymams pateikti kitai bylos šaliai[140]. Ši taisyklė suponuoja prielaidą, kad procesiniai terminai galėjo būti pratęsti po vieną kartą abiem bylos šalims. Vėliau ši taisyklė buvo taikoma ir kitiems procesiniams veiksmams ne tik įrodymams surinkti. Štai Pavel yra nurodęs, kad kiekvienam veiksmui atlikti terminas gali būti pratęstas ne daugiau kaip vieną kartą[141]. Kaip minėta, romėnų teisės reikšmė vertinant šią taisyklę yra akivaizdi, nes šiuolaikiniame civiliniame procese terminų pratęsimas yra viena iš svarbiausių terminų taisyklių, siekiant realizuoti teisę į teisminę gynybą ir apginti pažeistą materialinę subjektinę teisę. Romėnų teisėje taip pat aptinkamas procesinių terminų skaičiavimas. Apibrėždamas tinkamą veiksmų atlikimo laiką, Pavel teigia, jog diena prasideda vidurnaktį ir baigiasi kitos nakties vidurnaktį. Dėl to veiksmai atlikti per 24 valandas laikomi, kad jie buvo atlikti tinkamu laiku[142]. Šios taisyklės pagrindu suformuota šiuolaikinio civilinio proceso terminų skaičiavimo taisyklė, nes pateikta dienos trukmė atitinka paros laikotarpį, o procesinius veiksmus galima atlikti iki atitinkamos dienos 24 valandos nulis minučių[143].

Romėnų formuliarinį civilinį procesą pakeitė ekstraordinarinis procesas (nuo III a. iki V arba VI a.[144]), vystęsis Romos imperijos laikotarpiu. Pasikeitusi valstybės valdymo sistema tiesiogiai lėmė civilinio proceso pokyčius. Sutelkus valdžią imperatoriaus rankose, atskiri ginčai buvo sprendžiami aukštų valstybės pareigūnų, o ne teisėjų[145]. Procesinių

137 Kofanov, L. L., *Digesty Justiniana* [The Digests of Justinian], *supra* note 28, p. 243.

138 *Ibid.*

139 *Ibid.,* p. 245.

140 *Ibid.*

141 *Ibid.*

142 *Ibid.*

143 Pagal CPK 74 str. 6 d., procesinis veiksmas, kuriam atlikti nustatytas terminas, turi būti atliekamas iki paskutinės termino dienos dvidešimt ketvirtos valandos nulis minučių.

144 Tomsinov, V. A., *supra* note 32, p. 5.

145 *Ibid.,* p. 351.

terminų raidos atžvilgiu ši proceso forma reikšminga tuo, kad ekstraordinariniu laikmečiu susiformavus apeliacijai[146], nustatyti terminai apeliaciniam skundui paduoti. Apeliacinis skundas turėjo būti pateiktas per dvi ar tris dienas nuo sprendimo priėmimo, priklausomai nuo to, ar apeliacinį skundą padavė pati šalis, ar atstovas[147]. Terminai apeliaciniam skundui paduoti yra ypatingai trumpi, skatinę operatyviai apsispręsti dėl tolimesnės materialinių subjektinių teisių gynybos ir veikti pasinaudojant procesinėmis teisėmis. Viena vertus, šis terminas turėjo sąlygoti proceso efektyvumą, stabilumą užtikrinant materialinius teisinius santykius. Kita vertus, prisimenant, kad romėnų teisės doktrinoje[148] trumpi terminai siejami su teisingo sprendimo priėmimu, terminas apeliaciniam skundui paduoti turi ne tik sąlygoti teisinių santykių stabilumą ir aiškumą, bet taip pat suponuoti galimybę ginčo šalims siekti teisingo bylos išsprendimo ir tinkamai įgyvendinti teisę į teisminę gynybą. Apskritai vertinant romėnų ekstraordinarinį procesą, ši proceso forma procesinių terminų atžvilgiu reikšminga tuo, kad romėnų civiliniame procese susiformavęs apeliacinio skundo padavimo terminas recepcijos būdu įtvirtintas kitose civilinio proceso teisės sistemose ir taikomas šiuolaikiniame civiliniame procese.

Procesinių terminų romėnų civiliniame procese retrospektyvinė analizė leidžia teigti, kad procesinių terminų ištakos, pagrindiniai šiuolaikinei civilinio proceso teisei žinomi terminų institutai susiformavo romėnų legisakcinio civilinio proceso formos laikmečiu, o procesinių terminų taikymo taisyklės rutuliojosi daugiausiai formuliarinio civilinio proceso periodu. Romėnų teisės epochoje susiformavusių principinių terminų nuostatų recepcija daugelio šiuolaikinių valstybių pozityviojoje teisėje turėjo nekvestionuotinos reikšmės šiuolaikinio civilinio proceso terminų koncepcijai ir jų reikšmei įgyvendinant teisę į teisminę gynybą ir realizuojant materialinę subjektinę teisę.

1.1.2. Procesinių terminų reglamentavimo raida Lietuvos teisės šaltiniuose

Iki XVI a. vidurio pagrindinis Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teisės šaltinis buvo vietos papročiai[149]. Neužrašyti papročiai galėjo skirtis įvairiose feodalinės valstybės dalyse bei niekieno nekontroliuojami keistis[150], kas nebuvo palanku teritoriškai besiplečiančios valstybės valdymui. Politinių, ekonominių aplinkybių įtakoje plėtojosi įstatymų leidyba, o Lietuvos Statutai tapo reikšmingiausiu to meto Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teisės kodifikacijos rezultatu ir „pagrindiniu Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teisės šaltiniu“[151]. Skirtingai nei daugumos Europos valstybių, viduramžiais Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teisė jau buvo kodifikuota.

---

146 Dozhdev, D. V. *Rimskoe chastnoe pravo.* Izdanie vtoroe, izmenennoe i dopolnenoe [Roman Private Law. Second edition, revised and enlarged]. Moskva: Norma, 1999, p. 246.

147 Kofanov, L. L., *Digesty Justiniana* [The Digests of Justinian], *supra* note 28, p. 241–243.

148 Metzger, E., *supra* note 31, p. 266.

149 Machovenko, J., *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teisės šaltiniai, supra* note 22, p. 9; Janulaitis, A., *supra* note 23, p. 117.

150 Plateris, A.; Deveikė, J. *Didžiosios Lietuvos Kunigaikštijos 1529 metų statutas.* Chicago: Morkūno spaustuvė, 1971, p. 10.

151 Machovenko, J., *op. cit.,* p. 13.

Pirmasis Lietuvos Statutas (toliau – Pirmasis Statutas) rengtas ir derintas nuo 1522 m. iki 1529 m. (rengimas ir derinimas užtruko 7 metus)[152]. Pirmojo Statuto pataisos inicijuotos nuo 1544 metų, o Antrasis Lietuvos Statutas (toliau – Antrasis Statutas) priimtas 1566 metais. Antrojo Statuto pataisos siūlytos nuo 1568 metų, o Trečiasis Lietuvos Statutas (toliau – Trečiasis Statutas; Pirmasis, Antrasis ir Trečiasis Statutai kartu vadinami Lietuvos Statutais) priimtas 1588 metais[153]. Visų trijų Lietuvos Statutų galiojimo laikotarpis, apėmęs 311 metų, nuo 1529 iki 1840, kai jie buvo pakeisti rusiškuoju įstatymų sąvadu[154], liudija šiuose teisės aktuose įtvirtintų nuostatų aktualumą, reikšmingumą ir pažangą to laikmečio teisinių santykių reguliavimui.

Feodalinę valstybės santvarką atspindėjusių Statutų reglamentavimas pasižymi tuo, kad teismo proceso normos buvo tiesiogiai susijusios su materialine teise. Kai kuriais atvejais materialinės teisės normos buvo papildomos procesinėmis. Skirtumo tarp baudžiamojo ir civilinio proceso nebuvo[155]. Nepaisant civilinio proceso neišskyrimo, tolimesnė Statutų normų turinio ir doktrinos analizė atskleis, kad procesiniai terminai buvo įtvirtinti viduramžių epochos Lietuvos teisės aktuose.

Lietuvos Statutuose aptinkama sąvoka „terminas“, pvz., „bus atleistas nuo jam paskirto termino“[156], sprendimo įvykdymo terminas „paskirtas keturių savaičių terminas“[157]. Tiesa, sąvoka „terminas“ vartojama retai, o procesiniai terminai identifikuojami pagal jų prigimtį[158] ir normos kontekstą. Lietuvos Statutuose išryškėja šiuolaikinei civilinio proceso teisės doktrinai žinoma procesinių terminų klasifikacija pagal apibrėžimo būdus, pagal tai, kokiems subjektams terminai yra skiriami. Statutai tvirtina įvykiais apibrėžtus (pvz., „byla prasidėdavo, pakvietus atsakovą į teismą[159]“), periodais apibrėžtus (pvz., „iki sprendimo neturi niekas į mus, valdovą, kreiptis“[160]), santykinai apibrėžtus procesinius terminus (pvz., „tuojau po sprendimo paskelbimo“[161], „privalo nedelsdamas <...> išduoti atitinkamą raštą“[162]), taip pat konkrečia data apibrėžtus terminus. Pastarieji terminai nustatomi valandomis (pvz., „teismas leisdavo du kartus po vieną valandą pagalvoti“[163]), dienomis (pvz.,

152 Machovenko, J., *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teisės šaltiniai*, *supra* note 22, p. 54–55.

153 *Ibid.,* p. 56–57. Iki šiol skiriasi mokslininkų nuomonės dėl Pirmojo, Antrojo ir Trečiojo Lietuvos Statutų tarpusavio santykio: ar laikyti juos visus skirtingomis vieno to paties įstatymų sąvado redakcijomis, ar atskirais teisiniais kodeksais. Lazutka, S. *Lietuvos Statutai, jų kūrėjai ir epocha*. Kaunas: Spindulys, 1994, p. 38; Plateris, A.; Deveikė, J., *supra* note 150, p. 9.

154 Plateris, A.; Deveikė, J., *op. cit.,* p. 10.

155 Vansevičius, S. Teismo procesas pagal 1529 metų Lietuvos Statutą. *Valikonytė, I.; Steponavičienė, L. Pirmasis Lietuvos Statutas ir Epocha.* Straipsnių rinkinys. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2005, p. 132.

156 Valikonytė, I.; Lazutka, S.; Gudavičius, E., *Pirmasis Lietuvos Statutas*, *supra* note 24, VI skyrius, 8 straipsnis, p. 184.

157 *Ibid.*, 1 straipsnis, p. 186.

158 Apie terminų prigimtį plačiau žr. disertacijos 1.2 skyriuje.

159 Vansevičius, S., *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valstybiniai – teisiniai institutai. Pagal 1529, 1566 ir 1588 m. Lietuvos Satutus, supra* note 25, p. 116.

160 Valikonytė, I.; Lazutka, S.; Gudavičius, E., *op. cit.,* VI skyrius, 5 straipsnis, p. 182.

161 Vansevičius, S., *op. cit.,* p. 118.

162 Machovenko, J., *Teisingumo vykdymas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, supra* note 22, p. 94.

163 Vansevičius, S., *op. cit.,* p. 116.

„Teismas turėjo paskelbti sprendimą trečią dieną po bylos išnagrinėjimo“[164]), savaitėmis (sprendžiant ginčus dėl žemės, „turėjo prieš 12 savaičių iki ginčo nagrinėjimo dienos pranešti raštu antrai šaliai“[165]; „prasidėjus didžiajam pasninkui po dviejų savaičių“[166] (kartą per metus buvo sprendžiamos ponų bylos Vilniuje – *aut. pastaba*). Įvardinti procesiniai terminai, be kita ko, leidžia pastebėti, kad terminai buvo skiriami teisingumą vykdžiusiems subjektams ir proceso dalyviams, kas sudaro pagrindą terminų klasifikacijai pagal tai, kokiems subjektams jie skirti.

Pirmajame Statute įtvirtintos procesinio termino atvykti į teismą praleidimo teisinės pasekmės. Kitaip tariant, vienai šaliai nustatytu laiku be pateisinamos priežasties neatvykus į teismą, antroji šalis ginčą laimėdavo[167]. Ši nuostata tam tikra prasme atitinka šiuolaikinio civilinio proceso teismo sprendimo už akių institutą. To laikmečio teisės normos numatė minėtos taisyklės išimtį: sprendimas buvo nepriimamas, jeigu šalis neatvykdavo dėl svarbių priežasčių (maro, Seimo sesijos, tarnybos arba ligos). Analogiška taisyklė galiojo Antrajame ir Trečiajame Statutuose. Pirmajame Statute ginčo šalys ir bylą nagrinėjantis subjektas (pvz., urėdininkas) buvo įpareigoti, šiuolaikine terminologija teigiant, rūpintis efektyviu bylos išsprendimu, kad nebūtų vilkinamas bylos nagrinėjimas. Štai nurodoma: „kreipimusi joks teisėtumas neturi būti užvilkintas“[168]; „urėdininkas neturi jam užvilkinti leisti“[169], „privalės <...> teisingumą vykdyti, neatidėliodamas nei broliams, nei bendrininkams“[170]. Civilinės bylos nagrinėjimo efektyvumas iki šių dienų išliko aktualia civilinio proceso teisės doktrinos problema, nes teisingai ir savalaikiai išsprendus ginčą yra įgyvendinama teisė į teisminę gynybą ir apginama pažeista ar ginčijama materialinė subjektinė teisė.

Pirmajame Statute naudojama sąvoka „teislaikis“, kuri sudaryta iš sudurtinio žodžio. Vienas šią sąvoką sudarantis žodis – „laikas“ yra aiškus. Kito žodžio sudėtinė dalis – „teis“ – pagal savo prasmę galėtų būti suprantama kaip žodžio: „teisė“, „teismas“, „teisminis“ dalis. Pagal kontekstą (pvz.: „turi artimiausiame seime arba per žemės teislaikį atsakyti“[171]; „turi stoti ponų tarėjų akivaizdoje, per tą teislaikį, kurį esame paskyrę mūsų ponams tarėjams<...>“[172]) sąvoka „teislaikis“ galėtų reikšti bylos nagrinėjimo teisme terminą. Nepavykus aptikti šios sąvokos naudojimo kalbant apie šalių atvykimą į teismą, šaukimų įteikimą ir kitų procesinių veiksmų atlikimą, peršasi išvada, kad sąvoka „teislaikis“ buvo naudojama išskirtinai bylų nagrinėjimo teisme laikui apibūdinti. Dėl to sąvoka „teislaikis“ Lietuvos Statutų turinio kontekste yra siauresnio pobūdžio, nei procesinis terminas. Teisi-

164 Vansevičius, S., *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valstybiniai – teisiniai institutai. Pagal 1529, 1566 ir 1588 m. Lietuvos Satutus, supra* note 25, p. 116.

165 *Ibid.*, p. 117.

166 Valikonytė, I.; Lazutka, S.; Gudavičius, E., *Pirmasis Lietuvos Statutas, supra* note 24, VI skyrius, 5 straipsnis, p. 182.

167 Vansevičius, S., *op. cit.,* p. 117.

168 Valikonytė, I.; Lazutka, S.; Gudavičius, E., *op cit.,* p. 182.

169 Gudavičius, E. *Lietuvos Statutas. The Statute of Lithuania. Statuta Lituaniae. 1529.* Vilnius: Artlora, 2002, 12 straipsnis, p. 170.

170 Valikonytė, I.; Lazutka, S.; Gudavičius, E., *op. cit.,* VI skyrius, 24 straipsnis, p. 191; Gudavičius, E., *op. cit.*, 24 straipsnis, p. 172.

171 Valikonytė, I.; Lazutka, S.; Gudavičius, E., *op. cit.*, VI skyrius, p. 177.

172 *Ibid.*, p. 181.

nėje doktrinoje[173] nurodoma, kad šiuo terminu siekta apriboti bylų vilkinimo galimybę ir bandymus išvengti teismo. Su tokiu teiginiu galima sutikti iš dalies, nes civiliniame procese svarbu ne tik atvykimas į teismą, bet taip pat kitas savalaikis procesinių veiksmų atlikimas, siekiant efektyviai išspręsti ginčą.

Antrajame Statute suformuojama procesinių terminų pratęsimo galimybė, atidedant bylos nagrinėjimą. „Kada iškildavo aplinkybės, kurių ieškovas iki teismo nežinojo ir todėl teisme negalėjo įrodyti, byla būdavo atidedama“[174]. Tokia pati taisyklė galiojo ir Trečiajame Statute. Šiuo atveju numatyta pratęsti ne patį terminą, bet bylos nagrinėjimą, dėl ko pratęsiami procesiniai terminai. Tokią nuostatą galima laikyti terminų pratęsimo užuomazga. Ši viduramžiais galiojusi terminų pratęsimo galimybė ilgainiui išsirutuliojo į terminų pratęsimo taisykles, kurios aktualios šiuolaikiniam civiliniam procesui, siekiant realizuoti teisę į teisminę gynybą.

Antrajame Lietuvos Statute įtvirtinus pirmosios instancijos – Žemės, pilies ir pakamario – teismus, bei apeliacinės instancijos – Didžiojo kunigaikščio teismą, teisės normos nustatė laikotarpius, kuriais turėjo būti nagrinėjamos bylos. Pvz., „Žemės teismas rinkosi į sesijas tris kartus per metus <...>. Teismo sesija truko apie tris savaites“[175]. „Pilies teismo sesijos paprastai vyko kiekvieno mėnesio pirmą dieną ir truko apie dvi savaites“[176]. Šiuos laikotarpius galima laikyti bylų nagrinėjimo teisme terminais, kuriais reguliuojamas teisėjų darbas sprendžiant bylas[177]. Trečiojo Statuto normos, reikšmingos procesinių terminų reguliavimui, yra aptartos analizuojant Pirmojo ir Antrojo Statutų taisykles.

Lietuvos Statutai, įtvirtinę procesinių terminų sąvoką, skirtingai apibrėžtus terminus, terminų pratęsimo, terminų praleidimo teisinių pasekmių užuomazgas, turėjo neabejotiną reikšmę to laikmečio civiliniam procesui ir tolimesnei terminų evoliucijai.

Lietuvos Trečiojo Statuto nuostatos, Jekaterinos II 1794 m. spalio 30 d. įsako pagrindu[178], galiojo Rusijos okupuotoje didžiojoje Lietuvos teritorijos dalyje iki jų panaikinimo. Caras Nikolajus I pasirašė 1840 m. birželio 25 d. įsaką dėl Trečiojo Lietuvos Statuto straipsnių likučių bei juos papildančių teisės aktų galiojimo panaikinimo ir bendrųjų Rusijos imperijos įstatymų visa apimtimi įvedimo[179]. Lietuvoje, kaip ir kitose Vakarų gubernijose, 1840 m. Rusijos imperijos įstatymų sąvadas (toliau – Sąvadas, kuris Rusijos imperijoje įsigaliojo 1835 m.) tapo galiojančiu teisės šaltiniu[180]. Pastarajame Sąvade susisteminta Rusijos imperijos teisė, kuria buvo vadovaujamasi valdant okupuotą Lietuvą. Atsižvelgiant į tai, kad „Sąvade gausu akceptuotų senosios Lietuvos teisės normų, kurios čia pateko iš Trečiojo Lietuvos Statuto per Soboro teisyną, taip pat tiesiogiai“[181], įvertinus, kad „Euro-

173 Valikonytė, I.; Lazutka, S.; Gudavičius, E., *Pirmasis Lietuvos Statutas, supra* note 24, p. 306.

174 Vansevičius, S., *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valstybiniai – teisiniai institutai. Pagal 1529, 1566 ir 1588 m. Lietuvos Satutus, supra* note 25, p. 116.

175 *Ibid.,* p. 87.

176 *Ibid.*, p. 89.

177 Plačiau žr. disertacijos 1.5 skyriuje.

178 Jekaterinos II 1794 m. spalio 30 d. įsakas skelbė, kad Lietuvos gyventojams dovanojama „laisvė vykdyti teisingumą pagal jų senovinę teisę“, t. y. pagal Trečiąjį Statutą. Andriulis, V.; Maksimaitis, M.; Pakalniškis, V.; Pečkaitis, J. S.; Šenavičius, A. *Lietuvos teisės istorija.* Vilnius: Justitia, 2002, p. 266.

179 *Ibid.,* p. 273.

180 *Ibid.,* p. 276.

181 *Ibid.*

pos rytai, būtent Maskva, stačiai nurašinėjo iš lietuvių Statuto savo įstatus. Statutas išliko Lietuvoj iki XIX amž. vidurio be pamatinių atmainų“[182], tikėtina, kad procesinius terminus reglamentuojančios normos ar jų dalis taip pat buvo perimtos iš Lietuvos Statutų.

Galiojusio Sąvado normos neužtikrino efektyvaus civilinio proceso, nes didžiausiu trūkumu buvo pripažįstama ilga bylų trukmė ir tęsimasis[183]. Tai privertė rusus imtis teismų reformos ir 1864 m. lapkričio 20 d. priimtas Rusijos civilinio proceso įstatymas, parengtas, kaip ir dauguma to meto civilinio proceso kodeksų, vadovaujantis prancūziško proceso įstatymo pavyzdžiu[184], kuris tuo laikotarpiu buvo pripažįstamas pažangiausiu Europoje civilinio proceso įstatymu ir atitiko ne tik visas liberalizmo keliamas idėjas, bet ir naujosios ekonominės santvarkos poreikius[185]. Būtent šiame Rusijos civilinio proceso įstatyme[186] (toliau – Rusijos CPĮ) daugiau dėmesio skirta procesiniams terminams, nes „visas procesas turi eit nustatytąja tvarka ir greit <...> neapibrėžiant veiksmų laiku bylos galima būtų ilgai tęsti, o bylos tęsimas visada labai kenkia tam ar kitam bylininkui“[187]. Siekiant išspręsti ginčą, atkurti bylos šalių teisinius santykius, reikšmingas civilinės bylos nagrinėjimo savalaikiškumas, nes priešingu atveju gali būti pažeista teisė įgyvendinti teisę į teisminę gynybą, kuri yra materialinės subjektinės teisės turinio dalis[188]. Kitaip tariant, pažeidus proceso taisykles, tikėtina, nebus apginta pažeista ar ginčijama materialinė subjektinė teisė. Dėl to svarbu tinkamai nustatyti procesinius terminus ir jų taikymo taisykles. Rusijos CPĮ procesinius terminus reglamentavo atskiroje teisės akto dalyje „Trečioji padala“ „Apie terminus“, kurią sudaro du skyriai. Pirmojo skyriaus „Bendros taisyklės terminams (laikotarpiams) skaičiuoti“ 816–831 straipsniuose įtvirtintos terminų skaičiavimo taisyklės. Šiame skyriuje įvardijami teismo nustatyti ir įstatymo paskirti terminai, nustatoma, jog terminai skaičiuojami mėnesiais, savaitėmis ir dienomis, reglamentuojami terminų pasibaigimo ypatumai darbo ir švenčių dienomis, nustatomas terminų sustabdymas. Skirtingai nei iki Rusijos CPĮ įsigaliojimo, atsiranda procesinių terminų pratęsimo sąlygos, terminų atnaujinimo galimybės, išdėstytos Antrame skyriuje „Apie atodėtis ir terminų atnaujinimą“ 832–838 straipsniuose. Terminą pratęsti galima tik vieną kartą, išskyrus, kai pratęsti prašo visi proceso dalyviai ir kai neįmanoma atlikti procesinių veiksmų dėl nenugalimų kliūčių. Pratęsti termino neleidžiama apeliaciniams ir atskiriesiems skundams paduoti, prašymams panaikinti sprendimą, ir kitais atvejais. Pastarasis reglamentavimas, galima sakyti, iš esmės atitiko to laikmečio civilinio proceso jurisprudenciją[189], nes sprendžiant civilinių bylų trukmės problemas buvo ieškoma būdų, kaip pagreitinti procesą. Tiesa, B. Fridmanas, pateikęs siūlymus civilinio proceso efektyvumui padidinti, nepasisako apie procesinių terminų taikymo galimybes, bet jo iškelta idėja riboti apeliaciją iš esmės

182 Janulaitis, A., *supra* note 23, p. 120.

183 Mačys, V. *Civilinio proceso paskaitos.* Kaunas: Teisių fakulteto leidinys, 1924, p. 29.

184 Eliseev, N. G. *Grazhdanskoe processualnoe pravo zarubezhnych stran.* 2-oe izdanie [Civil Procedural Law of Foreign Countries. 2nd edition]. Moskva: prospect, 2006, p. 25; Mačys, V., *op. cit.,* p. 29.

185 Nekrošius, V., *Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės, supra* note 12, p. 55.

186 Viskanta, J. *Civilinio proceso įstatymas*. Kaunas: Literatūros knygynas, 1931.

187 Mačys, V., *op. cit.*, p. 139.

188 Plačiau žr. disertacijos 1.4 skyriuje.

189 Fridmanas, B. Kas taisytina mūsų civiliniam procese. *Teisė. Teisės mokslų ir praktikos laikraštis.* Leidžia Lietuvos teisininkų draugija. 1925 m. liepa–gruodis, Nr. 8, p. 57–58.

atspindi Rusijos CPĮ įtvirtintą apeliacijos ribojimą neleidžiant pratęsti termino apeliaciniam skundui paduoti. Pastaroji tuo metu galiojusi taisyklė, nepratęsti termino nurodytais atvejais, neatitinka šiuolaikinės terminų reikšmės įgyvendinant teisę į teisminę gynybą, nes terminų pratęsimo galimybė ypatinga tuo, kad, esant svarbioms priežastims, įvertinus objektyvias aplinkybes bei šalių rūpinimąsi proceso skatinimu, nepasibaigęs terminas gali būti pratęstas, siekiant realizuoti teisę į teisminę gynybą. Toliau matysime, kad vykstant žmogaus teisių ir civilinio proceso teisės doktrinos evoliucijai, kito procesinius terminus reglamentuojančios teisės normos, tarp jų – terminų pratęsimo sąlygos.

Procesiniai terminai buvo nustatomi ne tik minėtoje atskiroje dalyje, bet taip pat kitų Rusijos CPĮ dalių straipsniuose, siekiant reguliuoti tam tikrų procesinių veiksmų atlikimo laikotarpius, kurie nustatomi tiek teismui, tiek proceso dalyviams, apibrėžiami įvykiu ir konkrečiu laiko periodu, kuris įvairiems procesiniams veiksmams atlikti yra skirtingas. Štai J. Robinzonas[190] procesinių terminų trukmės įvairovę (pvz., teismo sprendimams, veiksmams apskųsti nustatyti 3, 7, 14 dienų terminai, vieno mėnesio terminas) eksplikuoja tuo, kad sudėtingiems klausimams išspręsti turi būti nustatyti ilgesni terminai, ne tokiems sudėtingiems ir skubiems klausimams spręsti terminas gali būti trumpesnis. Šiame kontekste galima įžvelgti teisingo ir efektyvaus proceso paieškas, kai procesinių terminų trukmė derinama su procesinių veiksmų sudėtingumu.

Procesinių terminų instituto problemos, taikant terminus nustatančias taisykles, minimos tiriamo laikmečio civilinio proceso jurisprudencijoje. Štai Č. Butkys teigia, kad „dėl termino praleidimo arba dėl netinkamos jų interpretacijos ne kartą pralošiami tikri ieškiniai“[191]. Tai suponuoja prielaidą, kad buvo pastebėta procesinių terminų ir kitų teisinių terminų atribojimo svarba, nes procesinis terminas gali būti tinkamai taikomas tik jį identifikavus kitų terminų sistemoje. Be to, minėta mintis užkoduoja trivialaus terminų taikymo, neatsižvelgiant į kitus civilinio proceso principus, problemas, dėl kurių iškyla grėsmė pažeisti teisę į teisminę gynybą ir neapginti pažeistos materialinės subjektinės teisės.

Lietuvos teritorijoje, netgi 1918 m. vasario 16 d. atkūrus Lietuvos Nepriklausomybę[192] ir pradėjus savarankiškos teisinės sistemos kūrimą, galiojo Rusijos CPĮ. 1918 m. lapkričio 2 d. priimto laikinojo Lietuvos konstitucinio teisės akto, pavadinto Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos pamatiniais dėsniais[193], 24 straipsnyje įtvirtinta, kad teisinio reguliavimo srityse, „kuriose Lietuvos valstybės nėra išleistų naujų įstatymų, laikinai palieka tie, kurie yra buvę prieš karą, kiek jie neprieštarauja Laikinosios Konstitucijos Pamatiniams Dėsniams“[194]. Pastaroji nuostata taip pat taikytina Rusijos CPĮ galiojimui. Kitų valstybių teisės aktų, tarp jų – reguliuojančių civilinį procesą, recepciją tuometinėje Lietuvoje sąlygojo politinės, ekonominės, socialinės ir kitos sąlygos. Pasak Lietuvos teisės istoriografijos

190 Robinzonas, J. Apskundimo terminai civilinėse bylose. *Teisė. Teisės mokslų ir praktikos laikraštis.* Leidžia Lietuvos teisininkų draugija. 1938 m. balandis–birželis, Nr. 42, p. 182–183.

191 Butkys, Č. Civilinės teisenos terminai, *supra* note 26, p. 431.

192 Manelis, E.; Samavičius, R. Lietuvos taryba skelbia aktą Dėl Lietuvos valstybės atkūrimo, vasario 16 d. *1918 m. Vasario 16-oji – Lietuvos valstybės atkūrimo diena. Straipsnių ir dokumentų rinkinys.* Vilnius: Žaltvykslė, 2007, p. 402.

193 Valančius, K. L. *Lietuvos valstybės konstitucijos.* Antrasis pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: UAB „Ekonomikos mokymo centras“, 2001, p. 4.

194 Andriulis, V.; Maksimaitis, M.; Pakalniškis, V.; Pečkaitis, J. S.; Šenavičius, A., *supra* note 178, p. 312.

atstovų[195], atkūrus Lietuvos valstybės nepriklausomybę, senieji istoriniai Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teisės aktai jau buvo atgyvenę ir praktiškai vargu begalėjo būti kalbama apie jų galiojimo atnaujinimą. Atsisakiusi realiai esamo teisinio visuomeninių santykių sureguliavimo ir pasikliaudama vien būsimais savo teisės aktais, valstybė galėjo patirti sunkiai prognozuojamą tų santykių chaosą. Nuolatinio ir nenutrūkstamo visuomeninių santykių teisinio reguliavimo būtinybė lėmė sprendimą palikti galioti esamus įstatymus.

Nesant vienodos terminologijos, 1936 metais Civilinio proceso įstatymas pradedamas vadinti Civilinės teisenos įstatymu[196] (toliau – CTĮ). 1938 metais išleidžiamas Č. Butkio redaguotas 1864 metų Civilinės teisenos įstatymo su pakeitimais ir papildymais[197] vertimas, parengtas iš oficialaus 1914 metų leidinio. Procesinių terminų teisinis reglamentavimas išlieka nepakitęs. Civilinio proceso teisės doktrinoje, atkreipus dėmesį į valstybės visuomeninius santykius, įvertinus Lietuvos teritorijoje netaikomas, laiko atžvilgiu pasenusias ir prasmę praradusias CTĮ nuostatas, buvo siūloma keisti CTĮ normas. Vienas iš tokių siūlomų pakeitimų[198] – CTĮ 145[3] str., pagal kurį nustatyta, kad abiem šalims neatvykus ir nė vienai neprašius spręsti bylą be jos, byla nukeliama iš eilės. Ši norma įpareigojo teismus tokias bylas laikyti nebaigtomis trejus metus. Keičiant minėtą nuostatą, buvo pateiktas pažangus siūlymas tokias bylas nutraukti, kas atitinka dabartinį reglamentavimą, kai ieškinys paliekamas nenagrinėtu (CPK 246 str. 4 d.).

1940 metais Lietuvą okupavus Sovietų Sąjungai, Lietuvos teritorijoje įvesta sovietinė valdžia, sovietinė politinė sistema, pakeistas teisinis reguliavimas. Civilinės teisenos įstatymas su pakeitimais ir papildymais[199] neteko galios, kai 1940 m. lapkričio 30 d. buvo priimtas Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo įsakas „Dėl laikino taikymo RTFSR baudžiamųjų, civilinių ir darbo įstatymų Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos teritorijoje“[200] ir įsigaliojo 1923 d. liepos 10 d. priimtas Rusijos Tarybinės Federacijos Socialistinės Respublikos CPK[201] (toliau – RTFSR CPK). Pastarajame teisės akte procesiniams terminams skirtas „VI Skirsnys“ „Procesiniai terminai“. Skirtingai nei CTĮ, RTFSR CPK išskirtos atskirų kategorijų bylos, kurioms išnagrinėti nustatyti procesiniai terminai. Štai RTFSR CPK 53 – 65 straipsniuose nustatomi konkretūs terminai darbo byloms (5 dienos nuo bylų gavimo), byloms dėl alimentų ir tėvystės nustatymo (atsižvelgiant į atsakovo gyvenamosios vietos atstumą, nustatytas 10 dienų arba 20 dienų nuo bylos gavimo dienos) išnagrinėti. RTFSR CPK nustatoma terminų skaičiavimo tvarka, įvardijamas ter-

195 Andriulis, V.; Maksimaitis, M.; Pakalniškis, V.; Pečkaitis, J. S.; Šenavičius, A., *supra* note 178, p. 312.

196 Butkys, Č. Leidžiamų įstatymų redakciniai trūkumai. *Teisė. Teisės mokslų ir praktikos laikraštis.* Leidžia Lietuvos teisininkų draugija. 1940 m. sausis–vasaris, Nr. 50, p. 1.

197 Butkys, Č. *Civilinės teisenos įstatymas su visais pakeitimais ir papildymais.* Kaunas: D. Gutmano knygynas, 1938.

198 Januška, J. Reikėtų pakeisti Civilinių įstatymų X t. 1 d. ir Civ. teisenos įstatymo atgyvenusius nuostatus. *Teisė. Teisės mokslų ir praktikos laikraštis.* Leidžia Lietuvos teisininkų draugija. 1940 m. sausis–vasaris, Nr. 50, p. 39.

199 Laikinasis Lietuvos teismų ir jų darbo sutvarkymas, 2 straipsnis. *Laikinosios Vyriausybės žinios.* 1919, Nr. 2.

200 Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo 1940 m. lapkričio 30 d. įsakas „Dėl laikino taikymo RTFSR baudžiamųjų, civilinų ir darbo įstatymų Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos teritorijoje“. *RTFSR Civilinis procesinis kodeksas.* Lietuvos TSR Teisingumo Liaudies Komisariato Kodifikacijos skyriaus vertimas. Kaunas: „Spindulio“ spaustuvė, 1941, p. 5.

201 Grazhdanskij procesualnyj kodeks RSFSR [Civil Procedure Code of RSFSR]. Maskva, 1957.

minų sustabdymas, pratęsimas, atnaujinimas. Kaip ir anksčiau nurodytame CTĮ, procesiniai terminai įtvirtinami ir kituose RTFSR CPK skirsniuose, reglamentuojančiuose procesinių veiksmų atlikimą (Pvz.: 80 str., „prieš paskirdamas bylą, <…> atlieka veiksmus"; 102 str. „Iki pradedant bylą" ir pan.). Pastraipinėje medžiagoje[202] nurodoma, kad teismai turi griežtai ir tiksliai vykdyti visus CPK reikalavimus, nes taikomi supaprastinimai bylos nagrinėjimui „pagreitinti"[203] tik užvilkina bylos nagrinėjimą, kadangi sprendimas panaikinamas kasacine tvarka. Ši nuostata atskleidžia iki šių dienų išlikusias aktualias teisingo ir efektyvaus civilinio proceso pusiausvyros paieškas.

RTFSR CPK Lietuvos teritorijoje galiojo trumpai. 1961 m. priimti TSR Sąjungos ir sąjunginių respublikų civilinio proceso įstatymų pagrindai, kuriais vadovaujantis turėjo būti parengti sąjunginių respublikų CPK[204]. 1964 m. buvo priimtas Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos Civilinio proceso kodeksas[205] (toliau – 1964 m. CPK), kuris įsigaliojo Lietuvoje 1965 m. sausio 1 d. 1964 m. CPK procesiniai terminai įtvirtinti aštuntajame skirsnyje „Procesiniai terminai". Skirtingai nei iki šiol galiojęs RTFSR CPK, 1964 m. CPK įtvirtino terminus ne tik atskirų kategorijų byloms išnagrinėti, bet nustatė vieno mėnesio terminą visoms civilinėms byloms išspręsti (1964 m. CPK 121 str.). Įtvirtinant itin trumpus procesinius terminus visoms civilinėms byloms išnagrinėti, proceso trukmės problemos bandytos spręsti fragmentiškai, neįvertinant teismo procesinių galimybių per šiuos terminus išspręsti bylas, nenustatant atitinkamų procesinių pareigų proceso šalims. Toks proceso trukmės reguliavimas nepasiteisino, nes terminai dažnai buvo praleidžiami. Dar viena 1964 m. CPK įtvirtinta naujovė, palyginus su RTFSR CPK, yra ta, kad nustatytos procesinių terminų praleidimo pasekmės, ne tik terminų sustabdymo, prailginimo, atnaujinimo taisyklės.

1990 m. kovo 11 d. paskelbus Lietuvos nepriklausomybės atkūrimą, ir toliau tam tikrą laiką Lietuvoje galiojo 1964 m. CPK nuostatos, nes nebuvo galimybės iš karto pakeisti teisinę sistemą, nors politiniai, ekonominiai ir kiti visuomeniniai santykiai buvo pasikeitę. Tai pagrindžia Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl Lietuvos Respublikos Laikinojo Pagrindinio Įstatymo"[206], kuriame nustatyta, kad Lietuvos Respublikoje ir toliau galioja tie iki šiol veikę Lietuvoje įstatymai ir kiti teisės aktai, kurie neprieštarauja Lietuvos Respublikos Laikinajam Pagrindiniam Įstatymui. Lietuvos Respublikos 1994 m. įstatymu Nr. 93-1809 „Dėl Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso pakeitimo ir papildymo"[207] priėmus svarbius 1964 m. CPK pakeitimus, procesinius terminus reguliuojančios nuostatos išliko nepakitusios.

---

202 Taip vadinti straipsnių komentarai.

203 RTFSR Civilinis procesinis kodeksas. Lietuvos TSR Teisingumo Liaudies Komisariato Kodifikacijos skyriaus vertimas. Kaunas: „Spindulio" spaustuvė, 1941, p. 162.

204 Mikelėnas, V. Naujo Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso rengimo problemos. *Teisė.* 1993, 27: 54.

205 Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos įstatymas „Dėl Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos Civilinio proceso kodekso patvirtinimo". *Valstybės žinios*. 1964, Nr. 19-139.

206 Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl Lietuvos Respublikos Laikinojo Pagrindinio Įstatymo". *Valstybės žinios*. 1990, Nr. 9-224.

207 Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso pakeitimo ir papildymo". *Valstybės žinios*. 1994, Nr. I-636.

2003 m. sausio 1 d. įsigaliojo Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas, parengtas vadovaujantis socialiąja civilinio proceso mokykla ir jos propaguojamomis idėjomis – greitas ir ekonomiškas procesas, aktyvus teisėjas, materialiosios tiesos nustatymo byloje galimybės ir kt. CPK iš esmės naujai ir, kas svarbiausia, sistemiškai pažvelgta į civilinio proceso reformą[208]. Pagrindinis CPK procesinius terminus reglamentuojančių normų skirtumas nuo 1964 m. CPK normų yra tai, jog CPK nenustato civilinių bylų išnagrinėjimo termino, išskyrus atskirų kategorijų bylas. CPK 72 str. įtvirtina reikalavimą bylas nagrinėti per kuo trumpesnį laiką, teismui suteikia teises imtis priemonių užtikrinti teisingą ir efektyvų procesą, taip pat įpareigoja šalis rūpintis proceso skatinimu. CPK numatytos teisinės pasekmės už laiku neatliktus procesinius veiksmus. Nuo 2011 m. spalio 1 d. įsigaliojusiame CPK pakeitimo ir papildymo įstatyme[209] esminių procesinių terminų reglamentavimo pokyčių nėra. Tiesa, proceso dalyviams suteikta galimybė kontroliuoti teismo atliekamų procesinių veiksmų savalaikiškumą (CPK 72 str. 3 d.). Be to, proceso dalyviai tam tikra prasme įpareigojami domėtis civilinės bylos eiga, nes teismas turi teisę nepranešti apie procesinių terminų pratęsimą (CPK 77 str. 3 d.) ir atnaujinimą (CPK 78 str. 5 d.). Siekiant užtikrinti teisingą ir efektyvų procesą, teismui numatyta galimybė bylinėjimosi išlaidas paskirstyti atsižvelgiant į bylos šalių sąžiningumą (CPK 93 str. 4 d.) bei taikyti finansines sankcijas nesąžiningai šaliai (CPK 95 str. 2 d.). Visomis numatytomis priemonėmis siekiama teisingo ir efektyvaus proceso, galinčio apginti pažeistas ar išspręsti ginčijamas materialines subjektines teises.

Apžvelgus procesinių terminų reglamentavimo genezę Lietuvoje, galima daryti išvadą, kad procesinių terminų užuomazgos įtvirtintos Lietuvos Statutuose. Atskiras terminų institutas, numatantis terminų skaičiavimo, pratęsimo, atnaujinimo taisykles, susiformavo carinės Rusijos CTĮ, Lietuvoje galiojusiame iki Antrojo Pasaulinio karo. Sovietų Sąjungos priimtuose RTFSR CPK ir 1964 m. CPK procesinių terminų reglamentavimas iš esmės nepakito, išskyrus 1964 m. CPK procesinių terminų nustatymą visoms civilinėms byloms išnagrinėti. Vakarų teisės tradicijų valstybėms būdingu socialinių idėjų pagrindu parengtas 2003 m. CPK įnešė pasikeitimų civiliniame procese, taip pat reguliuojant civilinių bylų nagrinėjimo trukmę, kai paprastai nenustatomas konkretus bylų išnagrinėjimo terminas (išskyrus atskirų kategorijų bylas), bet siekiama bylą išnagrinėti per įmanomai trumpesnį terminą, nustatant pareigą tiek bylos šalims, tiek teismui siekti teisingo ir efektyvaus proceso.

Procesinių terminų retrospektyvinis tyrimas atskleidžia, kad romėnų teisės epochoje susiformavusių fundamentalių procesinių terminų nuostatų recepcija daugelio šiuolaikinių valstybių pozityviojoje teisėje turėjo nekvestionuotinos reikšmės šiuolaikinio civilinio proceso terminų koncepcijai. Procesinių terminų genezė tiek romėnų civiliniame procese, tiek Lietuvos skirtingų teisinių sistemų kontekste, esant skirtingiems ekonominių, politinių ir kitų visuomeninių santykių reguliavimo poreikiams, atspindi iki šiol aktualų procesinių terminų vaidmenį siekiant teisingo ir efektyvaus civilinio proceso, įgyvendinant teisę į teisminę gynybą ir tokiu būdu apginant pažeistą ar ginčijamą materialinę subjektinę teisę.

208 Nekrošius, V. *Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės, supra* note 12, p. 65.

209 Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2011, Nr. 85-4126.

1.2. Laiko ir termino, kaip laiko trukmės, santykis

Procesinių terminų sampratai atskleisti, būtina ne tik procesinių terminų retrospektyvinė analizė, bet taip pat termino, kaip laiko trukmės, etimologinis tyrimas, kuris leis išsiaiškinti sąvokas „laikas“ ir „terminas“ bei nustatyti laiko ir termino tarpusavio santykį. Toks tyrimas atskleis laiko ir termino panašumus bei skirtumus, parodys termino ypatumus ir jo vietą laiko atžvilgiu.

Žodis „laikas“[210] apibūdinamas kaip nuolat besivystančios materijos egzistavimo forma. Konceptualesnis sąvokos „laikas“ paaiškinimas randamas filosofų ir kitų mokslininkų polemikoje. Laiko reiškinį mokslininkai suvokė ir aiškino nevienodai, dėl to naudinga paminėti filosofines idėjas[211], kurios skirtingose epochose šiek tiek keitėsi, papildė arba kritikavo ankstesnių filosofų išsakytas mintis, bei leido laiką suvokti kaip objektyvų ir subjektyvų reiškinį.

Pirmasis laiko sąvokos paminėjimas graikų filosofijoje, neskaitant mitologinių šaltinių, priskiriamas Anaksimandrui iš Mileto (7–6 a. pr. Kr.), tačiau laiko tema graikų filosofijoje buvo išplėtota kiek vėliau[212]. Apie laiką rašė Antikos filosofai Platonas ir Aristotelis. Platonas iškelia ciklinio laiko idėją ir teigia, kad visata yra sukurta, sukasi pati savaime ir kuria „amžiną vienovėje glūdinčios amžinybės atvaizdą, judantį nuo skaičiaus prie skaičiaus, kurį mes pavadinome laiku“[213]. Taigi, Platonui laikas yra nuolat pasikartojantis judėjimas visatoje. Kitas žymus Graikijos filosofas Aristotelis laiką vertino kaip vienodą periodinį judėjimą, kurį suteikia Visata, kaip harmoninga ir tobula erdvė[214]. Kitų mokslininkų[215] darbuose taip pat teigiama, kad pagal Aristotelį laikas yra amžinas ir nuolatinis judėjimas, neturintis pradžios ir pabaigos. Toks Graikijos filosofų laiko suvokimas leidžia manyti, kad dar Antikos epochoje laikas buvo laikomas objektyviu, nuo žmogaus valios nepriklausančiu reiškiniu.

Viduramžių filosofas Aurelijus Augustinas atsisakė su kosmosu susietos laiko sampratos ir atsigręžė į subjektyvų, vidinį laiką, teigdamas, kad laikas nėra vien kūnų judėjimas[216]. Aurelijus Augustinas rašė: <...> „Teisingiau tikriausiai būtų sakyti taip: yra trys laikai – praeities dabartis, dabarties dabartis ir ateities dabartis. Šie trys laikai kažkaip yra mūsų sieloje, ir niekur kitur aš jų nematau“[217]. Laiką kaip vidinio jutimo formą suprato ir Naujųjų laikų filosofas I. Kantas. Jis teigė, kad laikas yra ne bendroji sąvoka, bet vidinio jutimo, t. y. mūsų pačių ir mūsų vidinės būsenos stebėjimo forma[218].

---

210 Lietuvių kalbos žodynas [interaktyvus]. [žiūrėta 2013-01-22]. <http://www.lkz.lt/startas.htm>.

211 Laiką apibūdinančios filosofinės idėjos taip pat analizuotos D. Averkienės straipsnyje. Averkienė, D. Procesinių terminų civiliniame procese samprata. *Teisė į teisminę gynybą civilinio proceso reformos kontekste: mokslinių straipsnių rinkinys.* Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2010, p. 150–152.

212 Kairys, A., *supra* note 36, p. 16.

213 *Ibid.*

214 Nousiainen, K., *supra* note 43, p. 26.

215 Ackrill, J. L., *supra* note 40, p. 197–199.

216 Kairys, A., *op. cit.*, p. 17.

217 Aurelijus Augustinas, *supra* note 39, p. 281.

218 Kant, I., *supra* note 42, p. 83–86.

Naujausių laikų prancūzų filosofas H. Bergsonas kritikavo I. Kantą ir teigė, kad laikas yra negrįžtama seka, kurioje kiekvienas taškas yra naujas, vienintelis ir nepasikartojantis[219]. Vokiečių filosofas M. Heideggeris nurodė, kad laikas yra kaip momentai, kurie seka vienas po kito dabarties tėkmėje ir laiką paverčia begaliniu ir nesibaigiančiu[220].

Minėtų filosofų sąvokos „laikas“ aiškinimas pasižymi dichotomija: vieni laiką suvokia kaip objektyvų, nuolatinį, periodinį judėjimą, kiti – kaip žmogaus vidinio jutimo, suvokimo ir stebėjimo formą. Dvejopas laiko suvokimas pastebimas ir šiandienos mokslininkų darbuose. Laiką kaip trukmę, nuolatinį judėjimą ir objektyvų reiškinį apibrėžia V. Kundrotas, nurodydamas, kad „laikas yra procesų kaita, kuri visoje Visatoje vienoda“[221], E. V. Isaeva, teigdama, jog „laikas neatsiejamai susijęs su judėjimu, kuris yra objektyvus ir nepriklausomas nuo žmogaus valios bei norų“[222], A. Girnius, pagal kurį „laikas yra įvykio momentas, arba Visatos dimensija, reprezentuojanti įvykių sekas“[223], G. Bužinskas, sakydamas, kad „laikas yra beribė, amžina ir visa apimanti kategorija, paklūstanti tik objektyvios raidos dėsniams“[224] ir kt. Laiką kaip vidinį jausmą ir suvokimą apibūdina K. Heldas[225], P. Hartocollis, kuris teigia, kad „laikas kaip trukmė yra jausmas arba nuojauta“ [226].

Nuo Antikos iki šių dienų laikas aiškinamas kaip objektyvus arba subjektyvus reiškinys. Laiką suvokiant kaip objektyvų reiškinį, išskirtini tokie bruožai, kaip: nepriklausymas nuo žmogaus valios ir nuolatinis judėjimas. Pirmasis laiko bruožas gali būti grindžiamas tuo, kad „objektyvus“[227] yra tai, kas būdinga pačiam objektui arba atitinkantis jį, egzistuojantis nepriklausomai nuo sąmonės. Tai galima suprasti, jog kas yra objektyvu, nepriklauso nuo žmogaus valios, norų, jo vertinimo. Laiko niekas negali įtakoti jokiais savo veiksmais. Žmogus negali kontroliuoti laiko kaip reiškinio. Antrasis laiko bruožas yra nuolatinis judėjimas, kaita, kuri niekam nepavaldi ir vyksta visoje Visatoje. Prie šio judėjimo turi prisitaikyti žmogus, kuris laiko tėkmę gali tik matuoti tam tikrais matavimo vienetais. Žmogus gali planuoti savo laiką, t. y. numatyti veiklą konkrečiu laiko tarpu, tačiau negali įtakoti laiko tėkmės. Taigi galima manyti, kad laikas, kaip objektyvus reiškinys, yra nepriklausantis nuo žmogaus valios ir niekieno neįtakojamas nuolatinis judėjimas. „<...> subjektyvus laikas yra psichologinių laiko tyrimų objektas“[228], kurį tyrinėja psichologijos mokslininkai ir nepatenka į šios disertacijos tyrimų sritį. Todėl siekiant atskleisti laiko ir termino santykį, laikas bus suvokiamas kaip objektyvus reiškinys. Ištyrus laiko sąvoką, tikslinga atskleisti termino, kaip laiko trukmės, sampratą, kurios tam tikri aspektai paminėti ir D. Averkienės[229] straipsnyje.

---

219 Aster, E., *supra* note 41, p. 290–292.

220 Nousiainen, K., *supra* note 43, p. 33.

221 Kundrotas, V., *supra* note 37, p. 13.

222 Isaeva, E. V., *supra* note 61, p. 69.

223 Girnius, A., *supra* note 38, p. 198.

224 Bužinskas, G., Laikas ir terminai, *supra* note 35, p. 77.

225 Held, K., *supra* note 44, p. 167.

226 Hartocollis, P., *supra* note 45, p. 8.

227 Lietuvių kalbos žodynas [interaktyvus]. [žiūrėta 2013-02-04]. <http://www.lkz.lt/startas.htm>.

228 Kairys, A., *supra* note 36, p. 19.

229 Averkienė, D., Procesinių terminų civiliniame procese samprata, *supra* note 211, p. 152–154.

Dabartinės lietuvių kalbos žodyne[230] terminas[231] apibrėžiamas kaip nustatytas laikas. Glaustame teisiniame žodyne[232] terminas apibūdinamas kaip apibrėžtas laiko tarpas, taip pat, kaip specialus juridinis faktas. Mokslinėje doktrinoje randame, kad terminas yra „atskiras laiko etapas“[233], „laikotarpis ar momentas“[234], „juridinis faktas“[235], „specialus juridinis faktas“[236], „įvykis“[237]. Semantine prasme terminas yra atskiras laiko etapas ar laikotarpis, apibrėžtas laikas. Tai reiškia, kad terminas yra konkrečiai apibrėžtas laiko tarpas, konkreti laiko atkarpa. Semantinė termino reikšmė yra logiška, aiški ir, manytina, nereikalauja papildomo tyrimo. Tačiau *a priori*[238] nėra pagrindo termino tapatinti su juridiniu faktu, specialiu juridiniu faktu ar įvykiu. Siekiant nustatyti ar reiškiniai yra identiški, reikia atskleisti jų turinį, atrasti bendrus reiškinių sąlyčio taškus, ištirti, ar yra pagrindas reiškiniams (terminui ir juridiniam faktui, terminui ir specialiajam faktui, terminui ir įvykiui) tapatinti.

Kiekvienas reiškinys turi savo turinį, kurį sudaro „reiškinio dalių, elementų, iš kurių susideda reiškinys, visuma“[239]. Termino turinį sudaro subjektyvusis (priklausantis nuo žmogaus valios) ir objektyvus (nepriklausantis nuo žmogaus valios) elementai. Mokslinėje doktrinoje, analizuojant termino sudėtį, kalbama apie „veiksnius“, „pagrindą“, „pradą“, tačiau iš konteksto aišku, kad įvardijami termino turinio subjektyvusis ir objektyvusis elementai, dėl kurių nepastebima ginčų ar diskusijų. V. Mikelėnas teigia, kad terminų pradžia, skaičiavimo taisyklės yra nulemtos žmogaus valios, kita vertus, laiko tėkmė yra objektyvus veiksnys[240]. G. Bužinskas pažymi, kad „subjektyvųjį termino pagrindą rodo dvi aplinkybės. Pirma, tai galimybė nustatyti terminą, jo trukmę. Antra, galimybė numatyti aplinkybes, kurios leistų terminą taikyti ar jo netaikyti, sustabdyti jo eigą, atnaujinti terminą ir pan. Objektyvusis termino pradas pagrįstas termino ir laiko tėkmės identiškumu“[241].

---

230 *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. IV leidimas. Keinys, S., *et al.* (red. kolegija). Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000, p. 841.

231 „Terminas” disertacijoje naudojamas ne kaip sąvoką reiškiantis žodis, bet santykyje su laiku, t. y. kaip laiko etapas.

232 Azrilijan, A. N. (red.). *Kratkij juridicheskij slovar.* 2-e izdanie. [A Brief Legal Dictionary. 2nd edition]. Moskva: Institut novoj ekonomiki, 2007, p. 916.

233 Sukhanov, E. A. (red.), *supra* note 62, p. 462; Gomola, A. I. *Grazhdanskoe pravo* [Civil Law]. Moskva: Akademija, 2003, p. 167.

234 Grishaev, S. P. (red.), *supra* note 63, p. 82; Krylov, Z. G., *et al. Rossijskoe grazhdanskoe pravo.* 2-e izdanie [Russian Civil Law. 2nd edition]. Moskva: Centr Jurinfor, 2001, p. 89.

235 Pakalniškis, V., *et al. Civilinė teisė.* Bendroji dalis. Antroji laida. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008, p. 375; Bakanas, A., *et al. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras.* Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos. Pirmasis leidimas. Vilnius: Justitia, 2001, p. 241; Farshatov, I. A., *supra* note 12, p. 8; Argunov, V. N. *Sovetskij grazhdanskij process* [The Soviet Civil Procedure]. Moskva: Izdatelstvo Moskovskogo universiteta, 1989, p. 112.

236 Vileita, A., *et al. Civilinė teisė*. Bendroji dalis. Vilnius: Justitia, 2009, p. 502; Grishaev, S. P. (red.), *op. cit.*, p. 82; Bogacheva, T. V., *et al. Grazhdanskoe pravo* [CivilLaw]. Moskva: Jurist, 2000, p. 82.

237 Žėruolis, J.; Vėlyvis, S.; Vitkevičius, P.; Vileita, A.; Staskonis, V.; Rasimavičius, P. *Tarybinė civilinė teisė*. I dalis. Vilnius: Mintis, 1975, p. 165; Farshatov, I. A., *op. cit.*, p. 8.

238 Lotyniškai (toliau – lot.) reiškia iš anksto, nepatikrinus, nepriklausomai nuo patirties.

239 Žėruolis, J. Teisinio santykio turinio ir formos klausimu. *Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Teisė.* 1976 (XIII): 17.

240 Vileita, A., *et al., op cit.,* p. 502.

241 Bužinskas, G., Laikas ir terminai, *supra* note 35, p. 78.

S. M. Popova nurodo, kad termino pradžia ir pabaiga nustatoma žmonių, t. y. turi valios išraišką, o termino eiga jau yra objektyvi, nepriklausanti nuo žmonių valios laiko eiga[242]. Analogiškos pozicijos laikosi E. A. Sukhanovas[243], I. A. Farshatovas[244]. Tokius termino elementus galima kildinti iš termino prigimties. Subjektyvusis termino elementas pasireiškia, kai žmogus, nustatydamas terminą, apibrėžia laiko tarpą, t. y. nustato termino pradžią ir pabaigą. Tokiu būdu beribis laikas tampa konkrečiu laiko tarpu – terminu. Nuo žmogaus valios priklauso termino trukmė, skaičiavimas, jo sustabdymas, pratęsimas, atnaujinimas ir kiti veiksmai, kurie gali būti atliekami terminą taikant teisinių ar kitokių santykių srityje. Taigi termino turinio subjektyvusis elementas reiškia, kad terminas susijęs su žmogaus valia ir jo konkrečiais veiksmais.

Termino turinio objektyvusis elementas sąveikauja su laiku. Prisimenant, kad terminas yra laiko tarpas, nekvestionuotina, jog terminas neatsiejamas nuo laiko tėkmės. Laikas nepavaldus žmogaus valiai. Terminas eigos (tėkmės) prasme taip pat nepriklauso nuo žmogaus valios ir norų. Pavyzdžiui, penkių dienų terminas laiko prasme praeis po penkių dienų. Laiko niekas nekontroliuoja, tačiau subjektyvusis termino elementas leidžia žmonėms susitarti, kad terminas bus pratęstas, pavyzdžiui, dar dviem dienoms ir kad veiksmai galės būti atlikti netgi ir praėjus penkioms dienoms. Taigi objektyvusis termino turinio elementas siejamas su nuo žmogaus valios nepriklausančia laiko tėkme. Tokiu būdu terminas tampa dvilypiu reiškiniu, kuris tuo pačiu metu priklauso ir nepriklauso nuo žmogaus valios. Kitaip tariant termino turinio subjektyvusis ir objektyvusis elementai sudaro dialektinę vienybę, yra vieno reiškinio dvi pusės, be kurių neįmanomas termino egzistavimas.

Žmogus gali daryti įtaką terminui veiksmais, o termino tėkmę laike, nepriklausančią nuo žmogaus valios, galima pavadinti įvykiu, kuris laikytinas konstanta, t. y. nesikeičiančiu dydžiu termino turinio sudėtyje. Termino turinys apima ir veiksmą, ir įvykį, kurie terminą tam tikra prasme galėtų priartinti prie juridinio fakto. Šioje perspektyvoje būtina atskleisti juridinio fakto sudėtį, t. y. išskirti juridinio fakto egzistavimui būtinus elementus, kas leistų minėtus reiškinius (terminą ir juridinį faktą) palyginti jų turinio kontekste.

Didžiajame teisiniame žodyne[245] juridinis faktas apibrėžiamas kaip įstatymo numatytos aplinkybės, kurios sudaro pagrindą konkrečių teisinių santykių atsiradimui, pasikeitimui ar pasibaigimui. E. V. Isaeva nurodo, kad juridinis faktas yra aplinkybės, su kuriomis teisės normos sieja teisines pasekmes, atsirandant, keičiantis ir pasibaigiant teisiniams santykiams[246]. A. Vaišvila juridinius faktus apibūdina kaip konkrečias gyvenimo aplinkybes, įvykius, su kurių buvimu teisės norma sieja konkrečių teisinių santykių atsiradimą, pasikeitimą arba pasibaigimą[247]. Panašiai juridinius faktus apibrėžia ir kiti mokslininkai,

242 Grishaev, S. P. (red.), *supra* note 63, p. 82.

243 Sukhanov, E. A. (red.), *supra* note 62, p. 462.

244 Farshatov, I. A., *supra* note 12, p. 8.

245 Sukharev, A. Ja. (red.). *Bolshoj juridicheskij slovar*. Trete izdanie. [A Big Dictionary of Law. 3rd edition]. Moskva: Infra-M, 2009, p. 795.

246 Isaeva, E. V., *supra* note 61, p. 72.

247 Vaišvila, A. *Teisės teorija.* Antrasis, pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: Justitia, 2004, p. 405.

pvz.: S. Aviža[248], P. Vitkevičius[249], S. Vansevičius[250], J. Žėruolis[251], P. Leonas[252], V. I. Leushinas[253]. Juridinio fakto definicijoje galima įžvelgti juridinių faktų turinio elementus.

Vienas iš juridinio fakto turinio elementų yra veiksmas arba įvykis. Atsižvelgiant į tai, kad juridiniai faktai „skirstomi į veiksmus ir įvykius“[254], tikslinga ištirti, ar juridiniam faktui egzistuoti būtinas arba veiksmas, arba įvykis. Mokslinėje doktrinoje[255] traktuojama, kad juridinis faktas yra realios tikrovės reiškinys ir teisinį faktą numato teisės normos. Juridinis faktas apibūdinamas kaip gyvenimo aplinkybės, reiškinys. Sąvoka „reiškinys“[256] apibrėžiama kaip pasireiškimas, įvykis, faktas. Gyvenimo aplinkybės, faktai gali būti sukurti veiksmais, taip pat gali būti, jog jie atsirado įvykus įvykiui. Svarbu, kad aplinkybės ar reiškinys būtų numatyti teisės normų. Pvz.: ieškinio priėmimas yra veiksmas, kurį numato teisės norma (CPK 137 str. 1 d.); civilinės bylos šalies mirtis yra įvykis, kurio pasekmes numato teisės norma (pvz., CPK 163 str. 1 d. 1 p.). Tiek veiksmas, tiek įvykis, jeigu jie nustatyti teisės normų ir daro įtaką teisiniams santykiams, yra juridinis faktas. Tai reiškia, kad juridinių faktų skirstymas į veiksmus ir įvykius patvirtina, kad juridinis faktas gali būti arba veiksmas, arba įvykis. Veiksmai yra tokie juridiniai faktai, kurie priklauso nuo žmogaus valios, įvykiai – nepriklauso nuo žmogaus valios. Juridiniam faktui egzistuoti pakanka arba veiksmo, arba įvykio, su kurių buvimu teisės normos sieja teisinių pasekmių atsiradimą. Būtų trivialu plačiau aiškinti, kad veiksmai ir įvykiai yra įvairūs, išreiškiantys skirtingas gyvenimiškas situacijas ir faktus. Įvykis gali būti nelaimingas atsitikimas, mirtis, gaisras ir kt., su kuriais teisės normos sieja teisines pasekmes (nes gali būti keliami žalos atlyginimo, paveldėjimo ir kiti teisiniai klausimai). Tai reiškia, kad juridinį faktą sudarantis įvykis gali būti įvairaus pobūdžio reiškinys juridinių faktų dimensijoje. Taigi vienas iš juridinio fakto turinio elementų yra arba veiksmas, arba įvykis.

Kitas juridinio fakto turinio elementas – fakto sąveika su teisiniais santykiais. Teisės žodyne[257] nurodoma, kad faktas yra įvykis, atsitikimas, aplinkybės. Faktai neturi teisinės reikšmės, jeigu jų (faktų) teisės normos nesieja su teisiniais santykiais. Tik teisės normai faktams suteikus galimybę daryti įtaką teisiniams santykiams, faktas įgauna teisinį aspektą ir tampa juridiniu faktu. „Ši teisės normos reakcija į konkrečią situaciją – (faktą – *aut. pastaba*) jau numatyta pačioje teisės normos hipotezėje“[258]. Apibrėžiant juridinius faktus minėta, kad šie faktai neatsiejami nuo teisinių santykių atsiradimo, pasikeitimo ar pasibaigimo. Pavyzdžiui, įvykus faktui – mirus žmogui, prasideda paveldėjimo teisiniai santykiai, nes teisės normos faktą (šiuo atveju, žmogaus mirtį) sieja su atitinkamų teisinių santykių

248 Vileita, A., *et al., supra* note 236, p. 42.

249 Pakalniškis, V., *et al., supra* note 235, p. 141.

250 Vansevičius, S., *Teisės teorija, supra* note 46, p. 45.

251 Žėruolis, J.; Vėlyvis, S.; Vitkevičius, P.; Vileita, A.; Staskonis, V.; Rasimavičius, P., *supra* note 237, p. 54.

252 Leonas, P., *supra* note 47, p. 154.

253 Alekseev, S. S. (red.), *supra* note 59, p. 360.

254 Jarkov, V. V. *Juridiceskie fakty v mechanizme realizacii norm grazhdanskogo processualnogo prava* [Legal Facts in the Mechanism of Implementation of the Norms of Civil Procedural Law]. Ekatepinburg, 1992, p. 4–6; Sukharev, A. Ja. (red.), *supra* note 245, p. 795.

255 Vileita, A., *et al.*, *op. cit.*, p. 42.

256 Lietuvių kalbos žodynas [interaktyvus]. [žiūrėta 2013-02-05]. <http://www.lkz.lt/startas.htm>.

257 The Law Dictionary [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-08-16]. <http://thelawdictionary.org/fact/>.

258 Vaišvila, A., *Teisės teorija, supra* note 247, p. 405.

atsiradimu, t. y. atitinkamiems subjektams atitinkama tvarka suteikia teisę po mirties (įvykus faktui – įvykiui) paveldėti turtą. Diskvalifikavus juridinio fakto koreliaciją su teisiniais santykiais, juridinis faktas prarastų savo esmę – taptų tik faktu. Taigi juridinio fakto sudėtine dalimi galima laikyti fakto sąveiką su teisiniais santykiais. Išdėstyti argumentai leidžia sakyti, kad juridinį faktą sudaro veiksmas arba įvykis ir jo (veiksmo arba įvykio) sąveika su teisiniais santykiais.

Šioje perspektyvoje terminus lyginant su juridiniais faktais aiškėja, kad terminų turinys skiriasi nuo juridinių faktų sudėties. Terminą sudaro veiksmų (subjektyviojo elemento) ir įvykio – laiko tėkmės – konstantos (objektyviojo elemento) visuma. Tuo tarpu juridinį faktą sudaro arba veiksmas, arba įvykis, kuris kiekvienu atveju gali būti skirtingas, bei veiksmo arba įvykio sąveika su teisiniais santykiais. Tai įrodo, kad terminas ir juridinis faktas nėra identiški reiškiniai jų turinio aspektu. Ieškant atsakymo, dėl ko šie reiškiniai mokslinėje doktrinoje tapatinami, tikslinga atskleisti termino poveikį teisiniams santykiams.

Teisės doktrinoje nurodoma, kad su terminu „siejamas civilinių teisių ir pareigų atsiradimas, pasikeitimas, pasibaigimas“[259], su terminu „civiliniai įstatymai sieja tam tikrus civilinius teisinius padarinius“[260], terminai „susiję su civilinių teisinių santykių prasidėjimu, pasikeitimu ir pasibaigimu“[261] (tokios nuomonės laikosi ir kiti mokslininkai, pvz.: V. Mikelėnas[262], A. B. Borisovas[263], A. I. Gomola[264]), procesiniai terminai „įtakoja civilinių procesinių teisinių santykių atsiradimą, keitimąsi ir pasibaigimą“[265]. Norint įsitikinti šių teiginių teisumu, tikslinga nustatyti, ar iš tikrųjų terminai daro įtaką civiliniams procesiniams teisiniams santykiams. Civilinio proceso jurisprudencijoje žinomos kelios civilinių procesinių teisinių santykių teorijos, kurių įvardijimas sudarys pagrindą atskleisti procesinių terminų vaidmenį šių teisinių santykių plotmėje.

Civilinį procesą kaip vientisą teisinį santykį apibrėžė O. Biulovas. Šio mokslininko nuomone, procesinė teisė nustato teismo ir šalių tarpusavyje susijusias teises bei pareigas, dėl to civilinis procesas yra teisinis santykis, susiklostantis tarp teismo ir šalių (šalys tarpusavyje nesusijusios procesinėmis teisėmis ir pareigomis)[266]. Vėlesniuose darbuose O. Biulovas pažymėjo, kad civilinių procesinių teisinių santykių subjektai yra teismas ir šalys arba kiti proceso dalyviai[267]. Pagal O. Biulovą, civilinis procesinis teisinis santykis nuolat

259 Pakalniškis, V., *et al., supra* note 235, p. 375.

260 Bakanas, A., *et al.*, *supra* note 235, p. 241.

261 Farshatov, I. A., *supra* note 12, p. 8.

262 Vileita, A., *et al., supra* note 236, p. 502.

263 Borisov, A. B. *Kommentarij k Grazhdanskomu kodeksu Roccijskoj Federacii. Chasti pervoj, vtoroj, tretej s postatejnymi materialami.* 2 izdanie [The Comment of the Civil Code of Russian Federation. The first, the secon, the third parts. 2nd edition]. Moskva: Knizhnyj mir, 2003, p. 227.

264 Gomola, A. I., *supra* note 233, p. 167.

265 Argunov, V. N., *supra* note 235, p. 112.

266 Sachnova, T. V. K teorii grazhdanskich processualnych otnoshenij [On the Theory of Civil Procedural Relations]. *Teisė*. 2008 (68): 164–165.

267 Abolonin, V. O. Teorija pravootnošenij i problem zloupotreblenija processualnym pravom v grazhdanskom processe Germanii [The Theory of the Legal Relations and Problem of Abuse of Procedural Right in Civil Proceedings in Germany]. *Rossijskij ezhegodnik grazhdanskogo i arbitrazhnogo processa* [Russian Yearbook of Civil and Arbitration Process] *2006, Nr. 5.* S.-Peterburg: Izdatelstvo juridicheskogo fakulteta S.-Peterburgskogo gosudarstvennogo universiteta, 2007, p. 176.

eina, plečiasi ir keičiasi nuo proceso pradžios iki pabaigos[268]. Vientiso civilinio procesinio teisinio santykio teorijai pritarė ir kiti mokslininkai, pvz. V. N. Scheglov[269], pagal kurį daugiasubjektinis teisinis santykis civilinėje byloje eina ir plėtojasi nuo bylos iškėlimo iki teismo sprendimo įvykdymo. Vientiso civilinio proceso teisinio santykio koncepciją, nors ir apimančią visą procesą, kritikavo kiti civilinio proceso tyrinėtojai (pvz., J. Žėruolis[270]), pateikę sudėtinio (kompleksinio) civilinio procesinio teisinio santykio teoriją. J. Žėruolis nurodo, kad civilinį procesą sudaro daug procesinių teisinių santykių, kurio subjektai – teismas ir byloje dalyvaujantys asmenys – tarpusavyje susiję teisiniais ryšiais[271]. Civilinis procesinis teisinis santykis kaip sudėtinis teisinis santykis apibrėžiamas ir kitų civilinio proceso teisės mokslininkų, nurodant, kad civilinis procesas apima teisinių santykių visumą, kurioje teisiniai santykiai susiklosto tarp teismo ir kiekvieno proceso dalyvio[272]. Sutinkant, kad vientiso civilinio procesinio teisinio santykio idėja neatskleidžia civilinio proceso esmės, sudėtinio civilinio procesinio teisinio santykio teorijai pritartina ir dėl to, kad procesas vyksta tam tikrais etapais, atskirais tarp teismo ir šalių, tarp ieškovo ir atsakovo susiklostančiais procesiniais teisiniais santykiais, kurių trukmė apibrėžiama procesiniais terminais. Procesiniai teisiniai santykiai susiklosto įgyvendinant procesines teises ir pareigas[273], t. y. proceso dalyviams atliekant procesinius veiksmus. Procesiniai terminai nustatomi būtent procesinių veiksmų trukmei (atsiliepimo pateikimo terminas, terminas papildomiems dokumentams pateikti, bylos nagrinėjimo data ir kt.) reguliuoti[274]. Atsižvelgiant į tai, kad procesinį teisinį santykį sudaro ir teisės, ir pareigos, kurioms realizuoti reikalingi atskiri veiksmai, o kiekvienam procesiniam veiksmui atlikti nustatomas procesinis terminas, civilinio procesinio teisinio santykio trukmę gali reguliuoti keletas procesinių terminų. Nuo to, kokios trukmės bus nustatyti terminai, kaip jie bus taikomi (pratęsiami, atnaujinami), priklauso civilinių procesinių teisinių santykių trukmė ir eiga. Pavyzdžiui, pasibaigus 30 dienų terminui apeliaciniam skundui paduoti ir termino neatnaujinus, baigiasi civilinis procesinis teisinis santykis, susijęs su civilinės bylos išsprendimu ir neprasideda kitas civilinis procesinis teisinis santykis, kuris rutuliotųsi atliekant teismo sprendimo teisėtumo kontrolę apeliacinės instancijos teisme. Išdėstyti argumentai nesudaro pagrindo prieštarauti aukščiau minėtoms mokslininkų nuomonėms, kad procesiniai terminai daro įtaką civiliniams procesiniams teisiniams santykiams.

Atsižvelgiant į tai, kad terminai ir juridiniai faktai daro įtaką teisiniams santykiams, šiame kontekste būtina paminėti, kad analizuojamų reiškinių poveikis teisiniams santy-

268 Mačys, V., *supra* note 183, p. 12–13.

269 Scheglov, V. N. *Grazhdanskoe processyalnoe pravootnoshenie* [Civil Procedural Legal Relations]. Moskva: Juridicheskaja literature, 1966, p. 32.

270 Žėruolis, J. *Suschnost sovetskogo grazhdanskogo procesas* [The Essence of Soviet Civil Process]. Vilnius: Mintis, 1969, p. 20.

271 Žėruolis, J. Nekotorye voprosy suschnosti sovetskogo grazhdanskogo procesas [Some Issues on the Essence of Soviet Civil Process]. *Lietuvos aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Teisė.* 1966 (VI): 92–93.

272 Sachnova, T. V., K teorii grazhdanskich processualnych otnoshenij [On the Theory of Civil Procedural Relations], *supra* note 266, p. 168; Sachnova, T. V. *Kurs grazhdanskogo processa* [The Course of Civil Proceedings]. Moskva: Volters Kluver, 2008, p. 158–159.

273 Sachnova, T. V., K teorii grazhdanskich processualnych otnoshenij [On the Theory of Civil Procedural Relations], *op. cit.,* p. 182.

274 Plačiau žr. disertacijos 1.3 skyriuje.

kiams yra tas horizontas, kur juridinis faktas sutampa su terminu. Tačiau tai nereiškia, kad šis sąlyčio taškas du skirtingus reiškinius daro identiškus. Juridinis faktas ir terminas, turėdami bendrą požymį – poveikį teisiniams santykiams, skiriasi turiniu, t. y. šiuos reiškinius sudarančiais elementais. Vadinasi skiriasi termino ir juridinio fakto kvintesencija. Būdami skirtingi iš esmės, reiškiniai negali būti identiški.

Prisimenant, kad įvykis yra tik juridinio fakto turinio elementas, jo (įvykio) nėra pagrindo prilyginti terminui, kurį sudaro veiksmai ir ne bet koks įvykis, o įvykis konstanta – laiko tėkmė. Siekiant atsakyti į klausimą, ar terminas gali būti laikomas specialiu juridiniu faktu, reikia nustatyti, ką galima laikyti specialiu juridiniu faktu. Mokslinėje doktrinoje neaptikta sąvokos „specialus juridinis faktas“ apibrėžimo ar analizės. Specialus juridinis faktas paminėtas tik civilinės teisės[275] ir civilinio proceso teisės[276] doktrinoje, kur teigiama, kad terminas yra specialus juridinis faktas. Žodis „specialus“ (lot. *specialis* – ypatingas, išskirtinis) Tarptautinių žodžių žodyne[277] apibrėžiamas kaip išskirtinis, skirtas tam tikram tikslui. Tokia pati reikšmė nurodyta Lietuvių enciklopedijoje[278] bei Lietuvių kalbos žodyne[279]. Taigi specialus juridinis faktas turėtų pasižymėti išskirtiniais bruožais ar bruožu, bet iš esmės atitikti juridinį faktą. Juridinį faktą pavadinti specialiu juridiniu faktu ir prilyginti terminui reikštų, kad juridinis faktas ir terminas turėtų turėti bendrų turinio elementų, nes kitaip neliktų pagrindo šiuos reiškinius tapatinti. Atskleista, kad juridinio fakto turinio elementai nesutampa su termino turinio elementais. Vienas tarsi juos vienijantis turinio elementas yra įvykis, tačiau šio elemento esmė taip pat skiriasi: vienas termino turinio elementas yra laiko tėkmė – įvykis konstanta; juridinį faktą atskirais atvejais gali sudaryti skirtingi įvykiai. Juridinį faktą ir terminą sieja tik jų poveikis teisiniams santykiams, bet tai, manytina, nėra pakankamas pagrindas tapatinti šiuos reiškinius, taip pat vien šio bruožo pagrindu negalima termino laikyti išskirtiniu, specialiu juridiniu faktu.

Apibendrinant galima teigti, kad terminas ir juridinis faktas yra skirtingo turinio reiškiniai. Terminą sudaro dialektiškai susiję subjektyvus (veiksmai) ir objektyvus (laiko trukmė – konstanta) elementai. Juridinį faktą sudaro arba veiksmas, arba įvykis, ir jo (veiksmo arba įvykio) koreliacija su teisiniais santykiais. Šių reiškinių (termino ir juridinio fakto) bendras bruožas – poveikis teisiniams santykiams – nėra pakankamas pagrindas tapatinti terminą ir juridinį faktą, terminą laikyti specialiu juridiniu faktu ar juridinio fakto sudedamąja dalimi – įvykiu.

Atskleidus „laiko“ ir „termino“ sąvokas, akivaizdu, kad laiko ir termino nereikia tapatinti. Laikas yra objektyvus, nuo žmogaus valios nepriklausantis judėjimas. Laikas yra platesnė sąvoka, apimanti terminus. Terminas yra konkrečiai apibrėžta laiko atkarpa, kurio turinį sudaro dialektiškai susiję subjektyvus (veiksmai) ir objektyvus (įvykis konstanta – laiko trukmė) elementai.

---

275 Vileita, A., *et al.*, *supra* note 236, p. 502; Grishaev, S. P. (red.), *supra* note 63, p. 82; Bogacheva, T. V., *et al.*, *supra* note 236, p. 82.

276 Vikut, M. A.; Zaicev, I. M., *Grazhdanskij process Rossii* [Russian Civil Procedure], 1999, *supra* note 65, p. 144.

277 Vaitkevičiūtė, V. *Tarptautinių žodžių žodynas.* IV-as pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: leidykla „Žodynas“, 2007, p. 1029.

278 *Lietuvių enciklopedija.* Dvidešimt aštuntas tomas. Bendorius, A., *et al*. (red.). South Boston 27, Mass., USA: Lithuanian Encyclopedia Press, 1963, p. 347.

279 Lietuvių kalbos žodynas [interaktyvus]. [žiūrėta 2013-02-05]. <http://www.lkz.lt/startas.htm>.

1.3. Procesinių terminų civiliniame procese sąvoka

Civilinio proceso teisėje procesiniai terminai dažnai vartojami kaip aksioma, t. y. kaip savaime suprantamas reiškinys, nereikalaujantis papildomo paaiškinimo ar tyrimo. Vis tik norint apibūdinti procesinius terminus, aiškėja, kad nėra vieningos tiriamo reiškinio definicijos: mokslininkai skirtingai apibūdina procesinius terminus. Atsižvelgiant į tai, kad sąvoka – žmogaus mąstymo forma, atspindinti esminius ir bendruosius objektų požymius[280], reiškinio apibrėžimas turi atitikti jo esmę ir perteikti fundamentalius reiškinio ypatumus. „Būtinas termino (sąvokos – *aut. pastaba*) požymis, skiriantis jį nuo kitų kalbos žodžių, yra jo vienareikšmiškumas konkrečioje mokslo bei technikos srityje: tik tada specialistai supras vienas kitą. <…> Su termino vienareikšmiškumo principu glaudžiai yra susijęs kitas principas – jo tikslumas“[281]. Terminologijos reikšmė nekvestionuojama, nes svarbus tiek mokslininkų tarpusavio, tiek mokslininkų ir praktikų „susikalbėjimas“, suvokiant, aiškinant ir taikant atitinkamą reiškinį, taip pat – procesinius terminus. Tai suponuoja pareigą ištirti ir suformuluoti pagrįstą procesinių terminų sąvoką, be kita ko, remiantis jau atliktais tyrimais[282].

CPK nepateikia procesinių terminų definicijos, tačiau jų apibūdinimas randamas civilinio proceso jurisprudencijoje. Lietuvos tarpukario laikotarpio žymus mokslininkas V. Mačys procesinius terminus apibrėžia laiku, skirtu procesualiniams veiksmams atlikti[283]. Sovietinio laikotarpio civilinio proceso mokslininkas J. Vasiliauskas procesinius terminus apibūdina kaip įstatymo nustatytą ar teismo paskirtą laiką, per kurį teismas turi ir gali išnagrinėti civilines bylas arba teismas ir kiti proceso dalyviai atlikti procesinius veiksmus[284]. Tiesa, šiuo laikmečiu G. Bužinskas pateikia kiek kitokią procesinio termino sąvoką ir procesinį terminą apibrėžia kaip juridinę formą, atspindinčią objektyvią laiko tėkmę, kuri pasireiškia apibrėžtais momentais arba laiko tarpais, kurių ribose turi būti išnagrinėta byla arba atlikti kokie nors veiksmai, pradedant bylos iškėlimo stadija ir baigiant priimto sprendimo įgyvendinimu[285]. Nepaisant G. Bužinsko išsamaus procesinių terminų tyrimo, procesinio termino, kaip laiko, skirto atlikti procesiniams veiksmams, sąvoka buvo perimta Lietuvos civilinio proceso teisės mokslo atkūrus Lietuvos Respublikos nepriklausomybę. Antai V. Mikelėnas pateikia terminų sąvoką, kuri yra beveik identiška J. Vasiliausko terminų apibrėžimui: procesiniu terminu laikomas įstatymo ar teismo (teisėjo) nustatytas laikas, per kurį teismas, dalyvaujantys byloje asmenys, ar kiti asmenys privalo ir gali atlikti tam tikrus procesinius veiksmus[286]. Toks procesinių terminų sąvokos apibrėžimas, kai terminai apibūdinami kaip *laikas* procesiniams veiksmams atlikti, parodo, kad terminų definicija ilgą laiką edukacinėje civilinio proceso teisės literatūroje išliko nepakitusi vieniems

280 Lietuvių kalbos žodynas [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-05-06]. <http://www.lkz.lt/startas.htm>.

281 Velička, A. Termino esmės samprata ir leksikografinės terminologijos problemos. *Santalka. Filologija. Edukologija*. 2008, 16(2): 76.

282 Pvz., Averkienė, D., Procesinių terminų civiliniame procese samprata, *supra* note 211, p. 158–160; Bužinskas, G., *Processualnye sroki v sovetskom grazhdanskom sudoproizvodstve.* Dissertacija [Procedural Terms in Soviet Civil Proceeding. Dissertation], *supra* note 35, p. 50.

283 Mačys, V., *supra* note 183, p. 139.

284 Žėruolis, J., *et al. Lietuvos TSR civilinio proceso kodekso komentaras*. Vilnius: Mintis, 1980, p. 100.

285 Bužinskas, G., *op. cit.* p. 50.

286 Mikelėnas, V. *Civilinis procesas, supra* note 14, p. 277.

mokslininkams ją perimant iš kitų. Vėliau Lietuvos civilinio proceso teisės mokslininkai[287] pateikė tikslesnį, daugiau procesinio termino prigimtį atitinkantį apibrėžimą, pagal kurį procesiniai terminai yra įstatymo ar teismo nustatytas *laikotarpis*, kurio metu teismas, dalyvaujantys byloje asmenys ir kiti proceso dalyviai privalo arba gali atlikti tam tikrus procesinius veiksmus. Kitų valstybių civilinio proceso jurisprudencijos atstovai taip pat pateikia skirtingą procesinių terminų definiciją. Štai P. Loughlina ir S. Gerlis teigia, kad procesinis terminas yra laikas, tam tikriems veiksmams atlikti[288], E. J. Cohnas procesinį terminą apibrėžia kaip datą, kai teismas įgyvendina procesinius tikslus[289], I. I. Grishina[290], V. V. Jarkovas[291], A. B. Borisovas[292], M. S. Shakarjan[293] procesinius terminus apibrėžia, kaip laiko tarpą, nustatytą įstatymo arba teismo procesiniams veiksmams atlikti. M. A. Vikut ir I. M. Zaicevas[294], M. K. Treushnikovas[295] procesinius terminus apibūdina kaip apibrėžtą laikotarpį ir juos priskiria specialiems procesiniams juridiniams faktams.

Tokia procesinių terminų apibrėžimų įvairovė patvirtina, kad civilinio proceso teisės doktrinoje nėra vieningos nuomonės dėl procesinių terminų sąvokos, todėl reikėtų paanalizuoti, kaip tikslingiausia apibūdinti procesinius terminus. Kai kurių mokslininkų trivialus procesinių terminų prilyginimas laikui neatspindi procesinių terminų esmės. Disertacijos 1.2 skyriuje atskleista, kad termino ir laiko nedera tapatinti, nes terminas yra apibrėžta laiko dalis. Terminą sudaro dialektiškai susiję subjektyvusis ir objektyvusis turinio elementai, o laikas yra tik objektyvus. Dėl to teiginys, kad procesiniai terminai yra laikas, vertintinas kaip netikslus ir neatitinkantis procesinio termino, kaip termino apskritai, prigimties. Kritiškai vertintina ir mokslininkų (pvz., E. J. Cohno), kurie procesinį terminą apibrėžia kaip datą, nuomonė. Procesiniai terminai[296] procesiniams veiksmams atlikti apibrėžiami tikslia kalendorine data arba nurodomas įvykis, kuris būtinai turi įvykti, arba laiko tarpas. Atsižvelgiant į tai, kad procesiniai terminai gali būti apibrėžti ne tik data, bet taip pat įvykiu ar periodu, procesinių terminų prilyginimas datai nepagrįstai susiaurintų

---

287 Laužikas, E.; Mikelėnas, V.; Nekrošius V., *Civilinio proceso teisė, supra* note 16, p. 322; Driukas, A.; Valančius, V., *Civilinis procesas: teorija ir praktika.* II tomas, *supra* note 15, p. 247.

288 Loughlin, P.; Gerlis, S. *Civil Procedure.* 2nd Edition. London: Cavendish Publishing Limited, 2004, p. 21.

289 Cohn, E. J. (edit.). *Manual of German Law.* Volume II. London: The British Institute of International and Comparative Law, 1971, p. 258.

290 Grishina, I. I.; Grishin, I. P.; Korshunov, N. M. *Grazhdanskij process. Skhemy i kommentarii* [Civil procedure. Schemes and Comments]. Moskva: OOO „Gorodec-izdat", 2003, p. 39.

291 Jarkov, V. V. (red.), *Grazhdanskij process.* 5 izdanie [Civil Procedure. 5th edition], *supra* note 64, p. 120.

292 Borisov, A. B. *Kommentarij k grazhdanskomu processualnomu kodeksu Rossijskoj Federacii* [The Comment of the Civil Procedure Code of Russian Federation]. Moskva: Knizhnyj mir, 2009, p. 152.

293 Shakarjan, M. S., *et al. Grazhdanskoe processualnoe pravo* [Civil Procedure Law]. Moskva: Prospekt, 2007, p. 121.

294 Vikut, M. A.; Zaicev, I. M., *Grazhdanskij process Rossii* [Russian Civil Procedure], 1999, *supra* note 65, p. 144.

295 Argunov, V. N., *et al., supra* note 235, p. 112.

296 Isaeva, E. V., *supra* note 61, p. 117–118; Osokina, G. L. *Grazhdanskij process*. Obshcaja chast. [Civil Procedure. General Section]. Moskva: Jurist, 2003, p. 339; Reshetnikova, I. V.; Jarkov, V. V., *supra* note 64, p. 136; Jarkov, V. V. (red.), *Grazhdanskij process.* 5 izdanie [Civil Procedure. 5th edition], *supra* note 64, 140–141.

jų reikšmę. Todėl, manytina, apibrėžimas, pagal kurį procesiniai terminai laikomi data, yra netikslus ir per siauras. Iš esmės pritariant G. Bužinsko procesinių terminų apibrėžimui, ir sutinkant su šio mokslininko minima procesinių terminų daroma įtaka procesiniams veiksmams atlikti, būtina pastebėti, jog šiuo metu galiojančios CPK normos nenumato bylos išnagrinėjimo terminų, išskyrus tam tikrų kategorijų bylas. Dėl to pozicija, kad procesinių terminų ribose turi būti išnagrinėta byla, gerai atspindėjusi to meto civilinio proceso teisės normas, ne visiškai atitinka dabartinį teisinį reglamentavimą.

Reikėtų sutikti su labiausiai šiuo metu paplitusia procesinių terminų definicija, pagal kurią procesiniai terminai yra apibrėžiami kaip įstatymų ar teismo nustatytas laiko tarpas, per kurį atliekami procesiniai veiksmai arba susilaikoma nuo jų atlikimo, kadangi, kaip minėta, pagal semantinę termino reikšmę, terminas yra laiko tarpas arba laikotarpis. Abejoti nuostata, kad procesiniai terminai nustatyti įstatymų arba teismo, nėra pagrindo. Galimybė nustatyti procesinius terminus įstatyminiu lygmeniu bei tokios teisės (nustatyti terminus) suteikimas teismui yra įtvirtintas CPK 73 str. 1 d. Užsienio valstybių pozityviosios teisės analizė taip pat parodo, kad procesiniai terminai gali būti nustatyti įstatymo normų arba paskirti teismo. Štai Vokietijos civilinio proceso kodekso[297] (toliau – Vokietijos CPK) 224 str. nustato skirtingas termino sutrumpinimo ir pratęsimo sąlygas įstatymo nustatytiems ir teismo paskirtiems terminams. Vokietijos CPK 216 str., 273 str., 275 str. 1 d. ir kt. leidžia teismui paskirti procesinius terminus; CPK 274 str. 3 d., 310 str. 1 d., 517 str., 586 str. ir kt. įtvirtina konkrečius terminus procesiniams veiksmams atlikti. Suomijos teisminio proceso kodekso[298] (toliau – Suomijos TPK) 5 skyriaus 15c str. suteikia teisę teismui nustatyti terminą; 24 skyriaus 11 str. 2 d., 25 skyriaus 12 str. 1 d., 30 skyriaus 5 str. 1 d. įtvirtina konkrečius terminus. Latvijos civilinio proceso įstatymo[299] (toliau – Latvijos CPĮ) 46 str. 1 d., Estijos civilinio proceso kodekso[300] (toliau – Estijos CPK) 64 str. 2 d. reglamentuoja įstatymo nustatytus ir teismo paskirtus procesinius terminus. Pagal Čekijos civilinio proceso kodekso[301] (toliau – Čekijos CPK) 55 str., procesiniai terminai gali būti nustatyti įstatymo ir teismo.

Iš esmės sutinkant su dažniausiai naudojama procesinių terminų definicija, procesinių terminų sąvoką galima patikslinti, atsižvelgiant į šioje disertacijoje išanalizuotus termino turinio elementus, kurie leidžia terminą suvokti kaip subjektyvia ir objektyvia prigimtimi pasižymintį reiškinį.

Taigi procesinius terminus civiliniame procese galima apibrėžti taip: **procesinis terminas** – įstatymo arba teismo nustatytas laikotarpis, pasižymintis dialektiškai susijusių subjektyviojo ir objektyviojo turinio elementų visuma, darantis įtaką civiliniams procesiniams teisiniams santykiams, kurio subjektai įpareigojami įvykdyti civilines procesines

297 German Code of Civil Procedure [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-05-11]. <http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_zpo/englisch_zpo.html>.

298 Finnish Code of Judicial Procedure [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-05-11]. <http://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/1734/en17340004.pdf>.

299 Latvian Civil Procedure Law [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-04-27]. <http://lv.txtshr.com/docs/463/index-90096.html>.

300 Estonian Code of Civil Procedure [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-04-27]. <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/513122013001/consolide>.

301 Civil Procedure Act of Czech Republic [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-04-27]. <http://www.czechlegislation.com/en/99-1963-sb>.

pareigas ar kuriems leidžiama atlikti civilines procesines teises. Procesinių terminų paskirties analizė leis papildyti jų (procesinių terminų) definiciją.

1.4. Procesinių terminų paskirtis – teisingas ir efektyvus civilinis procesas

Procesinių terminų paskirtis tiriama analizuojant civilinio proceso teisės įtaką materialinei subjektinei teisei procesinių terminų plotmėje ir atskleidžiant, kad procesiniais terminais gali būti užtikrinamas teisingas ir efektyvus civilinis procesas.

Tradiciškai pagal reguliuojamų teisinių santykių prigimtį visos teisės šakos skirstomos į materialinės teisės šakas ir proceso teisės šakas. Materialinė teisė sukuria, apibrėžia ir reguliuoja materialinių teisinių santykių subjektų teises ir pareigas[302] iki tol, kol kyla ginčas. Kaip teigia Thurman W. Arnold[303], apie materialinę teisę reikia kalbėti, kaip apie pagrindinę principų sistemą, kuri valdo visuomenę. Materialinė teisė yra fundamentinė teisė <...>, įtvirtinanti individualias teises[304]. Materialinė teisė veiksminga tol, kol yra materialinių teisinių santykių subjektų sutarimas. Iškilus ginčui, materialinės teisės normų nepakanka. Valstybei neužtikrinus materialinių subjektinių teisių įgyvendinimo mechanizmo, materialinės subjektinės teisės taptų fikcija. Dėl to būtina „proceso teisė, kuri kaip teisinė sistema, įtvirtina taisykles, reikalingas materialinei teisei įgyvendinti“[305]. Pasak D. Vandekoolwyk[306], civilinis procesas reiškia įrankius ir priemones, prieinamas kiekvienam potencialiam bylininkui, ketinančiam subjektinę teisę ginti teisme. Civilinis procesas gali padaryti neveiksmingą, grąžinti arba atkurti materialinę teisę. Panašios pozicijos laikosi kiti mokslininkai (pvz., Neil Andrews[307], V. V. Jarkov[308]). Pastarosios nuostatos parodo, kad proceso teisė skirta užtikrinti materialinės teisės normų veikimą ir atlieka apsauginės, „tarnaujančios” teisės funkcijas. Toks civilinio proceso teisės vaidmuo suponuoja prielaidą, kad neišvengiamai egzistuoja materialinės teisės ir civilinio proceso teisės ryšys, kurio analizė sudarys pagrindą procesinių terminų paskirčiai atskleisti.

Civilinio proceso teisės reguliavimo dalykas, įtvirtintas CPK 1 str. 1 d. (iš kurio matyti, kad civilinio proceso tvarka nagrinėjamos bylos kylančios iš civilinių, darbo, šeimos, intelektinės nuosavybės, konkurencijos, bankroto, restruktūrizavimo, viešųjų pirkimų, kitos privatinių teisinių santykių bei ypatingosios teisenos bylos, nustatoma bylų nagrinėjimo ir sprendimų priėmimo bei vykdymo tvarka ir kiti su tuo susiję klausimai), liudija, kad materialinė teisė ir civilinio proceso teisė tam tikra prasme yra susijusios – civilinio proceso teisė reguliuoja, kaip spręsti materialinės teisės reglamentuojamų teisinių santykių pagrindu kylančius konfliktus ar kitus klausimus. Materialinės ir civilinio proceso teisės glaudus ryšys, kylantis civilinio proceso teisės dalyko pagrindu, pabrėžiamas civilinio proceso

302 Gerdy, K. B., *supra* note 53, p. 5; Legal Dictionary [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-07-30]. <http://legal-dictionary.thefreedictionary.com/Substantive+Law>.

303 Thurman W. Arnold, *supra* note 54, p. 618.

304 *Ibid.,* p. 643.

305 *Ibid.*; The Law Dictionary [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-07-30]. <http://thelawdictionary.org/procedural-law/>.

306 Vandekoolwyk, D., *supra* note 55, p. 188.

307 Andrews, N. *Principles of Civil Procedure*. London: Sweet and Maxwell, 1994, p. 3.

308 Jarkov, V. V. (red.), *Grazhdanskij process.* 5 izdanie [Civil Procedure. 5th edition], *supra* note 64, p. 14.

jurisprudencijoje. Štai T. V. Sachnova[309] teigia, kad procesiniai teisiniai santykiai, susiję su teisminiu nagrinėjimu, susipainioja su materialiniais teisiniais santykiais, realizuojant materialines subjektines teises ir / ar pareigas. N. Andrews[310] nurodo, jog materialinė teisė pasižymi sąsajomis tarp asmenų ir jų teisių, kurios nepriklausomai nuo sprendžiamo dalyko gali būti įgyvendinamos ar pripažįstamos teisminiu būdu. Materialinių subjektinių teisių įgyvendinimas teisminiu būdu, kaip minėta yra civilinio proceso teisės dalykas, atskleidžiantis materialinės teisės ir civilinio proceso teisės sąsajas.

Be civilinio proceso teisės dalyko, materialinės teisės ir civilinio proceso teisės ryšius atspindi vienas iš materialinės subjektinės teisės elementų – teisė kreiptis į teismą, kad būtų apginta pažeista teisė ar teisėti interesai[311] (doktrinoje skiriami dar du materialinės subjektinės teisės elementai: teisė atlikti tam tikrus veiksmus; teisė reikalauti iš kitų asmenų atlikti pareigas – tam tikrus veiksmus ar nuo jų susilaikyti[312]). Pastaroji teisė – teisė kreiptis į teismą (teisė į teisminę gynybą) – yra materialinės subjektinės teisės elementas, materialinių teisinių santykių subjektą nukreipiantis į civilinio proceso teisės reguliuojamus teisinius santykius ir nustatomą tvarką ginant pažeistas materialines subjektines teises. Teisės į teisminę gynybą realizavimas yra civilinio proceso teisės reguliavimo sritis, pasireiškianti „teisminėmis procedūromis ginant teises ir pareigas, kilusias iš privatinės teisės reguliuojamų teisinių santykių"[313]. Civilinio proceso teisės doktrinoje (pvz.: S. Vėlyvis[314], V. Mikelėnas[315], A. Driukas ir V. Valančius[316], C. Rozakis[317]) teisė į teisminę gynybą aiškinama materialine teisine ir procesine teisine prasmėmis. Materialine teisine prasme teisė į teisminę gynybą reiškia teisę į ieškinio ar kito reikalavimo patenkinimą, pažeistos subjektinės teisės atkūrimą; procesine teisine prasme – teisę kreiptis į teismą pareiškiant procesinį dokumentą, tinkamą civilinės bylos iškėlimui (ieškinį, pareiškimą, prašymą). Civilinio proceso jurisprudencijoje (pvz., G. Kavaliauskienė[318], A. Driukas ir V. Valan-

309 Sachnova, T. V., Missija processualnovo prava v sovremennom menjajuschemsja mire [Mission of the Procedural Law in Today`s Changing World], *supra* note 60, p. 519.

310 Andrews, N., *supra* note 307, p. 3.

311 Badan-Melnik, E., *supra* note 56, p. 84–85.

312 Nekrošius, V. Kai kurie bendrieji teoriniai civilinio proceso teisės klausimai. *Teisė.* 2002, 43: 153; Laužikas, E.; Mikelėnas, V.; Nekrošius, V., *Civilinio proceso teisė, supra* note 16, p. 22.

313 Kurochkin, S. A., *supra* note 58, p. 44.

314 Vėlyvis, S. Teisė į teisminę gynybą civilinio proceso doktrinoje. *Teisė į teisminę gynybą ir jos realizavimo praktiniai aspektai. Tarptautinė mokslinė-praktinė konferencija.* Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006, p. 205, p. 207.

315 Laužikas, E.; Mikelėnas, V.; Nekrošius, V., *op. cit.,* p. 21.

316 Driukas, A.; Valančius, V. *Civilinis procesas: teorija ir praktika.* I tomas. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005, p. 29.

317 Rozakis, C. The Right to a Fair Trial in Civil Cases. *Judicial Studies Institute Journal.* 2004, 4(2): 98.

318 Kavaliauskienė, G. *Proceso civilinėje byloje prielaidos ir sąlygos.* Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010, p. 23–26.

čius[319], F. Francioni[320], J. Rehman[321], R. Clayton ir H. Tomlinson[322], C. Rozakis[323]) identifikuojami fundamentalios konstitucinės[324] teisės į teisminę gynybą turinio elementai, tokie kaip: teisė su procesiniu dokumentu kreiptis į teismą; teisė į tinkamą pasirengimą civilinės bylos nagrinėjimui (taip pat apimanti teisę gauti informaciją); teisė į sąžiningą ir tinkamą (teisingą)[325] bylos nagrinėjimą; teisė, kad bylą nagrinėtų nepriklausomas, kvalifikuotas ir sąžiningas teisėjas; teisė būti išklausytam; kreipimosi į teismą tvarkos paprastumas; ginčo išsprendimas per įmanomai trumpiausią terminą (operatyvus, efektyvus sprendimas); galimybė skųsti sprendimą apeliacine tvarka; protingas žyminio mokesčio dydis ir pan. Pastarieji elementai papildo teisės į teisminę gynybą reikšmę, aiškinamą procesine teisine prasme, ir parodo, kad teisė į teisminę gynybą yra pagrindinius principus, procesines teises ir pareigas atitinkantis nuoseklus bylos nagrinėjimas, kurio metu išsprendžiamas reikalavimas dėl materialinės subjektinės teisės ir įvykdomas teismo sprendimas[326]. Teisės į teisminę gynybą turinio elementų identifikavimas leidžia pastebėti, kad teisingas ir efektyvus procesas yra vieni iš teisės į teisminę gynybą turinio elementų.

Civilinio proceso jurisprudencijoje iškeliamos teisės į teisminę gynybą turinio elementų – teisingo ir efektyvaus proceso – sąsajos, nes „teisminės procedūros gali būti pripažįstamos efektyvia priemone teisei atkurti, jeigu jos atitinka teisingumo reikalavimus“[327]. Efektyvumo reikšmę galima pagrįsti tuo, kad teisė į teisminę gynybą realizuojama tik tada, kai atitinka efektyvumo ir optimalumo kriterijus[328]. Teisei į teisminę gynybą įgyvendinti išskiriamų turinio elementų – teisingo ir efektyvaus proceso – svarba neatsitiktinė. Teisingas ir efektyvus procesas yra vieni iš civilinio proceso tikslų. Civilinio proceso tikslai – ginti asmenų, kurių materialinės subjektinės teisės ar įstatymų saugomi interesai pažeisti ar ginčijami, interesus, tinkamai taikyti įstatymus teismui nagrinėjant civilines bylas, priimant sprendimus bei juos vykdant, taip pat kuo greičiau atkurti teisinę taiką tarp ginčo šalių, aiškinti bei plėtoti teisę (CPK 2 str.). Panašius civilinio proceso tikslus numato kai kurių užsienio valstybių pozityvioji teisė. Pavyzdžiui, civilinio proceso tikslas teisingai nagrinėti bylas per įmanomai trumpiausią terminą įtvirtintas Estijos CPK 2 str., efektyvus ginčo sprendimas kaip civilinio proceso tikslas numatytas Čekijos CPK 6 str., teisingo, efektyvaus ir nebrangaus proceso

319 Driukas, A.; Valančius, V., *Civilinis procesas: teorija ir praktika.* I tomas, *supra* note 316, p. 220.

320 Francioni, F. (edit), *supra* note 83, p. 184–187.

321 Rehman, J., *supra* note 75, p. 203–204.

322 Clayton, R.; Tomlinson, H., *supra* note 74, p. 88–89.

323 Rozakis, C., *supra* note 317, 98–99.

324 Teisė į teisminę gynybą laikoma viena iš fundamentalių žmogaus teisių, kurią įtvirtinta Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvų apsaugos konvencijos 6 straipsnis, Lietuvos Respublikos Konstitucijos 30 straipsnis bei kaip civilinio proceso principą detalizuoja CPK 5 straipsnis. Teisę į teisminę gynybą kaip civilinio proceso principą taip pat įtvirtina užsienio valstybių civilinį procesą reglamentuojantys teisės aktai, pvz.: Latvijos CPĮ 1 str., Estijos CPK 3 str., Čekijos CPK 3 str. ir kt.

325 Mokslinėje doktrinoje tinkamas teisinis procesas laikomas teisingu teisiniu procesu. Pvz.: Abramavičius, A., *supra* note 70, p. 22; Jurka, R., *supra* note 71, p.

326 Atsižvelgiant į tai, kad autorė pritaria tiems mokslininkams, kurie teismų sprendimų vykdymą laiko savarankiška teisės šaka, o ne civilinio proceso teisės dalimi (plačiau žr. disertacijos 3.2 skyriaus pradžioje), ir į disertacijos ribotą apimtį, procesiniai terminai vykdymo procese nebus analizuojami.

327 Sachnova, T. V., Missija processualnovo prava v sovremennom menjajuschemsja mire [Mission of the Procedural Law in Today`s Changing World], *supra* note 60, p. 521.

328 *Ibid.,* p. 520.

tikslai įvardinti JAV Federacinių civilinio proceso taisyklių[329] (toliau – JAV CPT) 1 taisyklėje. Civilinio proceso jurisprudencijoje pagrindiniais civilinio proceso tikslais įvardijamas teisingas materialinės subjektinės teisės išsprendimas (teisingas procesas) ir efektyvus procesas. Vienas žymiausių Austrijos civilinio proceso teisės mokslininkų Francas Kleinas[330] civilinio proceso tikslais įvardina proceso aiškumą ir prieinamumą, ekonomiškumą, pigumą, koncentraciją ir teisingą sprendimą. Šiame kontekste vieni iš civilinio proceso tikslų yra teisingas sprendimas ir proceso koncentracija, kurią F. Kleinas sieja su proceso efektyvumu (*inter alia* greitu, paprastu ir pigiu procesu)[331]. Kiti mokslininkai, pavyzdžiui, A. A. Vlasov[332], Colter L. Paulson[333], Joanna C. Schwartz[334], taip pat nurodo, kad pagrindiniai civilinio proceso tikslai yra teisingas, greitas ir efektyvus procesas. Šių tikslų pusiausvyros išlaikymas pavestas teismų, kurie aiškina ir taiko teisės normas, diskrecijai. Tai reiškia, kad teismai, spręsdami reikalavimą dėl materialinės subjektinės teisės, turi įvertinti konkrečią situaciją ir aplinkybes bei siekti civilinio proceso tikslų suderinimo. Kaip atskleista, civilinio proceso tikslai – teisingas ir efektyvus procesas – taip pat yra teisės į teisminę gynybą turinio elementai. Tai reiškia, kad pasiekus civilinio proceso tikslus, bus įgyvendinta teisė į teisminę gynybą ir išspręstas reikalavimas dėl materialinės subjektinės teisės.

Civilinio proceso tikslų (teisingo ir efektyvaus proceso) siekimas atsispindi procesinių terminų plotmėje. Įstatymų leidėjas procesinių terminų nustatymą ir taikymą įtvirtina keliais būdais. Pirma, suteikia teismui diskreciją pačiam nustatyti terminus ir kontroliuoti proceso eigą, įtvirtindamas reikalavimą bylas nagrinėti per įmanomai trumpiausią terminą bei nustatydamas santykinai apibrėžtus terminus, pvz. nedelsiant (CPK 105 str. 3 d., CPK 108 str. 2 d.). Be to, įstatymų leidėjas nustato atitinkamus teisinius instrumentus, skirtus kontroliuoti procesinius terminus, t. y. sustabdyti, pratęsti, atnaujinti terminus, kurių taikymas, išskyrus privalomą terminų sustabdymą, yra teismo prerogatyva. Antra, įstatymų leidėjas nustato konkrečius procesinius terminus atskiriems procesiniams veiksmams atlikti (pvz.: atsiliepimo pateikimo terminas (CPK 142 str. 1 d.), apeliacinio, kasacinio skundo padavimo terminas (atitinkamai CPK 307 str. 1 d. ir CPK 345 str.) bei atskirų kategorijų byloms išnagrinėti (pvz., darbo byloms (CPK 413 str.). Nors teismo paskirti terminai ir teismo diskrecija visus juos (įstatymo ir teismo paskirtus terminus) taikyti *daugiau* asocijuojasi su teisingo proceso įgyvendinimu (nes jie taikomi vykdant teisingumą konkrečioje byloje), o įstatymo nustatyti procesiniai terminai *daugiau* asocijuojasi su efektyvaus proceso užtikrinimu, kyla klausimas, ar skirtingų subjektų nustatyti terminai patys savaime užtikrina tik

329 USA Federal Rules of Civil Procedure [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-05-17]. <http://www.federalrulesofcivilprocedure.com/rules/>.

330 Nekrošius, V. Francas Kleinas apie civilinio proceso tikslus ir principus bei jų įgyvendinimo metodus, *supra* note 68, p. 45–46.

331 Rechberger, W. H. Social Civil Proceedings. The Concept of the Austrian Civil Procedural Law According to Franz Klein. *Teisė*. 2007, 65: 162.

332 Vlasov, A. A. Aktualnye problemy povyshenija effektivnosti pravosudija v grazhdanskom sudoproizvodstve [Actual problems of Justice Efficiency Increase in the Civil Proceedings]. *Modern Doctrine of Civil, Arbitration Procedure and Executory Process. Theory and Practice*. Krasnodar – Saint Petersburg: R. Aslanov Publishing House „Yuridicheskij Center Press“, 2005, p. 202.

333 Colter L. Paulson. Evaluating Contracts for Customized Litigation by the Norms Underlying Civil Procedure. *Arizona State Law Journal*. 2010: 879–482.

334 Schwartz, J. C., *supra* note 57, p. 1652–1708.

teisingą arba tik efektyvų procesą. Laikantis pozicijos, kad teismo paskirti procesiniai terminai turi užtikrinti teisingą procesą, o įstatymų nustatyti procesiniai terminai – efektyvų procesą, sunku paaiškinti, kodėl įstatymas nustato skirtingus procesinius terminus, skirtingo sudėtingumo procesiniams veiksmams atlikti (pvz., apeliacinio skundo terminas – 1 mėnuo, kasacinio skundo – 3 mėnesiai), dėl ko įstatymų leidėjas teismą įpareigoja bylas nagrinėti per įmanomai trumpiausius terminus (išskyrus atskirų kategorijų bylas), kokiu tikslu tas pats įstatymo nustatytas procesinis terminas vieną kartą gali būti pratęsiamas, kitą kartą – nepratęsiamas ir t. t. Manytina, kad šis kontekstas taip pat užkoduoja teisingo proceso siekimą. Kita vertus, jeigu teismas, nustatydamas ar taikydamas procesinius terminus, nevertintų jų poveikio proceso efektyvumui, nepasiektų ir teisingo proceso: kaip minėta, teisingas ir efektyvus procesas lemia vienas kitą. Taigi kiekvienu, tiek teismo, tiek įstatymo nustatomu, procesiniu terminu turi būti siekiama teisingo ir efektyvaus proceso. Vis tik vien įstatymo nustatytų ar teismo paskirtų terminų nepakanka. Dėl to šių procesinių terminų plotmėje išryškėja įstatymo leidėjo ir teismo veiksmų sąveika, siekiant teisingo ir efektyvaus proceso. Įstatymų leidėjo nustatyti procesiniai terminai, taikymo taisyklės ir teismo diskrecija aiškinti taisykles, taikyti terminus, taip pat teismo paskirti terminai kiekviename civiliniame procese „eina“ greta, tarpusavyje persipinantys, vieni kitus papildantys, įpareigojantys surasti teisingo ir efektyvaus proceso pusiausvyrą. Dėl to būtų netikslu teigti, kad skirtingų subjektų nustatyti terminai pasireiškia skirtinga paskirtimi. Kiekvieno procesinio termino nustatymas ir taikymas (pvz., pratęsimas, atnaujinimas) nėra savitikslis, – atsižvelgiant į civilinio proceso tikslus, jis turėtų tarnauti teisingo ir efektyvaus proceso paieškoms. Šioje perspektyvoje galima numanyti užkoduotą nevienareikšmę procesinio termino paskirtį – siekti teisingo ir efektyvaus proceso. Įsitikinti šios prielaidos pagrįstumu ir procesinių terminų paskirčiai atskleisti, bus atskirai analizuojamos teisingo ir efektyvaus proceso galimybės procesinių terminų dimensijoje.

Įstatymų leidėjo nustatyti skirtingos trukmės procesiniai terminai skirtingo sudėtingumo procesiniams veiksmams atlikti, įstatymų leidėjo įpareigojimas teismui bylas nagrinėti per įmanomai trumpiausią terminą (CPK 72 str. 1 d.), teismo prerogatyvai priskirtas procesinių terminų nustatymas atitinkamais atvejais bei procesinių terminų taikymas (pvz., pratęsimas, atnaujinimas) leidžia preziumuoti, kad viena procesinių terminų paskirties dalis yra teisingo proceso siekimas. Norint įsitikinti šios nuostatos pagrįstumu, būtina atskleisti teisingumo sąvoką ir nustatyti, kaip procesiniai terminai ir jų taikymas susiję su teisingo proceso įgyvendinimu.

Mokslinėje doktrinoje teisingumas, kaip vertybinė kategorija, traktuojamas skirtingai. Štai vienas iš filosofų – natūralistų Aristotelis teisingumą skirstė į įstatyminį, dalijamąjį ir mainų bei teisingumą siejo su pusiausvyros, lygiavertiškumo, lygybės reikalavimu[335]. Metafizikos atstovai, pvz. I. Kantas, teisingumą analizuoja kaip besąlyginį protingumo principą[336]. Mitologijoje[337] ir teologijoje teisingumas kildinamas iš Dievo, kuris apima ir

335 Baublys, L. *Antikinė teisingumo samprata ir jos įtaka vakarų teisės tradicijai.* Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2004, p. 32.

336 Rabcevič, V. *Pravo na spravedlivoje sudebnoe razbiratelstvo: mezhdunarodnoe i bnutrigosudarstvennoe pravovoe regulirovanie* [The Right to a Fair Trial: International and National Legal Regulations]. Moskva: Leks-Kniga, 2005, p. 8.

337 Vaičaitis, V. A. Teisingumo samprata ir Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. *Konstitucinė jurisprudencija*. LR Konstitucinio teismo biuletenis. 2009 sausis–kovas, Nr. 1(13): 207.

malonę, ir teisingumą[338], ir apibūdinamas kaip „nuolatinė ir tvirta nuostata kitam atiduoti tai, kas teisėtai jo“[339]. Normatyvistai, pvz. H. Kelsenas, teisingumą laikė tuo, kas atitinka įstatymą[340]. XX a. garsaus teisės teoretiko neopozityvisto H. L. A. Harto įsitikinimu, teisingumas tradiciškai suprantamas kaip pusiausvyros arba proporcijos palaikymas arba atstatymas, o svarbiausias teisingumo priesakas dažnai formuluojamas taip: „Vienodas bylas traktuok vienodai, <...> o skirtingas bylas – skirtingai“[341]. Nepaisant skirtingo teisingumo įvardijimo, daugelyje minėtų koncepcijų teisingumas nagrinėjamas neatsietai nuo objektyvumo, lygiateisiškumo[342], taip pat siejamas su protingumo principu.

Teisingumo sąvokos nevienareikšmiškumas atsispindi šiuolaikinėje teisinėje sąmonėje. Pasak E. Kūrio, „teisingumo sąvoka yra įvairiaprasmė ir dėl to reliatyvi. Pasirinkti ir konstitucinėje jurisprudencijoje įtvirtinti kurią nors vieną iš gausybės teisingumo sampratų būtų tolygu primesti ją tiems, kurie turi neginčijamą teisę savaip traktuoti pačią teisingumo idėją, turėti savą nuomonę, kas yra teisinga, o kas ne“[343]. Sutinkant su tokia nuomone, negalima nepastebėti kito dalyko, kad teisingumo vykdymą delegavus teisminei valdžiai, jis įgyvendinamas pagal tam tikrus fundamentalius principus ir įstatymų leidėjo patvirtintas taisykles. Teisingumo turinį aiškinant kaip tam tikro balanso, pusiausvyros, lygiavertiškumo, atitikimo pasiekimą ar nustatymą[344], priartėjama prie universalios teisingumo formos, nustatančios pagrindines, bendras gaires socialinės visuomenės subjektų teisėms apginti, reikalaujančios, kad „teisė nustatytų balansą tarp individualių bei visuomeninių interesų“[345]. Kita vertus, teisingumo vykdymas konkrečiu atveju sprendžiant civilinę bylą, neišvengiamai pasižymi individualumu, įpareigojančiu universalaus teisingumo plotmėje, nepažeidžiant bendrų principų, atrasti singuliarinį teisingumą. Universalųjį ir singuliarinį teisingumą projektuojant į procesinių terminų dimensiją, aiškėja viena procesinių terminų paskirties pusė: siekiamybė užtikrinti teisingą procesą, teisingą teisės į teisminę gynybą įgyvendinimą. Teisingas procesas procesinių terminų plotmėje gali būti pasiekiamas, kai laikydamasis bendrų teisės principų ir procesinius terminus nustatančių teisės normų, kiekvienoje civilinėje byloje teisėjas sprendžia konkrečius procesinių terminų paskyrimo (kai tokia teisė teismui suteikiama įstatymo leidėjo), sustabdymo, pratęsimo, atnaujinimo ir kitus klausimus. Būtinybę konceptualiai ir lanksčiai taikyti (taip pat nustatyti) procesinius terminus, be kita ko, lemia procesinius terminus nustatančių teisės normų ir kitų civilinio proceso teisės normų koreliacija.

Visos teisės normos (ne išimtis procesinius teisinius santykius nustatančios teisės normos) „egzistuoja kaip organiška jų sąsaja, kai visos normos tarpusavyje susijusios vidiniu

338 Berman, H. J. *Teisė ir revoliucija. Vakarų teisės tradicijos formavimasis*. Vilnius: Pradai, 1999, p. 226.

339 Akvinietis, T. *Apie įstatymus. Teologijos suma I-II, 90–97 klausimai.* Vilnius: Logos, 2005, p. 9.

340 Kelsen. H. *Grynoji teisės teorija*. Vilnius: Eugrimas, 2002, p. 83–90.

341 Hart, H. L. A. Teisės samprata. Vilnius: Pradai, 1997, p. 267.

342 Rabcevič, V., *supra* note 336, p. 9.

343 Kūris, E. Konstitucinių principų plėtojimas konstitucinėje jurisprudencijoje. *Konstitucinių principų plėtojimas konstitucinėje jurisprudencijoje. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo ir Lenkijos Respublikos Konstitucinio Tribunolo konferencijos medžiaga.* Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2002, p. 72.

344 Baublys, L., *supra* note 335, p. 39.

345 Newman, R. A. *Equity in the World's Legal Systems*. Brussel, 1993, p. 15.

ryšiu – viena kitą papildo, parengia, garantuoja viena kitos funkcionavimą“[346]. Įstatymų leidėjas CPK *inter alia*[347] reglamentuoja procesinius terminus. Pastarieji terminai yra nustatyti CPK VII skyriuje, atskiruose CPK straipsniuose (pvz., 142 str. 1 d., 152 str. 1 d.) ir kituose teisės aktuose, įgyvendinant teisę į teisminę gynybą bei siekiant apginti pažeistą ar ginčijamą materialinę subjektinę teisę. Prisimenant, kad civilinio proceso teisė yra sistema teisės normų, reguliuojančių teismo ir kitų proceso dalyvių veiklą teismui nagrinėjant ir sprendžiant civilines bylas bei vykdant teismo sprendimus[348], procesinius terminus civiliniame procese reguliuojančios teisės normos yra integralios civilinio proceso teisės dalis. Tai reiškia, kad paskiriant ir taikant procesinius terminus, negalima ignoruoti kitų CPK normų ir institutų, kurių bendras tikslas atlikti „tarnaujančios“ teisės funkcijas ir įgyvendinanti teisę į teisminę gynybą, apginant pažeistą materialinę subjektinę teisę. Procesiniai terminai taikytini sistemingai su kitomis CPK normomis. CPK 6 str. įtvirtintas fundamentalus konstitucinio lygmens teisingumo principas reikalauja, kad byla būtų išnagrinėta teisingai. Teisingam civiliniam procesui pasiekti *inter alia* turi tarnauti minėtas įstatymo leidėjo nustatytas įpareigojimas teismui bylas nagrinėti per įmanomai trumpiausiai terminą, tam būtina jau anksčiau minėta teismo diskrecija paskirti procesinius terminus ir taikyti juos reglamentuojančias teisės nuostatas, siekiant teisingo teisės į teisminę gynybą įgyvendinimo ir pažeistos materialinės subjektinės teisės apgynimo. Atsižvelgiant į išdėstytus argumentus, galima teigti, kad viena procesinių terminų paskirties dalis yra teisingo civilinio proceso siekimas.

Atskleidus vieną procesinių terminų paskirties dalį, būtina ištirti antrąją, – kaip procesiniais terminais gali būti skatinamas efektyvus procesas. Civilinio proceso jurisprudencijoje įvardijami procesinių terminų tikslai suponuoja efektyvaus proceso siekimą. Procesinių terminų nustatymu įtvirtinamas procesinių veiksmų atlikimo eiliškumas ir skatinama bylos eiga[349], apibrėžiamas procesinių veiksmų atlikimo laikotarpis[350], proceso dalyviams suteikiama aiškumo dėl jų bylos nagrinėjimo trukmės ir tvarkos[351], siekiama užtikrinti operatyvų (greitai, tiksliai veikiantį – *aut. pastaba*), ekonomišką[352], savalaikį[353] bylų išnagrinėjimą, šalys ir proceso dalyviai skatinami planuoti darbus, nedelsti, operatyviai atlikti procesinius veiksmus[354] ar apsispręsti dėl šių veiksmų atlikimo, numatant terminų praleidimo pasekmes. Be to, terminai yra skirti tiek proceso pagreitinimui, tiek savalai-

346 Vaišvila, A., *Teisės teorija, supra* note 247, p. 252.

347 *Lot.* be to, greta kitų dalykų.

348 Davtjan, A. G. *Grazhdanskij process zarubezhnyh stran* [Civil Proceedings in Foreign Countries]. Moskva: Prospekt, 2008, p. 82, p. 144, p. 235.; Jarkov, V. V. (red.), *Grazhdanskij process.* 5 izdanie [Civil Procedure. 5th edition], *supra* note 64, p. 11; Reshetnikova, I. V.; Jarkov, V. V., *supra* note 64, p. 8.

349 Bužinskas, G., *Processualnye sroki v sovetskom grazhdanskom sudoproizvodstve.* Dissertacija [Procedural Terms in Soviet Civil Proceeding. Dissertation], *supra* note 35, p. 12–51.

350 Freckmann, A.; Wegerich, T., *supra* note 78, p. 142; Rechberger, W.; Kodek, G., *supra* note 80, p. 39.

351 Averkienė, D. Procesinių terminų civiliniame procese reikšmė. *Socialinių mokslų studijos.* 2012, 4(4): 1580.

352 Laužikas, E.; Mikelėnas, V.; Nekrošius, V., *Civilinio proceso teisė, supra* note 16, p. 322.

353 Osokina, G. L., *Grazhdanskij process.* Obshcaja chast [Civil Procedure. General Section], *supra* note 296, p. 337–338.

354 Amstrong, S. W.; Denger, M. L. Use of Time Limits to Expedite Complex Cases. *Antitrust Law Journal.* 1979, 48(4): 1018–1019.

kiam procesinių teisių ir pareigų realizavimui[355] bei turi užtikrinti proceso spartą[356]. Tokie procesiniams terminams priskiriami tikslai etimologine prasme sąveikauja su efektyviu civiliniu procesu, nes žodžio „efektyvus“ semantinė reikšmė yra veiksmingas, gerai (sklandžiai) veikiantis[357], kas iš esmės sutampa su minėtais procesinių terminų tikslais. Norint išsiaiškinti, ar civilinio proceso jurisprudencijoje įvardinami procesinių terminų tikslai atitinka ne tik semantinę efektyvumo reikšmę, bet taip pat efektyvumo turinį, būtina atskleisti teisinio efektyvumo turinį ir nustatyti, ar procesiniai terminai gali užtikrinti (siekti užtikrinti) efektyvų procesą.

Lingvistine prasme nėra akivaizdžių skirtumų tarp efektyvumo ir veiksmingumo. Tarptautinių žodžių žodyne[358] sąvoka „efektyvus“ apibrėžiamas kaip veiksmingas, duodantis reikiamus arba geriausius rezultatus. Terminas „efektyvumas“ apibūdinamas kaip rezultato ir sąnaudų, reikalingų jam pasiekti, santykis arba jų atitikimo laipsnis. Žodis „veiksmingas“ apibrėžiamas kaip „efektyvus“. Veiksmingumas dar tapatinamas su rezultatyvumu[359]. Aiškios takoskyros tarp teisės efektyvumo ir veiksmingumo pasigendama ir mokslinėje doktrinoje. Štai V. Šlapkauskas[360] teisės efektyvumą tapatina su teisės veiksmingumu ir išskiria teisės veiksmingumo turinio elementus: formalųjį ir turiningąjį. Formalusis teisės veiksmingumo elementas atsiskleidžia tiriant teisinio reguliavimo mechanizmo panaudojimo veiksmingumą, t. y. teisės normų kūrimą, priėmimą, įgyvendinimą. Turiningasis teisės veiksmingumo elementas atsiskleidžia analizuojant, kaip teisinis reguliavimas veikia visuomenę, ar nustatytas teisinis reguliavimas atitinka bendruomeniškas visuomenės vertybes, ar yra galimybės įgyvendinti nustatytas teisės normas, kuriomis bus pasiektas norimas rezultatas. „Pastaruoju aspektu akcentuojama veikimo kultūra – žmogaus ir visuomenės kryptingos veiklos laimėjimų sistema: kvalifikuotumas, organizuotumas, produktyvumas (rezultatyvumas), techninis aprūpinimas, visuomeninis įsipareigotumas ir t. t. <...> Vadinasi teisės socialinio (turiningojo – *aut. pastaba*) veiksmingumo sąvoka aprėpia ne tik pasiekimą tokių planuotų rezultatų, kurie neprieštarauja teisės socialinei paskirčiai, bet ir gavimą tokių šalutinių rezultatų, kurie nesukelia neigiamų padarinių, nepakerta visuomenės narių tikėjimo pagrindinėmis socialinėmis vertybėmis“[361]. Teisinio veiksmingumo turinio elementus sukonkretina R. Šimašius, nurodydamas, kad „Teisinis (formalusis) teisės veiksmingumas rodo, kad teisė veikia taip, kaip jai numatyta. Socialinis (turiningasis) teisės veiksmingumas rodo, kad yra pasiekti šių teisės normų socialiniai tikslai“[362]. R. Cotterrell[363], analizuodamas efektyvaus teisinio veikimo ribas, svarsto apie teisėkūros problemas suformuluojant ir priimant teisės normas (įstatymus), pastarųjų efektyvumą ir įstatymų įgyvendinimo galimy-

355 Vikut, M. A.; Zaicev, I. M. *Grazhdanskij process Rossii* [Russian Civil Procedure]. Moskva: Jurist, 2001, p. 144.

356 Dolecki, H. *Postępowanie cywilne.* Wydanie II [Civil Procedure. 2nd Publication]. Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis, 2006, p. 132.

357 Dabartinės lietuvių kalbos žodynas [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-07-17]. <http://dz.lki.lt/search/>.

358 Kinderys, A. (red.). *Tarptautinių žodžių žodynas.* Ketvirtasis leidimas. Vilnius: Alma littera, 2005, p. 188.

359 Šimašius, R., *supra* note 48, p. 63–64.

360 Šlapkauskas, V., *supra* note 49, p. 47–51.

361 *Ibid.,* p. 50.

362 Šimašius, R., *op. cit.,* p. 63–64.

363 Cotterrell, R., *supra* note 52, p. 71–74.

bes, socialines ir kitas kliūtis, kurios neleidžia realizuoti įstatymais įtvirtintų teisės normų. Iš teksto konteksto matyti, kad išskiriami teisinio efektyvumo turinio elementai: formalusis ir turiningasis. H. Kelsenas netiesiogiai įvardija teisinio efektyvumo turinio elementus, tirdamas teisės normų galiojimą ir jų efektyvumą: „Teisinė tvarka laikoma galiojančia, kai jos normos yra *daugiau ar mažiau* efektyvios (t. y. jos faktiškai taikomos ir joms paklūstama). Ir atskira norma nenustoja galioti, jeigu ji nėra efektyvi tik atskirais, išimtiniais atvejais“[364]. Tai reiškia, kad teisės normų taikymą gali lemti ekonominiai, socialiniai, vertybiniai ir kiti kriterijai. Galima manyti, kad teisinis efektyvumas apjungia teisės normomis išreikštus teisinius ketinimus ir šių ketinimų realizavimo laipsnį.

R. Šimašius, pažymėjęs, kad efektyvumas neretai sutapatinamas su veiksmingumu, nes teisėje dauguma autorių sąnaudų neįvertina, nurodo, kad netapatinant veiksmingumo su efektyvumu, efektyvumo sąvoka atskleistų naują aspektą į teisės socialinį vertinimą – ar sąnaudos, skirtos rezultatui pasiekti, vertos šio rezultato, kiek sąnaudų prireikė siekiant šio rezultato[365]. Atsižvelgiant į pastarąjį efektyvumo aiškinimą, bei prisimenant lingvistinę efektyvumo reikšmę, pagal kurią efektyvumas yra rezultato ir sąnaudų, reikalingų jam pasiekti, santykis arba jų atitikimo laipsnis, efektyvumui nustatyti turi būti vertinamas rezultatas ir sąnaudos tam rezultatui pasiekti. Rezultatą atspindi veiksmingumas. Atsižvelgus į lingvistinę efektyvumo reikšmę bei įvertinus, kad veiksmingumas prilyginamas rezultatyvumui[366], galima sakyti, kad efektyvumas apima veiksmingumą (kaip rezultatą) ir sąnaudas, kurios reikalingos rezultatui pasiekti. Taigi teisinį efektyvumą galima laikyti platesniu reiškiniu nei teisinį veiksmingumą. Tokiu būdu teisinio veiksmingumo sudėtinės dalys gali būti laikomos ir teisinio efektyvumo sudėtinėmis dalimis. Efektyvumą laikyti tik sąnaudomis, kurios paprastai yra kitų socialinių mokslų (pvz., ekonomikos) tyrimų objektas, neleidžia lingvistinė efektyvumo reikšmė bei efektyvumo ir veiksmingumo santykis kitų socialinių studijų kontekste. Pavyzdžiui, kai kurie viešojo administravimo mokslininkai[367] yra nustatę, kad veiksmingumas yra tikslų įgyvendinimo laipsnis, o efektyvumas – santykis tarp pageidautinų veiklos rezultatų ir panaudotų tiems rezultatams pasiekti kompleksinių išteklių, indėlių, išlaidų bei kitų resursų. Efektyvumas yra platesnė sąvoka nei veiksmingumas. Išdėstytos aplinkybės suponuoja išvadą, kad tiriant teisinį efektyvumą, analizuotini teisinio efektyvumo turinio formalusis, turiningasis elementai ir atsižvelgtina į sąnaudas (taip pat laiko) reikalingas tikslui pasiekti.

Teisinį efektyvumą aiškinant procesinių terminų dimensijoje, būtina analogiškai tirti procesinių terminų efektyvumą. Šiuo tikslu reikia analizuoti procesinių terminų efektyvumo turinio elementus. Procesinių terminų efektyvumo formaliojo elemento tyrimas atskleis, ar esamas procesinių terminų reglamentavimas yra efektyvus, t. y. ar procesinius terminus nustatančios teisės normos yra veiksmingos, ar jų įmanoma laikytis kitų civilinio proceso teisės normų sistemoje, siekiant teisingo pažeistų ar ginčijamų materialinių subjektinių teisių gynimo. Procesinių terminų efektyvumo turiningojo elemento analizė parodys, ar pasiekiami procesiniams terminams iškelti tikslai, kokios problemos iškyla įgyvendinant procesinius terminus nustatančias teisės normas, kas lemia procesinių ter-

364 Kelsen. H., *supra* note 340, p. 185.

365 Šimašius, R., *supra* note 48, p. 64.

366 *Ibid.*

367 Puškorius, S. 3E koncepcijos plėtra. *Viešoji politika ir administravimas*. 2002, 3: 31–33.

minų taikymą ir jų praleidimą bei kiek reikšmingas (ar nereikšmingas) procesinių terminų praleidimas, siekiant teisingo proceso. Pastariesiems procesinių terminų efektyvumo elementams ištirti skiriama III disertacijos dalis. Procesinių terminų efektyvumas neatsiejamas nuo sąnaudų ir reikalauja išsamesnio paaiškinimo.

Civilinės bylos šalių ir kitų proceso dalyvių finansams, ekonominiams interesams įtakos turi ne tik civilinės bylos išsprendimo rezultatas (teismo sprendimas), bet taip pat bylinėjimosi ar kito klausimo sprendimo teisme faktas, kuris neišvengiamai susijęs su bylinėjimosi išlaidomis. Bylinėjimosi išlaidos siaurąja prasme (lot. *strictu sensu*) suprantamos kaip proceso dalyvių (šalių, trečiųjų asmenų ir paties teismo) išlaidos konkrečiose bylose[368]. Pastarąsias išlaidas sudaro žyminis mokestis (CPK 80 str.), išskyrus atvejus, kai nuo jo mokėjimo atleidžiama (CPK 83 str.), sumos, išmokėtos liudytojams, ekspertams, vertėjams, atsakovo paieškos išlaidos, išlaidos, susijusios su procesinių dokumentų įteikimu, išlaidos advokato ar advokato padėjėjo pagalbai apmokėti, išlaidos, susijusios su laikinųjų apsaugos priemonių taikymu, kitos būtinos ir pagrįstos išlaidos (CPK 88 str.). Bylinėjimosi išlaidų sąrašas nėra baigtinis, nes šių išlaidų gali būti ir kitokio pobūdžio, pvz., kelionės į teismą išlaidos. Sprendžiant teisinės pagalbos atlyginimo klausimus, Teisingumo ministro 2004 m. balandžio 2 d. įsakymu Nr. 1R-85[369] įtvirtinta bylos nagrinėjimo trukmės, kurią apibrėžia procesiniai terminai, ir teisinės pagalbos išlaidų tiesioginė proporcija, pagal kurią ilgesnė bylinėjimosi trukmė lemia didesnę bylinėjimosi išlaidų sumą. Bylinėjimosi išlaidas patiria ne tik byloje dalyvaujantys asmenys, bet taip pat valstybė. Lietuvoje ir kitose pasaulio valstybėse vyraujantis socialinio modelio civilinis procesas įpareigoja valstybes užtikrinti teisinę pagalbą tiems, kuriems nepakanka finansinių galimybių teisei į teisminę gynybą įgyvendinti. Europos Sąjungos valstybėms narėms aktuali Europos Sąjungos pagrindinių laisvių chartija[370], kurios 47 straipsnio nuostatos įpareigoja asmenims, neturintiems pakankamai lėšų, suteikti nemokamą teisinę pagalbą, jei tai reikalinga užtikrinti teisę į veiksmingą teisingumą. Lietuvos valstybė, teisės aktus derindama su Europos Sąjungos (toliau taip pat – ES) teisės aktais bei įsipareigodama užtikrinti teisės į teisminę gynybą prieinamumą, CPK 20 straipsnyje įtvirtino valstybės garantuojamą teisinę pagalbą kaip vieną iš civilinio proceso principų. Šio principo įgyvendinimas reglamentuojamas Valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymu[371], įtvirtinančiu kompleksinę finansinę pagalbą asmenims, kad šie galėtų tinkamai ginti pažeistas ar ginčijamas savo teises ir įstatymų saugomus interesus. Vyriausybė nutarimu[372] yra patvirtinusi advokatų, teikiančių antrinę valstybės garantuojamą teisinę pagalbą, darbo užmokesčio dydžius ir maksi-

368 Simaitis, R. *Bylinėjimosi išlaidos civiliniame procese*. Vilnius: Justitia, 2007, p. 18.

369 Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2004 m. balandžio 2 d. įsakymo Nr. 1R-85 „Dėl rekomendacijų dėl civilinėse bylose priteistino užmokesčio už advokato ar advokato padėjėjo teikiamą teisinę pagalbą (paslaugas) maksimalaus dydžio patvirtinimo“ p. 8.19. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 54-1845.

370 Europos Sąjungos pagrindinių laisvių chartija. *Europos Sąjungos oficialusis leidinys* [interaktyvus]. 2010/C 83/02 [žiūrėta 2014-07-17]. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:083:0389:0403:lt:PDF>.

371 Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 30-837.

372 Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. sausio 22 d. nutarimas Nr. 69 „Dėl advokatams už antrinės teisinės pagalbos teikimą ir koordinavimą mokamo užmokesčio dydžių ir mokėjimo taisyklių patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2001, Nr. 8-231.

malų laiką atitinkamam procesiniam veiksmui atlikti, už kiekvieną papildomą suteiktos antrinės teisinės pagalbos valandą advokatui skiriant papildomą užmokestį. Tai reiškia, kad bylos nagrinėjimo trukmė lemia bylinėjimosi išlaidų sumą – ilgiau trunkantis procesas reikalauja didesnių byloje dalyvaujančių asmenų ir valstybės lėšų. Aptarus bylinėjimosi išlaidas siaurąja prasme, būtina paminėti, kad bylinėjimosi išlaidos plačiąja prasme (lot. *lato sensu*) yra visos su civilinių bylų nagrinėjimu teisme susijusios išlaidos[373], ne tik proceso dalyvių išlaidos konkrečioje byloje, bet taip pat valstybės išlaidos teismų sistemai išlaikyti. Valstybė, įsipareigojusi užtikrinti teisingumo vykdymą, skiria lėšas[374] teismams išlaikyti, teisėjų, teisėjų padėjėjų ir teismo administracijos darbuotojų darbo užmokesčiui ir kt. Nuo to, kaip efektyviai vykdomas teismų darbas, priklauso finansų, ekonominių išteklių naudojimo efektyvumas, kurio analizė nepatenka į šios disertacijos tyrimo objektą ir plačiau nebus tiriama.

Kita vertus, negalima pamiršti bylinėjimosi išlaidų instituto reikšmės civilinio proceso efektyvumui, taip pat procesinių terminų trukmei, nes „bylinėjimosi išlaidų teisinio reguliavimo tikslas yra užtikrinti bylų nagrinėjimo veiksmingumą ir kokybę“[375]. „Esamas bylinėjimosi išlaidų teisinis reglamentavimas skatina (turėtų skatinti) šalis taupyti tiek savo, tiek kitų proceso dalyvių, valstybės lėšas, skatina taikų ginčų sureguliavimą, <...> lemia (turėtų lemti) spartesnį ginčo išnagrinėjimą“[376]. Bylinėjimosi išlaidos gali atlikti sankcijos už nepagrįstą bylinėjimąsi vaidmenį[377], tokiu būdu, be kita ko, kontroliuodamos ir drausmindamos proceso šalių elgesį[378]. Procesinių terminų ir bylinėjimosi išlaidų institutai tarpusavyje susiję: efektyvesnis ginčo sprendimas per trumpesnį terminą lemia mažesnes išlaidas, o bylinėjimosi išlaidos skatina nevilkinti bylos nagrinėjimo, rūpintis efektyviu ginčo išsprendimu. Kuo mažiau sąnaudų patiriama, tuo didesnis procesinių terminų, o taip pat viso civilinio proceso efektyvumas.

Glaustas procesinių terminų efektyvumo turinio elementų diskursas, gairių nubrėžimas tolimesnei procesinių terminų efektyvumo analizei (plačiau procesinių terminų efektyvumas, tiriant formalųjį ir turiningąjį turinio elementus, bus analizuojamas disertacijos III dalyje) atskleidžia, kad procesinius terminus galima analizuoti per teisinio efektyvumo prizmę. Procesinių terminų efektyvumas turėtų lemti proceso efektyvumą tiek, kiek

373 Simaitis, R., *Bylinėjimosi išlaidos civiliniame procese, supra* note 368, p. 18.

374 Pvz., 2015 metais valstybės biudžete teismams skirta daugiau nei 61 mln. eurų (Lietuvos Respublikos 2015 metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymas. *Teisės aktų registras.* 2014, Nr. 20611); 2014 metais valstybės biudžete teismams skirta daugiau nei 201 mln. litų (Lietuvos Respublikos 2014 metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2013, Nr. 140-7044); 2013 metais valstybės biudžete teismams skirta daugiau nei 175,5 mln. litų (Lietuvos Respublikos 2013 metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 153-7823); 2012 metais valstybės biudžete teismams skirta daugiau nei 176 mln. litų (Lietuvos Respublikos 2012 metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2011, Nr. 163-7741).

375 Simaitis, R., *op. cit.,* p. 41.

376 *Ibid.,* p. 43.

377 Lindell, B. Sweden Civil Procedure. *International Encyclopaedia of Laws.* Volume 4. London: Kluwer Law International, 2003, p. 87.

378 Wagner, G. Litigation costs and their recovery: the German experience. *Civil Justice Quarterly*. 2009, 28(3): 377.

proceso efektyvumas koreliuoja su procesinių terminų reglamentavimu, terminų taikymu ir kitais susijusiais aspektais. Įvertinus procesinių terminų tikslus, susijusius su proceso skatinimu, eiga, operatyvumu, kas etimologine prasme susiję su proceso efektyvumu ir neleidžia kvestionuoti procesinių terminų svarbos civilinio proceso efektyvumui užtikrinti, atsižvelgus į procesinių terminų efektyvumo turinio elementus, galima teigti, kad kita procesinių terminų paskirties dalis yra efektyvaus civilinio proceso siekimas.

Apibendrinant tai, kas išdėstyta, galima sakyti, kad procesinių terminų paskirtis yra nevienareikšmė – jais (procesiniais terminais) siekiama užtikrinti teisingą ir efektyvų civilinį procesą. Civilinės bylos nagrinėjime išlaikant teisingo ir efektyvaus proceso pusiausvyrą, pasiekiami civilinio proceso tikslai bylas nagrinėti teisingai ir efektyviai, procesinių terminų plotmėje įgyvendinama teisė į teisminę gynybą ir apginama pažeista ar ginčijama materialinė subjektinė teisė. Tokia terminų paskirtis taip pat atspindi civilinio proceso teisės reikšmę materialinei teisei per procesinių terminų prizmę.

Procesinių terminų paskirties atskleidimas leidžia papildyti procesinio termino definiciją. Taigi **procesinis terminas** – įstatymo arba teismo nustatytas laikotarpis, pasižymintis dialektiškai susijusių subjektyviojo ir objektyviojo turinio elementų visuma, darantis įtaką civiliniams procesiniams teisiniams santykiams, kurio nevienareikšmė paskirtis įpareigoja siekti teisingo ir efektyvaus civilinio proceso, procesinių terminų dimensijoje realizuojant teisę į teisminę gynybą ir apginant pažeistą ar ginčijamą materialinę subjektinę teisę.

1.5. Procesinių terminų civiliniame procese klasifikacija

Sąvoka „klasifikacija“ (lot. *classis* – grupė, skyrius + *facio* – darau) apibrėžiama kaip objektų skirstymas į klases (skyrius, grupes) pagal bendrus požymius, matmenis[379]. Pagal skirstymo į klases pobūdį klasifikacijos gali būti: deduktyvinės ir induktyvinės[380]. Dedukcija – mąstymo būdas, kai naujos žinios, išvados gaunamos iš bendresnių tos klasės žinių, teiginių. Plačiausia reikšme – tai perėjimas nuo bendra prie atskira[381]. Indukcija – mąstymo būdas, kai atskiri, daliniai teiginiai, atvejai, požymiai įtraukiami į apibendrinimą, kai nuo pavienių faktų, žinių pereinama prie bendresnių išvadų, indukciniu būdu gauta išvada yra apibendrinamojo pobūdžio[382]. Klasifikacijos metu atliekamas duomenų sisteminimas apie reiškinį[383], kas padeda eksplikuoti nagrinėjamo reiškinio požymius, sąlygoja pateikti ir ištirti procesinių terminų klasifikaciją. Vadovaujantis deduktyvine klasifikacija, pirmiausiai yra atskleidžiamos įvairios mokslinėje doktrinoje išskirtos procesinių terminų klasifikacijos, identifikuojančios procesinių terminų požymius. Toliau induktyvinės („nuo dalinių požymių prie bendrų“) klasifikacijos būdu, vertinant nustatytus terminų požymius, procesiniai terminai skirstomi į dvi pagrindines grupes (įstatymo nustatytus ir teismo paskirtus), kurios, kaip atskleista disertacijos 1.4 skyriuje, viena kitą papildo siekiant teisingo ir efektyvaus proceso.

379 Kinderys, A., *supra* note 358, p. 372; Lietuvių kalbos žodynas [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-08-30]. <http://www.lkz.lt/startas.htm>.

380 Laisvoji enciklopedija „Vikipedija” [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-08-29]. <http://lt.wikipedia.org/wiki/Klasifikacija>.

381 Tidikis, R. *Socialinių mokslų tyrimų metodologija.* Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003, p. 390.

382 *Ibid.,* p. 405.

383 Isaeva, E. V., *supra* note 61, p. 95.

Civilinio proceso jurisprudencijoje procesiniai terminai klasifikuojami įvairiais pagrindais ir skirstomi į skirtingas grupes. Procesiniai terminai, pagal tai, kokiems civilinio procesinio teisinio santykio subjektams jie nustatyti, skirstomi į terminus: skirtus teismui, skirtus dalyvaujantiems byloje asmenims, skirtus kitiems proceso dalyviams (pvz.: V. Nekrošius[384], V. Mikelėnas[385], A. Driukas ir V. Valančius[386], M. A. Vikut ir I. M. Zaicevas[387], V. V. Jarkovas[388], I. I. Grishina, I. P. Grishin ir N. M. Korshunovas[389], E. V. Isaeva[390]). Kai kurie civilinio proceso mokslininkai[391] procesinius terminus, skirtus teismo procesiniams veiksmams atlikti, įvardija tarnybiniais. Teismui nustatyti procesiniai terminai gali turėti skirtingą poveikį teismo teisėms ir pareigoms. Dažniausiai tokie procesiniai terminai įpareigoja teismą atlikti procesinius veiksmus. Pvz.: teismo nutartis dėl ieškinio priėmimo turi būti priimta ne vėliau kaip per 10 dienų nuo ieškinio registravimo teisme dienos (CPK 137 str. 3 d.); teismas, išnagrinėjęs bylą, gali nutarti sprendimą priimti ir paskelbti ne vėliau kaip per 20 dienų (CPK 269 str. 1 d.); apeliacinio skundo priėmimo klausimą teismas išsprendžia ne vėliau kaip per tris darbo dienas nuo jo pateikimo teismui (CPK 315 str. 1 d.). Tam tikrais atvejais, teismui skirtais procesiniais terminais jam (teismui) suteikiama teisė atlikti atitinkamus procesinius veiksmus. Pvz.: Teismas gali taikyti laikinąsias apsaugos priemones, remdamasis pagrįstu rašytiniu suinteresuoto asmens prašymu dėl laikinųjų apsaugos priemonių taikymo, iki ieškinio teismui pareiškimo dienos (CPK 147 str. 3 d.). Įvykiu apibrėžtas procesinis terminas – iki ieškinio teismui pareiškimo dienos – teismui suteikia teisę atlikti tam tikrą procesinį veiksmą. Be to, teismui skirti terminai gali įpareigoti jį (teismą) susilaikyti nuo procesinių veiksmų atlikimo. Pvz.: kasacinės instancijos teismas negali bylos nagrinėti, kol nepasibaigė terminas atsiliepimams į kasacinį skundą paduoti (CPK 351 str.). Taigi teismui skirti procesiniai terminai gali įpareigoti arba suteikti teisę atlikti procesinius veiksmus, taip pat gali įpareigoti susilaikyti nuo procesinių veiksmų atlikimo.

Procesiniai terminai nustatyti dalyvaujantiems byloje asmenims taip pat gali daryti skirtingą įtaką jų teisėms ir pareigoms. Minėtiems civilinio procesinio teisinio santykio subjektams skirti terminai gali įpareigoti juos atlikti procesinius veiksmus, pvz.: ne trumpesnis kaip 14 dienų ir ne ilgesnis kaip 30 dienų terminas atsiliepimui į ieškinį pateikti (CPK 142 str.). Be to, dalyvaujantiems byloje asmenims nustatytas procesinis terminas gali suteikti teisę atlikti procesinius veiksmus, pvz.: jeigu byla nagrinėjama rašytinio proceso tvarka, dalyvaujantys byloje asmenys iki teismo posėdžio pradžios turi teisę pareikšti nušalinimus teisėjams (CPK 355 str. 1 d.). Kitiems proceso dalyviams nustatyti procesiniai terminai dažniausiai įpareigoja juos atlikti procesinius veiksmus, pvz.: liudytojas privalo atvykti į teismo posėdį (CPK 191 str.) (teismo posėdžio data yra procesinis terminas);

384 Laužikas, E.; Mikelėnas, V.; Nekrošius, V., *Civilinio proceso teisė, supra* note 16, p. 322–323.

385 Mikelėnas, V., *Civilinis procesas, supra* note 14, p. 277.

386 Driukas, A.; Valančius, V., *Civilinis procesas: teorija ir praktika.* II tomas, *supra* note 15, p. 239–242.

387 Vikut, M. A.; Zaicev, I. M. *Grazhdanskij process Rossii* [Russian Civil Procedure], 2001, *supra* note 355, p. 146–147.

388 Jarkov, V. V. (red.), *Grazhdanskij process.* 5 izdanie [Civil Procedure. 5th edition], *supra* note 64, p. 123.

389 Grishina, I. I.; Grishin, I. P.; Korshunov, N. M., *supra* note 290, p. 39–40.

390 Isaeva, E. V., *supra* note 61, p. 112.

391 *Ibid.,* p. 103; Jarkov, V. V. (red.), *op. cit.,* p. 124.

paskirtas ekspertu asmuo teismo šaukiamas privalo atvykti ir duoti objektyvią išvadą jam pateiktais klausimais (CPK 214 str. 1 d.). Minėtina, kad gali būti ir tokių procesinių terminų, kurie vienu metu nustatyti teismui, dalyvaujantiems byloje asmenims, kitiems proceso dalyviams. Pvz.: paskirta teismo posėdžio data įpareigoja tiek teismą, tiek byloje dalyvaujančius asmenis, tiek kitus proceso dalyvius, privalančius dalyvauti teismo posėdyje. Taigi procesiniai terminai skirti teismui, byloje dalyvaujantiems asmenims, kitiems proceso dalyviams gali įpareigoti atlikti procesinius veiksmus ar susilaikyti nuo jų atlikimo, taip pat gali suteikti teisę atlikti procesinius veiksmus.

Procesiniai terminai, pagal tai, kokios normos (bendros ar specialios) nustato procesinius terminus, klasifikuojami į bendrus ir specialius (pvz.: V. V. Jarkovas[392]). Civilinį procesą reguliuoja bendrosios ir specialiosios normos[393]. Bendrus terminus reglamentuoja bendrosios civilinio proceso teisės normos ir jie taikomi nagrinėjant visas civilines bylas ir visose stadijose, išskyrus CPK ar kito teisės akto nustatytas išimtis. Pavyzdžiui, teismas privalo rūpintis, kad byla būtų išnagrinėta per kuo trumpesnį laiką (CPK 72 str. 1 d.) ir pan. Specialius terminus reglamentuoja specialios civilinio proceso teisės normos, nustatydamos bylų nagrinėjimą skirtingose bylos nagrinėjimo stadijose, reguliuodamos atskirų kategorijų bylų ir bylų nagrinėjimą ypatingąja teisena, įmonių bankroto bylų sprendimą ir pan. Pavyzdžiui, pirmosios instancijos teisme atsiliepimas gali būti pateiktas per ne trumpesnį kaip 14 dienų ir per ne ilgesnį kaip per 30 dienų terminą, išimtiniais atvejais, terminas gali būti pratęstas iki 60 dienų (CPK 142 str. 1 d.); apeliacinėje instancijoje – per 20 dienų (CPK 318 str. 1 d.); kasacinėje instancijoje – per vieną mėnesį nuo skundo įrašymo į Lietuvos Aukščiausiajame Teisme kasacine tvarka nagrinėtinų bylų sąrašą; nagrinėjant viešųjų pirkimų bylą, atsiliepimas turi būti pateiktas per ne ilgesnį kaip 7 dienų terminą ir t. t. Tai parodo, kad skirtinguose bylos nagrinėjimo etapuose ar nagrinėjant atskirų kategorijų bylas, tam pačiam klausimui išspręsti – šiuo atveju atsiliepimams pateikti – gali būti nustatyti skirtingi terminai, kuriuos reglamentuoja specialiosios teisės normos ir dėl ko jie gali būti laikomi specialiais procesiniais terminais.

Kai kurie mokslininkai (pvz., G. Bužinskas[394]) pagal procesinių terminų išreiškimo formą teisės normose, terminus skirsto į imperatyvius ir dispozityvius. Imperatyvūs terminai negali būti pakeisti šalių susitarimu arba teismo. Pvz., atsiliepimai į kasacinį skundą turi būti pateikti per vieną mėnesį <...>, atsiliepimai, pateikti praleidus terminą, nepriimami ir grąžinami juos pateikusiems asmenims (CPK 351 str. 1 d.). Dispozityvūs terminai gali būti pakeisti atliekant procesinius veiksmus. Pvz.: ieškovo prašymu teismas gali pratęsti savo nustatytą terminą ieškinio trūkumams pašalinti.

392 Jarkov, V. V. (red.), *Grazhdanskij process.* 5 izdanie [Civil Procedure. 5th edition], *supra* note 64, p. 123–140.

393 Civilinio proceso jurisprudencijoje nurodoma, kad civilinio proceso teisė susideda iš dviejų dalių: bendrosios ir ypatingosios. Bendroji dalis apima klausimus visam civiliniam procesui <...>, ypatingoji dalis reglamentuoja civilinių procesinių teisinių santykių subjektų veiklą atskirose civilinio proceso stadijose, bylų nagrinėjimą konkrečios civilinio proceso teisenos (ginčo ir ypatingosios) tvarka, atskirų kategorijų bylų nagrinėjimo ypatumus (pvz.: Reshetnikova, I. V.; Jarkov, V. V., *supra* note 64, p. 10–11; Driukas, A; Valančius, V., *Civilinis procesas: teorija ir praktika.* I tomas, *supra* note 316, p. 64–65). Dėl to bendrosios dalies normas galima laikyti bendrosiomis civilinio proceso teisės normomis, o ypatingosios dalies normas – specialiomis civilinio proceso teisės normomis.

394 Bužinskas, G., *Processualnye sroki v sovetskom grazhdanskom sudoproizvodstve.* Dissertacija [Procedural Terms in Soviet Civil Proceeding. Dissertation], *supra* note 35, p. 78.

Pasak G. Bužinsko[395], procesiniai terminai gali būti klasifikuojami pagal atskirus elementus, atsižvelgiant į civilinio proceso tikslus: terminai, skirti atlikti atskiriems procesiniams veiksmams (pvz.: 3 darbo dienų terminas pastaboms dėl protokolo pareikšti (CPK 171 str.); terminai, skirti civilinės bylos nagrinėjimui ir išsprendimui (pvz., darbo byla turi būti išnagrinėta ne vėliau, kaip per 30 dienų nuo dienos, kurią buvo baigta pasirengti bylą nagrinėti teisme (CPK 413 str. 3 d.); terminai, apibrėžiantys galimybę suinteresuotiems asmenims apskųsti sprendimą (pvz.: apeliacinis skundas gali būti paduotas per 30 dienų (CPK 307 str. 1 d.) ir pan.

Pagal apibrėžtumą procesiniai terminai gali būti absoliučiai apibrėžti ir santykinai apibrėžti (pvz., E. V. Isaeva[396]). Absoliučiai apibrėžti terminai leidžia tiksliai nustatyti laiko periodą arba laiko momentą. Pvz.: atskirieji skundai paduodami per 7 dienas nuo nutarties priėmimo dienos (CPK 335 str. 1 d.); iki nutarties skirti bylą nagrinėti teismo posėdyje priėmimo ieškovas turi teisę pakeisti ieškinio dalyką arba ieškinio pagrindą (CPK 141 str. 1 d.). „Santykinai apibrėžti terminai nėra apibrėžti tiksliu laiko periodu arba laiko momentu, bet įstatymų leidėjas įtvirtina jų skaičiavimo orientyrus“[397], be to, kaip teigia E. J. Cohn[398], tokie terminai reiškia, kad veiksmai turi būti atlikti nedelsiant. Pvz., teismas privalo rūpintis, kad civilinė byla teisme būtų išnagrinėta per kuo trumpesnį laiką (CPK 72 str. 1 d.).

Kai kurie mokslininkai (pvz., E. V. Isaeva[399], G. L. Osokina[400], I. V. Reshetnikova ir V. V. Jarkov[401]) procesinius terminus pagal jų apibrėžimo būdą skirsto: į terminus, apibrėžtus laiko momentu (apibrėžti data, tikslia kalendorine data, arba įvykiu, kuris neišvengiamai turi įvykti) ir į terminus, apibrėžtus laiko periodu. Iš esmės analogiškai G. Bužinskas[402] terminus pagal jų trukmę skirsto: į terminus-momentus ir terminus-periodus. Termino apibrėžimo būdas lemia termino trukmę, nes terminą apibrėžus laiko momentu, jo trukmė yra tiksliai nustatyta konkrečia data, skirta konkretiems veiksmams atlikti. Pavyzdžiui, teismo posėdžio laikas yra konkrečia data apibrėžtas terminas. Terminą apibrėžus periodu, jo trukmė yra ilgesnė, toks terminas apima laiko intervalą, kurio metu turi būti ar gali būti atlikti procesiniai veiksmai. Pvz.: apeliacinis skundas gali būti paduotas per 30 dienų (CPK 307 str. 1 d.). Taigi terminų skirstymo pagrindai – pagal jų apibrėžimo būdą ar pagal trukmę – papildo vienas kitą ir leidžia terminus grupuoti į terminus-momentus ir terminus-periodus.

Civilinio proceso teisės doktrinoje[403] pagal skaičiavimo būdą procesiniai terminai klasifikuojami: į skaičiuojamus apibrėžtu laiko periodu, apibrėžtus tikslia kalendorine data

395 Bužinskas, G., *Processualnye sroki v sovetskom grazhdanskom sudoproizvodstve.* Dissertacija [Procedural Terms in Soviet Civil Proceeding. Dissertation], *supra* note 35, p. 82.

396 Isaeva, E. V., *supra* note 61, p. 122.

397 *Ibid.,* p. 123.

398 Cohn, E. J. (edit.), *supra* note 289, p. 256.

399 Pvz., Isaeva, E. V., *op. cit.,* p. 117–118.

400 Osokina, G. L., *Grazhdanskij process*. Obshcaja chast. [Civil Procedure. General Section], *supra* note 296, p. 339.

401 Reshetnikova, I. V.; Jarkov, V. V., *supra* note 64, p. 136; Jarkov, V. V. (red.), *Grazhdanskij process.* 5 izdanie [Civil Procedure. 5th edition], *supra* note 64, p. 140–141.

402 Bužinskas, G., *op. cit.,* p. 80–81.

403 Pvz.: Vikut, M. A.; Zaicev, I. M., *Grazhdanskij process Rossii* [Russian Civil Procedure], 2001, *supra* note 355, p. 145–146; Isaeva, E. V., *op. cit.*, p. 121–122.

procesiniams veiksmams atlikti ir apibrėžtus įvykiu, kuris būtinai turi įvykti. Ši procesinių terminų klasifikacija iš esmės yra tapati terminų skirstymui pagal jų apibrėžimo būdą, tik įvardijamas procesinių terminų taikymas – skaičiavimas.

Pateikus procesinių terminų klasifikacijas, tikslinga aptarti jų vaidmenį procesinių terminų požymiams atskleisti. Šiuo tikslu klasifikacijas galima skirstyti į dvi grupes: neidentifikuojančios terminų požymių ir identifikuojančios terminų požymius. Pirmai grupei priskirtina V. V. Jarkovo[404] pateikta klasifikacija, kai terminai skirstomi pagal juos (terminus) nustatančias bendras ir specialias normas. Ši klasifikacija neišskiria termino požymių, tik įvardija terminus nustatančias normas. Kaip bus tiriama toliau, normų pagrindu kilę terminai priskiriami įstatymų nustatytiems terminams. G. Bužinsko[405] pateikta klasifikacija pagal atskirus elementus (atskirus procesinius veiksmus) taip pat neatskleidžia procesinių terminų požymių. Šiuo atveju, procesinių terminų rūšies pavadinimas tapatinamas su atliekamo procesinio veiksmo pavadinimu (pvz., skundo padavimo terminas), tačiau jokie terminų požymiai neišskiriami. Kitos pateiktos procesinių terminų klasifikacijos identifikuoja analizuojamo reiškinio – procesinio termino – ypatumus, tiriant terminus pagal skirtingus jų skirstymo kriterijus: pagal jų poveikį skirtingiems civilinio procesinio teisinio santykio subjektams, išreiškimo formą teisės aktuose arba pobūdį (imperatyvūs, dispozityvūs), apibrėžimo būdą (absoliučiai ir santykinai apibrėžti), skaičiavimo būdą (terminai apibrėžti laiko momentu (apibrėžti data, tikslia kalendorine data, arba įvykiu, kuris neišvengiamai turi įvykti) ir terminai, apibrėžti laiko periodu). Išdėstytos aplinkybės leidžia teigti, kad deduktyvinės klasifikacijos būdu yra identifikuoti procesinių terminų požymiai.

Induktyvinės klasifikacijos būdu, visi pagal atskirus požymius įvardinti procesiniai terminai galėtų būti grupuojami į dvi grupes: įstatymo nustatytus ir teismo paskirtus terminus. Siekiant įsitikinti šios minties pagrįstumu, tikslinga nustatyti, ar vadovaujantis atskleistais procesinių terminų požymiais, galima terminus suskirstyti į dvi pagrindines įstatymų leidėjo (CPK 75 str. 1 d., 78 str. 1 d.) nustatytas terminų grupes pagal juos nustatančius subjektus: įstatymo nustatytus ir teismo paskirtus terminus. Beje, tokią terminų klasifikaciją išskiria dauguma civilinio proceso teisės mokslininkų (pvz.: V. Nekrošius[406], V. Mikelėnas[407], A. Driukas ir V. Valančius[408], R. Martin ir J. Martin[409], W. Rechberger ir

404 Jarkov, V. V. (red.), *Grazhdanskij process.* 5 izdanie [Civil Procedure. 5th edition], *supra* note 64, p. 123–140.

405 Bužinskas, G., *Processualnye sroki v sovetskom grazhdanskom sudoproizvodstve.* Dissertacija [Procedural Terms in Soviet Civil Proceeding. Dissertation], *supra* note 35, p. 78.

406 Laužikas, E.; Mikelėnas, V.; Nekrošius, V., *Civilinio proceso teisė, supra* note 16, p. 322.

407 Mikelėnas, V., *Civilinis procesas, supra* note 14, p. 277.

408 Driukas, A.; Valančius, V., *Civilinis procesas: teorija ir praktika.* II tomas, *supra* note 15, p. 239–242.

409 Martin, R.; Martin, J. France Civil Procedure. *International Encyclopaedia of Laws.* Volume 3. The Hague: Kluwer Law International, 2002, p. 67.

G. Kodek[410], E. J. Cohn[411], B. J. A. C. Valentine[412], I. I. Grishina, I. P. Grishin ir N. M. Korshunovas[413], M. K. Treushnikovas[414]).

Terminų klasifikacijos pagal subjektus, kuriems jie skirti, analizė atskleidė, jog terminai gali būti nustatyti teismui, dalyvaujantiems byloje asmenims, kitiems proceso dalyviams. Terminus šiems subjektams nustato įstatymų leidėjas arba teismas. Įstatymo nustatyti procesiniai terminai yra skirti teismui, dalyvaujantiems byloje asmenims, kitiems proceso dalyviams. Pvz. CPK 413 str. 3 d. nustato, kad darbo byla turi būti išnagrinėta ne vėliau kaip per trisdešimt dienų nuo dienos, kurią buvo baigta pasirengti bylą nagrinėti teisme. Šis terminas įpareigoja tiek teismą, tiek kitus proceso dalyvius siekti, kad byla būtų išnagrinėta per nustatytą terminą. Kai kurie įstatymo nustatyti terminai yra išimtinai skirti teismui. Pvz.: CPK 269 str. 1 d. (sprendimo priėmimas ir paskelbimas ne vėliau kaip per 20 dienų); CPK 315 str. 1 d. (apeliacinio skundo priėmimo klausimas išsprendžiamas ne vėliau kaip per tris darbo dienas nuo jo pateikimo teismui) ir pan. Įstatymo nustatyti terminai, be kitų proceso dalyvių, įpareigoja išskirtinį procesinių teisinių santykių subjektą – teismą. Tuo tarpu teismo paskirti terminai adresuojami tik dalyvaujantiems byloje asmenims ir kitiems proceso dalyviams. Pvz.: CPK 115 str. 2 d. (trūkumų šalinimas); 179 str. 1 d. (įrodymų pateikimas) ir t. t. Tai atsispindi ir teismų praktikoje. Pvz.: teismas ieškovui nustatė terminą ieškinio trūkumams pašalinti[415], pareiškėjui nustatė terminą skundo trūkumams pašalinti[416], atsakovui paskyrė terminą papildomiems dokumentams pateikti[417], liudytojas įpareigotas nustatytu terminu atvykti į teismo posėdį[418]. Šiomis teismų nutartimis teismas procesinius terminus nustatė ieškovui, pareiškėjui, atsakovui, liudytojui, t. y. dalyvaujantiems byloje asmenims ir kitiems proceso dalyviams. Taigi įstatymo ir teismo nustatyti terminai skiriasi subjektų, kuriems jie skirti, skaičiumi.

Procesinių terminų klasifikacija jų (terminų) pobūdžio pagrindu atskleidė imperatyvius ir dispozityvius terminus, kurie nustatomi skirtingų subjektų. Įstatymo nustatyti terminai yra imperatyvūs ir jie „negali būti pakeisti šalių susitarimu arba teismo“[419]. Teismo nustatyti procesiniai terminai yra dispozityvūs, kadangi teismas savo paskirtus procesinius terminus, atsižvelgdamas į šalių ar kitų suinteresuotų asmenų prašymus, gali pakeisti,

410 Rechberger, W.; Kodek, G., *supra* note 80, p. 39.

411 Cohn, E. J. (edit.), *supra* note 289, p. 258–259.

412 Valentine, B. J. A. C. *Civil Proceedings. The County Court*. Belfast: SLS Legal Publications (NI), 1999, p. 14.

413 Grishina, I. I.; Grishin, I. P.; Korshunov, N. M., *supra* note 290, p. 39–40.

414 Treushnikov, M. K. (red.). *Grazhdanskij process* [Civil Procedure]. Moskva: Gorodec, 2003, p. 169.

415 Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. rugsėjo 22 d. nutartis civilinėje byloje *J. V. v. Ž. Ž., M. Ž.* (bylos Nr. 2S-1006-302/2009).

416 Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjo 2011 m. gruodžio 12 d. nutartis civilinėje byloje *A. C. v. antstolė N. Š.* (bylos Nr. 2S-1946-160/2011).

417 Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. rugpjūčio 4 d. nutartis civilinėje byloje *AB DnB NORD bankas v. UAB „Lajona“* (bylos Nr. 2-2059/2011).

418 Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. birželio 30 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Consilium optimum“ v. UADB „Ergo Lietuva“* (bylos Nr. 2S-711-340/2010).

419 Bužinskas, G., *Processualnye sroki v sovetskom grazhdanskom sudoproizvodstve.* Dissertacija [Procedural Terms in Soviet Civil Proceeding. Dissertation], *supra* note 35, p. 78.

t. y. „sutrumpinti arba pratęsti“[420]. Dispozityvaus pobūdžio terminams galima priskirti kai kurių mokslininkų (pvz.: H. Dolecki[421], D. McIntosh ir M. Holmes[422]) išskiriamus šalių nustatytus sutartinius procesinius terminus. Sutartiniai procesiniai terminai yra tokie, dėl kurių proceso šalys gali susitarti, pvz.: šalys tarpusavyje susitaria ir prašo teismo, kad paskirtų posėdžio datą (konkrečia data apibrėžtą terminą) joms tinkamu laiku. Dėl pastarųjų terminų išskyrimo tikslingumo kyla abejonių, kadangi bylos šalys gali tartis dėl tam tikrų procesinių veiksmų atlikimo laiko, tačiau galutinį sprendimą dėl termino turi priimti teismas, kaip procesui vadovaujantis subjektas. Dėl to, manytina, kad šie terminai labai artimi teismo nustatytiems procesiniams terminams.

Skirtingi terminų apibrėžimo būdai leidžia atskleisti įstatymo nustatytų ir teismo paskirtų terminų skirtumus. Pirmiausiai paminėtina, kad ir vieni, ir kiti terminai gali būti apibrėžiami tais pačiais pagrindais. Tiek įstatymo, tiek teismo paskirti terminai gali būti apibrėžti laiko periodu. Pvz., įstatymo numatyta, kad terminas apeliaciniam skundui paduoti yra 30 dienų (CPK 307 str. 1 d.). Teismas gali nustatyti ne trumpesnį kaip 7 dienos terminą procesinio dokumento trūkumams pašalinti (CPK 115 str. 2 d.). Pvz., teismas nustatė 20 dienų terminą ieškinio trūkumams pašalinti[423], nustatė 12 dienų terminą skundo trūkumams pašalinti[424]. Taigi teismas, vadovaudamasis įstatymo norma, paskyrė ne trumpesnius nei 7 dienų terminus procesinių dokumentų trūkumams pašalinti. Minėtais atvejais terminai apibrėžiami periodais, tai reiškia, kad procesiniai veiksmai gali būti atliekami visą laikotarpį. Kitas atvejis, kai nesiskiria ir vienų, ir kitų terminų apibrėžimo pagrindas – jų apibrėžimas įvykiu, kuris neišvengiamai turi įvykti. Tarkim, įstatymas nustato, kad ieškinio dalyką ar pagrindą galima pakeisti iki nutarties skirti bylą nagrinėti teismo posėdyje (CPK 141 str. 1 d.). Tai yra įvykiu apibrėžtas terminas. Teismas, galėdamas pasiūlyti šalims pateikti papildomus įrodymus ir nustatydamas terminą jiems pateikti (CPK 179 str.) bei spręsdamas kitus procesinius klausimus, taip pat gali nurodyti įvykiu apibrėžtą terminą. Pavyzdžiui, teismai nutartimis[425] konstatavo, kad šalys galėjo pateikti papildomus dokumentus iki teismo posėdžio pradžios (įvykiu apibrėžtas terminas).

Be minėtų termino apibrėžimo pagrindų, kurie būdingi ir įstatymo nustatytiems, ir teismo paskirtiems terminams, reikia paminėti dar vieną terminų apibrėžimo galimybę,

420 Cohn, E. J. (edit.), *supra* note 289, p. 259.

421 Dolecki, H., *supra* note 356, p. 132.

422 McIntosh, D.; Holmes, M. *Civil Procedures in EC Countries*. London: Lloyd's of London Press, 1991, p. 82.

423 Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. gruodžio 15 d. nutartis civilinėje byloje *A. B. v. Lietuvos Respublika, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, Kauno apygardos teismas, Kauno miesto apylinkės teismas, Lietuvos Respublikos generalinė prokuratūra ir V. V.* (bylos Nr. 2-784/2009).

424 Kauno apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. vasario 3 d. nutartis civilinėje byloje *L. R. v. antstolis D. J.* (bylos Nr. 2S-211-555/2010).

425 Pvz.: Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. gegužės 28 d. nutartis civilinėje byloje *BUAB „Montegra“ v. UAB „Anis LMK“* (bylos Nr. 2A-1009/2012); Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. spalio 20 d. nutartis civilinėje byloje *A. A. v. V. R. firma „Telšių ranga“* (bylos Nr. 2-2559/2011); Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. balandžio 29 d. nutartis civilinėje byloje *B. R. IĮ v. UAB „Armileda“* (bylos Nr.2S-473-492/2009); Klaipėdos apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. kovo 17 d. nutartis civilinėje byloje *D. V. v. UAB „Achemarida*" (bylos Nr. 2S-514-253/2010).

kuri tampa skirtumu tarp įstatymo nustatytų ir teismo paskirtų terminų – jų apibrėžimą tikslia kalendorine data, nurodant metus, mėnesį, dieną, valandą. Įstatymas nustato bendrus terminus neapibrėžtam laikui, kol galios juos nustatančios įstatymo nuostatos. Dėl to įstatyme negali būti nustatytas konkrečia data apibrėžtas terminas. Tuo tarpu teismas paskiria terminus konkrečioje byloje, įvertinęs konkrečią situaciją ir turi galimybę nustatyti konkrečią datą, iki kada / kada privalo būti atlikti procesiniai veiksmai. Pvz.: teismo šaukime turi būti nurodyta posėdžio vieta ir laikas (CPK 134 str. 1 d. 3 p.); teismas atidėdamas posėdį, paskiria kito teismo posėdžio laiką (CPK 162 (2) str. 2 d.), teismų nutartyse nurodomi terminai, apibrėžti tikslia kalendorine data valandų tikslumu (teismo posėdis paskirtas 2012-01-25 16.00 val.[426]; 2011-12-22 9.00 val.[427]; 2012-01-27 10.00 val.[428]). Taigi, konkrečiai apibrėžti gali būti tik teismo nustatyti terminai konkretiems procesiniams veiksmams atlikti.

Įstatymo nustatyti ir teismo paskirti terminai skiriasi juos nustatančiais šaltiniais. Įstatymo nustatytus procesinius terminus įtvirtina civilinio proceso kodekso normos (pvz.: Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas, Vokietijos civilinio proceso kodeksas), teisminio proceso kodekso nuostatos (pvz., Suomijos teisminio proceso kodeksas, Švedijos teisminio proceso kodeksas[429]), civilinio proceso taisyklės (pvz., JAV civilinio proceso taisyklės), įstatymai (pvz.: Lietuvos Respublikos įmonių bankroto įstatymas[430], Lietuvos Respublikos įmonių restruktūrizavimo įstatymas[431]). Tai reiškia, kad pastaruosius (įstatymo nustatytus) terminus įtvirtina įstatymų leidėjo priimti teisės aktai – įstatymai. Teismo paskirti terminai yra įtvirtinami teismo procesiniuose dokumentuose. Tokie procesiniai terminai nurodomi teismo nutartyse (pvz.: teismas priima nutartį skirti bylą nagrinėti teismo posėdyje ir nurodo posėdžio laiką (CPK 232 str. 1 d. 4 p.); teismas, patenkinęs prašymą ir pritaikęs laikinąsias apsaugos priemones, nustato terminą, per kurį turi būti pareikštas ieškinys (CPK 147 str. 3 d.) ir kt.); sprendimuose (pvz.: CPK 271 str. 1 d.; 273 str. 3d. ir kt.); teismo šaukimuose ir pranešimuose (CPK 133 str. 1 d.).

Įstatymo ir teismo paskirti procesiniai terminai skiriasi galimybe juos pratęsti. CPK 77 str. reglamentuoja, kad teismo paskirti ir nepasibaigę terminai gali būti pratęsti. Analogiška pozicija, kad pratęsti galima tik teismo paskirtus terminus, išsakoma mokslinėje doktrinoje (pvz.: A. Driukas ir V. Valančius[432], V. Nekrošius[433], E. J. Cohn[434], H. Dolecki[435],

426 Vilniaus miesto trečiojo apylinkės teismo 2012 m. sausio 10 d. nutartis civilinėje byloje *AB „LESTO“ v. UAB „Vilties pašvaistė“* (bylos Nr. 2-628-868/2012).

427 Jonavos rajono apylinkės teismo 2011 m. gruodžio 28 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Jonavos paslaugos“ v. S. S.* (bylos Nr. 2-47-722/2012).

428 Klaipėdos apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjo 2011 m. gruodžio 15 d. nutartis civilinėje byloje *BUAB „Vakarų pusė“ v. L. M.* (bylos Nr. 2-1849-265/2011).

429 Swedish Code of Judicial Procedure [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-08-12]. <http://www.sweden.gov.se/content/1/c6/02/77/78/30607300.pdf>

430 Lietuvos Respublikos įmonių bankroto įstatymas. *Valstybės žinios.* 2001, Nr. 31-1010.

431 Lietuvos Respublikos įmonių restruktūrizavimo įstatymas. *Valstybės žinios.* 2001, Nr. 31-1012.

432 Driukas, A.; Valančius, V., *Civilinis procesas: teorija ir praktika.* II tomas, *supra* note 15, p. 260.

433 Laužikas, E.; Mikelėnas, V.; Nekrošius, V., *Civilinio proceso teisė, supra* note 16, p. 329.

434 Cohn, E. J. (edit.), *supra* note 289, p. 258.

435 Dolecki, H., *supra* note 356, p. 132.

I. V. Reshetnikova ir V. V. Jarkovas[436], M. A. Vikut ir I. M. Zaicev[437], P. J. Trubnikovas[438], A. B. Borisovas[439], S. K. Zagajnova[440], V. V. Molčianov[441]). Pagal CPK 77 str. 1 d. normą, įstatymo nustatyti terminai negali būti pratęsti. Pavyzdžiui, CPK 307 str. 1 d. imperatyviai nustato, kad apeliacinis skundas gali būti paduotas per trisdešimt dienų nuo pirmosios instancijos teismo sprendimo priėmimo dienos. Teismų praktikoje taip pat laikomasi nuostatos, kad konkrečių įstatymo nustatytų terminų pratęsti negalima. Pavyzdžiui, teismas[442] atsisakė pratęsti 30 dienų terminą skundui pateikti, kadangi 30 dienų terminas apeliaciniam skundui paduoti yra nustatytas įstatymo ir jį pratęsti teismui teisė nesuteikta – pagal CPK 77 straipsnio 1 dalį teismas gali pratęsti tik savo paties, t. y. teismo paskirtą procesinį terminą. Būtina pastebėti, kad skirtingai, nei numato CPK 77 straipsnis, kitos CPK normos nustato išimtis, kada įstatymo nustatytą terminą teismas turi teisę pratęsti. Pvz.: CPK 142 str. 1 d. reglamentuoja, kad teismas nustato ne trumpesnį kaip keturiolikos ir ne ilgesnį kaip trisdešimties dienų terminą atsiliepimams pateikti, o išimtiniais atvejais teismas šį terminą gali pratęsti iki šešiasdešimt dienų; CPK 423[5] str. 1 d. nustato, kad teismas paskiria ne ilgesnį kaip septynių dienų terminą atsiliepimui pateikti, kurį išimtiniais atvejais gali pratęsti iki keturiolikos dienų. Minėti terminai yra įstatymų nustatyti, nes jų ribas įvardija įstatymo norma, o teismui tik suteikiama teisė, įvertinus konkrečią situaciją, nustatytose termino ribose parinkti tinkamiausią terminą, t. y. taikyti terminą nustatančias normas. Vadinasi, įstatymas leidžia teismui iki tam tikros ribos pratęsti įstatymo nustatytą terminą. Tačiau, įstatymo normai nenumačius, kad įstatymo nustatytas terminas gali būti teismo pratęstas, jo pratęsti negalima.

Tuo tarpu teismo paskirti terminai, jeigu jie nėra pasibaigę[443] ir teismui nusprendus, kad būtina, visada gali būti pratęsti. CPK numato, kad teismas gali pats paskirti procesinius terminus procesiniams veiksmams atlikti. Pvz.: teismas gali nustatyti terminą papildomiems įrodymams pateikti (CPK 179 str. 1 d.); reikiamais atvejais nustato sprendimo įvykdymo terminą (CPK 271 str. 1 d.); nustato terminą apeliacinio skundo, atsiliepimo į jį trūkumams pašalinti (CPK 316 str. 1 d.) ir t. t. Teismų praktikoje teismo nustatyti ir nepasibaigę terminai, esant svarbioms priežastims, yra pratęsiami. Pvz., teismai[444] pratęsė

436 Reshetnikova, I. V.; Jarkov, V. V., *supra* note 64, p. 137; Jarkov, V. V. (red.), *Grazhdanskij process.* 5 izdanie [Civil Procedure. 5th edition] *supra* note 64, p. 143.

437 Vikut, M. A.; Zaicev, I. M., *Grazhdanskij process Rossii* [Russian Civil Procedure], 2001, *supra* note 355, p. 148.

438 Shakarjan, M. S. (red.). *Grazhdanskoe processualnoe pravo Rossii* [Russian Civil Procedure Law]. Moskva: Prospekt, 2002, p. 169.

439 Borisov, A. B., *Kommentarij k grazhdanskomu processualnomu kodeksu Rossijskoj Federacii,* [The Comment of the Civil Procedure Code of Russian Federation], *supra* note 292, p. 154.

440 Nechaev, V. I. (red.). *Kommentarij k Grazhdanskomu processualnomu kodeksu Rossijskoj Federacii.* 3-e izdanie [The Comment of the Civil Procedure Code of Russian Federation. 3rd edition]. Moskva: Izdatelstvo Norma, 2008, p. 303.

441 Treushnikov, M. K. (red.), *Grazhdanskij process* [Civil Procedure], 2003, *supra* note 414, p. 178.

442 Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. liepos 8 d. nutartis civilinėje byloje *A. J. v. UAB „ Fedaee ir ko*" (bylos Nr. 2S-1188-467/2010).

443 Minėtina, kad pratęsti galima tik tokius terminus, kurie nepasibaigę. Pasibaigusius terminus teismas gali atnaujinti, jeigu jis praleistas dėl svarbių priežasčių.

444 Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. birželio 8 d. nutartis, civilinėje byloje *G. S. v. Z. G.* (bylos Nr. 2S-401-611/2011); Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų

teismo nustatytą terminą apeliacinio skundo trūkumams pašalinti, ieškinio trūkumams pašalinti. Padavus pakartotinį prašymą jau praleistam terminui pratęsti, terminas nepratęstas[445]. Tokia įstatymų leidėjo pozicija, kai paprastai įstatymų nustatyti procesiniai terminai nepratęsiami, išskyrus teisės normų numatytas išimtis, o teismo paskirti terminai gali būti pratęsti, susiję su teisingo ir efektyvaus proceso pusiausvyros užtikrinimu, patvirtina jau minėtą procesinių terminų nevienareikšmę paskirtį siekti teisingo ir efektyvaus civilinio proceso, procesinių terminų dimensijoje realizuojant teisę į teisminę gynybą ir apginant pažeistą ar ginčijamą materialinę subjektinę teisę.

Procesinių terminų induktyvinė klasifikacija patvirtina, kad visi skirtingais požymiais pasižymintys procesiniai terminai gali būti priskirti įstatymų nustatytam ar teismo paskirtam terminui, kurie, kaip nustatyta disertacijos 1.4 skyriuje, papildydami vienas kitą turėtų sąlygoti teisingą ir efektyvų civilinį procesą. Procesinių terminų klasifikacija atskleidė procesinių terminų požymius, kurie leidžia identifikuoti procesinius terminus bei sudaro vieną iš pagrindų procesiniams terminams atriboti nuo kitų teisinių terminų.

skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. rugpjūčio 6 d. nutartis civilinėje byloje *J. S., P. I. v. VAVA, Vilniaus universitetas, Vilniaus miesto savivaldybės administracija* (bylos Nr. 2S-549-345/2008).

445 Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. birželio 8 d. nutartis, civilinėje byloje *G. S. v. Z. G.* (bylos Nr. 2S-401-611/2011).

II. PROCESINĖS TEISINĖS PRIGIMTIES TERMINŲ IR KITŲ TEISINIŲ TERMINŲ ATRIBOJIMAS

Visos teisės šakos skirstomos į viešąją ir privatinę teisę. Viešosios teisės šakos reguliuoja teisinius santykius, grindžiamus subordinacijos principu, t. y. kai viena šalis yra valstybė ar valstybės institucija. Privatinė teisė reguliuoja privačių asmenų teisinius santykius. „Teisės skirstymas į šakas, grįstas reguliavimo sritimi, reguliavimo dalyku, o skirtumą tarp viešosios ir privatinės teisės visų pirma lemia skirtingas reguliavimo metodas“[446]. Mokslinėje jurisprudencijoje[447] akcentuojamą sąlyginį viešosios ir privatinės teisės skirstymą patvirtina atitinkamų teisės šakų reguliavimo metodai, pasižymintys imperatyviais ir dispozityviais požymiais. Štai civilinio proceso teisės reguliavimo metodas turi tiek imperatyvaus, tiek dispozityvaus metodo požymių[448]. Privatinės teisės šakose (pvz., civilinės teisės, darbo teisės), reguliuojančiose materialinius teisinius santykius, dominuoja dispozityvus metodas[449], tačiau galima įžvelgti imperatyvaus metodo implikaciją, imperatyvioms teisės normoms reguliuojant tam tikrus materialinių teisinių santykių klausimus (pvz., nustatant naikinamuosius terminus, ieškinio senaties terminus). Toks teisės šakos reguliavimo metodų derinimas lemia skirtingus tos pačios teisės šakos terminus, jų paskirtį ir požymius. Kaip anksčiau minėta, teisės šakos pagal reguliavimo dalyką ir sritį gali būti skirstomos į materialines ir procesines. Materialinės teisės šakos (pvz., civilinės teisės, darbo teisės, šeimos teisės) normų nustatytus terminus galima laikyti materialinės teisinės prigimties terminais, procesinės teisės šakos normų nustatytus terminus – procesinės teisinės prigimties terminais. Pasitaiko atvejų, kai terminas (pvz., ieškinio senatis) taikomas procesiniuose teisiniuose santykiuose, bet jį reglamentuoja skirtingos (materialinės ir procesinės) teisinės prigimties normos ir dėl to terminui gali būti būdinga materialinės ir procesinės teisinės prigimties sąveika. Taip pat to paties pavadinimo terminas (pvz., naikinamasis) taikomas skirtingos prigimties teisės normų reguliuojamiems teisiniams santykiams. Tokia terminus nustatančių materialinės teisinės prigimties ir procesinės teisinės prigimties normų samplaika bei terminų įvairovė suponuoja pareigą identifikuoti procesinės teisinės prigimties terminus (toliau taip pat vadinami procesiniais terminais) ir materialinės teisinės prigimties terminus (toliau taip pat vadinami materialiniais terminais). Šioje perspektyvoje bus analizuojami materialiniai, pretenziniai, ieškinio senaties, procedūriniai, naikinamieji terminai, atskleidžiant jų santykį su procesiniais terminais[450]. Materialinės teisinės prigimties terminus atribojant nuo procesinės teisinės prigimties ter-

446 Stonys, A., *supra* note 50, p. 130.

447 *Ibid*.; Kazlauskienė, R., *supra* note 51, p. 77.

448 Apie tai galima spręsti vien tik įvertinus, kad teisingumą vykdo tik teismas bei rungimosi, dispozityvumo principus. Be to, civilinio proceso teisės doktrinoje įvardijama, kad civilinė procesinė teisė pasižymi imperatyviu ir dispozityviu metodu. Pvz.: Reshetnikova, I. V.; Jarkov, V. V., *supra* note 64, p. 9–10; Jarkov, V. V. (red.), *Grazhdanskij process.* 5 izdanie [Civil Procedure. 5th edition], *supra* note 64, p. 12.

449 Vileita, A., *et al., supra* note 236, p. 23.

450 Kai kurie procesinių terminų ir kitų teisinių terminų atribojimo aspektai analizuoti D. Averkienės straipsnyje. Averkienė, D., Procesinių terminų civiliniame procese samprata, *supra* note 211, p. 154–158.

minų, tiriami terminus identifikuojantys kriterijai: terminų paskirtis, subjektai, kuriems jie nustatomi, trukmė, terminus nustatantys šaltiniai ir pan. Dauguma procesinių terminų požymių yra atskleisti šių terminų deduktyvinės klasifikacijos metu, dėl to materialinius terminus atribojant nuo procesinių terminų, daugiau dėmesio skiriama materialinių terminų požymiams. Anksčiau nenagrinėti procesinių terminų požymiai tiriami tiek, kiek reikia materialiniams terminams ir procesiniams terminams atskirti.

Procesinės teisinės prigimties ir materialinės teisinės prigimties terminų atribojimas suteiks aiškumo nustatant terminus, minimizuos grėsmę pažeisti terminų taikymo taisykles ir šiuo aspektu turėtų eliminuoti teisės į teisminę gynybą pažeidimo galimybę.

2.1. Materialinės teisinės prigimties terminų atribojimas nuo procesinės teisinės prigimties terminų

Pagrindinis materialinius terminus ir procesinius terminus skiriantis požymis – paskirtis. Pastarųjų terminų įtaka teisiniams santykiams yra skirtinga. Materialiniai terminai daro įtaką materialiniams teisiniams santykiams, kylantiems tarp šių santykių subjektų. Pavyzdžiui, civilinės teisės terminai veikia civilinius teisinius santykius, nes „civilinių teisių įgyvendinimas ir gynyba neatsiejamai susijusi su laiko faktoriumi“[451], o terminas „susijęs su teisinių santykių atsiradimu, pasikeitimu ir pasibaigimu“[452]. Pastarųjų terminų pradžia ar pabaiga reiškia „tam tikrų civilinių teisių ar pareigų atsiradimą, pasikeitimą ar pabaigą“[453]. Civiliniams teisiniams santykiams svarbu ne tik termino pradžia ir pabaiga, bet ir jo eiga (trukmė), kadangi „termino metu įgyvendinamos civilinės teisės ir vykdomos civilinės pareigos“[454], terminai „susiję su civilinių teisių ir pareigų įgyvendinimu“[455]. Be to, materialinis terminas suteikia apibrėžtumo materialiniams teisiniams santykiams, nes juo (terminu) nustatomos materialinio teisinio santykio ribos, t. y. apibrėžiama, kada šio santykio subjektai gali pasinaudoti teisėmis, ir kada turi atlikti pareigas. Pvz., nuomos sutartis nustato, kad nuomininkas turi teisę dvejus metus nuo sutarties pasirašymo naudotis nuomojamu daiktu, ir privalo iki 5 kiekvieno mėnesio dienos sumokėti nuomos mokestį. Tai reiškia, kad terminas prasideda sutarties pasirašymo dieną, t. y. nuo jo pradžios galima naudotis daiktu, ir ši teisė tęsis dvejus metus, kol terminas pasibaigs. Taip pat nustatyta, kad pareiga turi būti įvykdyta iki tam tikro termino. Taigi materialiniai terminai daro įtaką materialiniams teisiniams santykiams, reguliuoja materialinių teisinių santykių subjektų teisių ir pareigų įgyvendinimo ribas.

Kita vertus, būtina prisiminti anksčiau analizuotą materialinės teisės ir civilinio proceso teisės koreliaciją, kuri *inter alia* gali reikšti, kad materialiniai terminai daro įtaką civilinėms procesinėms teisėms ir pareigoms. Antai, teismas, spręsdamas įvairius iš sutartinių teisinių santykių kylančius ginčus, turi atsižvelgti į šalių sutartimis patvirtintus terminus.

451 Sergeev, A. P.; Tolstoj, Ju. K. (red.). *Grazhdanskoe pravo.* Izdanie chetvertoe. Tom I. [Civil Law. 4th edition. Volume I]. Moskva: Prospekt, 2000, p. 299.

452 *Ibid;* Kalpin, A. G.; Masljaev, A. I. (red.). *Grazhdanskoe pravo.* Chast pervaja. Izdanie vtoroe. [Civil Law. 1st Part. 2nd edition.]. Moskva: Jurist, 2000, p. 227.

453 Vileita, A., *et al., supra* note 236, p. 501.

454 Pakalniškis, V., *et al.*, *supra* note 235, p. 375.

455 Gribanov, V. P. *Osuschestvlenie i zaschita grazhdanskoe prav* [Realization and Protection of Civil Law]. Moskva: Statut, 2000, p. 250.

Pvz., teismas, spręsdamas daikto kokybės, trūkumų pašalinimo kausimus, įvertina garantinį terminą ir kitus šalių įsipareigojimus. Šiame kontekste taip pat minėtinas Darbo kodekso 301 straipsnis[456], reglamentuojantis, kad darbuotojui priklausančios darbo užmokesčio ir kitos su darbo santykiais susijusios sumos priteisiamos ne daugiau kaip už trejus metus. Tai reiškia, kad materialiniu terminu (terminą nustato materialinės teisės normos, juo reguliuojami materialiniai teisiniai santykiai – nustatomas priteistinų sumų dydis) daroma įtaka procesinių teisinių santykių subjekto – teismo – teisėms ir pareigoms. Pastarojo materialinio termino įtaka neišsiskirtų iš kitų materialinių terminų poveikio procesiniams teisiniams santykiams, jeigu šiuo terminu nebūtų apribota konstitucinė teisė į nuosavybę (terminu neleidžiama priteisti visų priklausančių sumų). Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas konstatavęs, kad pagal Darbo kodekso 301 straipsnyje nustatytą teisinį reguliavimą yra ribojama ir teismo teisė vykdant teisingumą priteisti (tenkinti darbuotojo piniginius reikalavimus) asmeniui priklausantį, bet neišmokėtą darbo užmokestį ir kitas su darbo santykiais susijusias sumas, atitinkamai apribota teismo teisė vykdyti teisingumą ir užtikrinti konstitucinių žmogaus teisių įgyvendinimą, Darbo kodekso 301 str. nuostatą pagrįstai pripažino prieštaraujančia Konstitucijai. Taigi materialiniai terminai gali daryti įtaką ne tik materialiniams, bet ir procesiniams teisiniams santykiams.

Procesiniai terminai pirmiausiai daro įtaką civiliniams procesiniams teisiniams santykiams, kurie, kaip minėta, civilinio proceso metu susiklosto tarp teismo, bylos šalių ir kitų proceso dalyvių. Disertacijos 1.4 skyriuje nustatyta nevienareikšmė procesinių terminų paskirtis: siekti teisingo ir efektyvaus civilinio proceso, įgyvendinant teisę į teisminę gynybą ir tokiu būdu apginant pažeistą ar ginčijamą materialinę subjektinę teisę. Tokia procesinių terminų paskirtis ir anksčiau atskleista materialinės teisės bei civilinio proceso teisės sąveika neišvengiamai lemia procesinių terminų įtaką ne tik civilinėms procesinėms, bet taip pat materialinėms subjektinėms teisėms ir pareigoms. Štai civilinės bylos nagrinėjimo metu (tam tikrais atvejais iki bylos iškėlimo) gali būti taikomos įvairios laikinosios apsaugos priemonės, kuriomis „siekiama išsaugoti faktinę ir teisinę ginčo šalių padėtį, kol bus priimtas teismo sprendimas, ir / arba pasiekti, jog teismo sprendimo įvykdomumas nepasunkėtų ar nepasidarytų negalimas <...>“[457]. Įvairios laikinosios apsaugos priemonės (pvz., atsakovo nekilnojamojo daikto areštas, įrašas viešajame registre dėl nuosavybės teisės perleidimo draudimo, kilnojamųjų daiktų, piniginių lėšų areštas ir kt. (CPK 145 str.), taikomos iki teismo sprendimo įsiteisėjimo, jeigu ieškinys atmetamas (CPK 150 str. 2 d.) arba iki teismo sprendimo įvykdymo, jeigu ieškinys patenkinamas (CPK 150 str. 3 d.). Tai reiškia, kad atsakovui taikomi apribojimai naudotis materialinėmis subjektinėmis teisėmis (teise disponuoti turtu, piniginėmis lėšomis ir t. t.) trunka ne tik iki galutinio civilinės bylos išnagrinėjimo, bet taip pat iki kol įsiteisės sprendimas, t. y. iki jis bus išnagrinėtas apeliacine tvarka, arba sueis tam tikras terminas pirmosios instancijos teismo sprendimui apskųsti, arba iki sprendimo įvykdymo. Teismų praktikoje yra atvejų, kai kilnojamųjų, nekilnojamųjų daiktų, sąskaitose esančių lėšų areštas bei kitos laikinosios apsaugos priemo-

456 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 m. gegužės 8 d. nutarimas byloje Nr. KT17-N6/2014 „Dėl Lietuvos Respublikos teisėjų atlyginimų įstatymo priedėlio (2008 m. lapkričio 6 d. redakcija), Lietuvos Respublikos darbo kodekso 298 straipsnio (2002 m. birželio 4 d. redakcija), 301 straipsnio (2012 m. birželio 26 d. redakcija) atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai“.

457 Pajeda, V. Laikinųjų apsaugos priemonių taikymo intelektinės nuosavybės apsaugos bylose ypatumai. *Jurisprudencija*. 2007, 11(101): 71.

nės truko apie du metus[458], metus ir šešis mėnesius[459], keturis mėnesius[460], apie du mėnesius[461] ir pan. Civilinio proceso trukmė taikant laikinąsias apsaugos priemones gali turėti įtakos ne tik atsakovo, bet taip pat ieškovo ar kito asmens, prašiusio taikyti pastarąsias priemones, materialinėms subjektinėms teisėms. Pritaikius CPK 146 str. 1 d., ir nuostolių, galinčių atsirasti dėl laikinųjų apsaugos priemonių taikymo, atlyginimui skirtas lėšas sumokėjus į teismo depozitinę sąskaitą, materialinė subjektinė teisė naudotis lėšomis apribojama iki teismo sprendimo įsiteisėjimo. Taigi procesiniu terminu reguliuojama civilinės bylos išnagrinėjimo trukmė gali lemti materialinių subjektinių teisių apribojimo trukmę.

Procesinių terminų įtaka materialinėms subjektinėms teisėms ir pareigoms gali pasireikšti ir kitais būdais, pvz., priteisiant darbuotojui kompensacijų dydį, kai darbdavys pralaimi bylą. Lietuvos Respublikos darbo kodekso 300 str. 3 d. nustato, jeigu darbuotojas buvo atleistas iš darbo be teisėto pagrindo ar pažeidžiant įstatymų nustatytą tvarką, teismas grąžina jį į pirmesnį darbą ir priteisia jam vidutinį darbo užmokestį už visą priverstinės pravaikštos laiką nuo atleidimo iš darbo dienos iki teismo sprendimo įvykdymo dienos arba darbo užmokesčio skirtumą už šį laikotarpį, jeigu darbuotojas buvo įsidarbinęs kitoje darbovietėje. Pastarosios normos pagrindu atsiranda darbdavio pareiga sumokėti kompensaciją darbuotojui už neteisėtą atleidimą iš darbo. Ginčo dėl atleidimo iš darbo sprendimo trukmė lemia kompensacijos sumos dydį, kurią darbdavys privalės sumokėti darbuotojui, ginčą išsprendus darbuotojo naudai. Pvz., vienoje darbo byloje[462] nuspręsta, kad atsakovas (darbdavys) ieškovei turės sumokėti vidutinio darbo užmokesčio kompensaciją už daugiau nei vienerių metų laikotarpį. Panašus atvejis kitoje darbo byloje[463].

Materialiniai ir procesiniai terminai iš esmės pirmiausiai daro įtaką atitinkamai materialiniams teisiniams santykiams ir procesiniams teisiniams santykiams. Tačiau materialinės teisės bei civilinio proceso teisės koreliacija išplečia materialinių ir procesinių terminų poveikio ribas ir sąlygoja šių terminų įtaką tiek materialinėms subjektinėms teisėms ir pareigoms, tiek civilinėms procesinėms teisėms ir pareigoms.

Reikšmingas materialinius ir procesinius terminus skiriantis požymis – subjektai, kuriems nustatomas terminas. Materialiniai terminai nustatomi materialinių teisinių santykių subjektams. Pavyzdžiui, civilinės teisės terminai nustatomi: fiziniams asmenims,

---

458 Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. kovo 29 d. sprendimas civilinėje byloje *UAB „Eskom“ v. B. M. K. P.* (bylos Nr. 2A-1305/2012); Kauno miesto apylinkės teismo teisėjos 2014 m. gegužės 28 d. nutartis civilinėje byloje *A. B. v. L. B., R. A., Z. G.* (bylos Nr. 2-2242-886/2014).

459 Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjos 2014 m. gegužės 15 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „AC Invest“ v. AB SEB lizingas* (bylos Nr. 2S-1115-302/2014); Kauno apylinkės teismo teisėjos 2014 m. gegužės 29 d. nutartis civilinėje byloje *V. B. v. B. J., D. B., J. T.* (bylos Nr. 2-13559-429/2014); Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjo 2014 m. birželio 5 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Karolinos turas“ v. P. V., G. V., S. V.* (bylos Nr. 2-970/2014).

460 Kėdainių rajono apylinkės teismo teisėjos 2014 m. gegužės 28 d. nutartis civilinėje byloje *V. V. v. UAB „(duomenys neskelbtini)“* (bylos Nr. 2-1009-836/2014).

461 Klaipėdos miesto apylinkės teismo teisėjos 2014 m. gegužės 30 d. nutartis civilinėje byloje *D. K. v. UAB „B. C.“* (bylos Nr. 2-5694-796/2014); Vilniaus rajono apylinkės teismo teisėjo 2014 m. gegužės 28 d. nutartis civilinėje byloje *G. L. v. V. K.* (bylos Nr. 2-1846-341/2014).

462 Mažeikių rajono apylinkės teismo teisėjos 2014 m. gegužės 28 d. nutartis civilinėje byloje *J. B. v. UAB „S.“* (bylos Nr. 2-45-636/2014).

463 Mažeikių rajono apylinkės teismo teisėjos 2014 m. gegužės 14 d. nutartis civilinėje byloje *R. B. v. UAB „Sadovalis“* (bylos Nr. 2-40-721/2014).

viešiems ir privatiems juridiniams asmenims. Procesiniai terminai nustatomi civilinių procesinių teisinių santykių subjektams: teismui, dalyvaujantiems byloje asmenims, kitiems proceso dalyviams[464]. Dalyvaujantys byloje asmenys ir kiti proceso dalyviai gali būti fiziniai asmenys, viešieji ir privatūs juridiniai asmenys, t. y. tokie patys, kaip ir materialinių teisinių santykių subjektai. Civilinės bylos šalys dažnai būna ir materialinių teisinių santykių šalys. Tuo tarpu teismas yra išskirtinis, civilinių procesinių teisinių santykių būtinas subjektas, be kurio nevyktų civilinės bylos nagrinėjimas. Teismas yra vienas iš civilinio procesinio teisinio santykio subjektų[465], tačiau teismas nėra materialinių teisinių santykių subjektas (teismas, kaip viešasis juridinis asmuo, gali dalyvauti civiliniuose teisiniuose santykiuose, sudarydamas sutartis ir pan., bet tokiu atveju, teismo vaidmuo yra toks, kaip ir kitų materialinio teisinio santykio subjektų). Taigi procesiniai terminai civiliniame procese, be kitų subjektų, nustatomi išskirtiniam subjektui – teismui.

Terminų trukmė yra dar vienas kriterijus, leidžiantis sąlyginai atskirti materialinius ir procesinius terminus. Materialiniai terminai, lyginant su procesiniais, dažniausiai yra ilgesni, kadangi jie reguliuoja materialinius teisinius santykius, kurie tęsiasi tam tikrą laiką, ir paprastai nustatomi mėnesiais, metais (pvz.: šalys gali nustatyti trijų metų nuomos sutarties terminą). Procesiniais terminais siekiama užtikrinti operatyvų teisminį ginčo sprendimą, todėl jie paprastai trumpesni ir nustatomi mėnesiais, savaitėmis ir pan., pavyzdžiui, CPK 142 str. numato ne trumpesnį nei 14 dienų terminą atsiliepimams pareikšti. Užsienio valstybių pozityvioji teisė taip pat numato trumpus procesinius terminus. Pavyzdžiui, Vokietijos CPK 310 str. 1 d. leidžia trims savaitėms atidėti teismo sprendimo paskelbimą, 517 str. numato vieno mėnesio terminą apeliaciniam skundui paduoti; Estijos CPK 53 str. 2 d. nustato trijų darbo dienų terminą pastaboms dėl teismo posėdžio protokolo pareikšti, 343 str. 2 d. įtvirtina, kad tarp šaukimo įteikimo ir teismo posėdžio datos turi būti 10 dienų terminas; Suomijos TPK 25 skyriaus 12 str. nustato 30 dienų terminą apeliaciniam skundui paduoti. Toks terminų trukmės skirtumas gali būti paaiškinamas skirtinga šių terminų paskirtimi. Materialiniais terminais dažniausiai siekiama pastovumo ir aiškumo materialiniuose teisiniuose santykiuose. Ilgesnis terminas suteikia pastovumo materialiniams teisiniams santykiams, nes ilgesniam laikui susitariama dėl subjektų teisių ir pareigų, o tai leidžia planuoti laiką. Ilgesnis terminas, išskyrus tam tikras situacijas (pavyzdžiui, numatomas skolos grąžinimo terminas), netgi gali būti naudingesnis (pvz., sudarant nuomos, panaudos sutartį tam tikram laikotarpiui), nes ilgesniam laikui apibrėžia teisinius santykius. Kaip nustatyta, procesiniais terminais siekiama teisingo ir efektyvaus proceso, be kita ko, norima kuo greičiau išspręsti visuomeninius santykius destabilizuojančius ginčus, atkurti teisinę taiką. Taigi skirtinga materialinių ir procesinių terminų paskirtis daro įtaką skirtingai šių terminų trukmei.

Galima išskirti dar vieną terminus atribojantį požymį – juos nustatančius šaltinius. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso[466] (toliau taip pat – CK) ir Lietuvos Respublikos darbo kodekso[467] (toliau taip pat – DK) reglamentuoja, kad terminus gali nustatyti įstatymai,

464 Sachnova, T. V., K teorii grazhdanskich processualnych otnoshenij [On the Theory of Civil Procedural Relations], *supra* note 266, p. 168–169; Scheglov, V. N., *supra* note 269, p. 28.

465 Pvz.: Freckmann, A.; Wegerich, T., *supra* note 78, p. 143; Alechina, S. A., *et al. Grazhdanskij process zarubezhnyj stran* [Civil Procedure of Foreign Countries]. Moskva: Prospekt, 2008, p. 37.

466 Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 1.117 str. *Valstybės žinios.* 2000, Nr. 74-2262.

467 Lietuvos Respublikos darbo kodekso 25 str. *Valstybės žinios.* 2002, Nr. 64-2569.

sandorio šalys savo susitarimu, taip pat teismas ar kitas ginčą nagrinėjantis organas savo sprendimu. CPK 73 straipsnis nurodo, jog procesinius terminus nustato tik įstatymas arba teismas. Materialinius terminus gali nustatyti materialinio teisinio santykio šalys, tuo tarpu civilinės bylos šalims, kurios paprastai yra ir materialinio teisinio santykio šalys, nesuteikiama teisė nustatyti procesinių terminų. Šis materialinius ir procesinius terminus nustatančių šaltinių skirtumas, manytina, susijęs su skirtingu materialinės teisės šakų ir civilinio proceso teisės šakos pobūdžiu: materialinės teisės šakos priskiriamos privatinei teisei, civilinio proceso teisė – viešajai teisei. Nors skirtingo pobūdžio teisės šakose dispozityvus ir imperatyvus reguliavimo metodai yra derinami, šiuo atveju, nustatant materialinius terminus pasireiškia dispozityvus metodas, o procesinius terminus – imperatyvus metodas. Reikia pasakyti, kad nustatant procesinius terminus dominuoja imperatyvus metodas, o juos (procesinius terminus) taikant pasireiškia ir imperatyvus metodas: kaip minėta, terminai dalyvaujančių byloje asmenų prašymu gali būti pratęsiami, atnaujinami ir pan.

Atskleista materialinės teisinės prigimties ir procesinės teisinės prigimties terminų paskirtis, subjektai, kuriems terminai skirti, terminų trukmė bei juos nustatantys šaltiniai parodo materialinių ir procesinių terminų pagrindinius skirtumus bei leidžia procesinius terminus atriboti nuo materialinių terminų.

2.2. Materialinės teisinės prigimties pretenzinių terminų ir procesinių terminų atribojimas

Pretenzinis terminas laikytinas materialinės teisinės prigimties terminu, nes jo nustatymas ir taikymas susiklosto materialinių teisinių santykių plotmėje. Pastarasis (pretenzinis) terminas kyla iš materialinių teisinių santykių, kai nustatytu laikotarpiu viena šio santykio šalis turi teisę pareikšti reikalavimus tiesiogiai (ne per teismą) kitai šaliai. Tokiu būdu šalims sudaromos sąlygos apginti savo pažeistas materialines subjektines teises, reikalauti kitos šalies įvykdyti prisiimtus įsipareigojimus nesikreipiant į teismą. Tai patvirtina mokslinėje doktrinoje randami pretenzinių terminų apibūdinimai, kad šis terminas yra vienas iš terminų, kurie „priskirtini civilinių teisių gynimo terminų grupei“[468], terminas, per kurį „civilinio teisinio santykio šalis privalo iki teismo kreiptis į kitą šalį su reikalavimu pašalinti teisės pažeidimus ne teismo tvarka“[469], „terminas, kurio metu reikalavimą turintis asmuo iki kreipimosi į teismą ar arbitražą pateikia pretenziją atsakingam asmeniui dėl savanoriško pažeistos teisės atkūrimo“[470]. Analogiškai pretenzinį terminą apibrėžia V. P. Gribanov[471], A. P. Sergeev ir J. K. Tolstoj[472]. Pretenzinio termino materialinė teisinė prigimtis taip pat atsiskleidžia pozityviosios teisės analizės pagrindu. Pvz.: pagal CK 6.338 str., pretenziją dėl daiktų kokybės galima pareikšti per garantinį terminą, jeigu jis nenustatytas – per protingą terminą, bet ne vėliau kaip per dvejus metus nuo daikto perdavimo

468 Driukas, A., Terminai civilinėje teisėje, *supra* note 12, p. 215.

469 Vileita, A., *et al., supra* note 236, p. 507–508.

470 Cybulenko, Z. I. (red.). *Grazhdanskoe pravo Rossii.* Chast pervaja [Russian Civil Law. 1st Part.]. Moskva: Jurist, 2000, p. 218.

471 Gribanov, V. P., *supra* note 455, p. 280.

472 Sergeev, A. P.; Tolstoj, Ju. K. (red.), *supra* note 451, p. 303.

dienos; pagal Pašto įstatymo[473] 12 str. 1 d., siuntėjas pretenziją dėl žalos atlyginimo už dingusią pašto siuntą <...> gali pareikšti pašto paslaugos teikėjui per 6 mėnesius nuo pašto siuntos išsiuntimo dienos; pagal Prekybinės laivybos įstatymo[474] 42 str. 2 d., išperkamosios nuomos gavėjas per vienerius metus nuo laivo priėmimo turi teisę reikšti pretenzijas laivo savininkui dėl laivo trūkumų. Pavyzdžiai parodo, jog tais atvejais, kai yra nustatytas pretenzinis terminas, daikto ar paslaugos gavėjas (viena materialinio teisinio santykio šalis) turi teisę pareikšti reikalavimus – pretenziją – daikto (ar paslaugos) davėjui (kitai materialinio teisinio santykio šaliai) per nustatytą pretenzinį terminą. Pretenziją gavusi materialinio teisinio santykio šalis privalo ją išnagrinėti (pvz., Pašto įstatymo 12 str. 3–8 dalys), o atsakymo nepateikimas į pretenziją prilyginamas pretenzijos nepatenkinimui (pvz., Lietuvos Respublikos kelių transporto kodekso[475] 56 str. 1 d.). Išdėstyti argumentai patvirtina pretenzinio termino materialinę teisinę prigimtį.

Pretenziniai terminai nuo procesinių terminų skiriasi paskirtimi. Pretenzijos, kuriai pareikšti nustatomas terminas, tikslas yra „informuoti skolininką apie neįvykdytą prievolę arba kitų pareigų nevykdymą, suteikiant jam galimybę taikiai įvykdyti minėtus įsipareigojimus ir išvengti kreipimosi į teismą“[476]. Taigi pretenzinių terminų esminė paskirtis – nustatyti tam tikrą laikotarpį reikalavimams pareikšti tiesiogiai (ne per teismą ar kitą ginčą nagrinėjančią instituciją) kitai materialinio teisinio santykio šaliai dėl pažeistos materialinės subjektinės teisės apgynimo – paprastai dėl daiktų, paslaugų trūkumų ar kokybės. Šiuo terminu tarsi nustatomas laikotarpis taikiam, savanoriškam iškilusios problemos (ginčo) sprendimui: patenkinus pretenziją, ginčas išsprendžiamas ir nelieka pagrindo kreiptis į teismą. Sprendžiant ginčus ikiteismine tvarka atitinkamose ginčų sprendimo institucijose, pretenziniai terminai panašūs į procedūrinius terminus, nustatomus ikiteisminiam ginčo sprendimui. Pagrindinis pretenzinių ir procedūrinių terminų skirtumas tas, kad pretenziniai terminai nustato laikotarpį, kai viena ginčo šalis su pretenzija gali kreiptis į kitą ginčo šalį. Procedūrinis terminas[477] nustato laikotarpį, per kurį ginčo šalis gali kreiptis į neteisminę ginčą nagrinėjančią instituciją. Pretenzinių terminų paskirtis juos atriboja nuo procesinių terminų, kurie skirti civiliniams procesiniams veiksmams, susijusiems su pažeistos ar ginčijamos materialinės subjektinės teisės gynimu, atlikti, kai reikalavimai pareiškiami teisme.

Pretenzinius ir procesinius terminus skiria jų pasibaigimo pasekmės. Pretenzinio termino pasibaigimo pasekmės priklauso nuo to, kuris subjektas (turintis teisę pareikšti pretenziją ar kuriam reiškiama pretenzija) per nustatytą terminą įpareigojamas atlikti veiksmus. Materialinio teisinio santykio subjekto, turinčio teisę pareikšti pretenziją, bet jos per įstatymo nustatytą terminą nepareiškusio, reikalavimą gali būti atsisakyta nagrinėti teisme. Kreipimosi į teismą sąlygas nagrinėję mokslininkai (S. Vėlyvis ir G. Abromavičienė) nustatė, kad įstatymų numatytas privalomas pretenzijos nepateikimas gali sudaryti pagrindą atsisakyti priimti ieškinį teisme: „Įstatyme vartojama sąvoka išankstinė bylos sprendimo ne teisme tvarka, visų pirma apima neteisminių institucijų veiklą sprendžiant

473 Lietuvos Respublikos pašto įstatymas. *Valstybės žinios*. 1999, Nr. 36-1070.

474 Lietuvos Respublikos prekybinės laivybos įstatymas. *Valstybės žinios*. 1996, Nr. 101-2300.

475 Lietuvos Respublikos kelių transporto kodeksas. *Valstybės žinios*. 1996, Nr. 119-2772.

476 Vėlyvis, S.; Abromavičienė, G. Kai kurios teisės kreiptis į teismą bendrosios sąlygos. *Jurisprudencija*. 2006 (80): 127–128.

477 Plačiau žr. disertacijos 2.4 skyriuje.

tam tikrų kategorijų civilines bylas, taip pat pretenzijų tvarkos laikymąsi prieš kreipiantis į teismą. Iš to seka du šios tvarkos realizavimo būdai (kreipimasis į neteismines ginčo sprendimo institucijas arba pretenzijos pareiškimas), kurių bendras bruožas tas, kad šios tvarkos realizavimą tiek vienu, tiek kitu būdu gali nustatyti tik įstatymai“[478]. Teisėjas, nustatęs įstatymo numatytos išankstinės neteisminės bylos sprendimo tvarkos nesilaikymą, vadovaudamasis CPK 137 str. 2 d. 3 p., privalo atsisakyti priimti pareiškimą. Taigi, įstatymų nustatytos privalomos pretenzijos nepareiškimas per pretenzinį terminą sudaro pagrindą atsisakyti reikalavimą nagrinėti teisme.

Pasibaigus pretenziniam terminui, materialinio teisinio santykio subjektui, kuriam galėjo būti, bet nustatytu terminu nebuvo pareikšta pretenzija, pasibaigia prievolė nagrinėti pretenziją (kas tokiais atvejais gali reikšti ir atsisakymą savanoriškai patenkinti pretenzijoje išdėstytus reikalavimus) (pvz., Pašto įstatymo 12 str. 2 d.).

Kitokios pasekmės kyla pasibaigus procesiniam terminui. Procesinio termino pasibaigimo (praleidimo) pasekmės priklauso nuo to, kokiu tikslu – civilinio procesinio teisinio santykio subjektų procesinėms teisėms atlikti ar pareigoms įvykdyti – paskirtas procesinis terminas. Kai kurie mokslininkai[479] abstrakčiai nurodo, kad procesinių terminų praleidimas (pasibaigimas) sukelia neigiamas pasekmes. Su tokia pozicija galima sutikti iš dalies, nes toliau aptariama teisės normų analizė atskleidžia, kad prarasta galimybė atlikti procesines teises procesinio teisinio santykio subjektams gali turėti skirtingą poveikį. Vienu atveju, nepasinaudojimas suteikta procesine teise gali nesukelti jokių teisinių pasekmių. Pvz.: iki nutarties skirti bylą nagrinėti teismo posėdyje priėmimo ieškovas turi teisę pakeisti ieškinio dalyką ir pagrindą (CPK 141 str. 1 d.). Nepasinaudojimas šia teise, reiškia, kad ieškinys netikslinamas ir bus sprendžiamas tas reikalavimas, kuris yra suformuluotas pateiktame ieškinyje. Tokiu būdu, jeigu ieškovas neturėjo tikslo keisti ieškinio dalyko ar pagrindo, šiai teisei įgyvendinti pasibaigęs terminas ieškovui nesukels jokių teisinių pasekmių. Tokia pati situacija gali būti ir su kitomis civilinio proceso normų įtvirtintomis teisėmis (pvz.: CPK 139 str. 1 d.; 143 str. 1 d.). Taigi jeigu proceso dalyvis neturėjo tikslo jam suteiktomis teisėmis pasinaudoti, tai pasibaigęs terminas procesinėms teisėms įgyvendinti nesukels jokio poveikio. Kitu atveju, procesinio termino procesinei teisei atlikti praleidimas, gali reikšti, kad prarandama procesinė teisė į konkretaus procesinio klausimo išsprendimą. Teisė atlikti procesinius veiksmus išnyksta pasibaigus įstatymų nustatytam ar teismo paskirtam jiems atlikti terminui (CPK 75 str. 1 d.; iš esmės tokia pati taisyklė įtvirtinta Latvijos CPĮ 49 str., Estijos CPK 66 str., Rusijos Federacijos civilinio proceso kodekso[480] (toliau taip pat – Rusijos CPK) 109 str. 1 d.). Analogiškai apie procesinių terminų pasibaigimo įtaką procesinėms teisėms pasisakoma civilinio proceso jurisprudencijoje (pvz.: V. Nekrošius[481], V. Mikelėnas[482], R. Martin ir J. Martin[483], W. Rechberger ir G. Kodek[484], I.

478 Vėlyvis, S.; Abromavičienė, G., *supra* note 476, p. 127.

479 Pvz.: Driukas, A.; Valančius, V., *Civilinis procesas: teorija ir praktika*. II tomas, *supra* note 15, p. 256.

480 Civil Procedural Code of the Russian Federation [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-04-26]. <http://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/ru/ru081en.pdf>.

481 Laužikas, E.; Mikelėnas, V.; Nekrošius, V., *Civilinio proceso teisė*. I tomas, *supra* note 16, p. 328.

482 Mikelėnas, V., Civilinis procesas, *supra* note 14, p. 284.

483 Martin, R.; Martin, J., *supra* note 409, p. 67.

484 Rechberger, W.; Kodek, G., *supra* note 80, p. 39.

P. Grishinas[485], G. L. Osokina[486], S. K. Zagajnova[487], I. V. Reshetnikova ir V. V. Jarkovas[488]). Pozityviosios teisės nuostatos įrodo, kad pasibaigus procesiniam terminui, civilinio procesinio teisinio santykio subjektui pasibaigia teisė atlikti procesinį veiksmą (pvz., CPK 115 str. 3 d.; CPK 141 str. 1 d.; CPK 171 str.; CPK 315 str. 2 d. 1 p.; CPK 318 str. 3 d.). Teismų jurisdikcija[489] taip pat patvirtina, jog pasibaigus terminui, neleidžiama pasinaudoti procesinėmis teisėmis ir atlikti procesinių veiksmų (jeigu neprašoma atnaujinti termino ar nėra pagrindo jo atnaujinti), pvz.: pateikti atskirojo skundo, pateikti atsiliepimo, pareiškimo dėl sprendimo už akių peržiūrėjimo ir pan. Procesinių terminų, nustatytų civilinėms procesinėms teisėms atlikti, pasibaigimas lemia teisės atlikti procesinį veiksmą pasibaigimą. Šiame kontekste nedera pamiršti minėtos taisyklės išimties – teisė atlikti procesinį veiksmą suteikiama net ir praleidus procesinį terminą, jeigu terminas atnaujinamas (CPK 78 str. 1 d.). Užsienio valstybių pozityvioji teisė taip pat suteikia galimybę atnaujinti dėl svarbių priežasčių praleistą procesinį terminą, pvz.: Latvijos CPĮ 51 str. 1 d., Estijos CPK 67 str. 1 d., Čekijos CPK 58 str. 1 d., Rusijos CPK 112 str. 1 d. Teismų jurisdikcijos analizė liudija, jog atnaujinus praleistą terminą, proceso dalyviams suteikiama galimybė įgyvendinti procesines teises. Antai, atnaujinus praleistą terminą, priimtas skundas[490], priimtas apeliacinis skundas[491]; priimti prieštaravimai dėl preliminaraus sprendimo[492], suteikta galimybė kreditoriniams reikalavimams pareikšti[493], priimtas pareiškimas dėl sprendimo už akių peržiūrėti[494] ir kt. Taigi procesinių terminų, skirtų procesinėms teisėms atlikti, pasibaigimas lemia procesinių teisių pasibaigimą, jeigu praleistas terminas nėra atnaujinamas.

Procesinio termino, skirto civilinėms procesinėms pareigoms atlikti, praleidimo sukeliamos pasekmės priklauso nuo to, kokiems subjektams – teismui ar kitiems proceso

485 Treushnikov, M. K. (red.). *Grazhdanskij process* [Civil Procedure]. Moskva: Novyj jurist, 1998, p. 111.

486 Osokina, G. L., *Grazhdanskij process. Obshcaja chast* [Civil Procedure. General Section], *supra* note 296, p. 342.

487 Nechaev, V. I., (red.), *supra* note 440, p. 301.

488 Reshetnikova, I. V.; Jarkov, V. V., *supra* note 64, p. 138.

489 Pvz.: Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. sausio 10 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Armera“ v. J. K.* (bylos Nr. 2-115/2013); Kauno apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. lapkričio 27 d. nutartis civilinėje byloje *K. D. v. Kauno miesto savivaldybė, R. Ž. ir A. Š.* (bylos Nr. 2A-2008-343/2012); Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjos 2013 m. rugpjūčio 8 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Šiaulių Dagris“ v. BUAB „Triušių auginimo technologijos“* (bylos Nr. 2-1959/2013); Kauno apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjos 2013 m. birželio 19 d. nutartis civilinėje byloje *Lietuvos Respublikos transporto priemonių draudikų biuras v. K. J* (bylos Nr. 2S-1326-343/2013).

490 Kauno apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjo 2012 m. gegužės 17 d. nutartis civilinėje byloje *AB SEB bankas v. BUAB „Nordic investicija“, UAB „Rentija“* (bylos Nr. B2-1767-173/2012).

491 Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. vasario 27 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Telauta“ v. UAB DK „PZU Lietuva“* (bylos Nr. 2A-893-340/2013).

492 Vilniaus apygardos teismo teisėjo 2013 m. sausio 28 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Nekilnojamojo turto valdymas“ v. UAB „Norfos mažmena“* (bylos Nr. 2S-232-585/2013).

493 Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. vasario 7 d. nutartis civilinėje byloje *R. J. v. BAB „Arx artis“* (bylos Nr. 2-391/2013).

494 Klaipėdos apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjos 2013 m. sausio 23 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Vingio būstas“ v. T. K.* (bylos Nr. 2S-160-159/2013).

dalyviams bei asmenims – terminas nustatytas[495]. Procesinio termino pareigai atlikti pasibaigimas pasižymi dichotominiu poveikiu proceso dalyviams (išskyrus teismą) ir kitiems asmenims. Vienu atveju, termino pasibaigimas neatleidžia nuo pareigos vykdymo ir dėl jo praleidimo bylos šalims, tretiesiems asmenims bei kitiems asmenims gali būti skiriama bauda už įstatymo nustatytų procesinių pareigų nevykdymą, kuria raginama kuo greičiau atlikti procesinę pareigą. Pvz., už įrodymų nepateikimą teismas gali skirti baudą (CPK 199 str. 6 d.; 207 str.); šaukiamas liudytoju asmuo privalo atvykti į teismą ir duoti teisingus parodymus <…>. Už nepagrįstą atsisakymą liudyti, teismas gali skirti baudą (CPK 191 str. 1 d.). Tai reiškia, kad nustatytu terminu asmenims, neįvykdžiusiems procesinių pareigų (nepateikus įrodymų, neatvykus nurodytu terminu į teismą ir pan.), gali būti paskirta bauda, „kuri nukreipta į pažeidėjo turtą, tačiau nedaro poveikio jo procesiniam statusui, jo procesinėms teisėms ir pareigoms"[496], t. y. neatleidžia nuo pareigos įvykdymo. Kitu atveju, termino, nustatyto pareigai įvykdyti, praleidimas reiškia pareigos pasibaigimą[497] ir neigiamų teisinių pasekmių kilimą proceso dalyviams. Pvz.: ieškovui per nustatytą terminą nepašalinus ieškinio trūkumų, ieškinys laikomas nepaduotu ir teismas grąžina ieškinį jį padavusiam asmeniui (CPK 115 str. 3 d.; CPK 138 str.); ieškovui neatvykus į teismo posėdį be svarbių priežasčių – tam tikra prasme praleidus terminą procesinei pareigai įgyvendinti, – ieškinys gali būti paliktas nenagrinėtu (CPK 246 str. 1 d.); atsakovui praleidus terminą atvykti į teismo posėdį, gali būti priimtas sprendimas už akių (CPK 246 str. 2 d.) ir pan. Apibendrintai galima sakyti, jog proceso dalyviams (išskyrus teismą) ir kitiems asmenims termino, nustatyto procesinei pareigai įvykdyti, praleidimas, vienu atveju neatleidžia nuo pareigos atlikimo ir gali sąlygoti baudos skyrimą, kitu atveju, reiškia pareigos išnykimą, bet neigiamų procesinių teisinių pasekmių atsiradimą.

Išskirtinis teisingumą vykdančio civilinių procesinių teisinių santykių subjekto – teismo – vaidmuo lemia procesinių terminų, skirtų teismo pareigoms atlikti, pasibaigimo pasekmes. Teismas nustatytu procesiniu terminu neįvykdęs procesinės pareigos neatleidžiamas nuo jos įvykdymo (tai išplaukia iš CPK 75 str. 2 d.). Tokiu atveju, bus praleistas procesinis terminas, bylos nagrinėjimo terminas užsitęs, tačiau teismo procesinės pareigos privalo būti atliktos (pvz., nors vėluojant, sprendimas turi būti surašytas; nors terminas praleistas, vis tiek turi būti išspręstas klausimas dėl ieškinio priėmimo). Šiame kontekste minėtina CPK 72 str. 3 d., reglamentuojanti „Jeigu pirmosios instancijos teismas laiku neatlieka procesinių veiksmų, kuriuos <…> privalo atlikti, šių veiksmų atlikimu suinteresuotas proceso dalyvis turi teisę kreiptis į apeliacinės instancijos teismą su prašymu nustatyti terminą tokiems procesiniams veiksmams atlikti" ir suteikianti teisę proceso dalyviams tam tikra prasme skatinti teismą nustatytais terminais atlikti procesinius veiksmus. Apeliacinės instancijos teismui tenkinus minėtą prašymą ir nustačius

---

495 Reshetnikova, I. V.; Jarkov, V. V., *supra* note 64, p. 138; Nechaev, V. I., (red.), *supra* note 440, p. 301–302; Treushnikov, M. K. (red.), *Grazhdanskij process* [Civil Procedure], *supra* note 485, p. 111.

496 Galperin, M. L. Effektivnost prinuzhdenija v sovremennom grazhdanskogo processe: opyt anglijskogo i amerikanskogo npavocydija [The Effectiveness of Enforcement in the Modern Civil Process: the Experience of the British and American Justice]. *Rossijskij ezhegodnik grazhdanskogo i arbitrazhnogo processa* [Russian Yearbook of Civil and Arbitration Process] *2006, Nr. 5.* S.-Peterburg: Izdatelstvo juridicheskogo fakulteta S.-Peterburgskogo gosudarstvennogo universiteta, 2007, p. 75.

497 Tai nurodo kai kurie mokslininkai, pvz.: Driukas, A., *et al. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso komentaras, supra* note 15, p. 198. Be to, tokia nuostata aiški iš CPK normų analizės.

terminą teismui skirtiems procesiniams veiksmams atlikti, skirtingai nei kitiems proceso dalyviams nustatyto termino pasibaigimo atveju, CPK nenumato jokių kitokių teisinių pasekmių teismui. Vis tik be minėtos teisinės pasekmės – net ir praleidus terminą, pareigos turi būti atliktos, – terminus praleidžiančiam teisėjui gali kilti kitos neigiamos pasekmės. Viena iš tokių pasekmių yra teisėjo kvalifikacijos vertinimas, kadangi, kaip numatyta Teisėjų veiklos vertinimo tvarkos aprašo[498] 9.2, 9.4 punktuose, vertinant teisėjų jurisdikcinę veiklą, be kitų tiesiogiai su teisėjo profesine veikla susijusių veiksnių, atsižvelgiama į teisėjo nagrinėtų bylų trukmę. Be to, nuolatinis procesinių terminų pažeidimas gali lemti nepalankų teisėjo, siekiančio įgyvendinti savo teisę į teisėjo karjerą[499], vertinimą. Taigi, nors teisėjui, praleidžiančiam procesinius terminus, įstatymas nenumato kitų pasekmių, išskyrus įpareigojimą bet kuriuo atveju atlikti procesines pareigas, vis tik tokie sisteminiai pažeidimai gali turėti įtakos vertinant teisėjo darbą ir jo profesinius gebėjimus vykdyti pareigas, sprendžiant jo karjeros klausimus. Kita vertus, į tokius pažeidimus gali būti atsižvelgta sprendžiant teismų darbo organizavimo klausimus, optimizuojant teismų veiklą, kai terminų praleidimas nepriklauso nuo teisėjo pareigų vykdymo, bet yra teismų justicijos pasekmė (plačiau žr. disertacijos III dalį). Šioje perspektyvoje iškyla dar viena svarbi procesinių terminų praleidimo pasekmė – valstybės civilinė atsakomybė, atsirandanti dėl per ilgos civilinio proceso trukmės (plačiau žr. disertacijos IV dalį). Aukščiau įvardintos priežastys suponuoja išvadą, kad procesinių terminų teismo pareigoms atlikti praleidimas pasireiškia kitokiu aspektu nei kitiems proceso dalyviams: bet kokiu atveju neatleidžia nuo pareigų vykdymo, procesinės pareigos neišnyksta, be to gali lemti teisėjo profesinės veiklos vertinimo rezultatus, teismų sistemos reformas bei valstybės civilinę atsakomybę.

Atlikta pretenzinių ir procesinių terminų pasibaigimo pasekmių analizė taip pat pagrindžia šių terminų skirtumus. Kiti pretenzinių terminų ypatumai tokie, kaip: subjektai, kuriems jie skirti, trukmė, juos nustatantys šaltiniai, atitinka jau analizuotų materialinių terminų ypatumus ir dėl jų pasireiškiančius skirtumus su procesiniais terminais (plačiau žr. disertacijos 2.1 skyriuje), dėl to pakartotinai nebus tiriami.

Pretenzinis terminas laikytinas materialinės teisinės prigimties terminu, kurį nuo procesinių terminų skiria ne tik visiems materialiniams terminams būdingi ypatumai, leidžiantys materialinius terminus atriboti nuo procesinių terminų, bet taip pat jų paskirtis ir pasibaigimo pasekmės.

2.3. Ieškinio senaties terminas: materialinės ir procesinės teisinės prigimties terminų sintezė

Siekiant nustatyti, kokios – materialinės teisinės ar procesinės teisinės – prigimties yra ieškinio senaties terminas, tikslinga pateikti šio (ieškinio senaties) termino sąvoką bei ištirti jo ypatumus.

Ieškinio senaties termino prigimtis pirmiausiai glūdi definicijoje. Ieškinio senatis – tai įstatymų nustatytas laiko tarpas, per kurį asmuo gali apginti savo pažeistas teises pareikšdamas ieškinį (CK 1.124 str.). V. Mikelėnas teigia, kad ieškinio senatis yra laikotarpis,

498 Teisėjų tarybos 2014 m. spalio 31 d. nutarimas Nr. 13P-135-(7.1.2) „Dėl teisėjų veiklos vertinimo tvarkos aprašo patvirtinimo“. *Teisės aktų registras*. 2014, Nr. 15696.

499 Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 69[1] str. 1 d. nurodyta, kad atrenkant teisėjų karjeros siekiančius asmenis, įvertinami kiekvieno pretendento darbo teisėju kokybė.

per kurį galima priverstinai, t. y. padedant valstybei, įgyvendinti savo teises[500]. Mokslinėje doktrinoje ieškinio senaties terminas apibrėžiamas kaip „laiko periodas, nustatytas įstatymo dėl teisminės pažeistų teisių gynybos“[501], „terminas, kurio metu asmuo gali kreiptis į teismą apginti savo teises“[502], „laikotarpis, kurio metu galima kreiptis į teismą gynybos“[503]. Visuotinai pripažįstama, kad ieškinio senatis – terminas kreiptis į teismą, siekiant apginti pažeistas materialines subjektines teises. Ieškinio senaties termino definicija leidžia įžvelgti pastarojo termino koreliaciją tiek su materialiniais teisiniais, tiek su civiliniais procesiniais teisiniais santykiais, kuriems įtaką daro atitinkamai materialiniai ir procesiniai terminai. Ieškinio senaties terminu įtvirtinta galimybė kreiptis į teismą teisminės gynybos atspindi procesinių terminų paskirtį, nes, kaip nustatyta disertacijos 1.4 skyriuje, būtent procesiniais terminais siekiama teisingo ir efektyvaus proceso, lemiančio teisės į teisminę gynybą įgyvendinimą bei pažeistos materialinės subjektinės teisės apgynimą. Ieškinio senaties terminu nustatytas tikslas – apginti pažeistas materialines subjektines teises – yra susijęs tiek su procesiniais, tiek su materialiniais teisiniais santykiais. Kaip minėta, civilinio proceso metu įgyvendinus teisę į teisminę gynybą, apginama pažeista materialinė subjektinė teisė. Kita vertus, pažeistos materialinės subjektinės teisės, dėl kurių gynybos kreipiamasi į teismą, yra materialinės teisės dalykas. Teisminė gynyba, kurią reglamentuoja civilinio proceso teisės normos, reikalinga pažeistoms materialinėms subjektinėms teisėms apginti. Materialinės teisės ir proceso teisės sąveika suponuoja ieškinio senaties termino dvilypę – materialinę teisinę ir procesinę teisinę – prigimtį. Ieškinio senaties definicija leidžia preziumuoti, jog šiam terminui būdingos materialinės teisinės prigimties ir procesinės teisinės prigimties terminų savybės, išplaukiančios iš materialinių ir procesinių teisinių santykių. Tolimesnė ieškinio senaties termino ypatumų analizė leis pateikti daugiau argumentų, patvirtinančių arba paneigiančių definicijos aiškinimo pagrindu preziumuotą šio termino dvilypę prigimtį.

Šiuolaikinėje jurisprudencijoje[504] teigiama ir Lietuvos Aukščiausiasis Teismas[505] įvardijo, kad ieškinio senaties termino paskirtis – užtikrinti civilinių teisinių santykių stabilumą ir aiškumą, ginčo sprendimo efektyvumą (kuo greičiau pareiškiamas ieškinys, tuo lengviau nustatyti faktines bylos aplinkybes), skatinti operatyviau ginti pažeistas teises. Toks ieškinio senaties termino paskirties suvokimas pastarąjį terminą sieja tiek su materialiniais, tiek su procesiniais terminais. Visų pirma, ieškinio senaties terminu nustatytas laiko tarpas apibrėžia, iki kada galima tikėtis iš tikrųjų ar tariamai pažeistos materialinės subjektinės teisės gynybos. Juk fundamentinė konstitucinė teisė į teisminę gynybą nėra

500 Vileita, A., *et al., supra* note 236, p. 525.

501 Krylov, Z. G., *et al.*, *supra* note 234, p. 90.

502 Khapaev, A. O.; Miroshnichenko, E. S. *Grazhdanskoe pravo v voprosakh i otvetakh* [Civil Law: Questions and Answers]. Moskva: Flinta, 2006, p. 106.

503 Youngs, R. *English, French and German Comparative Law.* Second Edition. London and New York: Routledge-Cavendish, 2007, p. 504.

504 Driukas, A. Ieškinio senaties instituto raida Lietuvoje: materialiniai ir procesiniai teisiniai aspektai. *Jurisprudencija*. 2003, 39(31): 93. Vileita, A., *et al.*, *op. cit.*, 236,p. 525; Pakalniškis, V., *et al.*, *supra* note 235,p. 380; Sime, S., *supra* note 12, p. 56; Scott, I. R. (edit.). *Civil Justice*. *Quarterly*. London: Sweet&Maxwell, 2002, p. 367; Blake, S., *supra* note 12, p. 80; Farshatov, I. A., *supra* note 12, p. 89.

505 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo senato 2002 m. gruodžio 20 d. nutarimas Nr. 39 „Dėl ieškinio senatį reglamentuojančių įstatymų normų taikymo teismų praktikoje“. *Teismų praktika*. 2002, Nr. 18.

absoliuti[506] – siekiant ją realizuoti, būtina laikytis teisės aktų nustatytų reikalavimų, – tarp jų terminų. Bet koks bylinėjimasis teisme reikalauja papildomų materialinių išteklių, laiko ir kitų resursų. Dėl to, ieškinio senaties terminas tam tikra prasme turėtų apsaugoti materialinio teisinio santykio šalis nuo netikėtų sprendimų ir teisminių procesų. Šis terminas suteikia pastovumo ir aiškumo materialinių teisinių santykių subjektams, „sudaro galimybę įgyvendinti materialines subjektines teises teisme“[507], tokiu būdu daro įtaką materialiniams teisiniams santykiams. Šiame kontekste ieškinio senaties terminas pasireiškia kaip materialinės teisinės prigimties terminas. Antra, ieškinio senaties terminu nustatytas tikslas – užtikrinti civilinio proceso efektyvumą ir skatinti operatyviau ginti pažeistas teises – suteikia teisę ieškinio senaties terminą priskirti procesinės teisinės prigimties terminams, kurie daro įtaką civiliniams procesiniams teisiniams santykiams.

Siekiant atskleisti, kokį poveikį civiliniams procesiniams teisiniams santykiams daro ieškinio senaties terminas, tikslinga aptarti šio termino vaidmenį civilinės bylos iškėlimui ir civilinės bylos nagrinėjimui iš esmės, nes būtent šių stadijų perspektyvoje labiausiai atsiskleidžia ieškinio senaties termino vaidmuo civiliniam procesui. Civilinės bylos iškėlimui ieškinio senaties terminas neturi įtakos, nes civilinė byla iškeliama neatsižvelgiant į šį terminą. Kaip minėta, teisė į teisminę gynybą yra fundamentali konstitucinė teisė, o atsisakymas teisės kreiptis į teismą negalioja (CPK 5 str. 2 d.). Be to, reikalavimą apginti pažeistą teisę teismas priima nagrinėti nepaisant to, kad ieškinio senaties terminas pasibaigęs (CK 1.126 str. 1 d.). Analogiška pozicija išsakoma mokslinėje doktrinoje[508], teigiant, kad teismas neturi teisės atsisakyti priimti ieškinio tuo pagrindu, jog pasibaigęs ieškinio senaties terminas. Apribojus teisę kreiptis į teismą motyvuojant praleistu ieškinio senaties terminu, būtų pažeista teisė į teisminę gynybą, kurios ribojimas terminų pagrindu nenumatytas nei nacionalinėje (pvz., Konstitucijos 30 str.), nei regioninėje (pvz., Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 str. 1 d.) ar tarptautinėje (pvz., Visuotinės žmogaus teisių deklaracijos 8 str.) pozityviojoje teisėje. Kita vertus, prielaida, kad gali būti praleistas ieškinio senaties terminas, teismui nesudaro nei teisinio, nei faktinio pagrindo atsisakyti priimti ieškinį, nes „<…> nagrinėjant bylą ne tik gali paaiškėti, jog ieškinio senaties terminas nepasibaigęs, buvo sustabdyta ar nutraukta jo eiga, yra pagrindas terminą atnaujinti, bet taikyti ieškinio senatį gali nereikalauti ir skolininkas (atsakovas)”[509]. Nustačius, kad ieškinio senaties terminas nedaro įtakos civilinės bylos iškėlimui, reikia analizuoti, ar šis terminas daro poveikį civiliniams procesiniams teisiniams santykiams, „civilinę bylą nagrinėjant iš esmės stadijoje, kurioje taikomas ieškinio senaties terminas”[510]. Civilinės bylos nagrinėjimo metu ieškinio senatį teismas taiko tik tuo atveju, kai ginčo šalis reikalauja (CK 1.126 str. 2 d.). Analogiška nuostata išsakyta mokslinėje dok-

506 Vėlyvis, S., Teisė į teisminę gynybą civilinio proceso doktrinoje, *supra* note 314, p. 196; Rozakis, C., *supra* note 317, p. 99; Kozhuchar, A. H. K voprosu o prave na obraschenie za sudebnoj zaschitoj [On the Issue of the Right to Seek the Judicial Protection]. *Teisė į teisminę gynybą ir jos realizavimo praktiniai aspektai. Tarptautinė mokslinė-praktinė konferencija.* Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006, p. 396.

507 Farshatov, I. A., *supra* note 12, p. 91.

508 Pvz., *Ibid.,* p. 92.

509 Driukas, A., Ieškinio senaties instituto raida Lietuvoje: materialiniai ir procesiniai teisiniai aspektai, *supra* note 504, p. 91.

510 Farshatov, I. A., *op. cit.*, p. 95.

trinoje[511]. Šis termino ypatumas sietinas su materialiniais teisiniais santykiais tuo aspektu, kad materialinė teisė yra privatinės teisės šaka, pasižyminti dispozityvaus metodo dominavimu. Ieškinio senaties terminu siekiama materialinių teisinių santykių pastovumo, juo nustatomos materialinės subjektinės teisės gynybos ribos, dėl to šiame kontekste pasireiškia vienas iš ieškinio senaties ypatumų – jis taikomas būtent materialinių teisinių santykių subjekto (kuris, sprendžiant ginčą teisme, tampa ir civilinių procesinių teisinių santykių subjektu (atsakovu), reikalavimu. Pastaroji teisinių santykių subjekto valia įpareigoja teismą vertinti ieškinio senaties termino taisykles ir spręsti šio terminio taikymą konkrečioje byloje. Kaip žinoma, ieškinio senaties termino pabaiga iki ieškinio pareiškimo yra pagrindas ieškinį atmesti (CK 1.131 str. 1 d.). Teismas, spręsdamas, ar ieškinio senaties terminas yra pasibaigęs, nustato ieškinio senaties termino pradžios momentą kaip numatyta CK 1.127 str., įsitikina, ar ieškinio senaties terminas nebuvo sustabdytas (pagal CK 1.129 str.), nutrauktas, ar neprasidėjo iš naujo, kai išnyko ieškinio senaties termino nutraukimo pagrindą sudarančios aplinkybės (CK 1.130 str.). Visi šie procesiniai veiksmai užtęsia procesą, tačiau be jų neįmanomas ieškinio senaties termino taikymas. Be to, ieškovas gali reikšti prašymą atnaujinti ieškinio senaties terminą, kurį teismas privalo svarstyti. Šiuo aspektu svarstymas dėl ieškinio senaties termino atnaujinimo gali turėti dvejopą poveikį civilinio proceso eigai. Nustačius, kad ieškinio senaties terminas praleistas dėl svarbių priežasčių, terminas atnaujinamas, pažeistoji materialinė subjektinė teisė ginama (CK 1.131. str. 2 d.), t. y. nagrinėjamas pareikštas reikalavimas pagal bendras civilinio proceso taisykles, o civilinis procesas tęsiasi. Šiame kontekste ieškinio senaties termino atnaujinimas suteikia teisę teismui iš esmės nagrinėti reikalavimus, spręsti dėl pažeistos ar ginčijamos materialinės subjektinės teisės. Teismui nenustačius svarbių priežasčių, dėl kurių praleistas ieškinio senaties terminas, ieškinys turi būti atmetamas dėl ieškinio senaties termino praleidimo, jeigu to reikalauja atsakovas (CK 1.131 str. 1 d.). Šiuo atveju, civilinis procesas pirmoje instancijoje baigiasi. Taigi prašymo atnaujinti ieškinio senaties terminą išsprendimo būdas lemia civilinio proceso eigą. Ieškinio senaties termino taikymo klausimai, jo atnaujinimo svarstymas užtęsia civilinio proceso trukmę, tačiau tik tokiu būdu gali būti užtikrintas teisingas materialinių teisinių santykių subjektų konflikto sprendimas ir apgintos abiejų materialinio teisinio santykio šalių materialinės subjektinės teisės. Šioje perspektyvoje atsiskleidžia ieškinio senaties termino procesinė teisinė prigimtis, kai pirmiausiai siekiama teisingo civilinio proceso ir daroma įtaka civiliniams procesiniams teisiniams santykiams.

Kiti ieškinio senaties termino ypatumai papildys šio termino materialinę arba procesinę teisinę prigimtį. Vienas iš ieškinio senaties termino požymių, leidžiančių patvirtinti jų teisinę prigimtį – šių terminų pobūdis. Štai I. A. Farshatov teigia, kad ieškinio senaties termino nustatymą ir taikymą reglamentuojančios teisės normos pasižymi imperatyvumu. Įstatymas imperatyviai nustato termino trukmę, apibrėžia jo pradžią, sustabdymą, nutraukimą, taikymo pasekmes[512]. Nėra pagrindo nesutikti su tokia pozicija, tačiau negalima pamiršti ir kitos reikšmingos ieškinio senaties termino taikymo ypatybės – kaip minėta, šis terminas taikomas tik atsakovo reikalavimu (CK 1.126 str. 2 d.). Atsakovo teisė pasirinkti

511 Sime, S., *supra* note 12, p. 56; McGee, A. England. Extinctive Prescription on the Limitation of Actions. *Reports to the XIVth Congress International Academy of Comparative Law Athens (Vouliagmeni), Greece, 31 July–7 August 1994.* The Hague: Kluwer Law International, 1995, p. 137; Krylov, Z. G., *et al., supra* note 234, p. 90; Khapaev, A. O.; Miroshnichenko, E. S., *supra* note 502, p. 107.

512 Farshatov, I. A., *supra* note 12, p. 91.

ieškinio senaties termino taikymą koreliuoja su dispozityvumu. Šiame kontekste tikslinga prisiminti santykinį viešosios ir privatinės teisės atribojimą, lemiantį imperatyvaus ir dispozityvaus metodų sintezę, kuri, tikėtina, taip pat būdinga ieškinio senaties terminui. Viena vertus, ieškinio senaties terminas yra imperatyvus, kadangi jį nustato tik įstatymas (CK 1.124 str.; 1.125 str. 12 d.), todėl nei teismas, nei šalys negali jo pakeisti. Kita vertus, ieškinio senaties terminas implikuoja dispozityvumo metodą, nes šis terminas gali būti taikomas tik bylos šalies iniciatyva (CK 1.126 str. 2 d.), šalies prašymu jis gali būti atnaujintas (CK 1.131 str. 2 d.). Taigi ieškinio senaties terminui būdingas tiek dominuojantis imperatyvus, tiek dispozityvus pobūdis. Analogišku pobūdžiu pasižymi procesinio termino taikymas, kai dominuojant imperatyviam metodui, pasireiškia ir dispozityvus metodas. Be to, materialiniai terminai taip pat pasižymi dispozityviais ir imperatyviais požymiais, tik šiuo atveju dominuoja dispozityvus pobūdis. Nevienareikšmis ieškinio senaties termino pobūdis patvirtina šio termino materialinę teisinę ir procesinę teisinę prigimtį.

Ieškinio senaties terminas pasižymi išskirtiniu pradžios momentu – „terminas prasideda nuo tos dienos, kai ieškovas sužinojo ar turėjo sužinoti apie savo pažeistą teisę“[513], t. y., kai atsirado teisė į ieškinį. Tokia ieškinio senaties termino pradžios taisyklė galioja ir Vokietijos[514], Anglijos[515], Rusijos[516] teisėje. Pradžios momentą lemia žinojimas apie materialinės subjektinės teisės pažeidimą. Termino pradžios momento sąveika su materialinėmis subjektinėmis teisėmis patvirtina ieškinio senaties termino materialinę teisinę prigimtį.

Išskirtinas dar vienas ieškinio senaties terminui būdingas ypatumas – pasibaigimo pasekmės. Šio termino pasibaigimas gali lemti materialinį teisinį rezultatą civilinėje byloje. Kaip nustato CK 1.131 str. 1 d., ieškinio senaties termino pabaiga iki ieškinio pareiškimo yra pagrindas ieškinį atmesti. Tai yra neigiama procesinė teisinė pasekmė, sukelianti neigiamas materialines teisines pasekmes (atmetus ieškinį ieškinio senaties termino praleidimo pagrindu, neapginama materialinė subjektinė teisė). Kai kurių procesinių terminų pasibaigimas taip pat sukelia neigiamas procesines teisines pasekmes, gali turėti neigiamos įtakos materialinėms subjektinėms teisėms (plačiau analizuota disertacijos 2.1 skyriuje). Pvz., neatvykus į posėdį, teismas gali priimti sprendimą už akių (CPK 285 str.), praleidus apeliacinio skundo terminą ir jo neatnaujinus, skundas nepriimamas (CPK 285 str.). Vis tik procesinių terminų praleidimo pasekmės dažniausiai gali kilti tiek ieškovui, tiek atsakovui. O ieškinio senaties termino praleidimas neigiamas teisines pasekmes sukelia tik ieškovui – civilinių procesinių teisinių santykių subjektui. Ieškinio senaties termino pasibaigimo pasekmės materialinėms subjektinėms teisėms ir procesinėms teisėms patvirtina ieškinio senaties termino dvilypę materialinę ir procesinę teisinę prigimtį.

Kitas ieškinio senaties terminų ypatumas – jų skirstymas į bendruosius, kurie taikomi visiems reikalavimams, ir specialiuosius, kurie nustatomi skirtingoms reikalavimų rūšims (pvz.: bendrasis ieškinio senaties terminas – 10 metų (CK 1.125 str. 1 d.), sutrumpintas šešių mėnesių ieškinio senaties terminas taikomas ieškiniams dėl netesybų (baudos, dels-

513 Vileita, A., *et al.*, *supra* note 236, p. 529.

514 Zimmerman, R. Germany. Extinctive Prescription on the Limitation of Actions. *Reports to the XIVth Congress International Academy of Comparative Law Athens (Vouliagmeni), Greece, 31 July – 7 August 1994.* The Hague: Kluwer Law International, 1995, p. 196.

515 McGee, A., *supra* note 511, p. 135.

516 Khapaev, A. O.; Miroshnichenko, E. S., *supra* note 502, p. 107; Krylov, Z. G., *et al., supra* note 234, p. 92.

pinigių) išieškojimo (CK 1.125 str. 5 d. 1 p.), trejų metų ieškinio senaties terminas – dėl padarytos žalos atlyginimo (CK 1.125 str. 8 d.) ir kt.). Tokie ieškinio senaties terminai nustatomi reikalavimams dėl pažeistų materialinių teisių pareikšti ir suponuoja šio ypatumo pagrindu ieškinio senaties terminą laikyti materialinės teisinės prigimties terminu.

Ištirti ieškinio senaties termino ypatumai atskleidžia, kad šis terminas pasižymi materialiniams terminams ir procesiniams terminams būdingomis savybėmis. Jis daro įtaką tiek materialiniams teisiniams, tiek civiliniams procesiniams teisiniams santykiams. Ieškinio senaties termino savybių analizė parodo, kad ieškinio senaties terminą galima laikyti materialinės teisinės prigimties ir procesinės teisinės prigimties terminų sinteze. Kitaip tariant, ieškinio senaties terminą sudaro dialektinė materialinės teisinės prigimties ir procesinės teisinės prigimties terminų vienybė.

2.4. Procedūrinio termino teisinė prigimtis ir jo atskyrimas nuo procesinių terminų

Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra apibrėžęs, jog „procedūrinis terminas – tai įstatymuose, kituose teisės aktuose, sutartyse arba neteisminių institucijų nustatytas laikotarpis veiksmams atlikti įvairiose *neteisminėse* institucijose vykstančiose procedūrose (pavyzdžiui, darbo ginčų sprendimo darbo ginčų komisijose terminai (DK 29 straipsnis, 292 straipsnio 3 dalis ir kt.), terminai, susiję su juridinio asmens veiklos vidinėmis procedūromis (CK 2.91 straipsnio 3 dalis, Akcinių bendrovių įstatymo 26 straipsnio 4 dalis, 27 straipsnio 3 dalis ir kt.)“[517]. Procedūrinio termino definicija leidžia daryti prielaidą apie šių terminų dvejopo taikymo sritis: jie (terminai) reguliuoja su neteisminių institucijų procedūromis susijusių veiksmų atlikimo laikotarpį arba juridinių asmenų vidinių procedūrų atlikimo laikotarpį. Pastaruoju atveju, procedūriniai terminai nesusiję su materialinių teisinių santykių subjektų pažeistų materialinių subjektinių teisių gynyba, o išimtinai reguliuoja vieno subjekto (juridinio asmens) vidinę veiklą. Štai Lietuvos Respublikos viešųjų įstaigų įstatymo[518] 11 str. 4 d. nustatyta, kad eilinį viešosios įstaigos visuotinį susirinkimą administracija privalo sušaukti kasmet per 3 mėnesius nuo ūkinių metų pabaigos. Lietuvos Respublikos žemės ūkio bendrovių įstatymo[519] 9 str. 3 d. numatytas 15 dienų terminas pakartotiniam steigiamajam susirinkimui sušaukti; Lietuvos Respublikos asociacijų įstatymo[520] 12 str. 4 d. nustatytas 3 dienų terminas, skaičiuojamas nuo steigiamojo susirinkimo dienos, asociacijos įstatams pasirašyti. Nors pastarųjų įstatymų normos patvirtina, kad juridinių asmenų vidinėms procedūroms atlikti taip pat nustatomi procedūriniai terminai, šias procedūras reguliuojantys terminai išsamiau nebus analizuojami dėl aukščiau minėtos priežasties – jie nesusiję su materialinių teisinių santykių subjektų iš tikrųjų ar tariamai pažeistomis materialinėmis subjektinėmis teisėmis ar teisėtais interesais.

---

517 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. gruodžio 9 d. nutartis civilinėje byloje *Lietuvos Respublikos aplinkos ministerijos Vilniaus regiono aplinkos apsaugos departamentas v. UAB „Villon“* (bylos Nr. 3K-3-539/2008); Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų senato 2002 m. gruodžio 20 d. nutarimas Nr. 39 „Dėl ieškinio senatį reglamentuojančių įstatymų normų taikymo teismų praktikoje“. *Teismų praktika.* 2002, Nr. 18.

518 Lietuvos Respublikos viešųjų įstaigų įstatymas. *Valstybės žinios*. 1996, Nr. 68-1633.

519 Lietuvos Respublikos žemės ūkio bendrovių įstatymas. *Valstybės žinios.* 1991, Nr. 13-328.

520 Lietuvos Respublikos asociacijų įstatymas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 25-745.

Kitu atveju, procedūriniai terminai taikomi neteisminėms institucijoms nagrinėjant ginčus ikiteismine teisės aktų nustatyta tvarka. Pvz.: Darbo ginčų komisija ikiteismine tvarka nagrinėja darbo ginčus (DK 287 str. 1 d.) ir turi laikytis jai skirtų procedūrinių terminų (pvz.: DK 289 str. 3 d. – per 7 darbo dienas nuo prašymo gavimo dienos pranešti šalims apie posėdžio laiką ir vietą; DK 289 str. 4 d. – prašymą išnagrinėti ne vėliau kaip per mėnesį). Valstybinė vartotojų teisių apsaugos tarnyba neteismine tvarka nagrinėja vartotojų skundus (Lietuvos Respublikos vartotojų teisių apsaugos įstatymo[521] 12 str. 1 d. 5 p.) ir savo veikloje turi laikytis procedūrinių terminų (pvz., pagal Vartotojų teisių apsaugos įstatymo 24 str. 1 d., turi reikalauti pardavėjo, kurio veiksmai skundžiami, ne vėliau kaip per 10 dienų nuo pranešimo gavimo dienos raštu pateikti išsamius paaiškinimus). Minėti pavyzdžiai parodo, kad institucijoms, nagrinėjančioms ginčus ikiteismine tvarka, atskirais teisės aktais yra nustatomi terminai tam tikroms ikiteisminėms ginčų sprendimo procedūroms atlikti. Procedūrinių terminų paskirtis aiški – jais nustatomas laikotarpis veiksmams, skirtiems ginčo išsprendimui ikiteisminėje institucijoje, atlikti. Kitaip tariant, procedūriniu terminu reguliuojami materialinės subjektinės teisės apgynimo ikiteisminėje institucijoje procedūros veiksmų laikotarpiai.

Šioje perspektyvoje galima įžvelgti procedūrinio ir procesinio termino panašumą, pasireiškiantį materialinės subjektinės teisės apgynimu šių terminų dimensijoje. Vis tik procedūriniai ir procesiniai terminai skiriasi ginčo sprendimo procedūros, kurios trukmė jais reguliuojama, lygmeniu. Mokslinėje doktrinoje ir teismų praktikoje randama nuostatų, kai „procedūriniai (procesiniai)“[522] terminai priskiriami vienai terminų grupei. Tokia procesinių ir procedūrinių terminų išraiška leidžia manyti, kad šie terminai tapatinami. Su šia pozicija sutikti negalima. Procedūriniai terminai, reguliuojantys ikiteisminį ginčų nagrinėjimą, ir procesiniai terminai tam tikra prasme panašūs, nes jie nustato ginčo sprendimo procedūros laikotarpius. Tačiau skiriasi tos procedūros lygmuo. Procedūriniai terminai reguliuoja ikiteisminį ginčų nagrinėjimą. Būtent šiame etape prasideda pažeistos ar ginčijamos materialinės subjektinės teisės gynimas, kitaip tariant, prasideda teisės į teisminę gynybą įgyvendinimas. Valstybė nustato procedūrinius terminus tam, kad būtų sudarytos sąlygos materialinę subjektinę teisę apginti ikiteisminėje ginčo nagrinėjimo procedūroje. Procedūrinių terminų vaidmenį sustiprina jų praleidimo neigiamos procesinės teisinės ir materialinės pasekmės (kurios bus analizuojamos toliau), t. y. galimybės ginti materialines subjektines teises teisme praradimas ir dėl to kylančios neigiamos materialinės pasekmės. Ši procedūrinių terminų paskirtis – apginti pažeistas materialines subjektines teises ikiteisminiu būdu, manytina, įpareigoja teisinių santykių subjektus operatyviai apsispręsti dėl savo teisių gynimo ir išreikšti valią ginti arba neginti pažeistas materialines subjektines teises. Šioje perspektyvoje procedūrinius terminus lyginant su procesiniais terminais, matyti, kad procesiniai terminai reguliuoja teisminį ginčų nagrinėjimą ir su tuo susijusių procesinių veiksmų atlikimą. Tiek ikiteisminiu, tiek teisminiu ginčo nagrinėjimu siekia-

521 Lietuvos Respublikos vartotojų teisių apsaugos įstatymas. *Valstybės žinios*. 1994, Nr. 94-1833.

522 Bužinskas, G. *Darbo ginčai: teorija ir praktika*. Vilnius: VĮ Registrų centras, 2010, p. 113–115; Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. vasario 23 d. nutartis civilinėje byloje *K. G. v. Šilutės pirmoji gimnazija* (bylos Nr. 3K-3-96/2010); Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. gruodžio 9 d. nutartis civilinėje byloje *Lietuvos Respublikos aplinkos ministerijos Vilniaus regiono aplinkos apsaugos departamentas v. UAB „Villon“* (bylos Nr. 3K-3-539/2008).

ma įgyvendinti teisę į teisminę gynybą, tačiau šių materialinės subjektinės teisės gynybos procedūrų trukmę reguliuoja skirtingi terminai: procedūriniai ir procesiniai terminai. Tai yra vienas iš fundamentalių procedūrinių ir procesinių terminų skirtumų. Nepaisant šio skirtumo, procedūrinių ir procesinių terminų paskirtis – nustatyti laikotarpį, per kurį atliekami veiksmai materialinei subjektinei teisei apginti – suponuoja nuostatą, kad procedūriniai terminai gali būti laikomi procesinės teisinės prigimties terminais.

Tačiau negalima nepastebėti ir ignoruoti kito su procedūriniais terminais susijusio aspekto – juos nustatančios pozityviosios teisės prigimties, bei šiais terminais reguliuojamų teisinių santykių, kas leistų atsakyti, ar procedūriniai terminai taip pat gali būti materialinės teisinės prigimties terminai. Analizuoti teisės aktų pavyzdžiai parodė, kad procedūrinius terminus gali nustatyti materialinius teisinius santykius reguliuojančios teisės normos (pvz., Darbo kodeksas, Vartotojų teisių apsaugos įstatymas). Vis tik civilinės teisės doktrinoje nurodoma, kad procedūriniai terminai gali būti nustatomi civilinio proceso teisės normų (CPK) ir „dažniausiai procedūriniai terminai skirti teismui tam tikriems veiksmams atlikti“[523]. Abejotina, ar galima sutikti su šia pozicija. Pripažįstant, kad procedūriniai terminai reguliuojami CPK normų ir skiriami teismui, atsiranda konfrontacija procesinių terminų klasifikacijai pagal tai, kokiems civilinio procesinio teisinio santykio subjektams procesiniai terminai skiriami: dalyvaujantiems byloje asmenims ar teismui[524]. Kitaip tariant, nebelieka procesinių terminų, skirtų teismui, nes šie terminai turėtų būti laikomi procedūriniais terminais. Dėl to manytina, jog teismui skirtus terminus laikyti procedūriniais terminais būtų netikslu. Minėtą nuostatą, kad teismui skirti terminai yra procedūriniai, galima suvokti ir aiškinti taip pat tuo aspektu, jog pastarieji terminai skirti teismui kaip institucijai, o ne civilinių procesinių teisinių santykių subjektui. Šiuo atveju būtina atkreipti dėmesį, kad teismo darbo tvarką, teismo dokumentų valdymą reglamentuoja teismo darbo reglamentas[525], kuriame gali būti nustatyti dokumentų registravimo ir kiti terminai. Pastarieji terminai įtvirtinti ne CPK, bet specialiame teismo, kaip institucijos, darbo organizavimą nustatančiame teisės akte. Teismo veiklos organizavimą nustatančiuose teisės aktuose įtvirtintus terminus galbūt galima laikyti procedūriniais terminais, tačiau jie susiję su atitinkamos institucijos (teismo) veikla, bet nereguliuoja ginčo dėl materialinės subjektinės teisės sprendimo, dėl to jie šiame kontekste plačiau nebus analizuojami.

Tuo tarpu CPK nustatyti terminai reguliuoja civilinių procesinių teisinių santykių subjektų atliekamų procesinių veiksmų laikotarpius. Civilinėje jurisprudencijoje[526] teigiama, kad procesinių terminų pasibaigimas sukelia proceso šalims procesinius teisinius padarinius – prarandama teisė, kartais skiriama sankcija. Taip pat nurodoma, kad procedūrinių terminų pažeidimas asmens teisių ir pareigų nelemia, „pavyzdžiui, ieškovui laiku padavus apeliaciją, ši teisė nebus prarasta, nors apeliacijos procedūroje nebus laikytasi tam tikrų įstatyme nustatytų terminų: CPK 315 straipsnio 1 dalyje nustatyto 3 darbo dienų termino apeliacinio skundo priėmimui išspręsti, CPK 317 straipsnio 2 dalyje nustatyto 7 dienų

523 Driukas, A., Terminai civilinėje teisėje, *supra* note 12, p. 203–204.

524 Plačiau žr. disertacijos 1.5 skyrių.

525 Pvz., Kretingos rajono apylinkės teismo darbo reglamentas, patvirtintas Kretingos rajono apylinkės teismo pirmininko 2013-07-26 įsakymu Nr. 1V-38 [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-09-17]. <https://www.google.lt/#q=+teismo+darbo+reglamentas>.

526 Driukas, A., *op. cit.*, p. 203–204.

termino bylai išsiųsti apeliacinės instancijos teismui ir pan.“[527], ir šiuo pagrindu kai kurie CPK nustatyti terminai laikomi procedūriniais terminais. Su šia pozicija nesutiktina dėl tokių argumentų. Procesinių terminų praleidimas ne visada sukelia neigiamas teisines pasekmes, nes tai priklauso nuo civilinio procesinio teisinio santykio subjektų ketinimų[528]. Be to, svarstytina, ar tikrai teismui skirtų procesinių terminų tam tikriems veiksmams atlikti praleidimas nelemia bylos šalių teisių ir pareigų. Pvz., apeliacinio skundo priėmimas turi būti išspręstas per 3 darbo dienų terminą (CPK 315 str. 1 d.); teismo sprendimas turi būti paskelbtas ne vėliau kaip per dvidešimt dienų (CPK 269 str. 1 d.). Šių terminų praleidimas, viena vertus, tam tikra prasme, bylos šalims neigiamų pasekmių nesukels – apeliacinio skundo priėmimo klausimas vis tiek bus išspręstas, teismo sprendimas bus paskelbtas. Iš kitos pusės, delsimas atlikti procesinius veiksmus (pvz., paskelbti teismo sprendimą) daro įtaką bylos šalių procesinėms teisėms, nes nukeliama teisė į apeliaciją (jeigu šalis nesutinka su teismo sprendimu), suinteresuotas asmuo gali nespėti nustatytais terminais pateikti apeliacinio skundo ir pan. Taip pat delsimas atlikti procesinius veiksmus turi įtakos ginčo šalių materialinėms subjektinėms teisėms[529] – ginčas neišspręstas, gali būti apribota teisė disponuoti lėšomis, nekilnojamojo turto objektais ir kt. Teismui skirtų terminų praleidimas užtęsia civilinės bylos išnagrinėjimo terminą, daro įtaką procesinėms ir materialinėms subjektinėms teisėms, trukdo įgyvendinti procesinių terminų paskirtį – siekti teisingo ir efektyvaus proceso, realizuojant teisę į teisminę gynybą bei apginant pažeistą materialinę subjektinę teisę. Dėl to CPK nustatyti terminai laikytini procesiniais terminais, tarnaujančiais pažeistai ar ginčijamai materialinei subjektinei teisei apginti. Išdėstyti argumentai suponuoja mintį, kad procesinius terminus nustato procesinės teisinės prigimties teisės aktai, o procedūrinius terminus reglamentuoja materialinės teisės normos. Laikantis nuostatos, kad materialinės teisės normų nustatyti terminai yra materialinės teisinės prigimties terminai, atsiranda pagrindas procedūrinius terminus taip pat laikyti materialinės teisinės prigimties terminais. Be to, procedūriniai terminai reguliuoja ikiteisminio ginčo sprendimo procedūros trukmę, t. y. reguliuoja materialinio teisinio santykio subjektų (bet ne civilinio procesinio teisinio santykio subjektų) veiksmų atlikimo laikotarpius. Tai reiškia, kad procedūrinių terminų teisinė prigimtis nėra vienareikšmė – procedūriniams terminams būdinga materialinės ir procesinės teisinės prigimties konjunkcija. Tolimesnės analizės pagrindu, tiriant procedūrinių terminų ypatumus, procedūriniai terminai bus atribojami nuo procesinių terminų.

Siekiant atriboti procedūrinius ir procesinius terminus, tikslinga išsiaiškinti, ar šie terminai gali būti skiriami pagal jų pasibaigimo teisines pasekmes. Minėta, kad procesinių terminų pasibaigimas daro įtaką procesinėms, materialinėms subjektinėms teisėms. Tikslinga ištirti, kokias teisines pasekmes gali sukelti procedūriniai terminai, kuriais reguliuojama ikiteisminė ginčo nagrinėjimo procedūra. Privalomas ikiteisminis nagrinėjimas yra sąlyga kreiptis į teismą teisminės gynybos (CPK 137 str. 2 d. 3 p.). Kreipimosi į teismą sąlygas nagrinėję mokslininkai yra nurodę, kad „Teisėjas, nustatęs įstatymo nustatytos išankstinės neteisminės bylos sprendimo tvarkos nesilaikymo faktą, remdamasis LR CPK 137 str. 2

527 Driukas, A., Terminai civilinėje teisėje, *supra* note 12, p. 203.

528 Plačiau žr. disertacijos 2.2 skyrių.

529 Plačiau žr. disertacijos 2.1 skyrių.

d., privalo atsisakyti priimti pareiškimą“[530]. Ikiteisminis ginčas turi būti išnagrinėtas laikantis atitinkamos veiksmų sekos, jų trukmę reguliuojančių terminų. Štai DK 289 str. 1 d. nustatyta, kad suinteresuotas asmuo į darbo ginčų komisiją gali kreiptis per tris mėnesius nuo tos dienos, kai sužinojo ar turėjo sužinoti, kad pažeistos jo teisės. Praleistas terminas darbo ginčų komisijos sprendimu gali būti atnaujintas. Neatnaujinus termino ir ginčo neišnagrinėjus ikiteisminėje institucijoje, gali kilti neigiamos procesinės teisinės pasekmės, nes teismas turi teisę atsisakyti priimti ieškinį (CPK 137 str. 2 d. 3 p.). Analogiškos teisinės pasekmės kyla praleidus pretenzinį terminą, nes materialinio teisinio santykio subjekto, turinčio teisę pareikšti pretenziją, bet jos per įstatymo nustatytą terminą nepareiškusio, reikalavimą gali būti atsisakyta nagrinėti teisme (CPK 137 str. 2 d. 3 p.). Kiti praleisti procedūriniai terminai gali sąlygoti teisės pateikti paaiškinimus ir įrodymus ginčą nagrinėjančiai institucijai (pvz., DK 291 str. 2 d.), teisės dalyvauti ginčą nagrinėjančios institucijos komisijos posėdyje (pvz., DK 292 str. 2 d.) praradimą, kas gali turėti įtakos sprendžiant skundo pagrįstumo ir kitus klausimus. Neigiamos procesinės teisinės pasekmės sukelia neigiamas materialines pasekmes, nes gali likti neapginta pažeista materialinė subjektinė teisė. Taigi procedūrinių terminų nesilaikymas gali sukelti neigiamas procesines teisines ir materialines pasekmes, kurios atsiranda dar nepradėjus ginčo nagrinėti teisme. Procesinių terminų praleidimo procesinės ir materialinės pasekmės kyla ginčą nagrinėjant teisme. Procesinių ir procedūrinių terminų pasibaigimo procesinių ir materialinių pasekmių kvintesencinis skirtumas tas, kad pasekmės iškyla skirtinguose ginčo sprendimo procedūros lygmenyse (atitinkamai ginčą nagrinėjant teisme ir ikiteisminėje institucijoje).

Kitas procedūrinius ir procesinius terminus išskiriantis požymis – subjektai, kuriems jie (terminai) nustatyti. Procedūriniai terminai skirti materialinio teisinio santykio subjektams, tarp kurių kilo ginčas (pvz., pagal DK 289 str. 1 d., darbuotojas arba darbdavys rašytinį prašymą nagrinėti individualų darbo ginčą darbo ginčų komisijai turi pateikti per tris mėnesius nuo tos dienos, kai sužinojo apie pažeistas teises), ir tą ginčą ikiteismine tvarka nagrinėjančiai institucijai. Šią instituciją reikia išskirti dėl to, kad ji nėra to materialinio teisinio santykio, dėl kurio kilo ginčas, šalis. Pastaroji institucija turi objektyviai spręsti ginčus. Šiuo aspektu panašūs procesiniai terminai, nes jie nustatomi civilinio procesinio teisinio santykio šalims ir teismui, kaip teisingumą vykdančiam subjektui. Skirtumas tas, kad procedūriniai terminai, be materialinio teisinio santykio subjektų, nustatomi ikiteisminėms institucijoms, o procesiniai terminai nustatomi civilinio procesinio teisinio santykio subjektams, tarp jų – teismui.

Procedūrinius ir procesinius terminus taip pat skiria juos nustatantys šaltiniai. Procedūrinius terminus, kaip parodo aukščiau pateikti pavyzdžiai, nustato teisės aktai ir ikiteismine tvarka ginčą nagrinėjanti institucija (pvz., ginčus nagrinėjanti institucija turi teisę per jos (institucijos) nustatytą terminą pasiūlyti pardavėjui ar paslaugos teikėjui ginčą išspręsti taikiai (Vartotojų teisių apsaugos įstatymo 24 str. 2 d.). Būtina paminėti, kad Lietuvos Aukščiausiasis Teismas[531] yra nurodęs, jog procedūrinis terminas, be kita ko, gali būti

530 Vėlyvis, S.; Abromavičienė, G., *supra* note 476, p. 126.

531 Pvz.: Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. vasario 9 d. nutartis civilinėje byloje *VšĮ „Versmės“ leidykla v. Lietuvos tūkstantmečio minėjimo direkcija prie Lietuvos Respublikos Prezidento kanceliarijos* (bylos Nr. 3K-3-35/2009); Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų senato 2002 m. gruodžio 20 d. nutarimas Nr. 39 „Dėl ieškinio senatį reglamentuojančių įstatymų normų taikymo teismų praktikoje“. *Teismų praktika.* 2002, Nr. 18.

nustatytas sutartimi. Šiame kontekste tikslinga analizuoti terminus, kuriais nustatomos dvejopo pobūdžio sutarties sąlygos: susitarimas pirmiausiai taikiai spręsti ginčus ir susitarimas dėl privalomų derybų. Pirmuoju atveju, prielaidą procedūrinius terminus nustatyti sutartimis sudaro CK 6.156 str. 1 d., 4 d. normos, kurios leidžia šalims savo nuožiūra nustatyti sutarties sąlygas. Dėl to būtų galima manyti, kad sutartyje gali būti numatytas šalių ginčo sprendimo būdas ir terminas, skirtas ginčui išspręsti taikiai tarpusavyje (tarp sutarties šalių). Tačiau tokiu atveju kyla klausimas, ar toks terminas bus procedūrinis, ar pretenzinis. Juk materialinio teisinio santykio subjektai tarpusavyje (be kitų subjektų pagalbos) ginčus sprendžia pretenzinio termino, kuris nustatytas pretenzijai pareikšti ir ginčui taikiai išspręsti, laikotarpiu (žr. disertacijos 2.2 skyrių). Procedūrinis terminas reguliuoja ikiteisminio ginčo sprendimo procedūrą, kurioje dalyvauja ne tik ginčo šalys, bet ir ginčą nagrinėjanti institucija. Esant taikaus susitarimo sąlygai, abejotina, ar materialinio teisinio santykio šalys sutartimi gali nustatyti tokius terminus – procedūrinius – kurie būtų privalomi ir ikiteismine tvarka ginčą nagrinėjančiai institucijai. Šalims ginčo neišsprendus taikiai per įstatymo ar jų pačių nustatytus pretenzinius terminus, ir kreipusis į nepriklausomą ikiteismine tvarka nagrinėjančią instituciją, turėtų būti laikomasi įstatymų arba ginčą nagrinėjančios institucijos nustatytų procedūrinių terminų. Dėl to, manytina, kad esant susitarimui dėl taikaus ginčo sprendimo (bet ne privalomų derybų) procedūrinius terminus gali nustatyti pozityvioji teisė ir ginčą nagrinėjanti ikiteisminė institucija, bet ne sutartis. Antruoju atveju, kai sutartyje nustatoma privalomųjų derybų sąlyga, kaip tai reglamentuoja galiojantys teisės aktai[532], taikinimo procedūras reguliuojančius terminus gali nustatyti sutarties šalys. Norint nustatyti šio privalomų derybų termino prigimtį, reikia vertinti keletą aspektų. Vadovaujantis Lietuvos Respublikos civilinių ginčų taikinamojo tarpininkavimo įstatymo 3 straipsnio 2 dalimi, šalių nustatyti terminai privalomi tiek ginčo šalims, tiek taikinimo tarpininkui, kuris privalo dalyvauti taikinamo tarpininkavimo procedūroje. Šalis gali kreiptis į teismą tik praėjus šalių nustatytam privalomų derybų terminui arba pasibaigus įstatymo nustatytam vieno mėnesio terminui po to, kai raštu pasiūlė kitai ginčo šaliai išspręsti ginčą taikinamojo tarpininkavimo būdu. Toks „šalių susitarimas gali būti laikomas privalomu išankstiniu ginčo sprendimo ne teisme būdu, kuriuo šalys privalo pasinaudoti“[533]. Tai reiškia, kad pastarasis terminas skirtas ikiteisminio ginčo išsprendimo procedūrai, kai joje dalyvauja ne tik šalys, bet taip pat kitas nesuinteresuotas asmuo (taikinimo tarpininkas). Be to, šalims nenustačius privalomųjų derybų termino, privaloma laikytis įstatymų leidėjo nustatyto termino. Įvardintas termino privalomumas suponuoja išvadą, kad šalims susitarus dėl privalomųjų derybų ir nepasibaigus nustatytam privalomųjų derybų terminui, teismas turėtų atsisakyti priimti ieškinį, taikydamas CPK 137 str. 2 d. 3 p. analogiją. Termino taikymo ir laikymosi sąlygos suponuoja prielaidą, kad privalomosioms deryboms skirtas terminas pasižymi procesiniu teisiniu pobūdžiu, nes juo reguliuojama ginčo išsprendimo procedūra, siekiant apginti pažeistą materialinę subjektinę teisę. Kita vertus, minėtas terminas reguliuoja materialinio teisinio santykio subjektų veiksmų, kuriais siekiama taikiai ikiteisminiu būdu išspręsti ginčą, atlikimo laikotarpį, ir tokiu būdu implikuoja materialinę teisinę prigimtį. Atsižvelgiant į termino, nu-

532 Lietuvos Respublikos civilinių ginčų taikinamojo tarpininkavimo įstatymas. *Valstybės žinios.* 2008, Nr. 87-3462.

533 Vėbraitė, V., *Šalių sutaikymas civiliniame procese, supra* note 73, p. 161.

statyto privalomosioms deryboms realizuoti, procesinės ir materialinės teisinės prigimties konjunkciją, bei įvertinant šio termino taikymą privalomam ikiteisminio ginčo sprendimui, dalyvaujant trečiajam asmeniui, terminą galima laikyti procedūriniu terminu.

Apibendrinant galima teigti, kad sutarties šalių susitarimu nustatytas terminas taikiai spręsti ginčą laikytinas pretenziniu terminu, o nustačius privalomųjų derybų sąlygą, ikiteisminę ginčo procedūrą reguliuojantys terminai laikytini procedūriniais terminais. Šiame kontekste, procedūrinius terminus gali nustatyti pozityvioji teisė, ginčą nagrinėjanti institucija ir sutartis. Tuo tarpu procesinius terminus, kaip jau minėta (žr. disertacijos 1.3 skyrių), gali nustatyti pozityvioji teisė ir teismas. Taigi nagrinėjamu aspektu procedūriniai ir procesiniai terminai skiriasi juos nustatančiais šaltiniais.

Procedūriniai terminai, pasižymintys materialine ir procesine teisine prigimtimi, nuo procesinės teisinės prigimties terminų skiriasi paskirtimi, subjektais, kurie jiems skirti, juos nustatančiais šaltiniais. Ištirti fundamentalūs procedūrinių ir procesinių terminų skirtumai neleidžia šių teisinių terminų tapatinti.

2.5. Naikinamieji terminai: materialinės teisinės prigimties arba procesinės teisinės prigimties terminai

Naikinamieji terminai yra reglamentuojami tiek materialinių (pvz., CK 2.142 str. 1 d.; 3.258 str.; 6.33 str. 3 d.; 6.88 str., DK 28 str.), tiek procesinių teisės normų (pvz., CPK 307 str. 3 d., CPK 345 str. 2 d.). Mokslinėje doktrinoje nepavyko rasti naikinamųjų terminų teisinės prigimties analizės, tačiau naikinamųjų terminų nustatymas skirtingo pobūdžio teisės šakų (materialinių ir procesinių) normose suponuoja prielaidą, kad naikinamieji terminai gali būti materialinės arba procesinės teisinės prigimties terminai. Siekiant įsitikinti šios prielaidos pagrįstumu, tikslinga atskirai analizuoti materialinės ir procesinės teisės normų nustatytus naikinamuosius terminus bei atskleisti jų paskirtį. Apibūdinus procesinės teisinės prigimties naikinamuosius terminus, šių terminų ypatumų analizės pagrindu naikinamieji terminai bus atribojami nuo kitų procesinės teisinės prigimties terminų.

Lakonišką naikinamojo materialinės teisinės prigimties termino apibūdinimą pateikia materialinė pozityvioji teisė, reglamentuojanti, kad naikinamasis terminas yra toks terminas, kuriam pasibaigus išnyksta tam tikra civilinė teisė ar pareiga (pvz.: CK 1.117 str. 6 d.), išnyksta su jais saistomos teisės ir pareigos (DK 28 str.). Analogiška naikinamųjų terminų definicija pateikiama civilinėje jurisprudencijoje[534] teigiant, kad naikinamasis terminas – toks terminas, kuriam pasibaigus išnyksta tam tikra teisė ar pareiga. Teismų jurisdikcijoje[535] išaiškinta, kad pasibaigus naikinamiesiems materialinio teisinio pobūdžio terminams pasibaigia pati subjektinė teisė arba pareiga. Nesutikti su tokia pozicija nėra pagrindo. Materialinės teisės normų nustatyti naikinamieji terminai reguliuoja materialinių teisinių santykių subjektų teisių ir pareigų trukmę. Naikinamojo termino materialinę teisinę prigimtį sąlygoja jį nustatančios atitinkamo pobūdžio normos – materialinės teisės normos, ir jais (terminais) reguliuojami teisiniai santykiai – materialiniai teisiniai santykiai. Štai, įgaliojimas galioja vienerius metus nuo jo sudarymo dienos, jeigu įgaliojime nenurodytas

534 Pvz.: Vileita, A., *et al., supra* note 236, p. 508; Pakalniškis, V., *et al., supra* note 235, p. 378.

535 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų senato 2002 m. gruodžio 20 d. nutarimas Nr. 39 „Dėl ieškinio senatį reglamentuojančių įstatymų normų taikymo teismų praktikoje“. *Teismų praktika.* 2002, Nr. 18.

galiojimo terminas (CK 2.142 str. 1 d.). Pastarąjį naikinamąjį terminą nustato materialinės teisės (civilinės teisės) normos, o šiuo terminu reguliuojami materialiniai teisiniai santykiai: pasibaigus vienerių metų laikotarpiui nuo įgaliojimo sudarymo dienos, pasibaigia materialinių teisinių santykių subjektų įsipareigojimai. Kitaip tariant, pasibaigia įgaliotinio materialinė subjektinė teisė atstovauti įgaliotoją, o įgaliotojas praranda teisę reikalauti, kad įgaliotinis jį atstovautų.

Skiriamasis naikinamųjų terminų ypatumas tas, kad praleisti naikinamieji terminai neatnaujinami, kad ir kokios būtų jų praleidimo priežastys[536], t. y. jiems pasibaigus, negrįžtamai pasibaigia naikinamaisiais terminais apibrėžtos materialinės subjektinės teisės ir pareigos. Pvz., CK 1.117 str. 6 d. reglamentuoja, kad naikinamieji terminai negali būti teismo ar arbitražo atnaujinti. Analizuojant materialinę pozityviąją teisę, matyti, jog naikinamieji terminai gali būti nustatyti ne tik teisės aktų, bet taip pat materialinio teisinio santykio subjektų susitarimu. Antai CK 6.33 str. 3 d. įtvirtina, kad prievolė su naikinamuoju terminu yra prievolė, kurios trukmę apibrėžia įstatymai ar šalių susitarimai ir kuri pasibaigia šiam terminui suėjus. Materialinio teisinio santykio subjektų teisė nustatyti naikinamąjį terminą, manytina, sietina su materialinės teisės pobūdžiu. Kaip minėta anksčiau, materialinės teisės šakos priskiriamos privatinei teisei, kurioje dominuoja dispozityvumo metodas. Būtent šis metodas materialinių teisinių santykių subjektams suteikia daugiau galių reguliuoti tarpusavio teises ir pareigas, tarp jų – nustatyti naikinamuosius terminus. Šiame kontekste kyla klausimas, ar šalys gali pratęsti, atnaujinti jų nustatytą naikinamąjį terminą. Kaip minėta, pagal CK 1.117 str. 6 d., naikinamieji terminai negali būti teismo ar arbitražo atnaujinti. Tai suponuoja nuostatą, kad naikinamieji terminai gali būti pratęsti (to nedraudžia pozityvioji teisė), o šalių nustatyti naikinamieji terminai šalių valia gali būti atnaujinti. Tačiau ar galimybė pratęsti naikinamąjį terminą, o šalims netiesiogiai (tą galima suprasti iš teisinio reglamentavimo) suteikta teisė atnaujinti naikinamąjį terminą neprieštarauja šio termino kvintesencijai. Juk naikinamojo materialinės teisinės prigimties termino esmė – nustatyti laikotarpį, kuriam pasibaigus negrįžtamai pasibaigia materialinės subjektinės teisės ir pareigos. Palikta galimybė pratęsti naikinamąjį terminą, o materialinio teisinio santykio subjektams palikta teisė atnaujinti naikinamąjį terminą diskredituoja šio termino paskirtį, t. y. suponuoja nuostatą, kad naikinamojo materialinės teisinės prigimties termino pabaiga nereiškia materialinių teisinių santykių pabaigos. Tai prieštarauja naikinamojo termino esmei ir paskirčiai. Kita vertus, nedera pamiršti materialinės teisės pobūdžio (privatinė teisė), dispozityvumo dominavimo, kuris suteikia materialinio teisinio santykio subjektams savo nuožiūra nustatyti teises ir pareigas. Šiame kontekste aišku, jog materialinių teisinių santykių šalys, pasibaigus jų nustatytam naikinamajam terminui, turi teisę iš naujo susitarti dėl materialinių teisių, pareigų ir iš naujo nustatyti terminus. Dėl to būtų tiksliau nustatyti tokį teisinį reglamentavimą, kuris nesuteiktų teisės šalims pratęsti ar atnaujinti naikinamojo termino. Tai panaikintų galimybę diskredituoti naikinamojo materialinės teisinės prigimties termino esmę, paskirtį, o materialinio teisinio santykio subjektams ir toliau išliktų teisė iš naujo susitarti dėl tolimesnių materialinių teisinių santykių.

Analogiškos problemos kyla analizuojant DK 28 str. 2 d., pagal kurį naikinamieji terminai, išskyrus darbo įstatymų nustatytas išimtis, negali būti sustabdomi, pratęsiami ar

536 Vileita, A., *et al., supra* note 236, p. 508.

atnaujinami. Atsižvelgiant į aukščiau išdėstytus argumentus, išimtis, numatanti galimybę sustabdyti, pratęsti, atnaujinti naikinamuosius terminus, turi būti eliminuota. Priešingu atveju, naikinamieji terminai praranda prasmę. Esant būtinybei atnaujinti ar pratęsti terminus, jie turi būti įtvirtinti ne kaip naikinamieji, o kitokio pobūdžio teisiniai terminai, kuriems nėra ribojama pratęsimo ar atnaujinimo galimybė.

Naikinamieji materialinės teisinės prigimties terminai nustatomi ar teisė juos nustatyti suteikiama materialinės teisės normų pagrindu ir reguliuoja materialinių teisinių santykių subjektų teises ir pareigas. Naikinamojo termino pasibaigimas lemia negrįžtamą materialinių subjektinių teisių ir pareigų pasibaigimą. Naikinamojo termino esmė ir paskirtis nesuteikia teisės pratęsti ar atnaujinti šio termino.

Atskleidus naikinamuosius materialinės teisinės prigimties terminus, būtina aptarti naikinamuosius terminus, nustatomus procesinių teisės normų (dėl disertacijos tematikos bus apsiribojama civilinio proceso teisės normomis) ir taikomus civiliniame procese. Civilinio proceso teisės doktrinoje naikinamasis terminas apibrėžiamas analogiškai kaip naikinamasis materialinės teisinės prigimties terminas, nurodant, kad naikinamasis terminas yra terminas, kuriam pasibaigus pasibaigia subjektinė teisė[537]. Civilinio proceso teisės normos nustato naikinamuosius terminus. Pavyzdžiui, pagal CPK 307 str. 3 d. nustatytas 3 mėnesių naikinamasis terminas, kuriam pasibaigus negali būti atnaujintas praleistas apeliacinio skundo padavimo terminas. CPK 345 str. 2 d. nustatytas 6 mėnesių naikinamasis terminas, kuriam pasibaigus negali būti atnaujintas kasacinio skundo padavimo terminas. CPK 368 str. 2 d. įtvirtina 5 ir 1 metų naikinamuosius terminus, kuriems pasibaigus negali būti atnaujinamas procesas. Naikinamuosius procesinės teisinės prigimties terminus nustato ir užsienio valstybių pozityvioji teisė. Štai Vokietijos CPK 517 str. reglamentuoja 5 mėnesių naikinamąjį terminą apeliaciniam skundui paduoti, 586 str. 2 d. numato 5 metų naikinamąjį terminą prašymui atnaujinti procesą pateikti; Estijos CPK 532 str. 3 d. nustato 5 mėnesių naikinamąjį terminą nutarčiai, kuria buvo sprendžiami globos klausimai, apskųsti ir kt.

Teisinis reglamentavimas atskleidžia, kad naikinamieji terminai civiliniame procese nustato civilinio procesinio teisinio santykio subjektų veiklos ribas, kai iki tam tikro laikotarpio gali būti atliekamos procesinės teisės ir pareigos. Pvz., pagal CPK 307 str. 3 d., prašymas atnaujinti praleistą terminą apeliaciniam skundui paduoti gali būti pateiktas iki sueis trys mėnesiai nuo teismo sprendimo paskelbimo dienos. Šiuo terminu nustatyta suinteresuoto asmens teisė paduoti prašymą atnaujinti procesą iki sueinant naikinamajam terminui. Taigi naikinamuoju terminu, kaip ir procesiniais terminais civiliniame procese, apibrėžiamas civilinių procesinių teisinių santykių subjektų teisių ir pareigų atlikimo laikotarpis. Įvardinti aspektai, kad naikinamuosius terminus nustato procesinės teisės normos ir tai, jog jais reguliuojama procesinių teisinių santykių subjektų teisių ir pareigų atlikimo trukmė, leidžia šiuos naikinamuosius terminus laikyti procesinės teisinės prigimties terminais. Siekiant atskleisti naikinamųjų procesinės teisinės prigimties terminų skirtumus nuo kitų procesinių terminų, tikslinga analizuoti naikinamųjų procesinės teisinės prigimties terminų ypatumus, juos palyginant su kitais procesiniais terminais.

537 Driukas, A., Terminai civilinėje teisėje, *supra* note 12, p. 217; Driukas, A.; Valančius, V., *Civilinis procesas: teorija ir praktika*. II tomas, *supra* note 15 p. 248.

Pateikta naikinamojo termino definicija ir civilinio proceso teisės normų, reglamentuojančių naikinamuosius terminus, nuostatos atskleidžia naikinamojo termino paskirtį – nustatyti laikotarpį, kuriam pasibaigus, negrįžtamai pasibaigia civilinės procesinės teisės ir pareigos, kurios galėjo būti įgyvendintos per nustatytą terminą. Naikinamaisiais terminais civilinio proceso teisėje negrįžtamai apibrėžiama civilinių procesinių teisinių santykių pabaiga. „Šis terminas yra svarbus, kad būtų užtikrintas teisinių santykių stabilumas, sudarant prielaidas atitinkamų teisinių santykių subjektams tinkamai įgyvendinti savo teises ir teisėtus interesus"[538]. Pastaraisiais (naikinamaisiais) terminais, galima manyti, taip pat siekiama pastovumo ir aiškumo teisinių santykių subjektams. Svarbiausios naikinamojo procesinės teisinės prigimties termino pasibaigimo sukeliamos pasekmės – teisių ir pareigų negrįžtamas pasibaigimas, nes naikinamųjų procesinės teisinės prigimties terminų, kaip ir naikinamųjų materialinės teisinės prigimties terminų, negalima atnaujinti[539] nesvarbu, dėl kokių priežasčių jo laikotarpiu nebuvo įgyvendintos procesinės teisės ar pareigos[540]. Tokia naikinamojo procesinės teisinės prigimties termino esmė įpareigoja nepainioti šių terminų su kitais terminais tam, kad būtų įgyvendinta procesinių terminų paskirtis: teisingas ir efektyvus civilinis procesas, realizuojant teisę į teisminę gynybą ir apginant pažeistas materialines subjektines teises. Štai skirtumą tarp ieškinio senaties ir naikinamųjų terminų yra išaiškinęs Lietuvos Aukščiausiasis Teismas[541]. Ieškinio senaties terminu nustatomas laikotarpis kreiptis į teismą, siekiant apginti pažeistą ar ginčijamą materialinę subjektinę teisę. Naikinamojo procesinės teisinės prigimties termino paskirtis – apibrėžti laikotarpį, per kurį galima atlikti procesines teises ir pareigas. Ieškinio senaties terminas gali būti taikomas tik ginčo šalies reikalavimu, naikinamasis terminas – taip pat teismo iniciatyva. Ieškinio senaties terminas gali būti atnaujintas, naikinamasis terminas – neatnaujinamas ir nepratęsiamas. Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra nurodęs, kad sprendžiant dėl ieškinio senaties termino atnaujinimo, reikia nustatyti, kurį iš kelių viešųjų interesų reiktų ginti prioritetiškai konkrečiu atveju – teisinių santykių stabilumą ar būtinybę pašalinti teisių ar teisėtų interesų pažeidimą, nors asmuo ir pavėluotai pareiškė tokį reikalavimą (ginčo santykio specifika), t. y. vertinti teisės kreiptis į teismą ribojimo terminu atitiktį teisėtam tikslui apginti pažeistą teisę. Kiekvienu konkrečiu atveju turi būti ieškoma protingos dviejų viešųjų interesų – užtikrinti realią pažeistų subjektinių teisių apsaugą ir garantuoti teisinių santykių stabilumą bei apibrėžtumą – pusiausvyros[542]. Tuo tarpu naikinamuoju terminu, kaip minėta, apibrėžiamas teisinių santykių laikotarpis, kurio negalima atnaujinti.

Vadovaujantis ieškinio senaties termino ir naikinamojo termino ypatumais, tikslinga aptarti kai kuriuos pozityviosios teisės nustatomus terminus. Antai CPK 512 str. reglamentuoja, kad skundas dėl antstolio ar notaro veiksmų gali būti paduodamas ne vėliau

538 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. lapkričio 27 d. nutartis civilinėje byloje *L. M. v. D. M.* (bylos Nr. 3K-3-515/2007).

539 Driukas, A.; Valančius, V., *Civilinis procesas: teorija ir praktika*. II tomas, *supra* note 15 p. 248.

540 Procesinės teisinės prigimties terminai negali būti atnaujinti dėl tų pačių priežasčių, kurios buvo išdėstytos analizuojant naikinamuosius materialinės teisinės prigimties terminus.

541 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo teisėjų senato 2002 m. gruodžio 20 d. nutarimas Nr. 39 „Dėl ieškinio senatį reglamentuojančių įstatymų normų taikymo teismų praktikoje". *Teismų praktika.* 2002, Nr. 18.

542 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. vasario 15 d. nutartis civilinėje byloje *M. V. v. UAB „Algesa"* (bylos Nr. 3K-3-35/2012).

kaip per dvidešimt dienų nuo tos dienos, kurią skundą pateikiantis asmuo sužinojo arba turėjo sužinoti apie skundžiamo veiksmo atlikimą arba atsisakymą jį atlikti, bet ne vėliau kaip per devyniasdešimt dienų nuo skundžiamo veiksmo atlikimo. Šioje normoje nustatytais terminais, manytina, siekiama to paties tikslo – apibrėžti laikotarpį, per kurį galima kreiptis į teismą teisminės gynybos. Tačiau šie terminai yra skirtingo pobūdžio. Pirmąjį 20 dienų terminą galima atnaujinti. Jo skaičiavimas priklauso nuo subjektyvių aplinkybių – kai sužinojo arba turėjo sužinoti apie skundžiamo veiksmo atlikimą. Dėl to pastarąjį 20 dienų terminą galima laikyti ieškinio senaties terminu. Antruoju 90 dienų terminu apibrėžiamas galutinis terminas, iki kurio gali būti įgyvendinta teisė kreiptis į teismą teisminės gynybos. Šis terminas yra naikinamojo pobūdžio, nes jo negalima pratęsti arba atnaujinti. Toks termino pobūdis leidžia 90 dienų terminą laikyti naikinamuoju terminu. Pastaruoju terminu reguliuojami materialiniai teisiniai santykiai iki ginčo nagrinėjimo teisme (civiliniai procesiniai teisiniai santykiai susiklosto teisme nagrinėjant ginčą ar sprendžiant kitą klausimą), tačiau jį (terminą) nustato procesinės teisės norma (CPK 512 str.). Tai sudaro prielaidą manyti, kad 90 dienų naikinamajam terminui būdinga materialinė teisinė ir procesinė teisinė prigimtis.

Analogiški terminai nustatyti Lietuvos Respublikos įmonių bankroto įstatymo[543] 11 str. 5 d. 8 p., kuriame reglamentuojama, kad įmonės administratorius „ne vėliau kaip per 6 mėnesius nuo dokumentų apie įmonės sandorių sudarymą gavimo dienos patikrina įmonės sandorius, sudarytus per ne trumpesnį kaip 36 mėnesių laikotarpį iki bankroto bylos iškėlimo dienos, ir pareiškia ieškinius teisme pagal įmonės buveinės vietą dėl sandorių, priešingų įmonės veiklos tikslams ir (arba) galėjusių turėti įtakos tam, kad įmonė negali atsiskaityti su kreditoriais, pripažinimo negaliojančiais. Šiame punkte nurodytą 6 mėnesių terminą administratoriaus prašymu teismas gali pratęsti ne ilgesniam kaip 6 mėnesių laikotarpiui“. Šiais terminais taip pat nustatomas laikotarpis, per kurį administratorius turi kreiptis į teismą, tačiau skiriasi minėtų terminų pobūdis. Pirmasis 6 mėnesių terminas gali būti pratęstas, atnaujintas. Antruoju 6 mėnesių terminu nustatomas negrįžtamas teisių ir pareigų pasibaigimas iki ginčo nagrinėjimo teisme. Atsižvelgiant į tai, kad Įmonių bankroto įstatymu reguliuojama teismo arba ne teismo tvarka vykdomų įmonės bankroto procedūrų visuma (Įmonių bankroto įstatymo 2 str. 2 d.), kuria sprendžiama dėl materialinių subjektinių teisių, įmonių bankrotą reglamentuojančio įstatymo normos laikytinos materialinės ir procesinės teisinės prigimties normomis. Vadovaujantis aukščiau išdėstytais argumentais, minėti 6 mėnesių terminai atitinkamai laikytini ieškinio senaties terminu bei naikinamuoju materialinės teisinės ir procesinės teisinės prigimties terminu, kuris neatnaujinamas.

Įvertinus tai, kad naikinamieji terminai negali būti atnaujinami, teisingam ir efektyviam procesui pasiekti svarbu nustatyti tinkamos trukmės naikinamuosius terminus. Minėtame Įmonių bankroto įstatyme nustatytas įpareigojimas bankroto administratoriui patikrinti trijų metų laikotarpio įmonės sandorių teisėtumą ir dėl jų pareikšti ieškinius teisme per 6 mėnesių terminą, kurį galima pratęsti dar 6 mėnesiams, įpareigoja greitai ir efektyviai veikti. Įvertinant atliekamų veiksmų sudėtingumą ir apimtį, manytina, kad tokios trukmės naikinamasis terminas yra per trumpas. Kita vertus, įstatymų leidėjo sprendimą nustatyti minėtos trukmės naikinamąjį terminą galima pateisinti nebent tuo, kad

543 Lietuvos Respublikos įmonių bankroto įstatymas. *Valstybės žinios*. 2001, Nr. 31-1010.

„bankrotas dažniausiai visuotinai pripažįstamas kaip neigiamas rinkos ekonomikos reiškinys <...>, kai bankrutuojanti įmonė neatsiskaito su kreditoriais, prarandami gamybiniai pajėgumai, susilpnėja šalies konkurencingumas, didėja nedarbas, išauga valstybės lėšų poreikis darbo jėgai perkvalifikuoti, įvairioms socialinėms išmokoms“[544]. Tikėtina, kad dėl neigiamų bankroto padarinių naikinamuoju terminu siekiama kuo efektyviau išspręsti klausimus, susijusius su įmonės bankrotu. Šiame kontekste pažymėtina, kad bendra procesinių terminų paskirtis – siekti teisingo ir efektyvaus proceso – įpareigoja įstatymų leidėją nustatyti tinkamos trukmės naikinamuosius terminus, o kitus subjektus, taip pat teismą, laikytis šių terminų. Nepaisant naikinamųjų terminų paskirties, kai jų pasibaigimas lemia negrįžtamą procesinių teisių bei pareigų pabaigą, teismų praktikoje[545] yra atvejų, kai naikinamieji terminai atnaujinami. Toks teismo sprendimas dažniausiai motyvuojamas išskirtine situacija arba teismo klaidomis. Teismams atnaujinus naikinamąjį terminą, iškyla konfrontacija su šio termino paskirtimi, juo įtvirtinamu siekiu nustatyti procesinių teisinių santykių stabilumą, aiškumą, negrįžtamą procesinių teisių ir pareigų pasibaigimą. Taigi teismų klaidų taisymas neturi būti pagrindu atnaujinti naikinamuosius terminus, teismų klaidos turi būti sprendžiamos kitomis priemonėmis, pvz., taikant valstybės civilinę atsakomybę ir pan. Be to, svarstytina, ar atnaujinus, pvz., 5 metų, naikinamąjį terminą, nenukentės kita bylos šalis, kurios atžvilgiu buvo priimtas palankus teismo sprendimas, kuri pagrįstai tikėjosi galutinio ginčo išsprendimo ir procesinių teisinių santykių atitinkamu klausimu pasibaigimo.

Išskirtinas kitas naikinamųjų ir procesinių terminų skirtumas – juos nustatantys šaltiniai. Naikinamuosius terminus gali nustatyti tik įstatymai. Toks terminų nustatymas patvirtina šio termino lemiamą įtaką civiliniams procesiniams teisiniams santykiams – teisės ir pareigos pasibaigia negrįžtamai, terminai susiję su galutiniu teisių ir pareigų pasibaigimu, nes naikinamųjų terminų negalima atnaujinti. Kaip minėta, procesinius terminus gali nustatyti įstatymas (pvz., CPK 107 str. 1 d.) arba teismas (pvz.: 134 str. 1 d. 3 p.), kurie gali būti pratęsti arba atnaujinti. Šiame kontekste kyla klausimas, ar teismo paskirti procesiniai terminai (pvz., CPK 115 str. 3 d.; 154 str. 1 d.; 225 str. 1 d. 3 p.; 316 str. 1 d.; 350 str. 3 d.; 423^5 str. 1 d.; 424 str. 2 d.), kuriems pasibaigus teismas taiko atitinkamas teisines pasekmes, negali būti prilyginti naikinamiesiems terminams. Štai pagal CPK 115 str. 2 d., teismas gali nustatyti terminą procesinio dokumento trūkumams pašalinti. Nustatytu terminu nepašalinus trūkumų, procesinis dokumentas laikomas nepaduotu (CPK 115 str. 3 d.). Pritaikius neigiamas teisines pasekmes, atrodytų, jog teismo nustatytas terminas atitinka naikinamąjį terminą. Tačiau tarp naikinamojo ir teismo nustatyto termino skirtumas tas, kad teismo nustatyti terminai gali būti pratęsti arba atnaujinti, o naikinamieji terminai negali būti

544 Januševičiūtė, A.; Jurevičienė, D. Bankroto esmė: teorija ir praktika. *Mokslas – Lietuvos ateitis*. 2009, 1 (3): 30.

545 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. gegužės 17 d. nutartis civilinėje byloje, kurioje pareiškėjas *J. O.* (bylos Nr. 3K-3-346/2006); Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. lapkričio 27 d. nutartis civilinėje byloje *L. M. ir D. M.* (bylos Nr. 3K-3-515/2007); Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. vasario 27 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Telauta“ v. UAB DK „PZU Lietuva“* (bylos Nr. 2A-893-340/2013); Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. rugsėjo 22 d. nutartis civilinėje byloje *R. Š. v. V. Š.* (bylos Nr. 3K-3-331/2009).

pratęsti ar atnaujinti. Ši taisyklė taip pat taikoma teismų praktikoje[546], kai teismo nustatyti terminai yra pratęsiami arba atnaujinami. Galimybė pratęsti arba atnaujinti teismo nustatytus terminus neleidžia teismo nustatytų terminų tapatinti su naikinamaisiais terminais.

Naikinamuosius terminus ir kitus procesinius terminus vertinant civilinių procesinių teisinių santykių reguliavimo dimensijoje, matyti, jog naikinamieji terminai nustato šių teisinių santykių pabaigą, o procesiniai terminai, kaip anksčiau atskleista, yra susiję su civilinių procesinių teisinių santykių atsiradimu, pasikeitimu ir pasibaigimu. Lyginant naikinamuosius procesinės teisinės prigimties terminus su kitais procesiniais terminais per terminų pratęsimo ir atnaujinimo prizmę, akivaizdu, kad naikinamieji terminai negali būti pratęsti ar atnaujinti, o kiti procesiniai terminai šalių prašymu gali būti pratęsti (CPK 77 str. 1 d., Vokietijos CPK 225 str. 1 d., Latvijos CPĮ 52 str., Estijos CPK 64 str. 1 d., JAV 6 taisyklės (b) dalies 1 str. (A) d.) arba atnaujinti, jeigu jie buvo praleisti dėl svarbių priežasčių (CPK 78 str. 1 d., Latvijos CPĮ 51 str. 1 d., Estijos CPK 67 str. 1 d., Čekijos CPK 58 str. 1 d., Rusijos CPK 112 str. 1 d.).

Išdėstytos aplinkybės leidžia daryti išvadą, kad naikinamaisiais terminais reguliuojamų teisinių santykių pobūdis leidžia naikinamuosius terminus skirstyti į naikinamuosius materialinės teisinės prigimties terminus arba naikinamuosius procesinės teisinės prigimties terminus. Naikinamieji procesinės teisinės prigimties terminai nuo kitų procesinių terminų skiriasi paskirtimi, galimybe atnaujinti, juos nustatančiais šaltiniais.

Procesinės teisinės prigimties terminų ir kitų teisinių terminų atribojimo analizė parodo, kad imperatyvių ir dispozityvių metodų sąveika procesinėje ir materialinėje teisėje lemia kai kurių teisinių terminų nevienareikšmę prigimtį, teisinių terminų panašumus ir problemas juos identifikuojant. Procesinės teisinės prigimties terminų skirtumus nuo kitų teisinių terminų atskleidžia terminais reguliuojami teisiniai santykiai, terminų paskirtis, jų pasibaigimo sukeliamos teisinės pasekmės, terminų trukmė, juos nustatantys šaltiniai. Procesinių terminų ir kitų teisinių terminų identifikavimas svarbus tinkamam procesinių terminų taikymui, siekiant teisingo ir efektyvaus civilinio proceso įgyvendinant teisę į teisminę gynybą, apginant pažeistą materialinę subjektinę teisę.

546 Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. vasario 14 d. nutartis civilinėje byloje *AB „SEB lizingas“ v. UAB „Evekas“* (bylos Nr. 2-552/2013); Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. gruodžio 1 d. nutartis civilinėje byloje *UAB DNB NORD lizingas (dabartinis pavadinimas - AB DNB lizingas) v. Ž. S. ir M. L.* (bylos Nr. 2-2523/2011).

III. PROCESINIŲ TERMINŲ NUSTATYMAS IR TAIKYMAS CIVILINIAME PROCESE

Teisingas ir efektyvus procesas – vienas iš civilinio proceso tikslų, persmelkiantis visą civilinį procesą ir neišvengiamai atsispindintis procesinių terminų plotmėje. Poreikį tirti procesinių terminų vaidmenį siekiant teisingo ir efektyvaus proceso suponuoja nevienareikšmė disertacijos 1.4 skyriuje atskleista terminų paskirtis. Viena vertus, įstatymų leidėjas procesiniais terminais nustato procesinių veiksmų atlikimo laikotarpį, t. y. riboja veiksmų atlikimo trukmę, numato procesines pasekmes praleidus terminus, kas turėtų skatinti proceso dalyvius nedelsti, operatyviai atlikti procesinius veiksmus ir užtikrinti efektyvų procesą. Kita vertus, procesiniai terminai, kaip minėta, yra integralios civilinio proceso teisės dalis. Procesinius terminus nustatančių teisės normų ir kitų civilinio proceso teisės normų koreliacija lemia būtinybę konceptualiai ir sistemingai taikyti procesinius terminus reglamentuojančias ir kitas civilinio proceso teisės normas. Tam įtvirtinti ne tik procesinių terminų taikymo (sustabdymo, pratęsimo, atnaujinimo) instrumentai, kurių naudojimas daugeliu atvejų pavestas teismo diskrecijai (išskyrus imperatyvius reikalavimus, pvz., naikinamieji terminai), tačiau taip pat atitinkamais atvejais teismui leidžiama pačiam nustatyti terminus, suteikiant galimybę atskirus procesinius veiksmus atlikti (kas lemia viso proceso kokybę) teisingai. Taigi procesiniai terminai tarsi atlieka tarpininko vaidmenį teisingam ir efektyviam procesui pasiekti, įgyvendinant teisę į teisminę gynybą ir apginant pažeistas ar ginčijamas materialines subjektines teises. Tai suponuoja mintį, kad nuo procesinių terminų nustatymo ir taikymo tam tikra prasme priklauso civilinio proceso teisingumas ir efektyvumas.

Proceso trukmės, kuri apibrėžiama procesiniais terminais, aktualumą parodo mokslinės diskusijos[547], kuriose dažnai iškeliama greitesnio, operatyvesnio, efektyvesnio proceso problema. Civilinio proceso jurisprudencijoje[548] akcentuojama, kad neužtenka užtikrinti jurisdikcijos tinkamumo, – taip pat svarbu garantuoti teismo proceso efektyvumą. Valstybės įstatymų leidžiamoji ir vykdomosios[549] valdžios institucijos, ieškodamos būdų kaip pagreitinti procesą, sutrumpinti bylų nagrinėjimo teismuose trukmę, akcentuoja greitą procesą. Teismų darbui optimizuoti ir krūviui sumažinti[550], priimtos CPK pataisos[551], atlik-

547 Višinskis, V.; Stauskienė, E., *supra* note 12, p. 28–38; Nekrošius, V. *Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės, supra* note 12; Sturner, R.; Murray, P. *German Civil Justice.* Durham: Carolina Academis Press, 2004; Coffey, K. Litigating at Light Speed. *Florida Bar Journal.* 2009, 83(1): 20–28.

548 Savchyn, N., *supra* note 4, p. 484.

549 Pvz.: Kauno dienos ir BNS informacija. Lietuvos Respublikos Prezidentė ragina atsisakyti neefektyviai dirbančių teismų, *supra* note 5; Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos apklausa: Teismo proceso efektyvumas ir pagarba žmogui teismo procese, *supra* note 5.

550 Teismų darbo krūvius iliustruoja teisėjo išnagrinėtos bylos per mėnesį. Antai 2010 metais apylinkių teismų vidutinis darbo krūvis buvo 75,86 etaloninės bylos ir kiti supaprastinti procesiniai dokumentai teisėjo išnagrinėti per mėnesį, 2011 metais – 67,08, 2012 metais – 71,79, 2013 metais – 71,58. Tai parodo, kad teisėjų darbo krūviai tendencingai išlieka dideli. Lietuvos Respublikos teismų ir teismų savivaldos institucijų 2011 metų veiklos apžvalga, *supra* note 6, p. 56; Lietuvos Respublikos teismų ir teismų savivaldos institucijų 2012 metų veiklos apžvalga. 2 priedas, *supra* note 6, p. 3; Lietuvos Respublikos teismų ir teismų savivaldos institucijų 2013 metų veiklos apžvalga, *supra* note 6, p. 38.

551 Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymas Nr. XI-1480. *Vals-*

tos organizacinės reformos. Štai siekiant optimizuoti apylinkės teismų struktūrą bei teisėjų darbo krūvį, efektyviai taupyti teismams skiriamas lėšas, užtikrinti efektyvesnį valstybės biudžeto asignavimų planavimą bei jų panaudojimą, didinti teismų veiklos kokybę, 2012 m. rugsėjo 11 d. priimtas Lietuvos Respublikos apylinkės teismų reorganizavimo įstatymas[552] Nr. XI-2208. Šio įstatymo pagrindu iki 2012 m. gruodžio 31 d. įvykdytos apylinkių teismų reorganizavimo procedūros, kurių metu Vilniaus 1, 2, 3 ir 4 apylinkių teismai buvo sujungti į Vilniaus miesto apylinkės teismą, Kauno miesto ir Kauno rajono apylinkių teismai sujungti į Kauno apylinkės teismą, Šiaulių miesto ir Šiaulių rajono apylinkių teismai sujungti į Šiaulių apylinkės teismą. Dėl šių pokyčių bendras apylinkių teismų skaičius sumažėjo nuo 54 iki 49. Teismų darbo krūviams mažinti, Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2012 m. birželio 29 d. įsakymu Nr. 1R-181[553] panaikinti hipotekos skyriai prie apylinkės teismų. Iki šiol buvo numatyta, kad „Registrą (Hipotekos registrą – *aut. pastaba*) tvarko hipotekos skyriai prie apylinkės teismų ir Centrinė hipotekos įstaiga. Hipoteka <...> registruojama Hipotekos registre hipotekos teisėjo sprendimu“[554]. Priėmus minėtą įsakymą ir patvirtinus CK pakeitimus[555], atsisakyta hipotekos teisėjų, dalis hipotekos registravimo funkcijų deleguota notarams, taip pat įstatymų įgaliotiems pareigūnams ar institucijoms. Teismų darbo krūvių optimizavimą numatyta tęsti ateityje. Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija yra numačiusi kai kurias šiuo metu teismų atliekamas ginčo elemento neturinčias funkcijas peržiūrėti ir deleguoti kitoms institucijoms[556]. Visos minėtos reformos turi sudaryti prielaidas efektyvesniam civiliniam procesui. Tačiau vien tik operatyvus procesas teisine prasme (taip pat ekonomine) gali būti ne tik nenaudingas, bet ir žalingas. Dėl to akcentuojant proceso efektyvumą, svarbu nepamiršti teisingo bylos nagrinėjimo. Įvertinus tai, kad Lietuva, pagal trumpiausiai nagrinėjamų civilinių bylų trukmę yra viena iš pirmųjų valstybių Europoje[557], iškyla klausimas, kas yra efektyvus procesas, kaip jis koreliuoja su teisingu procesu, ar pri-

---

tybės žinios. 2011, Nr. 85-4126. CPK pakeitimai suteikia teisę tam tikras civilines bylas apeliacine instancija nagrinėti vienam teisėjui, o ne trijų teisėjų kolegijai, išskyrus atitinkamas išimtis (pvz., CPK 304 str.; CPK 336 str. 2 d. Taip pat įtvirtinta rašytinė atskirojo skundo, apeliacinio skundo nagrinėjimo tvarka, išskyrus numatytas išimtis (atitinkamai CPK 336 str. 1 d., CPK 321 str. 1 d.).

552 Lietuvos Respublikos apylinkės teismų reorganizavimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 108-5460.

553 Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2012 m. birželio 29 d. įsakymas Nr. 1R-181 „Dėl Teisingumo ministro 2011 m. spalio 26 d. įsakymo Nr. 1R-254 „Dėl Centrinės hipotekos įstaigos filialų hipotekos skyrių prie apylinkės teismų veiklos teritorijų nustatymo“ pripažinimo netekusiu galios. *Valstybės žinios.* 2012, Nr. 77-4005.

554 Nekrošius, V.; Stračkaitis, M. Notariato raida atkūrus nepriklausomybę. *Lietuvos notariato istorija. Leidinys skirtas notariato reformos Lietuvoje 20-mečiui*. Vilnius: R. Paknio leidykla, 2012, p. 159.

555 Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 4.127, 4.170, 4.171, 4.172, 4.173, 4.174, 4.175, 4.176, 4.177, 4.178, 4.179, 4.180, 4.181, 4.182, 4.183, 4.184, 4.185, 4.186, 4.187, 4.188, 4.189, 4.190, 4.191, 4.192, 4.193, 4.195, 4.196, 4.197, 4.198, 4.199, 4.200, 4.201, 4.202, 4.204, 4.206, 4.207, 4.209, 4.210, 4.211, 4.212, 4.213, 4.214, 4.216, 4.219, 4.220, 4.221, 4.223, 4.224, 4.225, 4.226, 4.256 straipsnių pakeitimo ir papildymo ir kodekso papildymo 4.192^1, 4.194^1 straipsniais įstatymo 4.185 straipsnis. *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 6-178.

556 Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2014 m. balandžio 28 d. įsakymas Nr. 1R-144 „Dėl teismams nebūdingų funkcijų peržiūros įgyvendinimo priemonių plano patvirtinimo“ (Įsakymas viešai nepaskelbtas).

557 OECD Economics Department Policy Notes. What Makes Civil Justice Effective? *supra* note 11, p. 11.

oriteto teikimas greitam procesui nepakenks teisingam bylos nagrinėjimui? Kita vertus, ar ilgai užtrukęs „teisingas“ bylos nagrinėjimas iš tikrųjų yra teisingas?

Siekiant atsakyti į šiuos klausimus, bus tiriami procesinių terminų civiliniame procese nustatymo ir taikymo klausimai, realizuojant teisę į teisminę gynybą ir apginant pažeistą materialinę subjektinę teisę. Kitaip tariant, norint atskleisti procesinių terminų vaidmenį proceso teisingumui ir efektyvumui, tikslinga ištirti procesinių terminų efektyvumo formaliąją ir turiningąją dalis bei jų sąveiką su teisingo proceso perspektyva. Dėl to (disertacijos 3.1 skyriuje) pirmiausiai bus analizuojamas procesinių terminų reglamentavimas, vertinama, ar esamas procesinių terminų reglamentavimas yra efektyvus, t. y. ar procesinius terminus nustatančios teisės normos yra veiksmingos, ar jų įmanoma laikytis kitų civilinio proceso teisės normų sistemoje, siekiant teisingo pažeistų ar ginčijamų materialinių subjektinių teisių gynimo. Vėliau (disertacijos 3.2 skyriuje) bus tiriama procesinių terminų efektyvumo turiningoji dalis, t. y. kokios problemos iškyla įgyvendinant procesinius terminus nustatančias teisės normas, kas lemia procesinių terminų taikymą ir jų praleidimą bei kiek reikšmingas procesinių terminų praleidimas, siekiant teisingo proceso. Galbūt procesinių terminų pratęsimas, atnaujinimas, nors užtęsiantis bylos nagrinėjimą, yra būtinas teisingam procesui įgyvendinti, teisei į teisminę gynybą realizuoti ir pažeistai ar ginčijamai materialinei subjektinei teisei apginti. Procesinių terminų efektyvumas analizuojamas lygiagrečiai su procesinių terminų poveikiu teisingam civiliniam procesui. Analizės pagrindu bus siekiama atrasti teisingo ir efektyvaus proceso pusiausvyrą, kuri atspindi procesinių terminų paskirtį civilinio proceso dimensijoje.

3.1. Procesinių terminų reglamentavimo problematika

Procesinių terminų efektyvumo turinio formaliojo elemento tyrimas atskleis, ar esamas procesinių terminų reglamentavimas yra efektyvus, t. y. ar procesinius terminus nustatančios teisės normos yra veiksmingos, ar jos atitinka procesinių terminų paskirtį siekti teisingo ir efektyvaus pažeistų ar ginčijamų materialinių subjektinių teisių gynimo. Procesinių terminų reglamentavimo efektyvumas lemia šių terminų laikymąsi ir taikymą teisminėje praktikoje, nes nuo teisinio reguliavimo tinkamumo priklauso teisės normų įgyvendinimo galimybės. Ne be pagrindo mokslinėje doktrinoje pateikiami įstatymų vertinimo kriterijai: „viena vertus, šie įstatymai turi tenkinti protingumo reikalavimus ir, kita vertus, jie turi garantuoti žmogaus teisių <...> apsaugą“[558]. Pastarąją mintį projektuojant į procesinių terminų reguliavimą, galima daryti prielaidą, kad teisės normos, nustatančios procesinius terminus, privalo atitikti protingumo principą ir jomis turi būti įgyvendinama teisė į teisminę gynybą bei apginama pažeista ar ginčijama materialinė subjektinė teisė. Procesinių terminų reglamentavimo analize bus siekiama išsiaiškinti, ar šių terminų reglamentavimas atitinka protingumo principą, ar esamu reglamentavimu pasiekiami procesinių terminų tikslai – teisingas ir efektyvus procesas, – sąlygojantys teisės į teisminę gynybą įgyvendinimą.

Įstatymų leidėjas paprastai nenustato procesinių terminų civilinės bylos išnagrinėjimui, bet CPK 72 str. 1 d. įtvirtina bendrą reikalavimą civilinę bylą teisme išnagrinėti per kuo trumpesnį laiką. Įprastai civilinės bylos išnagrinėjimo terminai nenustatyti ir kitų valstybių pozityviojoje teisėje, tik nurodoma procesinius veiksmus, reikalingus civilinei bylai išna-

558 Arlauskas, S. Jurisprudencijos moksliškumo kriterijai šiuolaikinėje teisės filosofijoje. *Jurisprudencija.* 2009, 4(118): 252.

grinėti, atlikti nedelsiant arba per įstatymo nustatytus terminus. Štai Vokietijos CPK 216 str. 2 d. įpareigoja teisėją paskirti teismo posėdį be reikalingo delsimo; CPK 279 str. 1 d. nurodo, jog šalims nesusitarus, nedelsiant surengti teismo posėdį; 279 str. 2 d. – žodinis bylos nagrinėjimas turi vykti nevilkinant proceso ir t. t. Latvijos CPĮ 148 str. 1 d. įpareigoja nedelsiant išsiųsti ieškinį atsakovui ir nustatyti 15–30 dienų terminą atsiliepimui pateikti; 151 str. 2 d. – vadovauti teismo posėdžiui. Estijos CPK 393 str. 1 d. nurodo nedelsiant išsiųsti ieškinį; 342 str. 2 d. – nedelsiant paskirti teismo posėdį gavus pareiškimą ir atsiliepimą į jį ir kt. Suomijos TPK 5 skyriaus 8 str. nurodo nedelsiant išsiųsti šaukimus; 5 skyriaus 15c str. 4 p. – žodinis pasirengimas bylos nagrinėjimui vyksta be delsimo. Rusijos CPK 6.1 str. 1 d. nustato, kad byla turi būti nagrinėjama per protingą terminą. Civilinio proceso teisės aktų normos, nenustatančios konkrečių civilinės bylos išnagrinėjimo terminų, teismui suteikia diskreciją kontroliuoti civilinės bylos nagrinėjimo eigą, nustatyti procesinius terminus (išskyrus toliau nurodomas išimtis) ir siekti teisingo bei efektyvaus proceso. Taisyklės civilinę bylą nagrinėti per įmanomai trumpiausią terminą išimtis yra CPK normų ir kitų įstatymų nustatyti procesiniai terminai atskirų kategorijų civilinėms byloms išnagrinėti.

Nacionalinis procesinių terminų reglamentavimas iš esmės atitinka tarptautines procesinių terminų reguliavimo tendencijas. „Tarptautinis civilinis procesas <...> pirmiausiai reguliuoja, ar aplinkybė, jog egzistuoja tarptautinis (užsienio) elementas, apskritai turi reikšmę, ir nustato taisykles, kuriomis nacionalinis teisėjas turi vadovautis tokiame civiliniame procese"[559]. Viena iš tokių taisyklių – procesinių terminų reglamentavimas. Tarptautinėje pozityviojoje teisėje procesiniai terminai dažniausiai (išskyrus nedaugelį konkrečių terminų) yra apibrėžiami įvykiu arba santykinai apibrėžiami, nurodant procesinius veiksmus atlikti per įmanomai trumpiausią terminą, nedelsiant. Pavyzdžiui, 1965 m. Hagos konvencijos dėl teisminių ir neteisminių dokumentų civilinėse arba komercinėse bylose įteikimo užsienyje[560] 15 straipsnyje nurodytas įvykiu apibrėžtas terminas – nepriimamas teismo sprendimas tol, kol nenustatoma, kad šaukimas į teismą arba lygiavertis dokumentas turėjo būti perduotas į užsienį įteikimui pagal nustatytus reikalavimus arba atsakovui dokumentas buvo įteiktas kitais tinkamais būdais. 1968 m. Europos konvencijos dėl informacijos apie užsienio teisę[561] 12 straipsnyje įtvirtinta, kad atsakymas į pavedimą suteikti informaciją turi būti parengtas per įmanomai trumpiausią laiką. 1970 m. Hagos konvencijos dėl įrodymų civilinėse arba komercinėse bylose paėmimo užsienyje[562] nuostatos įpareigoja procesinius veiksmus atlikti nedelsiant („nedelsdama apie tai informuoja" (5 str.); „prašymas nedelsiant perduodamas" (6 str.); „teisinės pagalbos prašymas vykdomas nedelsiant" (9 str.) ir kt.). Toks pats procesinis terminas įtvirtintas 1980 m. Hagos konvencijos dėl tarptautinės teisės kreiptis į teismą[563] 12 str. – „teisinės pagalbos prašymai nagrinėjami nedelsiant". 1968 m.

559 Kontrauskas, R. Tarptautinis civilinis procesas: samprata ir vieta nacionalinės teisės sistemoje. *Jurisprudencija*. 2008, 7(109): 72.

560 Konvencija dėl teisminių ir neteisminių dokumentų civilinėse arba komercinėse bylose įteikimo užsienyje (priimta 1965 m. lapkričio 15 d. Hagoje). *Valstybės žinios.* 2000, Nr. 44-1252.

561 Europos konvencija dėl informacijos apie užsienio teisę (sudaryta 1968 m. birželio 7 d. Strasbūre). *Valstybės žinios.* 1996, Nr. 16-414.

562 Konvencija dėl įrodymų civilinėse arba komercinėse bylose paėmimo užsienyje (priimta 1970 m. kovo 18 d. Hagoje). *Valstybės žinios.* 2000, Nr. 44-1250.

563 Konvencija dėl tarptautinės teisės kreiptis į teismą (priimta 1980 m. spalio 25 d. Hagoje). *Valstybės žinios.* 2000, Nr. 44-1251.

Briuselio konvencija dėl jurisdikcijos ir teismų sprendimų civilinėse ir komercinėse bylose vykdymo[564] 36 straipsniu nustato vieno mėnesio terminą bylos šaliai, į kurią nukreiptas teismo sprendimo vykdymas, apeliaciniam skundui paduoti dėl leisto vykdyti teismo sprendimo. 1988 m. Lugano konvencijos dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų civilinėse ir komercinėse bylose pripažinimo ir vykdymo[565] 26 str. nustato įvykiu apibrėžtą terminą tam tikriems procesiniams veiksmams atlikti: jeigu atsakovas neatvyksta į teismo posėdį, teismas sustabdo bylos procesą, kol įrodoma, kad atsakovas turėjo galimybę laiku gauti bylos iškėlimo arba lygiavertį dokumentą, kad galėtų gintis, arba kad buvo imtasi visų šiam tikslui būtinų priemonių ir kt. Toks tarptautinės pozityviosios teisės reguliavimas priimtinas, nes dėl įvairių galimų situacijų, susiformavusių teisinių tradicijų, civilinių bylų nagrinėjimo galimybių skirtingose valstybėse konkretaus termino nustatyti neįmanoma. Dažniausiai netikslinga nustatyti konkrečius civilinius procesinius terminus tarptautiniu mastu, kadangi visoms tarptautinę sutartį ratifikavusioms valstybėms būtų sunku termino laikytis ir toks terminas greičiau būtų fiktyvus nei realus, kurio laikomasi. Be to, santykinai apibrėžti procesiniai terminai įpareigoja siekti teisingo ir efektyvaus proceso. Dėl to konvencijose įtvirtintas įmanomai trumpiausias terminas arba reikalavimas procesinius veiksmus atlikti nedelsiant bei įvykiu apibrėžti terminai yra tinkamiausias sprendimas.

Palyginus su tarptautiniais teisės aktais, procesinių terminų reglamentavimas ES pozityviojoje teisėje yra daugiau orientuotas į konkrečiai apibrėžtus terminus, kurį, tikėtina, lemia ES teisės ir nacionalinės teisės koreliacija. Viena vertus, pasak P. Gottwald, „kalbant apie Europos civilinį procesą, būtina kalbėti apie Europos Bendrijos civilinio proceso teisės unifikavimą arba harmonizavimą visoje Europos Sąjungoje“[566]. ES ir nacionalinės teisės kolizijoms spręsti yra taikoma ES teisės viršenybės prieš nacionalinę teisę taisyklė, kuri „reiškia, kad esant nacionalinės ir ES teisės normos kolizijai turi būti taikoma ES teisės norma“[567]. Dėl to, nagrinėjant civilinę bylą pagal ES teisės aktus, pirmiausiai turi būti laikomasi ES teisės aktuose nustatytų procesinių terminų, o kai jų nenumato ES teisės aktas – CPK ir kituose įstatymuose įtvirtintų terminų. Kita vertus, būtina paminėti, kad ES ir valstybių narių teisės santykis bei jos taikymas nėra toks vienareikšmiškai paprastas. Kaip nurodo V. Kondratienė, „ES ir nacionalinės teisės santykis <...> turi būti aiškinamas atsižvelgiant į daugelį veiksnių – įgaliojimų paskirstymą tarp ES ir valstybių narių, ES teisės tiesioginį veikimą, jos tiesioginį taikymą, ES teisės viršenybės ir subsidiarumo principą, kaip instrumentą europiniu lygiu pradėtam kompetencijų paskirstymui nacionalinių valstybių viduje (regioniniame ar vietos lygmenyje) užbaigti. Subsidiarumo principas padeda suderinti skirtingas sistemas, kai išlaikant nacionalinėje teisėje įtvirtintą savitą valstybės konstitucinę sąrangą, ES teisė paverčiama nacionalinės teisės sistemos dalimi“[568]. Būtent toks ES ir nacionalinių

564 Konvencija dėl jurisdikcijos ir teismų sprendimų civilinėse ir komercinėse bylose vykdymo (sudaryta 1968 m. rugsėjo 27 d. Briuselyje) [interaktyvus]. Europos Sąjungos oficialusis leidinys L 304 [žiūrėta 2013-11-22]. <http://www3.lrs.lt/pls/inter1/dokpaieska.showdoc_l?p_id=45068&p_tr2=2>.

565 Konvencija dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų civilinėse ir komercinėse bylose pripažinimo ir vykdymo (sudaryta 1988 m. rugsėjo 16 d. Lugane) [interaktyvus]. Europos Sąjungos oficialusis leidinys L 339 [žiūrėta 2013-11-22]. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2007:339:0003:0041:LT:PDF>.

566 Gottwald, P. The European Law of Civil Procedure. *Ritsumeikan Law Review.* 2005, 22: 37.

567 Nekrošius, V. *Europos Sąjungos civilinio proceso teisė.* Pirma dalis. Vilnius: Justitia, 2009, p. 20.

568 Kondratienė, V. *Subsidiarumo principas ir jo taikymas valstybės valdymui ir vietos savivaldai.* Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011, p. 112–113.

teisinių sistemų suderinamumas atsispindi ES teisės aktuose tiriant procesinius terminus, kurį galima įžvelgti dviem aspektais. Pirmuoju atveju, kai procesiniai terminai nenustatomi arba nustatomi santykinai apibrėžti terminai („kuo greičiau“, „nedelsiant“, „per įmanomai trumpiausią terminą“ ir pan.). Pavyzdžiui, 2000 m. gegužės 29 d. Tarybos reglamento (EB) Nr. 1348/2000 dėl teisminių ir neteisminių dokumentų civilinėse arba komercinėse bylose įteikimo valstybėse narėse[569] 4 str. 1 d. nustato, kad teisminiai dokumentai tiesiogiai ir kuo greičiau perduodami tarp agentūrų, 7 str. 2 d. įtvirtina, kad visi reikalaujami dokumento įteikimo etapai turi būti atlikti kuo greičiau. Toks reglamentavimas suponuoja mintį, kad civilinį procesą reglamentuojantys ES teisės aktai gali nustatyti universalias gaires procesiniams veiksmams atlikti, nenustatant konkrečių procesinių terminų tam tikriems veiksmams atlikti (terminus leidžiama nustatyti pačioms valstybėms). Šį reglamentavimą galima paaiškinti tuo, jog kiekvienoje valstybėje narėje gali skirtis civilinių bylų nagrinėjimo tradicijos, sąlygos, galimybės, dėl to ES teisės aktais nustatant bendras fundamentalias nuostatas, lieka mažiau kliūčių įgyvendinant procesines teises tarp valstybių narių, sukuriama didesnė tikimybė, kad ES teisės aktų nuostatų bus laikomasi, kad tos nuostatos kardinaliai nesiskirs nuo valstybės narės civilinio proceso teisės.

Kitas ES ir nacionalinės teisės unifikavimo aspektas procesinių terminų plotmėje pasireiškia, kai ES teisės aktai tam tikrais atvejais nustato konkrečiai apibrėžtus terminus. Pavyzdžiui, 2001 m. gegužės 28 d. Tarybos reglamento (EB) Nr. 1206/2001 dėl valstybių narių teismų tarpusavio bendradarbiavimo renkant įrodymus civilinėse ar komercinėse bylose[570] 7 str. 1 d. įtvirtina septynių dienų terminą, per kurį gavęs prašymą pateikti įrodymus, kompetentingas prašomasis teismas išsiunčia prašančiajam teismui patvirtinimą dėl gavimo; 10 str. 1 d. nustato, kad prašomasis teismas prašymą pateikti įrodymus vykdo nedelsdamas, tačiau ne vėliau kaip per 90 dienų nuo prašymo gavimo dienos. 2003 m. lapkričio 27 d. Tarybos reglamento (EB) Nr. 2201/2003 dėl jurisdikcijos ir teismų sprendimų, susijusių su santuoka ir tėvų pareigomis, pripažinimo bei vykdymo, panaikinantis reglamentą (EB) Nr. 1347/2000[571], 11 str. 3 d. įpareigoja teismą kuo skubiau, bet ne vėliau kaip per šešias savaites nuo pareiškimo pateikimo, išskyrus atvejus, kai išimtinės aplinkybės neleidžia to daryti, priimti sprendimą dėl vaiko grąžinimo ir kt. ES ir nacionalinės (konkrečiai, Lietuvos Respublikos) teisės aktų derinimas, be kita ko, taikant procesinius terminus, įgyvendinamas priimtu Lietuvos Respublikos civilinį procesą reglamentuojančiu Europos Sąjungos ir tarptautinės teisės aktų įgyvendinimo įstatymu[572] (toliau – ES ir

569 Tarybos 2000 m. gegužės 29 d. reglamentas (EB) Nr. 1348/2000 dėl teisminių ir neteisminių dokumentų civilinėse arba komercinėse bylose įteikimo valstybėse narėse [interaktyvus]. Europos Sąjungos oficialusis leidinys L 160 [žiūrėta 2013-11-22]. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32000R1348:LT:NOT>.

570 Tarybos 2001 m. gegužės 28 d. reglamentas (EB) Nr. 1206/2001 dėl valstybių narių teismų tarpusavio bendradarbiavimo renkant įrodymus civilinėse ar komercinėse bylose [interaktyvus]. Specialusis leidimas, 2004, Nr. 1 [žiūrėta 2013-11-22]. <http://www3.lrs.lt/pls/inter1/dokpaieska.showdoc_l?p_id=35495&p_tr2=2>.

571 Tarybos 2003 m. lapkričio 27 d. reglamentas (EB) Nr. 2201/2003 dėl jurisdikcijos ir teismų sprendimų, susijusių su santuoka ir tėvų pareigomis, pripažinimo bei vykdymo, panaikinantis reglamentą (EB) Nr. 1347/2000 [interaktyvus]. Specialusis leidimas, 2004, Nr. 1 [žiūrėta 2013-11-23]. <http://www3.lrs.lt/pls/inter1/dokpaieska.showdoc_l?p_id=44241&p_tr2=2>.

572 Lietuvos Respublikos civilinį procesą reglamentuojančių Europos Sąjungos ir tarptautinės teisės aktų įgyvendinimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2008, Nr. 137-5366.

tarptautinės teisės aktų įgyvendinimo įstatymas). Štai 2006 m. gruodžio 12 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamento (EB) Nr. 1896/2006, nustatančio Europos mokėjimo įsakymo procedūrą[573], 12 str. 1 d. įtvirtina ne ilgesnį nei 30 dienų terminą Europos mokėjimo įsakymui išduoti. Tuo tarpu ES ir tarptautinės teisės aktų įgyvendinimo įstatymu detalizuojami procesinių veiksmų atlikimo laikotarpiai, numatant procesinius terminus priimto Europos mokėjimo įsakymo peržiūrai, kurių nenustato reglamentas (23 str.) (pvz., ieškovas informuojamas, kad jis per 14 dienų nuo prašymo išsiuntimo privalo raštu pateikti atsiliepimą į prašymą ir kt.). Kita vertus, būtina pastebėti, jog ES ir tarptautinės teisės aktų įgyvendinimo įstatyme procesiniai terminai, susiję su Europos mokėjimo įsakymo išdavimu, yra trumpesni nei nustatyti reglamente. Tai parodo, kad valstybė, įvertinusi savo galimybes, nustato konkrečius terminus procesiniams veiksmams (kurių laikotarpio nereguliuoja reglamentas) atlikti. Galima rasti daugiau ES teisės aktų nustatytų procesinių terminų ir procedūrų detalizavimo pavyzdžių nacionalinėje teisėje. Antai 2007 m. liepos 11 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamento (EB) Nr. 861/2007, nustatančio Europos ieškinių dėl nedidelių sumų nagrinėjimo procedūrą[574], 7 str. 1 d. įtvirtina, kad per 30 dienų teismas, gavęs atsakovo arba ieškovo atsakymus, priima sprendimą arba atlieka kitus teisės akte įtvirtintus procesinius veiksmus. Šiam reglamentui įgyvendinti priimto ES ir tarptautinės teisės aktų įgyvendinimo įstatymo 30 str. nustato 14 dienų terminą prašymui dėl sprendimo peržiūrėjimo pateikti. Atkreiptinas dėmesys, kad ES teisės aktų nustatyti procesiniai terminai paprastai yra žymiai ilgesni nei CPK numatyti terminai tam pačiam klausimui išspręsti. Pvz., pagal CPK 436 str. 1 d., teismo įsakymas yra išduodamas ne vėliau kaip kitą darbo dieną, tuo tarpu Reglamentas (EB) Nr. 1896/2006, nustatantis Europos mokėjimo įsakymo procedūrą[575], įtvirtina ne ilgesnį nei 30 dienų terminą Europos mokėjimo įsakymui išduoti (reglamento 12 str. 1 d.). Panaši situacija išaiškėja nagrinėjant kitus civilinio proceso aspektus. Manytina, kad toks reguliavimas yra tinkamas dėl to, kad tarptautiniu lygmeniu procesiniams veiksmams atlikti reikia daugiau laiko (įteikimas, atsakovų suradimas ir pan.). Kita vertus, ES teisės aktais nustačius ilgesnius terminus, didesnė tikimybė, kad valstybės narės turės galimybę nustatytais terminais atlikti procesinius veiksmus, ir tokiu terminų reguliavimu bus įgyvendintas teisingas ir efektyvus procesas. Procesinių terminų reglamentavimas ES pozityviojoje teisėje ir šių terminų įgyvendinimo reguliavimas nacionalinėje pozityviojoje teisėje atspindi ES teisės transformavimąsi į nacionalinę teisę, kai ES teisė tampa nacionalinės teisės dalimi.

Atsižvelgiant į procesinių terminų teisinį reguliavimą ir siekiant įvertinti procesinių terminų trukmės tinkamumą civilinėms byloms išnagrinėti, tikslinga ištirti CPK nustatytą civilinių bylų nagrinėjimo trukmę per įmanomai trumpiausius terminus, kai

573 Europos Parlamento ir Tarybos 2006 m. gruodžio 12 d. reglamentas (EB) Nr. 1896/2006, nustatantis Europos mokėjimo įsakymo procedūrą [interaktyvus]. Oficialusis leidinys L, 2006, Nr. 399 [žiūrėta 2013-11-2]. <http://www3.lrs.lt/pls/inter1/dokpaieska.showdoc_l?p_id=54179&p_tr2=2>.

574 Europos Parlamento ir Tarybos 2007 m. liepos 11 d. reglamentas (EB) Nr. 861/2007, nustatantis Europos ieškinių dėl nedidelių sumų nagrinėjimo procedūrą [interaktyvus]. Oficialusis leidinys L, 2007, Nr. 199 [žiūrėta 2013-11-23]. <http://www3.lrs.lt/pls/inter1/dokpaieska.showdoc_l?p_id=54177&p_tr2=2>.

575 Europos Parlamento ir Tarybos 2006 m. gruodžio 12 d. reglamentas (EB) Nr. 1896/2006, nustatantis Europos mokėjimo įsakymo procedūrą [interaktyvus]. Oficialusis leidinys L, 2006, Nr. 399 [žiūrėta 2013-11-22]. <http://www3.lrs.lt/pls/inter1/dokpaieska.showdoc_l?p_id=54179&p_tr2=2>.

konkretūs terminai bylos išsprendimui nenustatyti, taip pat atskleidžiant tokio reguliavimo priežastis, ir išanalizuoti atskirų kategorijų byloms nustatytų procesinių terminų trukmės tinkamumą.

3.1.1. Civilinės bylos išnagrinėjimas per įmanomai trumpiausią terminą

Vertinant civilinės bylos išnagrinėjimo per įmanomai trumpiausią termino trukmę ir tokio reglamentavimo pagrįstumą, tikslinga atskleisti įmanomai trumpiausio termino kriterijus, leidžiančius įvertinti šio santykinai apibrėžto termino trukmės tinkamumą. Įmanomai trumpiausias terminas mokslinėje jurisprudencijoje ir teismų jurisdikcijoje taip pat vartojamas kaip protingas terminas, todėl pirmiausiai tikslinga išsiaiškinti ar šios dvi sąvokos vartojamos kaip sinonimai.

Moksliniuose šaltiniuose anglų kalba (pvz.: mokslininkų R. Clayton ir H. Tomlinson[576], J. Rehman[577], F. Francioni[578] darbuose) nuosekliai nurodoma sąvoka *„reasonable time“* – pažodžiui verčiant į lietuvių kalbą reiškia „protingas terminas“. Tačiau aptartina kitokia situacija, kai minėta sąvoka vartojama lietuvių mokslinėje literatūroje ir tekstuose lietuvių kalba. Kai kurie mokslininkai, pvz.: V. Mikelėnas[579], A. Driukas ir V. Valančius[580], vartoja „protingo termino“ sąvoką. Kita vertus, tie patys civilinio proceso tyrinėtojai A. Driukas ir V. Valančius, teigdami, jog „teismas bylą turi išspręsti per kiek įmanoma trumpesnį (protingai trumpą) laiką“[581] šias sąvokas vartoja kaip sinonimus. R. Jurka[582], L. Štarienė[583], tyrinėję teisę į teisingą teismą ir analizavę Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnio 1 dalį, nurodo sąvoką „per įmanomai trumpiausią laiką“. Verta paminėti, kad mokslinėje doktrinoje[584] „įmanomai trumpiausio laiko“ požymiai įvardijami tokie patys kaip ir „protingo termino“ kriterijai (bylos sudėtingumas ir pareiškėjo bei valdžios institucijų elgesys organizuojant bylos procesą, sprendžiamų klausimų reikšmė pareiškėjui).

Autentiškame Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos (toliau – Konvencija)[585] 6 straipsnio 1 dalyje, Europos Žmogaus Teisių Teismo autentiškuose sprendimuose[586] anglų kalba vartojama sąvoka *„reasonable time“*, kurios pažodinis verti-

576 Clayton, R.; Tomlinson, H., *supra* note 74, p. 88, p. 105.

577 Rehman, J., *supra* note 75, p. 204.

578 Francioni, F. (edit.), *supra* note 83, p. 184.

579 Laužikas, E.; Mikelėnas, V.; Nekrošius, V., *Civilinio proceso teisė.* I tomas, *supra* note 16, p. 189.

580 Driukas, A.; Valančius, V., *Civilinis procesas: teorija ir praktika.* I tomas, *supra* note 316, p. 400.

581 *Ibid.,* p. 241.

582 Jurka, R., *supra* note 71, p. 34.

583 Štarienė, L., *supra* note 67, p. 17.

584 Pvz., Nevera, A.; Jurgelaitienė, G. Per ilga baudžiamojo proceso trukmė ir teisinės gynybos priemonės. *Verslo ir teisės aktualijos.* 2009, 4: 164.

585 Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, Article 6 (adopted 4 November 1950, entered into force 3 September 1953). CETS No.: 005.

586 Pavyzdžiui, bylose *JGK Statyba LDT and Guselnikovas v. Lithuania*, 5 November 2013, no. 3330/12 (ECHR); *Butkevičius v. Lithuania,* 17 January 2012, no. 23369/06 (ECHR); *Četvertakas and Others v. Lithuania,* 20 January 2009, no. 16013/02 (ECHR); *Naugžemys v. Lithuania,* 16 July 2009, no. 17997/04 (ECHR).

mas[587] į lietuvių kalbą reiškia „protingas terminas“. Autentiškame Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos vertime[588] į lietuvių kalbą vartojama sąvoka per įmanomai trumpiausią laiką. CPK 7 straipsnio 1 dalyje taip pat įtvirtinta įmanomai trumpesnio laiko sąvoka. Įstatymų leidėjas, įvardindamas „įmanomai trumpiausio laiko“ terminą, palieka teisę teismui pačiam spręsti, kokį terminą nustatyti, kad būtų teisingai ir tinkamai išnagrinėta byla ir pasiekti civilinio proceso tikslai. Tokia pati teisė paliekama nustatant ir protingą terminą. Išdėstyti argumentai leidžia daryti išvadą, kad tiek mokslinėje doktrinoje, tiek teisės aktų leidyboje sąvokos „įmanomai trumpiausias terminas“ ir „protingas terminas“ vartojami kaip sinonimai.

Siekiant nustatyti protingo termino kriterijus, reikia išsiaiškinti šio termino esmę. Protingas terminas tiesiogiai susijęs su protingumu, protingumo principu, sudarančiu pradą formuotis kitoms protingumą atitinkančioms teisinėms kategorijoms, tarp jų – procesiniams terminams.

Semantinė žodžio „protingas” reikšmė susijusi su sąvoka „protas“, kuri reiškia sąmoningo, išmintingo veikimo pagrindą[589]. Protas, jo paskirtis apibūdinama filosofinėje doktrinoje. Štai pragmatizmo atstovas ir kūrėjas V. Džeimsas (1907 m.) teigia, kad „sveikas protas nėra absoliučiai teisingas”[590], o visos mūsų teorijos yra *instrumentinės*, jos yra proto teikiami būdai *prisitaikyti* prie tikrovės[591]. I. Kantas nurodo, kad „logiškai taikomas protas ieško savo sprendinio (išvados) bendrosios sąlygos, ir pats samprotavimas yra ne kas kita, kaip sprendinys, gautas subordinuojant jo sąlygą bendrajai taisyklei“[592]. Filosofijoje protas ir iš šios sąvokos kilęs protingumas nėra laikomas konstanta, priešingai, jis suvokiamas kaip mąstymo kaita, priemonė pagrįstoms išvadoms surasti. Šiuos filosofinius postulatus eksplikuojat procesinių terminų plotmėje, aišku, kad procesinis terminas, atitinkantis protingumą, nėra konstanta, dėl to jis nėra ir negali būti apibrėžtas, nurodant jo trukmę[593]. Kiekvienoje civilinėje byloje, įvertinant procesinių terminų paskirtį siekti teisingo ir efektyvaus proceso, iš naujo svarstoma dėl termino trukmės ir nustatomas protingumo kriterijus turintis atitikti terminas. Tai paaiškina įstatymų leidėjo pasirinkimą paprastai (išskyrus atskiras bylų kategorijas) neįtvirtinti bendrų bylos išnagrinėjimo terminų.

Protingumo implikaciją teisės moksle atspindi S. Arlausko įžvalgos, kad protingumas teisėje, taip pat ir jos moralumas, pasireiškia būtent tuo, kad gerai suformuluotos teisinės taisyklės užtikrina visų galimų teisės subjektų interesų darną, neteikia nepagrįstų pranašumų nei atskiriems interesams, nei atskiriems asmenims[594]. Šis mokslininkas taip pat nuro-

587 Armalytė, O., *et al. Anglų kalbos mokomasis žodynas – English Dictionary for Speakers of Lithuanian.* Vilnius: Alma Littera, 1997, p. 524.

588 Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. *Valstybės žinios.* 1995, Nr. 40-987; Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš dalies pakeista Protokolu Nr. 11, su papildomais protokolais Nr. 1, 4, 6 ir 7. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 96-3016.

589 Lietuvių kalbos žodynas [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-09-27]. <http://www.lkz.lt/startas.htm>.

590 Džeimsas, V. *Pragmatizmas*. Vilnius: Pradai, 1995, p. 191.

591 *Ibid.,* p. 202.

592 Kantas, I. *Grynojo proto kritika.* Trečia pataisyta laida. Vilnius: Margi raštai, 2013, p. 298.

593 Tais atvejais, kai procesinis terminas apibrėžiamas, paprastai (išskyrus naikinamuosius terminus) jį galima pratęsti, atnaujinti, nes kitaip, tikėtina, terminas neatitiktų paskirties – siekti teisingo ir efektyvaus proceso.

594 Arlauskas, S., Jurisprudencijos moksliškumo kriterijai šiuolaikinėje teisės filosofijoje, *supra* note 558, p. 251.

do, jog protingumo sąvoka gali būti suprantama kaip „racionalizmas“, formaliai reiškiantis teiginių loginį pagrįstumą, o realiai – žalos, neekonomiškų veiksmų vengimą[595]. Tokia protingumo samprata gerai atsispindi procesinių terminų dimensijoje ir reiškia, kad protingas terminas privalo būti toks terminas, kurio nustatymas leistų pasiekti konsensusą individualių civilinių procesinių teisinių santykių plotmėje ir tokiu būdu suderintų skirtingus civilinio proceso polius – teisingumą ir efektyvumą. Nedera pamiršti, kad protingumas pozityviojoje teisėje įtvirtinamas kaip principas. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 1.5 str. 4 d. reglamentuoja, jog teismas, aiškindamas įstatymus ir juos taikydamas, privalo vadovautis teisingumo, protingumo ir sąžiningumo principais. Protingumo principas mokslinėje doktrinoje[596] aiškinamas kaip bendrasis teisės principas, kuris reiškia reikalavimą, kad asmuo elgtųsi apdairiai, rūpestingai, atidžiai, teisingai ir sąžiningai. Protingumo principo taikymas procesinių terminų dimensijoje įpareigoja terminus nustatančius subjektus ne tik atsižvelgti į terminų paskirtį siekti teisingo ir efektyvaus proceso, bet taip pat įvertinti civilinio proceso šalių padėtį, jų galimybes laiku atlikti procesines pareigas ir kt. Šiame kontekste atsiskleidžia, kad protingumo aiškinimas procesinių terminų plotmėje nubrėžia bendras protingo termino suvokimo gaires, tačiau to nepakanka, norint tinkamai nustatyti ir taikyti protingos trukmės procesinį terminą civiliniame procese. Šiam tikslui pasiekti būtinas protingo termino kriterijų atskleidimas, formuojantis nuoseklų šio termino taikymą.

EŽTT jurisdikcijoje[597] protingo termino sąvoka išaiškinta nurodant, kad teismo proceso trukmės pagrįstumas turi būti vertinamas atsižvelgiant į konkrečias bylos aplinkybes ir į šiuos kriterijus: bylos sudėtingumą, pareiškėjų bei valdžios institucijų elgesį nagrinėjant bylą ir į paties proceso poveikį pareiškėjo teisėms. Nepaisant to, kad „protingumo“ vertinimas kiekvienoje byloje yra reliatyvus ir specifinis, minėtais kriterijais sistemiškai vadovaujamasi nustatant, ar proceso trukmė yra protinga bei tokiu būdu sumažinant vertinimo subjektyvumą[598]. Tolimesnė įvardintų kriterijų analizė leis įvertinti jų (kriterijų) pagrįstumą protingam terminui apibūdinti. Pirmasis išskirtas protingo termino kriterijus – bylos sudėtingumas. F. Eden[599] bylos sudėtingumui įvertinti išskiria kelis aspektus: faktų sudėtingumas (atsakovų, liudytojų skaičius, ekspertų poreikis, su įrodymais susijusių klausimų sudėtingumas ir pan.), teisinių aspektų problematiškumas (jurisdikcijos klausimai, konstitucingumo, teritorijų planavimo teisinės problemos, tarptautinių sutarčių interpretacija ir kt.), procesinis sudėtingumas (bylos šalių skaičius, didelio kiekio įrodymų rinkimas ir analizė, liudytojų, pasikeitusių pavardes ir adresus, apklausa ir kt.). H. Hembach[600] įvardija analogiškus bylos sudėtingumą lemiančius faktorius, taip pat nurodydamas, kad bylos sudėtingumą lemia byloje sprendžiamo objekto teisinis įvertinimas. Minėtais aspektais pasižyminčios sudėtingos bylos nagrinėjimas turėtų reikalauti didesnių laiko sąnaudų,

595 Arlauskas, S. *Šiuolaikinės teisės filosofija*. Vilnius: Charibdė, 2011, p. 96.

596 Jankauskas, K. *Teisės principų samprata ir jos įtvirtinimas konstitucinėje jurisprudencijoje.* Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2005, p. 53.

597 *Igarienė and Petrauskienė v. Lithuania,* 21 July 2009, no. 26892/05 (ECHR); *Frydlender v. France,* 27 June 2000, no. 30979/96 (ECHR); *Atanasovic v. The Former Yugoslav Republic of Macedonia*, 22 December 2005, no. 13886/02 (ECHR); *Parizov v. The former Yugoslav Republic of Macedonia*, 7 February 2008, no. 14258/03 (ECHR).

598 Edel, F., *supra* note 12, p. 34.

599 *Ibid.,* p. 40–41.

600 Hembach, H., *supra* note 12.

o netgi žymiai ilgesnis nei įprastas bylos nagrinėjimo terminas gali būti laikomas tinkamu terminu. Štai *Gromzig v. Germany*[601] bylos nagrinėjimas truko 16 metų ir 6 mėnesius. EŽTT konstatavo, kad šioje byloje teismas sprendė ypatingai sudėtingus nuosavybės teisių atkūrimo klausimus. Be kitų šios bylos nagrinėjimą užtęsusių faktorių, bylos sudėtingumas buvo vienas iš pagrindų pripažinti bylos nagrinėjimo trukmę tinkama. *Buyukkol v. Turkey*[602] byloje EŽTT nustatė, kad bylos sudėtingumas pasireiškė renkant įrodymus, įteikiant procesinius dokumentus, dėl to nutarė, jog daugiau nei 6 metų bylos nagrinėjimo trukmė atitinka protingo termino reikalavimus. Kita vertus, gali būti nustatyta, kad bylos nagrinėjimas užsitęsė ne dėl bylos sudėtingumo. Štai spręsdamas reikalavimą byloje *Guisset v. France*[603] EŽTT konstatavo, kad procesas trukęs daugiau nei 8 metus, užsitęsė dėl teismo neveikimo, neįžvelgė bylos sudėtingumo aspektų ir pripažino, kad buvo pažeistas reikalavimas bylas nagrinėti per įmanomai trumpiausią terminą. Taigi bylos sudėtingumas yra vienas iš kriterijų, vertinant bylos trukmės tinkamumą.

Antrasis EŽTT pateiktas tinkamos trukmės terminą apibūdinantis kriterijus – pareiškėjų elgesys nagrinėjant bylą. Pareiškėjo elgesys yra objektyvus faktorius, kuris negali būti priskiriamas valstybės atsakomybei ir į kurį turi būti atsižvelgiama vertinant, ar bylos nagrinėjimo terminas atitinka protingos trukmės termino reikalavimą pagal Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 str. 1 d.[604] Šalys gali daryti įtaką proceso trukmei įvairiais būdais: prašymai atidėti teismo posėdį, pratęsti terminus; teisininkų pakeitimas; papildomų įrodymų teikimas; neatvykimas į teismo posėdį[605] ir kt. Šalių elgesys konfrontuojantis su efektyviu bylos nagrinėjimu gali lemti bylos vilkinimą dėl jų pačių (šalių) elgesio. Nustatęs pareiškėjo kaltę dėl užsitęsusio proceso, EŽTT gali pripažinti, kad bylos nagrinėjimo terminas atitinka reikalavimą bylą išnagrinėti per įmanomai trumpiausią terminą. Tai reiškia, kad pareiškėjas negali skųstis dėl per ilgos civilinės bylos nagrinėjimo trukmės, jeigu bylos nagrinėjimas užsitęsė dėl jo kaltės. Minėtoje *Gromzig v. Germany*[606] byloje nagrinėjimas truko 16 metų ir 6 mėnesius. EŽTT konstatavo, kad šioje byloje teismas sprendė ypatingai sudėtingus nuosavybės teisių atkūrimo klausimus. Be to, bylos trukmę lėmė netinkamas pareiškėjo elgesys, ypač bylą sprendžiant apeliacinės instancijos teisme. Pareiškėjas mažiausiai 11 kartų teikė prašymus pratęsti terminus papildomai informacijai pateikti, 16 kartų tikslino ar didino pareiškimo reikalavimus, 14 kartų keitė savo teisinius atstovus, dėl ko taip pat užsitęsdavo procesas, nes nauji atstovai turėdavo susipažinti su byla. Pareiškėjas keletą kartų teikė skundus dėl savo atstovų, kurių vėliau atsisakydavo, 18 kartų reiškė nušalinimus ekspertams ir teisėjams. Įvertinęs byloje sprendžiamų klausimų sudėtingumą ir netinkamą pareiškėjo elgesį, EŽTT konstatavo, kad bendrą proceso trukmę galima laikyti tinkama, t. y. nepažeistas reikalavimas bylą išnagrinėti per įmanomai trumpiausią terminą. Kita vertus, gali būti nustatyta, kad bylos nagrinėjimo trukmei įtakos turėjo pareiškėjo elgesys (bylos nagrinėjimas atidėtas pareiškėjo prašymu), tačiau tai gali būti nepakankamas pagrindas pripažinti, jog bylos nagrinėjimo

601 *Gromzig v. Germany,* 4 February 2010, no. 13791/06 (ECHR).

602 *Buyukkol v. Turkey,* 4 October 2011, no. 24280/09 (ECHR).

603 *Guisset v. France,* 26 September 2000, no. 33933/96 (ECHR).

604 Hembach, H., *supra* note 12; Edel, F., *supra* note 12, p. 55.

605 Edel, F., *op cit.*, p. 52.

606 *Gromzig v. Germany,* 4 February 2010, no. 13791/06 (ECHR).

trukmė atitiko įmanomai trumpiausią terminą. Antai *Capuano v. Italy*[607] byloje, kurios nagrinėjimas trukęs nuo 1977 m., o iki 1987 m. dar nebuvo baigtas, EŽTT nustatė, jog dėl pareiškėjos kaltės procesas užtruko tik vienerius metus, visais kitais atvejais pareiškėja elgėsi itin atsakingai ir aktyviai. Dėl to sprendė, kad teismai pažeidė reikalavimą bylą nagrinėti per įmanomai trumpiausią terminą. Taigi EŽTT vertinant būtent pareiškėjo skundą dėl termino trukmės, pareiškėjo elgesys yra svarbus kriterijus, nustatant bylos nagrinėjimo termino trukmės tinkamumą.

Trečiasis įvardintas protingo termino kriterijus, nuo kurio priklauso tinkamos trukmės bylos išnagrinėjimo terminas – valdžios institucijos, kurios dalyvauja procese, ar kitaip susijusios su bylos nagrinėjimu (pavyzdžiui, turinčios pateikti informaciją), ir teismo pastangos bei galimybės efektyviai išnagrinėti bylą. Valdžios institucijų, tarp jų – teismo, daroma įtaka proceso trukmei gali pasireikšti įvairiais būdais: reikalingų duomenų, informacijos nepateikimas teismui; tyrimo neatlikimas iki teismo posėdžio; teismo delsimas pasiruošti procesui apklausiant liudytojus ar paskiriant ekspertus; pranešimų neįteikimas; nepranešimas apie teismo posėdį vienai iš šalių; teismo delsimas išreikalauti įrodymus; delsimas paskirti teismo posėdį[608] ir kt. Teismo suinteresuotumas kiek įmanoma greičiau išspręsti bylą nereiškia, kad byla turi būti sprendžiama atmestinai ir kad sprendimo siekiama bet kokiomis priemonėmis. Teismas visada turi siekti teisingo ir efektyvaus bylos išsprendimo. Dėl to iškilus bylos vilkinimo grėsmei, teismas turėtų imtis priemonių ir pats būti atsakingas, kad byla būtų išspręsta per tinkamos trukmės terminą. Antai *Arsov v. The former Yugoslav Republic of Macedonia*[609] byloje, kurios nagrinėjimas truko 11 metų, EŽTT nustatė, kad teismas buvo ypač pasyvus nagrinėjant bylą, ir tai lėmė reikalavimo bylas nagrinėti per įmanomai trumpiausią terminą pažeidimą. Kaip minėta, kitų institucijų dalyvavimas ar jų sprendimų būtinybė civilinės bylos išsprendimui taip pat gali turėti įtakos bylos trukmei. Štai *Breiler v. Germany*[610] išsprendimas trijose teisminėse instancijose truko apie 5 metus ir 11 mėnesių. EŽTT įvertinęs, kad bylos nagrinėjimas apeliacinės instancijos teisme užtruko keturis metus dėl Konstitucinio Teismo išvados, taip pat atsižvelgęs į pareiškėjo šešių mėnesių delsimą kreiptis dėl tolimesnio bylos nagrinėjimo, sprendė, jog bendra bylos nagrinėjimo trukmė atitinka protingo termino kriterijus. Šioje byloje ilgiausiai užtruko Konstitucinio Teismo išvados gavimas, dėl kurio užsitęsė procesas. Nustatant tinkamos trukmės terminą bylai išnagrinėti, turi būti vertinami valdžios institucijų veiksmai. Pernelyg ilgai užtrukęs procesas gali sąlygoti valstybės civilinę atsakomybę dėl per ilgos proceso trukmės, tačiau „valstybės atsakomybė jokiu būdu neturi būti painiojama su asmenine teisėjo atsakomybe“[611].

Ketvirtas išskirtas „protingo termino“ kriterijus – proceso poveikis proceso dalyvio teisėms. Pernelyg užtrukęs procesas gali prarasti prasmę. Dėl to, jeigu ilgai užtrukęs bylos išsprendimas bus pavėluotas ir neturės reikšmės proceso dalyvio teisėms, tai nebus pagrindo tokį bylos nagrinėjimo terminą pavadinti tinkamu. EŽTT laiko, kad svarbiausiems dalykams turi būti skiriamas ypatingas dėmesys, pavyzdžiui, pensijų, pašalpų ginčams, by-

607 *Capuano v. Italy,* 19 May 1987, no. 9381/81 (ECHR).

608 Edel, F., *supra* note 12, p. 58–60.

609 *Arsov v. The former Yugoslav Republic of Macedonia,* 19 October 2006, no. 44208/02 (ECHR).

610 *Breiler v. Germany,* 16 September 2010, no. 16386/07 (ECHR).

611 Hembach, H., *supra* note 12. Valstybės civilinė atsakomybė dėl per ilgos civilinio proceso trukmės bus analizuojama disertacijos IV dalyje.

linėjimuisi dėl vaikų globos, darbo ginčams, veiksnumo nustatymui, kompensacijų priteisimui nukentėjusiems avarijų metu[612]. Svarstant, ar bylos nagrinėjimo trukmę galima laikyti protingu terminu, reikia ne tik integraliai įvertinti visus aptartus kriterijus, bet taip pat singuliariai vertinti kiekvienos bylos situaciją, nes ta pati bylos nagrinėjimo trukmė vienu atveju gali būti laikoma tinkamu bylos sprendimo terminu, kitu atveju – bylos vilkinimu.

EŽTT, spręsdamas, ar bylos išnagrinėjimo terminą galima laikyti įmanomai trumpiausiu terminu, įvertina aukščiau analizuotus protingo termino kriterijus atskiros bylos kontekste, kas lemia diferencinę protingo termino trukmę skirtingose bylose. Aukščiau minėti pavyzdžiai bei kitų bylų nagrinėjimas, kurių nagrinėjimo trukmė skirtinga, pvz.: *Juričić v. Croatia*[613] (procesas truko mažiau nei metus); *Hokkanen v. Finland*[614] (1 metai ir 6 mėnesiai); *Bevacqua and S. v. Bulgaria*[615] (2 metai ir trys savaitės); *Aleksandr Ponomarev v. Russia*[616] (5 metai ir du mėnesiai), parodo, kad skirtingą bylų nagrinėjimo trukmę EŽTT gali pripažinti atitinkančia protingo termino kriterijus.

Minėtina, kad EŽTT praktika atskleidžia ir tai, jog uždelsti atskirų proceso veiksmų atlikimo laikotarpiai gali būti nepripažinti teisės į teisingą bylos išnagrinėjimą per įmanomai trumpiausią terminą pažeidimu, jeigu visas bylos išnagrinėjimo terminas yra trumpas, byloje kilo sudėtingų klausimų, konstatuotas netinkamas pareiškėjo elgesys ar yra kitų protingą terminą atitinkančių kriterijų. Tokios EŽTT jurisdikcijos tendencijos vertintinos teigiamai. Sprendžiant, ar bylos nagrinėjimas truko įmanomai trumpiausią terminą, svarbu ne tiek proceso trukmė, kiek aplinkybės, lėmusios bylos nagrinėjimo proceso trukmę. Terminai, kaip žinia, yra integralios civilinio proceso teisės sistemos dalis, kas suponuoja pareigą terminus procesiniams veiksmams atlikti taikyti sistemiškai, kitų procesinių institutų plotmėje, įvertinant individualią bylos situaciją, leidžiant įgyvendinti teisę į teisminę gynybą ir siekiant apginti pažeistą materialinę subjektinę teisę.

Kita vertus, EŽTT praktikoje yra atvejų, kai atskiri proceso uždelsimo periodai gali nulemti teisės į teisingą bylos išnagrinėjimą per įmanomai trumpiausią terminą pažeidimą, net jeigu bendra proceso trukmė nebuvo per ilga (pvz., *M. T. Popovici v. Romania*[617]). Tokią poziciją galima paaiškinti tuo, kad civilinės bylos nagrinėjimą sudaro atskirų procesinių veiksmų, atliekamų per tam tikrus procesinius terminus, visuma. Nepagrįstai uždelsus atlikti atitinkamus procesinius veiksmus, pažeidžiamas tam veiksmui atlikti skirtas terminas. Kitaip tariant, procesinio veiksmo atlikimo terminas neatitinka protingo termino kriterijų, dėl ko negalima pateisinti procesinio veiksmo užsitęsimo. Tokiu atveju atsiranda pareigos per nustatytus terminus atlikti procesinius veiksmus pažeidimas, kuris negali būti toleruojamas ir sudaro pagrindą konstatuoti teisės į teisminę gynybą per įmanomai trumpiausią terminą pažeidimą.

612 Hembach, H., *supra* note 12.

613 *Juričić v. Croatia*, 26 July 2011, no. 58222/09 (ECHR).

614 *Hokkanen v. Finland,* 23 September 1994, no. 19823/92 (ECHR).

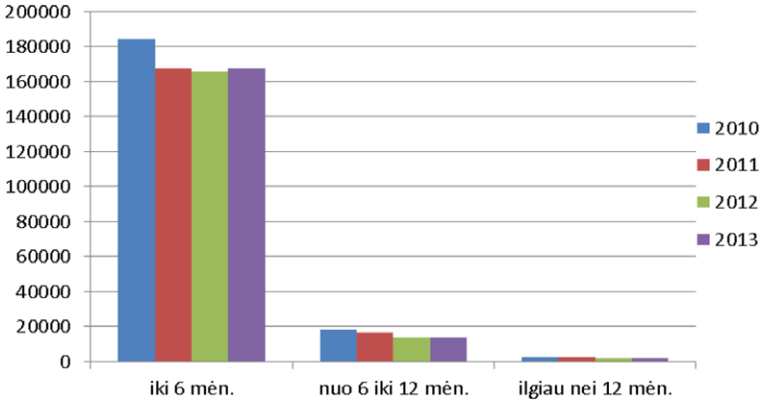
615 *Bevacqua and S. v. Bulgaria,* 12 June 2008, no. 71127/01 (ECHR).

616 *Aleksandr Ponomarev v. Russia,* 6 December 2011, no. 8235/03 (ECHR).

617 *M. T. Popovici v. Romania,* 27 October 2009, no. 34071/06 (ECHR).

Išdėstytos aplinkybės leidžia teigti, kad įmanomai trumpiausias terminas yra individualios bylos situacijos nulemtas diferencinės trukmės terminas, vertinamas pagal protingo termino kriterijus (bylos sudėtingumą, pareiškėjų bei valdžios institucijų elgesį nagrinėjant bylą ir paties proceso poveikį pareiškėjo teisėms), kuriuo siekiama teisingo ir efektyvaus proceso. Analizuoti protingo termino kriterijai apima įvairius veiksnius, kurie daro įtaką proceso trukmei, į kuriuos turi būti atsižvelgta siekiant teisingo ir efektyvaus proceso, dėl to jie laikytini tinkamais kriterijais vertinant, ar bylos nagrinėjimo trukmė atitinka įmanomai trumpiausio termino reikalavimus.

Išanalizavus įmanomai trumpiausio termino kriterijus, atskleidžiančius galimą įmanomai trumpiausio termino trukmę, tikslinga pateikti ir įvertinti Lietuvoje per įmanomai trumpiausius terminus nagrinėjamų civilinių bylų trukmės tinkamumą. Duomenys apie bendrą civilinių bylų nagrinėjimo trukmę atskleis civilinių bylų, kurioms išnagrinėti terminas nenustatytas, išnagrinėjimo terminus. Pagal Nacionalinės teismų administracijos duomenis[618], civilinės bylos dažniausiai išanalizuojamos ir jose sprendimas priimamas per 6 mėnesius. Tai iliustruoja diagrama ir lentelė.

1 diagrama. Civilinių bylų (išreikštų vienetais) nagrinėjimo trukmė (mėnesiais).
Šaltinis: sudaryta autorės

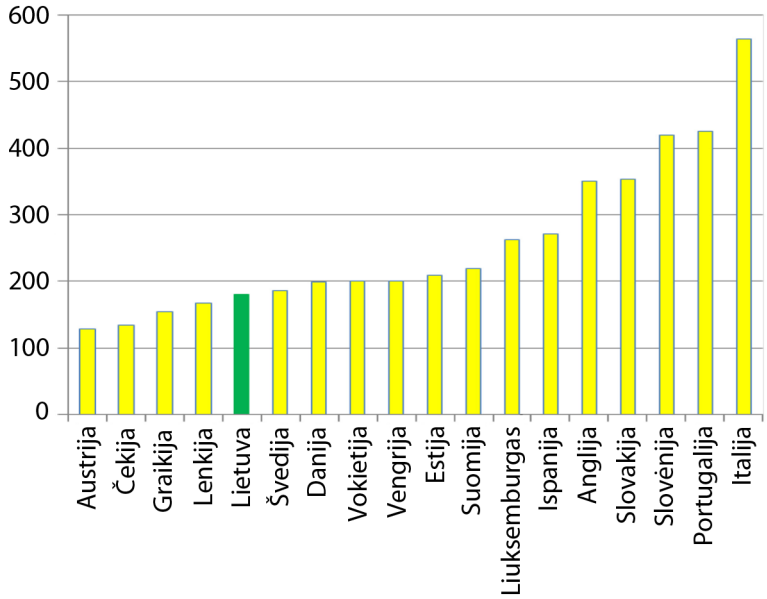
618 Lietuvos Respublikos teismų ir teismų savivaldos institucijų 2013 metų veiklos apžvalga, *supra* note 6, p. 28, antro priedo p. 59; Lietuvos Respublikos teismų ir teismų savivaldos institucijų 2012 metų veiklos apžvalga, *supra* note 6, p. 13, p. 17, trečio priedo p. 10; Lietuvos Respublikos teismų ir teismų savivaldos institucijų 2011 metų veiklos apžvalga, *supra* note 6, p. 17, p. 20, p. 28; Lietuvos Respublikos teismų ir teismų savivaldos institucijų 2010 metų veiklos apžvalga, p. 17, p. 20, p. 28. *Nacionalinė teismų administracija* [interaktyvus]. Vilnius, 2011 [žiūrėta 2012-11-06]. <http://www.teismai.lt/dokumentai/apzvalga_2010_88_psl.pdf>; Lietuvos Respublikos teismų ir teismų savivaldos institucijų 2009 metų veiklos apžvalga, p. 21, p. 24, p. 40. *Nacionalinė teismų administracija* [interaktyvus]. Vilnius, 2010 [žiūrėta 2012-11-06]. <http://www.teismai.lt/dokumentai/bendroji_informacija/teismu%20veiklos%20apzvalga2009_aktuali.pdf>.

2 lentelė. Civilinių bylų (išreikštų vienetais) nagrinėjimo trukmė (mėnesiais).

Terminas	2010 m. bylos	2011 m. bylos	2012 m. bylos	2013 m. bylos
iki 6 mėn.	184602	167493	166011	167695
nuo 6 iki 12 mėn.	18237	16653	13998	13553
ilgiau nei 12 mėn.	2584	2326	1868	1814

Šaltinis: sudaryta autorės

Statistiniai duomenys patvirtina, kad Lietuvoje daugumos civilinių bylų pirmojoje instancijoje nagrinėjimas trunka iki 6 mėnesių, t. y. iki 180 dienų. Tuo tarpu vadovaujantis tarptautinės Ekonominio bendradarbiavimo ir plėtros organizacijos (toliau taip pat angliškas sutrumpinimas – OECD) pateikta informacija[619], OECD priklausančiose šalyse vidutinis civilinių bylų nagrinėjimas pirmosios instancijos teismuose trunka apie 240 dienų. Detalesni duomenys pateikiami diagramoje ir lentelėje.

3 diagrama. Lietuvoje ir kitose valstybėse pirmojoje instancijoje nagrinėjamų civilinių bylų trukmės palyginimas (trukmė nustatyta dienomis).
Šaltinis: sudaryta autorės

619 OECD Economics Department Policy Notes. What Makes Civil Justice Effective? *supra* note 11, p. 11.

4 lentelė. Lietuvoje ir kitose valstybėse pirmojoje instancijoje nagrinėjamų civilinių bylų trukmės palyginimas (trukmė nustatyta dienomis).

Lietuva	Austrija	Čekija	Graikija	Lenkija	Švedija	Danija	Vokietija	Vengrija
180 d.	129 d.	135 d.	155 d.	167 d.	186 d.	199 d.	200 d.	200 d.
Estija	**Suomija**	**Liuksemburgas**	**Ispanija**	**Anglija**	**Slovakija**	**Slovėnija**	**Portugalija**	**Italija**
209 d.	219 d.	262 d.	272 d.	350 d.	354 d.	420 d.	425 d.	564 d.

Šaltinis: sudaryta autorės

Šie duomenys liudija, kad Lietuvos Respublika yra viena iš pirmaujančių Europos valstybių pagal trumpiausią civilinių bylų nagrinėjimo trukmę.

Tęsiant mintį apie civilinių bylų, nagrinėjamų per įmanomai trumpiausius terminus, trukmės tinkamumą, reikia pasidžiaugti, kad Lietuvoje didžiosios dalies bylų išnagrinėjimas per 6 mėnesius iš esmės atitinka įprastiniam bylų nagrinėjimui (išskyrus CPK nustatytus terminus atskirų kategorijų byloms) skirtus procesinius terminus. Tokią išvadą galima pagrįsti įvertinus įstatymų nustatytus procesinius terminus atskiriems procesiniams veiksmams atlikti. Terminas ieškinio trūkumams ištaisyti turi būti ne trumpesnis nei 7 dienos (CPK 138 str., 115 str. 2 d.); atsiliepimai į ieškinį turi būti pateikti per 14, 30 ar, išimtiniais atvejais, per 60 dienų (CPK 142 str. 1 d.); klausimą dėl parengiamojo posėdžio paskyrimo teismas turi išspręsti per 14 dienų nuo atsiliepimų gavimo dienos (CPK 28 str. 2 d.); parengiamasis posėdis turi įvykti ne vėliau kaip per 30 dienų nuo nutarties skirti parengiamąjį posėdį priėmimo dienos (CPK 228 str. 2 d.); sprendimas priimamas ir paskelbiamas ne vėliau kaip per 20 dienų (CPK 269 str. 1 d.). Minėtų terminų visuma atitinka bylos išnagrinėjimą iki 6 mėnesių, tuo labiau, kad reikia įvertinti teismo diskreciją atnaujinti terminus tam tikriems procesiniams veiksmams atlikti, teisę atidėti posėdį, šalių ir dalyvaujančių byloje asmenų teisę apskųsti teismo nutartis ir pan. Visos šios aplinkybės sąlygoja, kad civilinės bylos išnagrinėjimą per 6 mėnesių terminą galima laikyti savalaikiu bylos išnagrinėjimu, kai pasiekiamas teisingas ir efektyvus procesas, kurio metu įgyvendinama teisė į teisminę gynybą, apginama pažeista ar ginčijama materialinė subjektinė teisė. Be to, civilinės bylos nagrinėjimas, trukęs ilgiau nei 6 mėnesius ar metus, taip pat gali būti laikomas bylos išsprendimu per įmanomai trumpiausią terminą, įvertinus aukščiau išanalizuotus šio termino kriterijus ir EŽTT jurisdikciją[620].

Išdėstyti argumentai leidžia daryti išvadą, kad procesinių terminų reglamentavimas, kuriuo įpareigojama bylas nagrinėti per įmanomai trumpiausią terminą, atitinka tarptautines civilinio proceso tendencijas, yra tinkamas ir įgyvendinamas Lietuvos teismų jurisdikcijoje, siekiant teisingo ir efektyvaus civilinio proceso.

620 Pvz., Kauno apygardos teismo teisėjo 2010 m. rugpjūčio 3 d. nutartis civilinėje byloje *M. M. M., A. M. v. Lietuvos Respublikos valstybė, atstovaujama Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos* (bylos Nr. 2-1357-260/2010); Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. liepos 21 d. nutartis civilinėje byloje *L. M. v. UAB „Felicija"* (bylos Nr. 2-1998/2011); Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. birželio 26 d. nutartis civilinėje byloje *K. S. v. Vilniaus Gedimino technikos universitetas* (bylos Nr. 2S-615-464/2010).

3.1.2. Procesiniai terminai atskirų kategorijų civilinėms byloms išnagrinėti

Lietuvoje įstatymų leidėjas imperatyviai įtvirtina konkrečius procesinius terminus atskirų kategorijų byloms išnagrinėti, tokiu būdu apibrėždamas šių bylų nagrinėjimo trukmę. Siekiant ištirti atskirų kategorijų byloms nustatytų procesinių terminų trukmės tinkamumą, tikslinga aptarti, kokioms civilinių bylų grupėms išnagrinėti įstatymų leidėjas nustato terminus, atskleisti, ar esamu procesinių terminų trukmės reglamentavimu teisminėje jurisdikcijoje gali būti pasiekiami terminų tikslai – teisingas ir efektyvus civilinis procesas.

Civilinių bylų išnagrinėjimo terminai yra nustatyti toms byloms, kuriomis sprendžiami socialiai jautresni klausimai, su analizuojamomis problemomis susiję tam tikra prasme silpnesnės šalies (pvz. darbuotojo) interesai, kai ginčo išsprendimo rezultatas turės įtakos silpnesniems visuomenės nariams (pvz., vaikui, nustatant jo gyvenamąją vietą), ar ginčas, susijęs su visuomenės interesais. Tokioms byloms priskirtinos darbo teisinių santykių bylos, bylos, kylančios iš šeimos teisinių santykių, bylos dėl teismo leidimų išdavimų ir faktų pavirtinimo, viešųjų pirkimų bylos, įmonių bankroto bylos (įstatymas gali numatyti ir kitas), kurioms išspręsti, be kita ko, yra nustatyti konkretūs terminai. Civilinio proceso teisės doktrinoje teigiama, kad minėtos bylos pasižymi viešuoju interesu, o „teisėjas yra įpareigojamas imtis visų būtinų priemonių, kad būtų išaiškintos bylos aplinkybės <…>"[621], be to tokiose bylose teismas turi aktyviai veikti, siekdamas teisingai ir efektyviai išnagrinėti sprendžiamą klausimą. Šiuo metu CPK galiojantis tokių bylų trukmės teisinis reguliavimas (nustatant konkrečiai apibrėžtus terminus) suponuoja prielaidą, kad procesiniai terminai yra viena iš priemonių efektyviam procesui pasiekti. Šiame kontekste kyla klausimas, ar vien trumpos trukmės procesinių terminų nustatymas ir įpareigojimas jų laikytis gali užtikrinti ne tik efektyvų, bet ir teisingą ginčo išsprendimą. Disertacijos 1.4 skyriuje atskleista procesinių terminų paskirtis – užtikrinti teisingą ir efektyvų procesą – įpareigoja nustatyti tokį terminų reglamentavimą, kuriuo būtų realizuota teisė į teisminę gynybą ir apginta pažeista materialinė subjektinė teisė. Tolimesnės analizės pagrindu bus siekiama atskleisti, ar dabartinis procesinių terminų reglamentavimas atskirų kategorijų byloms, kuriose sprendžiami socialiai jautresni klausimai, išnagrinėti atitinka procesinių terminų paskirtį, t. y. ar tokiu reglamentavimu įmanoma pasiekti teisingą ir efektyvų procesą. Dėl ribotos disertacijos apimties bus analizuojami procesiniai terminai, skirti darbo ir šeimos teisinių santykių byloms išspręsti.

Kita bylų grupė, kurioms išnagrinėti nustatyti procesiniai terminai, sprendžiamos supaprastinta tvarka, o įstatymų nustatytais atvejais – užpildant patvirtintos formos procesinius dokumentus. Pastarąja tvarka nagrinėjamos bylos dėl daikto valdymo pažeidimų, bylos dėl teismo įsakymo išdavimo, prašymai ir pareiškimai bylose dėl hipotekos ar įkeitimo teisinių santykių, bylos sprendžiamos dokumentinio proceso tvarka. Supaprastinto proceso taisyklės įpareigoja pateikti tik esminę bylos informaciją, atsisakyti liudytojų, atsisakyti kitų įprastam procesui būdingų teisinių procedūrų[622], kas sudaro sąlygas trumpos trukmės procesui. Kai kurių mokslininkų nuomone (pvz., S. Croley[623]),

621 Norkus, R. *Supaprastintas civilinis procesas*. Vilnius: Justitia, 2007, p. 21.

622 Croley, S. Summary Jury Trials in Charleston County South Carolina. *Loyola of Los Angeles Law Review*. 2008, 41(4): 1586; Lambros, T. D. Summary Jury Trial: An Effective Aid to Settlement. *Judicature*. 1993, 77(1): 7.

623 Croley, S., *op. cit.*, p. 1586–1588.

supaprastintu procesu siekiama sudaryti sąlygas šalims susipažinti su faktinėmis aplinkybėmis, leisti joms pačioms įvertinti esamą situaciją, neapribojant galimybės toliau ginčą spręsti įprasta civilinio proceso tvarka. Kitaip sakant, supaprastintas procesas yra tam tikra civilinio proceso forma, kurią gali pasirinkti bylos šalys, taip pat bylos šalių valia gali būti pereita prie įprasto civilinės bylos nagrinėjimo pagal bendras civilinio proceso taisykles. Supaprastinto proceso tvarka nagrinėjamų bylų sprendimas paspartinamas „ribojant bylos medžiagos tyrimą, įrodinėjimo priemones, suteikiant teismui daugiau laisvių veikti savo nuožiūra parenkant bylos nagrinėjimo formą ir tvarką arba sudarant galimybes kreditoriui gauti vykdomąjį dokumentą nepateikus nei vieno įrodymo“[624], taip pat nustatant konkrečius bylų išnagrinėjimo terminus. Atsižvelgiant į ribotą disertacijos apimtį, į kai kurių procesinių klausimų (teismo įsakymo išdavimo[625]) sprendimą automatizuotu būdu, įvertinant, jog kai kurie supaprastinta tvarka teismo sprendžiami klausimai (pvz., prašymų dėl hipotekos sprendimas) neturi ginčo elemento[626], supaprastinta tvarka nagrinėjamoms byloms nustatytų procesinių terminų tinkamumui įvertinti bus analizuojami procesiniai terminai, skirti daikto valdymo pažeidimo byloms išspręsti. Toliau tiriami procesiniai terminai, nustatyti byloms dėl socialiai jautresnių klausimų (susijusių su darbo, šeimos teisiniais santykiais) išspręsti ir sprendimui dėl daikto valdymo pažeidimo priimti, bendrai bus vadinami procesiniais terminais atskirų kategorijų byloms išnagrinėti.

Prieš pradedant analizuoti CPK nustatytų procesinių terminų trukmės tinkamumą praktiniam atskirų kategorijų bylų nagrinėjimui, tikslinga ištirti kai kurių atskirų kategorijų bylų nagrinėjimo trukmės ypatumus kai kuriose užsienio valstybėse. Siekiant atskleisti bendras atskirų kategorijų bylų nagrinėjimo tendencijas užsienio valstybėse, atsižvelgiant į tai, kad ne visada atskirų kategorijų bylos nagrinėjamos išimtine tvarka, pasirinktoje valstybėje dažniausiai tiriama vienos bylų kategorijos nagrinėjimo trukmė.

Vokietijoje. Vokietijos CPK nenustato procesinių terminų darbo byloms, byloms, kylančioms iš šeimos teisinių santykių, ar kitoms civilinėms byloms išnagrinėti. Siekiant atskleisti, kokia tvarka nagrinėjamos atskirų kategorijų bylos ir kiek gali užtrukti jų nagrinėjimas teisme, kaip atskirų kategorijų bylų pavyzdys bus analizuojami darbo bylų nagrinėjimo ypatumai. Kaip teigia M. Weiss[627], Vokietijoje, be bendros kompetencijos (civilinių ir baudžiamųjų) teismų ir Federacinio Aukščiausiojo Teismo, veikia specialios jurisdikcijos teismai: administraciniai, darbo, socialinės apsaugos, mokesčių ir patentų teismai. Kiekvienos specializacijos teismų sistema turi savo Aukščiausiąjį Teismą: Fede-

624 Norkus, R., *supra* note 621, p. 21.

625 Nacionalinės teismų administracijos duomenimis, teismo įsakymo išdavimo proceso automatizavimo modulis buvo sukurtas 2010 m. birželio 1 d., kuriuo naudojantis teismo įsakymas išduodamas per 2 darbo dienas. Nacionalinės teismų administracijos 2011-08-25 raštas Nr. 4R-1296-(6.9) „Dėl duomenų pateikimo“.

626 Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija yra numačiusi kai kurias šiuo metu teismų atliekamas ginčo elemento neturinčias funkcijas peržiūrėti ir deleguoti kitoms institucijoms (Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2014 m. balandžio 28 d. įsakymas Nr. 1R-144 „Dėl teismams nebūdingų funkcijų peržiūros įgyvendinimo priemonių plano patvirtinimo“. Įsakymas nėra viešai paskelbtas). Tai suponuoja klausimą, ar teismui priskirtų funkcijų, tiesiogiai nesusijusių su ginčo sprendimu, atlikimas (pvz., prašymų dėl hipotekos registravimo sprendimas) gali būti laikomas atskirų kategorijų byla. Vis tik pastarasis aspektas nepatenka į disertacijos tyrimo objektą ir plačiau nebus analizuojamas.

627 Weiss, M., *supra* note 86, p. 793–794.

racinis Darbo Teismas, Federacinis Socialinės Apsaugos Teismas, Federacinis Administracinis Teismas ir t. t. Specializuota teismų sistema sąlygoja atitinkamų kategorijų bylų nagrinėjimą – atskirų kategorijų bylos specializuotuose teismuose nagrinėjamos nuo pirmos iki kasacinės instancijos. Štai Vokietijos Darbo teismai (pirmos instancijos Darbo teismas, apeliacinės instancijos Darbo teismas ir Federacinis Darbo Teismas) nagrinėja visus ginčus, kilusius iš darbo teisinių santykių (individualius, kolektyvinius ir kt.). Specializuotame Darbo teisme procesas vyksta iš esmės taip pat, kaip ir bendrosios kompetencijos teismuose, išskyrus kelias išimtis, kurios turi užtikrinti paprastą, operatyvų ir pigų procesą[628]. Darbo teisme procesas pradedamas taikinamuoju posėdžiu, kuriame teismas aktyviai dalyvauja, siekdamas padėti šalims surasti bendrą kompromisą. Esant poreikiui, paskiriamas kitas taikinamasis posėdis (apie 30 procentų bylų išsprendžiama taikinamojo posėdžio metu). Nepavykus šalių sutaikyti, teisėjas privalo bylą parengti nagrinėti teismo posėdyje taip, kad esant galimybei byla būtų išnagrinėta vieno teismo posėdžio metu. Rengdamasis bylos nagrinėjimui teisėjas gali pakviesti liudytojus, ekspertus, išreikalauti visus susijusius dokumentus, apklausti šalis. Laikotarpis prašymams pareikšti ir reikalavimams įvykdyti yra trumpesnis nei įprasta bendros kompetencijos teismuose nagrinėjant civilines bylas. Minėtos aplinkybės lemia tai, kad trečdalis darbo bylų išnagrinėjama per tris mėnesius[629], kita didžioji darbo bylų dalis paprastai išnagrinėjama per šešis mėnesius, kas įrodo efektyvų darbo ginčų sprendimą[630]. Pateikti argumentai leidžia reziumuoti, jog Vokietijoje darbo bylų nagrinėjimo efektyvumą lemia specializuoti teismai, teisėjo procesinis aktyvumas, veiksminga taikinimo procedūra, bet ne procesinių terminų šių kategorijų byloms išnagrinėti įtvirtinimas.

Kalbant apie supaprastinto proceso tvarka nagrinėjamas bylas, minėtinas mokėjimo įsakymas (pagal CPK nuostatas, tai atitinka teismo įsakymą). Vokietijos CPK 689 str. 1 d. įtvirtina, kad teismas mokėjimo įsakymą išduoda ne vėliau kaip kitą darbo dieną, kai išsprendžiamas pareiškimo priėmimo klausimas. Mokėjimo įsakymo išdavimo operatyvumą galima sieti su šio dokumento specifika. Kaip teigia B. Sujecki[631], prašyme išduoti mokėjimo įsakymą turi būti nurodyta aktuali informacija apie ginčo šalis ir teismą, kuriam paduodamas prašymas. Pareiškėjui nereikia detaliai išdėstyti ginčo esmės, nereikia pridėti įrodymų, pareiškimas teikiamas pareiškėjo gyvenamosios vietos teismui. Netiriant pareiškimo pagrįstumo, Vokietijoje elektroniniu būdu patikrinamas prašymo išduoti mokėjimo įsakymą formos ir turinio tinkamumas, o nenustačius prašymo trūkumų, teismas išduoda mokėjimo prašymą[632]. Supaprastinta ir automatizuota mokėjimo įsakymo išdavimo procedūra lemia efektyvų mokėjimo įsakymo išdavimą, kuriam nustatytas vienos darbo dienos procesinis terminas.

Prancūzijoje. Prancūzijos civilinio proceso kodeksas[633] (toliau – Prancūzijos CPK) nenustato procesinių terminų atskirų kategorijų byloms (pvz. dėl darbo teisinių santykių)

628 Weiss, M., *supra* note 86, p. 800.

629 *Ibid.,* p. 802.

630 Zimmermann, H. Labour Jurisdiction in the Federal Republic of Germany [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-10-05]. <http://www.ealcj.org/docs/germanysummary.pdf>.

631 Sujecki, B. The German Electronic Order for Payment Procedure. *Digital Evidence and Electronic Signature Law Review*. 2007, 51(4): 52.

632 Ibid.

633 Code de procedure civile [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-10-04]. <http://www.legifrance.gouv.fr/

nagrinėti, tačiau numato, kad kai kurias bylas nagrinėja specializuoti teismai. Pavyzdžiui, Prancūzijos CPK nenustatyti terminai darbo ginčams išnagrinėti bendros kompetencijos teismuose, tačiau įtvirtinta nuostata, kad bylas dėl darbo teisinių santykių nagrinėja Darbo teismas[634]. Kaip teigia J. E. Ray ir J. Rojot, darbo bylas pirmiausiai nagrinėja specializuotas Darbo teismas (pranc. – „*conseil des prud'hommes*"), susidedantis iš vienodo skaičiaus darbuotojų ir darbdavių atstovų – teisėjų tarėjų (iš viso keturi teisėjai tarėjai)[635]. Darbo teisme darbo byloms nagrinėti nebūtinas teisininkų atstovavimas, o procesui pradėti pakanka užpildyti atitinkamą procesinių dokumentų formą. Šalys yra šaukiamos į Darbo teismą, kuris veikia kaip šalių tarpininkas susitarimui pasiekti. Taikiai susitarus, byla baigiama (iš 200 000 per metus nagrinėjamų darbo bylų taikus susitarimas pasiekiamas tik 10 proc. bylų). Priešingu atveju, šalys turi pakartotinai kreiptis į Darbo teismą per 12 mėnesių nuo pareiškimo padavimo dienos. Teisėjams tarėjams nepriėmus sprendimo bendru sutarimu (tokių darbo bylų yra 21 procentas), privataus ginčo šalims tenka kreiptis į bendros kompetencijos teismą (pranc. – „*tribunal d'instance*"), kuriame ginčą nagrinėja profesionalus teisėjas, o darbo byla užsitęsia apie vienerius metus[636] (kitų civilinių bylų nagrinėjimo vidutinė trukmė – 274 dienos[637]). Taigi darbo ginčo sprendimo trukmė pirmojoje instancijoje[638] priklauso nuo to, ar bus pasiektas šalių konsensas, ar Darbo teismo teisėjai tarėjai sprendimą priims bendru susitarimu, ar ne (darbo teismo teisėjams tarėjams nepriėmus bendro sprendimo, bendros kompetencijos teisme darbo bylos nagrinėjimas užtrunka apie metus). Prancūzijoje bylas dėl darbo teisinių santykių teismuose nagrinėja šių bylų sprendimu besispecializuojantys teisėjai.

Didžiojoje Britanijoje. Didžiosios Britanijos civilinio proceso taisyklės[639] (toliau – Didžiosios Britanijos CPT) nenustato procesinių terminų civilinėms byloms išnagrinėti. Bylose, kuriose nagrinėjami šeimos teisiniai klausimai, taip pat nenumatyti bylų išsprendimo terminai, tačiau nurodyta, kad teismas šias bylas turi nagrinėti efektyviai ir teisingai, taupydamas išlaidas[640]. Išimtis yra su vaikais susijusios bylos (vaikų globa, rūpyba), kurios turi būti išspręstos nedelsiant, bet ne vėliau kaip per 26 savaites (6.5 mėnesio) nuo pareiškimo teismui pateikimo dienos[641].

---

affichCode.do;jsessionid=6B88E5ACC4CCA1EDABB19C80BC860064.tpdjo12v_3?cidTexte=LEGITEXT000006070716&dateTexte=20141015>.

634 *Ibid.*, art. 879 (Art. R. 1451-1).

635 Ray, J. E.; Rojot, J. Procedural Approaches to Resolving Employees' Rights in France. *Comparative Labor Law and Policy Journal*. 2013, 34(4): 775.

636 *Ibid.*, p. 782–783.

637 OECD Economics Department Policy Notes. What Makes Civil Justice Effective? *supra* note 11, p. 11.

638 Darbo byloje sprendimas pirmąja instancija priimamas darbo teismo arba bendros kompetencijos teismo, į kurį buvo kreiptasi darbo teismui nepriėmus sprendimo, bendru sutarimu.

639 Civil Procedure Rules and Directions of Junited Kingdom. *Ministry of Justice* [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-10-02]. <https://www.justice.gov.uk/courts/procedure-rules/civil/rules>.

640 Family Procedure Rules of Junited Kingdom, 1.1 art. (2) p. *Ministry of Justice* [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-10-02]. <https://www.justice.gov.uk/courts/procedure-rules/family/rules_pd_menu>.

641 Practice direction 12A – Care, Supervision and Other Part 4 Proceedings: Guide to Case Management, 5.1 art. (1) p. [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-10-02]. <https://www.justice.gov.uk/courts/procedure-rules/family/practice_directions/pd_part_12a>.

Šeimos bylos nagrinėjamos specializuotuose Šeimos teismuose. Pagal 2014 metų[642] statistikos duomenis, šeimos bylų nagrinėjimas, pirmoje instancijoje nuo pareiškimo padavimo iki bylos išsprendimo iš esmės, truko apie 25.4 – 26 savaites (apie 6.3 mėnesio), pagal 2013 metų[643] duomenis – truko 27.1. savaitę (6.7 mėnesio). Didžiojoje Britanijoje kitų civilinių bylų vidutinė nagrinėjimo trukmė yra 350 dienų[644] (apie metus). Šeimos bylos nagrinėjamos specializuotuose teismuose, teismas aktyviai dalyvauja sprendžiant šias bylas, be to, šeimos ginčų sprendimui privaloma mediacija. Privaloma mediacija šios kategorijos byloms pasireiškia tuo, kad šalys pirmiausiai turi bandyti taikiai išspręsti ginčą ir kreiptis į mediatorius, dėl ko teismas atideda posėdį (Didžiosios Britanijos šeimos proceso taisyklių (toliau – ŠPT)[645] 3 dalis). Kaip teigia L. Parkinson[646], mediacijos metu suinteresuoti asmenys patys turi teisę kontroliuoti ginčo sprendimą. Pozityvioji teisė arba teismas gali reikalauti ginčą pirmiausiai spręsti mediacijos būdu, bet reikalavimas tokiu būdu gauti informaciją ir apsvarstyti skirtingus ginčo sprendimo variantus, nėra nurodymas, kaip išspręsti ginčą. Nustatyta, kad šeimos ginčų sprendimas mediacijos būdu yra greitesnis, reikalaujantis mažiau išlaidų ir ne toks nemalonus, kaip teisme. Mediacijos būdu visiškai išsprendžiama apie 66 proc. šeimos bylų[647]. Šalims taikiai nesusitarus, byla nagrinėjama teisme. Tokiu atveju atliekami procesiniai veiksmai: atsakovas turi pateikti atsiliepimą ir įrodymus per 14 dienų nuo pareiškimo gavimo dienos (pvz., ŠPT 8(39) d. (3) p.); kiti asmenys gali būti įpareigoti pateikti turimus bylos nagrinėjimui reikšmingus įrodymus (ŠPT 8(39) d. (4) p.); kviečiami liudytojai (ŠPT 24 dalis); gali būti kreipiamasi į ekspertus (ŠPT 25 dalis); šalys turi teisę pakeisti atstovus (ŠPT 26 d.) ir pan. Atliekamų procesinių veiksmų visuma lemia šeimos bylų nagrinėjimo trukmę (bylos sprendimas teisme vidutiniškai užtrunka apie šešis mėnesius).

JAV. JAV CPT nenumato procesinių terminų atskirų kategorijų byloms išnagrinėti. Prieš analizuojant atskirų kategorijų bylų trukmę, reikia paminėti JAV teismų sistemą, nes ji leidžia atskleisti skirtingus atskirų kategorijų bylų nagrinėjimo terminus. Civilinio proceso jurisprudencijoje (pvz., N. G. Eliseev[648]) nurodoma, kad JAV teismai gali būti skirstomi į federacinius teismus ir Niujorko teismus (be Niujorko, kiti valstijų miestai taip pat turi savo miestų bendros kompetencijos teismus, kuriuose sprendžiamos civilinės ir

642 Statistiniai duomenys pateikiami apie Anglijos ir Velso teismuose nagrinėjamų bylų trukmę. Court Statistics Quarterly April to June 2014. Ministry of Justice Statistics bulletin, p. 17 [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-10-02]. <https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/358230/court-statistics-quarterly-april-to-june-2014.pdf>; Court Statistics Quarterly January to March 2014. Ministry of Justice Statistics bulletin, p. 16 [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-10-02]. <https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/321352/court-statistics-jan-mar-2014.pdf>.

643 Court Statistics Quarterly October to December 2013. Ministry of Justice Statistics bulletin, p. 16 [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-10-02]. <https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/358230/court-statistics-quarterly-april-to-june-2014.pdf>.

644 OECD Economics Department Policy Notes. What Makes Civil Justice Effective? *supra* note 11, p. 11.

645 Family Procedure Rules of Junited Kingdom, 3 Part. *Ministry of Justice* [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-10-02]. <https://www.justice.gov.uk/courts/procedure-rules/family/rules_pd_menu>.

646 Parkinson, L. The Place of Mediation in the Family Justice System. *Child and Family Law Quarterly*. 2013, 25(2): 202.

647 *Ibid.*, 203.

648 Eliseev, N. G., *supra* note 184, p. 277–284.

baudžiamosios bylos). JAV federacinę pirmos instancijos teismų sistemą sudaro bendros kompetencijos teismai ir specialieji teismai (Bankroto teismas, Federacinis administracinis teismas, Tarptautinės prekybos teismas, Mokesčių teismas). Niujorko pirmosios instancijos teismų sistemą sudaro bendros kompetencijos teismai ir specialieji teismai (Administracinis teismas, Šeimos teismas, Paveldėjimo ir globos klausimų teismas)[649]. Pateikti duomenys liudija, kad šeimos bylas, teismingas Niujorko teismams, nagrinėja specializuotas Niujorko šeimos teismas.

JAV federacinio teismo administracijos pateikti statistikos duomenys atskleidžia, kad JAV federaciniuose apylinkių teismuose nagrinėtų civilinių bylų trukmė yra 8.5 mėnesio (per vienerių metų laikotarpį 2013 metų birželio mėnesio duomenimis), 8.4 mėnesio (per vienerių metų laikotarpį 2014 m. birželio mėnesio duomenimis)[650]. Atskirų kategorijų bylų nagrinėjimo trukmė neišskiriama, tačiau nurodoma, kad 2014 m. birželio mėnesio duomenimis, JAV apylinkių teismuose išnagrinėtas civilinių bylų skaičius yra 298,713, iš jų išnagrinėta 19,530 socialinės apsaugos bylų, 18,702 darbo bylų, 28,631 sutartinių ginčų ir kt. JAV federaciniuose teismuose nagrinėtų atskirų kategorijų bylų trukmė neišskiriama, todėl preziumuotina, kad šių bylų vidutinė nagrinėjimo trukmė yra 8.4 mėnesio (kaip ir kitų civilinių bylų). Kitokia yra Niujorko šeimos teismo pateikta statistika[651]. Statistiniai duomenys patvirtina, kad Niujorko miesto Šeimos teismuose 28 proc. šeimos bylų išnagrinėjama per 3–6 mėnesius, 35 proc. bylų – per 6–12 mėnesius, 14,9 proc. bylų nagrinėjama ilgiau nei metus, 10 proc. einamaisiais metais neišnagrinėta, likusi dalis (12,1 proc.) bylų išnagrinėta trumpiau nei per tris mėnesius. Viena iš priežasčių, lemiančių šeimos bylų nagrinėjimo trukmę, yra teismų darbo krūvis. Pasak A. S. Glenn, ypač dideliuose miestuose, tokiuose kaip Niujorkas, šeimos teismuose vyrauja didelis darbo krūvis, su kuriuo susitvarkyti padėtų didesnis teisėjų skaičius. Problema ta, kad didėjant pareiškėjų skaičiui, teisėjų ir išteklių trūkumas skatina bylų vilkinimą[652]. Kitos priežastys, lemiančios šeimos bylų nagrinėjimo procesinius terminus, yra susijusios su procesinių veiksmų atlikimo efektyvumu ir bylų sprendimo tvarka (pvz., šeimos bylose, sprendžiant vaikų išlaikymo klausimus, šalys privalo pateikti teismui dokumentus apie jų pajamas ir išlaidas, būtinas vaikų poreikiams patenkinti, turi pateikti kitus būtinus įrodymus, gali kviesti liudytojus ir kt.)[653]. Štai vaikų išlaikymo bylose, pagal šalių pateiktus duomenis, vaikui išlaikymo sumą ir grafiką nustato teismo tarnautojas (ang. – *„magistrate“*). Ginčo šalis, nesutinkanti su teismo tarnautojo potvarkiu, turi teisę pateikti prieštaravimus dėl šio potvarkio Šeimos teismo teisėjui per 30 dienų nuo to potvarkio gavimo teisme dienos. Prieštaravimai siunčiami kitai ginčo šaliai, kuri privalo pateikti atsiliepimą. Peržiūrėjęs bylos medžia-

649 Eliseev, N. G., *supra* note 184, p. 277–284.

650 United States Court. Statistics [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-10-02]. <http://www.uscourts.gov/Statistics/FederalCourtManagementStatistics/district-courts-june-2014.aspx>.

651 New York States Uniffied Court System. Family Court Statistic [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-10-02]. <http://www.nycourts.gov/publications/#f1>; <http://www.nycourts.gov/publications/pdfs/family-court-statistics2012.pdf>.

652 Glenn, A. S. Crisis in the Family Courts. *Judicature*. 2010, 93(6): 253.

653 Committee on Family Law and Family Court. Introductory Guide to the New York City Family Court, 2012, p. 20–22 [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-10-02]. <http://www.nycourts.gov/courts/nyc/family/IntroductoryGuidetoNYCFamilyCourt.pdf>.

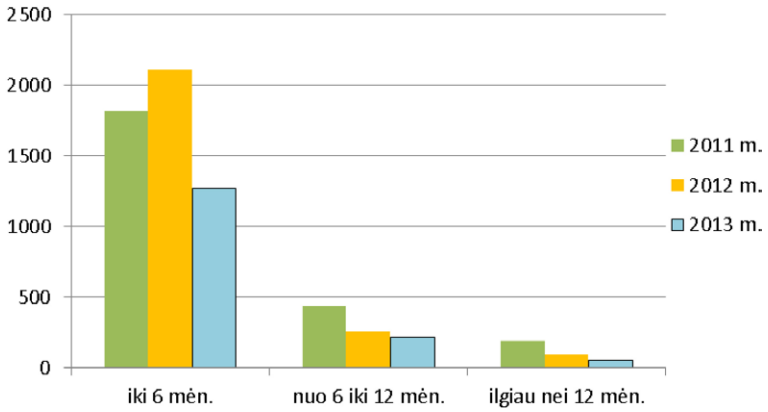
gą, ginčą sprendžia Šeimos teismo teisėjas. Teismo tarnautojui deleguotos funkcijos leidžia mažinti teisėjų darbo krūvį ir efektyviau spręsti ginčus, kilusius iš šeimos teisinių santykių. Kita vertus, šalys visada turi teisę teismo tarnautojo sprendimą skųsti teisėjui, kas užtikrina teisės į teisminę gynybą įgyvendinimo galimybę. Išdėstytos priežastys sąlygoja šeimos bylų išsprendimo procesinius terminus.

Analizuotų valstybių patirtis parodo, kad atskirų bylų išnagrinėjimo procesiniai terminai paprastai nenustatomi, o atskirų bylų nagrinėjimas užtrunka apie 6 ir daugiau mėnesių. Kaip minėta, Vokietijoje trečdalis darbo bylų išnagrinėjama per 3 mėnesius, kita didžioji darbo bylų dalis paprastai išnagrinėjama per 6 mėnesius. Prancūzijoje, darbo bylos neišsprendus specializuotame Darbo teisme, jos nagrinėjimas bendros kompetencijos teisme trunka iki metų. Didžiojoje Britanijoje šeimos bylos nagrinėjamos specializuotuose Šeimos teismuose ir jų trukmė yra maždaug 6 mėnesiai. JAV federaciniuose teismuose atskirų kategorijų bylos išnagrinėjamos maždaug per 8 mėnesius. Specializuotuose Šeimos teismuose šeimos bylų nagrinėjimo trukmė pasiskirsto iki 6 mėnesių (40,1 proc. bylų), 6–12 mėnesių (35 proc. bylų), daugiau nei metai (14,9 proc. bylų). Atskirų kategorijų bylų nagrinėjimas tirtose užsienio valstybėse pasižymi teismų, teisėjų specializacija, teisėjų aktyvumu, taikinimo procedūrų privalomumu, bet ne procesinių terminų nustatymu. Tokiu būdu kuriamos sąlygos efektyviam atskirų kategorijų bylų nagrinėjimui, ko nebūtų galima pasiekti vien tik nustačius trumpus procesinius terminus atskirų kategorijų byloms išspręsti.

Priešingai nei analizuotų užsienio valstybių civilinio proceso teisės aktai, Lietuvos CPK įtvirtina procesinius terminus didesniam kiekiui atskirų kategorijų byloms išnagrinėti. Siekiant nustatyti tokių terminų trukmės tinkamumą, tikslinga įvertinti įstatymo nustatytų terminų trukmę ir praktinį šių terminų laikymąsi. Šiuo tikslu, kaip minėta, bus analizuojamos bylos dėl darbo ir šeimos teisinių santykių (santuokos nutraukimas abiejų sutuoktinių bendru sutikimu, taip pat vieno sutuoktinio prašymu), bylos nagrinėjamos supaprastinta tvarka (dėl daikto valdymo pažeidimų). Vienose pasirinktose bylose procesiniai terminai praleidžiami daugiau, kitose – žymiai mažiau, dėl to būtent šių bylų tyrimas atskleis, ar visose tiriamose atskirų kategorijų bylose gali būti pažeidžiami procesiniai terminai. Be to, pasirinktų bylų nagrinėjimo trukmės tyrimas parodys bendras procesinių terminų laikymosi tendencijas, nagrinėjant atskirų kategorijų bylas, ir reglamentuojamų procesinių terminų atitikimą jų paskirčiai, siekiant teisingo ir efektyvaus proceso.

Darbo bylos nagrinėjimui turi būti pasirengta ne vėliau kaip per trisdešimt dienų nuo ieškinio priėmimo dienos (CPK 413 str. 1 d.). Byla turi būti išnagrinėta ne vėliau kaip per trisdešimt dienų nuo dienos, kurią buvo baigta pasirengti bylą nagrinėti teisme (CPK 413 str. 3 d.). Pagal šias CPK nuostatas, ginčas, kilęs iš darbo teisinių santykių, turi būti išspręstas ne ilgiau nei per du mėnesius. Statistiniai duomenys[654] atskleidžia, kad dalis darbo bylų pirmąja instancija nagrinėjama ilgiau nei 6 mėnesiai.

654 Nacionalinės teismų administracijos teismų statistikos duomenys [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-05-26]. <http://www.teismai.lt/lt/teismai/teismai-statistika/>.

5 diagrama. Bylų dėl darbo teisinių santykių (išreikštų vienetais) nagrinėjimo trukmė (mėnesiais).
Šaltinis: sudaryta autorės

6 lentelė. Bylų dėl darbo teisinių santykių (išreikštų vienetais ir procentais) nagrinėjimo trukmė (mėnesiais).

Terminas	2011 m. bylos	2012 m. bylos	2013 m. bylos
iki 6 mėn.	1816 (74,2 %)	2107 (85,6 %)	1267 (82,2 %)
nuo 6 iki 12 mėn.	438 (17,9 %)	261 (10,6 %)	219 (14,2 %)
ilgiau nei 12 mėn.	193 (7,9 %)	94 (3,8 %)	55 (3,6 %)
iš viso bylų	2447	2462	1541

Šaltinis: sudaryta autorės

Pateikti statistiniai duomenys liudija, kad nemaža dalis bylų dėl darbo teisinių santykių užsitęsia ilgiau nei 6 mėnesius, nors pagal pozityviosios teisės reikalavimus tokios bylos turi būti išnagrinėtos per du mėnesius. Empirinio tyrimo metu analizavus darbo bylas, kurios pagal statistinius duomenis išnagrinėtos iki šešių mėnesių, paaiškėjo, jog dalies šios kategorijos bylų, kurių nagrinėjimas nurodytas iki šešių mėnesių, sprendimas užsitęsia ilgiau nei du mėnesius. Darbo bylų nagrinėjimo trukmė įvairi, nes pozityviosios teisės nustatytas dviejų mėnesių išnagrinėjimo terminas užsitęsia nuo vieno iki kelių mėnesių. Štai darbo bylos buvo išnagrinėtos per 3 mėnesius[655] (nustatytas dviejų mėnesių terminas užsitęsė vienu mėnesiu), 3,5 mėnesio[656] (užsitęsė 1,5 mėnesio), apie 4 mėnesius[657] (užsitęsė

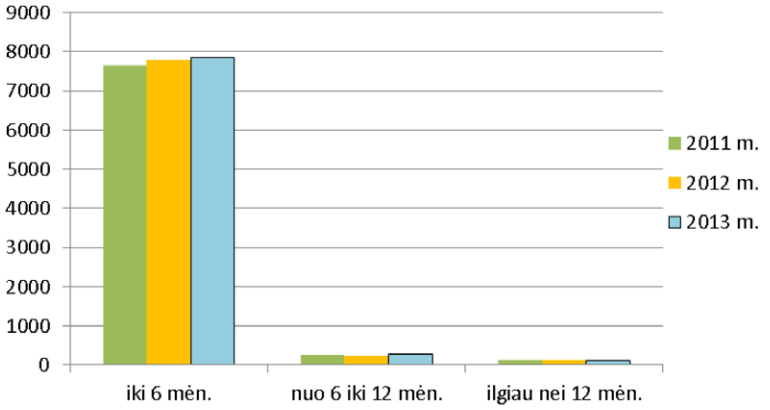
655 Vilniaus miesto apylinkės teismo civilinė byla *B. J. v. UAB „Melongena“* (bylos Nr. 2-22632-803/2013); Vilniaus miesto apylinkės teismo civilinė byla *K. M. v. UAB „Eleboras“* (bylos Nr. 2-23842-852/2013); Vilniaus miesto apylinkės teismo civilinė byla *„PAAS LT“ v. G. K.* (bylos Nr. 2-26244-803/2013); Vilniaus miesto apylinkės teismo civilinė byla *R. A. v. UAB „Vinctra“* (bylos Nr. 2-24754-905/2013).

656 Vilniaus miesto apylinkės teismo civilinė byla *A. B. v. Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka* (bylos Nr. 2-23805-905/2013).

657 Vilniaus miesto apylinkės teismo civilinė byla *Verikas v. UAB „Vinco transportas“* (bylos Nr. 2-22041-

du mėnesius), 4,5 mėnesio[658] (užsitęsė 2,5 mėnesio), apie 5 mėnesius[659] (užsitęsė apie tris mėnesius). Nurodyti pavyzdžiai liudija, kad darbo bylų nagrinėjimas užtruko ilgiau nei du mėnesius. Darbo bylų nagrinėjimo užsitęsimo priežastys yra įvairios: nustatomas terminas ieškinio arba atsiliepimo trūkumams pašalinti; keičiamas (kartais kelis kartus) ieškinio reikalavimas; parengiamasis teismo posėdis paskiriamas po vieno ar dviejų mėnesių nuo bylos gavimo teisme (nors bylos nagrinėjimui turi būti pasirengta per vieną mėnesį); neįteikus teismo šaukimo ar pranešimo, neatvyksta į teismo posėdį viena iš šalių; pratęsiamas terminas įrodymams pateikti; posėdis atidedamas nepateikus reikiamų dokumentų, nutarus iškviesti ir apklausti liudytojus ir kt. Pastarosios priežastys lemia darbo bylų nagrinėjimo trukmę ir pozityviosios teisės nustatyto dviejų mėnesių termino praleidimą.

Prašymai bylose dėl santuokos nutraukimo abiejų sutuoktinių bendru sutikimu, taip pat vieno sutuoktinio prašymu turi būti išnagrinėjami ne vėliau kaip per trisdešimt dienų nuo jų (prašymų) priėmimo dienos (CPK 540 str. 2 d.). Pagal statistinius duomenis[660], yra bylų dėl santuokos nutraukimo abiejų sutuoktinių bendru sutikimu, kurios pirmąja instancija nagrinėjamos ilgiau nei 6 mėnesius.

7 diagrama. Bylų dėl santuokos nutraukimo abiejų sutuoktinių bendru sutikimu (išreikštų vienetais) nagrinėjimo trukmė (mėnesiais).
Šaltinis: sudaryta autorės

852/2013); Vilniaus miesto apylinkės teismo civilinė byla *G. S. v. Vilniaus universitetas* (bylos Nr. 2-29192-852/2013); Vilniaus miesto apylinkės teismo civilinė byla *V. S. v. UAB „Baltposta"* (bylos Nr. 2-34204-905/2013); Vilniaus miesto apylinkės teismo civilinė byla *V. M. v. UAB „Adlersberg Intertrans"* (bylos Nr. 2-30185-852/2013).

658 Vilniaus miesto apylinkės teismo civilinė byla *K. G. v. G. K. IĮ „Diugonis"* (bylos Nr. 2-32076-852/2013).

659 Vilniaus miesto apylinkės teismo civilinė byla *I. S. v. UAB „Kazimiero Simonavičiaus universitetas"* (bylos Nr. 2-24754-905/2013).

660 Nacionalinės teismų administracijos teismų statistikos duomenys [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-05-26]. <http://www.teismai.lt/lt/teismai/teismai-statistika/>.

8 lentelė. Bylų dėl santuokos nutraukimo abiejų sutuoktinių bendru sutikimu (išreikštų vienetais ir procentais) nagrinėjimo trukmė (mėnesiais).

Terminas	2011 m. bylos	2012 m. bylos	2013 m. bylos
iki 6 mėn.	7660 (95,2 %)	7786 (95,7 %)	7839 (95,3 %)
nuo 6 iki 12 mėn.	258 (3,3 %)	231 (2,8 %)	267 (3,2 %)
ilgiau nei 12 mėn.	124 (1,5 %)	120 (1,5 %)	125 (1,5 %)
iš viso bylų	8042	8137	8231

Šaltinis: sudaryta autorės

Civilinių bylų analizės metu nustatyta, kad teismų praktikoje kai kurios civilinės bylos dėl santuokos nutraukimo abiejų sutuoktinių bendru sutikimu nagrinėjamos ilgiau nei vienas mėnuo, pažeidžiant pozityviosios teisės (CPK 540 str. 2 d.) nustatytą vieno mėnesio terminą. Vienų šios kategorijos bylų nagrinėjimo terminai praleisti nežymiai: iki 5 dienų[661], apie 10 dienų[662]. Kitų bylų dėl santuokos nutraukimo abiejų sutuoktinių bendru sutikimu nagrinėjimo terminai praleisti apie 20 dienų ar mėnesį[663], apie du mėnesius[664]. Pagrindinė bylų dėl santuokos nutraukimo abiejų sutuoktinių bendru sutikimu nagrinėjimo per nustatytus procesinius terminus užsitęsimo priežastis yra prašymo nutraukti santuoką trūkumų šalinimas (pareiškėjai įpareigojami pateikti santuokos liudijimo originalą, pateikti patvirtintas dokumentų kopijas, nurodyti bendrus kreditorius ir pranešti jiems apie ketinimą nutraukti santuoką, aiškiai suformuluoti reikalavimus ar sutarties dėl santuokos

661 Vilniaus miesto apylinkės teismo civilinė byla *E. B. ir E. T. prašymas dėl santuokos nutraukimo* (bylos Nr. 2-46919-862/2013); Vilniaus miesto apylinkės teismo civilinė byla *V. M. ir D. M. prašymas dėl santuokos nutraukimo* (bylos Nr. N2-46136-131/2013); Vilniaus miesto apylinkės teismo civilinė byla *A. U. ir N. U. prašymas dėl santuokos nutraukimo* (bylos Nr. 2-45534-614/2013); Vilniaus miesto apylinkės teismo civilinė byla *J. Č. ir L. Č. prašymas dėl santuokos nutraukimo* (bylos Nr. N2-45175-96/2013).

662 Vilniaus miesto apylinkės teismo civilinė byla *V. B. ir T. B. prašymas dėl santuokos nutraukimo* (bylos Nr. N2-45752-726/2013); Vilniaus miesto apylinkės teismo civilinė byla *A. G. ir R. G. prašymas dėl santuokos nutraukimo* (bylos Nr. N2-45931-131/2013); Vilniaus miesto apylinkės teismo civilinė byla *N. L. ir S. L. prašymas dėl santuokos nutraukimo* (bylos Nr. 2-43327-726/2013).

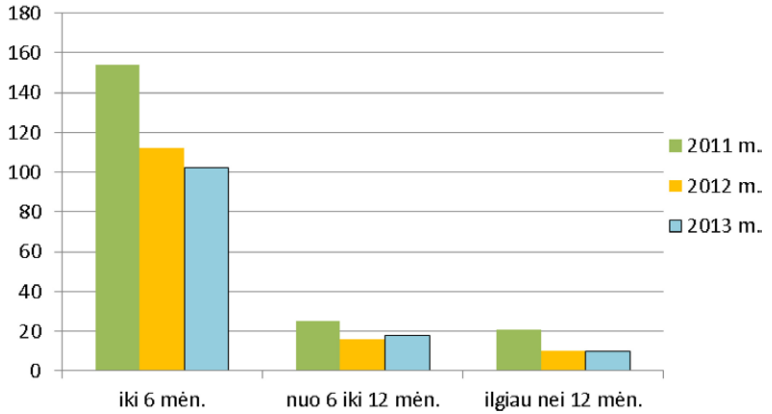
663 Vilniaus miesto apylinkės teismo civilinė byla *K. S. ir M. S. prašymas dėl santuokos nutraukimo* (bylos Nr. N2-42296-131/2013); Vilniaus miesto apylinkės teismo civilinė byla *D. V. ir D. V. prašymas dėl santuokos nutraukimo* (bylos Nr. N2-42229-558/2013); Vilniaus miesto apylinkės teismo civilinė byla *Š. Š. ir J. Š. prašymas dėl santuokos nutraukimo* (bylos Nr. N2-42358-558/2013); Vilniaus miesto apylinkės teismo civilinė byla *R. J. ir A. J. prašymas dėl santuokos nutraukimo* (bylos Nr. 2-40174-127/2013); Vilniaus miesto apylinkės teismo civilinė byla *K. P. ir V. P. prašymas dėl santuokos nutraukimo* (bylos Nr. N2-40176-614/2013); Vilniaus miesto apylinkės teismo civilinė byla *J. C. Š. ir R. Š. prašymas dėl santuokos nutraukimo* (bylos Nr. N2-41467-131/2013); Vilniaus miesto apylinkės teismo civilinė byla *T. P. ir D. P. prašymas dėl santuokos nutraukimo* (bylos Nr. N2-41323-96/2013); Vilniaus miesto apylinkės teismo civilinė byla *V. K. ir N. V. prašymas dėl santuokos nutraukimo* (bylos Nr. 2-41201-558/2013); Vilniaus miesto apylinkės teismo civilinė byla *V. K. ir N. V. prašymas dėl santuokos nutraukimo* (bylos Nr. 2-41201-558/2013); Vilniaus miesto apylinkės teismo civilinė byla *A. K. ir V. K. prašymas dėl santuokos nutraukimo* (bylos Nr. N2-38235-558/2013).

664 Vilniaus miesto apylinkės teismo civilinė byla *G. N. ir M. N. prašymas dėl santuokos nutraukimo* (bylos Nr. 2-29341-558/2013); Vilniaus miesto apylinkės teismo civilinė byla *T. R. ir V. R. prašymas dėl santuokos nutraukimo* (bylos Nr. N2-23221-614/2013).

nutraukimo pasekmių sąlygas ir kt.). Minėti pavyzdžiai liudija, kad bylų dėl santuokos nutraukimo abiejų sutuoktinių bendru sutikimu nagrinėjimo terminas, kuris pagal įstatymo leidėjo reikalavimus yra vieno mėnesio (CPK 540 str. 2 d.), pažeidžiamas. Kita vertus, atkreiptinas dėmesys, kad šios kategorijos bylų nagrinėjimo terminai paprastai praleidžiami nežymiai dėl jų specifikos. Sutuoktiniai, bendru sutikimu susitarę nutraukti santuoką, suinteresuoti operatyviai išspręsti bylą, taikiai spręsti vaikų išlaikymo, turto pasidalijimo ir kitus klausimus, dėl to dažniausiai nekyla procesinių dokumentų įteikimo, liudytojų iškvietimo, šalių neatvykimo į teismo posėdį problemų.

Šiame kontekste būtina paminėti Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 3.54 str. 2 d., pagal kurią teismui suteikiama teisė nustatyti ne ilgesnį kaip šešių mėnesių terminą sutuoktiniams susitaikyti. Toks reglamentavimas prieštarauja CPK 540 str. 2 d. normai, kuri nustato 30 dienų terminą byloms dėl santuokos nutraukimo abiejų sutuoktinių bendru sutikimu išnagrinėti. Teisės normų tarpusavio prieštaravimas taip pat yra pagrindas svarstyti procesinių terminų reglamentavimo tinkamumą.

Žymiai didesnis procentas bylų, kurios pirmąja instancija nagrinėjamos ilgiau nei 6 mėnesius, yra dėl santuokos nutraukimo vieno sutuoktinio prašymu.

9 diagrama. Bylų dėl santuokos nutraukimo vieno sutuoktinio prašymu (išreikštų vienetais) nagrinėjimo trukmė (mėnesiais).
Šaltinis: sudaryta autorės

10 lentelė. Bylų dėl santuokos nutraukimo vieno sutuoktinio prašymu (išreikštų vienetais ir procentais) nagrinėjimo trukmė (mėnesiais).

Terminas	2011 m. bylos	2012 m. bylos	2013 m. bylos
iki 6 mėn.	154 (77 %)	112 (81,2 %)	102 (78,5 %)
nuo 6 iki 12 mėn.	25 (12,5 %)	16 (11,6 %)	18 (13,8 %)
ilgiau nei 12 mėn.	21 (10,5 %)	10 (7,2 %)	10 (7,7 %)
iš viso bylų	200	138	130

Šaltinis: sudaryta autorės

Statistiniai duomenys iki šešių mėnesių yra netikslūs, nes šių bylų nagrinėjimo terminas yra vieno mėnesio (CPK 540 str. 2 d.). Siekiant patikslinti šios kategorijos bylų nagrinėjimo terminus, atlikta šių bylų nagrinėjimo trukmės analizė, kurios metu nustatyta, kad yra bylų dėl santuokos nutraukimo, kurių nagrinėjimo terminas užsitęsia ilgiau nei pozityviosios teisės nustatytas vieno mėnesio terminas. Štai bylų dėl santuokos nutraukimo vieno sutuoktinio prašymu nagrinėjimas užtruko apie tris mėnesius[665], keturis mėnesius[666]. Tai reiškia, kad vieno mėnesio procesinis terminas išnagrinėti bylas dėl santuokos nutraukimo vieno sutuoktinio prašymu praleistas apie du, tris mėnesius. Šios kategorijos bylų terminų praleidimo priežastys yra įvairios: nustatomas terminas prašymo trūkumams pašalinti; pratęsiami terminai trūkumams pašalinti; kreipiamasi į vaiko teisių apsaugos institucijas specialistų išvadoms gauti; suinteresuoto asmens prašymu atidedamas teismo posėdis; neįteikiami procesiniai dokumentai suinteresuotam asmeniui; dokumentai įteikti viešo paskelbimo būdu ir kt. Be to, teismų jurisdikcijoje yra atvejų, kai pakeičiamas santuokos nutraukimo būdas. Štai civilinėse bylose[667], kai teismas įpareigojo pašalinti prašymo nutraukti santuoką vieno sutuoktinio prašymu trūkumus (pateikti įrodymus, kad sutuoktinių gyvenimas skyrium patvirtintas teismo nutartimi), teisme gauti ieškiniai dėl santuokos nutraukimo. Tai reiškia, kad pakeistas santuokos nutraukimo būdas, t. y. bylos dėl santuokos nutraukimo nagrinėtos ginčo teisena. Tokiu atveju, įstatymas nenustato bylų išnagrinėjimo termino, o šių bylų nagrinėjimo trukmės (kuri užsitęsia apie dešimt mėnesių, daugiau nei metus) negalima vertinti pagal bylos dėl santuokos nutraukimo vieno sutuoktinio prašymu taisykles. Statistiniai duomenys ir praktinė civilinių bylų analizė patvirtina, kad bylų dėl santuokos nutraukimo vieno sutuoktinio prašymu išnagrinėjimo termino, kuris yra vienas mėnuo, kai kuriais atvejais nesilaikoma.

Pozityvioji teisė nustato, kad pasirengimas bylą dėl daikto valdymo pažeidimų nagrinėti teisme turi būti baigtas ne vėliau kaip per trisdešimt dienų nuo ieškinio priėmimo dienos (CPK 421 str. 1 d.). Byla turi būti išnagrinėta ne vėliau kaip per trisdešimt dienų nuo dienos, kurią buvo baigtas pasirengimas bylą nagrinėti teisme (CPK 421 str. 2 d.). Įstatymų leidėjas numato, kad tokios bylos turi būti išnagrinėtos per du mėnesius. Statistiniai duomenys[668] patvirtina, kad šių kategorijų bylų nagrinėjimas užsitęsia.

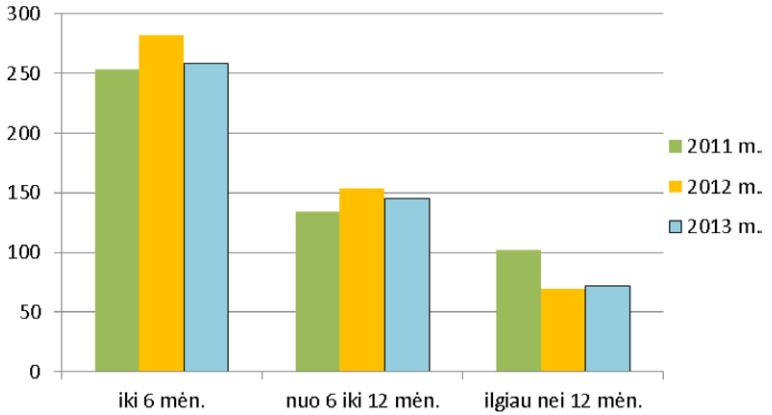
---

665 Vilniaus miesto apylinkės teismo civilinė byla pagal *I. S. prašymą nutraukti santuoką su E. S.* (bylos Nr. N2-6983-558/2013); Vilniaus miesto apylinkės teismo civilinė byla pagal *A. U. prašymą nutraukti santuoką su E. U.* (bylos Nr. 2-7730-726/2012); Vilniaus miesto apylinkės teismo civilinė byla pagal *K. B. prašymą nutraukti santuoką su D. B.* (bylos Nr. 2-537-726/2012).

666 Pvz., Vilniaus miesto apylinkės teismo civilinė byla pagal *E. A. prašymą nutraukti santuoką su A. A.* (bylos Nr. N2-6755-96/2012).

667 Vilniaus miesto apylinkės teismo civilinė byla pagal *J. K. prašymą nutraukti santuoką su R. K.* (bylos Nr. 2-11584-726/2013), kurioje pateiktas ieškinys dėl santuokos nutraukimo; Vilniaus miesto apylinkės teismo civilinė byla pagal *V. S. prašymą nutraukti santuoką* su *V. S.* (bylos Nr. 2-206-734/2013), kurioje pateiktas ieškinys dėl santuokos nutraukimo.

668 Nacionalinės teismų administracijos teismų statistikos duomenys [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-05-26]. <http://www.teismai.lt/lt/teismai/teismai-statistika/>.

11 diagrama. Bylų dėl daikto valdymo pažeidimų (išreikštų vienetais) nagrinėjimo trukmė (mėnesiais).
Šaltinis: sudaryta autorės

12 lentelė (sudaryta autorės). Bylų dėl daikto valdymo pažeidimų (išreikštų vienetais ir procentais) nagrinėjimo trukmė (mėnesiais).

Terminas	2011 m. bylos	2012 m. bylos	2013 m. bylos
iki 6 mėn.	253 (51,7 %)	282 (55,7 %)	258 (54,3 %)
nuo 6 iki 12 mėn.	134 (27,4 %)	154 (30,5 %)	145 (30,5 %)
ilgiau nei 12 mėn.	102 (20,9 %)	70 (13,8 %)	72 (15,2 %)
iš viso bylų	489	506	475

Šaltinis: sudaryta autorės

Statistiniai duomenys liudija, kad beveik pusės tirtų bylų dėl daikto valdymo pažeidimų nagrinėjimas užtrunka ilgiau nei 6 mėnesius. Civilinių bylų, kurios nagrinėtos iki šešių mėnesių, analizė atskleidė, jog šių bylų dviejų mėnesių nagrinėjimo terminas taip pat praleidžiamas. Pavyzdžiui, civilinių bylų dėl daikto valdymo pažeidimų nagrinėjimo terminas užsitęsė apie 20 dienų[669], daugiau nei 2 mėnesius[670]. Pozityviosios teisės nustatytas dviejų mėnesių nagrinėjimo terminas šiose bylose praleidžiamas dėl įvairių priežasčių: nustatomas terminas ieškinio trūkumams pašalinti; nepateikiami reikiami dokumentai, neįteikiami procesiniai dokumentai atsakovui; procesiniai dokumentai įteikiami viešo paskelbimo būdu; posėdis atidedamas nutarus iškviesti ir apklausti liudytojus ir kt. Nurodytos aplinkybės patvirtina, kad byloms dėl daikto valdymo pažeidimo išnagrinėti įstatymų leidėjo nustatytas dviejų mėnesių terminas praleidžiamas.

669 Pvz.: Vilniaus miesto apylinkės teismo civilinė byla *A. E. v. E. A. L.* (bylos Nr. 2-31400-934/2013); Vilniaus miesto apylinkės teismo civilinė byla *S. A. S. v. M. P., R. V.* (bylos Nr. 2-5248-934/2012).

670 Pvz.: Klaipėdos miesto apylinkės teismo 2014 m. balandžio 3 d. nutartis civilinėje byloje *LEX SYSTEM GmbH v. UAB „VTR Vakarų transporto remontas“* (bylos Nr. 2-1279-122/2014).

Atskirų kategorijų byloms išspręsti imperatyviai nustatytų procesinių terminų analizė atskleidė, jog vienų kategorijų bylose procesinių terminų pažeidimai didesni (pvz., bylose dėl darbo teisinių santykių, santuokos nutraukimo vieno sutuoktinio prašymu, bylose dėl daikto valdymo pažeidimų), kitose mažesni (bylose dėl santuokos nutraukimo abiejų sutuoktinių prašymu), bet jie (pažeidimai) yra visose analizuotų kategorijų bylose. Dauguma atskirų kategorijų bylų išnagrinėjama iki šešių mėnesių. Apie 20 proc. atskirų kategorijų bylų nagrinėjimas užsitęsia virš šešių mėnesių. Tyrimas atskleidžia, kad atskirų kategorijų bylų nagrinėjimo trukmė iš esmės atitinka užsienio valstybių praktiką, kai atskirų kategorijų bylų nagrinėjimo trukmė yra iki šešių ir daugiau mėnesių.

Analizuotų kategorijų bylų nagrinėjimo užsitęsimas ir joms išnagrinėti nustatytų procesinių terminų pažeidimas sąlygojamas iš esmės tų pačių priežasčių: procesinio dokumento trūkumų šalinimas; ieškinio reikalavimų keitimas; reikiamų įrodymų nepateikimas teismui; procesinių dokumentų neįteikimas kitai šaliai; posėdžio atidėjimas nutarus iškviesti ir apklausti liudytojus šalių prašymu ir kt. Šią situaciją galima aiškinti civilinio proceso tikslų – teisingo ir efektyvaus proceso – įgyvendinimu. Teismai, nagrinėdami analizuotų kategorijų bylas, siekdami ne tik efektyvaus per nustatytus procesinius terminus, bet taip pat teisingo sprendimo, daugeliu atvejų privalo atidėti civilinių bylų nagrinėjimą. Tokį teismų žingsnį, be kita ko, lemia pozityviosios teisės nustatyti procesiniai veiksmai. Kiekvienoje nagrinėtoje atskirų kategorijų byloje, taip pat kitose bylose (išskyrus, kai teisiniai klausimai sprendžiami abiejų pareiškėjų (pvz., sutuoktinių) sutikimu ar į teismą kreipiamasi išspręsti ne ginčo teisinius klausimus) privaloma informuoti kitą šalį apie jos atžvilgiu gautą procesinį reikalavimą (CPK 117–120 str.), paskirti terminą atsiliepimui pateikti (CPK 225 str. 1 d. 2 p., 3 p.), privaloma pranešti apie teismo posėdį (CPK 225 str. 1 d. 7 p.) ir kt. Šių procesinių veiksmų visuma dialektiškai susijusi su terminais, kurie būtini procesiniams veiksmams atlikti, bei su aplinkybėmis, trukdančiomis šiuos procesinius veiksmus realizuoti. Aukščiau minėtos terminų praleidimą lėmusios aplinkybės yra gyvenimiškos situacijos, kurios teisingumo vykdymo plotmėje tampa vertinimo objektu ne tik efektyviam, bet ir teisingam sprendimui priimti. Pastarajame kontekste implikuojasi procesiniai terminai, kurių paskirtis taip pat nevienareikšmė: jais siekiama užtikrinti teisingą ir efektyvų procesą, įgyvendinant teisę į teisminę gynybą ir apginant pažeistas materialines subjektines teises. Iškyla teisingo ir efektyvaus civilinio proceso konfliktas: teisėjas įpareigotas atlikti procesinius veiksmus ir priimti teisingą sprendimą, tačiau tuo pat metu įspraustas į itin siaurus procesinių terminų rėmus. Teisingumo vykdymas negali būti tapatinamas su teisėtai formaliu sprendimu, jis (teisingumas) neatsiejamas nuo teisingo sprendimo, kurio reikšmė nekvestionuotina ir ne kartą akcentuota Konstitucinio Teismo.

Konstitucijoje įtvirtintas teisingumo principas, taip pat nuostata, kad teisingumą vykdo teismai, reiškia, kad konstitucinė vertybė yra ne sprendimo priėmimas teisme, bet būtent teismo teisingo sprendimo priėmimas; konstitucinė teisingumo samprata suponuoja ne tik formalų, nominalų teismo vykdomą teisingumą, ne tik išorinę teismo vykdomo teisingumo regimybę, bet ir – svarbiausia – tokius teismo sprendimus (kitus baigiamuosius teismo aktus), kurie savo turiniu nėra neteisingi; vien formaliai teismo vykdomas teisingumas nėra tas teisingumas, kurį įtvirtina, saugo ir gina Konstitucija[671].

671 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas byloje Nr. 35/03-11/06; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 24 d. nutarimas byloje Nr. 26/07; Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. sausio 21 d. nutarimas byloje Nr. 02/06-23/06-37/06-50/06-31/07.

Teisingumo vykdymą eksplikuojant procesinių terminų dimensijoje, *inter alia* svarbus efektyvus procesinių terminų reglamentavimas. Pasak R. Bakševičienės, efektyvus įstatymas – tas, kuris atitinka savo paskirtį, o „įstatymo kokybė yra siejama su įstatymo gebėjimu atitikti ekonomines ir kitas socialines realijas, su įstatymo atitiktimi visuomenės poreikiams ir gebėjimu užtikrinti visuomeninių santykių reguliavimą taip, kad būtų įgyvendinti įstatymui keliami tikslai"[672]. Pastarąsias nuostatas projektuojant į įstatymų leidėjo atskirų kategorijų byloms išnagrinėti nustatytus procesinius terminus, aišku, kad tik tinkamu procesinių terminų reglamentavimu sudaromos sąlygos realizuoti terminų paskirtį – siekti teisingo ir efektyvaus proceso. Vadovaujantis atliktu empiriniu tyrimu, matyti, jog CPK normos, nustatančios procesinius terminus, skirtus atskirų kategorijų byloms (byloms dėl darbo teisinių santykių, dėl šeimos teisinių santykių (santuokos nutraukimas abiejų sutuoktinių bendru prašymu ir vieno sutuoktinio prašymu), bylos dėl daikto valdymo pažeidimų) išnagrinėti, neefektyvios. Pozityviosios teisės normomis įtvirtinti procesiniai terminai neatitinka savo paskirties: siekti teisingo ir efektyvaus proceso, dėl to jie dažnai pažeidžiami (ydingas teisės normos turinys užprogramuoja normos pažeidimą). Laikantis minėtų itin trumpų terminų daugeliu atveju galėtų būti pasiektas nebent trivialiai greitas bylos nagrinėjimas, nieko bendro neturintis su teisingu ir efektyviu procesu bei teisės į teisminę gynybą įgyvendinimu. „Dėl to teisėjui suteikiama diskrecija tampa būtina, kad jis galėtų priimti geriausią sprendimą konkrečioje situacijoje, esant keletui teisinės sistemos teikiamų pasirinkimo galimybių <...> Tokiu atveju svarbiausia tampa ne konkreti įstatymų leidėjo fiksuota taisyklė, o teisėjo galimybė neperžengiant tam tikro standarto apibrėžtų ribų atsižvelgti į konkrečios bylos aplinkybes"[673]. Minėta teisėjo diskreciją paaiškinanti pozicija neabejotinai tinka nustatant ir taikant procesinius terminus atskirų kategorijų byloms nagrinėti. Kitaip tariant, atskirų kategorijų byloms, kurios pagal savo esmę turi būti efektyviai sprendžiamos, išnagrinėti reikia ne tik konkrečiai apibrėžto termino, bet taip pat leidimo šį terminą pratęsti. Nustačius galimybę pratęsti šiuos procesinius terminus, išliktų įpareigojimas teismams šias bylas nagrinėti efektyviai, tačiau neliktų kategoriško (pvz., „ne ilgiau kaip per trisdešimt dienų") terminų reguliavimo, sumažėtų tikimybė pažeisti pastaruosius terminus ir juos ignoruoti. Be to, siūlymą, kad atskirų kategorijų byloms išnagrinėti nustatytus procesinius terminus būtų leidžiama pratęsti, galima grįsti teisėtų lūkesčių principu. „Teisėti lūkesčiai – tai, ką asmuo pagal savo realias teises jau turi ir ko jis pagal galiojantį ar numanomą teisinį reguliavimą neturėtų netekti prieš savo valią, arba tai, ko asmuo dar neturi, bet pagal savo realias teises pagrįstai siekia, ir toks siekis pagal galiojantį ar numanomą teisinį reguliavimą yra realus"[674]. Pastarąją definiciją aiškinant atskirų kategorijų byloms išnagrinėti nustatytų procesinių terminų dimensijoje, matyti, jog šiuo metu nustatyta terminų trukmė nepateisina lūkesčių. Kiekvienas teisinių santykių subjektas, besikreipiantis į teismą teisminės gynybos pagal atskirų kategorijų byloms nagrinėti nustatytas taisykles, tikisi, kad jo byla bus išnagrinėta per nustatytus

672 Bakševičienė, R. Teisinė technika – priemonė pasiekti įstatymų atitiktį savo paskirčiai (kai kurie baudžiamųjų įstatymų efektyvumo aspektai). *Teisė*. 2002, 45: 9.

673 Latvelė, R., *supra* note 72.

674 Šileikis, E. Teisėtų lūkesčių principas ir Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencija. *Konstitucinė jurisprudencija*. LR Konstitucinio teismo biuletenis. 2010 liepa–rugpjūtis, Nr. 3(19), p. 240.

procesinius terminus. Atlikto tyrimo duomenys patvirtina, kad daugeliu atvejų nustatyti procesiniai terminai praleidžiami. Tai reiškia, kad tokiu teisiniu reguliavimu, be kita ko, pažeidžiami suinteresuotų asmenų teisėti lūkesčiai, kad jų byla bus išnagrinėta per nustatytus procesinius terminus.

Atlikta pasirinktų atskirų kategorijų bylų nagrinėjimo trukmės analizė leidžia daryti išvadą, kad procesiniai terminai, nustatyti pasirinktinai analizuotų atskirų kategorijų bylų išnagrinėjimui, iš esmės neatitinka jų paskirties siekti teisingo ir efektyvaus proceso. Įvertinus užsienio valstybių patirtį, kai dažniausiai nenustatomi procesiniai terminai atskirų kategorijų byloms išnagrinėti, arba terminų trukmė ilgesnė, atsižvelgiant į atlikto tyrimo rezultatus bei procesinių terminų paskirtį siekti teisingo ir efektyvaus proceso, būtina nustatyti tokį teisinį reguliavimą, pagal kurį teismas galėtų pratęsti konkrečiai apibrėžtus procesinius terminus, skirtus atskirų kategorijų byloms – byloms dėl darbo teisinių santykių, dėl šeimos teisinių santykių (santuokos nutraukimas abiejų sutuoktinių bendru prašymu ir vieno sutuoktinio prašymu), byloms dėl daikto valdymo pažeidimų – išnagrinėti.

3.2. Procesinių terminų taikymo problematika

Išanalizavus procesinių terminų reglamentavimą, tikslinga ištirti kitą terminų efektyvumo turinio pusę – turiningąjį elementą. Procesinių terminų efektyvumo turiningojo elemento analize bus siekiama atskleisti, kokios problemos iškyla įgyvendinant procesinius terminus nustatančias teisės normas, kaip procesiniai terminai taikomi, kas lemia teismo skiriamų terminų trukmę, terminų pratęsimą, praleidimą, atnaujinimą bei kiek reikšmingas (ar nereikšmingas) procesinių terminų praleidimas, siekiant teisingo proceso.

Procesinių terminų taikymo problemoms ištirti, tikslinga terminus analizuoti atskirose civilinio proceso stadijose, nes tokiu būdu atsiranda galimybė atskleisti procesinių terminų taikymo ypatumų visumą. Nors kiekvienoje civilinio proceso stadijoje iškyla procesinių terminų taikymo problemos, tačiau kai kurios iš jų analizuotos tiriant kitus procesinių terminų klausimus (pvz., kasacinėje instancijoje, bylos atnaujinimo stadijoje taikomi naikinamieji terminai analizuoti ankstesniame 2.5 disertacijos skyriuje), arba tos pačios procesinių terminų problemos kartojasi skirtingose instancijose (pvz., naujų įrodymų priėmimo problema iškyla tiek bylą nagrinėjant iš esmės pirmos instancijos teisme, tiek bylą nagrinėjant apeliacinės instancijos teisme). Pakartotinai tirti tuos pačius procesinių terminų taikymo aspektus netikslinga, dėl to atskiros su terminų taikymu susijusios problemos bus analizuojamos civilinės bylos iškėlimo stadijoje, pasirengimo teisminiam nagrinėjimui stadijoje, civilinės bylos nagrinėjimo iš esmės stadijoje. Tokiu būdu atsiskleis procesinių terminų taikymo ypatumai, siekiant teisingo ir efektyvaus proceso visoje civilinės bylos nagrinėjimo eigoje ir su jais susijusių problemų analizė nesikartos skirtingose instancijose. Atskirai bus siekiama atskleisti teisingo ir efektyvaus proceso konfliktą apeliacinėje, kasacinėje instancijose bei proceso atnaujinimo stadijoje kiek kitu aspektu: analizuojant konfrontaciją tarp procesinių terminų pratęsimo galutiniam bylos išsprendimui ir būtinybės teisingai išspręsti bylą.

Atsižvelgiant į vykdymo proceso specifiką ir aplinkybę, kad autorė sutinka su tais civilinio proceso teisės mokslininkais, kurie teismų sprendimų vykdymą laiko savarankiška

teisės šaka, o ne civilinio proceso teisės dalimi[675], šioje disertacijoje procesiniai terminai nebus tiriami vykdymo procese. Pastaroji problema galėtų būti atskiro tyrimo dalyku.

Įvertinus tai, jog piktnaudžiavimas procesu, kuris trukdo efektyviam procesui, gali pasireikšti visose civilinio proceso stadijose, piktnaudžiavimas procesu ir jo įtaka procesiniams terminams bus analizuojama atskirame disertacijos skirsnyje.

3.2.1. Procesiniai terminai civilinės bylos iškėlimo stadijoje

Civilinės bylos iškėlimo stadijos metu sprendžiamas ieškinio (pareiškimo, prašymo, kai byla nagrinėjama ypatingąja teisena) priėmimo teisme klausimas, kuris *inter alia* implikuoja procesinių dokumentų trūkumų šalinimą, ieškinio dalyko bei pagrindo tinkamą suformulavimą, nuo kurio priklauso jo keitimo tikimybė vėlesnėse civilinės bylos stadijose. Siekiant ištirti procesinius terminus civilinės bylos iškėlimo stadijoje, per teisingo ir efektyvaus proceso prizmę šie terminai bus analizuojami ieškinio trūkumų šalinimo instituto ir ieškinio dalyko bei pagrindo savalaikio nustatymo ir keitimo dimensijose.

Suinteresuoto asmens kreipimasis į teismą su procesiniu dokumentu reiškia civilinio proceso pradžią, kuri sutampa su civilinės bylos iškėlimo stadijos pradžia, nes „bylos iškėlimo procesas prasideda teismui pateikus ieškinį“[676]. Pastarosios stadijos metu sprendžiant ieškinio priėmimo teisme klausimą, vertinami ieškinio turinys ir forma, t. y. ieškinys turi atitikti normatyvinės teisės nustatytus formos ir turinio reikalavimus (CPK 111 str., 135 str.). Analogiškas nuostatas numato kitų šalių pozityvioji teisė, pavyzdžiui: Suomijos TPK 5 skyriaus 2 str. ir 5 str.; Estijos CPK 340[1] str.; Latvijos CPĮ 130 str. 3 d.; Rusijos CPK 131 str. Ieškinio priėmimas teisme laikomas civilinės bylos iškėlimu (CPK 137 str. 1 d.). Priešingu atveju, ieškinio nepriėmus teisme (jeigu ieškinys neatitinka formos ir turinio reikalavimų), teismas nustato terminą ne trumpesnį kaip septynios dienos procesinio dokumento trūkumams pašalinti (CPK 115 str. 2 d., CPK 138 str.). Pozityvioji teisė numato, kad ieškinio trūkumai šalinami ta pačia tvarka, kaip ir kitų procesinių dokumentų, todėl analizuojant ieškinio trūkumų šalinimą, taip pat bus kalbama apie procesinių dokumentų trūkumų eliminavimą. Įstatymų leidėjas, įpareigodamas nustatyti procesinį terminą procesinių dokumentų trūkumams pašalinti (CPK 115 str., CPK 138 str.), procesinius terminus integruoja į procesinių dokumentų trūkumų šalinimo institutą. Tolimesnė procesinių terminų analizė trūkumų šalinimo instituto plotmėje atskleis terminų taikymo poveikį teisingam ir efektyviam civiliniam procesui, siekiant įgyvendinti teisę į teisminę gynybą.

---

675 Pvz., S. Vėlyvis nurodo, jog teismo sprendimų vykdymą perdavus privatiems antstoliams, teismas nėra civilinio procesinio teisinio santykio subjektas, todėl kalbėti apie tai, kad teismo sprendimų vykdymas yra sudėtinė civilinio proceso dalis (stadija), nėra pagrindo. Žr. Vėlyvis, S. Teisė į teisminę gynybą civilinio proceso doktrinoje, *supra* note 314, p. 208–209. Civilinio proceso jurisprudencijoje yra daugiau mokslininkų, vykdymo procesą laikančių savarankiška teisės šaka. Plačiau žr., pvz.: Žolynas, M. Vykdymo procesas – civilinio proceso stadija ar savarankiškas procesas? *Teisė.* 2007, 62: 145–147; Stauskienė, E. *Teismo vaidmuo vykdymo procese*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006, p. 55–77; Mailjan, S. S., *et al. Ispolnitelnoe proizvodstbo* [Executory proceedings]. Moskva: Juniti-Dana, 2011, p. 13–14.

676 Treushnikov, M. K. *Grazhdanskij process.* Btoroe izdanie [Civil Procedure. 2nd edition]. Moskva: Gorodec, 2007, p. 324; Koch, H.; Diedrich, F. Germany. *International Encyclopaedia of Laws. Civil Procedure*. Volume 2. London: Kluwer Law International, 1997, p. 78.

Procesiniai terminai, skirti procesinių dokumentų trūkumų šalinimui, daro įtaką proceso trukmei. Civilinio proceso jurisprudencijoje nurodant, kad „bylos vilkinimą gali sąlygoti ieškinių klaidos ir trūkumai“[677], „viena iš delsimo priežasčių yra dažnos pareiškimų pataisos“[678], įvardijama ieškinio trūkumų šalinimo ir proceso trukmės sąveika. Ieškinio trūkumų šalinimas reikalauja papildomo termino ir užtęsia civilinės bylos nagrinėjimo trukmę, kuri apima visą bylos eigą nuo kreipimosi į teismą pradžios (procesinio dokumento pateikimo) iki teismo sprendimo (ar kito procesinio dokumento, užbaigiančio civilinę bylą) priėmimo. Civilinės bylos užsitęsimą dėl procesinių dokumentų trūkumų šalinimo patvirtina Nacionalinės teismų administracijos duomenys[679], pagal kuriuos viena iš civilinių bylų užsitęsusio nagrinėjimo teismuose priežasčių yra procesinių dokumentų trūkumų šalinimas. Šį faktą taip pat liudija teismų jurisdikcija, kai civilinėse bylose teismas keletą kartų nustato papildomus procesinius terminus, skirtus procesinių dokumentų trūkumams eliminuoti. Antai civilinėse bylose[680] nustatyti skirtingos trukmės – atitinkamai dešimties, devyniolikos, dvidešimt septynių, trylikos dienų – terminai ieškinių ir atsiliepimų trūkumams pašalinti. Pastarųjų terminų trukmė nedaro didelės įtakos proceso trukmei taip, kad būtų pažeista teisė į teisminę gynybą per manomai trumpiausią terminą. Kitose civilinėse bylose[681] teismai keturis kartus (iš jų kelis kartus tenkintas šalių prašymas pratęsti terminą) nustatė terminą ieškinio bei prašymo dėl proceso atnaujinimo trūkumams ištaisyti, dėl ko procesinio dokumento trūkumų šalinimas užtruko nuo aštuonių iki dešimties mėnesių. Pastarosios trukmės procesinių dokumentų trūkumų šalinimas turi didesnį poveikį civilinės bylos nagrinėjimo trukmei ir nekvestionuotinai užtęsia ne tik civilinės bylos iškėlimo klausimo išsprendimą, kitų procesinių veiksmų atlikimą, bet taip pat bendrą proceso trukmę.

---

677 Shapiro, C. J. Amendments that Add Plaintiffs Under Federal Rule of Civil Procedure 15 (c). *George Washington Law Review.* 1982, 50: 671.

678 Shah Alam, M.; Mobarak, M. A.; Paul, S. C. *Report on Recommendations for Expediting Civil Proceedings,* p. 4 [interaktyvus]. Dhaka, 2010 [žiūrėta 2012-04-16]. <http.:www.lawcommissionbangladesh.org/reports/106.doc>.

679 Lietuvos Respublikos teismų ir teismų savivaldos institucijų 2013 metų veiklos apžvalga, *supra* note 6, p. 30; Lietuvos Respublikos teismų ir teismų savivaldos institucijų 2011 metų veiklos apžvalga, *supra* note 6, p. 34; Lietuvos Respublikos teismų ir teismų savivaldos institucijų 2010 metų veiklos apžvalga, *supra* note 618, p. 34–36; Lietuvos Respublikos teismų ir teismų savivaldos institucijų 2009 metų veiklos apžvalga, *supra* note 618, p. 45.

680 Panevėžio apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. lapkričio 27 d. nutartis civilinėje byloje *I. S. v. V. S.* (bylos Nr. 2S-616-198/2009); Kauno miesto apylinkės teismo 2011 m. rugpjūčio 16 d. nutartis civilinėje byloje *Ž. R. v. I. K.* (bylos Nr. 2-14529-375/2011); Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. gruodžio 11 d. nutartis civilinėje byloje *AB „Vilniaus Sigma“ v. Vilniaus apskrities viršininko administracija* (bylos Nr. 2S-1042-345/2007); Panevėžio apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjos 2008 m. kovo 3 d. nutartis civilinėje byloje *BŽŪB „Žaltys“ v. J. J.* (bylos Nr. 2-200-227/2008).

681 Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. gruodžio 11 d. nutartis civilinėje byloje *A. B., V. B. ir A. B. v. Lietuvos Respublika, atstovaujama Teisingumo ministerijos, Kauno apygardos teismas* (bylos Nr. 2-980/2008); Kauno apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. sausio 14 d. nutartis civilinėje byloje *A. B. atskirasis skundas* (bylos Nr. A2-31-153/2010); Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. rugsėjo 20 d. nutartis civilinėje byloje *G. K. atskirasis skundas* (bylos Nr. 2SA-123-392/2007).

Šiame kontekste būtina prisiminti, jog procesiniai terminai, kurių paskirtis – siekti teisingo ir efektyvaus proceso, yra integralios civilinio proceso teisės sistemos dalis. Dėl to kalbant apie procesinius terminus, skirtus procesinių dokumentų trūkumams pašalinti, negalima nutylėti procesinių dokumentų trūkumų šalinimo instituto, kurio normos įgyvendinamos nustatant procesinius terminus, reikšmės. „Ieškinio trūkumų šalinimo instituto taikymas neleidžia iškelti civilinės bylos procesinių reikalavimų neatitinkančiu ieškiniu ir yra skirtas tiek galimybei kitiems byloje dalyvaujantiems asmenims efektyviai gintis nuo pareikšto ieškinio, tiek koncentruotam teismo procesui užtikrinti. Taigi ieškinio trūkumų šalinimo instituto paskirtis – užtikrinti koncentruotą ir ekonomišką teismo procesą“[682]. Prieštarauti šiai išvadai nėra pagrindo. Tik tinkamos formos ir turinio procesinis dokumentas leidžia teismui, kitai proceso šaliai bei kitiems proceso dalyviams sužinoti apie reiškiamus reikalavimus, jų sumą (jeigu reiškiamas piniginis reikalavimas), aplinkybes, kuriomis grindžiami reikalavimai. Be to, teismui pateikiama informacija, pagal kurią galima atlikti kitus procesinius veiksmus (nurodoma gyvenamoji vieta, pagal kurios adresą įteikiami teismo šaukimai, pranešimai, išreiškiama nuomonė dėl sprendimo už akių priėmimo, ar byla bus vedama advokato ir pan.). Visa tai sudaro sąlygas tinkamai ir efektyviai atlikti procesinius veiksmus ir pasirengti bylos nagrinėjimui.

Tinkamo procesinio dokumento priėmimas yra prielaida efektyviam bylos nagrinėjimui. Šiuo tikslu procesinių dokumentų trūkumų šalinimo instituto pagrindu sudaromos sąlygos proceso dalyviui eliminuoti procesiniams dokumentams nustatytus formos ir turinio reikalavimų neatitikimus. Kitaip tariant, dalyvaujančiam byloje asmeniui per nustatytą terminą suteikiama galimybė ištaisyti akivaizdžius dokumento trūkumus, tuo pačiu teismui neatsisakant priimti pateikto dokumento. Svarbu tai, kad terminas trūkumams pašalinti gali būti nustatomas tik esant esminiams procesinių dokumentų formos ir turinio pažeidimams, kurie sudaro kliūtis tęsti procesą. „Negalima naudotis trūkumų šalinimo institutu ir dokumentas turėtų būti iš karto priimamas bei atliekami procesiniai veiksmai, jeigu trūkumai yra gana formalūs ir nedaro jokios esminės įtakos procesinio dokumento galiojimui, t. y. susiję su neteisingu dokumento pavadinimo nurodymu <...> ar yra kitų aiškių (pvz., gramatinių) netikslumų“[683]. Reikia sutikti su išvada, kad „įpareigojimas šalinti ieškinio trūkumus neatitiktų šio instituto paskirties, jeigu būtų taikomas, kai pateiktas ieškinys gana aiškus, reikalavimo dalyko esmė, pagrindas ir ribos suprantami, o tam tikrų šiais klausimais ieškinyje esančių netikslumų pašalinimas iš esmės nieko nekeistų ir nebūtų staigmena atsakovui“[684]. Taigi procesinių dokumentų trūkumų šalinimo institutas gali būti taikomas tik esant esminiams dokumentų trūkumams, dėl kurių neįmanoma pradėti ar tęsti proceso. Tai reiškia, kad pastaruoju institutu sudaromos sąlygos pašalinti kliūtis proceso eigai, tačiau juo neturi būti piktnaudžiaujama.

Nepaisant pozityviosios teisės (CPK 115 str. 2 d., 4 d.) reikalavimų bei jurisprudencijoje išsakytų rekomendacijų nustatyti terminą trūkumams pašalinti tik esant procesinių doku-

---

682 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. gegužės 2 d. apžvalga Nr. AC-36-1 „Dėl ieškinio trūkumų šalinimą reglamentuojančių teisės normų taikymo teismų praktikoje“. *Teismų praktika.* 2012, Nr. 36.

683 Driukas, A., et al., *Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso komentaras, supra* note 15, p. 272.

684 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. gegužės 10 d. nutartis civilinėje byloje *BUAB „Statybų mechanika“ v. restruktūrizuojama AB „Iglus“, V. B., I. B., A. R., R. M., S. Ž., E. G., R. K.* (bylos Nr. 3K-3-302/2013 (S).

mentų formos ir turinio reikalavimų neatitikimui, kai dėl jų turinio nėra galimybės pradėti ar tęsti proceso, teismų praktikoje yra atvejų, kai piktnaudžiaujama procesinių dokumentų trūkumų šalinimo institutu ar netinkamai taikomos pastarojo instituto normos, įpareigojant pašalinti nereikšmingus trūkumus ar pateikti įrodymus. Štai Lietuvos Aukščiausiasis Teismas[685], spręsdamas ieškinio dalyko tinkamumo klausimą, kai pirmosios instancijos teismas nepagrįstai įpareigojo pašalinti trūkumus (patikslinti ieškinio reikalavimus), konstatavo, jog ieškinio dalyku nurodyti savarankiški civilinių teisių gynybos būdai nelaikytini trūkumais, sudarančiais esminių kliūčių tolesnei proceso eigai. Tai reiškia, kad ieškinio trūkumų šalinimo institutas taikytas nepagrįstai. Kitose civilinėse bylose[686] taip pat pernelyg formaliai nurodyta pašalinti tariamus procesinių dokumentų trūkumus (įpareigota patikslinti procesinio dokumento pavadinimą, nurodyta įtraukti trečiuosius suinteresuotus asmenis, pateikti įrodymus, kurių ieškovas negalėjo gauti ir teismo prašė išreikalauti, nustatytas terminas išdėstyti ieškinio juridinį pagrindą ir pan.). Teismui nepagrįstai taikant trūkumų šalinimo institutą ir nustatant terminą trūkumams pašalinti, visada nepateisinamai užsitęsia bylos nagrinėjimas.

Procesinių dokumentų trūkumų šalinimo instituto esmė leidžia įžvelgti trūkumų šalinimo instituto dvejopą poveikį civiliniam procesui. Viena vertus, procesinių dokumentų trūkumų šalinimas užtęsia civilinės bylos išnagrinėjimo procesinius terminus (pvz., CPK 115 str. 2 d., 4 d.). Kita vertus, minėto instituto taikymas sudaro prielaidas įgyvendinti teisę į teisminę gynybą ir mažina tikimybę inicijuoti naują procesą dėl tų pačių materialinių subjektinių teisių gynimo, t. y. sudaro sąlygas teisingam procesui pasiekti. Procesinių dokumentų trūkumų šalinimo plotmėje išryškėja procesinių terminų paskirtis siekti teisingo ir efektyvaus proceso, įgyvendinant teisę į teisminę gynybą ir apginant pažeistas materialines subjektines teises. Tai reiškia, kad procesiniai terminai, skirti dokumentų trūkumams pašalinti yra būtini, siekiant realizuoti teisę į teisminę gynybą, nes priešingu atveju, iš karto grąžinus ieškinį (ar kitą procesinį dokumentą) jį pareiškusiam subjektui, atitinkamoje byloje nebūtų suteikta galimybė įgyvendinti teisę į teisminę gynybą[687]. Šiame kontekste būtina prisiminti, kad „teisės socialinio veiksmingumo (efektyvumo – *aut. pastaba*) sąvoka aprėpia ne tik pasiekimą tokių planuotų rezultatų, kurie neprieštarauja teisės socialinei paskirčiai, bet ir gavimą tokių šalutinių rezultatų, kurie nesukelia neigiamų pa-

685 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. gegužės 10 d. nutartis civilinėje byloje *BUAB „Statybų mechanika“ v. restruktūrizuojama AB „Iglus“, V. B., I. B., A. R., R. M., S. Ž., E. G., R. K.* (bylos Nr. 3K-3-302/2013 (S).

686 Klaipėdos apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjos 2014 m. gegužės 8 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Stevi transport“ v. I. S.* (bylos Nr. 2S-750-163/2014); Vilniaus apygardos teismo teisėjo 2012 m. gegužės 22 d. nutartis civilinėje byloje *J. M. pareiškimas* (bylos Nr. 2S-165-661/2012); Vilniaus apygardos teismo teisėjo 2012 m. spalio 8 d. nutartis civilinėje byloje *M. T. v. UAB „Dorkanas“* (bylos Nr. 2S-1389-661/2012); Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. balandžio 27 d. nutartis civilinėje byloje *V. K. v. D. K., Marijampolės apskrities viršininko administracija* (bylos Nr. 3K-3-181/2009); Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. rugsėjo 24 d. nutartis civilinėje byloje *V. Ž. v. Palangos miesto savivaldybės taryba, Palangos miesto savivaldybės administracija, Klaipėdos apskrities viršininko administracija, G. P., UAB „Ginvita“* (bylos Nr. 2-966/2009); Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. sausio 10 d. nutartis civilinėje byloje *K. J. v. antstolis A. Balsevičius* (bylos Nr. 3K-3-18/2005).

687 Teismo atsisakymas priimti ieškinį nekliudo vėl kreiptis į teismą su tuo pačiu ieškiniu, jeigu yra pašalintos arba išnyko aplinkybės, kliudžiusios priimti ieškinį (CPK 137 str. 4 d.).

darinių, nepakerta visuomenės narių tikėjimo pagrindinėmis socialinėmis vertybėmis“[688]. Pastarąjį mintį eksplikuojant procesinių dokumentų trūkumų šalinimo instituto plotmėje, matyti, jog protingumo kriterijus atitinkantis proceso užsitęsimas, kai šalinami ieškinio (ar kito procesinio dokumento) trūkumai, iš esmės nėra tiek svarbus, kiek reikšmingas teisės į teisminę gynybą įgyvendinimas, teisingas civilinės bylos išsprendimas. Kitaip tariant, nors procesas užsitęsia, bet dėl to neturėtų nukentėti bylos šalių ar visuomenės interesai. Priešingai, turėtų būti sudaroma galimybė priimti teismui teikiamus procesinius dokumentus ir įgyvendinti teisę į teisminę gynybą, apginti pažeistas materialines subjektines teises. Tai suponuoja nuostatą, kad procesiniais terminais siekiama teisingo ir efektyvaus proceso, taikant procesinių dokumentų trūkumų šalinimo institutą. Tačiau šis tikslas gali būti pasiektas tik tuo atveju, jeigu procesinių dokumentų trūkumai pašalinami per protingos trukmės terminus, taip pat kai nepiktnaudžiaujama procesinio dokumento trūkumų šalinimo institutu.

Kitas civilinės bylos iškėlimo stadijoje analizuotinas aspektas, sąlygojantis teisingą ir efektyvų procesą bei sąveikaujantis su bylos nagrinėjimo trukmę apibrėžiančiais procesiniais terminais, yra ieškinio dalyko ir pagrindo suformulavimas bei jų pakeitimas. Nors ieškinio dalyko ar pagrindo keitimas sprendžiamas jau iškėlus civilinę bylą, bylos iškėlimo stadijoje kalbant apie ieškinio dalyko ar pagrindo suformulavimą, taip pat tikslinga analizuoti ir jų (ieškinio dalyko ar pagrindo) keitimą.

Civilinio proceso jurisprudencijoje[689] paprastai ieškinio dalyku vadinamas ieškovo materialinis reikalavimas, reiškiamas atsakovui. Ieškinio pagrindas apibrėžiamas kaip aplinkybės, kuriomis ieškovas grindžia savo reikalavimą atsakovui[690] ir nurodoma, kad „ieškinyje turi būti nurodyta pakankamai pagrindinių faktų, jog teismas skaitydamas ieškinį iš karto suprastų ieškinio faktinį pagrindą. Dokumentai, pagrindžiantys ieškinio faktinį pagrindą turi būti nurodyti taip, kad būtų galima juos identifikuoti[691]“. Skiriamas ieškinio faktinis ir teisinis pagrindas[692], tačiau pozityvioji teisė įpareigoja ieškovą pagrįsti tik faktinį ieškinio pagrindą (CPK 135 str. 1 d. 2 p.), o teisinis faktų vertinimas deleguojamas teismo prerogatyvai. Ieškinio dalykas ir pagrindas yra pagrindiniai ieškinio elementai[693], be kurių negali būti pradėtas bylos nagrinėjimas. „Tinkamas ieškinio pagrindo aplinkybių išdėstymas ir reikalavimo suformulavimas sudaro galimybę kitiems dalyvaujantiems byloje asmenims įvertinti ir suprasti, kokiu pagrindu bei kokie konkretūs reikalavimai

688 Šlapkauskas, V., *supra* note 49, p. 50.

689 Daukantas, T. Ieškinio elementų problema civilinio proceso doktrinoje. *Teisė į teisminę gynybą ir jos realizavimo praktiniai aspektai. Tarptautinė mokslinė – praktinė konferencija*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006, p. 38; Osokina, G. L. *Problemy iska i prava na isk* [Problems of Claim and Rights for Claim]. Tomsk: Izdatelstvo Tomskogo universiteta, 1989, p. 92–93; Tichomirov, M. J.; Tichomirova, L. V. *Sudebnye iski. Kommentarii i obrazcy dokumentov*. Vtoroe izdanie [The Lawsuits. Comments and Samples of Documents. 2nd edition]. Moskva: Izdanie g-na Tichomirova M. J., 2007, p. 3; Shakarjan, M. S., *et al., supra* note 293, p. 199.

690 Osokina, G. L., *op. cit.,* p. 93; Tichomirov, M. J.; Tichomirova, L. V., *op. cit.,* p. 3; Shakarjan, M. S., *et al., op. cit.,* p. 199–200; Daukantas, T., *op. cit*., p. 41.

691 Sime, S., *supra* note 12, p. 139.

692 Osokina, G. L., *op. cit.*, p. 93.

693 Civilinio proceso jurisprudencijoje nekvestionuojama, jog ieškinio elementai yra dalykas ir pagrindas, tačiau be šių elementų kai kurie mokslininkai išskiria trečiąjį ieškinio elementą – bylos šalis arba ieškinio turinį. Pvz.: Osokina, G. L., *op. cit.,* p. 97; Mačys, V., *supra* note 183, p. 150.

jiems reiškiami, nustatyti, kaip kitaip teismo sprendimas gali paveikti jų teises ar teisėtus interesus. Ši informacija dalyvaujantiems byloje asmenims yra būtina, siekiant gintis nuo pareikštų reikalavimų ar naudotis kitomis procesinėmis teisėmis, apsaugančiomis nuo jų teisėtų interesų pažeidimo ateityje (prejudicinių faktų nustatymo, regresinių reikalavimų pareiškimo ir kt.). Tinkamai išdėstant ieškinio pagrindo aplinkybes ir aiškiai formuluojant reikalavimus teismui sudaromos sąlygos vykdyti teisingą ir tinkamą procesą, užtikrinamos galimybės pagal koncentracijos ir ekonomiškumo principus greičiau atkurti teisinę taiką tarp šalių"[694]. Atsižvelgiant į ieškinio dalyko ir pagrindo reikšmę civiliniam procesui, tikslinga ištirti, kokią įtaką teisingam ir efektyviam procesui daro šių ieškinio elementų nustatymo savalaikiškumas ir pozityviosios teisės įtvirtintas leidimas juos keisti.

Tikslus ieškinio dalyko apibrėžimas pateikiant ieškinį teismui sudaro pagrindą efektyviam bylos nagrinėjimui, nes „ankstyvas ginčo dalyko nustatymas leidžia šalims pasirengti ginčo tyrimui ir efektyviausiu būdu atskleisti įrodymus"[695]. Pozityvioji teisė nustato, kad iki nutarties skirti bylą nagrinėti teismo posėdyje priėmimo ieškovas turi teisę keisti ieškinio dalyką arba pagrindą. Vėlesnis ieškinio dalyko arba ieškinio pagrindo pakeitimas yra galimas tik tuo atveju, jeigu tokio pakeitimo būtinumas iškilo vėliau arba jeigu yra gautas priešingos šalies sutikimas, arba jeigu teismas mano, kad tai neužvilkins bylos nagrinėjimo (CPK 141 str. 1 d.). Įstatymų leidėjo išreikšta pozicija skatina ieškovą kuo anksčiau apsispręsti dėl reiškiamo reikalavimo esmės ir ribų. Tokiai nuostatai iš esmės pritariama civilinio proceso teisės doktrinoje (pvz.: V. V. Jarkovas[696], I. V. Reshetnikova[697], M. K. Treushnikovas[698]), teigiant, kad pasirengimo teisminiam nagrinėjimui metu turi būti visiškai suformuluoti ieškinio reikalavimai, atsakovo ir kitų dalyvaujančių byloje asmenų atsikirtimai į ieškinį. Tai reiškia, kad teisė keisti ieškinio dalyką arba pagrindą turi būti įgyvendinta kuo anksčiau, t. y. iki bylos nagrinėjimo iš esmės, nes priėmus pakeistą ieškinį neišvengiamas bylos nagrinėjimo atidėjimas: pakeitus ieškinio dalyką ar ieškinio pagrindą, teismas nustato ne trumpesnį kaip 14 dienų terminą nuo procesinio dokumento įteikimo dienos pasiruošti bylos nagrinėjimui (CPK 141 str. 2 d.). Vėlesnis nei iki nutarties skirti bylą nagrinėti teismo posėdyje ieškinio dalyko arba pagrindo keitimas galimas tik esant išimtinėms sąlygoms. Teismų jurisdikcijoje yra atvejų, kai ieškinio dalykas ar pagrindas keičiamas bylos nagrinėjimo iš esmės stadijoje po keletą kartų. Štai civilinėje byloje[699] ieškinio dalykas buvo keičiamas du kartus, antrą kartą ieškinį pateikiant po metų nuo pirminio ieškinio pateikimo datos. Analogiška situacija nustatyta kitose bylose[700],

694 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. birželio 19 d. nutartis civilinėje byloje *I. V. ir B. V. v. Nordea Bank Finland Plc Lietuvos skyrius* (bylos Nr. 3K-3-372/2013).

695 Kourlis, R. L.; Singer, J. M.; Knowlton, N. Reinvigorating Pleadings. *Denver University Law Review.* 2010, 87: 245.

696 Jarkov, V. V. (red.), *Grazhdanskij process*. 5 izdanie [Civil Procedure. 5th edition], *supra* note 64, p. 310.

697 Reshetnikova, I. V.; Jarkov, V. V., *supra* note 64, p. 165.

698 Treushnikov, M. K. (red.), *Grazhdanskij process* [Civil Procedure], 2003, *supra* note 414, p. 319.

699 Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. spalio 10 d. nutartis civilinėje byloje *BUAB „Esmarin" v. S. P.* (bylos Nr. 2A-421/2011).

700 Pvz.: Klaipėdos apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. birželio 17 d. nutartis civilinėje byloje *P. M. v. VĮ Registrų centro Klaipėdos filialui* (bylos Nr. 2S-939-360/2009); Šiaulių apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. vasario 20 d. nutartis civilinėje

kai ieškinio dalykas buvo keičiamas kelis kartus, paskutinį ieškinio patikslinimą teisme priimant praėjus daugiau nei metams nuo pradinio ieškinio pateikimo. Tai, jog ieškinio dalyko arba pagrindo keitimas užtęsia civilinės bylos nagrinėjimo trukmę, patvirtina Nacionalinės teismų administracijos duomenys[701], pagal kuriuos apylinkių teismuose 23,06 proc. civilinių bylų nagrinėjimas užtruko ilgiau nei metus dėl pakeistų ieškinių. Be to, aplinkybę, kad ieškinio dalyko ar pagrindo keitimas daro įtaką ilgesniems civilinės bylos išnagrinėjimo terminams, patvirtina interviu metu gauta informacija, iš kurios aišku, kad tinkamai ir galutinai nesuformavus reikalavimų bei atsikirtimų, visais atvejais užtęsiamas procesas[702]. Atlikta teismų praktikos ir kitų duomenų analizė leidžia pritarti R. Callinan[703] pozicijai, kad vienas iš užsitęsusių bylos nagrinėjimo faktorių yra tai, jog šalys iš karto neapibrėžia ginčo objekto.

Kaip minėta, civilinės bylos trukmė apibrėžiama procesiniais terminais, kurių paskirtis nevienareikšmė: jais siekiama teisingo ir efektyvaus proceso. Analizuojant procesinius terminus ir jų taikymo poveikį procesui ieškinio dalyko ir pagrindo keitimo plotmėje, taip pat būtina apibūdinti šio (ieškinio dalyko ir pagrindo keitimo) instituto paskirtį. Civilinio proceso jurisprudencijoje išskiriama didelė ieškinio dalyko ir pagrindo keitimo instituto reikšmė civiliniam procesui: „galimybė pakeisti ieškinį yra priemonė įstatymų įtvirtintiems principams realizuoti, objektyviai tiesai nustatyti, dispozityvumui ir rungtyniškumui įgyvendinti, leidžianti taupyti teismo ir byloje dalyvaujančių asmenų laiką, lėšas ir darbą“[704]. Pastaroji pozicija atrodo paradoksali aukščiau nustatytiems faktams, kad ieškinio dalyko ar pagrindo keitimas užtęsia civilinį procesą. Dialektiška situacija susiklosto teisingo ir efektyvaus bylos nagrinėjimo paieškos, o taip pat procesinių terminų taikymo civilinio proceso erdvėje. Pozityviosios teisės (CPK 141 str.) suteikta galimybė keisti ieškinio dalyką ar pagrindą sudaro sąlygas pakeistus reikalavimus arba aplinkybes, kuriomis grindžiami reikalavimai, išnagrinėti jau iškeltoje civilinėje byloje. Ieškinio dalyko ar pagrindo keitimas gali būti sąlygotas objektyvių veiksnių, pavyzdžiui, bylos nagrinėjimo iš esmės metu gauti papildomi duomenys[705], pasikeitė teisinis reglamentavimas[706] ir kt. Tokiu būdu ieškinio dalyko ar pagrindo pakeitimu realizuojama teisė į teisminę gynybą ir apginama pažeista materialinė subjektinė teisė toje pačioje civilinėje byloje. Priešingu atveju, atsisakius leisti keisti ieškinio dalyką ar pagrindą, suinteresuoti asmenys, siekdami

byloje *UAB „Resource development group“ v. E. Ž.* (bylos Nr. 2-144-71/2008).

701 Lietuvos Respublikos teismų ir teismų savivaldos institucijų 2012 m. veiklos apžvalga, *supra* note 6, p. 18. P. s. ankstesnių metų, pvz., Lietuvos Respublikos teismų ir teismų savivaldos institucijų 2011 m. veiklos apžvalgoje, nėra procentais išreikštų duomenų, kurie patvirtinų apylinkės teismuose civilinių bylų nagrinėjimo terminus užtęsusias priežastis.

702 Plačiau žr. disertacijos 2 priedo, paragr. 2.1.

703 Callinan, R., *supra* note 82, p. 23.

704 Osokina, G. L., *Problemy iska i prava na isk* [Problems of Claim and Rights for Claim], *supra* note 689, p. 97–98.

705 Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. gruodžio 15 d. nutartis civilinėje byloje *T. K. v. Įsrūties g. 14-ojo ir 16-ojo daugiabučių namų savininkų bendrija Nr. 474* (bylos Nr. 2A-1100-275/2009).

706 Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyri./aus teisėjo 2012 m. vasario 13 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Vilniaus energija“ v. N. M. ir A. M.* (bylos Nr. 2A-320-560/2012); Anykščių rajono apylinkės teismo 2011 m. gegužės 31 d. sprendimas civilinėje byloje *Valstybinės teritorijų planavimo ir statybos inspekcija prie Aplinkos ministerijos v. V. L., N. L.* (bylos Nr. 2-14-266/2011).

įgyvendinti teisę į teisminę gynybą, privalėtų iš naujo kreiptis į teismą, o civilinis procesas prasidėtų iš naujo bendra tvarka. Tai pareikalautų daugiau sąnaudų tiek materialinių teisinių santykių subjektams, tiek valstybei. Šioje perspektyvoje vertinant ieškinio dalyko ar pagrindo keitimą per procesinių terminų prizmę, susiklosto dialektiška situacija. Viena vertus, keičiant ieškinio dalyką ar pagrindą, užsitęsia civilinio proceso trukmė. Kita vertus, išvengiama naujo proceso, kuriame galėtų būti pareikšti reikalavimai neleidus pakeisti ieškinio dalyko ar pagrindo. Nevienareikšmė procesinių terminų paskirtis įpareigoja siekti ne tik efektyvaus, bet ir teisingo proceso, leidžianti pasinaudoti subjektinėmis teisėmis, realizuojant teisę į teisminę gynybą. Taigi būtina įvertinti, ar ieškinio dalyko arba pagrindo keitimu bus užtikrintas teisingas procesas, ar bus įgyvendinta teisė į teisminę gynybą, apginant pažeistą materialinę subjektinę teisę. Tais atvejais, kai pripažįstama, jog ieškinio dalyko ar pagrindo keitimu yra pažeistas reikalavimas bylas nagrinėti per įmanomai trumpiausią terminą, nėra pagrindo teigti, jog šiais procesiniais veiksmais pasiektas teisingas bylos nagrinėjimas. Pavyzdžiui, EŽTT byloje *Saarekallas OÜ v. Estonia*[707] nustatė, jog viena iš pernelyg ilgai trukusio proceso priežasčių yra ieškinio dalyko keitimas, dėl ko kelis kartus buvo teikiami pakeisti ieškiniai. Byloje paskirta dešimt parengiamųjų posėdžių, bylos nagrinėjimas užtruko 8 metus. Teismas sprendė, kad buvo pažeistas reikalavimas bylą nagrinėti per įmanomai trumpiausią terminą. Taigi ieškinio dalyko ar pagrindo keitimas suteikia galimybę įgyvendinti teisę į teisminę gynybą jau iškeltoje civilinėje byloje, išskyrus atvejus, kai ieškinio dalyko ar pagrindo keitimu pažeidžiama teisė į teisingą bylos nagrinėjimą per įmanomai trumpiausią terminą.

Ieškinio dalyko ar pagrindo keitimo, kuris užtęsia civilinio proceso trukmę, perspektyvoje būtina paminėti, kad ieškinio dalyko ar pagrindo keitimas kyla iš dispozityvumo principo, kai ieškovas pasinaudoja teise keisti reikalavimus ar juos pagrindžiančias aplinkybes. Tai reiškia, kad bylos šalis savo procesiniais veiksmais daro įtaką proceso trukmei, todėl šių veiksmų kontekste turi prisiimti atsakomybę dėl užsitęsusio proceso. Štai EŽTT bylose *Raudsepp v. Estonia*[708] ir *Belukha v. Ukraine*[709] nustatė, kad procesas užsitęsė dėl pareiškėjo papildomai teiktų prašymų, pakeistų ieškinio reikalavimų, reikštų prašymų atidėti teismo posėdį, jog galėtų pakeisti reiškiamus reikalavimus, ir konstatavo, jog beveik 5 metų bylos nagrinėjimo trukmė atitinka protingo termino kriterijus, o teisė į teisminę gynybą per įmanomai trumpiausią terminą nepažeista.

Atsižvelgiant į išdėstytas aplinkybes, galima teigti, kad procesinių terminų nustatymas procesinių dokumentų trūkumams pašalinti ir ieškinio dalykui ar pagrindui pakeisti pasižymi nevienareikšmiu poveikiu civiliniam procesui: užtęsia civilinės bylos nagrinėjimo trukmę, tačiau leidžia įgyvendinti teisę į teisminę gynybą jau iškeltoje civilinėje byloje, išskyrus atvejus, kai pažeidžiamas reikalavimas išnagrinėti bylas per įmanomai trumpiausią terminą.

3.2.2. Procesiniai terminai pasirengimo teisminiam nagrinėjimui stadijoje

Pasirengimo teisminiam nagrinėjimui stadijos metu teismas ir bylos šalys privalo pasirengti bylos nagrinėjimui iš esmės. Pasirengimo veiksmai, be kita ko, daro įtaką civilinės

707 *Saarekallas OÜ v. Estonia,* 8 November 2007, no. 11548/04 (ECHR).

708 *Raudsepp v. Estonia,* 8 November 2011, no. 54191/07 (ECHR).

709 *Belukha v. Ukraine,* 9 November 2006, no. 33949/02 (ECHR).

bylos nagrinėjimo efektyvumui, nes „pasirengimas bylos nagrinėjimui kaip civilinio proceso stadija užtikrina proceso tikslų pasiekimą: nuo to, kaip pasiruošiama bylos nagrinėjimui, priklauso teisingas ir savalaikis bylos nagrinėjimas bei sprendimas“[710]. Pasirengimo teisminiam bylos nagrinėjimui stadijai keliami uždaviniai yra procesinių veiksmų atlikimas, t. y. šalys suformuluoja reikalavimus (ieškovas) ir atsikirtimus (atsakovas), pateikia įrodymus, teismo prašo išreikalauti įrodymus, kurių bylos šalys negali gauti, svarstomas taikus susitarimas ir kt.[711]. Atsižvelgiant į ribotą disertacijos apimtį, įvertinus tai, jog kai kurie su procesiniais terminais susiję procesiniai veiksmai (ieškinio dalyko ar pagrindo suformulavimas bei keitimas) atskleisti anksčiau, kiti klausimai, kurių kontekste taikomi procesiniai terminai, bus analizuojami bylos nagrinėjimo iš esmės stadijoje (pvz., savalaikis įrodymų pateikimas, tyrimas apklausiant byloje dalyvaujančius asmenis), šioje civilinės bylos stadijoje tikslinga ištirti procesinius terminus taikinimo instituto plotmėje. Atsižvelgiant į tai, kad teismas, matydamas šalių sutaikinimo galimybę, turi skirti parengiamąjį teismo posėdį (CPK 228 str. 1 d.), pasirengimas bylos nagrinėjimui iš esmės paruošiamųjų dokumentų būdu nebus analizuojamas.

Pirmiausiai minėtina, jog civilinio proceso jurisprudencijoje[712] išskiriamos teisminio ir neteisminio taikinimo formos. Teisminis taikymas skiriamas į privalomąjį ir neprivalomąjį. „Privalomasis taikymas pasireiškia tuo, jog įstatyme yra nustatytas privalomas bylos teisme etapas, kurio metu teismas privalo vykdyti šalių sutaikinimo procedūrą ir tik nepavykus šalių sutaikyti turi būti dedamos visos pastangos priimti teisėtą ir pagrįstą teismo sprendimą“[713]. Privalomasis teisminis taikinimas nustatytas tokiose Europos valstybėse, kaip: Vokietijoje, Prancūzijoje, Suomijoje, Danijoje, Graikijoje, Šveicarijoje[714]. Kai kurių valstybių pozityvioji teisė nenumato privalomosios teisminio sutaikymo procedūros, tačiau įtvirtina bendro pobūdžio nuostatą, kad turi būti skatinamas taikus susitarimas tarp šalių. Pastaroji situacija galioja, pavyzdžiui, Latvijoje (Latvijos CPĮ 149[1] str.), Rusijoje (Rusijos CPK 148 str.).

Lietuvoje pasirinkta privalomojo teisminio sutaikymo forma, nes CPK 230 str. 1 d. įtvirtina, kad šalių taikinimas yra privaloma parengiamojo teismo posėdžio dalis. Lietuvos pozityvioji teisė numato teismo posėdžio pirmininko pareigą imtis priemonių šalims sutaikyti (CPK 159 str. 1 d. bei 231 str. 1 d.), leidžia paskirti antrą parengiamąjį posėdį, kuris turi įvykti ne vėliau kaip per trisdešimt dienų, jeigu teismas mato, kad gali būti sudaryta taikos sutartis. Parengiamųjų teismo posėdžių negali būti daugiau nei du (CPK 229 str.). Tolimesne analize bus siekiama išsiaiškinti, kaip sutaikinimo instituto normų taikymas

710 Reshetnikova, I. V., Koncepcija podgotovki dela k sudebnomu pazbiratelstbu [The Concept of Preparing the Case for Trial], *supra* note 88, p. 297.

711 Plešanov, A. G. Voploschenie osnovnyh principov civilisticheskogo processa v normah instituta podgotovki dela k sudebnomu pazbiratelstbu [The Embodiment of the Basic Principles of Civil Procedure in the Rules of the Institution of Preparing the Case for Trial]. *Sovremennaja doktrina grazhdanskogo, arbitrazhnogo processa i ispolnitelnogo proizvodtsva. Teorija i praktika.* [Modern Doctrine of Civil, Arbitration Procedure and Executory Process. Theory and Practice]. Krasnodar – Sankt-Peterburg: Izdatelstvo P. Aslanova „Juridicheskij centr Press“, 2004, p. 319.

712 Vėbraitė, V., *Šalių sutaikymas civiliniame procese, supra* note 73, p. 59.

713 *Ibid.,* p. 64.

714 European Commission Green Paper. On Alternative Dispute Resolution in Civil and Commercial Law [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-10-12]. <http://eur-lex.europa.eu/>.

sąveikauja su procesiniais terminais, kuriais siekiama teisingo ir efektyvaus proceso, įgyvendinant teisę į teisminę gynybą.

Visų pirma, teisminio šalių taikinimo procedūra reikalauja ilgesnės trukmės procesinių terminų civilinei bylai išnagrinėti. Šiame kontekste būtina paminėti, kad teisminis sutaikinimas gali būti vykdomas dviem būdais: kai teismas, įvertinęs situaciją, pasiūlo šalims apsvarstyti taikos sutarties sudarymo galimybę ir atideda teismo posėdį; kai taikinimas vyksta teisminės mediacijos būdu. Pirmuoju atveju, leidžiant pačioms šalims tartis dėl taikos sutarties sudarymo, bylos nagrinėjimas teismų jurisdikcijoje užtrunka skirtingai. Antai, šalims susitarti ir taikos sutarčiai sudaryti bylos nagrinėjimas atidedamas vieną kartą, laikantis teisės normų ir minimaliai pratęsiant bylos nagrinėjimo terminus. Pavyzdžiui, civilinėse bylose taikos sutarčiai sudaryti teismo posėdis atidėtas trims mėnesiams[715], 22 dienoms[716], mėnesiui ir 15 dienų[717]. Šiuo atveju nėra pagrindo teigti, kad buvo vilkinamas bylos sprendimas – teismas turi suteikti galimybę šalims tartis dėl taikos sutarties sąlygų. Tokiais atvejais, net ir nesudarius taikos sutarties, neturėtų būti pažeisti proceso koncentracijos ir kiti civilinio proceso principai, taip pat neturėtų būti sutrukdyta bylą išnagrinėti per įmanomai trumpiausią terminą. Kitais atvejais, parengiamieji teismo posėdžiai (taip pat teismo posėdžiai bylą nagrinėjant iš esmės), suteikiant šalims galimybę sudaryti taikos sutartį, atidedami keletą kartų. Pavyzdžiui, civilinėse bylose dėl galimybės sudaryti taikos sutartį paskirti trys parengiamieji teismo posėdžiai[718], tačiau taikos sutartis nesudaryta. Derybos dėl taikos sutarties truko nuo dviejų iki septynių mėnesių. Tai suponuoja tikimybę, kad teismo posėdžiai buvo atidėti formaliai, nes teismas turėtų įvertinti šalių ketinimus, lūkesčius ir tikimybę taikos sutarčiai sudaryti bei neleisti vilkinti proceso. Nacionalinės teismų administracijos 2012 metų duomenys[719] taip pat patvirtina, kad galimybių susitarti (sudaryti taikos sutartį) suteikimas apylinkės teismuose daugiau nei metus užtęsė 17,73 proc. civilinių bylų nagrinėjimą. Minėtos teismo nutartys, patvirtinančios, kad parengiamieji teismo posėdžiai dėl taikos sutarties sudarymo galimybės atidėti po kelis kartus, parodo ne tik bylos nagrinėjimo terminų užsitęsimą, bet taip pat atskleidžia CPK 229 straipsnio pažeidimą, nes pagal pastarąją normą parengiamųjų teismo posėdžių negali būti daugiau kaip du. Sprendžiant šią problemą ir siekiant efektyvesnių šalių taikinimo rezultatų, tikslinga atsižvelgti į R. Simaičio teisminio sutaikymo rekomendacijas, kad „reikėtų šalims pasiūlyti išsakyti savo nuomonę, pareikšti pastabas, išdėstyti požiūrį

715 Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. lapkričio 29 d. nutartis civilinėje byloje *Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos Palangos skyrius v. BUAB „Oruva motor“* (bylos Nr. 2-1924/2012).

716 Panevėžio apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjo 2010 m. gegužės 19 d. nutartis civilinėje byloje *BUAB „Algminda“ v. A. G.* (bylos Nr. 2-591-278/2010).

717 Klaipėdos rajono apylinkės teismo 2012 m. kovo 28 d. sprendimas civilinėje byloje *AB „LITGRID“ v. L. B.* (bylos Nr. 2-218-904/2012).

718 Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. gruodžio 14 d. nutartis civilinėje byloje *AB Rytų skirstomieji tinklai v. I. B. PĮ* (bylos Nr. 2A-1022-464/2010); Klaipėdos miesto apylinkės teismo 2012 m. rugsėjo 27 d. nutartis civilinėje byloje *L. S. v. A. K.* (bylos Nr. N2-4101-618/2012); Panevėžio apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. gruodžio 29 d. nutartis civilinėje byloje *R. B. v. V. B.* (bylos Nr. 2S-534-198/2008); Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. sausio 3 d. nutartis civilinėje byloje *E. T. I. v. likviduojama Molėtų rajono Bijutiškio ŽŪB, V. M., V. K., A. I., VĮ Registrų centras* (bylos Nr. 2S-176-520/2011).

719 Lietuvos Respublikos teismų ir teismų savivaldos institucijų 2012 m. veiklos apžvalga, *supra* note 6, p. 18.

į priešingos šalies poziciją, jos tikslus ir motyvus. Taip diskusijos forma skatinamas šalių dialogas, derybos <...>. Diskusijas teismas turi kontroliuoti, nukreipti jas konstruktyvia bendradarbiavimo ir (arba) kompromiso linkme, mokyti šalis civilizuotai derėtis, raginti gerbti vienai kitą <...>, akcentuoti bendradarbiavimo naudą <...>“[720]. Pasinaudojus minėtais patarimais, teismui turėtų būti aiškiau, ar šalys linkusios taikiai tartis, ar yra tikimybė sudaryti taikos sutartį, ar verta dar kartą atidėti teismo posėdį taikos sutarčiai sudaryti. Tokiu būdu galėtų būti išvengta situacijų, kai teismas, neišsiaiškinęs šalių lūkesčių, tik formaliai po keletą kartų atideda bylos nagrinėjimą taikos sutarčiai sudaryti.

Skirtingai nei teismo suteiktas terminas pačioms šalims apsvarstyti taikos sutarties sudarymo galimybę, bylos šalių sutaikymas teisminės mediacijos būdu vyksta dalyvaujant trečiajam nesuinteresuotam asmeniui – mediatoriui. Šalių sutaikymas teisminės mediacijos būdu organizuojamas tik esant bylos šalių sutikimui net tada, kai mediaciją šalims pasiūlo teismas. Bylos šalys pačios sprendžia, kokį mediatorių pasirinkti, derina mediacijos proceso datą ir kt.[721] Esant abiejų šalių rašytiniam sutikimui arba abiejų šalių rašytiniam prašymui perduoti ginčą teisminei mediacijai, ginčas perduodamas teisminei mediacijai civilinę bylą nagrinėjančio teisėjo nutartimi, kuria taip pat bylos nagrinėjimas atidedamas nustatant tikslų kito posėdžio laiką (CPK 231 str. 1 d.; 2014 m. rugsėjo 26 d. patvirtintų Teisėjų tarybos Teisminės mediacijos taisyklių[722] 10 punktas). Lietuvoje[723] ir kitose valstybėse (pavyzdžiui, Vokietijoje[724]) civilinės bylos šalims atmetus teismo pasiūlymą taikiai spręsti ginčą, byla turi būti sprendžiama teisminio proceso būdu.

Pagal anksčiau galiojusias taisykles[725], teisminės mediacijos trukmės ribojimas buvo detalesnis, nes galėjo būti organizuojamos kelios mediacijos sesijos, tačiau bendra teisminės mediacijos sesijų trukmė – iki 4 valandų. Mediatorius abiejų šalių prašymu arba sutikimu galėjo pratęsti mediacijos trukmę, jeigu nuspręsdavo, kad tai gali sudaryti sąlygas pasiekti taikų susitarimą ir pratęsiant mediacijos trukmę nebus vilkinamas bylos nagrinėjimas Šiuo metu galiojančių Teisminės mediacijos taisyklių[726] 22 punkto nuostatos numato, kad teisminės mediacijos procesas turi būti organizuojamas taip, jog jis (mediacijos procesas) būtų baigtas iki teismo nutartyje nustatyto kito civilinės bylos posėdžio laiko (teisminės mediacijos termino pabaigos). Esamas reguliavimas vertintinas teigiamai, nes iš esmės atitinka bylos nagrinėjimo per įmanomai trumpiausią terminą kvintesenciją: iš anksto žinomas teisminės mediacijos pabaigos terminas, neleidžiama vilkinti proceso, tačiau taip pat sudaroma galimybė pratęsti mediacijos procesą (Teisminės mediacijos taisyklių 24 punktas). Nors ginčo perdavimas teisminei mediacijai, šalių taikinimas, bylos grąžinimas teismui, kai nepavyksta sutaikyti šalių, reikalauja papildomų terminų, tačiau

720 Simaitis, R. Teisminis sutaikymas. *Justitia.* 2004, Nr. 5(53): 25.

721 Mirimanoff, J. A., *supra* note 87, p. 473.

722 Teisėjų tarybos 2014 m. rugsėjo 26 d. nutarimas Nr. 13P-122-(7.1.2) „Dėl teisminės mediacijos taisyklių patvirtinimo“. *Teisės aktų registras.* 2014, Nr. 13707.

723 CPK 231 str. 5 d.

724 Goodman, Ronald E. M. Conciliation, Mediation, and Dispute Resolution. *American Society of International Law Proceedings.* 1996, 90: 76.

725 Teismų tarybos 2005 m. gegužės 20 d. nutarimu Nr. 13P-348 (pakeistu Teisėjų tarybos 2011 m. balandžio 29 d. nutarimu Nr. 13 P-53-(7.1.2)) patvirtintų Teisminės mediacijos taisyklių 18 punktas [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-10-02]. www.teismai.lt.

726 Teisėjų tarybos 2014 m. rugsėjo 26 d. nutarimas Nr. 13P-122-(7.1.2) „Dėl teisminės mediacijos taisyklių patvirtinimo“. *Teisės aktų registras.* 2014, Nr. 13707.

teisminės mediacijos poveikį procesui reikėtų vertinti teigiamai. Pirma, laikantis nustatytų terminų, iš esmės neturi būti užvilkintas civilinės bylos sprendimas. Antra, pozicija, kad taikinimu „ne tik sudaroma galimybė taikiai išspręsti ginčą, bet taip pat, esant galimybei, atkuriamas bylos šalių bendradarbiavimas“[727], implikuoja kitą taikinimo instituto pusę, kuri bus atskleidžiama tolimesnės analizės pagrindu.

Tiriant procesinius terminus taikinimo instituto plotmėje, būtina atskleisti taikinimo instituto reikšmę civiliniam procesui bei į šį institutą pažvelgti per teisingo ir efektyvaus proceso prizmę. Taikinimo instituto reikšmė, siekiant įgyvendinti teisę į teisminę gynybą bei apginti pažeistas ar ginčijamas materialines subjektines teises, racionaliai taikant taikinimo instituto normas, nekvestionuojama. Kaip teigia R. Simaitis, „taikos sutarčių tikslas – išspręsti konfliktą, užkirsti kelią jam plėtotis arba kilti ateityje“[728]. Nėra pagrindo nesutikti su šia pozicija, nes taikos sutartimi bendromis šalių pastangomis išsprendžiami ginčo objektu buvę materialinės teisės klausimai, pasiekiama socialinė taika, išsaugomi socialiniai ryšiai bei psichologinė aplinka tolimesniam bendradarbiavimui, kas sumažina ginčų tikimybę. Civilinės bylos baigimas taikos sutartimi naudingas visiems proceso dalyviams. Be to, „ginčo šalių susitaikymas turi pranašumų ne tik pačioms šalims, bet ir teismų sistemai, apskritai visuomenei. Šalims susitarus ir taip greičiau pabaigus civilinę bylą teisme, suprantama, kad sumažinamas teismų darbo krūvis; <...> didėja ir teismo autoritetas visuomenėje, formuojama pozityvi nuomonė apie teismų veiklą“[729]. Šiame kontekste šalių sutaikinimas lemia efektyvų civilinį procesą, kurio metu išsprendžiamas pažeistų ar ginčytų materialinių subjektinių teisių klausimas, kas iš esmės atitinka procesinių terminų paskirtį.

Vertinant prieštaringus taikinimo instituto aspektus (užtęsia procesą, bet leidžia taikiai išspręsti ginčą), aiškėja, kad procesiniai terminai dialektiškai susiję su taikinimo institutu. Iš vienos pusės, šalims sudarant galimybes susitaikyti, skiriami papildomi terminai ir užsitęsia bendras civilinės bylos išnagrinėjimo terminas. Kita vertus, šalims pasiekus konsensusą, teismui patvirtinus imperatyvioms teisės aktų nuostatoms neprieštaraujančią taikos sutartį, ginčas išsprendžiamas, civilinė byla nutraukiama. Tai reiškia, kad procesas pasibaigia, nelieka galimybės tęsti civilinį procesą apeliacinėje, kasacinėje instancijose. Be to, atkuriama taika tarp šalių, išsprendžiama ginčyta materialinė subjektinė teisė. Taikos sutarties patvirtinimo nulemtas civilinės bylos nutraukimas ir teisingumo įgyvendinimas atspindi procesinių terminų paskirtį, kuriais siekiama teisingo ir efektyvaus proceso. Taikinimo instituto reikšmė ir produktyviai (ne formaliai) taikyta taikos sutarties sudarymo galimybė nusveria teismo posėdžio atidėjimo galimą neigiamą įtaką proceso trukmei. Netgi jeigu nebus sudaryta taikos sutartis, verta analizuoti taikos sutarties sudarymo galimybę, nes tokiu būdu paaiškėja šalių pozicijos, lūkesčiai, šalys turi galimybę įvertinti reikalavimų pagrįstumą ir kt. Vis tik taikinimo trukmė neturi viršyti protingumo kriterijaus. Štai EŽTT byloje *Mendes v. Portugal*[730] nustatė, kad vien taikinimo procesas užsitęsė beveik metus, bet taikos sutartis nesudaryta. EŽTT taip pat įvertinęs kitas aplinkybes, nustatė, kad pažeistas reikalavimas bylas nagrinėti per įmanomai trumpiausią terminą.

---

727 Mirimanoff, J. A., *supra* note 87, p. 474.

728 Simaitis, R. Taikos sutartis Lietuvos privatinėje teisėje. *Justitia*. 2004, Nr. 1(49): 11.

729 Vėbraitė, V. Šalių sutaikymas kaip civilinio proceso tikslas ir jo galimybės Lietuvoje. *Teisė*. 2008 (69): 110.

730 *Mendes v. Portugal,* 30 October 2014, no. 49185/13 (ECHR).

Analizuojant taikinimo instituto svarbą civilinių bylų trukmei, tikslinga įvertinti neteisminio taikinimo procedūrų įtaką civilinio proceso, taip pat procesinių terminų, efektyvumui. Neteisminis taikinimas vyksta ne teisme ir prie neteisminių alternatyvaus ginčų procedūrų „visų pirma priskirtinos derybos, mediacija ir neįpareigojantis arbitražas“[731]. Mokslinėje doktrinoje, siekiant pagrįsti neteisminio ginčų sprendimo privalumus, įvardintos neteisminio ginčo sprendimo stipriosios pusės: „tai pigumas, prieinamumas, neformalumas, operatyvumas ir tam tikrų sričių ekspertų žinios <...> tikėjimasis geresnio rezultato ir mažesnės žalos, galimybė tęsti dalykinį bendradarbiavimą su kita ginčo šalimi, procedūrų konfidencialumas, siekis išvengti teismo precedento susiformavimo“[732]. Alternatyvaus ginčų sprendimo procedūrų trukmės neriboja Lietuvos Respublikos civilinių ginčų taikinamojo tarpininkavimo įstatymas. Šio įstatymo 9 straipsnis suteikia galimybę ginčo šalims pačioms reguliuoti taikaus ginčo sprendimo trukmę, nes nuo jų apsisprendimo toliau dalyvauti ar nedalyvauti taikinimo procedūroje priklauso šios procedūros perspektyva. Tokia pozicija teigiamai vertintina dėl to, kad neformalios procedūros metu ginčo šalys geriausiai gali nuspręsti, kiek laiko reikia susitarimui pasiekti, atsižvelgiant į konkrečią situaciją. Vis tik „nepavykus ginčo išspręsti alternatyvia ginčo sprendimo procedūra, tam sugaištas laikas pailgintų bendrą ginčo sprendimo laiką“[733], nes šalys būtų priverstos kreiptis į teismą. Šiame kontekste būtina paminėti, jog individualaus ginčo atveju, ginčą išsprendus neteisminio taikinimo būdu, ginčo sprendimas ar jo trukmė neturi įtakos procesiniams terminams. Tačiau ginčų sprendimą vertinant konceptualiu aspektu, apimančiu teisminei valdžiai deleguotų funkcijų vykdymą, ginčo sprendimas neteisminio sutaikinimo būdu daro įtaką civilinio proceso efektyvumui, o taip pat procesiniams terminams: mažina teismo darbo krūvį, tausoja ginčo šalių ir valstybės lėšas, laiko, darbo sąnaudas. Taikiai išspręstas ginčas nereikalauja teisminio nagrinėjimo ir užleidžia vietą kitų ginčų sprendimui, todėl pasižymi teigiamu poveikiu civilinių bylų sprendimo efektyvumui.

Apibendrinant tai, kas išdėstyta, galima teigti, kad teisminio sutaikinimo instituto normų realizavimui skirti procesiniai terminai pasireiškia dialektiniu poveikiu civilinės bylos išsprendimui: užtęsia epizodinį civilinės bylos nagrinėjimą, tačiau koncepciniame ginčo sprendimo kontekste sudaro ne tik galimybę efektyviai išspręsti ginčą ir eliminuoti bylos nagrinėjimą aukštesnėse instancijose, bet taip pat tikimybę pasiekti socialinę taiką, išsaugoti socialinius ryšius bei psichologinę aplinką tolimesniam materialinių teisinių santykių subjektų bendradarbiavimui.

3.2.3. Procesiniai terminai teisminio nagrinėjimo stadijoje

Šalims taikiai nesusitarus ir atlikus parengiamuosius procesinius veiksmus, byla nagrinėjama iš esmės teismo posėdyje. Bylos nagrinėjimas iš esmės, be kita ko, apima įrodymų tyrimą ir vertinimą. Šiame kontekste pirmiausiai reikia paminėti, jog „įrodinėjimas vyksta etapais: įrodymų nurodymas, rinkimas, pateikimas, tyrimas ir vertinimas“[734]. Tai reiškia,

731 Kaminskienė, N. *Alternatyvus civilinių ginčų sprendimas*. Vilnius: Valstybės įmonė Registrų centras, 2011, p. 111.

732 *Ibid.,* p. 177.

733 *Ibid.*, p. 197.

734 Molchanov, V. V. *Sobiranie dokazatelstv v grazhdanskom processe* [Collection of Evidence in Civil Proceedings]. Moskva: Izdatelstvo Moskovskogo universiteta, 1991, p. 9.

kad įrodymai pirmiausiai turi būti nurodyti procesiniuose dokumentuose ir, jeigu yra galimybė, pateikti kartu su jais (ieškiniu, atsiliepimu). Bylos šalies pareiga nurodyti ir kiek įmanoma anksčiau pateikti įrodymus teismui ir kitiems proceso dalyviams yra numatyta civilinio proceso teisės aktuose (CPK 135 str. 2 d.; CPK 142 str. 2 d. 3 p.). Panašūs reikalavimai su ieškiniu ar kitu procesiniu dokumentu pateikti įrodymus yra įtvirtinti užsienio šalių pozityviojoje teisėje, pvz.: Latvijos CPĮ 128 str. 2 d. 5 p., Estijos CPK 338 str. 4 d. 2 p., Čekijos CPK 79 str. 1 d., Suomijos TPK 5 skyriaus 2 str. 3 p., Rusijos CPK 131 str. 2 d. 5 p. Be to, kai kurių valstybių civilinio proceso teisės aktai nustato terminą įrodymams pateikti. Štai Latvijos CPĮ 93 str. 3 d. įpareigoja įrodymus pateikti ne vėliau kaip likus septynioms dienoms iki teismo posėdžio. Įstatymų leidėjas įpareigoja įrodymus pateikti ne tik pareiškiant ieškinį ar pareiškimą bei pateikiant atsiliepimą, bet taip pat rengiantis bylos nagrinėjimui iš esmės paruošiamųjų dokumentų būdu (CPK 226 str.; CPK 227 str. 2 d.) arba parengiamajame teismo posėdyje (CPK 226 str.; 230 str. 1 d.). Įstatymų leidėjo įpareigojimas kuo anksčiau pateikti įrodymus teismui neatsitiktinis – neįvykdžius procesinės pareigos įrodymus surinkti ir teismui pateikti rengiantis teisminiam bylos nagrinėjimui, įrodymų rinkimas ir pateikimas sprendžiamas bylos nagrinėjimo iš esmės stadijoje. Kyla kontraversiški klausimai: ar įrodymų rinkimas ir priėmimas teisminio nagrinėjimo metu neužvilkins proceso; ar atsisakymas priimti pavėluotai pateiktus įrodymus nepažeis teisės į teisminę gynybą? Be to, teisminio nagrinėjimo metu „dalis įrodymų gaunama iš šalių, trečiųjų asmenų ir jų atstovų, liudytojų parodymų“[735]. Dėl to šiame kontekste, tiriant procesinius terminus teisminio nagrinėjimo stadijoje, taip pat tikslinga atskleisti bylos šalių ir kitų proceso dalyvių nedalyvavimo teismo posėdyje dėl svarbių priežasčių sąveiką su procesiniais terminais, kuriais siekiama teisingo ir efektyvaus civilinio proceso. Atsižvelgiant į ribotą disertacijos apimtį, šiame skyriuje bus analizuojamas papildomų įrodymų priėmimas ir proceso dalyvių nedalyvavimo teismo posėdyje dėl svarbių priežasčių santykis su procesiniais terminais.

Papildomų įrodymų pateikimas ar jų išreikalavimas teisminio nagrinėjimo stadijoje užtęsia civilinės bylos sprendimo procesinius terminus. Pastaroji papildomų įrodymų priėmimo ir procesinių terminų sąveika akcentuojama civilinio proceso jurisprudencijoje (pvz.: W. H. Rechberger[736], D. Bailey[737], E. F. Lidge[738], L. Blom-Cooper ir G. Drewry[739], E. Hegedus[740]), nurodant, kad vėlesnis įrodymų pateikimas užtęsia civilinės bylos nagrinėjimą ir yra viena iš priežasčių bylai atidėti. Teismų darbo ataskaitose[741] taip pat patvirti-

735 Tertishnikov, V., *supra* note 89, p. 303.

736 Rechberger, W. H. The Continuing Effect of the Central Themes of Franz Klein in Recent Austrian Civil Procedure Legislation, *supra* note 81, p. 55.

737 Bailay, D., *supra* note 12, p. 88.

738 Lidge, E. F. Client Interests and a Lawyer's Duty to Expedite Litigation: Does Model Rule 3.2. Impose any Independent Obligations*? St. John's Law Review.* 2009, 83(307): 321.

739 Blom-Cooper, L.; Drewry, G. *Final Appeal.* A Study of the House of Lords in Its Judicial Capacity. London: Oxford University Press, 1972, p. 234.

740 Hegedus, E. Litigation in Hungary. *Litigation and Arbitration in Central and Eastern Europe (edited by D. W. Rivkin and C. Platto).* The Hague-London-Boston: Kluwer Law International, 1998, p. 45.

741 Pvz.: Jonavos rajono apylinkės teismo 2011 metų veiklos apžvalga [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-04-23]. <http://kat.lt.server.virtualu.lt/lt/jonavos-rajono-apylinkes-teismas/veikla_230_280/metine-apzvalga_237_286.html>.

nama ši problema ir teigiama, kad papildomų įrodymų pateikimas yra viena iš priežasčių, sąlygojančių užsitęsusį civilinį procesą. Nesutikti su šiais teiginiais nėra pagrindo. Su papildomai pateiktais įrodymais turi susipažinti teismas, bylos šalis, kiti byloje dalyvaujantys asmenys. Pateikus naujus įrodymus, gali paaiškėti naujos aplinkybės, kurioms įvertinti ir dėl jų priimti sprendimą gali reikėti papildomos informacijos, įgaliojimų (pvz., kai instituciją atstovauja fundamentalių sprendimų priimti neturintis įgaliojimų atstovas), kas sąlygoja teismo posėdžio atidėjimą. Šiame kontekste išskirtinai būtina paminėti ekspertų išvadas[742]. Teismų praktika[743] įrodo, kad ekspertų išvadų laukiama šešis, septynis mėnesius, kartais daugiau nei metus, o tuo tarpu civilinė byla sustabdoma. Interviu metu gauti duomenys[744] taip pat patvirtina, kad būtinybė kreiptis į ekspertus išvadų pratęsia civilinės bylos išnagrinėjimo terminus. Taigi papildomų įrodymų priėmimas ir civilinės bylos išsprendimui reikalingi ekspertizės metu gaunami duomenys neišvengiamai užtęsia bylos galutinio išnagrinėjimo terminus.

Kita vertus, teisminis įrodinėjimas yra kompleksiška ir reikšminga civilinio proceso kategorija. Kaip teigia V. Tertishnikov, „teisinis įrodinėjimas pirmiausiai apima informaciją apie nustatinėjamus faktus, antra, tai procesinė forma, kuri yra informacijos pagrindas ir jos (informacijos) paėmimo teisme metodas, trečia, pagrindinis procesinis būdas įrodinėjamai informacijai pasiekti, gauti ir ištirti“[745]. Tam, kad būtų ištirta faktines bylos aplinkybes patvirtinanti ar paneigianti informacija, pirmiausiai ji turi būti gaunama. Pastaroji informacija glūdi įrodymuose: „visuose teisminiuose posėdžiuose įrodymų turinys atskleidžiamas faktiniais duomenimis, tai yra informacija apie faktus, kurie pagrindžia šalių reikalavimus ir prieštaravimus, kitas bylos išsprendimui reikšmingas aplinkybes“[746]. Tai reiškia, kad įrodymai, susiję su sprendžiamu materialiniu reikalavimu, yra reikšmingi teisingam civilinės bylos išsprendimui. Kitaip tariant, nuo įrodymų ištyrimo gali priklausyti bylos sprendimo teisingumas ir teisėtumas. Kalbant apie įrodymus, minėtina įrodymų visuma, implikuojanti visus, netgi pavėluotai teikiamus įrodymus. Atsižvelgiant į aukščiau nustatytus faktus, jog papildomų įrodymų išreikalavimas, priėmimas užtęsia civilinės bylos išsprendimo terminus, šiame kontekste iškyla kita su papildomų įrodymų priėmimu susijusi problema: ar atsisakius priimti įrodymus, reikšmingus bylos aplinkybėms nustatyti ir teisingam sprendimui priimti, nebus pažeista teisė į teisminę gynybą.

Siekiant teisingo ir efektyvaus civilinio proceso, įgyvendinant teisę į teisminę gynybą ir apginant pažeistą materialinę subjektinę teisę, įstatymų leidėjas leidžia teismui bylos

742 Ekspertų išvados gali būti pateikiamos kartu su ieškiniu, atsiliepimu, tačiau kartais tik bylą nagrinėjant iš esmės paaiškėja, kad jos yra būtinos ir tai lemia bylos atidėjimą ar sustabdymą.

743 Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. vasario 7 d. nutartis civilinėje byloje *D. B., I. A. v. VŠĮ Klaipėdos vaikų ligoninė* (bylos Nr. 2-390/2013); Kauno apygardos teismo teisėjo 2013 m. vasario 1 d. nutartis civilinėje byloje *V. K. v. R. V. K., Kazlų Rūdos savivaldybė* (bylos Nr. 2S-316-510/2013); Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. sausio 3 d. nutartis civilinėje byloje *M. B. v. A. G.* (bylos Nr. 2S-356-516/2010); Kauno apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjos 2007 m. spalio 8 d. nutartis civilinėje byloje *J. P., V. P. v. S. D., L. D.* (bylos Nr. 2-334-378/2007); Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. rugpjūčio 28 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Novaka“ v. AB „Kybartų gelžbetonis“* (bylos Nr. 2-601/2008).

744 Plačiau žr. disertacijos 2 priedo, paragr. 1.1.

745 Tertishnikov, V., *supra* note 89, p. 301.

746 *Ibid.*

nagrinėjimo iš esmės stadijoje atsisakyti priimti įrodymus, jeigu šie įrodymai galėjo būti pateikti anksčiau, o jų vėlesnis pateikimas užvilkins bylos nagrinėjimą (CPK 181 str. 2 d.). Minėtoje teisės normoje implikuojami procesiniai terminai ir užkoduojama teisingo ir efektyvaus bylos nagrinėjimo problema. Naujų įrodymų priėmimas, susipažinimas su jais, įrodymų tyrimas reikalauja papildomo procesinio termino, kas užtęsia civilinio proceso trukmę. Tačiau bylos nagrinėjimo užsitęsimas dėl naujų įrodymų priėmimo kiekvienoje civilinėje byloje turi būti vertinamas per teisingo ir efektyvaus bylos nagrinėjimo prizmę. Efektyvus bylos nagrinėjimas įrodinėjimo plotmėje nereiškia, kad neturi būti ištirti būtini įrodymai, ypač žinant, kad „įrodinėjimo tikslas – tiesos konkrečioje byloje nustatymas“[747]. Štai EŽTT byloje *Buyukkol v. Terkey*[748], atsižvelgęs į tai, kad nagrinėjant sudėtingą bylą, be kita ko, buvo komplikuotas įrodymų rinkimas, sprendė, kad reikalavimas nagrinėti per įmanomai trumpiausią terminą nepažeistas. Nors bylos sprendimas truko 6 metus ir 11 mėnesių, konstatavo, jog bylos nagrinėjimo terminas užsitęsė dėl reikšmingų bylai įrodymų rinkimo ir nustatė, kad nepažeistas reikalavimas bylas nagrinėti per įmanomai trumpiausią terminą. Reikalingų įrodymų neištyrimas ir reikšmingų bylai aplinkybių nenustatymas gali turėti priešingą poveikį bylos nagrinėjimui per įmanomai trumpiausią terminą – bylos esmės neatskleidimas lemia bylos perdavimą nagrinėti iš naujo pirmosios ar apeliacinės instancijos teismui ir užtęsia galutinį bylos išnagrinėjimo terminą. Antai EŽTT byloje *Enculescu v. Romania*[749] nustatė, kad tiek pirmosios, tiek apeliacinės instancijos teismai neatskleidė bylos esmės, todėl byla kelis kartus buvo grąžinta nagrinėti iš naujo. EŽTT konstatavęs, jog bylos sprendimas užsitęsė 12 metų, sprendė, jog pažeistas reikalavimas bylas nagrinėti per įmanomai trumpiausią terminą. EŽTT kitose bylose (pvz., *Bubnik v. Slovenia*[750]) konstatavo analogišką situaciją. Tai suponuoja mintį, jog bylos nagrinėjimui reikšmingi įrodymai turi būti priimti, nes jų ištyrimas gali lemti teisingo sprendimo priėmimą ir teisės į teisminę gynybą įgyvendinimą.

Vis tik teisminio bylos nagrinėjimo stadijoje įrodymų rinkimas nėra vienareikšmiškas, nes turi atitikti teisingo ir efektyvaus civilinio proceso reikalavimus. Šiame kontekste minėtinas Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Teisėjų Senato 2004 m. gruodžio 30 d. nutarimas Nr. 51 „Dėl Civilinio proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje“[751], taip pat Lietuvos Aukščiausiojo Teismo[752] formuojama praktika, pagal kurią turi būti priimti vėliau pateikti, bet bylai svarbią įrodomąją galią turintys įrodymai. V. Nekrošius, analizuodamas minėto Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Teisėjų Senato nutarimo nuostatas, konkrečiau apibrėžia sąlygas, kurioms esant teismas gali atsisakyti priimti įrodymus, t. y. teismas turi išsiaiškinti: ar jie buvo pateikti pavėluotai, ar juos pri-

747 Kosaitė-Čypienė, E. Įrodinėjimo tikslas, teismo ir šalių vaidmuo Švedijos civiliniame procese. *Teisė į teisminę gynybą ir jos realizavimo praktiniai aspektai. Tarptautinė mokslinė – praktinė konferencija.* Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006, p. 67.

748 *Buyukkol v. Turkey,* 4 October 2011, no. 24280/09 (ECHR).

749 *Enculescu v. Romania,* 19 November 2013, no. 20789/07 (ECHR).

750 *Bubnik v. Slovenia,* 16 October 2014, no. 72072/12 (ECHR).

751 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato 2004 m. gruodžio 30 d. nutarimas Nr. 51 „Dėl Civilinio proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje“. *Teismų praktika*. 2005, Nr. 22.

752 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. birželio 21 d. nutartis civilinėje byloje *I. B. v. J. V.* (bylos Nr. 3K-3-348/2013 (S).

ėmus, bus vilkinama nagrinėti byla, ar pavėluotai pateikusi įrodymus šalis kalta dėl to, ar atsisakymas priimti įrodymus neprieštaraus sąžiningumo, protingumo ir teisingumo principams[753]. Pastarųjų kriterijų visuma leidžia įvertinti savalaikio įrodymų nepateikimo priežastis, atsižvelgti į laiku įrodymų nepateikusios šalies kaltę, kurios įvertinimas gali atskleisti piktnaudžiavimą procesu, kurį įprasta laikyti „kaip specifinį procesinį teisės pažeidimą – tyčinį arba dėl didelio neatsargumo veikimą arba neveikimą, objektyviai nukreiptą prieš protingai greitą, ekonomišką ir teisingą bylos išnagrinėjimą, kuriuo padaroma nepateisinama žala teisingumo vykdymo sistemai ir (arba) kitiems proceso dalyviams“[754]. Minėti kriterijai yra tam tikros gairės teismams sprendžiant pavėluotai teikiamų įrodymų priėmimo klausimus. Apžvelgus teismų praktiką, matyti, jog teismai dažniausiai linkę priimti vėliau pateiktus įrodymus, jeigu jie reikšmingi nagrinėjamai bylai išspręsti. Ši išvada grindžiama tuo, kad labai nedaug pavyko rasti[755] teismų nutarčių, iš kurių matosi, kad pirmosios instancijos teismai (būtent pirmoje instancijoje turi būti nustatytos faktinės aplinkybės) ar apeliacinės instancijos teismai (kai pirmos instancijos teismai nepagrįstai atsisakė įrodymus priimti arba kai šių įrodymų pateikimo būtinybė iškilo vėliau (CPK 314 str.) atsisako priimti vėliau, t. y. bylos nagrinėjimo iš esmės stadijoje, pateiktus ir su byla susijusius reikšmingus įrodymus. Teismų praktika[756] patvirtina, kad netgi tais retais atvejais, kai pirmosios instancijos teismai atsisako priimti pavėluotai pateiktus įrodymus, kurie galėjo būti pateikti anksčiau, apeliacinės instancijos teismai dažniausiai sprendžia, kad vėliau pateikti įrodymai nepriimti nepagrįstai. Teismų jurisdikcijos analizė atskleidžia, kad praktikoje[757] dažniausiai pasitaikantys įrodymų nepriėmimo atvejai yra tie, kai teismai atsisako priimti įrodymus, nes jie yra nereikšmingi ir jais negali būti patvirtinamos ar paneigiamos byloje nagrinėjamos aplinkybės, bet ne dėl to, kad jie pateikti vėliau. Taigi teismai linkę priimti vėliau pateikiamus įrodymus, jeigu jie reikšmingi nustatant nagrinėjamos bylos aplinkybes.

---

753 Nekrošius, V. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato nutarimo „Dėl civilinio proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje" teorinė ir praktinė analizė. *Teisė.* 2006, 58: 121.

754 Brazdeikis, A., *supra* note 69, p. 202.

755 Paieška buvo vykdoma geriausiomis protingomis pastangomis ieškant teismų nutarčių ar sprendimų elektroninėje teismo procesinių dokumentų bazėje www.eteismai.lt, įvedant tokius reikšminius žodžius, kaip: „atsisakė priimti įrodymus"; „nepriėmė įrodymų". Teismų nutarčių intervalas nuo 2005-01-01 iki 2013-03-05.

756 Klaipėdos apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. birželio 8 d. nutartis civilinėje byloje *V. S. v. G. M., D. R., J. R., I. R., R. R.* (bylos Nr. 2A-395-622/2012); Kauno apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjo 2012 m. balandžio 24 d. nutartis civilinėje byloje *M. M. ir R. M. v. VšĮ Kauno klinikinė ligoninė* (bylos Nr. 2S-949-259/2012).

757 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. spalio 20 d. nutartis civilinėje byloje *BUAB „Švilda" statybų koncernas" v. BUAB „Baltcont" (buvusi UAB „NCC Statyba"), UAB „Philip Morris Lietuva"* (bylos Nr. 3K-3-541/2006); Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. gegužės 15 d. nutartis civilinėje byloje *T. N. S. v. J. N., G. N., V. M., VĮ Registrų centro Kauno filialas* (bylos Nr. 3K-3-328/2006); Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. birželio 16 d. nutartis civilinėje byloje *A. B. v. V. N.* (bylos Nr. 2A-141/2008); Kauno apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. gruodžio 18 d. nutartis civilinėje byloje *D. S. v. IĮ J. D. turgus „Marmantas", įmonės savininkė J. D., VĮ „Registrų centras"* (bylos Nr. 2A-1665-254/2009); Kauno apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. balandžio 20 d. nutartis civilinėje byloje *V. Ž. v. R. T.* (bylos Nr. 2A-857-254/2011).

Nekvestionuojant įrodymų reikšmės civilinės bylos aplinkybėms nustatyti, būtina prisiminti, kad reikia užtikrinti teisingo ir efektyvaus proceso pusiausvyrą. Bylos nagrinėjimo trukmę vertinant per teisingo ir efektyvaus proceso prizmę, kyla klausimas, ar visada gali būti pateisinamas pavėluotai teikiamų įrodymų priėmimas. Štai EŽTT byloje *Blaga v. Romania*[758] nustatęs, kad teismo posėdžiai keletą metų daugelį kartų atidėti papildomiems įrodymams pateikti, o bylos nagrinėjimas truko 5 metus ir 5 mėnesius, sprendė, kad pažeistas reikalavimas bylas nagrinėti per įmanomai trumpiausią terminą. EŽTT kitose bylose (pvz., *Mendes v. Portugal*[759], „*Vorona and Voronov v. Lithuania*"[760]) nustatęs, jog bylos nagrinėjimas pernelyg ilgai užsitęsė taip pat dėl įrodymų rinkimo ir pateikimo teismui, konstatavo, jog pažeistas reikalavimas bylas nagrinėti per įmanomai trumpiausią terminą. Kaip ištirta pirmoje disertacijos dalyje, procesinių terminų paskirtis – siekti teisingo ir efektyvaus proceso. Be to, pernelyg ilgai užtrukęs procesas, negali būti laikomas teisingu. Tai reiškia, kad teisminio nagrinėjimo stadijoje papildomų įrodymų rinkimas ir pateikimas neturi pažeisti reikalavimo bylas nagrinėti per įmanomai trumpiausią terminą. Pastarojo reikalavimo pažeidimas, dėl papildomų įrodymų rinkimo ir pateikimo teismui, negali būti pateisinamas teisingo sprendimo siekimu.

Teisminio nagrinėjimo metu dalis įrodymų gaunama iš bylos šalių, trečiųjų asmenų ir jų atstovų, liudytojų parodymų. Vadovaujantis rungimosi, žodiškumo ir kitais principais, informaciją iš byloje dalyvaujančių asmenų galima gauti tiesiogiai jiems dalyvaujant teismo posėdyje. Problema iškyla tuomet, kai šalys ar kiti proceso dalyviai nedalyvauja civiliniame procese. Nedalyvavimas teismo posėdyje gali būti dėl nesvarbių (teismo pripažintų nesvarbiomis) priežasčių ir dėl tų priežasčių, kurias teismas pripažino svarbiomis. Proceso dalyviams nedalyvaujant dėl nesvarbių priežasčių, teismas gali taikyti įvairias procesinio poveikio priemones (pavyzdžiui, priimti sprendimą už akių (CPK 285 str. 1 d.), palikti ieškinį nenagrinėtą (CPK 246 str. 1 d.), išnagrinėti bylą iš esmės atsakovui ar kitam proceso dalyviui nedalyvaujant teismo posėdyje (CPK 246 str. 2 d.; CPK 247 str. 2 d.), paskirti baudą (CPK 246 str. 3 d.; 247 str. 3 d. ir kt.) ir užtikrinti teisingą bei savalaikį bylos nagrinėjimą. Tačiau šalių, jų atstovų ar kitų asmenų neatvykimas į teismo posėdį, ypač, kai jų dalyvavimas pripažintas būtinu, dėl svarbių priežasčių sudaro prielaidas teismui atidėti bylos nagrinėjimą, o tai daro įtaką bylos išnagrinėjimo efektyvumui. Šioje perspektyvoje tikslinga nustatyti, kaip asmenų nedalyvavimas dėl priežasčių, kurias teismas pripažino svarbiomis, koreliuoja su bylos nagrinėjimo procesiniais terminais.

Byloje dalyvaujančių asmenų neatvykimas dėl priežasčių, kurias teismas pripažino svarbiomis, pratęsia bylos nagrinėjimo trukmę. Štai pozityvioji teisė numato, kad bylos nagrinėjimas gali būti atidėtas, jeigu proceso dalyviai neatvyko į bylos nagrinėjimą dėl svarbių priežasčių. CPK 246 str. 1 d., 2 d.; 247 str. 2 d. reglamentuoja, jeigu proceso dalyviai (ieškovas, atsakovas, trečiasis asmuo, nepareiškiantis savarankiškų reikalavimų) iki teismo posėdžio pradžios pateikia neatvykimą pateisinančius dokumentus ir teismas neatvykimo priežastis pripažįsta svarbiomis, tai bylos nagrinėjimas gali būti atidėtas. Vokietijos CPK 227 str. 1 d. nustato, kad bylos nagrinėjimas gali būti atidėtas dėl svarbių

758 *Blaga v. Romania,* 1 July 2014, no. 54443/10 (ECHR).

759 *Mendes v. Portugal,* 30 October 2014, no. 49185/13 (ECHR).

760 *Vorona and Voronov v. Lithuania,* 7 July 2009, no. 22906/04 (ECHR).

priežasčių. Estijos CPK 352 str. 2 d. nustatyta, kad teismas gali neatidėti bylos sprendimo iš esmės tuo pagrindu, jeigu šalys neatvyko į teismo posėdį, bet joms yra tinkamai atstovaujama ir teismas nenusprendė, kad jų dalyvavimas būtinas. Pastaroji norma suponuoja prielaidą, kad priešingu atveju, kai į teismo posėdį neatvykusiai šaliai neatstovaujama arba jos dalyvavimas pripažintas būtinu, teismas atideda bylos nagrinėjimą. Galimybę atidėti teismo posėdį neatvykus šalims dėl priežasčių, kurias teismas pripažino svarbiomis, numato Latvijos CPĮ 209 str. 1 d. 2 p., Rusijos CPK 167 str. 2 d. ir kt. Taigi civilinio proceso teisės aktai leidžia teismui atidėti teismo posėdį, jeigu byloje dalyvaujantys asmenys neatvyko dėl svarbių priežasčių. Civilinio proceso jurisprudencijoje atkreipiamas dėmesys į proceso dalyvių neatvykimo įtaką bylos nagrinėjimo savalaikiškumui. Štai C. H. Van Rhee nurodo, kad „atsakovas, laiku neatvykdamas į teismo posėdį, gali vilkinti bylos nagrinėjimo procesą“[761]. E. F. Lidge, analizuodamas praktines bylos užsitęsimo problemas, teigia, kad „teisininkai, pažeisdami įstatymų reikalavimus, naudojosi nesąžininga taktika – neatvyko į teisminį bylos nagrinėjimą“[762]. Teismo posėdžio atidėjimas, taip pat dėl proceso dalyvių neatvykimo, visada užtęsia galutinį civilinės bylos išsprendimo terminą.

Lietuvos teisės aktai neįvardija proceso dalyvių neatvykimo svarbių priežasčių, bet CPK 162^2 str. 1 d., 246 str. 1 d. nurodo, kad „<...> atostogos, komandiruotė, kitoks užimtumas ir kiti panašūs atvejai nelaikomi svarbiomis priežastimis, taip pat svarbiomis priežastimis paprastai nelaikomas neatvykimas dėl ligos ir atstovo užimtumas kitose bylose <...>“. Šiuo metu siūloma pakeisti CPK 162^2 str. 1 d., panaikinant draudimą atostogas, komandiruotę, kitokį užimtumą bei neatvykimą dėl ligos ir atstovo užimtumą kitose bylose laikyti svarbiomis priežastimis[763]. Tai reiškia, kad atostogos, komandiruotė, kitoks užimtumas, liga, atstovo užimtumas kitose bylose galėtų būti pripažįstami svarbiomis teismo posėdžio atidėjimo priežastimis. Išanalizavus dabartinį CPK 162^2 str. 1 d., 246 str. 1 d. taikymą teismų praktikoje, bus galima įvertinti siūlomo pakeitimo pagrįstumą.

Teismų praktikoje dėl šiuo metu galiojančių CPK 162^2 str. 1 d., 246 str. 1 d. yra pasisakoma, jog „toks teisinis reglamentavimas turėtų skatinti šalis, kitus byloje dalyvaujančius asmenis rūpintis proceso eiga, veikti už greitesnį bylos išnagrinėjimą, nevilkinti proceso“[764]. Teismų jurisdikcijoje svarbiomis neatvykimo į teismo posėdį priežastimis pri-

761 Van Rhee, C. H., The Law's Delay: An Introduction in: C. H. Van Rhee (ed.), *supra* note 77, p. 11.

762 Lidge, E. F., *supra* note 737, p. 333.

763 Lietuvos advokatūros parengtos CPK 162^2 str. 1 d. pataisos. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 56, 88 ir 162^2 straipsnių pakeitimo įstatymas [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-05-23]. <http://www.advoco.lt/lt/teisine-informacija/teises-aktu-projektai_324.html>.

764 Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. rugsėjo 12 d. nutartis civilinėje byloje *A. K. v. BUAB „Kamintras“, UAB „Rukma“* (bylos Nr. 2A-1390/2011).

pažįstamas neatvykimas dėl ligos[765], proceso dalyvių atstovų užimtumo kitose bylose[766], atostogų ar užimtumo darbe[767], šaukimo ar pranešimo apie teismo posėdį neįteikimo[768], dėl teismo klaidos[769] (pvz., teismas LITEKO duomenų bazėje nurodęs kitą posėdžio datą, nei ji buvo nurodyta protokole, suklaidino proceso dalyvius) ir kt. Šių priežasčių sąrašas nėra baigtinis, nes gali iškilti ir kitų nenumatytų svarbių aplinkybių, dėl kurių proceso dalyviai negalėjo atvykti į teismo posėdį. Teismų praktikos analizė ir interviu metu gauti duomenys[770] patvirtina, jog dėl visų šių priežasčių bylos nagrinėjimas gali užsitęsti nuo kelių savaičių iki kelių mėnesių. Tai suponuoja mintį, jog teismo posėdžio atidėjimas dėl įstatymo leidėjo paprastai svarbiomis priežastimis nelaikomų aplinkybių, tačiau teismo pripažintomis svarbiomis priežastimis, užtęsia galutinį civilinės bylos išnagrinėjimo terminą. Be to, teismų praktikos analizė patvirtina, jog šiuo metu galiojanti CPK 162^2 str. 1 d., 246 str. 1 d. nuostata, pagal kurią atostogos, komandiruotė, kitoks užimtumas ir kiti panašūs atvejai nelaikomi svarbiomis priežastimis, taip pat neatvykimas dėl ligos ir atstovo užimtumas kitose bylose paprastai nelaikomos svarbiomis priežastimis teismo posėdžiui atidėti, neatitinka savo paskirties ir yra neveiksminga. Dėl to pritartina pasiūlymui pakeisti CPK 162^2 str. 1 d.

Kita vertus, kaip minėta, procesiniai terminai yra integralios civilinio proceso sistemos dalis. Tai reiškia, kad tiek procesinius terminus, tiek kitus institutus reglamentuojančios teisės normos turi būti taikomos sistemiškai, kitų teisės normų (taip pat nustatančių principus) plotmėje. Šiame kontekste sutinkant su Lietuvos Aukščiausiojo Teismo išaiškinimu, kad „teismas turi įvertinti, ar patenkinus prašymą atidėti bylos nagrinėjimą nebus pažeisti proceso operatyvumo ir koncentruotumo, draudimo piktnaudžiauti procesinėmis teisė-

765 Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. gruodžio 22 d. nutartis civilinėje byloje *Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos Ukmergės skyrius, UAB „Klaipėdos Lytagra“ v. UAB „Elpustra“* (bylos Nr. 2-1096/2008); Kauno apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjos 2012 m. balandžio 19 d. nutartis civilinėje byloje *R. P. v. A. L., AB DNB bankas, K. P.* (bylos Nr. 2S-967-273/2012); Kauno apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. balandžio 8 d. nutartis civilinėje byloje *L. Š. v. A. P.* (bylos Nr. 2S-497-527/2010); Marijampolės rajono apylinkės teismo 2012 m. sausio 30 d. nutartis civilinėje byloje *R. P. v. A. L., AB DNB bankas, K. P.* (bylos Nr. 2-173-570/2012).

766 Pvz.: Klaipėdos apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. liepos 11 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Laracijos Telekomunikacijos“ v. V. V.* (bylos Nr. 2S-643-479/2007); Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. lapkričio 24 d. nutartis civilinėje byloje *H. H. v. R. Z. ir A. Z.* (bylos Nr. 2S-1154-464/2010); Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. birželio 15 d. nutartis civilinėje byloje *J. L. v. V. S.* (bylos Nr. 2S-720-115/2009).

767 Pvz.: Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. vasario 9 d. nutartis civilinėje byloje *BUAB „Transporto aptarnavimas ir priežiūra“ v. UAB „Elenos skanėstai“* (bylos Nr. 2-119/2012); Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. rugsėjo 8 d. nutartis civilinėje byloje *M. M. v. A. K.* (bylos Nr. 2-1854/2011).

768 Pvz.: Kauno apygardos teismo teisėjo 2010 m. rugpjūčio 3 d. nutartis civilinėje byloje *M. M. M., A. M. v. Lietuvos Respublikos valstybė, atstovaujama Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos* (bylos Nr. 2-1357-260/2010); Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. balandžio 12 d. nutartis civilinėje byloje *BUAB „Stavola“ v. A. B.* (bylos Nr. 2-348/2012).

769 Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. rugpjūčio 10 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Architectonice et designatio“ v. Vilniaus apskrities viršininko administracija* (bylos Nr. 2S-796-516/2010).

770 Plačiau žr. disertacijos 2 priedo, paragr. 2.2.

mis principai“[771], svarstant teismo posėdžio atidėjimą dėl svarbių priežasčių, būtina įvertinti kitą, su teisingu bylos nagrinėjimu susijusį aspektą – ar nepatenkinus prašymo atidėti bylos nagrinėjimą nebus pažeista teisė į teisminę gynybą. Sprendimas, proceso dalyvių neatvykimo į teismo posėdį priežastis pripažinti svarbiomis, turi būti priimtas siekiant teisingo ir efektyvaus civilinio proceso. Kitaip tariant, privalo būti įvertinta, ar patenkinus prašymą atidėti posėdį dėl atitinkamų priežasčių nebus pažeistas proceso efektyvumas, ir priešingai – ar atsisakius patenkinti prašymą atidėti posėdį neatvykus proceso dalyviui, dėl tam tikrų priežasčių ir bylą nagrinėjant proceso dalyviui nedalyvaujant teismo posėdyje, bus užtikrintas teisingas civilinės bylos išsprendimas. Teisingo ir efektyvaus proceso pusiausvyrai užtikrinti būtinas individualus kiekvienos civilinės bylos aplinkybių vertinimas, kurio metu turėtų būti išspręstas bylos atidėjimo, proceso dalyviams neatvykus į teismo posėdį, klausimas.

Štai civilinėse bylose apeliacinės instancijos teismai konstatavo, kad įvertinus konkrečios bylos situaciją ir aplinkybių visumą, būtų neteisinga, jeigu dėl tam tikrų neatvykimo priežasčių, bylos būtų paliktos nenagrinėtos. Siekiant teisingo sprendimo, ne visada teismai gali palikti ieškinį nenagrinėtu, nors į bylą proceso dalyviai neatvyko. Tai ypatingai aktualu ilgai nagrinėtose bylose, kuriose surinkta daug įrodymų[772], viešuoju interesu pasižyminčiose bylose[773] (pvz., darbo teisinių santykių bylos). Palikti nenagrinėtas tokias bylas būtų neekonomiška ir neprotinga, kad teisme būtų užvesta kita analogiška byla iškilusiam ginčui išspręsti. Be to, Lietuvos apeliacinis teismas[774] yra pasisakęs, kad teismas, spręsdamas bylas su didesniu viešuoju interesu, turėtų įvertinti, ar neatvykimu piktnaudžiaujama procesinėmis teisėmis, ar siekiama vilkinti procesą. Jeigu ne, tai neatvykus ieškovams bylų palikimas nenagrinėtomis pažeistų teisingumo, protingumo, sąžiningumo, ekonomiškumo principus. Taigi teismai, siekdami teisingo ir savalaikio bylų sprendimo, kai kuriais atvejais, įvertinę kiekvienos bylos aplinkybes, turėtų atsižvelgti į aukščiau minėtus teismo išaiškinimus ir bylas spręsti iš esmės arba atidėti kitam posėdžiui, ypač tais atvejais, kai bylos nagrinėjimas truko keletą metų, ir epizodiniu neatvykimu nesiekiama vilkinti bylos išnagrinėjimo.

Svarstant, kokios priežastys gali būti pripažintos svarbiomis, taip pat svarbu atsižvelgti į proceso dalyvių elgesį. Antai, šaukimo apie teismo posėdį neįteikimas yra svarbi priežas-

771 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. sausio 18 d. nutartis civilinėje byloje *A. D. v. E. L., T. P., A. P.* (bylos Nr. 3K-3-50/2006); Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. gegužės 31 d. nutartis civilinėje byloje *R. D. B. v. D. B.* (bylos Nr. 3K-3-369/2006); Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. balandžio 17 d. nutartis civilinėje byloje *S. R. ir M. N. v. UAB „Arteta“* (bylos Nr. 3K-3-151/2007).

772 Pvz.: Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. balandžio 19 d. nutartis civilinėje byloje *O. K. v. D. Č* (bylos Nr. 2S-392/2012); Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. gegužės 24 d. nutartis civilinėje byloje *BUAB „AVG statyba“ v. UAB „Medtec'o LT“, UAB „Schato“ ir UAB „Vilso prekyba“* (bylos Nr. 2-756/2012); Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. kovo 22 d. nutartis civilinėje byloje *R. T. v. bankrutuojančiai A. J. dizaino studijai „Daba“, A. J.* (bylos Nr. 2-757/2012).

773 Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. birželio 26 d. nutartis civilinėje byloje *K. S. v. Vilniaus Gedimino technikos universitetas* (bylos Nr. 2S-615-464/2010).

774 Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. balandžio 19 d. nutartis civilinėje byloje *O. K. v. D. Č.* (bylos Nr. 2S-392/2012).

tis atidėti teismo posėdį, išskyrus atvejus, kai proceso dalyviai nevykdo pareigos bendradarbiauti su teismu ir nedelsdami pranešti apie gyvenamosios ar darbo vietos adreso pasikeitimą (CPK 121 str.). Praktikoje[775] yra atvejų, kai teismui kelis kartus atidėjus posėdį, bet vis tiek nepavykus įteikti šaukimo, laikyta, jog ieškovas nesidomėjo byla, dėl ko ieškinys paliktas nenagrinėtu. Manytina, kad teismai pagrįstai sprendžia, jog ieškovas, nepranešęs apie gyvenamosios vietos pasikeitimą, prisiima procesinių dokumentų neįteikimo riziką. Teismas kelis kartus neįteikęs ieškovui šaukimo apie teismo posėdį, turi teisę vadovautis CPK 121 str. ir laikyti, kad jis nesidomėjo bylos eiga. Tačiau taip neturėtų būti elgiamasi kitų proceso dalyvių atžvilgiu, jeigu jiems šaukimas įteikiamas pirmą kartą, nes šie proceso dalyviai, pvz., atsakovas, tretieji asmenys, gali nežinoti apie tokios bylos iškėlimą. Antai, teismas[776] priėmė sprendimą už akių dėl to, kad atsakovei visais įmanomais būdais nepavyko įteikti procesinių dokumentų. Atsakovei pateikus skundą, apeliacinės instancijos teismas tokį sprendimą panaikino, o bylą perdavė nagrinėti iš esmės. Tačiau tai nereiškia, kad proceso metu, atsakovas ir kiti proceso dalyviai, pakeitę gyvenamosios ar darbo vietos adresą, atleidžiami nuo pareigos apie pasikeitimus informuoti teismą.

Šiame kontekste, sprendžiant bylos atidėjimą dėl svarbių priežasčių, aktualus dar vienas aspektas – proceso dalyvio, negalinčio dalyvauti teismo posėdyje, procesinis atstovavimas. Teismų praktikoje pastebima tendencija[777], kad liga (nedarbingumas) svarbia priežastimi pripažintina priklausomai nuo to, kiek ši aplinkybė galėjo įtakoti sergančiojo asmens valią ir fizines galimybes pasirūpinti atstovavimu. Tik tuo atveju, jeigu liga buvo tokio pobūdžio, kad asmuo visiškai negalėjo išreikšti savo valios ar pasirūpinti tinkamu atstovavimu, atsiranda galimybė neatvykimą į teismo posėdį pripažinti svarbia priežastimi. Teismo išvada suponuoja nuostatą, kad asmuo, negalėdamas dalyvauti teismo posėdyje, privalo pasirūpinti tinkamu atstovavimu. Kyla klausimas, ar įpareigojimas pasirūpinti tinkamu atstovavimu nepažeis dispozityvumo principo. Civilinio proceso jurisprudencijoje, analizuojant atstovavimo civiliniame procese požymius, nurodoma, kad „Asmuo, kuris ruošiasi veikti už procesinę šalį, privalo legitimuotis teismo ir priešingos šalies akivaizdoje. Legitimuodamasis (pateikdamas teisinių paslaugų teikimo sutartį ar įgaliojimą) atstovas apibrėžia savo statusą civiliniame procese ir įrodo, kad gali atlikti procesinius veiksmus šalies vardu“[778]. Tai reiškia, kad atstovavimo teisinis pagrindas yra sutartis arba įgaliojimas, t. y. sandoris, kuris yra „valinis aktas, sąmoningai skirtas tam tikram teisiniam rezultatui pasiekti <...>, *galiojantis sandoris* – tai vieno ar kelių asmenų valios išreiškimas, sukuriantis valią išreiškiančių asmenų siekiamas teisines pasekmes, jei toks valios išreiškimas

775 Kauno miesto apylinkės teismo 2012 m. birželio 26 d. nutartis civilinėje byloje *D. U. v. Dariaus Vabolio įmonė* (bylos Nr. 2-420-429/2012); Šiaulių miesto apylinkės teismo 2011 m. balandžio 15 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „LEX SYSTEM GmbH“ v. D. Š.* (bylos Nr. 2-1315-772/2011).

776 Kauno apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. rugsėjo 6 d. nutartis civilinėje byloje *AAS „G. B.“ v. Ž. G.* (bylos Nr. 2S-2072-605/2011).

777 Pvz.: Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. birželio 9 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Verslo erdvė“ v. AB „Spauda“* (bylos Nr. 2S-659-56/2010); Klaipėdos apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. kovo 7 d. nutartis civilinėje byloje *S. K. v. K. B., D. B., A. B.* (bylos Nr. 2A-149-163/2014).

778 Žalėnienė, I. Atstovavimo civiliniame procese sampratos problema. *Socialinių mokslų studijos*. 2010, 1(5): 206.

atitinka įstatymo nustatytas sąlygas“[779]. Išsakyta pozicija bei CPK 51 str. 1 d. suponuoja mintį, kad atstovavimui teisme pirmiausiai būtinas proceso šalies laisvas apsisprendimas vesti civilinę bylą per atstovą. Pastarasis atstovavimo ypatumas sąveikauja su dispozityvumo principu, kurio esmė proceso dalyviui suteikia teisę pasirinkti atstovavimą, išskyrus pozityviosios teisės imperatyviai nustatytus atvejus (CPK 51 str. 3 d.). Asmeniui nesutikus įgalioti atstovo ir šiuo pagrindu pritaikius neigiamas procesines priemones, jo atžvilgiu būtų pažeistas dispozityvumo principas. Išsakyti argumentai neleidžia sutikti su teismų pozicija, jog tik nustačius, kad proceso dalyvis negalėjo pasirūpinti tinkamu atstovavimu, neatvykimas į teismo posėdį gali būti pripažinta svarbia priežastimi atidėti teismo posėdį. Kita vertus, kitaip atstovavimas turi būti vertinamas dalyvaujant juridiniams asmenims, kuriems keliami didesni atidumo ir rūpestingumo reikalavimai, bei kurie atstovaujami įgaliotų asmenų. Štai civilinėje byloje[780] pagrįstai atsisakyta atidėti posėdį dėl jau ne pirmą kartą neatvykusių ieškovo atstovų ligos, nes, be kita ko, įvertinus atstovo ligos pobūdį, aišku, jog atstovo būklė ir ligos trukmė neaiški, sunkiai nuspėjama ir būtina pasirūpinti tinkamu atstovavimu. Tuo labiau, kad byla dėl ieškovų atstovų ligos atidėta keletą kartų, prašymai dėl bylos nagrinėjimo atidėjimo teikiami tik teismo posėdžio dieną, tai reiškia, kad nesirūpinama tinkamu atstovavimu ir savalaikiu bylos išnagrinėjimu. Atsižvelgiant į atstovavimo esmę, išplaukia išvada, kad sprendimas atmesti fizinio asmens prašymą atidėti teismo posėdį dėl to, kad negalintis į teismo posėdį atvykti asmuo nepasirūpino tinkamu atstovavimu, integraliai turi būti suderintas su dispozityvumo ir kitais principais. Be to, sprendžiant, ar bylos šalis į teismo posėdį neatvyko dėl svarbios priežasties, turi būti įvertinta piktnaudžiavimo procesu tikimybė[781].

Teisingas ir efektyvus civilinės bylos nagrinėjimas per procesinių terminų prizmę įpareigoja sprendimą, pripažinti ar nepripažinti svarbiomis dalyvaujančių byloje asmenų neatvykimo į teismo posėdį priežastis, priimti užtikrinant bylos išnagrinėjimą per įmanomai trumpiausią terminą. Štai EŽTT bylose[782] nustatė, kad dėl proceso dalyvio ligos civilinė byla buvo sustabdyta, o jos nagrinėjimas vien dėl proceso dalyvio ligos ir dėl to, kad teismas nebuvo informuotas apie proceso dalyvio sveikatos būklę ir galimybę toliau nagrinėti bylą, užsitęsė beveik 5 metus (bendras bylos išnagrinėjimo terminas – 9 metai ir 7 mėnesiai). EŽTT pripažino, kad pažeistas reikalavimas bylas nagrinėti per įmanomai trumpiausią terminą. EŽTT byloje *Popovski v. The Former Yugoslav Republic of Macedonia*[783] nustatė, kad dėl proceso dalyvių ar jų atstovų neatvykimo posėdžiai atidėti 23 kartus. Šių aplinkybių pagrindu EŽTT konstatavo, jog teismas neužtikrino proceso efektyvumo ir laikė, kad pažeistas reikalavimas bylas nagrinėti per įmanomai trumpiausią terminą. Pažeidimas bylą nagrinėti per įmanomai trumpiausią terminą liudija, jog neužtikrinta teisingo ir efektyvaus bylos nagrinėjimo pusiausvyra. Sprendimas pripažinti svarbiomis neatvykimo į teismo posėdį priežastimis turi būti pagrįstas teisingo ir efektyvaus proceso

779 Dambrauskaitė, A. *Sandorių negaliojimo teisinės pasekmės.* Vilnius: Justitia, 2009, p. 24.

780 Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. rugpjūčio 29 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „MG trading“ v. Maxima Lt, UAB* (bylos Nr. 2S-1597-258/2011).

781 Plačiau žr. disertacijos 3.2.5 skirsnyje.

782 *Aleksa v. Lithuania,* 21 July 2009, no. 27576/05 (ECHR); *Igarienė and Petrauskienė v. Lithuania,* 21 July 2009, no. 26892/05 (ECHR).

783 *Popovski v. The Former Yugoslav Republic of Macedonia,* 31 October 2013, no. 12316/07 (ECHR).

pusiausvyros užtikrinimu. Bylos atidėjimas ir procesinių terminų pratęsimas privalo būti vertinamas per teisingo ir efektyvaus proceso prizmę.

Išdėstyti argumentai suponuoja išvadą, kad teisminiame civilinės bylos nagrinėjime procesinių terminų, kuriais siekiama teisingo ir efektyvaus proceso, taikymas yra nevienareikšmis ir pasireiškia dialektiniu poveikiu bylos nagrinėjimo trukmei. Civilinės bylos išnagrinėjimo termino užsitęsimas priimant, renkant papildomus įrodymus ar atidedant teismo posėdį dėl proceso dalyvių neatvykimo, pateisinamas tik tuomet, kai sąlygoja sprendimų priėmimą teisingo ir efektyvaus proceso plotmėje ir užtikrina teisės į teisminę gynybą įgyvendinimą per įmanomai trumpiausią terminą.

3.2.4. Procesiniai terminai apeliacijos, kasacijos ir proceso atnaujinimo stadijose

Pozityviosios teisės nustatyti reikalavimai užtikrinti teisingą (CPK 6 str.), koncentruotą ir ekonomišką (CPK 7 str.) procesą, nustatyta teismo pareiga tiesiogiai ištirti visus byloje esančius įrodymus (CPK 14 str.), priimti teisėtą ir pagrįstą sprendimą (CPK 263 str. 1 d.) bei atlikti kitus procesinius veiksmus savaime neužtikrina, kad teismo sprendimas bus teisingas ir pagrįstas. Kiekvienas teisėjas gali suklysti tiek tirdamas faktines aplinkybes, tiek kvalifikuodamas ginčą ir taikydamas teisės normas. Dėl to teisei į teisminę gynybą įgyvendinti ir veiksmingai apginti pažeistas ar ginčijamas materialines subjektines teises, civilinio proceso teisė numato daugiapakopį subjektinių teisių gynimo mechanizmą. Kitaip tariant, civilinė byla gali būti nagrinėjama ne tik pirmojoje teisminėje instancijoje, bet taip pat apeliacinėje ir kasacinėje instancijose. Vis tik teisingas visų aplinkybių nustatymas, teisingo ir pagrįsto sprendimo priėmimas (arba fakto bei teisės klaidų ištaisymas apeliacijos ar kasacijos instancijoje) ne visada reiškia galutinį bylos išsprendimą. Paaiškėjus naujoms esminėms aplinkybėms, kurios nebuvo ir negalėjo būti žinomos pareiškėjui bylos nagrinėjimo metu, bei esant kitiems įstatymų leidėjo nustatytiems pagrindams, procesas gali būti atnaujinamas (CPK 366 str.). Bylos nagrinėjimas atnaujinamas ir byla nagrinėjama iš naujo pirmosios instancijos teisme (išskyrus atvejus, kai bylos nagrinėjimas atnaujinamas apeliacinėje ar kasacinėje instancijoje (CPK 367 str.). Šios civilinio proceso (apeliacinė, kasacinė, bylos atnaujinimo) stadijos turi būti vertinamos neatsietai viena nuo kitos, nes sudaro vieningą, nuoseklią sistemą. Be to, kiekvienoje iš šių stadijų siekiama ištaisyti teismų padarytas klaidas, pašalinti trūkumus ir apginti galimai pažeistas asmenų teises įvykdant teisingumą byloje[784]. Analizuojant teisingą ir efektyvų civilinės bylos nagrinėjimą, kurio užtikrinimui įtvirtintas daugiapakopis mechanizmas, tikslinga sistemiškai įvertinti civilinės bylos nagrinėjimo apeliacinėje ir kasacinėje instancijose bei bylos atnaujinimo sąveiką su procesiniais terminais. Šioje perspektyvoje bus siekiama atskleisti, kokį poveikį teismų sprendimų (nutarčių) teisėtumo ir pagrįstumo kontrolės formų realizavimas bei proceso atnaujinimas daro civilinės bylos nagrinėjimo trukmei bei įvertinti pastarųjų institutų (apeliacijos, kasacijos, atnaujinimo) reikšmę teisingam ir efektyviam bylos nagrinėjimui procesinių terminų plotmėje, siekiant įgyvendinti teisę į teisminę gynybą ir apginti pažeistas materialines subjektines teises.

784 Bolzanas, D. Proceso atnaujinimo civilinėse bylose esmė ir paskirtis. *Šiuolaikinės civilinio proceso teisės paskirtis. Tarptautinė mokslinė – praktinė konferencija.* Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008, p. 94.

Analizuojant teismų sprendimų (nutarčių) teisėtumo ir pagrįstumo kontrolės formų bei proceso atnaujinimo santykį su procesiniais terminais, pirmiausiai būtina pastebėti, kad civilinių bylų nagrinėjimas apeliacine, kasacine tvarka ar atnaujinus civilinę bylą užtęsia galutinį bylos išnagrinėjimo terminą. Civilinei bylai išnagrinėti apeliacine tvarka įstatymų leidėjas nustato atitinkamas procesines taisykles. Štai nustatomas 30 dienų terminas apeliaciniam skundui paduoti (CPK 307 str. 1 d.), kuris gali būti atnaujintas (CPK 307 str. 2 d.), išsprendžiamas skundo priėmimo klausimas (CPK 315 str. 1 d.), gali būti nustatytas terminas trūkumams pašalinti (CPK 316 str. 1 d.), nustatomas 20 dienų terminas atsiliepimui į apeliacinį skundą paduoti (CPK 318 str. 1 d.) ir kt. Pastarosios normos liudija, kad civilinės bylos sprendimas apeliacine tvarka pratęsia galutinį bylos nagrinėjimo terminą. Teismų jurisdikcijos analizė[785] leidžia pastebėti, kad bylų nagrinėjimas apeliacine tvarka užtrunka apie 5 mėnesius ir ilgiau. Kai kurios civilinės bylos apeliacine instancija nagrinėtos ilgiau nei metus[786]. Civilinės bylos, nagrinėtos apeliacine instancija, galutinis išnagrinėjimo terminas prasitęsia nuo kelių mėnesių iki metų ir ilgiau. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikos analizė atskleidžia, kad kasacine instancija nagrinėjamų civilinių bylų išsprendimo terminas dažniausiai užsitęsia apie 9 mėnesius[787], tačiau gali

785 Atsitiktiniu būdu atrinktos 2013-01-01 ir 2014-11-20 laikotarpio civilinės bylos, nagrinėtos apeliacine instancija. Šių bylų nagrinėjimo trukmė apeliacinėje instancijoje yra 5 mėnesiai ir ilgiau. Pvz.: Klaipėdos apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. birželio 6 d. sprendimas civilinėje byloje *Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos Šilalės skyrius v. A. K. Č., Š. Č.* (bylos Nr. 2A-843-538/2013); Šiaulių apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjos 2013 m. kovo 7 d. sprendimas civilinėje byloje *A. P. v. Z. B., A. S., Telšių rajono savivaldybės administracijos Civilinės metrikacijos skyrius* (bylos Nr. 2A-94-267/2013); Klaipėdos apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. vasario 26 d. sprendimas civilinėje byloje *AB „Lietuvos draudimas" v. AB „Klaipėdos viešbutis", UAB „Fima"* (bylos Nr. 2A-168-265/2014); Kauno apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjo 2013 m. sausio 11 d. sprendimas civilinėje byloje *A. Č. ir R. Č.* (bylos Nr. 2A-48-510/2013); Klaipėdos apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. kovo 9 d. sprendimas civilinėje byloje *V. J., N. A. J., T. K. v. VĮ „Registrų centras", G. D., A. B., A. B., G. B., I. S., A. D. (A. D.), G. D., I. P., V. M., R. K., A. V., J. Š., R. Č., D. Č., A. S.* (bylos Nr. 2A-520-265/2013); Vilniaus apygardos teismo civilinių bylų skyriaus teisėjo 2014 m. sausio 16 d. sprendimas civilinėje byloje *Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos Kauno skyrius v. UDB „ERGO Lietuva"* (bylos Nr. 2A-1037-798/2014); Panevėžio apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. gegužės 28 d. sprendimas civilinėje byloje *UAB „Molesta" v. D. Č.* (bylos Nr. 2A-224-252/2014); Kauno apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. rugsėjo 22 d. sprendimas civilinėje byloje *D. S., O. Ž. ir J. A. v. O. R.* (bylos Nr. 2A-1664-260/2014).

786 Pvz.: Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. balandžio 29 d. sprendimas civilinėje byloje *UAB „Nagelis" v. V. K., R. S.* (bylos Nr. 2A-320/2013); Vilniaus apygardos teismo civilinių bylų skyriaus teisėjo 2014 m. sausio 16 d. sprendimas civilinėje byloje *Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos Kauno skyrius v. UDB „ERGO Lietuva"* (bylos Nr. 2A-1037-798/2014).

787 Atsitiktiniu būdu atrinktos 2014 metais Lietuvos Aukščiausiame Teisme išnagrinėtos civilinės bylos. Kai kurių bylų nagrinėjimas kasacinėje instancijoje nuo apeliacinio teismo sprendimo įsiteisėjimo truko apie devynerius mėnesius, pvz.: Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 2014 m. birželio 19 d. nutartis civilinėje byloje *A. K. v. Lietuvos advokatūra* (bylos Nr. 3K-7-277/2014); Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinė teisėjų kolegijos 2014 m. sausio 9 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Mitnija" ir UAB „MG Baltic Investment" v. V. G. ir E. R.* (bylos Nr. 3K-7-124/2014); Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. kovo 19 d. nutartis civilinėje byloje *L. I. V. v. Vilniaus valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnyba* (bylos Nr. 3K-3-99/2014 (S); Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. kovo 19 d. nutartis civilinėje byloje *Vyriausybės atstovas Vilniaus apskrityje*

užsitęsti apie metus ir ilgiau[788]. Atnaujinus civilinės bylos nagrinėjimą, byla perduodama pirmosios instancijos teismui (išskyrus CPK 367 str. numatytus atvejus) nagrinėti iš naujo. Atnaujinta civilinė byla nagrinėjama pakartotinai pagal bendrąsias CPK taisykles, tačiau neperžengiant ribų, kurias apibrėžia atnaujinimo pagrindai (CPK 370 str. 4 d.). Atnaujintos bylos pakartotinis nagrinėjimas užtęsia galutinį sprendimo priėmimą dėl materialinių subjektinių teisių. Civilinių bylų nagrinėjimo trukmės problemos pirmojoje instancijoje analizuotos ankstesniuose disertacijos trečios dalies skirsniuose, todėl plačiau šiuo klausimu nebus pasisakoma.

Teismų sprendimų (nutarčių) teisėtumo ir pagrįstumo kontrolės formos bei bylų atnaujinimo institutas nėra savitikslis. Procesinės teisės į apeliaciją, kasaciją, bylos atnaujinimą realizavimas užtęsia civilinės bylos nagrinėjimą, tačiau suteikia galimybę realiai apginti pažeistas materialines subjektines teises. Siekiant įsitikinti šios prezumpcijos teisingumu, tikslinga glaustai įvardinti apeliacijos, kasacijos ir bylos atnaujinimo institutų paskirtį.

Apeliacijos institutas susiformavo Romos imperijos laikotarpiu besivyščiusio ekstraordinarinio proceso[789] (nuo III a. iki V arba VI a.[790]) metu, kai teismo sprendimus buvo galima apskųsti aukštesnei valdžiai – imperatoriui. Apeliacijos institutą tyrę mokslininkai nurodo, kad apeliacine instancija sudaroma galimybė peržiūrėti kiekvieną pirmos instancijos teismo priimtą sprendimą[791]. Skirtingi apeliacijos (visiškosios (neribotos) ir dalinės (ribotos) modeliai sąlygoja distinktyvias apeliacijos definicijas. „Visiškoji (neribota) apeliacija, besiremianti vieningo proceso koncepcija, aiškinama kaip pakartotinis bylos nagrinėjimas apeliacinės instancijos teisme, neperžengiant apeliacinio skundo apibrėžtų ribų, siekiant atsakyti į klausimą, ar byla pirmosios instancijos teisme buvo išspręsta teisingai tiek faktiniu, tiek teisiniu aspektu. Dalinė (ribota) apeliacija, besiremianti atskiro apeliacinio proceso koncepcija, apibrėžiama kaip pirmosios instancijos teismo priimto sprendimo kontrolės forma, skirta patikrinti sprendimo teisėtumą ir / ar pagrįstumą remiantis apeliaciniu skundu“[792]. Nepaisant skirtingų apeliacijos modelių, apeliacijos esmė ir paskirtis išlieka ta pati – apeliacija yra teismų sprendimų (nutarčių) teisėtumo ir pagrįstumo kontrolės forma, leidžianti tikrinti pirmosios instancijos teisme nagrinėtos bylos teisines ir faktines aplinkybes. Pastaroji apeliacijos paskirtis atsispindi kitų civilinio proceso tyri-

---

v. Vilniaus miesto savivaldybės taryba, V. R., SĮ „Vilniaus miesto būstas“ (bylos Nr. 3K-3-97/2014); Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. kovo 17 d. nutartis civilinėje byloje *BUAB „Stalakta“ skundas dėl kreditorių susirinkimo nutarimo panaikinimo* (bylos Nr. 3K-3-94/2014).

788 Pvz.: Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 2014 m. vasario 17 d. nutartis civilinėje byloje *„Tauras“ v. J. B.* (bylos Nr. 3K-7-49/2014); Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. spalio 27 d. nutartis civilinėje byloje pagal *pareiškėjo K. J. skundą* (bylos Nr. 3K-7-414/2014); Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. balandžio 14 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Vilniaus energija“ v. Lietuvos valstybė, atstovaujama Valstybinės mokesčių inspekcijos prie Lietuvos Respublikos finansų ministerijos* (bylos Nr. 3K-7-18/2014).

789 Dozhdev, D. V., *supra* note 146, p. 246.

790 Tomsinov, V. A., *supra* note 32, p. 5.

791 Tkachuk, O.; Luspenik, D. Judicial Decisions Review by the Supreme Court of Ukraine: Problematic Issues of the Law Application. *Law of Ukraine*. 2011, 9(10): 327.

792 Ambrasaitė, G. Apeliacijos esmė ir principai. *Teisė*. 2003, 46: 16–17.

nėtojų darbuose (pvz.: J. B. Oakley ir V. D. Amar[793], B. Lindell[794], I. Szabo ir A. Koblos[795], V. V. Jarkov[796]). Apeliacija suteikia galimybę eliminuoti pirmos instancijos teismų padarytas teisės ir fakto klaidas, sudaro prielaidą teisingam sprendimui priimti ir teisei į teisminę gynybą įgyvendinti.

Kasacija, kaip teismo sprendimo teisėtumo ir pagrįstumo kontrolės forma, ne iš karto susiformavo kaip atskira instancija su išskirtinai jai priskirtais tikslais. Atsižvelgiant į tai, kad Prancūzų 1806 m. Civilinio proceso kodekso pagrindu formavosi kontinentinės teisinės sistemos valstybių pozityvioji teisė, tikslinga paminėti kasacijos ištakas. Viduramžiais (1738 m.), Prancūzijos karaliaus tarybos, kaip aukščiausios galios valstybės ir teisingumo šaltinio, bruožu laikyta teisė peržiūrėti visą jai (tarybai) pateiktą nuosprendį. Piktnaudžiavimas brangiu procesu tokį teismo nuosprendžių ir sprendimų peržiūrėjimą pastūmėjo pokyčiams ir paskatino apibrėžti šio proceso ribas, patikrinant, ar nepažeisti karaliaus įsakymai, potvarkiai, taisyklės, t. y. peržiūrėti tik teisinius klausimus. 1800 m. Prancūzijos Tribunolas tapo Kasaciniu teismu. Išimtinai teisės normų pažeidimo patikrinimas charakterizuoja dabartinę kontinentinę kasacinę instanciją[797]. Civilinio proceso teisės doktrinoje laikomasi pozicijos, kad kasacija yra išimtinė teismų sprendimų kontrolės forma, jog kasacinis teismas sprendžia tik teisės klausimus, t. y. materialinės ir procesinės teisės pažeidimus. Pastarąjį kasacinio teismo tikslą – patikrinti, ar nepadaryti esminiai materialinės ir procesinės teisės normų pažeidimai, turintys įtakos vienodam teisės aiškinimui ir taikymui – įvardija civilinio proceso teisės specialistai (pvz.: V. Mačys[798], A. Driukas[799], O. Tkachuk ir D. Luspenik[800]; J. B. Oakley ir V. D. Amar[801], I. Szabo ir A. Koblos[802], V. V. Jarkov[803]). EŽTT bylose *Brualla Gomez de la Torre v. Spain*[804], *Peter v. Germany*[805] taip pat yra pabrėžęs, kad kasaciniam procesui taikomi apribojimai gali būti didesni nei taikytini apeliaciniam procesui. Pastarasis teismas nurodė, kad kasacija yra išimtinis įsiteisėjusių teismų sprendimų kontrolės būdas, o fakto klausimai iš naujo nenagrinėjami ir paprastai nepriimamas naujas sprendimas dėl ginčo esmės. Teismas nurodė, kad proceso trukmę gali lemti išimtinės kasacinio teismo funkcijos. Pažymėtina, kad kasacine instancija nagri-

793 Oakley, J. B.; Amar, V. D. United States of America Civil Procedure. *International Encyclopaedia of Laws*. Volume 4. The Hague: Kluwer Law International, 2001, p. 191.

794 Lindell, B., *supra* note 377, p. 136.

795 Szabo, I.; Koblos, A. Hungary Civil Procedure. *International Encyclopaedia of Laws*. Volume 2. The Hague: Kluwer Law International, 2004, p. 105.

796 Jarkov, V. V. (red.), *Grazhdanskij process.* 5 izdanie [Civil Procedure. 5th edition], *supra* note 64, p. 423.

797 Barclay, T. The Revision Powers of the Court of Cassation. *Law Quarterly Review*. 1899, 15(1): 9.

798 Mačys, V., *supra* note 183, p. 301–302.

799 Driukas, A. Kasacinio proceso reglamentavimas naujajame civilinio proceso kodekse. *Jurisprudencija*. 2002, 28(20): 170.

800 Tkachuk, O.; Luspenik, D., *supra* note 790, p. 327.

801 Oakley, J. B.; Amar, V. D., *op. cit.*, p. 192.

802 Szabo, I.; Koblos, A., *op. cit.*, p. 113.

803 Jarkov, V. V. (red.), *Grazhdanskij process.* 5 izdanie [Civil Procedure. 5th edition], *supra* note 64, p. 493–494.

804 *Brualla Gomez de la Torre v. Spain,* 19 December 1997, no. 26737/95 (ECHR).

805 *Peter v. Germany,* 4 September 2014, no. 68919/10 (ECHR).

nėjamos tik tos bylos, kuriose padaryti materialinės ar procesinės teisės normų pažeidimai turi esminės reikšmės vienodam teisės aiškinimui ir taikymui. Kasacija suteikia galimybę įvertinti, ar teismo sprendimas (nutartis) priimtas nepažeidžiant materialinių ir procesinių teisės normų, ar nenukrypta nuo vienodos teisės aiškinimo ir taikymo praktikos. Tokiu būdu sudaroma galimybė užtikrinti teisę į teisminę gynybą ne tik konkrečioje byloje, bet formuojami precedentai, reikšmingi kitų civilinių bylų sprendimui ir visai teisinei sistemai.

Proceso atnaujinimo instituto tikslas siejamas su teisinės valstybės pareiga nustatyti tokį teisinį reguliavimą, pagal kurį asmenims būtų užtikrinta teisė, paaiškėjus naujoms aplinkybėms, kurios nebuvo ir negalėjo būti žinomos bylos nagrinėjimo metu, siekti ištaisyti teismo padarytas klaidas ar netikslumus, ir realiai apginti galimai pažeistas subjektines teises[806]. Bylos atnaujinimo instituto paskirtis – užtikrinti teisingą sprendimą ir įgyvendinti teisę į teisminę gynybą netgi tuomet, kai byla jau galutinai išspręsta (teismo sprendimas įsiteisėjęs). Bylos atnaujinimas galimas tik esant pozityviosios teisės nustatytiems pagrindams, t. y. „juridiniams faktams, <...> kurie bylos nagrinėjimo metu objektyviai egzistavo, tačiau nebuvo ir negalėjo būti žinomi teismui, šalims ir kitiems byloje dalyvaujantiems asmenims“[807]. Taigi bylos atnaujinimo institutu sudaroma galimybė panaikinti neteisingą įsiteisėjusį teismo sprendimą ir užtikrinti teisingą civilinės bylos išsprendimą.

Teismų sprendimų (nutarčių) teisėtumo ir pagrįstumo kontrolės formos (apeliacija ir kasacija) sudaro sąlygas užtikrinti vienodą teisės taikymą valstybėje, didina visuomenės pasitikėjimą teismais[808], „padeda iki minimumo sumažinti žemesnės instancijos teismų daromas fakto ir teisės klaidas“[809]. Tokiu būdu sudaromos sąlygos užtikrinti teisingo sprendimo priėmimą, kuris sąveikauja su teise į teisminę gynybą: „Teisminė gynyba gali būti efektyvi tada, kai valstybės užtikrina galimybę teismo sprendimą peržiūrėti aukštesnės instancijos teisme ir sukuria teismo klaidų ištaisymo procedūrą (mechanizmą)“[810]. Nesutikti su šia pozicija nėra pagrindo, nes teisės į teisminę gynybą sudėtinės dalys *inter alia* yra teisingas ir efektyvus ginčo išsprendimas. Valstybei nesuteikus galimybės teismo sprendimo peržiūrėti aukštesnės instancijos teisme, išlieka tikimybė, jog liks galioti neteisingas teismo sprendimas, kuris yra teisės į teisminę gynybą antipodas. Bylos atnaujinimo instituto reikšmė teisei į teisminę gynybą įgyvendinti, galima sakyti, analogiška – siekti teisingo bylos išsprendimo. Priešingu atveju, neatnaujinus civilinės bylos nagrinėjimo, kai paaiškėja tam tikri faktai, turintys įtakos sprendimui priimti, ir palikus galioti neteisingą sprendimą, teisingumo vykdymas neatitiktų savo paskirties – nebūtų realizuota teisė į teisminę gynybą. Bylos atnaujinimo institutu sudaroma galimybė panaikinti neteisingą sprendimą ir ginčą išspręsti iš esmės, iš naujo įvertinus aplinkybes ir faktus, reikšmingus teisingam bylos išsprendimui. Visais minėtais institutais (apeliacija, kasacija, atnaujinimu)

806 Bolzanas, D., Proceso atnaujinimo civilinėse bylose esmė ir paskirtis, *supra* note 783, p. 88.

807 Lukšytė, R. Materialiosios tiesos nustatymas – kaip viena iš proceso atnaujinimo funkcijų. *Jurisprudencija*. 2005, 77(69): 28.

808 Nekrošius, V. *Teismų sprendimų teisėtumo ir pagrįstumo kontrolė civiliniame procese: klasikinė sistema ir reforma Lietuvos Respublikoje.* Socialinių mokslų daktaro disertacija. Vilnius: Vilniaus universitetas, 1996, p. 135.

809 Bolzanas, D., *op. cit.*, p. 87.

810 Tkachuk, O.; Luspenik, D., *supra* note 790, p. 326.

siekiama užtikrinti teisę į teisminę gynybą ir eliminuoti subjektinių teisių pažeidimus, vykdant teisingumą.

Apeliacijos ir kasacijos svarbą patvirtina empiriniai duomenys, atskleidžiantys, jog teismų padarytos teisės ir fakto arba tik teisės klaidos yra ištaisomos aukštesnės instancijos teismų arba bylą grąžinus nagrinėti iš naujo. Kitaip tariant, bylų nagrinėjimas apeliacine, kasacine tvarka, pakartotinis bylų nagrinėjimas leidžia nustatyti ir ištaisyti žemesnių instancijų teismų padarytas fakto ir (arba) teisės klaidas bei priimti teisingą sprendimą. Kaip liudija Nacionalinės teismų administracijos duomenys, 2013 metais apeliacine instancija išnagrinėtos 6782 civilinės bylos. Iš šių bylų 4333 bylose apeliaciniai skundai atmesti, o pirmos instancijos teismų sprendimai palikti nepakeisti. Likusiose 2449 civilinėse bylose pakeisti ar pakeisti iš dalies sprendimai, dalis bylų perduota nagrinėti iš naujo. Pagal šiuos duomenis, 36,11 proc. apeliacine tvarka išnagrinėtose civilinėse bylose nustatytos pirmos instancijos teismo faktinės ir (arba) teisinės klaidos bei sudaryta galimybė jas ištaisyti. Aplinkybes, kai dėl materialinių teisinių ar procesinių teisinių pažeidimų bylos ar jų dalis grąžinama nagrinėti iš naujo pirmos ar apeliacinės instancijos teismams, taip pat atspindi Lietuvos Aukščiausio Teismo metinių informacinių pranešimų duomenys. Kaip pavyzdį galima paanalizuoti 2013 m. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo metinį informacinį pranešimą[811], kuriame pateikti duomenys byloja, kad 2013 m. Lietuvos Aukščiausiajame Teisme iš viso išnagrinėtos 605 civilinės bylos pagal pateiktus skundus. 342 bylose nuspręsta teismų sprendimų ar nutarčių nepakeisti. Tai reiškia, jog iš 605 išnagrinėtų skundų, 342 (56,5 proc.) bylose nenustatyta materialinių ar procesinių pažeidimų, turėjusių įtakos teisingam sprendimui. Kitose likusiose 263 civilinėse bylose, kas sudaro apie 43 procentus visų 2013 metais Lietuvos Aukščiausiojo Teismo išnagrinėtų bylų, nustatyti materialiniai ar procesiniai pažeidimai. 187 civilinėse bylose sprendimai (ar nutartys) pakeisti, panaikinti ir priimti nauji arba panaikinti ir palikti galioti ankstesni sprendimai (ar nutartys). Šios bylos neperduotos nagrinėti iš naujo žemesnių instancijų teismams, teisės klaidos ištaisytos kasacinės instancijos teismo. Nors, kaip patvirtina Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktikos analizė, bylų sprendimas kasacinėje instancijoje užsitęsia apie 9 mėnesius ir ilgiau, teisinių klaidų ištaisymas turėtų lemti teisingo sprendimo priėmimą ir pažeistos ar ginčijamos materialinės subjektinės teisės apgynimą.

Kasacinės instancijos teismo 141 nagrinėtoje byloje panaikintas visas ar iš dalies sprendimas ar nutartis ir bylos grąžintos nagrinėti iš naujo apeliacinės instancijos teismams (96 bylos) ir pirmosios instancijos teismams (45 bylos). Kaip žinoma, bylos grąžinamos nagrinėti apeliacinės instancijos teismui, jeigu bylai išspręsti trūksta faktinių duomenų. Be to, pagal CPK 360 str., byla gali būti perduota iš naujo nagrinėti pirmosios instancijos teismui, jeigu yra konstatuoti absoliutūs sprendimo ar nutarties negaliojimo pagrindai, arba jeigu nustatomi esminiai proceso teisės normų pažeidimai, kurie negali būti pašalinti apeliacinės instancijos teisme. Vadinasi, bylose, kurios grąžintos nagrinėti iš naujo, buvo padaryti materialiniai teisiniai ar procesiniai teisiniai pažeidimai ar klaidos, dėl kurių bylos neteisingai išspręstos. Akivaizdu, kad civilinių bylų nagrinėjimas iš naujo apeliacinėje ar pirmoje instancijoje užtęsia bylų išnagrinėjimo terminus, tačiau leidžia ištaisyti fakto ar teisės klaidas ir priimti teisingą sprendimą.

811 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo metinis informacinis pranešimas 2013, p. 75–76 [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-05-23]. <http://www.lat.lt/lt/veikla/metiniai-informaciniai-pranesimai.html>.

Taigi bylų nagrinėjimas apeliacine, kasacine tvarka, leidžia nustatyti ir ištaisyti žemesnės instancijos teismų padarytas teisės ir (arba) fakto klaidas, o bylų atnaujinimas suteikia teisę naujai paaiškėjus išimtinio pobūdžio aplinkybėms iš naujo nagrinėti bylą ir tokiu būdu priimti teisingą sprendimą. Teisingo sprendimo priėmimas akcentuojamas civilinio proceso jurisprudencijoje: „Siekiant išlaikyti teisinį saugumą, stabilumą, teismas procesą atnaujinti turėtų tik tada, kai nepanaikinus padarinių, kurie gali atsirasti ar atsirado dėl neteisingai vykusio proceso ar naujų faktinių duomenų paaiškėjimo, pareiškėjui elgiantis sąžiningai ir apdairiai, būtų paliktas galioti akivaizdžiai neteisingas sprendimas byloje. Tai reiškia, kad įstatymų leidėjas ir teismas pirmiausiai gina teisinį stabilumą, tačiau negali jo ginti teisingumo sąskaita“[812]. Su šia mintimi galima sutikti iš dalies, nes kyla klausimas, ar teisingumas gali būti pasiektas stabilumo, taip pat proceso efektyvumo sąskaita. Kaip minėta, teisingo sprendimo paieškos negali trukti neribotai. Šiame kontekste teisingą sprendimą vertinant per procesinių terminų prizmę, kai turi būti užtikrintas teisingas ir efektyvus civilinės bylos nagrinėjimas, būtina įsitikinti, ar sprendimas priimtas per įmanomai trumpiausią terminą. Šio skirsnio pradžioje nustatyta, kad apeliacijos, kasacijos, atnaujinimo institutų taikymas užtęsia galutinį bylos išsprendimą. Tačiau ne bet koks civilinės bylos nagrinėjimo užsitęsimas reiškia teisės į teisminę gynybą pažeidimą – tik pernelyg ilgai užtrukęs teisingumo vykdymas negali būti laikomas teisingu.

Štai EŽTT bylose[813] nustatė, kad ginčus sprendę teismai padarė materialinių ar procesinių teisės normų pažeidimus. EŽTT konstatavo, kad žemesnių instancijų teismams neįvertinus visų aplinkybių, bylos net po keletą kartų grąžintos nagrinėti iš naujo. EŽTT nagrinėtų bylų analizė, be kita ko, patvirtina, kad grąžinus bylas nagrinėti iš naujo, pernelyg ilgai (pvz., devynerius metus) užsitęsia civilinių bylų nagrinėjimas, dėl ko konstatuoti Konvencijos 6 str. 1 d. įtvirtinto reikalavimo bylas nagrinėti per įmanomai trumpiausią terminą pažeidimai. Minėtina, kad teisingas ir efektyvus bylų nagrinėjimas turi būti užtikrinamas ne tik pirmos instancijos teismuose, bet taip pat apeliacinės ir kasacinės instancijos teismuose. Antai EŽTT byloje *Solomakhin v. Ukraine*[814] nustatė, kad civilinės bylos nagrinėjimas 5 metus vien apeliaciniame teisme nepateisinamai sąlygojo pernelyg ilgos trukmės bylos nagrinėjimo terminą. EŽTT byloje *Luli and others v. Albania*[815], ištyręs, jog Aukščiausiasis Teismas buvo itin pasyvus, keletą metų neatliko jokių procesinių veiksmų, o bylos nagrinėjimas vien kasacinėje instancijoje dėl teismo neveikimo užtruko keletą metų (2,5 metų), konstatavo reikalavimo bylas nagrinėti per įmanomai trumpiausią terminą pažeidimą. Pastarojoje byloje nenustatyta, jog bylos nagrinėjimas užsitęsė dėl pareiškėjo kaltės ar bylos sudėtingumo. Civilinio proceso trukmės pažeidimai Lietuvos Aukščiausiajame Teisme nustatyti ir kitose EŽTT bylose[816]. Reikalavimų nagrinėti civilines bylas per įmanomai trumpiausią terminą pažeidimai taip pat nustatyti atnaujinant

812 Bolzanas, D. *Proceso atnaujinimas civilinėse bylose.* Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011, p. 35.

813 Pvz.: *Čiklic v. Croatia,* 22 April 2010, no. 40033/07 (ECHR); *Szilagyi v. Hungary,* 5 April 2005, no. 73376/01 (ECHR); *Wierciszewska v. Poland,* 25 February 2004, no. 41431/98 (ECHR); *Igarienė and Petrauskienė v. Lithuania,* 21 July 2009, no. 26892/05 (ECHR).

814 *Solomakhin v. Ukraine,* 15 March 2012, no. 24429/03 (ECHR).

815 *Luli and others v. Albania,* 1 April 2014, applications nos. 64480/09, 64482/09, 12874/10, 56935/10, 3129/12 and 31355/09 (ECHR).

816 *Pvz., Čiklic v. Croatia,* 22 April 2010, no. 40033/07 (ECHR).

bylų nagrinėjimą. Štai byloje *Veiss v. Latvia* [817] EŽTT konstatavo, kad viena iš civilinio proceso užsitęsimo priežasčių, dėl kurios pažeista teisė į teisingą procesą per įmanomai trumpiausią terminą, yra bylos atnaujinimas. Nustačius, jog civilinių bylų nagrinėjimo trukmė neatitinka protingumo kriterijaus, teismo sprendimas negali būti pripažintas teisingu teisingo ir efektyvaus proceso dimensijoje. Įvertinant tai, kad procesiniais terminais siekiama teisingo ir efektyvaus proceso, pernelyg ilgai užtrukęs civilinis procesas, realizuojant teisę į apeliaciją, kasaciją, bylos atnaujinimą, pažeidžia teisę į teisminę gynybą.

Atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta, galima daryti išvadą, kad apeliacijos, kasacijos ir bylos atnaujinimo sąveika su procesiniais terminais nevienareikšmė: šių institutų taikymas užtęsia civilinės bylos nagrinėjimą, tačiau leidžia įgyvendinti teisę į teisminę gynybą tuo atveju, kai procesiniai veiksmai atliekami per įmanomai trumpiausią terminą.

3.2.5. Piktnaudžiavimo procesu ir procesinių terminų santykis

Nevienareikšmė procesinių terminų paskirtis susieja du civilinio proceso polius – teisingumą ir efektyvumą, – kurie tampa orientaciniu kriterijumi, siekiant įvertinti, ar įgyvendinta teisė į teisminę gynybą ir apgintos pažeistos ar ginčijamos materialinės subjektinės teisės. Teisingo ir efektyvaus proceso siekimas per procesinių terminų prizmę įpareigoja ne tik tinkamai reglamentuoti procesinius terminus ir juos efektyviai taikyti integralioje civilinio proceso teisės normų sistemoje, tačiau taip pat atkreipia dėmesį į procesiniams terminams kontrastiškus civilinio proceso reiškinius. Šiame kontekste tikslinga ištirti, kaip piktnaudžiavimas procesu sąveikauja su procesiniais terminais ir kokią įtaką daro civilinės bylos nagrinėjimo trukmei.

Piktnaudžiavimas procesu civilinio proceso jurisprudencijoje (pvz.: A. Brazdeikio[818], V. Valančiaus[819], A. Damulevičiaus[820], D. Andersono[821], M. L. Galperino[822], V. O. Abolonino[823], A. V. Judino[824], Y. Taniguchi[825]) apibūdinamas kaip tyčinis nesąžiningas elgesys, kuriuo siekiama vilkinti procesą, t. y. veikiama prieš protingai greitą, ekonomišką, teisingą bylos išnagrinėjimą. Siekiant suprasti nesąžiningą veikimą, tikslinga paminėti Lietuvos

817 *Veiss v. Latvia*, 28 January 2014, no. 15152/12 (ECHR).

818 Brazdeikis, A., *supra* note 69, p. 202.

819 Valančius, V. Kai kurie civilinių teisių gynimo mechanizmo atspindžiai Lietuvos teisėje XXI amžiuje. *Jurisprudencija.* 2007, 12(102): 34.

820 Damulevičius, A. Draudimo piktnaudžiauti procesu principo teisinė analizė. *Journal of Management.* 2009, Nr. 3(16): 15.

821 Anderson, D. Abuse of Rights. *Judicial Review.* 2006, 11(4): 350.

822 Galperin, M. L., *supra* note 496, p. 72.

823 Abolonin, V. O. Teorija pravootnoshenij i problem zloupotreblenija processualnym pravom v grazhdanskom processe Germanii [The Theory of the Legal Relations and Problem of Abuse of Procedural Right in Civil Proceedings in Germany]. *Rossijskij ezhegodnik grazhdanskogo i arbitrazhnogo processa* [Russian Yearbook of Civil and Arbitration Process] *2006, Nr. 5.* S.-Peterburg: Izdatelstvo juridicheskogo fakulteta S.-Peterburgskogo gosudarstvennogo universiteta, 2007, p. 183.

824 Judin, A. V. *Zloupotrieblienie processualnymi pravami v grazhdanskom sudoproizvodstvbe* [Abuse of Procedural Rights in Civil Procedure]. S.-Peterburg: Izdatelstvo juridicheskovo fakulteta S.-Peterburgskogo gosudarstvennogo universiteta, 2005, p. 51.

825 Taniguchi, Y. Good Faith and Abuse of Procedural Rights in Japanese Civil Procedure. *Tulane Journal of International and Comparative Law.* 2000, 8: 178.

Aukščiausiojo Teismo išaiškinimą apie sąžiningumą: „sąžiningumas – tai vertybinis žmogaus elgesio matas, nustatomas pagal objektyvųjį ir subjektyvųjį kriterijus. Objektyviuoju požiūriu sąžiningumas suprantamas kaip žmogaus elgesys, atitinkantis protingumo ir teisingumo principų reikalavimus, t. y. rūpestingas ir atidus elgesys, subjektyviuoju – nusako asmens vidinį valinį santykį su konkrečia situacija, atsižvelgiant į asmens amžių, išsimokslinimą, patirtį, faktines bylos aplinkybes. Siekiant nustatyti, ar asmuo yra sąžiningas, būtina taikyti abu šiuos kriterijus"[826]. Šį išaiškinimą taikant nesąžiningam veikimui apibūdinti, aišku, kad nesąžiningas elgesys yra toks, kuris neatitinka protingumo ir teisingumo principų ir yra priešingas sąžiningam elgesiui. Be to, pagal teismų formuojamą praktiką[827], siekiant įsitikinti, jog asmuo piktnaudžiavo procesu, turi būti nustatytas procesinio veiksmo neteisėtumas ir procesinį veiksmą atlikusio asmens nesąžiningumas. Taigi galima sakyti, kad piktnaudžiavimą procesu apima du pagrindiniai aspektai: nesąžiningumas ir valinis, tikslingas veikimas prieš savalaikį bylos išnagrinėjimą. Kitaip tariant, piktnaudžiavimas procesu, be kita ko, pasireiškia tyčiniu kryptingu veikimu prieš bylos išnagrinėjimą per įmanomai trumpiausią terminą. Vien piktnaudžiavimo procesu definicija atskleidžia, kad šis reiškinys yra nesuderinamas su procesinių terminų paskirtimi, t. y. siekimu užtikrinti teisingą ir efektyvų civilinės bylos nagrinėjimą. Siekiant įsitikinti, kad piktnaudžiavimas procesu trukdo bylą išnagrinėti per įmanomai trumpiausią terminą, toliau analizuojama teismų jurisdikcija. Pastarasis tyrimas atskleis, kad piktnaudžiavimas procesu pasireiškia įvairiais proceso dalyvių veiksmais ar neveikimu, kuris visais atvejais pratęsia civilinės bylos išnagrinėjimo terminus.

Proceso dalyviai gali piktnaudžiauti procesu nepagrįstai pareikšdami ieškinius, pareiškimus, prašymus. Štai Lietuvos Aukščiausiasis Teismas konstatavo, kad „piktnaudžiaujančia procesinėmis teisėmis šalimi yra pripažįstama tokia šalis, kuri nesąžiningai pareiškia nepagrįstą reikalavimą"[828]. Pastarasis teismas ta pačia nutartimi išaiškino, kad „nesąžiningai pareikštu nepagrįstu reikalavimu, kuriuo piktnaudžiaujama procesinėmis teisėmis (CPK 95 straipsnis), pripažintinas tik toks reikalavimas, kurį išnagrinėjus teisme galima padaryti išvadą, kad normaliai atidus ir protingas asmuo, žinodamas tikrą reikalų padėtį, panašioje situacijoje teisinės padėties negalėtų įvertinti kaip savo materialinės subjektinės teisės ar įstatymo saugomų interesų pažeidimo ar ginčijimo ir reikalauti ginti jo teises teisme"[829]. Nesutikti su šia pozicija nėra pagrindo. Nepagrįstas reikalavimas yra toks, kurio negalima vertinti kaip materialinės subjektinės teisės pažeidimo ir šios teisės gynimo teisme. Nepagrįsto ir nemotyvuoto ieškinio[830] pateikimas bei palaikymas gali be jokios

826 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. birželio 10 d. nutartis civilinėje byloje *A. L. v. D. L.* (bylos Nr. 3K-3-278/2010).

827 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. rugpjūčio 28 d. nutartis civilinėje byloje *A. B. v. UAB „Kauno diena"* (bylos Nr. 3K-3-404/2007); Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. balandžio 7 d. nutartis civilinėje byloje *Ukmergės rajono savivaldybė, UAB „Ukmergės šiluma", UAB „Dainavos energetika" v. UAB „Energijos taupymo centras", UAB „Miesto energija"* (bylos Nr. 2-512/2011).

828 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. birželio 10 d. nutartis civilinėje byloje *A. L. v. D. L.* (bylos Nr. 3K-3-278/2010).

829 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. birželio 10 d. nutartis civilinėje byloje *A. L. v. D. L.* (bylos Nr. 3K-3-278/2010).

830 Kauno apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. lapkričio 14 d. nutartis civilinėje byloje *A. B. v. A. C.* (bylos Nr. 2A-1763-230/2011).

prasmės inicijuoti procesinių veiksmų atlikimą, eikvoti teismo ir kitų proceso dalyvių laiką ir lėšas. Piktnaudžiavimo procesu atvejis teismų praktikoje[831] nustatytas ir tuomet, kai nepagrįstu ieškiniu į teisminį procesą be atsakovės buvo įtraukta 13 trečiųjų asmenų, tarp jų keturios institucijos (valstybės ir savivaldybės). Teismai pagrįstai sprendė, kad toks piktnaudžiavimas procesu daro žalą į procesą įtrauktiems asmenims, nes gynimuisi nuo nepagrįsto reikalavimo jie priversti eikvoti savo laiką, lėšas, patiria neigiamų emocijų. Ieškovei buvo paskirta bauda, pusę baudos skiriant atsakovei.

Žala proceso dalyviams gali būti padaryta ne tik piktnaudžiaujant procesu, kai ieškiniu reiškiami nepagrįsti reikalavimai nesant materialinės subjektinės teisės pažeidimo, bet taip pat nagrinėjant bylą dėl pažeistos ar ginčijamos materialinės subjektinės teisės, tačiau nepagrįstai reiškiant prašymus[832], naudojantis kitomis procesinėmis teisėmis, kuriomis siekiama vilkinti procesą. Štai klaidingų duomenų pateikimas teismui, kuris pripažįstamas piktnaudžiavimu procesu, taip pat vilkina bylos nagrinėjimą ir pratęsia jos (bylos) išsprendimo terminus. Tai parodo viena iš teismo nutarčių[833], kurioje teismas nustatė, kad bankroto administratorius, žinodamas kreditorinius reikalavimus, teismui pateikė ženkliai (kai kuriais atvejais net 10 kartų) mažesnius neginčytinus kreditorių kreditorinius reikalavimus. Pripažinta, kad tokiais savo veiksmais bankroto administratorius piktnaudžiavo procesu ir privertė kreditorius gintis nuo nepagrįstai sumažintų kreditorinių reikalavimų, jo veikla neatitiko civilinio proceso tikslų (CPK 2 str.), dėl ko paskirta 500 Lt bauda. Klausimas dėl kreditorinių reikalavimų tikslinimo dėl nesąžiningų administratoriaus veiksmų, kurie prilyginti piktnaudžiavimu, užsitęsė du mėnesius.

Piktnaudžiavimas procesu, kai vilkinamas bylos nagrinėjimas ir tokiu būdu pratęsiami bylos išsprendimo terminai, gali būti nustatytas reiškiant nepagrįstus nušalinimus teisėjams. Teismų praktikoje[834] pasitaiko, kai nuolat, sistemingai reiškiant nepagrįstus nušalinimus teisėjui (teisėjams), praėjus daugiau nei keliems (šiuo atveju – trims) metams nuo civilinės bylos iškėlimo, bylos nagrinėjimas iš esmės net nepradėtas. Kitose bylose[835] nustatyta, kad nepagrįstai reiškiant nušalinimus teisėjams, bylos nagrinėjimas atidedamas po keletą kartų, kas reiškia, jog piktnaudžiaujant procesu sąmoningai veikiama prieš teisingą ir greitą bylos išnagrinėjimą bei užtęsiamas įmanomai trumpiausias bylos išnagrinėjimo terminas. Minėtose bylose teismai paskyrė baudas už piktnaudžiavimą procesu. Kita vertus, svarstant, ar prašymas nušalinti teisėją yra piktnaudžiavimas procesu, nepakanka nustatyti, kad pareiškimas nušalinti teisėją yra nepagrįstas, – turi būti nustatytas piktavališkas veikimas, siekiant vilkinti bylą. Nenustačius tyčinio veikimo, kai sistemingai siekiama

831 Klaipėdos miesto apylinkės teismo 2012 m. rugpjūčio 28 d. sprendimas civilinėje byloje *O. K. v. A. L.* (bylos Nr. 2-823-769/2012).

832 Kauno apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjo 2012 m. rugsėjo 18 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Infigo", UAB „Vaučerių bankas" v. BUAB „Visoda"* (bylos Nr. B2-2148-259/2012).

833 Kauno apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjo 2011 m. liepos 12 d. nutartis civilinėje byloje *Ž. K., D. G., M. Š., D. C. v. UAB „Investicinių projektų vykdymo grupė"* (bylos Nr. B2-2519-436/2011).

834 Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. birželio 4 d. nutartis civilinėje byloje *A. B. v. E. S. ir E. S.* (bylos Nr. 2-615/2012).

835 Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. sausio 26 d. nutartis civilinėje byloje *BUAB „Langvesta" v. A. P. ir I. P.* (bylos Nr. 2-155/2012); Kauno apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjos 2012 m. liepos 4 d. nutartis civilinėje byloje *P. R. R. ir V. S. R. v. P. D. ir Kauno miesto savivaldybės administracija* (bylos Nr. 2S-1346-527/2012).

nušalinti teisėjus ar nušalinimai reiškiami bet kuriam teisėjui ar teismo pirmininkui, vien tik epizodinis, pirmą kartą reiškiamas pareiškimas nušalinti teisėją negalėtų būti pripažintas piktnaudžiavimu procesinėmis teisėmis. Tai ypatingai aktualu tose bylose[836], kai bylos nagrinėjimas atidedamas ne tiek dėl teisėjo nušalinimo, kiek dėl kitų priežasčių (pvz., vertėjo nebuvimo).

Piktnaudžiavimu, dėl kurio pratęsiami bylos išnagrinėjimo terminai, teismų praktikoje[837] gali būti pripažįstamas proceso dalyvių vadovavimasis negaliojančiais dokumentais, nuomonės ir pozicijos keitimas, savo atliktų veiksmų ir nurodytų aplinkybių neigimas, taip pat vengimas priimti teismo siunčiamus procesinius dokumentus[838] ir pan. Pastaraisiais veiksmais apsunkinamas tiesos nustatymas ir ginčo sprendimas, kas nesuderinama su pozityviosios teisės įpareigojimu proceso dalyviams padėti teismui išsiaiškinti tiesą (CPK 7 straipsnio 2 dalies, 42 straipsnio 5 dalies nuostatos). Nesąžiningas elgesys trukdo teisingam ir efektyviam civilinės bylos nagrinėjimui, dėl ko paprastai tyčiniais veiksmais užtęsiama bylos išnagrinėjimo trukmė. Šį teiginį taip pat patvirtina interviu metu gauti duomenys[839], iš kurių matyti, jog skirtingais veiksmais (pvz., papildomų ar nepagrįstų prašymų teikimu, nepagrįstais teisėjų nušalinimais ir kitais būdais) siekiama užtęsti bylos nagrinėjimą. Piktnaudžiavimo faktui nustatyti *dažnai* prireikia kelių teismo posėdžių ar kelių procesinių veiksmų, nes epizodinis prašymas nušalinti teisėją, neatvykimas į teismo posėdį, nepasiruošimas bylos nagrinėjimui gali būti teismų[840] nepripažintas piktnaudžiavimu. Kita vertus, proceso dalyvio veiksmai, kuriais piktnaudžiaujama procesu, nebūtinai turi būti *nuolat* pasikartojantys. Aukščiau pateikti piktnaudžiavimo procesu pavyzdžiai, tokie kaip: nepagrįstų reikalavimų pateikimas; tikrovės neatitinkančių duomenų pateikimas teismui; atsisakymas priimti teismo procesinius dokumentus ir pan., parodo, kad piktnaudžiauti galima ir nesisteminiais veiksmais ar neveikimu. Šie veiksmai gali būti atliekami vieną kartą, tačiau veikiama nesąžiningai, tyčia siekiant civilinės bylos vilkinimo. Dėl to galima sutikti su Lietuvos apeliacinio teismo[841] pozicija, kad neteisėti asmens veiksmai ar neveikimas nebūtinai turi būti sistemingi. Teismų praktikos pavyzdžiai patvirtina, kad

836 Pvz., Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. spalio 20 d. nutartis civilinėje byloje *BUAB „Ping fan“ v. L. W., P. Z., R. M. ir L. L.* (bylos Nr. 2-2183/2011).

837 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. kovo 25 d. nutartis civilinėje byloje *V. J. (dabartinė pavardė – O.) ir J. J. pareiškimas dėl santuokos nutraukimo sutuoktinių bendru sutikimu* (bylos Nr. 3K-3- 135/2010).

838 Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. vasario 22 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Swedbank lizingas“ v. UAB „Jotoma“, T. P., J. P.* (bylos Nr. 2S-102-340/2011); Klaipėdos miesto apylinkės teismo teisėjos 2014 m. balandžio 3 d. nutartis civilinėje byloje *LEX SYSTEM GmbH v. UAB „VTR Vakarų transporto remontas“* (bylos Nr. 2-1279-122/2014).

839 Plačiau žr. disertacijos 2 priedo, paragr. 2.3.

840 Pvz.: Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. lapkričio 29 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Medicinos bankas“ v. A. V. K.* (bylos Nr. 2-784/2007); Kauno apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. rugsėjo 8 d. nutartis civilinėje byloje *AB „VST“ v. A. J.* (bylos Nr. 2S-1153-605/2008); Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. sausio 14 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Agomira“ v. V. G. teisių perėmėja N. B., E. G. IĮ, G. T., V. G., Aplinkos ministerijos Vilniaus regiono aplinkos apsaugos departamentas* (bylos Nr. 2S-62-520/2010).

841 Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. birželio 4 d. nutartis civilinėje byloje *A. B. v. E. S. ir E. S.* (bylos Nr. 2-497/2012).

dėl piktnaudžiavimo procesu bylos nagrinėjimas paprastai atidedamas, taip pratęsiant bylos nagrinėjimo terminą. Taigi piktnaudžiaujant procesu visada siekiama veikti prieš greitą ir teisingą bylos išnagrinėjimą, kas nesuderinama su procesinių terminų paskirtimi siekti teisingo ir efektyvaus proceso.

Piktnaudžiaujant procesu ir užtęsiant civilinės bylos išnagrinėjimo terminus, veikiama prieš teisingą ir efektyvų procesą. Tai reiškia, kad procesu piktnaudžiaujanti proceso šalis trukdo teismui vykdyti teisingumą. Įstatymų leidėjas, siekdamas užtikrinti efektyvų procesą ir įgyvendinti piktnaudžiavimo procesu prevenciją, eksplicitiškai CPK 95 straipsnio 2 dalimi teismui suteikia teisę dalyvaujančiam byloje asmeniui paskirti baudą. Kaip teisingai nustatė A. Brazdeikis, ši procesinė nuobauda visų pirma sietina su teisėtumo užtikrinimu ir prevencija. Kita vertus, nepaisant to, kad pagrindinė baudos už piktnaudžiavimą procesu paskirtis yra užkardyti negatyvaus procesinio elgesio apraiškas, negalima paneigti ir to fakto, kad ji taip pat atlieka nubaudimo funkciją[842]. Taigi bauda už piktnaudžiavimą taip pat tam tikra prasme siekiama atkurti teisingumą.

Piktnaudžiavimas procesu trukdo ne tik teismui vykdyti teisingumą, bet taip pat pažeidžia kitos šalies teisę į teisminę gynybą ir efektyvų bei teisingą klausimo dėl materialinių subjektinių teisių išsprendimą. Šiame kontekste tikslinga paminėti, kad „šiuolaikinėje žmogaus teisių doktrinoje į konstitucines žmogaus teises (tarp jų – teisę į teisminę gynybą – *aut. pastaba*) vis dažniau yra žvelgiama kaip į teises, esančias ne tik vertikalioje (žmogus – valstybė), bet ir horizontalioje padėtyje (arba trečiosios šalies atžvilgiu), – kaip į valstybės pareigą užtikrinti, kad žmogaus teisės būtų saugomos ir nepažeidžiamos tarp lygiaverčių subjektų. Asmens teisių apsauga taip pat reiškia, jog asmuo turi teisę, kad jo teisės būtų saugomos ne tik nuo valstybės, bet ir nuo neteisėto kitų subjektų kėsinimosi ir jų pažeidimo, taigi konstitucinės teisės daro įtaką ir asmenų tarpusavio santykiams. Įstatymų leidėjui kyla konstitucinė pareiga nustatyti atitinkamą teisinį reguliavimą, užtikrinantį ir tokį teisių gynimą“[843]. Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas[844] ne kartą yra pažymėjęs jog asmens teisės turi būti ne formaliai, o realiai ir veiksmingai ginamos ne tik nuo valdžios institucijų ar pareigūnų, bet ir nuo privačių asmenų neteisėtų veiksmų. Pastarąsias nuostatas projektuojant į piktnaudžiavimą civiliniu procesu, reikia pastebėti, jog įstatymų leidėjas, siekdamas užtikrinti eksplicitiškai Konstitucijoje įtvirtintą asmens teisę į teisminę gynybą ir vykdyti piktnaudžiavimo procesu prevenciją, CPK 95 straipsnio 1 ir 2 dalimis teismui suteikia teisę įpareigoti asmenį, kuris piktnaudžiavo procesu, atlyginti kitam dalyvaujančiam byloje asmeniui šio patirtus nuostolius. Taip pat piktnaudžiavusiam procesu asmeniui 50 procentų paskirtos baudos priteisti sąžiningai šaliai. Teismų praktikos[845] analizė patvirtina, kad teismai, taikydami CPK 95 str. 2 d., kai kuriais atvejais iki

842 Brazdeikis, A., *supra* note 69, p. 223.

843 Birmontienė, T. Šiuolaikinės žmogaus teisių konstitucinės doktrinos tendencijos. *Konstitucinė jurisprudencija*. LR Konstitucinio teismo biuletenis. 2007 sausis–kovas, Nr. 1(5): 203.

844 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. spalio 1 d. nutarimas; 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas; 2004 m. rugpjūčio 17 d. nutarimas (bylos Nr. 23/02); 2006 m. kovo 28 d. nutarimas (bylos Nr. 33/03).

845 Pvz.: Klaipėdos miesto apylinkės teismo 2012 m. rugpjūčio 28 d. sprendimas civilinėje byloje *O. K. v. A. L.* (bylos Nr. 2-823-769/2012); Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. spalio 2 d. nutartis civilinėje byloje *V. K. v. E. A., UAB „Eglenda“, AB Ūkio bankas, I. K., Z. M., Kėdainių rajono 1-ojo notarų biuro notarė A. R., Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija* (bylos Nr.

50 procentų paskirtos baudos priteisia sąžiningai šaliai. Reikalavimas atlyginti nuostolius dėl piktnaudžiavimo procesu yra materialinės prigimties, o Civiliniam kodeksui atskirai nereglamentuojant deliktinės civilinės atsakomybės už piktnaudžiavimą procesu taikymo ir sąlygų, šis klausimas turėtų būti sprendžiamas taikant bendrąsias CK nuostatas[846]. Tai suponuoja išvadą, kad sprendžiant nuostolių dėl piktnaudžiavimo procesu priteisimą, turi būti vertinamos bendrosios civilinės atsakomybės taikymo sąlygos: neteisėti veiksmai, kaltė, priežastinis ryšys ir žala (Civilinio kodekso 6.246–6.249 str.). Nuostolių atlyginimas ir dalies paskirtos baudos priteisimas nuo piktnaudžiavimo procesu nukentėjusiai proceso šaliai tam tikra prasme kompensuoja piktnaudžiavimo procesu padarinius – žalą, kilusią dėl teisės į teisminę gynybą pažeidimo. Tokiu teisiniu reglamentavimu valstybė įtvirtina galimybę ne formaliai, bet realiai užtikrinti teisės į teisminę gynybą įgyvendinimą ir kompensuoti nuostolius, patirtus dėl per ilgo bylos nagrinėjimo, nustačius kitų proceso dalyvių piktnaudžiavimą procesu.

Atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta, galima daryti išvadą, kad piktnaudžiavimas procesu trukdo siekti teisingo ir efektyvaus civilinio proceso bei gali pažeisti teisės į teisminę gynybą įgyvendinimą per įmanomai trumpiausią terminą.

2A-1382/2012); Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjos 2012 m. gruodžio 11 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „KG Constructions“ v. UAB „Psyops Media“* (bylos Nr. B2-6288-340/2012); Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjo 2012 m. rugsėjo 19 d. nutartis civilinėje byloje *Second Life Limited Company v. UAB „Open Baltic*" (bylos Nr. 2A-2950-611/2012); Panevėžio apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjo 2012 m. liepos 5 d. nutartis civilinėje byloje *A. K. v. A. B.* (bylos Nr. 2S-509-102/20).

846 Brazdeikis, A., *supra* note 69, p. 299–301.

IV. VALSTYBĖS CIVILINĖ ATSAKOMYBĖ UŽ CIVILINIO PROCESO TRUKMĖS PAŽEIDIMUS

Valstybės civilinei atsakomybei už civilinio proceso trukmės pažeidimus analizuoti, pirmiausiai tikslinga atskleisti valstybės paskirtį, kuri leis suvokti iš jos kylančią valstybės pareigą laikytis prisiimtų įsipareigojimų.

Filosofai valstybės tikslą sieja su visuomenės gerove, jos tikslų pasiekimu. Štai graikų filosofas Platonas mąstė, kad „valstybė atsiranda tada, kai kiekvienas iš mūsų jaučiasi negalįs pats vienas viskuo pasirūpinti, nes trūksta daugelio dalykų. <...> kadangi visiems daug ko trūksta, žmonės susiburia į draugę ir sudaro bendriją, kad vieni kitiems padėtų ir tą bendriją vadiname valstybe“[847]. T. Hobbes įsitikinimu, valstybės tikslas – individo saugumas, dėl kurio žmonės steigia valstybę ir iš dalies apriboja savo laisvę tam, kad būtų laikomasi susitarimų, įstatymų ir išvengta karo su visais padėties[848]. Dž. Lokas nurodo, kad valstybė būtina bendriems įstatymams priimti, konfliktams spręsti, teisingiems sprendimams vykdyti. Ir visa tai turi būti siekiant tautos taikos, saugumo ir bendro labo[849]. Kaip teigia Ž. Ž. Ruso, visuomenės uždavinys „surasti tokią asociacijos formą, kuri savo bendra jėga gintų ir globotų kiekvieno asociacijos nario asmenybę ir nuosavybę ir kurioje kiekvienas, susijungdamas su visais, vis dėlto yra pavaldus tik pats sau ir lieka toks pat laisvas, kaip ir anksčiau. <…> Toks susivienijimas vadinamas valstybe“[850]. G. F. Šeršenavičius pastebi, kad „valstybė tik tuo atveju pildo savo paskyrimą, kai jos padedami žmonės pasiekia tą gerovę, kurios negalėtų be jos pasiekti“[851].

Lietuvos jurisprudencijoje taip pat analizuoti valstybės paskirties aspektai, iš kurių aišku, kad valstybė turi tarnauti žmonėms. Štai P. Leonas nurodė, kad valstybės funkcijos yra labai įvairios ir dalomos į tris rūšis: įstatymų leidimas, teisimas ir valdymas. Visais tais veiksmais valstybė siekia vieno tikslo – suteikti kiek galima geresnio gyvenimo kiek galima didesniam gyventojų skaičiui[852]. M. Romeris įsitikinęs, kad valstybė „gali būti sunaudojama ir būna sunaudojama įvairiausiems socialiniams tikslams siekti, tad kiekviena socialinė grupė, kiekvienas socialinis junginys tam tikra prasme turi pagrindo pretenduoti į valstybės patarnavimus“[853]. Pasak S. Vansevičiaus, valstybė kaip visuomenės politinė organizacija vykdo gyvybiškai svarbias visuomenei funkcijas, užtikrina jos vienybę ir vientisumą, tvarko svarbiausius jos reikalus, visokeriopai garantuoja piliečių teises ir laisves, palaiko patikimą ir humanišką teisėtvarką[854]. A. Vaišvila teigia, jog valstybė įpareigojama formuotis ir funkcionuoti kaip žmogaus teisių apsaugos ir įgyvendinimo bei paslaugavimo organizacija, kitaip sakant, paklusti teisei, kurios tikruoju šaltiniu dabar pripažįstama ne valstybė, o pats

847 Platonas. *Valstybė.* Vilnius: Margi raštai, 2014, p. 67–68.

848 Hobbes, T. *Leviatanas*. Vilnius: Pradai, 1992, p. 179.

849 Lokas, Dž. *Esė apie tikrąją pilietinės valdžios kilmę, apimtį ir tikslą.* Vilnius: Mintis, 1992, p. 108–112.

850 Ruso, Ž. Ž. Apie visuomenės sutartį, arba politinės teisės principai. *Rinktiniai raštai.* Vilnius: Mintis, 1979, p. 148–150.

851 Šeršenavičius, G. F. *Bendras teisės ir valstybės mokslas.* Šiauliai: Kultūra, 1925, p. 20.

852 Leonas, P., *supra* note 47, p. 65–71.

853 Romeris, M. *Valstybė.* I tomas. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakulteto leidinys, 1934, p. 334.

854 Vansevičius, S. *Valstybės ir teisės teorija*. Vilnius: Justitia, 2000, p. 27.

individas kaip bendrosios valios dalyvis[855]. E. Spruogis nurodo, kad socialinis šiuolaikinės demokratinės valstybės naudingumas būtent ir pasireiškia tuo, kad jos tikslai (bei jos abstrakčiausias tikslas – paskirtis) – tai žmogaus teisių ir laisvių apsauga ir gynimas, atliekamas įgyvendinant bendrąją valstybės funkciją – visuomenės interesų užtikrinimą. Valstybės dėka įgyvendinama tai, ko reikia, kas brangu ir vertinga visiems žmonėms[856].

Daugelio minėtų mokslininkų darbuose akcentuojama valstybės paskirtis yra padėti žmonėms pasiekti jų tikslus. Siekdama šio tikslo, valstybė prisiima atitinkamus įsipareigojimus visuomenės atžvilgiu. Dėl to, valstybės paskirtis, be kita ko, apima valstybės įsipareigojimą prisiimti atsakomybę už savo pareigų nevykdymą. Prisiimti atsakomybę už savo įsipareigojimus yra teisinės valstybės bruožas, nes „teisinė valstybė yra tokia valstybė, kuri ne tik formaliai deklaruoja žmogaus teises, įtvirtindama jas pagrindiniame ir kituose šalies įstatymuose, bet taip pat yra atsakinga už šių teisių įgyvendinimą, t. y. už teisės aktuose prisiimtų įsipareigojimų įvykdymą“[857]. Šiame kontekste būtina paminėti vieną iš visuomenės tikslų ir valstybės suteiktų teisių žmonėms – teisingą ir efektyvią teisminę gynybą. Valstybė, konstituciniu lygmeniu įsipareigodama vykdyti teisingumą, privalo užtikrinti teisingą ir efektyvų teisės į teisminę gynybą įgyvendinimą, kurios plotmėje apginama pažeista ar ginčijama materialinė subjektinė teisė. Kaip anksčiau analizuota, civilinių bylų nagrinėjimo trukmė turi atitikti protingo termino kriterijus, kitaip tariant, valstybė, nustačiusi procesinius terminus ar suteikusi teisę juos nustatyti teismui, privalo jų laikytis, taip pat turi užtikrinti teisės į teisminę gynybą per įmanomai trumpiausią terminą įgyvendinimą. Pažeidus pastarąją teisę ir procesui pernelyg ilgai užsitęsus, byloje dalyvaujančiam asmeniui gali atsirasti turtinė ar (ir) neturtinė žala dėl teisėjo ar teismo veiksmų. Tokiai žalai kilus dėl civilinio proceso trukmės pažeidimų ir neįgyvendinus teisės į teisminę gynybą per įmanomai trumpiausią terminą, iškyla valstybės civilinės atsakomybės klausimas atlyginant žalą. Tik prisiėmusi atsakomybę ir atlyginusi žalą, valstybė gali būti laikoma tvirta, teisine, žmonių pasitikėjimo verta politine organizacija.

Tiek aukščiau minėtos mokslinės doktrinos analizė, tiek Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo[858] išaiškinimas, kad asmens teisės ne formaliai, o realiai ir veiksmingai turi būti ginamos nuo valdžios institucijų ar pareigūnų, taip pat nuo privačių asmenų neteisėtų veiksmų, suponuoja pareigą valstybei sukurti tokį teisinį mechanizmą, kad valstybės institucijų ar pareigūnų padaryta žala būtų veiksmingai atlyginama. Siekiant atskleisti valstybės civilinės atsakomybės reguliavimą ir taikymą už pernelyg ilgą civilinį procesą, analizuojamos materialinės ir procesinės problemos civilinės atsakomybės sąlygų kontekste.

Pažymėtina, kad disertacijoje nebus analizuojami valstybės sutartinės civilinės atsakomybės klausimai. Atsižvelgiant į tai, kad valstybės civilinė atsakomybė, pažeidus teisės aktų nuostatas susijusias su procesiniais terminais, kyla teisės aktų pagrindu, valstybės

855 Vaišvila, A. *Teisinės valstybės koncepcija Lietuvoje*. Vilnius: Litimo, 2000, p. 76.

856 Spruogis, E. *Šiuolaikinės demokratinės valstybės socialinė paskirtis ir funkcijos*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2002, p. 70.

857 Bieliauskaitė, J. *Šiuolaikinė socialinės teisinės valstybės samprata.* Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011, p. 52.

858 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. spalio 1 d. nutarimas; 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas; 2004 m. rugpjūčio 17 d. nutarimas (bylos Nr. 23/02); 2006 m. kovo 28 d. nutarimas (bylos Nr. 33/03).

civilinė atsakomybė yra deliktinė[859]. Toliau moksliniame darbe vartojama sąvoka „valstybės civilinė atsakomybė“ visais atvejais reikš ne sutartinę, o deliktinę civilinę valstybės atsakomybę.

4.1. Valstybės civilinės atsakomybės už civilinio proceso trukmės pažeidimais padarytą žalą sąlygos

Valstybės tikslas tarnauti žmonėms apima valstybės pareigą prisiimti atsakomybę už savo įsipareigojimų nevykdymą. Netgi nesant teisės aktų, nustatančių valstybės civilinę atsakomybę, realizuodama savo tikslus, valstybė dėl savo prigimties ir paskirties privalėtų atlyginti padarytą žalą dėl pernelyg ilgo civilinio proceso. Nepaisant valstybės paskirties ir iš jos išplaukiančios atsakomybės, valstybės civilinei atsakomybei dėl per ilgo civilinio proceso kilti yra suformuotas teisinis pagrindas. Tokiu būdu valstybė liudija savo paskirtį ir pozityviojoje teisėje įtvirtina savo atsakomybę už įsipareigojimų nevykdymą.

Štai Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos[860] 6 straipsniu valstybės narės įpareigojamos bylas nagrinėti per įmanomai trumpiausią terminą. Nesilaikius pastarojo reikalavimo, Konvencijos 13 straipsnis kiekvienam asmeniui, kurio teisė į teisminę gynybą per įmanomai trumpiausią terminą pažeista, eksplicitiškai įtvirtina teisę pasinaudoti veiksminga teisinės gynybos priemone, kreipiantis į valstybės instituciją nepriklausomai nuo to, ar tą pažeidimą asmenys padarė eidami savo oficialias pareigas. Tokiu teisiniu reglamentavimu įtvirtinama vertikali valstybės atsakomybė valstybei narei ar jos įvairioms institucijoms pažeidus Bendrijos teisę[861]. Taip pat suformuojamas fundamentalus Bendrijos principas, kai valstybė narė, pažeidusi Bendrijos teisę, privalo atlyginti žalą nukentėjusiai šaliai[862]. Europos Teisingumo Teismo jurisdikcijoje taip pat įtvirtintos nuostatos, kad valstybė narė yra atsakinga už savo pažeidimus, padarytus įgyvendinant Bendrijos teisę. Štai *Francovich and Bonifaci v. Italy*[863] byloje Europos Teisingumo Teismas pripažino valstybės narės atsakomybę dėl žalos, sąlygotos valstybės narės pažeidimų, įgyvendinant Bendrijos direktyvas, kaip atsvarą nepakankamai tinkamam asmens teisių užtikrinimui. Europos Teisingumo Teismas konstatavo, kad valstybės narės privalo prisiimti atsakomybę ir atlyginti žalą asmenims, kuriems žala kilo dėl valstybės narės pažeidimų įgyvendinant Europos Sąjungos teisę. Valstybės atsakomybė dėl žalos, kilusios valstybei narei pažeidus Bendrijos teisę, įtvirtinta ir kituose Europos Teisingumo Teismo sprendimuose[864]. Tiek Europos Sąjungos pozityviosios teisės, tiek Europos Teisingumo Teismo praktikos kontekstas, be kita ko, įpareigoja valstybę narę sukurti teisinį mechanizmą, užtikrinantį žalos, kilusios

859 Mikelėnas, V. *Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai*. Vilnius: Justitia, 1995, p. 46.

860 Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš dalies pakeista Protokolu Nr. 11, su papildomais protokolais Nr. 1, 4, 6 ir 7. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 96-3016.

861 Reich, N., *supra* note 93, p. 705.

862 Kock, H. F. Hintersteininger, M. The Concept of Member State Liability for Violation of Community Law and Its Shortcomings. An Analysis of the Case Law of the European Court of Justice on this Matter. *Austrian Review of International and European Law*. 1998, 3(1): 19.

863 *Francovich and Bonifaci v. Italy,* 19 November 1991, no. C-6/90 (ECJ).

864 Pvz., *S. Papasavvas v. T. Kounnafi, G. Sertis,* 11 September 2014, no. C-291/13 (ECJ).

dėl Konvencijoje numatytų teisių (tarp jų – teisės į teisminę gynybą per įmanomai trumpiausią terminą – *aut. pastaba*) pažeidimo, atlyginimą. Taigi valstybė neturi jokio imuniteto dėl jos veiksmų kilusiai žalai atlyginti. Kitaip sakant, valstybė negali išvengti atsakomybės už savo įsipareigojimų nevykdymą. Europos Sąjungos jurisprudencijoje[865] laikomasi pozicijos, kad žalos, patirtos pažeidžiant Europos Sąjungos teisę, atlyginimo klausimai sprendžiami nacionaliniuose teismuose, kurie turi užtikrinti efektyvią ir veiksmingą asmens teisių, kildinamų iš Europos Sąjungos teisinės sistemos, apsaugą. Nacionaliniuose teismuose, sprendžiant žalos atlyginimo klausimus dėl Europos Sąjungos teisės pažeidimo, turi būti vadovaujamasi nacionaline teise, jeigu tenkinamos valstybių civilinės atsakomybės dėl žalos sąlygos[866]. Pastarąsias nuostatas aiškinant civilinio proceso trukmės pažeidimų dimensijoje, matyti, kad žalos atlyginimas dėl pernelyg ilgo proceso turi būti sprendžiamas nacionaliniuose teismuose, vadovaujantis nacionaline teise. Kita vertus, nors valstybės narės gali apibrėžti teismų kompetenciją sprendžiant žalos atlyginimo klausimus, tačiau ši teisė nėra absoliuti – ji ribojama Europos Sąjungos teisės sistemai būdingais efektyvumo ir veiksmingumo principais. Efektyvumo principas reiškia, kad nacionalinės procesinės normos turi neapsunkinti galimybės reikalauti žalos atlyginimo; pagal veiksmingumo principą, nacionalinės teisės normos turi užtikrinti tokią pačią Bendrijos teisių apsaugą, kaip ir analogiškų teisių apsaugą pagal nacionalinę teisę[867].

Europos Tarybos Ministrų Komitetas 2010 m. vasario 24 d. priėmė rekomendaciją CM/Rec (2010)3[868] dėl veiksmingų priemonių užkertant kelią pernelyg ilgai proceso trukmei. Šioje rekomendacijoje valstybės raginamos numatyti priemones spartinti procesus, atlyginti dėl pernelyg ilgo proceso patirtą žalą, taip pat jei reikia, derinti abu šiuos būdus. Valstybės narės pačios pasirenka, kokias priemones numatyti nacionalinėje teisėje, todėl jos gali numatyti tik vieną priemonę, pavyzdžiui, kompensacinę, arba abi priemones (ir prevencinio, ir kompensacinio pobūdžio). Lietuvos Respublikos civilinio proceso teisė, galima sakyti, atitinka minėtą rekomendaciją, nes ne tik 2011 metais priimtos CPK pataisos, spartinančios civilinį procesą, bet taip pat pozityviojoje teisėje implicitiškai įtvirtinta žalos, kilusios dėl civilinio proceso trukmės pažeidimų, atlyginimo galimybė. Štai CK 6.272 str. 2 d. reglamentuoja, kad žalą, atsiradusią dėl neteisėtų teisėjo ar teismo veiksmų nagrinėjant civilinę bylą, atlygina valstybė visiškai, jeigu žala atsirado dėl teisėjo ar kito teismo pareigūno kaltės. Pastaroji norma taip pat taikoma žalai, atsiradusiai dėl teisės į teisminę gynybą per įmanomai trumpiausią terminą neįgyvendinimo, atlyginti. Užsienio

865 Vehovec, M. T., *supra* note 95, p. 369; Van Gerven, W., *supra* note 96, p. 274; Reich, N., *supra* note 93, p. 737.

866 Vaitkevičiūtė A., *supra* note 92, p. 160; Nebbia, P., *supra* note 97, p. 136.

867 Reich, N., *op. cit.*, p. 737.

868 Recommendation CM/Rec(2010)3 of the Committee of Ministers to member states on effective remedies for excessive length of proceedings. Adopted by the Committee of Ministers on 24 February 2010 at the 1077th meeting of the Ministers' Deputies [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-11-26]. <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1590115>.

valstybių, pavyzdžiui, Vokietijos[869], Estijos[870], Slovėnijos[871], Kroatijos[872], Italijos[873], Čekijos[874], pozityvioji teisė tiesiogiai arba netiesiogiai taip pat nustato valstybės civilinę atsakomybę dėl žalos, atsiradusios pažeidus teisę į teisminę gynybą per įmanomai trumpiausią terminą. Tai reiškia, kad valstybės narės, vykdydamos Konvencijos 13 straipsnio reikalavimus, nacionaliniuose teisės aktuose įtvirtina priemones, kuriomis siekiama užtikrinti žalos, kilusios dėl teisės į teisminę gynybą per įmanomai trumpiausią terminą pažeidimo, atlyginimą. Minėtina, kad atsakovu žalos atlyginimo dėl Europos Sąjungos teisės pažeidimų bylose visuomet yra valstybė narė, nors žala kilo dėl konkrečios institucijos, vykdžiusios savo funkcijas valstybės vardu, veiksmų[875]. Ši pozicija atitinka Lietuvos nacionalinės teisės nuostatas, pagal kurias žalą, atsiradusią dėl valstybės valdžios institucijų neteisėtų aktų (veiksmų), privalo atlyginti valstybė iš valstybės biudžeto nepaisydama konkretaus valstybės tarnautojo ar kito valstybės valdžios institucijos darbuotojo kaltės (CK 6.271 str. 1 d.). Tai reiškia, kad valstybė narė taip pat atsako už žalą, kuri atsirado dėl civilinio proceso trukmės pažeidimų, teismams nagrinėjant bylas. Žalos atlyginimo klausimai sprendžiami įvertinant civilinės atsakomybės sąlygas: valstybės institucijų neteisėti veiksmai ir kaltė, priežastinis ryšys tarp neteisėtų veiksmų ir žalos bei žala (CK 6.246 str. – 6.249 str.). Tolimesnės analizės pagrindu bus siekiama atskleisti, kaip civilinės atsakomybės sąlygų visuma lemia valstybės civilinę atsakomybę dėl civilinio proceso trukmės pažeidimų, dėl ko atsiranda valstybės pareiga ištaisyti pažeidimų pasekmes – kompensuoti kilusią žalą.

4.1.1. Teismo neteisėti veiksmai (neveikimas) ir kaltė

Lietuvos Respublikos pozityvioji teisė eksplicitiškai įtvirtina vieną iš civilinės atsakomybės sąlygų – neteisėtą neveikimą (veikimą). Štai CK 6.246 str. 1 d. reglamentuoja, kad civilinė atsakomybė atsiranda neįvykdžius įstatymuose ar sutartyje nustatytos pareigos (neteisėtas neveikimas) arba atlikus veiksmus, kuriuos įstatymai ar sutartis draudžia atlikti (neteisėtas veikimas), arba pažeidus bendro pobūdžio pareigą elgtis atidžiai ir rūpestingai. Mokslinėje doktrinoje nurodoma, kad valstybės atsakomybė suponuoja pareigą valstybės institucijoms ir įstaigoms nepriekaištingai atlikti joms priskirtas funkcijas. Ši idėja kildi-

869 German Civil Code, 839 art. [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-12-06]. <http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/englisch_bgb.html#p3467>.

870 Law of Obligations Act of the Republic of Estonia, 2002, 143 art. [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-12-11]. <http://www.legaltext.ee/et/andmebaas/tekst.asp?loc=text&dok=X30085K7&keel=en&pg=1&ptyyp=RT&tyyp=X&query=v%F5la%F5igusseadus>.

871 Act on the Protection of the Right to a Trial Without Undue Delay of the Republic of Slovenia, 16 art. [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-11-25]. <http://www.mp.gov.si/fileadmin/mp.gov.si/pageuploads/mp.gov.si/zakonodaja/angleski_prevodi_zakonov/121212_Act_on_the_Protection_of_the_Right_to_a_Trial_without_Undue_Delay_eng.pdf>.

872 The Constitutional Act on the Constitutional Court of the Republic of Croatia, 63 art. *Narodne novine.* 2002, no. 49/02.

873 Fabri, M., *supra* note 98, p. 17–23.

874 Schorm, A. V. Remedies Against Excessive Length of Judicial Proceedings in the Czech Republic, p. 40. *The right to trial within a reasonable time and short-term reform of the European Court of Human Rights.* Directorate General of Human Rights and Legal Affairs Council of Europe. Slovenia, 21–22 September 2009, p. 39–42.

875 Kock, H. F. Hintersteininger, M., *supra* note 861, p. 21–22.

na valstybės prievolę kompensuoti nuostolius, patirtus dėl valstybės pareigūnų elgesio ar piktnaudžiavimo tarnybine padėtimi[876]. Pastarąją mintį projektuojant į valstybės civilinės atsakomybės dėl civilinio proceso trukmės pažeidimų dimensiją, galima sakyti, jog teismas, kaip teisminės valdžios funkcijas vykdanti valstybės institucija, privalo tinkamai atlikti savo pareigas, tarp jų – civilines bylas nagrinėti per įmanomai trumpiausią terminą. Priešingu atveju, pernelyg užsitęsęs civilinės bylos sprendimas gali būti traktuojamas kaip teismo neteisėtas veiksmas (neveikimas). Atsižvelgiant į tai, kad teisėjas veikia valstybės vardu, valstybės civilinė atsakomybė kyla dėl institucijų netinkamo veikimo ar neveikimo, toliau teisėjas ir teismas bus vartojami kaip sinonimai.

Analizuojant teisėjo ar teismo neteisėtus veiksmus kaip valstybės civilinės atsakomybės sąlygą, civilinės teisės jurisprudencijoje teisingai pastebima, kad „teismo akto panaikinimas instancine tvarka dėl jo neteisėtumo nereiškia, kad yra nustatytas neteisėtumas LR CK 6.272 straipsnio prasme, t. y. LR CPK 263 str. bei LR BPK 376 str. 3 d. ir kituose LR BPK straipsniuose vartojama teismo sprendimo neteisėtumo sąvoka nevisiškai pagal savo turinį sutampa su akto neteisėtumo sąvoka, įtvirtinta LR CK 6.271 str. 4 d.“[877] Teismo sprendimo ar kito procesinio dokumento neteisėtumas CPK 263 straipsnio turinio prasme ne visada gali reikšti, kad teismui priimant procesinius dokumentus, buvo pažeisti teisės aktų reikalavimai, nes teismas veikia ne tik vadovaudamasis pozityviosios teisės suteiktomis teisėmis ir pareigomis, bet taip pat pagal vidinį savo įsitikinimą (pvz., CPK 176 str., 185 str.). Dėl to aukštesnės instancijos teismo priimtas kitoks sprendimas, ne visada suteikia teisę teigti, kad žemesnės instancijos teismas pažeidė teisės aktų reikalavimus CK 6.271 str. prasme. Kita vertus, nustačius, jog teismas pažeidė atitinkamas procesinės teisės normas, ne visada toks sprendimas bus panaikinamas aukštesnės instancijos teisme. Tarkim, nustačius, jog teismas civilinę bylą nagrinėjo pažeisdamas CPK nustatytus procesinius terminus[878], aukštesnės instancijos teismas vien šiuo pagrindu teismo sprendimo nepanaikins. Dėl to nėra pagrindo sutikti su mokslinėje doktrinoje išsakyta nuomone, jog „siekiant konstatuoti teismo akto neteisėtumą, jo panaikinimas instancine tvarka yra būtinas“[879]. Šiame kontekste svarbu atriboti du dalykus: teismų sprendimų (nutarčių) teisėtumo ir pagrįstumo tikrinimą bei valstybės prievolę atlyginti žalą, padarytą neteisėtais teisėjų (ar teismo) veiksmais.

Kalbant apie teisės į teisminę gynybą neįgyvendinimą per įmanomai trumpiausią terminą, iškyla klausimas, koks teismo aktas (aktas – tai yra veikimas ar neveikimas pagal CK 6.271 str. 3 d.) gali būti pripažintas neteisėtu veikimu (neveikimu), sudarančiu pagrindą valstybei prisiimti atsakomybę ir atlyginti padarytą žalą dėl proceso trukmės pažeidimų. Šioje perspektyvoje būtina analizuoti teismo konkrečius procesinius veiksmus, kurie darė

876 Dari-Mattiacci, G.; Garoupa, N.; Gomez-Pomar, F., *supra* note 99, p. 776.

877 Selelionytė, S., *supra* note 91, p. 109.

878 Klaipėdos apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. birželio 8 d. nutartis civilinėje byloje *V. S. v. G. M., D. R., J. R., I. R., R. R.* (bylos Nr. 2A-395-622/2012); Kauno apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjo 2012 m. balandžio 24 d. nutartis civilinėje byloje *M. M. ir R. M. v. VšĮ Kauno klinikinė ligoninė* (bylos Nr. 2S-949-259/2012); Vilniaus miesto apylinkės teismo civilinė byla *V. B. ir T. B. prašymas dėl santuokos nutraukimo* (bylos Nr. N2-45752-726/2013); Vilniaus miesto apylinkės teismo civilinė byla *A. G. ir R. G. prašymas dėl santuokos nutraukimo* (bylos Nr. N2-45931-131/2013).

879 Selelionytė, S., *op. cit.*, p. 109–110.

įtaką civilinio proceso trukmei ir lėmė proceso trukmės pažeidimus. Civilinio proceso jurisprudencijoje nekvestionuojama teisėjo vaidmens reikšmė teisingam ir efektyviam civilinių bylų nagrinėjimui. Štai R. K. Urbaitis teigia, kad „Teisingas bylos išsprendimas taip pat priklauso nuo teisėjo kvalifikacijos, patyrimo, sugebėjimo nustatyti tikrąsias bylos aplinkybes ir tiems teisiniams santykiams reglamentuoti pritaikyti reikiamą teisės normą"[880]. Neabejotina, kad teisėjo veiksmai, kuriuos jis atlieka pagal savo kompetenciją gali lemti teisingą, kas taip pat apima efektyvų, bylos nagrinėjimą. Su teisėjų profesionalumu koreliuoja vadovavimas civilinės bylos nagrinėjimui, kai, be kita ko, teismo posėdžio pirmininkas (bylą nagrinėjantis teisėjas ar teisėjų kolegijos pirmininkas) imasi priemonių šalims sutaikyti, rūpinasi tinkamu, nepertraukiamu ir kuo greitesniu bylos išnagrinėjimu, kad būtų nustatytos esminės bylos aplinkybės, šalina iš nagrinėjimo teisme viską, kas nesusiję su nagrinėjama byla (CPK 158 str.; 159 str.; 160 str.; 161 str.; 162 str.) ir pan. Civilinio proceso teisės doktrinoje (pvz.: D. Bailey[881], R. Callinan[882]) pabrėžiama efektyvaus teismo vadovavimo procesui svarba, iš esmės nurodant, kad tai skatina efektyvų ir savalaikį bylų sprendimą. Profesionalaus vadovavimo procesui reikšmę bylos išsprendimui per įmanomai trumpiausią terminą taip pat yra akcentavusi Konsultacinė Europos Teisėjų Taryba. Ši institucija nurodė, kad „teisėjas turi sugebėti aktyviai ir operatyviai organizuoti teismo procesą ir jam vadovauti. Tinkamas vadovavimas procesui turi įtakos galutinio rezultato, t. y. sprendimo, kokybei. Vienas iš pagrindinių teismo sprendimo kokybės elementų pagal EŽTK 6 straipsnį yra sprendimo priėmimas per įmanomai trumpiausią laiką"[883]. Nėra pagrindo nesutikti su mokslininkų ir Konsultacinės Europos Teisėjų Tarybos pozicija, kad tinkamas vadovavimas procesui daro įtaką savalaikiam civilinės bylos išsprendimui. Teisėjas, tinkamai vadovaudamas procesui, pirmiausiai pasirengia bylos nagrinėjimui, įžvelgia ginčo esmę, numato reikiamus įrodymus ir laiku pasiūlo šalims juos pateikti, įspėdamas apie laiku nepateiktų įrodymų pasekmes, pasirengimo bylą nagrinėti metu išsiaiškina šalių reikalavimus, galimybę sudaryti taikos sutartį, atlieka kitus veiksmus bylai išspręsti. Nors aktyvus teismo vadovavimas bylos nagrinėjimui ne visada gali užtikrinti civilinės bylos išsprendimą per įmanomai trumpiausią terminą[884], bet tinkamas teismo procesinių veiksmų atlikimas sumažina civilinio proceso nepagrįsto užsitęsimo tikimybę.

Grįžtant prie valstybės civilinės atsakomybės vienos iš sąlygų – teisėjų, teismo neteisėto veikimo (neveikimo), – minėtina, kad neteisėtas veikimas apibūdinamas civilinėje jurisprudencijoje. B. S. Markesinis ir H. Unberath teigia, kad neteisėtumas iš karto pripažįstamas, kai nors viena iš įstatymo saugomų teisių yra pažeidžiama. Saugomos teisės aiškinamos plečiamai, kai *naujas* teises gali išskirti Aukščiausiasis Teismas[885]. Mokslinėje doktrinoje neteisėtas veikimas taip pat yra aiškinamas kaip teisinės pareigos nevyk-

880 Urbaitis, R. K. Konstitucinio teismo nutarimų poveikis bylų nagrinėjimo teismuose praktikai. *Lietuvos Respublikos Konstitucinio teismo teisėjų pranešimai* [interaktyvus]. [žiūrėta 2013-12-06]. <http://www.lrkt.lt/APranesimai.html; http://www.lrkt.lt/PKonferencijose/05.pdf>.

881 Bailay, D., *supra* note 12, p. 84.

882 Callinan, R., *supra* note 82, p. 40–41.

883 Konsultacinė Europos Teisėjų Taryba. Nuomonė Nr. 11 (2008) „Dėl teismų sprendimų kokybės". Paragr. 25, 26 [interaktyvus]. [žiūrėta 2013-12-05]. <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1925197&Site=COE>.

884 Plačiau žr. disertacijos 3.2 skyrių.

885 Markesinis, B. S.; Unberath, H. *The German Law of Torts A Comparative Treatise.* Fourth Edition. Oxfor: Hart Publishing, 2002, p. 79, 82.

dymas[886], kaip veikimas, neatitinkantis protingumo, atsargumo reikalavimų[887]. Toks neteisėtumo suvokimas universalioje civilinės atsakomybės dimensijoje iš esmės atsispindi valstybių civilinę atsakomybę reglamentuojančioje pozityviojoje teisėje. Štai Vokietijos civilinio kodekso 839 str. 2 d. numato, jeigu valstybės tarnautojas, pareigūnas pažeidžia oficialias pareigas spręsdamas bylas, jis atsakingas už bet kokią žalą, kilusią dėl jo pareigų neatlikimo tik tuomet, kai nustatoma nusikalstama veika. Pastaroji sąlyga netaikoma, kai atsisakoma atlikti arba vilkinamas funkcijų atlikimas, taip pažeidžiant viešųjų funkcijų vykdymą. Ši norma *inter alia* įtvirtina teisėjų, atliekančių jiems deleguotas teisingumo vykdymo funkcijas, atsakomybę, kai delsiama atlikti pareigas, be kita ko, susijusias su teisingu ir efektyviu civilinės bylos nagrinėjimu. Pastarojoje Civilinio kodekso normoje įtvirtinti materialiniai teisiniai santykiai konkrečiau reglamentuojami Vokietijos teismų įstatyme[888], kuriame numatoma pareiga atlyginti turtinę ir neturtinę žalą, kilusią dėl per ilgo teisminio proceso (198(1) str., 198(2) str.). Šiuo teisiniu reglamentavimu ne tik įtvirtinama valstybės civilinė atsakomybė dėl proceso trukmės pažeidimų, bet taip pat nustatoma viena iš civilinės atsakomybės sąlygų – neteisėtas veikimas (neveikimas), kai neatliekamos ar netinkamai atliekamos pareigos. Kitose valstybėse, pavyzdžiui, Slovėnijoje, eksplicitiškai nustatyta valstybės civilinė atsakomybė neįgyvendinus teisės į teisminę gynybą per įmanomai trumpiausią terminą. Slovėnijos Respublikos teisės į teisminę gynybą be nereikalingo delsimo apsaugos įstatymo[889] 16 straipsnio 1 ir 2 dalyse reglamentuojama, kad piniginė kompensacija turi būti mokama dėl neturtinės ir turtinės žalos, kilusios pažeidus teisės į teisminę gynybą per įmanomai trumpiausią terminą įgyvendinimo. Už šį pažeidimą Slovėnijos valstybei numatyta griežta civilinė atsakomybė. Pastaruoju teisės aktu įtvirtinta, kad teisės aktų pažeidimas yra valstybės civilinės atsakomybės sąlyga. Estijos Respublikos prievolių teisės įstatymo[890] 1045 str. 1 d. 7 p. apibrėžta, kad žalą sąlygojantis neteisėtumas, be kita ko, yra teisės normomis nustatytų pareigų pažeidimas. Pastarojo įstatymo 115 str. įtvirtina pareigą atlyginti žalą, kuri kilo neatlikus prievolių (pareigų). Minėtos nuostatos neapibrėžia subjektų, kuriems turi būti taikoma atsakomybė už teisės aktuose nustatytų pareigų pažeidimą. Tai reiškia, kad pastarasis įstatymas taip pat turi būti taikomas valstybės civilinei atsakomybei dėl teisės į teisminę gynybą per įmanomai trumpiausią terminą neįgyvendinimo.

Lietuvos pozityvioji teisė nustato, kad valstybės civilinė atsakomybė atsiranda neįvykdžius įstatymuose ar sutartyje nustatytos pareigos (neteisėtas neveikimas) arba atlikus veiksmus, kuriuos įstatymai ar sutartis draudžia atlikti (neteisėtas veikimas), arba pažeidus bendro pobūdžio pareigą elgtis atidžiai ir rūpestingai (CK 6.246 str. 1 d.). Analizuoda-

886 Norkūnas, A. Kaltė kaip civilinės atsakomybės pagrindas. *Jurisprudencija*. 2002, 28(20): 115.

887 Berger, F.; Gesellschaft, S., *supra* note 100, p. 76.

888 Wagner-von Papp, F.; Fedtke, J. Germany. *European Tort Law 2011*. Berlin: Walter de Gruyter, 2012, p. 242.

889 Act on the Protection of the Right to a Trial Without Undue Delay of the Republic of Slovenia, 16 art. [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-11-25]. <http://www.mp.gov.si/fileadmin/mp.gov.si/pageuploads/mp.gov.si/zakonodaja/angleski_prevodi_zakonov/121212_Act_on_the_Protection_of_the_Right_to_a_Trial_without_Undue_Delay_eng.pdf>.

890 Law of Obligations Act of the Republic of Estonia, 2002 [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-12-11]. <http://www.legaltext.ee/et/andmebaas/tekst.asp?loc=text&dok=X30085K7&keel=en&pg=1&ptyyp=RT&tyyp=X&query=v%F5la%F5igusseadus>.

mas valstybės civilinės atsakomybės klausimus, Konstitucinis Teismas teisingai yra išaiškinęs, kad „Įstatymų leidėjo diskrecijos, kuria jis gali naudotis reguliuodamas santykius, susijusius su valstybės institucijų, pareigūnų neteisėtais veiksmais asmeniui padarytos materialinės ir (arba) moralinės žalos atlyginimu, negalima interpretuoti kaip apimančios jo laisvą nuožiūrą nustatyti kokį nors išsamų (baigtinį) sąrašą atvejų, kuriais tokia žala turi būti atlyginama, arba nustatyti, kad tam tikrais atvejais minėtais neteisėtais veiksmais padaryta žala gali būti neatlyginama. Pagal Konstituciją įstatymų leidėjas taip pat neturi laisvės nustatyti kokių nors minimalių ribų, kurių nesiekianti valstybės institucijų, pareigūnų neteisėtais veiksmais asmeniui padaryta žala būtų neatlyginama. Įstatymų leidėjas neturi konstitucinių įgaliojimų nustatyti ir kokių nors maksimalių atlygintinos valstybės institucijų, pareigūnų neteisėtais veiksmais asmeniui padarytos žalos dydžių, kurie suvaržytų teismą ir neleistų priteisti teisingo atlyginimo už tą asmens patirtą materialinę ir (arba) moralinę žalą“[891]. Tai reiškia, kad CK 6.246 str. 1 d. norma, reglamentuojanti valstybės institucijų neteisėtus veiksmus (neveikimą), taip pat implikuoja teisėjų ar kitų teismo pareigūnų neteisėtus veiksmus, kuriais padaromi civilinio proceso trukmės pažeidimai. Pastarosios CK 6.246 str. 1 d. normos turinį aiškinant teismo pareigos civilines bylas nagrinėti per įmanomai trumpiausią terminą, arba per nustatytus procesinius terminus, bei kitų procesinių normų taikymo plotmėje, galima manyti, jog teismo neteisėtas veikimas (neveikimas) turėtų būti pripažintas tuomet, kai teismas pažeidžia procesinius terminus reglamentuojančias civilinio proceso teisės normas, tarp jų – reikalavimą civilines bylas nagrinėti per įmanomai trumpiausią terminą. Kitaip tariant, teismo neteisėtus veiksmus (neveikimą), susijusius su procesiniais terminais, galima laikyti teisėjo ar kito teismo pareigūno veiksmais (neveikimu) padarytą procesinių teisės normų pažeidimą, kuris lėmė procesinių terminų nesilaikymą teisingo ir efektyvaus proceso plotmėje. Štai Lietuvos Aukščiausiojo Teismo nutartyje[892] nustatyta, kad apylinkės teismo pirmininkas turėjo galimybę neskirti ieškinio pareiškimo teisėjai jos atostogų metu. Dėl šių veiksmų, teisme gauto ieškinio priėmimo klausimas darbo byloje buvo išspręstas pažeidžiant CPK 137 straipsnio 3 dalyje numatytą terminą (ieškinio priėmimas turi būti išspręstas per 10 dienų). Tai lėmė, kad keturiasdešimt dienų teismas darbo byloje neatliko jokių veiksmų dėl pareiškimo priėmimo, ir dėl šio periodo darbdavys patyrė realią turtinę žalą, kurią turi atlyginti valstybė. Teismas pripažino, kad bendra proceso trukmė yra itin trumpa Konvencijos 6 str. atžvilgiu ir konstatuotas procesinis uždelsimas esminės reikšmės neturi bendrai proceso trukmei. Vis tik vertinant epizodinį procesinių terminų pažeidimą, kuris lėmė žalos atsiradimą, nustatyta valstybės civilinė atsakomybė ir nuspręsta ieškovui iš valstybės priteisti adekvačią pinigų sumą, kuria atlyginta dėl teismo neteisėtų veiksmų kilusi žala. Kitoje civilinėje byloje[893] dėl žalos priteisimo, pažeidus civilinio proceso trukmės reikalavimus, teismo neteisėtais veiksmais taip pat pripažintas procesinių normų, reglamentuojančių procesinius terminus pažeidimas. Byloje nustatyta, kad teismas daugybę kartų

891 Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugpjūčio 19 d. nutarimas (bylos Nr. 23/04).

892 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. birželio 30 nutartis civilinėje byloje *UAB „Deichmann avalynė“ v. Lietuvos Respublika, atstovaujama Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos* (bylos Nr. 3K-3-354/2014).

893 Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. gruodžio 30 d. nutartis civilinėje byloje *A. B. v. Lietuvos Respublika, atstovaujama Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos* (bylos Nr. 2A-44/2009).

atidėjo bylos nagrinėjimą tiek dėl aplinkybių įtakojusių teismo darbą (teisėjo liga, atostogos, mokymai), tiek dėl ieškovo ar kitos šalies neatvykimo, kai buvo pateikti prašymai dėl svarbių priežasčių atidėti posėdį, nusprendus išreikalauti papildomus įrodymus ir kt. Lietuvos apeliacinis teismas, atsižvelgdamas į tai, kad didelis teismų darbo krūvis ar kiti socialiniai veiksniai nepateisina nepagrįsto delsimo nagrinėjant bylą, konstatavo, jog civilinės bylos nagrinėjimas iš dalies užtruko dėl nepateisinamų priežasčių, nes jį įtakojo teismo pasyvus vaidmuo organizuojant bylos nagrinėjimo procesą bei nesugebėjimas užkirsti kelio šalių piktnaudžiavimui turimomis proceso teisėmis. Byloje nustatyta, kad teismo neteisėti veiksmai iš esmės pasireiškė tuo, jog jis nesiėmė pakankamai aktyvių priemonių nutraukti bylos šalių veiksmus, dėl kurių buvo atidedamas teismo posėdis. Teismų neteisėtais veiksmais, be kita ko, pripažįstamas civilinių bylų vilkinimas, kai be teisinio ir faktinio pagrindo pernelyg ilgai užtęsiamas civilinių bylų nagrinėjimas, dėl ko teisėjams iškeltos drausmės bylos[894] arba jie, taip pat esant ir kitoms priežastims, atleisti iš teisėjo pareigų[895].

Teismų praktikos pavyzdžiai patvirtina, kad teismo pareigų neatlikimas, kitaip tariant neteisėti veiksmai (neveikimas), procesinių terminų plotmėje yra procesinius terminus reglamentuojančių civilinio proceso teisės normų, kaip integralios civilinio proceso teisės dalies, kurias taikant turi būti teisingai ir efektyviai išspręsta civilinė byla, pažeidimas. Taigi, svarbu ne tiek atskirų procesinių terminų pažeidimas, kiek bylos nagrinėjimo trukmės vertinimas integralioje civilinio proceso teisės sistemoje bei nustatymas, kokią įtaką procesinių terminų pažeidimas turėjo teisingam ir efektyviam procesui per įmanomai trumpiausią terminą įgyvendinti.

Neteisėti veiksmai (neveikimas) sąveikauja su kalte. Šiame kontekste minėtina, kad Lietuvos valstybės civilinė atsakomybė už neteisėtais jos institucijų bei pareigūnų veiksmais padarytą žalą kyla be kaltės, išskyrus atvejus, kai žala padaroma teisėjo ar kito teismo pareigūno veiksmais (neveikimu) nagrinėjant civilinę bylą (CK 6.271 str., 6.272 str.). Pastaroji nuostata suponuoja mintį, kad valstybės civilinė atsakomybė dėl žalos, atsiradusios pažeidus civilinio proceso teisės normas, atsiranda tik tuomet, kai yra teisėjo ar kito teismo tarnautojo, darbuotojo kaltė.

Teisinis reglamentavimas ir aukščiau minėtas teisėjo vaidmuo civilinės bylos išnagrinėjimo savalaikiškumui leidžia teigti, kad teisės į teisminę gynybą per įmanomai trumpiausią terminą pažeidimai gali kilti būtent dėl teisėjo ar kito teismo tarnautojo kaltės. Civilinėje jurisprudencijoje kaltės definicija pateikiama per sąžiningumo prizmę. „Objektyviuoju požiūriu sąžiningumas – tai protingumo ir teisingumo principus atitinkantis elgesys. <...> Objektyvusis nesąžiningumas yra neteisėti veiksmai. <...> Subjektyviuoju

894 Pvz.: Teisėjų etikos ir drausmės komisijos 2014 m. gegužės 5 d. sprendimas iškelti drausmės bylą Nr. 18 P–3 [interaktyvus]. [žiūrėta 2015-03-04]. <http://www.teismai.lt/lt/teismu-savivalda/teiseju-etikos-ir-drausmes-komisija/sprendimai/184/2015-02>; Teisėjų etikos ir drausmės komisijos 2011 m. rugpjūčio 29 d. sprendimas iškelti drausmės bylą Nr. 18 P–7 [interaktyvus]. [žiūrėta 2015-03-04]. <http://www.teismai.lt/lt/teismu-savivalda/teiseju-etikos-ir-drausmes-komisija/sprendimai/184/2015-02>.

895 Pvz.: Teisėjų tarybos 2015 m. vasario 27d. nutarimas Nr. 13P-27-(7.1.2) „Dėl patarimo Lietuvos Respublikos Prezidentei atleisti Vitalijų Šidagį iš Pasvalio rajono apylinkės teismo teisėjo pareigų“ [interaktyvus]. [žiūrėta 2015-03-04]. <http://www.teismai.lt/lt/teismu-savivalda/teiseju-taryba/nutarimai/173/2015-02>; Teisėjų tarybos 2015 m. vasario 13 d. nutarimas Nr. 13P-22-(7.1.2) „Dėl patarimo Lietuvos Respublikos Prezidentei atleisti Dalią Stankevičiūtę iš Pasvalio rajono apylinkės teismo teisėjos pareigų“ [interaktyvus]. [žiūrėta 2015-03-04]. <http://www.teismai.lt/lt/teismu-savivalda/teiseju-taryba/nutarimai/173/2015-02>.

požiūriu nesąžiningumu laikomas asmens elgesio įvertinimas konkrečioje situacijoje iš jo pozicijų – ar pakako to, ką jis darė, atsižvelgiant į tai, ką jis galėjo daryti, protingai tikintis pagal jam nustatytus reikalavimus. Tai subjektyvus, arba faktinis, sąžiningumas. Šiuo požiūriu įvertinamas sąžiningumas yra kaltė, kaip vienas iš civilinės atsakomybės pagrindų“[896]. Mokslinėje doktrinoje kaltė taip pat apibūdinama kaip nustatyto elgesio standartų pažeidimas ar veiksmų neatlikimas, kai esant būtinam atsargumui ir rūpestingumui buvo galima „protingai“ tikėtis, kad jie bus atlikti[897]. Be kaltės apibūdinimo per sąžiningumo subjektyviąją pusę, kai kurie mokslininkai, atsižvelgdami į tai, kad valstybės institucijų tarnautojų kaltės klausimas yra svarstomas kartu su neteisėtumu, siūlo kaltę apibrėžti kaip tyčinį ar neatsargų atitinkamo elgesio pažeidimą[898], tokiu būdu neteisėtą veikimą (neveikimą) tapatinant su kalte. Su pastarąją nuomone negalima sutikti. Kaltę vertinant teisėjo pareigų vykdymo plotmėje, svarstant, ar nebuvo pažeista teisė į teisminę gynybą, turi būti atsižvelgiama į teisėjo veiksmus, jo elgesį, ar jis nepažeidė teisės aktų reikalavimų, ar viską padarė, kad civilinė byla būtų išnagrinėta per įmanomai trumpiausią terminą. Teisėjo netinkami veiksmai dėl jo kaltės nagrinėjamo klausimo aspektu yra tokie, kuriais pernelyg ilgai užtęsiamas civilinis procesas, nors to galėjo būti išvengta, jeigu teisėjas viską būtų padaręs. Tarkim teismo posėdžio atidėjimas dėl pateisinamų priežasčių pats savaime nėra neteisėtas veiksmas. Tačiau sisteminis teismo posėdžių atidėjimas, civilinio proceso dalyviams piktnaudžiaujant procesinėmis teisėmis, ir teismo pasyvus elgesys neužkertant kelio piktnaudžiauti procesinėmis teisėmis, jau yra dėl teismo kaltės kilęs teismo neteisėtas neveikimas, kuris lėmė teisės į teisminę gynybą per įmanomai trumpiausią terminą pažeidimą. Teisėjo kaltė, t. y. jo elgesio įvertinimas, ar jis viską padarė, ką galėjo padaryti, kad byla būtų išnagrinėta per įmanomai trumpiausią terminą, manytina, yra būtina sąlyga valstybės civilinei atsakomybei kilti. Dėl to svarbu skirti kaltę ir neteisėtą veikimą (neveikimą) sprendžiant proceso trukmės pažeidimų klausimus. Bylose dėl žalos priteisimo už proceso trukmės pažeidimus, kaltė privalo būti viena iš valstybės civilinės atsakomybės sąlygų[899] ir dėl kitų priežasčių. Teisingas ir efektyvus civilinės bylos išnagrinėjimas yra ne tik teismo, bet taip pat kitų proceso dalyvių sąžiningas procesinių teisių ir pareigų įgyvendinimo rezultatas. Civilinės bylos nagrinėjime taip pat dalyvauja šalys, pareiškėjai, kiti proceso dalyviai. Neįgyvendinus teisės į teisminę gynybą per įmanomai trumpiausią terminą būtent dėl ieškovo ar atsakovo, kurie turi būti suinteresuoti kuo greitesniu ginčo išsprendimu, kaltės, kai nėra teisėjo, teismo kaltės ar konkrečiu atveju nepasireiškė teisminės sistemos organizavimo trūkumai, negali kilti valstybės civilinė atsakomybė. Priešingu atveju, civilinę atsakomybę už pernelyg ilgą procesą „perkėlus“ tik valstybei, reikštų ne tik civilinio proceso principų (proceso koncentracijos ir ekonomiškumo, kooperacijos

896 Norkūnas, A., *supra* note 885, p. 116.

897 Berger, F.; Gesellschaft, S., *supra* note 100, p. 69–70.

898 Oliphant, K.; C Steininger, B., *supra* note 101, p. 7.

899 Manytina, kad bylos dėl proceso trukmės pažeidimų nepriskirtinos tiems atvejams, kai valstybės civilinė atsakomybė kyla ir nesant valstybės tarnautojų, pareigūnų, kitaip tariant valstybės, kaltės. Pvz.: Selelionytė-Drukteinienė, S. *Valstybės deliktinės atsakomybės raidos tendencijos.* Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008, p. 110–112; Oliphant, K.; C Steininger, B., op. cit., p. 10; Berger, F.; Gesellschaft, S., *op. cit.*, p. 103–104; *Francovichand Bonifaci v. Italy*, 19 November 1991, no. C-6/90 (ECJ); *Brasserie du pecheur / Bundersrepublic Deutschland and the Queen / Secretary of State for Transport*, 5 March 1996, no. C-46/93 (ECJ).

(bendradarbiavimo) ir kt.) paneigimą, bet taip pat įmanomai trumpiausio termino kriterijų – bylos sudėtingumo, pareiškėjo ir kompetentingų valdžios institucijų elgesio bei ginčo reikšmės pareiškėjui, suformuotų EŽTT bylose[900], ignoravimą. Be to, EŽTT jurisprudencija atskleidžia, kad teismo kaltė yra svarbi valstybės civilinės atsakomybės sąlyga. Štai EŽTT byloje *Otto v. Germany*[901] nustatė, kas bylos nagrinėjimo metu buvo su efektyviu procesu nesuderinamų netinkamų pareiškėjo veiksmų, tačiau jie negalėjo sąlygoti tokios trukmės bylos nagrinėjimo (byla nagrinėta 19 metų). Byloje nustatyti esminiai neveikimo ir delsimo periodai, atsiradę išimtinai dėl teismo kaltės. Teismas konstatavo, kad pažeistas reikalavimas bylas nagrinėti per įmanomai trumpiausią terminą. Kitose EŽTT bylose nustačius teismo kaltę dėl netinkamo vadovavimo procesui, kai proceso dalyviai apklausti tik po kelerių metų[902], dėl teismo neveikimo[903], daugybės teismo posėdžių atidėjimo[904] ir kt., taip pat konstatuoti civilinio proceso trukmės pažeidimai. Tai suteikia pagrindo manyti, kad valstybės civilinė atsakomybė dėl pernelyg ilgo civilinio proceso gali kilti tik esant teisėjo, teismo pareigūno kaltei.

Šioje perspektyvoje būtina paminėti, kad proceso trukmės pažeidimai taip pat gali kilti dėl teismo darbo organizavimo, dėl per didelio teisėjų krūvio. Civilinių bylų trukmės pažeidimų problemas ir priežastis analizavę mokslininkai pastebi, jog „didėjantis teismo darbo krūvis daro poveikį delsimui tuo atveju, jeigu teismo ištekliai nėra pakankami efektyviam procesui užtikrinti“[905], taip pat teigia, kad „teisinės sistemos kokybė ir operatyvumas, kai bylos tvarkomos ir sprendžiamos teismuose, labai susiję su pinigų suma, kurią valstybė gali skirti teismams. <...> Daugelyje šalių ši pinigų suma yra žymiai mažesnė, negu jos iš tikrųjų reikėtų“[906]. Be to, teismų darbo ataskaitose[907] pernelyg didelis teismo darbo krūvis įvardijamas kaip viena iš priežasčių, lemiančių ilgai užsitęsiantį civilinių bylų nagrinėjimą. Teismų darbo organizavimas, didelis krūvis gali sukelti tam tikras problemas (pvz., daug bylų turintys teisėjai priversti ilgesniam laikui atidėti bylos nagrinėjimą, nes artimesniam laikotarpiui gali būti jau paskirtos nagrinėti kitos bylos) ir turėti įtakos civilinės bylos išsprendimo trukmei. Dėl to gali nebūti teisėjo ar kito teismo darbuotojo kaltės singuliariniu bylos nagrinėjimo atveju. Šiame kontekste iškyla teismų justicijos sisteminės problemos, kurios turi būti sprendžiamos valstybiniu lygmeniu. Taigi net ir tokiu atveju, kai civilinio proceso trukmės pažeidimai padaromi ne dėl teisėjo ar teismo darbuotojo kaltės, bet dėl teismų sistemos funkcionavimo, negalima paneigti valstybės civilinės atsa-

900 Pvz.: *Frydlender v. France,* 27 June 2000, no. 30979/96 (ECHR).

901 *Otto v. Germany*, 22 September 2011, no. 28348/09 (ECHR).

902 *Popovski v. The Former Yugoslav Republic of Macedonia*, 31 October 2013, no. 12316/07 (ECHR).

903 *Velinov v. The Former Yugoslav Republic of Macedonia*, 19 September 2013, no. 16880/08 (ECHR).

904 *Central Mediterranean Development Corporation Limited v. Malta*, 24 October 2006, no. 35829/03 (ECHR).

905 Callinan, R., *supra* note 82, p. 21.

906 Van Rhee, C. H., The Law's Delay: An Introduction in: C. H. Van Rhee (ed.), *supra* note 77, p. 8–9.

907 Pvz.: Vilniaus miesto ketvirtojo apylinkės teismo 2009 metų darbo apžvalga [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-07-11]. <http://www.vat.lt/lt/vilniaus-m.-4-apylinkes/metine-apzvalga.html>; Širvintų rajono apylinkės teismo 2011 metų teismo darbo apžvalga [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-07-11]. <http://www.vat.lt/lt/sirvintu-rajono-apylinkes-teismas/veikla_335/metine-apzvalga_337.html>; Visagino miesto apylinkės teismo 2010 metų darbo ataskaita [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-07-11]. <http://www.vat.lt/lt/visagino-m.-apylinkes/metine-apzvalga-149/21783.html>.

komybės dėl per ilgo proceso – būtent valstybės institucijos yra atsakingos už teisminės justicijos tinkamą funkcionavimą. Teisminės sistemos problemų neišsprendimas negali atleisti valstybės nuo civilinės atsakomybės dėl proceso trukmės pažeidimų. Užsienio šalyse, pavyzdžiui, Belgijoje, pagrįstai yra numatyta valstybės civilinė atsakomybė taip pat dėl teismų sistemos funkcionavimo ydingumo[908]. Išdėstyti argumentai leidžia teigti, kad civilinių bylų nagrinėjimo trukmės pažeidimai gali kilti tiek dėl teisėjo kaltės, tiek nesant teisėjo ar kito teismo pareigūno kaltės, kai pažeidimus lemia sisteminiai teisminės sistemos trūkumai, tačiau abiem atvejais valstybės civilinė atsakomybė išlieka.

Apibendrinant tai, kas išdėstyta, galima daryti išvadą, kad viena iš valstybės civilinės atsakomybės sąlygų bylose dėl proceso trukmės pažeidimų yra teismo neteisėtas veikimas arba neveikimas, kuris turi būti vertinamas individualioje byloje, analizuojant teisėjo atliktus arba neatliktus procesinius veiksmus, kurie integralioje civilinio proceso sistemoje turėjo įtakos teisingam ir efektyviam civiliniam procesui per įmanomai trumpiausią terminą. Kaltė, skirtingai nei gali būti kitose žalos atlyginimo bylose, yra privaloma valstybės civilinės atsakomybės sąlyga, sprendžiant žalos, kilusios dėl pernelyg ilgo proceso, atlyginimo klausimą.

4.1.2. Priežastinis ryšys tarp teismo neteisėtų veiksmų ir kilusios žalos

Mokslinėje jurisprudencijoje vieningai sutariama, kad civilinė atsakomybė atsiranda tik esant tam tikram ryšiui tarp asmens veikos ir atsiradusios žalos[909]. Teismas pripažįsta priežastinį ryšį neabejotinai egzistuojant, kai yra pateikiami įrodymai, patvirtinantys žalą esant tiesiogine atsakovo veiksmų pasekme[910]. Priežastinis skolininko elgesio ir nuostolių ryšys reiškia, kad skolininko veiksmai (neveikimas) buvo atlikti anksčiau, nei atsirado nuostolių, o atsiradę nuostoliai yra skolininko elgesio rezultatas[911]. Priežastinio ryšio vaidmuo deliktų teisėje neleidžia abejoti jo svarba sprendžiant valstybės civilinės atsakomybės klausimą dėl civilinio proceso trukmės pažeidimų. Teismai, nagrinėdami civilines bylas dėl žalos, sąlygotos per ilgo civilinio proceso, privalo nustatyti, ar yra tiesioginis priežastinis ryšys tarp teisėjo pareigų nevykdymo ir nukentėjusiojo asmens patirtos žalos[912]. Tai reiškia, kad turi būti identifikuota, ar teisėjas pažeidė teisės aktų reikalavimus bylas nagrinėti per įmanomai trumpiausią terminą, ir ar šis pažeidimas sąlygojo žalos atsiradimą. Skirtingose valstybėse priežastinio ryšio nustatymui skiriamas nevienodas dėmesys. Štai Vokietijoje priežastinis ryšys yra nesudėtinga sąlyga gauti kompensaciją dėl valstybės institucijų padarytų pažeidimų. Šioje valstybėje galioja adekvatumo sąlyga. Tai reiškia, kad įrodant priežastinį ryšį pakanka nustatyti, jog yra didelė tikimybė, kad žala kilo dėl atitinkamų veiksmų ar neveikimo. Anglijoje priežastinio ryšio įrodymas yra sudėtingesnis. Privaloma ne tik įrodyti didelę tikimybę, jog veiksmai sukėlė žalą, bet taip pat turi būti nustatyta, kad žalingas veikimas

908 Selelionytė-Drukteinienė, S., *Valstybės deliktinės atsakomybės raidos tendencijos, supra* note 898, p. 201.

909 Mikelėnas, V. *Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai, supra* note 858, p. 196.

910 *Ibid.,* p. 215.

911 Bakanas, A., *et al*. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė (I). Vilnius: Justitia, 2003, p. 338.

912 Vehovec, M. T., *supra* note 95, p. 327.

(neveikimas) buvo teisinis pagrindas žalai atsirasti[913]. Nepaisant skirtingų kriterijų priežastiniam ryšiui nustatyti, jis privalo būti nustatytas sprendžiant valstybės civilinės atsakomybės klausimus dėl pernelyg ilgai užsitęsusio civilinio proceso.

Nors civilinės teisės doktrinoje identifikuotos kelios priežastinio ryšio teorijos (pvz.: būtinos pasekmės, ekvivalentinio priežastinio ryšio, pakankamos priežasties, tiesioginės pasekmės, betarpiškos pasekmės, artimiausios priežasties, adekvataus priežastinio ryšio, pasekmių numatymo, teisės veikimo sferos, lygybės teorija)[914], tačiau pastaruoju metu nustatant valstybės civilinę atsakomybę, Europoje daugiau dėmesio skiriama proporcingam priežastiniam ryšiui, siekiant užtikrinti teisingumą atsakovo ir ieškovo atžvilgiu bei apibrėžti civilinės atsakomybės ribas[915]. Tai atsispindi teismų praktikoje priteisiant turtinę ir neturtinę žalą, patirtą teismams pažeidus pareigą civilines bylas nagrinėti per įmanomai trumpiausią terminą. Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas civilinėje byloje[916] nustatė, kad teismas pažeidė civilinio proceso trukmės reikalavimus, dėl ko kilo neturtinė žala. Tačiau taip pat konstatavo, kad bylos nagrinėjimo trukmę lėmė ne tik teismo nesugebėjimas tinkamai vadovauti procesui, bet ir pareiškėjo veiksmai. Esant tokioms aplinkybėms, teismas priteisė mažesnę kompensaciją nei prašė pareiškėjas. Kitoje byloje[917] nustačius, kad būtent teismo netinkami veiksmai lėmė turtinę žalą – darbdavio privalomas išmokėti išmokas, kurių dydžio suma priklauso nuo teisminio proceso trukmės, – teismas priteisė pareiškėjui turtinę žalą. EŽTT byloje *Handolsdalen Sami Village and Others v. Sweden*[918] nustatė, kad civilinis procesas dėl teismo kaltės iš esmės užsitęsė bylą nagrinėjant Aukščiausiajame Teisme, ir konstatavo, kad atitinkamai turi būti priteista nedidelė dalis prašomos priteisti turtinės žalos. Kitaip tariant, nustačius priežastinį ryšį tarp teismo neveikimo ir turtinės žalos, priteista tik ta žalos dalis, kurią lėmė teismo veiksmai (neveikimas), t. y. užsitęsęs bylos nagrinėjimas.

Priešingu atveju, neidentifikavus priežastinio ryšio tarp teismo veiksmų (neveikimo) ir atsiradusios žalos, nėra teisinio pagrindo priteisti prašomą žalos sumą. Štai byloje *Čiklic v. Croatia*[919] EŽTT neįžvelgė jokio priežastinio ryšio tarp užsitęsusio civilinės bylos nagrinėjimo, kurį lėmė kelių instancijų teismų neveikimas, ir prašomos priteisti turtinės žalos. Dėl šių aplinkybių EŽTT nepriteisė pareiškėjui visos jo reikalautos turtinės žalos. Minėtina, kad EŽTT pareiškėjui priteisė išlaidas, susijusias su kreipimusi į EŽTT ir neturtinę žalą. EŽTT byloje *Sika v. Slovakia (No. 3)*[920], nustatęs, kad bylos nagrinėjimas dar nepasibaigęs ir neįžvelgęs jokio priežastinio ryšio tarp prašomos turtinės žalos ir teismo

913 Koziol, H.; C Steininger, B. (eds). *European Tort Law 2005*. Wien: Springer-Verlag, 2006, p. 88.

914 Mikelėnas, V., *Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai, supra* note 858, p. 201–206.

915 Oliphant, K.; C Steininger, B., *supra* note 101, p. 22.

916 Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. gruodžio 30 d. nutartis civilinėje byloje *A. B. v. Lietuvos Respublika, atstovaujama Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos* (bylos Nr. 2A-44/2009).

917 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. birželio 30 nutartis civilinėje byloje *UAB „Deichmann avalynė" v. Lietuvos Respublika, atstovaujama Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos* (bylos Nr. 3K-3-354/2014).

918 *Handolsdalen Sami Village and Others v. Sweden,* 30 March 2010, no. 39013/04 (ECHR).

919 *Čiklic v. Croatia,* 22 April 2010, no. 40033/07 (ECHR).

920 *Sika v. Slovakia (No. 3),* 23 October 2007, no. 26840/02 (ECHR).

veiksmų, atmetė prašymą priteisti turtinę žalą. EŽTT kitose bylose[921] nenustatęs priežastinio ryšio tarp pernelyg ilgai užsitęsusio proceso ir prašomos priteisti turtinės žalos, taip pat atsisakė priteisti prašomą turtinę žalą. Teismų praktika patvirtina, kad priežastinis ryšys yra būtina sąlyga valstybės atsakomybei dėl per ilgo civilinio proceso kilti, ir jis privalo būti nustatytas.

Kai kuriose bylose lingvistine prasme neįvardijamas priežastinis ryšys, tačiau nustačius, kad atitinkamą civilinio proceso trukmės pažeidimą lėmė teismo neteisėti veiksmai dėl teismo kaltės, konstatuojami proceso per įmanomai trumpiausią terminą pažeidimai. EŽTT *Scordino v. Italy (No. 1)*[922] byloje, atsakydamas į valstybės narės pastabas, pažymėjo, kad valstybė privalo taip organizuoti teisminę sistemą ir nustatyti tokį teisinį reglamentavimą, kad būtų užtikrintos Europos Sąjungos teisės aktų nuostatos, tarp jų – civilines bylas nagrinėti per įmanomai trumpiausią terminą. EŽTT lingvistiškai neįvardino priežastinio ryšio, tačiau nustatė, kad būtent valstybės neveikimas, kai nesiimama jokių priemonių efektyviam civiliniam procesui užtikrinti, lėmė pareiškėjui kilusią tiek turtinę, tiek neturtinę žalą. Analogiška situacija nustatyta kitose bylose[923].

Taigi lingvistine prasme priežastinis ryšys teismo sprendime gali būti neįvardintas, tačiau svarbu, kad teismas priimdamas sprendimą motyvus išdėstytų taip, jog nekiltų abejonių, kad būtent teisėjo ar teismo veiksmai (neveikimas) sąlygojo teisės į teisminę gynybą per įmanomai trumpiausią terminą pažeidimą, dėl kurio kilo žala.

4.1.3. Žala, patirta dėl civilinio proceso trukmės pažeidimų

Pažeidus tinkamą civilinio proceso trukmę ir neįgyvendinus teisės į teisminę gynybą per įmanomai trumpiausią terminą, viena iš valstybės civilinės atsakomybės sąlygų yra teisėjo ar teismo padaryta žala. Valstybės civilinė atsakomybė, be kita ko, reiškia, kad teisėjo ar teismo padaryta žala asmeniui turi būti tinkamai atlyginama. Satisfakcija už patirtą žalą atlieka neteisingumo, kuris atsirado neteisėtų veiksmų pagrindu, ištaisymo funkciją. Kitaip tariant, kompensuojant padarytą žalą tam tikra prasme „atstatoma“ teisingumo pusiausvyra. Šiam tikslui pasiekti valstybės narės privalo ne tik sukurti teisinę bazę, įtvirtinančią galimybes nustatyti ir atlyginti padarytą žalą, bet taip pat turi užtikrinti realų priemonių, skirtų žalai atlyginti, funkcionavimą.

Dažniausiai žala yra apibūdinama kaip fizinio asmens sužalojimas, jo gyvybės atėmimas, kitoks didesnis ar mažesnis pakenkimas asmeniui, jo teisėms ar įstatymų saugomiems interesams, taip pat asmens turto sužalojimas[924]. Atsižvelgiant į objektą – teisės saugomoms turtinėms ar neturtinėms vertybėms, – kuriam padaryta žala, mokslinėje doktrinoje žala skirstoma į turtinę ir neturtinę[925]. Įvertinant tai, kad turtinė ir neturtinė žala, atsiradusi dėl civilinio proceso trukmės pažeidimų, skiriasi prigimtimi, nustatymo

921 *Otto v. Germany*, 22 September 2011, no. 28348/09 (ECHR); *Popovski v. The Former Yugoslav Republic of Macedonia*, 31 October 2013, no. 12316/07 (ECHR); *V. K. v. Croatia,* 27 November 2012, no. 38380/08 (ECHR); *Central Mediterranean Development Corporation Limited v. Malta*, 24 October 2006, no. 35829/03 (ECHR); *Cocchiarella v. Italy*, 29 March 2006, no. 64886/01 (ECHR).

922 *Scordino v. Italy* (No. 1), 29 March 2006, no. 36813/97 (ECHR).

923 Pvz., *Velinov v. The Former Yugoslav Republic of Macedonia*, 19 September 2013, no. 16880/08 (ECHR).

924 Mikelėnas, V., *Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai, supra* note 858, p. 141.

925 Volodko, R., *supra* note 90, p. 39.

kriterijais, kompensavimo principais, tikslinga atskirai analizuoti turtinės ir neturtinės žalos kompensavimo aspektus.

4.1.3.1. Turtinė žala

Teismui pažeidus pareigą civilines bylas nagrinėti per įmanomai trumpiausią terminą, civilinio proceso šaliai gali kilti turtinė žala. Užsienio valstybių pozityvioji teisė įtvirtina valstybės pareigą atlyginti žalą, kilusią dėl teismo pareigūnų neteisėtų veiksmų. Štai Vokietijos teismų įstatymo[926] 198(1) str. reglamentuojama, kad nuostoliai, atsiradę dėl per ilgo teisminio proceso, turi būti teisingai atlyginami. Kitų valstybių, pavyzdžiui, Slovėnijos[927] eksplicitiškai, Estijos[928] implicitiškai teisės aktuose taip pat įtvirtinta valstybės pareiga atlyginti turtinę žalą nukentėjusiam asmeniui, kai pažeidžiama teisė į teisminę gynybą per įmanomai trumpiausią terminą. Lietuvos CK 6.272 str. 2 d. įtvirtinta, kad žalą, atsiradusią dėl neteisėtų teisėjo ar teismo veiksmų nagrinėjant civilinę bylą, valstybė atlygina visiškai, jeigu žala atsirado dėl teismo kaltės. Pozityviosios teisės nuostatos parodo, kad valstybė įsipareigoja atlyginti turtinę žalą dėl civilinio proceso trukmės pažeidimų. Tam, kad teisinis reglamentavimas būtų efektyvus, teisės normos turi būti praktiškai įgyvendinamos, t. y. nukentėjusio asmens patirta žala privalo būti tinkamai nustatyta ir realiai atlyginta (sumokėta priteista suma). Atsižvelgiant į tai, kad priteistos žalos sumokėjimas pareiškėjui yra teismo sprendimo vykdymas, kuris nepatenka į šios disertacijos tyrimų sritį, žalos sumokėjimo klausimai nebus analizuojami.

Turtinė žala įvertinta pinigais yra laikoma nuostoliais, kurie gali būti tiesioginiai ir netiesioginiai. Civilinėje jurisprudencijoje tiesioginiai nuostoliai yra tiesioginis neteisėto veiksmo ar neveikimo rezultatas, kuris atsiranda iš karto, pažeidėjui betarpiškai veikiant tam tikrą objektą[929]. Tiesioginiai nuostoliai yra sunaikinto ar sugadinto turto vertė, išlaidos, skirtos pažeistai teisei grąžinti į buvusią iki teisės pažeidimo padėtį ar pan. Netiesioginiais nuostoliais pripažįstamos negautos pajamos, pelnas, t. y. tai, kuo būtų pagerėjusi nukentėjusio asmens turtinė padėtis[930]. Toliau analizuojant turtinės žalos atlyginimo klausimus, turtinė žala bus suprantama kaip tiesioginiai ar (ir) netiesioginiai nuostoliai, atsiradę dėl teismo neteisėto veikimo ar neveikimo, pažeidus reikalavimą civilines bylas išnagrinėti per įmanomai trumpiausią terminą.

Lietuvos pozityvioji teisė nustato visiško žalos, kilusios dėl teismo kaltės (taip pat dėl per ilgo civilinės bylos nagrinėjimo), atlyginimo principą. Mokslinėje doktrinoje taip pat

926 Wagner-von Papp, F.; Fedtke, J., *supra* note 887, p. 242.

927 Act on the Protection of the Right to a Trial Without Undue Delay of the Republic of Slovenia, 21 art. [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-11-25]. <http://www.mp.gov.si/fileadmin/mp.gov.si/pageuploads/mp.gov.si/zakonodaja/angleski_prevodi_zakonov/121212_Act_on_the_Protection_of_the_Right_to_a_Trial_without_Undue_Delay_eng.pdf>.

928 Law of Obligations Act of the Republic of Estonia, 2002, 1043 art. [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-12-11]. <http://www.legaltext.ee/et/andmebaas/tekst.asp?loc=text&dok=X30085K7&keel=en&pg=1&ptyyp=RT&tyyp=X&query=v%F5la%F5igusseadus>.

929 Mikelėnas, V., *Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai, supra* note 858, p. 144.

930 *Ibid.*; Bakanas, A., *et al*., *Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras.* Šeštoji knyga. Prievolių teisė (I), *supra* note 910, p. 342–343.

teigiama, kad žala turtui paprastai visais atvejais gali būti kompensuojama visiškai[931]. Šiuo principu turi būti vadovaujamasi sprendžiant turtinės žalos, kilusios dėl teisės į teisminę gynybą per įmanomai trumpiausią terminą, atlyginimą. Tai atsispindi teismų praktikoje. Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas[932] priteisė visą turtinę žalą, kuri kilo dėl teismo kaltės. Lietuvos valstybė įpareigota atlyginti žalą, nes darbo byloje patenkinus ieškinį, iš atsakovo buvo priteistas vidutinis darbo užmokestis už priverstinės pravaikštos laiką, įskaitant ir dėl teismo pradelsto laikotarpio. Taigi teismas priteisė ieškovui (byloje dėl per ilgo proceso trukmės pažeidimų) tą išmokėtos kompensacijos dalį, kurią jis (darbo byloje atsakovas, darbdavys) privalėjo sumokėti darbuotojui dėl teismo neatliktų veiksmų, užtęsusių procesą.

Teismų praktika patvirtina, kad valstybių įsipareigojimas atlyginti žalą dėl pernelyg ilgo civilinio proceso yra įgyvendinamas, t. y. valstybės narės priteisia turtinę žalą dėl minėto pažeidimo. Štai Vokietijos apeliacinis teismas civilinėje byloje[933] nustatė proceso pažeidimus ir pareiškėjui priteisė 180 000 eurų kompensacijos patirtiems nuostoliams atlyginti. Procesas tęsėsi 20 metų, o per tą laiką buvo iškelta bankroto byla ieškovui. Vokietijos Federacinis teismas nepakeitė apeliacinės instancijos teismo sprendimo. Šioje byloje nustatyta, kad byla buvo sudėtinga, teismas kruopščiai tyrė bylos aplinkybes, tačiau pažeidė teismo pareigą tinkamai vadovauti procesui ir užtikrinti efektyvų civilinės bylos nagrinėjimą per įmanomai trumpiausią terminą.

EŽTT praktikoje taip pat pripažįstamas visiškas nuostolių atlyginimo principas. Vadinasi, asmeniui turi būti atlyginti tiek tiesioginiai, tiek ir netiesioginiai nuostoliai[934]. EŽTT praktikos analizė patvirtina, kad kompensacija asmeniui turi būti reali ir adekvati patirtai žalai. Tai reiškia, kad asmeniui turi būti priteista tokia kompensacija, kuri realiai atitinka patirtą turtinę žalą. Štai EŽTT byloje *Handolsdalen Sami Village and Others v. Sweden*[935] pareiškėjams priteisė mažą dalį (25 000 eurų) jų prašomos turtinės žalos, nes būtent tokia turtinės žalos dalis atsirado dėl nacionalinių teismų kaltės (teismų procesas nepagrįstai dėl teismo kaltės užsitęsė tik Aukščiausiajam Teisme). Dėl civilinio proceso trukmės pažeidimų atsiradusi turtinė žala atlyginama visiškai, t. y. priteisiant pareiškėjui visą jo patirtą turtinę žalą.

Minėtina, kad išlaidos, susijusios su nuostolių išieškojimu teismine tvarka, nėra priskiriamos prie nuostolių, todėl jos atlyginamos pagal specialiąsias taisykles (pvz., CPK 93 str. – 98 str.)[936]. Šią nuostatą analogiškai taikant bylinėjimosi išlaidoms, patirtoms dėl nuostolių, kilusių pažeidus teisę į teisminę gynybą per įmanomai trumpiausią terminą, išsiieškojimo teisminiu būdu, jos (bylinėjimosi išlaidos) nelaikomos nuostoliais pagal aukščiau apibrėžtą nuostolių sąvoką. Bylinėjimosi išlaidos priteisiamos atskirai jas įvertinus ir

931 Mikelėnas, V., *Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai, supra* note 858, p. 144.

932 Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. birželio 30 nutartis civilinėje byloje *UAB „Deichmann avalynė“ v. Lietuvos Respublika, atstovaujama Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos* (bylos Nr. 3K-3-354/2014).

933 BGH 4 November 2010, Juristenzeitung (JZ) 2011, 471. Wagner-von Papp, F.; Fedtke, J., *supra* note 887, p. 265–267.

934 Vaitkevičiūtė A., *supra* note 92, p. 166.

935 *Handolsdalen Sami Village and Others v. Sweden,* 30 March 2010, no. 39013/04 (ECHR).

936 Bakanas, A., *et al*., Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras. Šeštoji knyga. Prievolių teisė (I), *supra* note 910, p. 343.

įvardijus. Pavyzdžiui, EŽTT, priteisęs turtinę ar neturtinę žalą, pareiškėjui visada priteisia jo patirtas bylinėjimosi išlaidas[937].

4.1.3.2. Neturtinė žala

Pozityviosios teisės normos leidžia priteisti neturtinę žalą dėl proceso trukmės pažeidimų. Antai Vokietijos teismų įstatymo[938] 198(2) str. reglamentuojama, kad pernelyg ilgas teismo procesas gali sąlygoti neturtinę žalą, kuri taip pat privalo būti atlyginta. Kitų valstybių, pavyzdžiui, Slovėnijos[939], Estijos[940], teisės aktuose taip pat įtvirtinta valstybės pareiga atlyginti neturtinę žalą nukentėjusiam asmeniui, kai pažeidžiama teisė į teisminę gynybą per įmanomai trumpiausią terminą. Lietuvos CK 6.272 str. 2 ir 3 dalys įtvirtina valstybės pareigą taip pat atlyginti neturtinę žalą, atsiradusią dėl neteisėtų teisėjo ar teismo veiksmų nagrinėjant civilinę bylą, jeigu žala atsirado dėl teisėjo ar kito teismo pareigūno kaltės. Esant teisiniam pagrindui atlyginti neturtinę žalą dėl proceso trukmės pažeidimų, tikslinga paanalizuoti neturtinės žalos atlyginimo kriterijus.

Siekiant priteisti neturtinę žalą nukentėjusiam asmeniui, pirmiausiai ji turėtų būti nustatoma. Neturtinės žalos definiciją galima rasti materialinės teisės normose, kurios įtvirtina, kad neturtinė žala yra asmens fizinis skausmas, dvasiniai išgyvenimai, nepatogumai, dvasinis sukrėtimas, emocinė depresija, pažeminimas, reputacijos pablogėjimas, bendravimo galimybių sumažėjimas ir kita (CK 6.250 str. 1 d.). Nematerialių fizinio ir dvasinio pobūdžio pokyčių sąrašas nėra baigtinis. Tai reiškia, kad teismai gali nustatyti ir kitokio pobūdžio išgyvenimus, kilusius dėl kalto asmens veiksmų ar neveikimo. Bylose[941] dėl civilinio proceso trukmės pažeidimų, kuriose konstatuota neturtinė žala, EŽTT sutinka, kad pareiškėjas galėjo patirti jo (pareiškėjo) įvardijamą neturtinę žalą, kurios turinį sudaro įvairūs asmens dvasiniai ir fiziniai išgyvenimai: pablogėjusi emocinė būsena, stresas, įtampa, nerimas, reputacijos sumažėjimas, suprastėjusi sveikata ir kt. Kai kuriose bylose[942],

937 Pvz.: *Velinov v. The Former Yugoslav Republic of Macedonia*, 19 September 2013, no. 16880/08 (ECHR); *Popovski v. The Former Yugoslav Republic of Macedonia,* 31 October 2013, no. 12316/07 (ECHR); *Handolsdalen Sami Village and Others v. Sweden,* 30 March 2010, no. 39013/04 (ECHR); *Kucejova v. Slovakia,* 26 November 2013, no. 74550/12 (ECHR); *Sika v. Slovakia (No. 3),* 23 October 2007, no. 26840/02 (ECHR); *V. K. v. Croatia,* 27 November 2012, no. 38380/08 (ECHR); *Pipuš v. Slovenia*, 16 October 2014, no. 24141/06 (ECHR).

938 Wagner-von Papp, F.; Fedtke, J., *supra* note 887, p. 242.

939 Act on the Protection of the Right to a Trial Without Undue Delay of the Republic of Slovenia, 16 art. [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-11-25]. <http://www.mp.gov.si/fileadmin/mp.gov.si/pageuploads/mp.gov.si/zakonodaja/angleski_prevodi_zakonov/121212_Act_on_the_Protection_of_the_Right_to_a_Trial_without_Undue_Delay_eng.pdf>.

940 Law of Obligations Act of the Republic of Estonia, 2002, 1043 art. [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-12-11]. <http://www.legaltext.ee/et/andmebaas/tekst.asp?loc=text&dok=X30085K7&keel=en&pg=1&ptyyp=RT&tyyp=X&query=v%F5la%F5igusseadus>.

941 *Velinov v. The Former Yugoslav Republic of Macedonia*, 19 September 2013, no. 16880/08 (ECHR); *Popovski v. The Former Yugoslav Republic of Macedonia,* 31 October 2013, no. 12316/07 (ECHR); *Handolsdalen Sami Village and Others v. Sweden,* 30 March 2010, no. 39013/04 (ECHR); *Strain and Others v. Romania,* 21 July 2005, no. 57001/00 (ECHR).

942 *Kucejova v. Slovakia,* 26 November 2013, no. 74550/12 (ECHR); *Sika v. Slovakia (No. 3),* 23 October 2007, no. 26840/02 (ECHR); *V. K. v. Croatia,* 27 November 2012, no. 38380/08 (ECHR); *Pipuš v. Slovenia*, 16 October 2014, no. 24141/06 (ECHR); *Cocchiarella v. Italy*, 29 March 2006, no. 64886/01 (ECHR).

konstatavus civilinio proceso trukmės pažeidimą, priteisiama neturtinė žala, nedetalizuojant, kokie fiziniai ar dvasiniai išgyvenimų pokyčiai lėmė tokią žalą. Kitaip tariant, teismų praktikoje laikoma, kad pernelyg ilgai užsitęsęs civilinis procesas sąlygoja neturtinę žalą. Siekiant įsitikinti tokios praktikos pagrįstumu, tikslinga paanalizuoti neturtinės žalos pripažinimo ypatumus.

„Šiuolaikinė teisė, gindama turtines vertybes, negali nesaugoti dvasinės, psichologinės asmens gerovės, tačiau idėja kompensuoti bet kokius asmens patiriamus neigiamus išgyvenimus nepriimtina, nes gyvenimas visuomenėje susideda iš mažų įsibrovimų <...>, todėl teisė turi įsikišti tik tais atvejais, kai pažeidimai rimti ir kai palikti nukentėjusįjį be teisinės apsaugos priemonių būtų neteisinga“[943]. Pasak, R. Volodko, teismų praktikoje bandoma įdiegti savotišką „mažareikšmiškumo“ kategoriją, leidžiančią atsisakyti tenkinti reikalavimą dėl nematerialios žalos atlyginimo, jeigu padaryta skriauda yra minimali, mažareikšmė, pasireiškianti tik nežymiais fiziniais jutimais ar trumpalaikiais, momentiniais, ženklesnių pėdsakų nepaliekančiais, įprastai būdingais identiškoje situacijoje nemalonumais, nuotaikų pasikeitimais ar susierzinimais. Kad galėtų vadintis neturtine žala ir būti kompensuoti, tokie nepatogumai ir išgyvenimai turi atitikti tęstinumo, pakankamo stiprumo, intensyvumo ir kitus panašius kriterijus[944]. Šiuos taiklius pastebėjimus aiškinant civilinio proceso trukmės pažeidimų, sukėlusių neturtinę žalą, kontekste, reikia paminėti, kad teisminis bylos nagrinėjimas dažniausiai šalims sukelia tam tikrų nepatogumų, neigiamus išgyvenimus, įtampą, stresą, netikrumą, kaip bus išspręstas ginčas ir pan. Tačiau kiekvienoje civilinėje byloje proceso dalyvių patirti neigiami išgyvenimai negali būti prilyginti neturtinei žalai, nes tokiu atveju kiekvienas teismo procesas sudarytų pagrindą reikalauti neturtinės žalos kompensacijos. Vis tik ilgą laiką nagrinėjant civilinę bylą, tie patys neigiami išgyvenimai, kurie patiriami nuolat, sistemiškai, nepertraukiamai, įgauna visai kitą pobūdį. Tokiu atveju asmuo ilgą laiką nuolat tam tikra prasme verčiamas jausti įtampą, stresą, netikrumą ir t. t. Protingumo kriterijų neatitinkantis ilgas civilinės bylos nagrinėjimas gali sąlygoti fizinės, psichinės ar socialinės gerovės apribojimus ar praradimus, kas civilinėje jurisprudencijoje neabejotinai laikoma neturtine žala[945]. Išdėstyti argumentai leidžia įsitikinti, kad protingumo kriterijų neatitinkanti civilinio proceso trukmė dėl teismo kaltės yra pagrindas neturtinei žalai priteisti.

Neturtinė žala, kai neteisėtais veiksmais sukeliami fiziniai ar dvasiniai išgyvenimai, pati savaime neturi materialaus piniginio, turtinio įvertinimo ir ekvivalento, todėl jai atlyginti negali būti taikomas visiškas žalos atlyginimo principas[946]. Vis tik atsižvelgiant į civilinės atsakomybės kompensacinę funkciją, kai, be kita ko, asmens patirto fizinio skausmo ar emocinių kančių atlyginimas turėtų būti traktuojamas kaip kompensacija už patirtus išgyvenimus bei nematerialius praradimus[947], neturtinę žalą būtina įvertinti materialia išraiška. Lietuvos teismų praktika, sprendžiant neturtinės žalos priteisimą dėl per ilgos civilinio proceso trukmės, dar tik formuojasi, nes iki šiol spręsta tik viena tokio pobūdžio

943 Volodko, R., *supra* note 90, p. 57.

944 *Ibid.,* p. 56.

945 *Ibid.,* p. 59.

946 Cirtautienė, S. Neturtinės žalos atlyginimas kaip neturtinių vertybių gynimo būdas. *Jurisprudencija.* 2005, 71(63): 8.

947 European Group on Tort Law. *Principles of European Tort Law* [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-12-09]. <http://www.egtl.org/>.

civilinė byla, kurioje ieškovui priteista neturtinė žala[948]. Dėl to, analizuojant neturtinės žalos, atsiradusios dėl civilinio proceso trukmės pažeidimų, atlyginimo aspektus, būtina vadovautis EŽTT praktika. EŽTT byloje *Scordino v. Italy (No. 1)*[949] yra suformavęs kriterijus, į kuriuos turi būti atsižvelgiama skiriant kompensacijas už proceso trukmės pažeidimus. Pastarojoje byloje EŽTT nurodė, kad priteistos kompensacijų sumos turi atitikti valstybės ekonominį lygį, turi būti atsižvelgta į teisme ginčyto reikalavimo pobūdį, proceso trukmę, tačiau neturi būti nepagrįstai mažos, palyginti su EŽTT priteisiamomis sumomis panašiose bylose. Tai reiškia, kad neturtinės žalos dydis kiekvienu atveju nustatomas individualiai, be kita ko, atsižvelgiant į EŽTT praktiką. Iš EŽTT praktikos matyti, kad kompensacijos už neturtinę žalą dydis dažnai priklauso nuo civilinio proceso trukmės, nes ilgesnė trukmė lemia didesnę kompensaciją. EŽTT nustatęs, kad dėl teismo kaltės valstybė pažeidė pareigą civilines bylas nagrinėti per įmanomai trumpiausią terminą, vadovaudamasis teisingumo principu, pareiškėjams priteisia skirtingo dydžio neturtinės žalos kompensacijas. Pavyzdžiui, apie 17000 eurų neturtinės žalos priteista, kai procesas truko apie 19 metų[950]; priteista daugiau nei 12000 eurų neturtinės žalos, kai procesas truko apie 14 metų (be to, ginčo objektas didelės vertės – apie 600 000 eurų)[951]; priteista 5000 – 8000 eurų neturtinės žalos, kai nacionaliniuose teismuose procesas trunka nuo 6 iki 10 metų[952]; priteista nuo 1500 iki 4500 eurų, kai bylų nagrinėjimas truko daugiau nei 4 metus[953]. Pastarosios bylos skiriasi savo pobūdžiu, pavyzdžiui, šeimos bylose priteisiamos didesnės kompensacijos. Be to, EŽTT, priteisdamas neturtinę žalą, taip pat įvertina valstybės narės įgyvendinamas priemones užtikrinti efektyvų civilinį procesą. Štai EŽTT *Sika v. Slovakia (No. 3)*[954] byloje nustatė, kad bylos nagrinėjimas trunka 6 metus ir 10 mėnesių, bet iš esmės byla neišspręsta. Pastarasis teismas, atsižvelgęs į tai, kad nacionaliniai teismai pažeidžia įmanomai trumpiausio proceso reikalavimą nepaisydami to, kad nacionalinis Konstitucinis Teismas jau du kartus buvo nustatęs proceso trukmės pažeidimus ir priteisęs neturtinę žalą, dar papildomai pareiškėjui priteisė 6000 eurų neturtinės žalos, t. y. tiek pat kaip tais atvejais, kai byla nagrinėjama 10 metų. Kitoje byloje[955] EŽTT konstatavo, kad procesui užsitęsus 13 metų, turi būti priteista apie 6500 eurų, taigi daug mažiau nei procesui užsitęsus 14 metų, kai priteista 12000 eurų neturtinės žalos. Įvertinus EŽTT praktikos analizę, atsižvelgiant į tai, kad neturtinės žalos dydis kiekvienu atveju nustatomas individualiai, proceso trukmė yra vienas iš kriterijų ir šiuo atžvilgiu nėra jokių matematinės išraiškos standartų, kuriais

948 Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. gruodžio 30 d. nutartis civilinėje byloje *A. B. v. Lietuvos Respublika, atstovaujama Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos* (bylos Nr. 2A-44/2009).

949 *Scordino v. Italy (No. 1),* 29 March 2006, no. 36813/97 (ECHR).

950 *Otto v. Germany*, 22 September 2011, no. 28348/09 (ECHR).

951 *Scordino v. Italy (No. 1),* 29 March 2006, no. 36813/97 (ECHR).

952 *Kucejova v. Slovakia,* 26 November 2013, no. 74550/12 (ECHR); *Central Mediterranean Development Corporation Limited v. Malta*, 24 October 2006, no. 35829/03 (ECHR); *Strain and Others v. Romania,* 21 July 2005, no. 57001/00 (ECHR); *Cocchiarella v. Italy*, 29 March 2006, no. 64886/01 (ECHR).

953 *Velinov v. The Former Yugoslav Republic of Macedonia*, 19 September 2013, no. 16880/08 (ECHR); *Popovski v. The Former Yugoslav Republic of Macedonia,* 31 October 2013, no. 12316/07 (ECHR); *V. K. v. Croatia*, 27 November 2012, no. 38380/08 (ECHR).

954 *Sika v. Slovakia (No. 3),* 23 October 2007, no. 26840/02 (ECHR).

955 *Pipuš v. Slovenia*, 16 October 2014, no. 24141/06 (ECHR).

vadovaujantis neturtinės žalos kompensaciją būtų galima skirti pagal bylos trukmę. Taigi proceso trukmės pažeidimo intensyvumas yra vienas iš kriterijų neturtinei žalai skirti, bet taip pat vertinami ir kiti kriterijai bei aplinkybės.

Neturtinės žalos nustatymui ir kompensavimui svarbus kriterijus yra pareiškėjo kaltė[956]. Pažeidimo faktas turi būti vertinamas santykyje su nukentėjusio asmens elgesiu. Kaltės pobūdis yra svarbus faktorius, lemiantis žalos, padarytos pažeidžiant teisės aktų nuostatas, sumažinimą[957]. Nesutikti su šia pozicija nėra pagrindo. Žalą, dėl per ilgo civilinio proceso, gali įtakoti ne tik teismo veiksmai (neveikimas), bet taip proceso dalyvių elgesys. Tik įvertinus pareiškėjo, besikreipusio dėl žalos atlyginimo pažeidus proceso trukmės reikalavimus, elgesį, galima spręsti dėl kompensacijos dydžio. Teismai[958], nustatę, kad dėl civilinio proceso trukmės pažeidimų kalti ne tik teismai, bet taip pat pareiškėjai, prašomos neturinės žalos dydį atitinkamai sumažina. Tokiu būdu, be kita ko, įgyvendinami teisingumo ir sąžiningumo principai, nes pareiškėjui turi būti priteista ta neturtinė žala, kuri kilo būtent dėl teismo neteisėto veikimo ar neveikimo.

Reikia paminėti, kad valstybės narės savo teismų praktikoje siekia įgyvendinti įsipareigojimus atlyginti asmenims neturtinę žalą, kilusią dėl teisės į teisingą procesą per įmanomai trumpiausią terminą pažeidimo. Pavyzdžiui, Lietuva[959], Slovakija[960], Slovėnija[961], Malta[962], Italija[963] priteisia neturtinę žalą asmeniui, kurio teisės į teisminę gynybą per įmanomai trumpiausią terminą yra pažeidžiamos. Šiame kontekste svarbu tai, kad valstybių priteisiamos neturtinės žalos dydis turi atitikti EŽTT praktiką analogiškose bylose. EŽTT, pripažinęs, kad valstybė narė netinkamai įgyvendina teisę į teisminę gynybą, priteistos satisfakcijos dydis neatitinka EŽTT praktikos analogiškose bylose ar nepakankamas dėl kitų priežasčių, priteisia papildomas kompensacijas žalai atlyginti[964].

Išanalizavus turtinės ir neturtinės žalos nustatymo kriterijus, pažymėtinas bendras procesinis aspektas, susijęs su turtinės ir neturtinės žalos atlyginimu. Valstybės narės privalo kompensuoti turtinę ir neturtinę žalą dėl per ilgo civilinio proceso ne formaliai, bet tinkamai įgyvendindamos valstybės vidaus teisines priemones ir atsižvelgdamos į EŽTT formuojamą praktiką. Valstybės narės turi numatyti efektyvias priemones žalai, kilusiai

956 Berger, F.; Gesellschaft, S., *supra* note 100, p. 72.

957 *Ibid.,* p. 72–73.

958 Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. gruodžio 30 d. nutartis civilinėje byloje *A. B. v. Lietuvos Respublika, atstovaujama Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos* (bylos Nr. 2A-44/2009); *Strain and Others v. Romania,* 21 July 2005, no. 57001/00 (ECHR); *Handolsdalen Sami Village and Others v. Sweden,* 30 March 2010, no. 39013/04 (ECHR); *Velinov v. The Former Yugoslav Republic of Macedonia*, 19 September 2013, no. 16880/08 (ECHR).

959 Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. gruodžio 30 d. nutartis civilinėje byloje *A. B. v. Lietuvos Respublika, atstovaujama Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos* (bylos Nr. 2A-44/2009).

960 *Sika v. Slovakia (No. 3),* 23 October 2007, no. 26840/02 (ECHR).

961 *Pipuš v. Slovenia*, 16 October 2014, no. 24141/06 (ECHR).

962 *Central Mediterranean Development Corporation Limited v. Malta*, 24 October 2006, no. 35829/03 (ECHR).

963 *Cocchiarella v. Italy*, 29 March 2006, no. 64886/01 (ECHR).

964 *Cocchiarella v. Italy*, 29 March 2006, no. 64886/01 (ECHR); *Pipuš v. Slovenia*, 16 October 2014, no. 24141/06 (ECHR); *Central Mediterranean Development Corporation Limited v. Malta*, 24 October 2006, no. 35829/03.

dėl pernelyg ilgo proceso, priteisti. Žalos atlyginimo klausimai privalo būti išspręsti efektyviai, nesudarant kliūčių ieškiniui dėl patirtos žalos išnagrinėti. Štai Čekijoje nustatyta, kad visi ieškiniai dėl žalos, kilusios pažeidus teisę į teisminę gynybą per įmanomai trumpiausią terminą, atlyginimo pirmiausiai turi būti pateikti Teisingumo ministerijai. Kreiptis į teismą dėl žalos atlyginimo galima tik tuomet, kai reikalavimų nepatenkina Teisingumo ministerija arba, kai pastaroji institucija pareiškėjui neatsako per šešis mėnesius[965]. EŽTT byloje *Vokurka v. Czech Republic*[966] atkreipė dėmesį į efektyvumo reikalavimus, iškeldamas abejonę dėl galimo proceso, sprendžiant žalos atlyginimo klausimą nacionaliniu lygmeniu, trukmės. Kitose valstybėse, pavyzdžiui, Italijoje, taip pat yra problemų atlyginant žalą dėl per ilgo proceso. Nors Italijoje 2001 m. priimtas Pinto įstatymas, pagal kurį turi būti atlyginama turtinė ir neturtinė žala dėl per ilgo civilinio proceso, tačiau valstybė, nesiimdama kitų proceso efektyvumą skatinančių priemonių, negali tinkamai įgyvendinti teisės į teisminę gynybą per įmanomai trumpiausią terminą. Bylų nagrinėjimas ilgai užsitęsia, priteistos kompensacijos žalai atlyginti dažnai neatitinka EŽTT analogiškose bylose priteisiamų kompensacijų dydžio[967]. Taigi valstybės narės privalo užtikrinti, kad civilinio proceso, kurio metu sprendžiamas žalos atlyginimo klausimas dėl pažeistos teisės į teisminę gynybą per įmanomai trumpiausią terminą, trukmė atitiktų protingumo kriterijus, o satisfakcijos dydis būtų proporcingas padarytai žalai ir atitiktų EŽTT praktiką.

Apibendrinant tai, kas išdėstyta, galima daryti išvadą, kad teismui pažeidus reikalavimus civilines bylas nagrinėti per įmanomai trumpiausią terminą, atsiranda valstybės pareiga atlyginti turtinę ir neturtinę žalą tik esant visoms civilinės atsakomybės sąlygoms. Valstybės civilinės atsakomybės už civilinio proceso trukmės pažeidimus teisinio reguliavimo ir praktinio taikymo analizė parodo, kad Lietuvos Respublikos teisinis reglamentavimas šioje srityje yra pakankamas. Nors šiuo metu Lietuvos Respublikos teismų praktika priteisiant turtinę ir neturtinę žalą dėl proceso trukmės pažeidimų yra itin kukli, tačiau ją galima laikyti reikšmingu įrodymu, kad valstybė ne tik deklaruoja, bet taip pat realiai prisiima atsakomybę už pažeistas Europos Sąjungos ir nacionalinės teisės nuostatas, įtvirtinančias teisę į teisminę gynybą per įmanomai trumpiausią terminą.

965 Schorm, A. V., *supra* note 873, p. 41.

966 *Vokurka v. Czech Republic*, 16 October 2007, no. 40552/02 (ECHR).

967 Attardo, A. C.; De Majo, R.; Profumieri, F. Justice delayed is justice denied. *Can magistrates' ethics and deontology play a role in addressing unreasonable delays in delivering justice?* Themis. Erfurt, 14th–18th May 2012, p. 9.

IŠVADOS

1. Termino turinį sudaro dialektiškai susiję subjektyvus (veiksmai) ir objektyvus (įvykis konstanta – laiko trukmė) elementai, neleidžiantys šio reiškinio (termino) tapatinti su juridiniais faktais, kuriems būdingi veiksmo arba įvykio ir jo (veiksmo arba įvykio) sąveikos su teisiniais santykiais turinio elementai.
2. Procesinis terminas – įstatymo arba teismo nustatytas laikotarpis, pasižymintis dialektiškai susijusių subjektyviojo ir objektyviojo turinio elementų visuma, darantis įtaką civiliniams procesiniams teisiniams santykiams, skirtas siekti teisingo ir efektyvaus civilinio proceso, realizuojant teisę į teisminę gynybą ir apginant pažeistą ar ginčijamą materialinę subjektinę teisę.
3. Viena procesinių terminų paskirties pusė – siekti teisingo civilinio proceso. Procesiniai terminai yra integralios civilinio proceso teisės, skirtos realizuoti materialines subjektines teises, dalis. Tai reiškia, kad teismui skiriant bei taikant terminus turi būti atsižvelgiama tiek į procesinius terminus nustatančias, tiek į kitas civilinio proceso teisės normas, siekiant teisingai įgyvendinti teisę į teisminę gynybą ir apginti pažeistas ar ginčijamas materialines subjektines teises.
4. Kita procesinių terminų paskirties pusė – siekti efektyvaus civilinio proceso – gali būti aiškinama etimologine ir teisinio efektyvumo prasmėmis. Procesinių terminų efektyvumas etimologine prasme atsiskleidžia, kai įstatymų leidėjas arba teismas procesiniais terminais nustato procesinių veiksmų atlikimo laikotarpį, numato procesines teisines pasekmes praleidus terminus, kas turėtų skatinti proceso dalyvius nedelsti, operatyviai atlikti procesinius veiksmus ir užtikrinti efektyvų procesą. Procesinių terminų efektyvumas teisinio efektyvumo prasme leidžia įvertinti, ar tinkamai reglamentuojami ir nustatomi procesiniai terminai, kokią įtaką procesinių terminų taikymas daro civilinės bylos nagrinėjimui ir teisės į teisminę gynybą įgyvendinimui.
5. Procesinės teisinės prigimties terminus atribojus nuo kitų teisinių terminų, atsiskleidžia kitų teisinių terminų prigimtis: pretenziniai terminai yra materialinės teisinės prigimties terminai; ieškinio senaties ir procedūriniai terminai pasižymi materialine teisine ir procesine teisine prigimtimi; naikinamieji terminai yra materialinės teisinės arba procesinės teisinės prigimties terminai.
6. Įmanomai trumpiausias civilinės bylos išnagrinėjimo terminas yra kiekvienoje civilinėje byloje susiklosčiusių aplinkybių nulemtas terminas, vertinamas pagal šiuos kriterijus: bylos sudėtingumą, pareiškėjų bei valdžios institucijų (taip pat teismo) elgesį nagrinėjant bylą ir paties proceso poveikį pareiškėjo (civilinio procesinio teisinio santykio subjekto) teisėms.
7. Procesinių terminų reglamentavimas, kuriuo įpareigojama bylas nagrinėti per įmanomai trumpiausią terminą, atitinka tarptautines civilinio proceso tendencijas, yra tinkamas ir įgyvendinamas Lietuvos teismų jurisdikcijoje, siekiant teisingo ir efektyvaus civilinio proceso.
8. Procesinių terminų, nustatytų byloms dėl darbo teisinių santykių, dėl šeimos teisinių santykių (santuokos nutraukimas abiejų sutuoktinių bendru prašymu ir vieno sutuoktinio prašymu), byloms dėl daikto valdymo pažeidimų išnagrinėti, trukmė iš esmės neužtikrina jų (terminų) paskirties siekti teisingo ir efektyvaus proceso. Atsižvelgiant į atlikto tyrimo rezultatus bei procesinių terminų paskirtį, tikslinga nustatyti tokį teisi-

nį reglamentavimą, pagal kurį būtų galima pratęsti konkrečiai apibrėžtus procesinius terminus, skirtus minėtoms atskirų kategorijų byloms išnagrinėti.

9. Bylos iškėlimo stadijoje procesinių terminų nustatymas procesinių dokumentų trūkumams pašalinti ir ieškinio dalykui ar pagrindui pakeisti pasižymi nevienareikšmiu poveikiu civiliniam procesui: užtęsia civilinės bylos nagrinėjimo trukmę, tačiau leidžia įgyvendinti teisę į teisminę gynybą jau iškeltoje civilinėje byloje, išskyrus atvejus, kai pažeidžiamas reikalavimas išnagrinėti bylas per įmanomai trumpiausią terminą.
10. Teisminio sutaikinimo instituto normų realizavimui skirti procesiniai terminai sudaro ne tik galimybę efektyviai išspręsti ginčą ir eliminuoti bylos nagrinėjimą aukštesnėse instancijose, bet taip pat tikimybę pasiekti socialinę taiką, išsaugoti socialinius ryšius bei psichologinę aplinką tolimesniam materialinių teisinių santykių subjektų bendradarbiavimui. Dėl to procesinių terminų vaidmuo taikiam ginčo išsprendimui yra svarbesnis nei protingumo kriterijus atitinkantis civilinės bylos nagrinėjimo užsitęsimas.
11. Teisminiame civilinės bylos nagrinėjime procesinių terminų nustatymu ir taikymu turi būti siekiama teisingo ir efektyvaus proceso. Civilinės bylos išnagrinėjimo termino užtęsimas atliekant procesinius veiksmus pateisinamas tik tuomet, kai sąlygoja sprendimų priėmimą teisingo ir efektyvaus proceso plotmėje ir užtikrina teisės į teisminę gynybą įgyvendinimą per įmanomai trumpiausią terminą.
12. Procesinių terminų nustatymas ir taikymas apeliacinėje, kasacinėje ir bylos atnaujinimo stadijose nevienareikšmis: šių institutų taikymas užtęsia civilinės bylos nagrinėjimą, tačiau leidžia įgyvendinti teisę į teisminę gynybą tuo atveju, kai procesiniai veiksmai atliekami per įmanomai trumpiausią terminą.
13. Piktnaudžiavimas procesu nesuderinamas su procesinių terminų paskirtimi siekti teisingo ir efektyvaus civilinio proceso.
14. Teismui pažeidus teisę į teisingą civilinį procesą per įmanomai trumpiausią terminą, atsiranda valstybės pareiga atlyginti turtinę ir neturtinę žalą tik esant visoms civilinės atsakomybės sąlygoms: neteisėtiems teismo veiksmams (neveikimui), teismo kaltei, priežastiniam ryšiui ir žalai.

REKOMENDACIJOS

1. CPK 72 str. 1 d. įtvirtina, jog „Teismas privalo rūpintis, kad civilinė byla teisme būtų išnagrinėta per kuo trumpesnį laiką, nebūtų vilkinamas bylos išnagrinėjimas, turi siekti, kad civilinė byla būtų išnagrinėta per vieną teismo posėdį“. Tyrimo metu nustatyta, kad vartojant žodžių junginį „per kuo trumpesnį laiką“ arba „įmanomai trumpiausią laiką“, nepagrįstai tapatinamos „laiko“ ir „termino“ sąvokos. Laikas neapibrėžtas, objektyvus, nuo žmogaus valios nepriklausantis reiškinys, o terminas – konkrečiai apibrėžtas laiko tarpas, kurio turinį sudaro dialektiškai susiję objektyvūs ir subjektyvūs elementai. Dėl to reikia vartoti tikslesnę sąvoką „per kuo trumpesnį terminą“ ir atitinkamai koreguoti CPK 72 straipsnio 1 dalį, ją pakeičiant taip: „Teismas privalo rūpintis, kad civilinė byla teisme būtų išnagrinėta per kuo trumpesnį ~~laiką~~ **terminą**, nebūtų vilkinamas bylos išnagrinėjimas, turi siekti, kad civilinė byla būtų išnagrinėta per vieną teismo posėdį“.
2. CK 1.117 str. 6 d. reglamentuoja, kad naikinamieji terminai negali būti teismo ar arbitražo atnaujinti. Tyrimo metu nustatyta, kad toks teisinis reguliavimas suponuoja nuostatą, jog naikinamieji terminai gali būti pratęsti (to nedraudžia pozityvioji teisė), o šalių nustatyti naikinamieji terminai šalių valia gali būti atnaujinti (tai galima suprasti iš teisinio reglamentavimo). Galimybė pratęsti naikinamąjį terminą, o šalims suteikta teisė taip pat atnaujinti naikinamąjį terminą prieštarauja šio termino esmei. Nustatyta, kad naikinamojo materialinės teisinės prigimties termino esmė – nustatyti laikotarpį, kuriam pasibaigus negrįžtamai pasibaigia materialinės subjektinės teisės ir pareigos. Palikta galimybė pratęsti naikinamąjį terminą, o materialinio teisinio santykio subjektams palikta teisė taip pat atnaujinti naikinamąjį terminą diskredituoja šio termino paskirtį, t. y. suponuoja nuostatą, kad naikinamojo materialinės teisinės prigimties termino pabaiga nereiškia materialinių teisinių santykių pabaigos. Atsižvelgiant į tai, kad esamas teisinis reguliavimas prieštarauja naikinamojo termino esmei ir paskirčiai, siūlytina pakeisti CK 1.117 str. 6 d. ir ją išdėstyti taip: „Naikinamasis terminas yra toks terminas, kuriam pasibaigus išnyksta tam tikra civilinė teisė ar pareiga. Naikinamieji terminai negali būti ~~teismo ar arbitražo~~ atnaujinti **bei pratęsti“**.
3. DK 28 str. 2 d. nustato, kad naikinamieji terminai, išskyrus darbo įstatymų nustatytas išimtis, negali būti sustabdomi, pratęsiami ar atnaujinami. Teisės normoje įtvirtinta išimtis reiškia, kad įstatymai gali numatyti atvejus, leidžiančius sustabdyti, pratęsti ar atnaujinti naikinamuosius terminus. Esamas teisinis reguliavimas prieštarauja naikinamojo termino esmei ir paskirčiai, dėl ko naikinamieji terminai praranda prasmę. Atsižvelgiant į tyrimo metu išsakytus ir antroje rekomendacijoje pateiktus analogiškus argumentus, išimtis, numatanti galimybę sustabdyti, pratęsti, atnaujinti naikinamuosius terminus, turi būti panaikinta. Dėl to siūlytina pakeisti DK 28 str. 2 d. ir ją išdėstyti taip: „Naikinamieji terminai~~, išskyrus darbo įstatymų nustatytas išimtis,~~ negali būti sustabdomi, pratęsiami ar atnaujinami“.
4. Disertacijoje tirti procesiniai terminai, nustatyti byloms dėl darbo teisinių santykių, dėl šeimos teisinių santykių (santuokos nutraukimas abiejų sutuoktinių bendru prašymu ir vieno sutuoktinio prašymu), byloms dėl daikto valdymo pažeidimų išnagrinėti, dėl jų trukmės dažnai neatitinka terminų paskirties siekti teisingo ir efektyvaus proceso. Atsižvelgiant į tai, kad šių kategorijų bylos išnagrinėjamos per skirtingus terminus,

dažniausiai juos pratęsiant (nors pratęsti įstatymo nustatytų terminų negalima), siūlytina nustatyti tokį teisinį reguliavimą, pagal kurį teismas galėtų pratęsti minėtų kategorijų bylų nagrinėjimo terminus. Tokiu procesinių terminų reglamentavimu išliktų įpareigojimas teismams šias bylas nagrinėti efektyviai, tačiau leidus pratęsti nustatytus terminus, neliktų pastarųjų terminų pažeidimo, kaip dažnai pasitaiko šiuo metu. Be to, pratęsiant procesinius terminus būtų sudarytos galimybės bylas nagrinėti efektyviai ir teisingai. Dėl to siūlytina pakeisti toliau nurodomas CPK nuostatas:

4.1. Pakeisti CPK 413 str. 3 d., reglamentuojančią darbo bylų nagrinėjimą, ir ją išdėstyti taip: „Byla turi būti išnagrinėta ~~ne vėliau kaip~~ per trisdešimt dienų nuo dienos, kurią buvo baigta pasirengti bylą nagrinėti teisme. **Bylos išnagrinėjimo terminas gali būti pratęstas, siekiant užtikrinti teisingą ir efektyvų bylos išsprendimą**“.

4.2. Pakeisti CPK 540 str. 2 d., reglamentuojančią bylų dėl santuokos nutraukimo abiejų sutuoktinių bendru prašymu ir vieno sutuoktinio prašymu nagrinėjimą, ir ją išdėstyti taip: „Prašymai, paduoti šiame skirsnyje nustatyta tvarka, teisme išnagrinėjami ~~ne vėliau kaip~~ per trisdešimt dienų nuo jų priėmimo dienos. **Prašymų išnagrinėjimo terminas gali būti pratęstas, siekiant užtikrinti teisingą ir efektyvų bylų išsprendimą“.**

4.3. Pakeisti CPK 421 str. 2 d., reglamentuojančią bylų dėl daikto valdymo pažeidimų nagrinėjimą, ir ją išdėstyti taip: „Byla turi būti išnagrinėta ~~ne vėliau kaip~~ per trisdešimt dienų nuo dienos, kurią buvo baigtas pasirengimas bylą nagrinėti teisme. **Bylos išnagrinėjimo terminas gali būti pratęstas, siekiant užtikrinti teisingą ir efektyvų bylos išsprendimą“.**

LITERATŪRA

Monografijos ir straipsnių rinkiniai

1. Ackrill, J. L. *Aristotelis.* Vilnius: Atviros Lietuvos fondas, 1994.
2. Akvinietis, T. *Apie įstatymus*. *Teologijos suma I-II, 90-97 klausimai.* Vilnius: Logos, 2005.
3. Alechina, S. A., *et al. Grazhdanskij process zarubezhnyj stran* [Civil Procedure of Foreign Countries]. Moskva: Prospekt, 2008.
4. Alekseev, S. S. (red.). *Teorija gosudarstva i prava.* [Theory of Nation and Law]. Moskva: Juridicheskaja literatura, 1985.
5. Andrews, N. *Principles of Civil Procedure*. London: Sweet and Maxwell, 1994.
6. Andriulis, V.; Maksimaitis, M.; Pakalniškis, V.; Pečkaitis, J. S.; Šenavičius, A. *Lietuvos teisės istorija.* Vilnius: Justitia, 2002.
7. Argunov, V. N., *et al. Sovetskij grazhdanskij process* [The Soviet Civil Procedure]. Moskva: Izdatelstvo Moskovskogo universiteta, 1989.
8. Arlauskas, S. *Šiuolaikinės teisės filosofija*. Vilnius: Charibdė, 2011.
9. Aster, E. *Filosofijos istorija*. Vilnius: Alma littera, 1995.
10. Aurelijus Augustinas. *Išpažinimai.* Vilnius: Aidai, 2004.
11. Bakanas, A., *et al. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso komentaras.* Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos. Pirmasis leidimas. Vilnius: Justitia, 2001.
12. Berger, F.; Gesellschaft, S. *European Group on Tort Law. Principles of European Tort Law.* Text and Commentary. Wien: Springer-Verlag, 2005.
13. Berman, H. J. *Teisė ir revoliucija. Vakarų teisės tradicijos formavimasis*. Vilnius: Pradai, 1999.
14. Bitinas, B., *et al. Kokybinių tyrimų metodologija*. Klaipėda: Socialinių mokslų kolegija, 2008.
15. Blake, S. *A Practical Approach to Effective Litigation.* Sixth Edition. New York: Oxford University Press, 2005.
16. Bogacheva, T. V., *et al. Grazhdanskoe pravo* [Civil Law]. Moskva: Jurist, 2000.
17. Borisov, A. B. *Kommentarij k grazhdanskomu kodeksu Roccijskoj Federacii. Chasti pervoj, vtoroj, tretej s postatejnymi materialami.* 2 izdanie [The Comment of the Civil Code of Russian Federation. The first, the secon, the third parts. 2nd edition]. Moskva: Knizhnyj mir, 2003.
18. Borisov, A. B. *Kommentarij k grazhdanskomu processualnomu kodeksu Rossijskoj Federacii* [The Comment of the Civil Procedure Code of Russian Federation]. Moskva: Knizhnyj mir, 2009.
19. Borkowski, A.; Paul du Plessis. *Roman Law*. Third Edition. New York: Oxford University Press, 2005.
20. Briksov, V. V., *et al. Kommentarij k grazhdanskomu processualnomu kodeksu Rossijskoj Federacii.* 5 izdanie [The Comment of the Civil Procedure Code of Russian Federation. 5th edition]. Moskva: Prospekt, 2009.
21. Buckland, W. W. *The Main Institutions of Roman Private Law*. London: Cambridge University Press, 1931.
22. Butkys, Č. *Civilinės teisenos įstatymas su visais pakeitimais ir papildymais*. Kaunas: D. Gutmano knygynas, 1938.

23. Bužinskas, G. *Darbo ginčai: teorija ir praktika.* Vilnius: VĮ Registrų centras, 2010.
24. Cybulenko, Z. I. (red.). *Grazhdanskoe pravo Rossii.* Chast pervaja. [Russian Civil Law. 1st Part.]. Moskva: Jurist, 2000.
25. Clayton, R.; Tomlinson, H. *Fair Trial Rights.* New York: Oxford University Press, 2001.
26. Cohn, E. J. (edit.). *Manual of German Law.* Volume II. London: The British Institute of International and Comparative Law, 1971.
27. Cotterrell, R. *Teisės sociologija. Įvadas.* Antrasis leidimas. Kaunas: Dangerta, 1997.
28. Dambrauskaitė, A. *Sandorių negaliojimo teisinės pasekmės.* Vilnius: Justitia, 2009.
29. Davtjan, A. G. *Grazhdanskij process zarubezhnyh stran.* [Civil Proceedings in Foreign Countries]. Moskva: Prospekt, 2008.
30. Ditlev, T. *Roman Law and European Legal History*. Copenhagen: DJQF Publishing, 1997.
31. Dolecki, H. *Postępowanie cywilne.* Wydanie II [Civil Procedure. 2nd edition]. Warszawa: Wydawnictwo Prawnicze LexisNexis, 2006.
32. Dozhdev, D. V. *Rimskoe chastnoe pravo.* Izdanie vtoroe, izmenennoe i dopolnenoe [Roman Private Law. Second edition, revised and enlarged]. Moskva: Norma, 1999.
33. Driukas, A., *et al. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso komentaras.* I dalis. Bendrosios nuostatos. Pirmas tomas. Vilnius: Justitia, 2004.
34. Driukas, A.; Valančius, V. *Civilinis procesas: teorija ir praktika.* I tomas. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2005.
35. Driukas, A.; Valančius, V. *Civilinis procesas: teorija ir praktika.* II tomas. Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2006.
36. Džeimsas, V. *Pragmatizmas*. Vilnius: Pradai, 1995.
37. Eliseev, N. G. *Grazhdanskoe processualnoe pravo zarubezhnych stran*. 2-oe izdanie [Civil Procedural Law of Foreign Countries. 2nd edition]. Moskva: prospect, 2006.
38. Farshatov, I. A. *Iskovaja davnost. Zakonodatelstvo: teorija i praktika* [Limitations. Legislation: Theory and Practice]. Moskva: Gorodec, 2004.
39. Francioni, F. (edit.). *Access to Justice as a Human Right.* Volume XVI/4. New York: Oxford University Press, 2007.
40. Freckmann, A.; Wegerich, T. *The German Legal System*. London: Sweet&Maxwell, 1999.
41. Fustel de Coulanges. *Senovės miestas. Studija apie Graikijos ir Romos kultą, teisę ir institucijas.* I dalis. Iš originalo vertė D. J. Blynas. Kaunas: Švietimo ministerijos knygų leidimo komisijos leidinys, 1932, Nr. 375.
42. Girard, P. F. *Romėnų teisė.* III tomas. Vertė A. Tamošaitis. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakulteto leidinys, 1933.
43. Gomola, A. I. *Grazhdanskoe pravo* [Civil Law]. Moskva: Akademija, 2003.
44. Gribanov, V. P. *Osuschestvlenie i zaschita grazhdanskoe prav* [Realization and Protection of Civil Law]. Moskva: Statut, 2000.
45. Grishaev, S. P. (red.). *Grazhdanskoe pravo* [Civil Law]. Moskva: Jurist, 2000.
46. Grishina, I. I.; Grishin, I. P.; Korshunov, N. M. *Grazhdanskij process. Skhemy i kommentarii* [Civil Procedure. Schemes and Comments]. Moskva: OOO „Gorodec-izdat", 2003.
47. Gudavičius, E. *Lietuvos Statutas. The Statute of Lithuania. Statuta Lituaniae*. 1529. Vilnius: Artlora, 2002.
48. Hart, H. L. A. *Teisės samprata.* Vilnius: Pradai, 1997.

49. Hartocollis, P. *Time and Timelessness or the Varieties of Temporal Experience*. New York: International Universities Press, 1983.
50. Hobbes, T. *Leviatanas*. Vilnius: Pradai, 1992.
51. Isaeva, E. V. *Processualnye sroki v grazhdanskom i arbitrazhnom procese* [Procedural Time Limits in Civil and Arbitration Process]. Moskva: Volters Kluber, 2005.
52. Youngs, R. *English, French and German Comparative Law.* Second Edition. London and New York: Routledge-Cavendish, 2007.
53. Janulaitis, A. *Lietuvos visuomenės ir teisės istorija.* Švietimo Ministerijos knygų leidimo Komisijos leidinys. Tilžė: Otto v. Mauderodės spaustuvė, 1920.
54. Jarkov, V. V. *Grazhdanskij process.* 5 izdanie [Civil Procedure. 5th edition]. Moskva: Volters Kluver, 2005.
55. Jarkov, V. V. *Juridiceskie fakty v mechanizme realizacii norm grazhdanskogo processualnogo prava* [Legal Facts in the Mechanism of Implementation of the Norms of Civil Procedural Law]. Ekatepinburg, 1992.
56. Judin, A. V. *Zloupotrieblienie processualnymi pravami v grazhdanskom sudoproizvodstvbe* [Abuse of Procedural Rights in Civil Procedure]. S.-Peterburg: Izdatelstvo juridicheskovo fakulteta S.-Peterburgskogo gosudarstvennogo universiteta, 2005.
57. Kalpin, A. G.; Masljaev, A. I. (red.). *Grazhdanskoe pravo.* Chast pervaja. Izdanie vtoroe. [Civil Law. 1st. Part. 2nd edition.]. Moskva: Jurist, 2000.
58. Kaminskienė, N. *Alternatyvus civilinių ginčų sprendimas*. Vilnius: Valstybės įmonė Registrų centras, 2011.
59. Kantas, I. *Grynojo proto kritika*. Trečia pataisyta laida. Vilnius: Margi raštai, 2013.
60. Kelsen, H. *Grynoji teisės teorija*. Vilnius: Eugrimas, 2002.
61. Khapaev, A. O.; Miroshnichenko, E. S. *Grazhdanskoe pravo v voprosakh i otvetakh* [Civil Law: Questions and Answers]. Moskva: Flinta, 2006.
62. Kirillova, M. J.; Krašeninnikovas, P. V. *Sroki v grazhdanskom prave. Iskovaja davnost.* Izdanie vtoroe, ispravlennoe i dopolnennoe [Time Limits in Civil Law. Limitations. 2nd supplementary edition]. Moskva: Statut, 2007.
63. Kofanov, L. L. *Rimskoe chastnoe pravo: kazusy, iski, instituty* [Roman Private Law: Incidents, Claims, Institutions]. Moskva: Statut, 2005.
64. Kofanov. L. L. *Digesty Justiniana*. Tom I, knigi I-IV [The Digests of Justinian. Vol. I, Books I-IV]. Moskva: Statut, 2002.
65. Koziol, H.; C Steininger, B. (eds). *European Tort Law 2005*. Wien: Springer-Verlag, 2006.
66. Krylov, Z. G., *et al. Rossijskoe grazhdanskoe pravo.* 2-e izdanie [Russian Civil Law. 2nd edition]. Moskva: Centr Jurinfor, 2001.
67. Kundrotas, V. *Philosophy and Logic of Time.* Vilnius: Margi raštai, 2007.
68. Laužikas, E.; Mikelėnas, V.; Nekrošius, V. *Civilinio proceso teisė.* I tomas. Vilnius: Justitia, 2003.
69. Lazutka, S. *Lietuvos Statutai, jų kūrėjai ir epocha*. Kaunas: Spindulys, 1994.
70. Leonas, P. *Teisės enciklopedijos paskaitos.* Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakultetas, 1931.
71. Lokas, Dž. *Esė apie tikrąją pilietinės valdžios kilmę, apimtį ir tikslą.* Vilnius: Mintis, 1992.
72. Loughlin, P.; Gerlis, S. *Civil Procedure.* 2nd edition. London: Cavendish Publishing Limited, 2004.

73. Machovenko, J. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės teisės šaltiniai.* Vilnius: Justitia, 2000.
74. Machovenko, J. *Teisingumo vykdymas Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje.* Vilnius: Justitia, 2007.
75. Mačys, V. *Civilinio proceso paskaitos.* Kaunas: Teisių fakulteto leidinys, 1924.
76. Mailjan, S. S., *et al. Ispolnitelnoe proizvodstbo* [Executory Proceedings]. Moskva: Juniti-Dana, 2011.
77. Maksimaitis, M. *Užsienio teisės istorija.* Vilnius: Justitia, 2002.
78. Markesinis, B. S.; Unberath, H. *The German Law of Torts A Comparative Treatise.* 4th edition. Oxfor: Hart Publishing, 2002.
79. McIntosh, D.; Holmes, M. *Civil Procedures in EC Countries*. London: Lloyd's of London Press, 1991.
80. Mikelėnas, V. *Civilinės atsakomybės problemos: lyginamieji aspektai*. Vilnius: Justitia, 1995.
81. Mikelėnas, V. *Civilinis procesas.* Pirmoji dalis. 2-oji pataisyta ir papildyta laida. Vilnius: Justitia, 1997.
82. Molchanov, V. V. *Sobiranie dokazatelstv v grazhdanskom processe* [Collection of Evidence in Civil Proceedings]. Moskva: Izdatelstvo Moskovskogo universiteta, 1991.
83. Nechaev, V. I. (red.). *Kommentarij k Grazhdanskomu processualnomu kodeksu Rossijskoj Federacii. 3-e izdanie, pererabotannoe i dopolnennoe* [The Comment of the Civil Procedure Code of Russian Federation. 3rd edition]. Moskva: Izdatelstvo Norma, 2008.
84. Nekrošius, V. *Civilinis procesas: koncentruotumo principas ir jo įgyvendinimo galimybės.* Vilnius: Justitia, 2002.
85. Nekrošius, V. *Europos Sąjungos civilinio proceso teisė.* Pirma dalis. Vilnius: Justitia, 2009.
86. Nekrošius, I.; Nekrošius, V.; Vėlyvis, S. *Romėnų teisė.* Antras, pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: Justitia, 2007.
87. Newman, R. A. *Equity in the World's Legal Systems*. Brussel, 1993.
88. Norkus, R. *Supaprastintas civilinis procesas.* Vilnius: Justitia, 2007.
89. Oliphant, K.; C Steininger, B. (eds). *European Tort Law 2011*. Berlin: Walter de Gruyter, 2012.
90. Osokina, G. L. *Grazhdanskij process.* Obshcaja chast. [Civil Procedure. General Section]. Moskva: Jurist, 2004.
91. Osokina, G. L. *Problemy iska i prava na isk* [Problems of Claim and Rights for Claim]. Tomsk: Izdatelstvo Tomskogo universiteta, 1989.
92. Pakalniškis, V., *et al. Civilinė teisė.* Bendroji dalis. Antroji laida. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008.
93. Plateris, A.; Deveikė, J. *Didžiosios Lietuvos Kunigaikštijos 1529 metų statutas.* Chicago: Morkūno spaustuvė, 1971.
94. Platonas. *Valstybė.* Vilnius: Margi raštai, 2014.
95. Rabcevič, V. *Pravo na spravedlivoe sudebnoe razbiratelstvo: mezhdunarodnoe i vnutrigosudarstvennoe npavovoe regulirovanie* [The Right to a Fair Trial: International and National Legal Regulations]. Moskva: Leks-kniga, 2005.
96. Rehman, J. *International Human Rights Law.* Eidinburgh: Pearson Education Limited, 2010.
97. Reshetnikova, I. V.; Jarkov, V. V. *Grazhdanskij process. Kurs Lekcij.* 4 izdanie [Civil Procedure. The Course of Lecture. 4th edition]. Moskva: Izdatelstvo norma, 2005.

98. Romeris, M. *Valstybė*. I tomas. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto Teisių fakulteto leidinys, 1934.
99. Sachnova, T. V. *Kurs grazhdanskogo processa* [The Course of Civil proceedings]. Moskva: Volters Kluver, 2008.
100. Scheglov, V. N. *Grazhdanskoe processyalnoe pravootnoshenie* [Civil Procedural Legal Relations]. Moskva: Juridicheskaja literature, 1966.
101. Scott, I. R. (edit.). *Civil Justice. Quarterly.* London: Sweet&Maxwell, 2002.
102. Sergeev, A. P.; Tolstoj, Ju. K. (red.). *Grazhdanskoe pravo.* Izdanie chetvertoe, pererabotannoe i dapolnennoe. Tom I. [Civil Law. 4th edition. Volume I]. Moskva: Prospekt, 2000.
103. Shakarjan, M. S., *et al. Grazhdanskoe processualnoe pravo* [Civil Procedure Law]. Moskva: Prospekt, 2007.
104. Simaitis, R. *Bylinėjimosi išlaidos civiliniame procese*. Vilnius: Justitia, 2007.
105. Sime, S. *A Practical Approach to Civil Procedure.* 5th edition. Oxford: University Press, 2002.
106. Stein, P. *Roman Law in European History*. London: Cambridge University Press, 2004.
107. Sturner, R.; Murray, P. *German Civil Justice*. Durham: Carolina Academis Press, 2004.
108. Sukhanov, E. A. (red.). *Grazhdanskoe pravo*. Tom I. 2-e izdanie. [Civil Law. Volume I. 2nd edition]. Moskva: Izdatelstvo BEK, 2003.
109. Šeršenavičius, G. F. *Bendras teisės ir valstybės mokslas.* Šiauliai: Kultūra, 1925.
110. Tichomirov, M. J.; Tichomirova, L. V. *Sudebnye iski. Kommentarii i obrazcy dokumentov*. Vtoroe izdanie [The Lawsuits. Comments and Samples of Documents. Second edition]. Moskva: Izdanie g-na Tichomirova M. J., 2007.
111. Tidikis, R. *Socialinių mokslų tyrimų metodologija*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003.
112. Tomsinov, V. A. *Rimskoe pravo* [Roman Law]. Moskva: Zercalo, 1999.
113. Treushnikov, M. K. (red.). *Grazhdanskij process.* Vtoroe izdanie [Civil Procedure. Second edition]. Moskva: Gorodec, 2007.
114. Vaišvila, A. *Teisės teorija.* Antrasis, pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: Justitia, 2004.
115. Vaišvila, A. *Teisinės valstybės koncepcija Lietuvoje*. Vilnius: Litimo, 2000.
116. Valančius, K. L. *Lietuvos valstybės konstitucijos.* Antrasis pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: UAB „Ekonomikos mokymo centras", 2001.
117. Valentine, B. J. A. C. *Civil Proceedings. The County Court.* Belfast: SLS Legal Publications (NI), 1999.
118. Valikonytė, I.; Lazutka, S.; Gudavičius, E. *Pirmasis Lietuvos Statutas.* Vilnius: Vaga, 2001.
119. Vansevičius, S. *Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės valstybiniai – teisiniai institutai. Pagal 1529, 1566 ir 1588 m. Lietuvos Satutus.* Vilnius: Mintis, 1981.
120. Vansevičius, S. *Teisės teorija.* Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 1998.
121. Vansevičius, S. *Valstybės ir teisės teorija*. Vilnius: Justitia, 2000.
122. Vėlyvis, S.; Jonaitis, M. *XII lentelių įstatymai ir jų komentaras.* Vilnius: Teisinės informacijos centras, 2007.
123. Vėlyvis, S.; Jonaitis, M. *Gaii Institutiones. Gajaus Institucijos*. Vilnius: Registrų centras, 2012.

124. Vikut, M. A.; Zaicev, I. M. *Grazhdanskij process Rossii* [Russian Civil Procedure]. Moskva: Jurist, 2001.
125. Vileita, A., *et al. Civilinė teisė.* Bendroji dalis. Vilnius: Justitia, 2009.
126. Viskanta, J. *Civilinio proceso įstatymas*. Kaunas: „Meno" spaustuvė, 1931.
127. Volodko, R. *Neturtinės žalos atlyginimas Lietuvoje.* Vilnius: Registrų centras, 2010.
128. Volozhanin, V. P., *et al. Sovetskij grazhdanskij process* [The Soviet Civil Procedure]. Moskva: Juridicheskaja literatura, 1988.
129. Wenger, L. *Institutes of the Roman Law of Civil Procedure*. New York: The Liberal Arts Press, 1940.
130. Žėruolis, J. *Suschnost sovetskogo grazhdanskogo procesas* [The Essence of Soviet Civil Process]. Vilnius: Mintis, 1969.
131. Žėruolis, J., *et al. Lietuvos TSR civilinio proceso kodekso komentaras*. Vilnius: Mintis, 1980.
132. Žėruolis, J.; Vėlyvis, S.; Vitkevičius, P.; Vileita, A.; Staskonis, V.; Rasimavičius, P. *Tarybinė civilinė teisė.* I dalis. Vilnius: Mintis, 1975.

Straipsniai iš knygų, mokslo darbų rinkinių ir konferencijų medžiagos

133. Abolonin, V. O. Teorija pravootnošenij i problem zloupotreblenija processualnym pravom v grazhdanskom processe Germanii [The Theory of the Legal Relations and Problem of Abuse of Procedural Right in Civil Proceedings in Germany]. *Rossijskij ezhegodnik grazhdanskogo i arbitrazhnogo processa* [Russian Yearbook of Civil and Arbitration Process]. *2006, Nr. 5.* S.-Peterburg: Izdatelstvo juridicheskogo fakulteta S.-Peterburgskogo gosudarstvennogo universiteta, 2007, p. 176–186.
134. Attardo, A. C.; De Majo, R.; Profumieri, F. Justice Delayed Is Justice Denied. *Can magistrates' ethics and deontology play a role in addressing unreasonable delays in delivering justice?* Themis. Erfurt, 14th–18th May 2012, p. 1–21.
135. Averkienė, D. Procesinių terminų civiliniame procese samprata. *Teisė į teisminę gynybą civilinio proceso reformos kontekste: mokslinių straipsnių rinkinys.* Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2010, p. 149–163.
136. Blom-Cooper, L.; Drewry, G. Final Appeal. *A Study of the House of Lords in Its Judicial Capacity.* London: Oxford University Press, 1972, p. 216–237.
137. Bolzanas, D. Proceso atnaujinimo civilinėse bylose esmė ir paskirtis. *Šiuolaikinės civilinio proceso teisės paskirtis. Tarptautinė mokslinė–praktinė konferencija.* Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008, p. 86–102.
138. Bužinskas, G. Laikas ir terminai. *Lietuvos teisės tradicijos: mokslinės konferencijos, skirtos Vilniaus universiteto Teisės fakulteto profesoriaus Stasio Vansevičiaus septyniasdešimtmečiui, medžiaga.* Vilnius: Justitia, 1997, p. 76–79.
139. Daukantas, T. Ieškinio elementų problema civilinio proceso doktrinoje. *Teisė į teisminę gynybą ir jos realizavimo praktiniai aspektai. Tarptautinė mokslinė–praktinė konferencija.* Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006, p. 30–40.
140. Driukas, A. Terminai civilinėje teisėje. *Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas: pirmieji dešimt galiojimo metų*. Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2013, p. 193–224.
141. Edel, F. The Length of Civil and Criminal Proceedings in the Case-Law of the European Court of Human Rigths. *Human Rights Files.* Strasbourg: Council of Europe Publishing, 2007, No. 16.

142. Fabri, M. Part One: Ways of Protection of the Right to a Trial Within a Reasonable Time – Countries' Experiences. The Italian Maze Towards Trials Within Reasonable Time. *The Right to Trial Within a Reasonable Time and Short-Term Reform of the European Court of Human Rights*. Directorate General of Human Rights and Legal Affairs Council of Europe. Slovenia, 21-22 September 2009, p. 17–23.
143. Galperin, M. L. Effektivnost prinuzhdenija v sovremennom grazhdanskogo processe: opyt anglijskogo i amerikanskogo npavocydija [The Effectiveness of Enforcement in the Modern Civil Process: the Experience of the British and American Justice]. *Rossijskij ezhegodnik grazhdanskogo i arbitrazhnogo processa* [Russian Yearbook of Civil and Arbitration Process] *2006, Nr. 5.* S.-Peterburg: Izdatelstvo juridicheskogo fakulteta S.-Peterburgskogo gosudarstvennogo universiteta, 2007, p. 72–84.
144. Girnius, A. Laikas kaip ketvirtoji dimensija. *Lietuvių katalikų mokslo akademijos suvažiavimo darbai XIV. Keturioliktasis L. K. M. Akademijos Suvažiavimas 1988 m. spalio mėn. 3-6 d. Kongresų rūmuose Domus Pacis, Romoje.* Vilnius: Lietuvos Katalikų mokslo akademija, 1993, p. 197–213.
145. Hegedus, E. Litigation in Hungary. *Litigation and Arbitration in Central and Eastern Europe (edited by D. W. Rivkin and C. Platto).* The Hague-London-Boston: Kluwer Law International, 1998, p. 45–67.
146. Held, K. Generative Experience of Time. *The Many Faces of Time, edited by J. B. Brough and L. Embree.* Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 2000, p. 167–186.
147. Jurka, R. Teisė į teisingą teismą. *Žmogaus teisės Lietuvoje.* Vilnius: Teisės institutas, 2005, p. 33–42.
148. Koch, H.; Diedrich, F. Germany. *International Encyclopaedia of Laws. Civil Procedure.* Volume 2. London: Kluwer Law International, 1997.
149. Kosaitė-Čypienė, E. Įrodinėjimo tikslas, teismo ir šalių vaidmuo Švedijos civiliniame procese. *Teisė į teisminę gynybą ir jos realizavimo praktiniai aspektai. Tarptautinė mokslinė–praktinė konferencija.* Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006, p. 67–74.
150. Kozhuchar, A. H. K voprosu o prave na obraschenie za sudebnoj zaschitoj [On the Issue of the Right to Seek the Judicial Protection]. *Teisė į teisminę gynybą ir jos realizavimo praktiniai aspektai. Tarptautinė mokslinė–praktinė konferencija.* Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006, p. 389–399.
151. Kūris, E. Konstitucinių principų plėtojimas konstitucinėje jurisprudencijoje. *Konstitucinių principų plėtojimas konstitucinėje jurisprudencijoje. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo ir Lenkijos Respublikos Konstitucinio Tribunolo konferencijos medžiaga.* Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2002, p. 8–132.
152. Lindell, B. Sweden Civil Procedure. *International Encyclopaedia of Laws.* Volume 4. London: Kluwer Law International, 2003.
153. Manelis, E.; Samavičius, R. Lietuvos taryba skelbia aktą Dėl Lietuvos valstybės atkūrimo, vasario 16 d. *1918 m. Vasario 16-oji – Lietuvos valstybės atkūrimo diena. Straipsnių ir dokumentų rinkinys*. Vilnius: Žaltvykslė, 2007, p. 402.
154. McGee, A. England. Extinctive Prescription on the Limitation of Actions. *Reports to the XIVth Congress International Academy of Comparative Law Athens (Vouliagmeni), Greece, 31 July – 7 August 1994.* The Hague: Kluwer Law International, 1995, p. 133–143.
155. Martin, R.; Martin, J. France Civil Procedure. *International Encyclopaedia of Laws.* Volume 3. The Hague: Kluwer Law International, 2002.

156. Mickevičius, T. CPK pakeitimai: kodėl teisę į teisminę gynybą įgyvendinti taps paprasčiau? *Teisė į teisminę gynybą civilinio proceso reformos kontekste: mokslinių straipsnių rinkinys.* Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2010, p. 78–90.
157. Nekrošius, V.; Stračkaitis, M. Notariato raida atkūrus nepriklausomybę. *Lietuvos notariato istorija. Leidinys skirtas notariato reformos Lietuvoje 20-mečiui*. Vilnius: R. Paknio leidykla, 2012, p. 137–172.
158. Nousiainen, K. Time of Law – Time of Experience. *Proceedings of a Nordic Symposium Held May 1994 at Sandbjerg Gods, Denmark.* Stuttgart: Steiner, 1995, p. 23–39.
159. Oakley, J. B.; Amar, V. D. United States of America Civil Procedure. *International Encyclopaedia of Laws.* Volume 4. The Hague: Kluwer Law International, 2001.
160. Plešanov, A. G. Voploschenie osnovnyh principov civilisticheskogo processa v normah instituta podgotovki dela k sudebnomu pazbiratelstbu [The Embodiment of the Basic Principles of Civil Procedure in the Rules of the Institution of Preparing the Case for Trial]. *Sovremennaja doktrina grazhdanskogo, arbitrazhnogo processa i ispolnitelnogo proizvodtsva. Teorija i praktika* [Modern Doctrine of Civil, Arbitration Procedure and Executory Process. Theory and Practice]. Krasnodar–Sankt-Peterburg: Izdatelstvo P. Aslanova „Juridicheskij centr Press", 2004, p. 318–409.
161. Rechberger, W.; Kodek, G. Austria Civil Procedure. *International Encyclopaedia of Laws.* Volume 1. The Hague: Kluwer Law International, 2005.
162. Rechberger, W. H. The Continuing Effect of the Central Themes of Franz Klein in Recent Austrian Civil Procedure Legislation. *The Recent Tendencies of Development in Civil Procedure Law – Between East and West. International Conference to Celebrate 100th Anniversary of the Birth of Professor Jonas Žėruolis.* Vilnius: Justitia, 2007, p. 51–55.
163. Reshetnikova, I. V. Koncepcija podgotovki dela k sudebnomu pazbiratelstbu [The Concept of Preparing the Case for Trial]. *Sovremennaja doktrina grazhdanskogo, arbitrazhnogo processa i ispolnitelnogo proizvodtsva. Teorija i praktika* [Modern Doctrine of Civil, Arbitration Procedure and Executory Process. Theory and Practice]. Krasnodar–Sankt-Peterburg: Izdatelstvo P. Aslanova „Juridicheskij centr Press", 2004, p. 297–303.
164. Ruso, Ž. Ž. Apie visuomenės sutartį, arba politinės teisės principai. *Rinktiniai raštai.* Vilnius: Mintis, 1979, p. 135–263.
165. Sachnova, T. V. Missija processualnovo prava v sovremennom menjajuschemsja mire [Mission of the Procedural Law in Today`s Changing World]. *Šiuolaikinės civilinio proceso teisės paskirtis. Tarptautinė mokslinė–praktinė konferencija.* Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008, p. 515–540.
166. Schorm, A. V. Remedies Against Excessive Length of Judicial Proceedings in the Czech Republic. *The right to trial within a reasonable time and short-term reform of the European Court of Human Rights.* Directorate General of Human Rights and Legal Affairs Council of Europe. Slovenia, 21–22 September 2009, p. 39–42.
167. Szabo, I.; Koblos, A. Hungary Civil Procedure. *International Encyclopaedia of Laws.* Volume 2. The Hague: Kluwer Law International, 2004.
168. Van Rhee, C. H. The Law's Delay: An Introduction in: C. H. Van Rhee (ed.). *The Law's Delay. Essays on Undue Delay in Civil Litigation.* Oxford: Oxford University Press, 2004, p. 1–21.
169. Vansevičius, S. Teismo procesas pagal 1529 metų Lietuvos Statutą. *Valikonytė, I.; Steponavičienė, L. Pirmasis Lietuvos Statutas ir Epocha.* Straipsnių rinkinys. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2005, p. 132–134.

170. Vėlyvis, S. Teisė į teisminę gynybą civilinio proceso doktrinoje. *Teisė į teisminę gynybą ir jos realizavimo praktiniai aspektai. Tarptautinė mokslinė–praktinė konferencija.* Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006, p. 195–211.
171. Višinskis, V.; Stauskienė, E. Proceso pagreitinimo priemonės CPK projekte. *Teisė į teisminę gynybą civilinio proceso reformos kontekste: mokslinių straipsnių rinkinys.* Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2010, p. 28–38.
172. Vlasov, A. A. *Aktualnye problemy povyshenija effektivnosti pravosudija v grazhdanskom sudoproizvodstve* [Actual problems of Justice Efficiency Increase in the Civil Proceedings]. Modern Doctrine of Civil, Arbitration Procedure and Executory Process. Theory and Practice. Krasnodar–Saint Petersburg: R. Aslanov Publishing House „Yuridicheskij Center Press", 2005 p. 202–212.
173. Wagner-von Papp, F.; Fedtke, J. Germany. *European Tort Law 2011*. Berlin: Walter de Gruyter, 2012, p. 242–278.
174. Zimmerman, R. Germany. Extinctive Prescription on the Limitation of Actions. *Reports to the XIVth Congress International Academy of Comparative Law Athens (Vouliagmeni), Greece, 31 July – 7 August 1994.* The Hague: Kluwer Law International, 1995, p. 169–206.

Moksliniai straipsniai

175. Abramavičius, A. Teisė į teisminę gynybą Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje. *Jurisprudencija.* 2009, 3(117): 21–40.
176. Ambrasaitė, G. Apeliacijos esmė ir principai. *Teisė.* 2003, 46: 7–18.
177. Amstrong, S. W.; Denger, M. L. Use of Time Limits to Expedite Complex Cases. *Antitrust Law Journal.* 1979, 48(4): 1017–1040.
178. Anderson, D. Abuse of Rights. *Judicial Review.* 2006, 11(4): 348–355.
179. Arlauskas, S. Jurisprudencijos moksliškumo kriterijai šiuolaikinėje teisės filosofijoje. *Jurisprudencija.* 2009, 4(118): 247–264.
180. Averkienė, D. Procesinių terminų civiliniame procese reikšmė. *Socialinių mokslų studijos.* 2012, 4(4): 1569–1584.
181. Badan-Melnik, E. The Dissociation of Civil Action Institutions between Civil law and Civil procedure Law in Republic of Moldova. *Juridical Current*. 2012, 15(4): 84–85.
182. Bailay, D. Reforming Civil Procedure in Victoria – Two Steps Forward and One Step Back? *DICTUM – Victoria Law School Journal.* 2011, 1: 81–95.
183. Bakševičienė, R. Teisinė technika – priemonė pasiekti įstatymų atitiktį savo paskirčiai (kai kurie baudžiamųjų įstatymų efektyvumo aspektai). *Teisė*. 2002, 45: 7–22.
184. Barclay, T. The Revision Powers of the Court of Cassation. *Law Quarterly Review*. 1899, 15(1): 9–14.
185. Birmontienė, T. Šiuolaikinės žmogaus teisių konstitucinės doktrinos tendencijos. *Konstitucinė jurisprudencija.* LR Konstitucinio Teismo biuletenis. 2007 sausis–kovas, 1(5): 202–240.
186. Butkys, Č. Civilinės teisenos terminai. *Teisė. Teisės mokslų ir praktikos laikraštis*. Leidžia Lietuvos teisininkų draugija. 1939 m. lapkritis–gruodis, 49.
187. Butkys, Č. Leidžiamų įstatymų redakciniai trūkumai. *Teisė. Teisės mokslų ir praktikos laikraštis*. Leidžia Lietuvos teisininkų draugija. 1940 m. sausis–vasaris, 50: 1.
188. Callinan, R. Court Delays in NSW: Issues and Developments. *Briefing Paper.* 2002, 1(02): 1–60.

189. Cirtautienė, S. Neturtinės žalos atlyginimas kaip neturtinių vertybių gynimo būdas. *Jurisprudencija.* 2005, 71(63): 5–15.
190. Coffey, K. Litigating at Light Speed. *Florida Bar Journal*, 2009, 83(1): 20–28.
191. Colter L. Paulson. Evaluating Contracts for Customized Litigation by the Norms Underlying Civil Procedure. *Arizona State Law Journal.* 2010, 879–482.
192. Croley, S. Summary Jury Trials in Charleston County South Carolina. *Loyola of Los Angeles Law Review*. 2008, 41(4): 1585–1624.
193. Damulevičius, A. Draudimo piktnaudžiauti procesu principo teisinė analizė. *Journal of Management.* 2009, Nr. 3(16): 15–18.
194. Dari-Mattiacci, G.; Garoupa, N.; Gomez-Pomar, F. State Liability. *European Review of Private Law.* 2010, (18)4: 773–812.
195. De Santis di Nicola, F. Principle of Subsidiarity and „Embeddedness" of the European Convention on Human Rights in the Field of the Reasonable-Time Requirement: the Italian Case. *Jurisprucendija.* 2011, 18(1): 7–32.
196. Dodson, S.; Klebba, J. M. Global Civil Procedure Trends in the Twenty-first Century. *Boston College International & Comparative Law Review.* 2011, 34(1): 1–26.
197. Driukas, A. Ieškinio senaties instituto raida Lietuvoje: materialiniai ir procesiniai teisiniai aspektai. *Jurisprudencija.* 2003, 39(31): 89–102.
198. Driukas, A. Kasacinio proceso reglamentavimas naujajame civilinio proceso kodekse. *Jurisprudencija.* 2002, 28(20): 164–177.
199. Fridmanas, B. Kas taisytina mūsų civiliniam procese. *Teisė. Teisės mokslų ir praktikos laikraštis*. Leidžia Lietuvos teisininkų draugija. 1925 m. liepa–gruodis, 8: 57–58.
200. Gecas, D. Senasis Įstatymas (Biblija), kaip teisės paminklas. *Teisė. Teisės mokslų ir praktikos laikraštis.* Leidžia Lietuvos teisininkų draugija. 1931 m. liepa–gruodis, 20: 1–23.
201. Gerdy, K. B. What is the Difference Between Substantive and Procedural Law? And How Do I Research Procedure? *Perspectives: Teaching Legal Research and Writing*. 2000, (9): 5–8.
202. Glenn, A. S. Crisis in the Family Courts. *Judicature*. 2010, 93(6): 253–254.
203. Goodman, Ronald E. M. Conciliation, Mediation, and Dispute Resolution. *American Society of International Law Proceedings*. 1996, (90): 75–77.
204. Gottwald, P. The European Law of Civil Procedure. *Ritsumeikan Law Review*. 2005, 22: 37–67.
205. Januševičiūtė, A., Jurevičienė, D. Bankroto esmė: teorija ir praktika. *Mokslas – Lietuvos ateitis*. 2009, 1 (3): 30–33.
206. Januška, J. Reikėtų pakeisti Civilinių įstatymų X t. 1 d. ir Civ. teisenos įstatymo atgyvenusius nuostatus. *Teisė. Teisės mokslų ir praktikos laikraštis*. Leidžia Lietuvos teisininkų draugija. 1940 m. sausis–vasaris, 50: 39.
207. Kazlauskienė, R. Teisės skirstymo į viešąją ir privatinę idėja bei jos reikšmė Lietuvos Statutų sistemai. *Jurisprudencija*. 2008, 1(103): 72–78.
208. Kock, H. F. Hintersteininger, M. The Concept of Member State Liability for Violation of Community Law and Its Shortcomings. An Analysis of the Case Law of the European Court of Justice on this Matter. *Austrian Review of International and European Law.* 1998, 3(1): 17–46.
209. Kontrauskas, R. Tarptautinis civilinis procesas: samprata ir vieta nacionalinės teisės sistemoje. *Jurisprudencija*. 2008, 7(109): 70–76.

210. Kourlis, R. L.; Singer, J. M.; Knowlton, N. Reinvigorating Pleadings. *Denver University Law Review.* 2010, 87: 245–288.
211. Kurochkin, S. A. Chastnye i publichnye v nachala sisteme grazhdanskogo procesas [Private and Public Sources in the Civil Process System]. *Roccijskij juridicheskij zhurnal*. 2011, (5): 44–54.
212. Lambros, T. D. Summary Jury Trial: An Effective Aid to Settlement. *Judicature*. 1993, 77(1): 6–8.
213. Lidge, E. F. Client Interests and a Lawyer's Duty to Expedite Litigation: Does Model Rule 3.2. Impose any Independent Obligations*? St. John's Law Review.* 2009, 83(307): 307–350.
214. Lukšytė, R. Materialiosios tiesos nustatymas – kaip viena iš proceso atnaujinimo funkcijų. *Jurisprudencija*. 2005, 77(69): 24–32.
215. Lupoi, M. A. Recent Developments in Italian Civil Procedure Law. *Civil procedure Review*. 2012, 3(1): 25–51.
216. McEvoy, K. Access to Justice. *Legal Date.* 2005, 17(4): 1–4.
217. Metzger, E. Roman Judges, Case Law, and Principles of Procedure. *Law and History Review.* 2004, 22(2): 1–35.
218. Mikelėnas, V. Naujo Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso rengimo problemos. *Teisė.* 1993, (27): 54.
219. Mirimanoff, J. A. Feasibility of Mediation Systems in Switzerland. *ASA Bulletin.* 2009, 27(3): 466–487.
220. Nebbia, P. Damages Claims for the Infringement of EC Competition Law: Fault Requirements. *Judicial Review*. 2008, 13(2): 136–143.
221. Nekrošius V. Civilinio proceso koncentruotumo principo įgyvendinimo galimybės. *Teisė.* 1998, 32: 108–120.
222. Nekrošius, V. Francas Kleinas apie civilinio proceso tikslus ir principus bei jų įgyvendinimo metodus. *Teisė.* 1999, 33(1): 43–51.
223. Nekrošius, V. Kai kurie bendrieji teoriniai civilinio proceso teisės klausimai. *Teisė.* 2002, 43: 152–163.
224. Nekrošius, V. Kooperacijos principas civiliniame procese. *Teisė.* 1999, 33(2): 36–42.
225. Nekrošius, V. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato nutarimo „Dėl civilinio proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje" teorinė ir praktinė analizė. *Teisė.* 2006, 58: 113–124.
226. Nekrošius, V. Sumarinio proceso formos pagal naująjį Civilinio proceso kodeksą. *Justitia*. 2003, Nr. 1-2(43-44): 32–46.
227. Nevera, A.; Jurgelaitienė, G. Per ilga baudžiamojo proceso trukmė ir teisinės gynybos priemonės. *Verslo ir teisės aktualijos.* 2009, 4: 160–184.
228. Norkūnas, A. Kaltė kaip civilinės atsakomybės pagrindas. *Jurisprudencija*. 2002, 28(20): 112–118.
229. Pajeda, V. Laikinųjų apsaugos priemonių taikymo intelektinės nuosavybės apsaugos bylose ypatumai. *Jurisprudencija.* 2007, 11(101): 66–73.
230. Parkinson, L. The Place of Mediation in the Family Justice System. *Child and Family Law Quarterly*. 2013, 25(2): 200–214.
231. Puškorius, S. 3E koncepcijos plėtra. *Viešoji politika ir administravimas*. 2002, 3: 31–33.

232. Ray, J. E.; Rojot, J. Procedural Approaches to Resolving Employees' Rights in France. *Comparative Labor Law and Policy Journal*. 2013, 34(4): 773–792.
233. Rechberger, W. H. Social Civil Proceedings. The Concept of the Austrian Civil Procedural Law According to Franz Klein. *Teisė*. 2007, 65: 158–164.
234. Reich, N. Horizontal Liability in EC Law: Hybridization of Remedies for Compensation in Case of Breaches of EC Rights. *Common Market Law Review.* 2007, 44(3): 705–742.
235. Robinzonas, J. Apskundimo terminai civilinėse bylose. *Teisė. Teisės mokslų ir praktikos laikraštis*. Leidžia Lietuvos teisininkų draugija. 1938 m. balandis–birželis, 42: 182–183.
236. Rozakis, C. The Right to a Fair Trial in Civil Cases. *Judicial Studies Institute Journal.* 2004, 4(2): 96–106.
237. Sachnova, T. K teorii grazhdanskich processualnych otnoshenij [On the Theory of Civil Procedural Relations]. *Teisė.* 2008, (68): 163–182.
238. Savchyn, N. Judicial Errors in Civil Proceedings: Concept, Causes and Procedural Methods of Their Prevention. *Jurisprudencija*. 2014, 21(2): 484–505.
239. Schwartz, J. C. Gateways and Pathways in Civil Procedure. *Ucla Law Review*. 2013, 60: 1652–1708.
240. Selelionytė, S. Neteisėtumas kaip valstybės deliktinės atsakomybės sąlyga. *Jurisprudencija*. 2006, 1(79): 102–112.
241. Shapiro, C. J. Amendments that Add Plaintiffs Under Federal Rule of Civil Procedure 15 (c). *George Washington Law Review.* 1982, 50: 671–687.
242. Simaitis, R. Taikos sutartis Lietuvos privatinėje teisėje. *Justitia*. 2004, Nr. 1(49): 8–22.
243. Simaitis, R. Teisminis sutaikymas. *Justitia.* 2004, Nr. 5(53): 18–29.
244. Stonys, A. Viešoji ir privatinė teisė: pamatinės klasifikacijos problemos. *Teisė.* 2012, 82: 120–132.
245. Sujecki, B. The German Electronic Order for Payment Procedure. *Digital Evidence and Electronic Signature Law Review*. 2007, 51(4): 51–55.
246. Šileikis, E. Teisėtų lūkesčių principas ir Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencija. *Konstitucinė jurisprudencija*. LR Konstitucinio Teismo biuletenis. 2010 liepa–rugpjūtis, 3(19): 236–254.
247. Šimašius, R. Teisėkūra ir socialinis teisės veiksmingumas. *Jurisprudencija.* 2004, 54(46): 63–64.
248. Šlapkauskas, V. Teisės socialinio veiksmingumo sampratos tyrimas. *Filosofija, sociologija.* 2002, 1: 47–51.
249. Taniguchi, Y. Good Faith and Abuse of Procedural Rights in Japanese Civil Procedure. *Tulane Journal of International and Comparative Law.* 2000, 8: 167–188.
250. Tertishnikov, V. Evidence as a Judicial Proof Instrument in Civil Proceedings. *Law of Ukraine: Legal Journal.* 2011, 9(10): 298–309.
251. Thurman W. Arnold. The Role of Substantive Law and Procedure in the Legal Process. *Harvard Law Review*. 1932, 4(XLV): 617–647.
252. Tkachuk, O.; Luspenik, D. Judicial Decisions Review by the Supreme Court of Ukraine: Problematic Issues of the Law Application. *Law of Ukraine*. 2011, 9(10): 326–336.
253. Vaičaitis, V. A. Teisingumo samprata ir Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. *Konstitucinė jurisprudencija.* LR Konstitucinio Teismo biuletenis. 2009 sausis–kovas, 1(13): 206–221.

254. Vaitkevičiūtė A. Žalos, padarytos valstybei narei pažeidus Europos Bendrijos teisę, atlyginimas privačiam asmeniui. *Socialinių mokslų studijos.* 2009, 2(2): 157–173.
255. Valančius, V. Kai kurie civilinių teisių gynimo mechanizmo atspindžiai Lietuvos teisėje XXI amžiuje. *Jurisprudencija.* 2007, 12(102): 32–36.
256. Vandekoolwyk, D. Threshold Obstacles to Justice: The Interaction of Procedural and Substantive Law in the United States, France, and China. *Global Business & Development Law Journal.* 2010, (23): 187–223.
257. Van Gerven, W. Remedies for Infringements of Fundamental Rights. *European Public Law.* 2004, 10(2): 261–284.
258. Van Rhee, C. H. Civil Litigation in Twentieth Century Europe. *Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis/Legal History Review.* 2007, 75(3): 307–320.
259. Vehovec, M. T. Member State Liability for Breach of EU Law Before English Courts. *Croatian Yearbook of European Law and Policy*. 2012, (8): 369–410.
260. Velička, A. Termino esmės samprata ir leksikografinės terminologijos problemos. *Santalka. Filologija. Edukologija.* 2008, 16(2): 74–80.
261. Venckienė, E. Žmogaus orumo ir teisės į orumą sampratų įvairovė ir jos kritinė analizė. *Jurisprudencija.* 2005, 77(69): 91–98.
262. Vėbraitė, V. Šalių sutaikymas kaip civilinio proceso tikslas ir jo galimybės Lietuvoje. *Teisė.* 2008, (69): 106–116.
263. Vėlyvis, S.; Abromavičienė, G. Kai kurios teisės kreiptis į teismą bendrosios sąlygos. *Jurisprudencija*. 2006, (80): 123–133.
264. Wagner, G. Litigation Costs and Their Recovery: the German Experience. *Civil Justice Quarterly.* 2009, 28(3): 367–388.
265. Weiss, M. Dispute Resolution in German Employment and Labor Law. *Comparative Labor Law and Policy Journal*. 2013, 34(4): 793–812.
266. Žalėnienė, I. Atstovavimo civiliniame procese sampratos problema. *Socialinių mokslų studijos*. 2010, 1(5): 205–217.
267. Žėruolis, J. Nekotorye voprosy suschnosti sovetskogo grazhdanskogo procesas [Some Issues on the Essence of Soviet Civil Process]. *Lietuvos aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Teisė.* 1966, (VI): 91–99.
268. Žėruolis, J. Teisinio santykio turinio ir formos klausimu. *Lietuvos TSR aukštųjų mokyklų mokslo darbai. Teisė.* 1976, (XIII): 17.
269. Žolynas, M. Vykdymo procesas – civilinio proceso stadija ar savarankiškas procesas? *Teisė.* 2007, 62: 140–150.

Disertacijos

270. Baublys, L. *Antikinė teisingumo samprata ir jos įtaka vakarų teisės tradicijai.* Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2004.
271. Bieliauskaitė, J. *Šiuolaikinė socialinės teisinės valstybės samprata.* Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011.
272. Bolzanas, D. *Proceso atnaujinimas civilinėse bylose.* Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011.
273. Brazdeikis, A. *Piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis.* Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Vilniaus universitetas, 2010.

274. Bužinskas, G. *Processualnye sroki v sovetskom grazhdanskom sudoproizvodstve.* Dissertacija [Procedural Terms in Soviet Civil Proceeding. Dissertation]. Moskva: Moskovskij ordena Lenina, ordena Oktjabrskoj revolucii i ordena Trudovo krasnogo znameni gosydarctbennyj universitet imeni M. V. Lomonosova, 1987.
275. Jankauskas, K. *Teisės principų samprata ir jos įtvirtinimas konstitucinėje jurisprudencijoje.* Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius, 2005.
276. Jonaitis, M. *Romėnų privatinės teisės įtaka šiuolaikinei civilinei ir civilinio proceso teisei.* Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2005.
277. Kairys, A. *Laiko perspektyva: sąsajos su asmenybės bruožais, amžiumi ir lytimi.* Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (psichologija). Vilnius: Vilniaus universitetas, 2010.
278. Kavaliauskienė, G. *Proceso civilinėje byloje prielaidos ir sąlygos.* Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2010.
279. Kondratienė, V. *Subsidiarumo principas ir jo taikymas valstybės valdymui ir vietos savivaldai.* Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2011.
280. Nekrošius, V. *Teismų sprendimų teisėtumo ir pagrįstumo kontrolė civiliniame procese: klasikinė sistema ir reforma Lietuvos Respublikoje.* Daktaro disertacija. Socialinių mokslai (teisė). Vilnius: Vilniaus universitetas, 1996.
281. Selelionytė-Drukteinienė, S. *Valstybės deliktinės atsakomybės raidos tendencijos.* Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008.
282. Spruogis, E. *Šiuolaikinės demokratinės valstybės socialinė paskirtis ir funkcijos*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2002.
283. Stauskienė, E. *Teismo vaidmuo vykdymo procese*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2006.
284. Štarienė, L. *Teisė į teisingą teismą pagal 1950 m. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencijos 6 straipsnio 1 dalį.* Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2009.
285. Venckienė, E. *Žmogaus orumas kaip teisinė kategorija.* Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2008.
286. Vėbraitė, V. *Šalių sutaikymas civiliniame procese*. Daktaro disertacija. Socialiniai mokslai (teisė). Vilnius: Vilniaus universitetas, 2009.

Žodynai ir enciklopedijos

287. Armalytė, O., *et al. Anglų kalbos mokomasis žodynas – English Dictionary for Speakers of Lithuanian.* Vilnius: Alma littera, 1997.
288. Azrilijan, A. N. (red.). *Kratkij juridicheskij slovar.* 2-e izdanie [A Brief Legal Dictionary. 2nd edition]. Moskva: Institut novoj ekonomiki, 2007.
289. Bendorius, A. (red.). *Lietuvių enciklopedija.* Dvidešimt aštuntas tomas. South Boston 27, Mass., USA: Lithuanian Encyclopedia Press, 1963.
290. Dabartinės lietuvių kalbos žodynas [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-07-17]. <http://dz.lki.lt/search/>.
291. Keinys, S. (red.). *Dabartinės lietuvių kalbos žodynas*. IV leidimas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000.

292. Kinderys, A. (red.). *Tarptautinių žodžių žodynas.* Ketvirtasis leidimas. Vilnius: Alma littera, 2005.
293. Laisvoji ekciklopedija „Vikipedija" [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-08-29]. <http://lt.wikipedia.org/wiki/Klasifikacija>.
294. Legal Dictionary [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-05-09]. <http://dictionary.law.com/Default.aspx?typed=legal&type=1>.
295. Lietuvių kalbos žodynas [interaktyvus]. [žiūrėta 2011-11-04]. <http://www.lkz.lt/startas.htm>.
296. Sukharev, A. Ja. (red.). *Bolshoj juridicheskij slovar*. Trete izdanie [A Big Dictionary of Law. 3rd edition]. Moskva: Infra-M, 2009.
297. The Law Dictionary [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-08-16]. <http://thelawdictionary.org/fact/>.
298. Vaitkevičiūtė, V. *Tarptautinių žodžių žodynas.* IV-as pataisytas ir papildytas leidimas. Vilnius: leidykla „Žodynas", 2007.

Elektroniniai leidiniai

299. Committee on Family Law and Family Court. Introductory Guide to the New York City Family Court, 2012, p. 20–22 [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-10-02]. <http://www.nycourts.gov/courts/nyc/family/IntroductoryGuidetoNYCFamilyCourt.pdf>
300. Hembach, H. The Length of Proceedings in the Jurisdiction of the European Court of Human Rights [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-09-27]. <http://echr-online.com/resources>.
301. Latvelė, R. Teisėjas kaip įstatymų leidėjo partneris, arba keli teoriniai požiūriai į teisėjo vaidmenį aiškinant teisę. *Parlamento studijos* [interaktyvus]. Vilnius, 2011, Nr. 10 [žiūrėta 2014-08-12]. <http://www.parlamentostudijos.lt/Nr10/10_teise_2.htm>.
302. OECD Economics Department Policy Notes. What Makes Civil Justice Effective? *OECD Economics Department* [interaktyvus]. Paris, 18 June 2013 [žiūrėta 2014-05-30]. < http://www.oecd.org/economy/growth/judicialperformance.htm>.
303. Shah Alam, M.; Mobarak, M. A.; Paul, S. C. *Report on Recommendations for Expediting Civil Proceedings* [interaktyvus]. Dhaka, 2010, [žiūrėta 2012-04-16]. <http.:www.lawcommissionbangladesh.org/reports/106.doc>.
304. Urbaitis, R. K. Konstitucinio Teismo nutarimų poveikis bylų nagrinėjimo teismuose praktikai. *Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo teisėjų pranešimai* [interaktyvus]. [žiūrėta 2013-12-06]. <http://www.lrkt.lt/APranesimai.html; http://www.lrkt.lt/PKonferencijose/05.pdf>.
305. Zimmermann, H. Labour Jurisdiction in the Federal Republic of Germany [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-10-05]. <http://www.ealcj.org/docs/germanysummary.pdf>.

Lietuvos Respublikos teisės aktai ir jų projektai

306. Laikinasis Lietuvos teismų ir jų darbo sutvarkymas. *Laikinosios Vyriausybės žinios.* 1919, Nr. 2.
307. Lietuvos Respublikos apylinkės teismų reorganizavimo įstatymas. *Valstybės žinios.* 2012, Nr. 108-5460.
308. Lietuvos Respublikos asociacijų įstatymas. *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 25-745.
309. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios.* 2000, Nr. 74-2262.

310. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso 4.127, 4.170, 4.171, 4.172, 4.173, 4.174, 4.175, 4.176, 4.177, 4.178, 4.179, 4.180, 4.181, 4.182, 4.183, 4.184, 4.185, 4.186, 4.187, 4.188, 4.189, 4.190, 4.191, 4.192, 4.193, 4.195, 4.196, 4.197, 4.198, 4.199, 4.200, 4.201, 4.202, 4.204, 4.206, 4.207, 4.209, 4.210, 4.211, 4.212, 4.213, 4.214, 4.216, 4.219, 4.220, 4.221, 4.223, 4.224, 4.225, 4.226, 4.256 straipsnių pakeitimo ir papildymo ir kodekso papildymo 4.1921, 4.1941 straipsniais įstatymo 4.185 straipsnis. *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 6-178.
311. Lietuvos Respublikos civilinių ginčų taikinamojo tarpininkavimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2008, Nr. 87-3462.
312. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 36-1340.
313. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 56, 88 ir 162^2 straipsnių pakeitimo įstatymas [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-05-23]. <http://www.advoco.lt/lt/teisine-informacija/teises-aktu-projektai_324.html>.
314. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso pakeitimo ir papildymo įstatymas Nr. XI-1480. *Valstybės žinios*. 2011, Nr. 85-4126.
315. Lietuvos Respublikos civilinį procesą reglamentuojančių Europos Sąjungos ir tarptautinės teisės aktų įgyvendinimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2008, Nr. 137-5366.
316. Lietuvos Respublikos darbo kodeksas. *Valstybės žinios*. 2002, Nr. 64-2569.
317. Lietuvos Respublikos įmonių bankroto įstatymas. *Valstybės žinios*. 2001, Nr. 31-1010.
318. Lietuvos Respublikos įmonių restruktūrizavimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2001, Nr. 31-1012.
319. Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso pakeitimo ir papildymo". *Valstybės žinios*. 1994, Nr. I-636.
320. Lietuvos Respublikos įstatymas „Dėl Lietuvos Respublikos Laikinojo Pagrindinio Įstatymo". *Valstybės žinios*. 1990, Nr. 9-224.
321. Lietuvos Respublikos kelių transporto kodeksas. *Valstybės žinios*. 1996, Nr. 119-2772.
322. Lietuvos Respublikos Konstitucija. *Valstybės žinios*. 1992, Nr. 33-1014.
323. Lietuvos Respublikos pašto įstatymas. *Valstybės žinios*. 1999, Nr. 36-1070.
324. Lietuvos Respublikos prekybinės laivybos įstatymas. *Valstybės žinios*. 1996, Nr. 101-2300.
325. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2004 m. balandžio 2 d. įsakymas Nr. 1R-85 „Dėl rekomendacijų dėl civilinėse bylose priteistino užmokesčio už advokato ar advokato padėjėjo teikiamą teisinę pagalbą (paslaugas) maksimalaus dydžio patvirtinimo". *Valstybės žinios*. 2004, Nr. 54-1845.
326. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2012 m. birželio 29 d. įsakymas Nr. 1R-181 „Dėl Teisingumo ministro 2011 m. spalio 26 d. įsakymo Nr. 1R-254 „Dėl Centrinės hipotekos įstaigos filialų hipotekos skyrių prie apylinkės teismų veiklos teritorijų nustatymo" pripažinimo netekusiu galios. *Valstybės žinios*. 2012, Nr. 77-4005.
327. Lietuvos Respublikos teisingumo ministro 2014 m. balandžio 28 d. įsakymas Nr. 1R-144 „Dėl teismams nebūdingų funkcijų peržiūros įgyvendinimo priemonių plano patvirtinimo" (viešai nepaskelbtas).
328. Lietuvos Respublikos teismų įstatymas. *Valstybės žinios*. 1994, Nr. 46-851.
329. Lietuvos Respublikos valstybės garantuojamos teisinės pagalbos įstatymas. *Valstybės žinios*. 2000, Nr. 30-827.
330. Lietuvos Respublikos vartotojų teisių apsaugos įstatymas. *Valstybės žinios*. 1994, Nr. 94-1833.

331. Lietuvos Respublikos viešųjų įstaigų įstatymas. *Valstybės žinios*. 1996, Nr. 68-1633.
332. Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2001 m. sausio 22 d. nutarimas Nr. 69 „Dėl advokatams už antrinės teisinės pagalbos teikimą ir koordinavimą mokamo užmokesčio dydžių ir mokėjimo taisyklių patvirtinimo“. *Valstybės žinios*. 2001, Nr. 8-231.
333. Lietuvos Respublikos žemės ūkio bendrovių įstatymas. *Valstybės žinios*. 1991, Nr. 13-328.
334. Lietuvos Respublikos 2015 metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymas. *Teisės aktų registras*. 2014, Nr. 20611.
335. Lietuvos Respublikos 2014 metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymas. *Valstybės žinios*. 2013, Nr. 140-7044.
336. Lietuvos Respublikos 2013 metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymas. Valstybės žinios. 2012, Nr. 153-782.
337. Lietuvos Respublikos 2012 metų valstybės biudžeto ir savivaldybių biudžetų finansinių rodiklių patvirtinimo įstatymas. Valstybės žinios. 2011, Nr.163-7741.
338. Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos įstatymas „Dėl Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos Civilinio proceso kodekso patvirtinimo“. Valstybės žinios. 1964, Nr. 19-139.
339. Lietuvos TSR Aukščiausiosios Tarybos Prezidiumo 1940 m. lapkričio 30 d. įsakas „Dėl laikino taikymo RTFSR baudžiamųjų, civilinų ir darbo įstatymų Lietuvos Tarybų Socialistinės Respublikos teritorijoje”. *RTFSR Civilinis procesinis kodeksas*. Lietuvos TSR Teisingumo Liaudies Komisariato Kodifikacijos skyriaus vertimas. Kaunas: „Spindulio“ spaustuvė, 1941.
340. RTFSR Civilinis procesinis kodeksas. Lietuvos TSR Teisingumo Liaudies Komisariato Kodifikacijos skyriaus vertimas. Kaunas: „Spindulio“ spaustuvė, 1941.

Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo praktika

341. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1997 m. spalio 1 d. nutarimas.
342. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. gegužės 8 d. nutarimas.
343. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2004 m. rugpjūčio 17 d. nutarimas byloje Nr. 23/02.
344. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. kovo 28 d. nutarimas byloje Nr. 33/03.
345. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2006 m. rugsėjo 21 d. nutarimas byloje Nr. 35/03-11/06.
346. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2007 m. spalio 24 d. nutarimas byloje Nr. 26/07.
347. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2008 m. sausio 21 d. nutarimas byloje Nr. 02/06-23/06-37/06-50/06-31/07.
348. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2014 m. gegužės 8 d. nutarimas byloje Nr. KT17-N6/2014.

Lietuvos Aukščiausiojo Teismo praktika

349. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2005 m. sausio 10 d. nutartis civilinėje byloje *K. J. v. antstolis A. Balsevičius* (bylos Nr. 3K-3-18/2005).
350. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. sausio 18 d. nutartis civilinėje byloje *A. D. v. E. L., T. P., A. P.* (bylos Nr. 3K-3-50/2006).

351. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. gegužės 15 d. nutartis civilinėje byloje *T. N. S. v. J. N., G. N., V. M., VĮ Registrų centro Kauno filialas* (bylos Nr. 3K-3-328/2006).

352. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. gegužės 17 d. nutartis civilinėje byloje *pareiškėjas J. O*. (bylos Nr. 3K-3-346/2006).

353. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. gegužės 31 d. nutartis civilinėje byloje *R. D. B. v. D. B*. (bylos Nr. 3K-3-369/2006).

354. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2006 m. spalio 20 d. nutartis civilinėje byloje *BUAB „Švilda" statybų koncernas" v. BUAB „Baltcont" (buvusi UAB „NCC Statyba"), UAB „Philip Morris Lietuva"* (bylos Nr. 3K-3-541/2006).

355. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. balandžio 17 d. nutartis civilinėje byloje *S. R. ir M. N. v. UAB „Arteta"* (bylos Nr. 3K-3-151/2007).

356. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. rugpjūčio 28 d. nutartis civilinėje byloje *A. B. v. UAB „Kauno diena"* (bylos Nr. 3K-3-404/2007).

357. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. lapkričio 27 d. nutartis civilinėje byloje *L. M. v. D. M*. (bylos Nr. 3K-3-515/2007).

358. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. gruodžio 9 d. nutartis civilinėje byloje *Lietuvos Respublikos aplinkos ministerijos Vilniaus regiono aplinkos apsaugos departamentas v. UAB „Villon"* (bylos Nr. 3K-3-539/2008).

359. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. vasario 9 d. nutartis civilinėje byloje *VšĮ „Versmės" leidykla v. Lietuvos tūkstantmečio minėjimo direkcija prie Lietuvos Respublikos Prezidento kanceliarijos* (bylos Nr. 3K-3-35/2009).

360. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. balandžio 27 d. nutartis civilinėje byloje *V. K. v. D. K., Marijampolės apskrities viršininko administracija* (bylos Nr. 3K-3-181/2009).

361. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. rugsėjo 22 d. nutartis civilinėje byloje *R. Š. v. V. Š*. (bylos Nr. 3K-3-331/2009).

362. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. vasario 23 d. nutartis civilinėje byloje *K. G. v. Šilutės pirmoji gimnazija* (bylos Nr. 3K-3-96/2010).

363. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. kovo 25 d. nutartis civilinėje byloje *V. J. (dabartinė pavardė – O.) ir J. J. pareiškimas dėl santuokos nutraukimo sutuoktinių bendru sutikimu* (bylos Nr. 3K-3- 135/2010).

364. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. birželio 10 d. nutartis civilinėje byloje *A. L. v. D. L.* (bylos Nr. 3K-3-278/2010).

365. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. vasario 15 d. nutartis civilinėje byloje *M. V. v. UAB „Algesa"* (bylos Nr. 3K-3-35/2012).

366. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. gegužės 10 d. nutartis civilinėje byloje *BUAB „Statybų mechanika" v. restruktūrizuojama AB „Iglus", V. B., I. B., A. R., R. M., S. Ž., E. G., R. K.* (bylos Nr. 3K-3-302/2013 (S).

367. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. birželio 19 d. nutartis civilinėje byloje *I. V. ir B. V. v. Nordea Bank Finland Plc Lietuvos skyrius* (bylos Nr. 3K-3-372/2013).

368. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. birželio 21 d. nutartis civilinėje byloje *I. B. v. J. V.* (bylos Nr. 3K-3-348/2013 (S).

369. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinė teisėjų kolegijos 2014 m. sausio 9 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Mitnija“ ir UAB „MG Baltic Investment“ v. V. G. ir E. R.* (bylos Nr. 3K-7-124/2014).

370. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 2014 m. vasario 17 d. nutartis civilinėje byloje *„Tauras“ v. J. B.* (bylos Nr. 3K-7-49/2014).

371. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. kovo 17 d. nutartis civilinėje byloje *BUAB „Stalakta“ skundas dėl kreditorių susirinkimo nutarimo panaikinimo* (bylos Nr. 3K-3-94/2014).

372. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. kovo 19 d. nutartis civilinėje byloje *L. I. V. v. Vilniaus valstybės garantuojamos teisinės pagalbos tarnyba* (bylos Nr. 3K-3-99/2014 (S).

373. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. kovo 19 d. nutartis civilinėje byloje *Vyriausybės atstovas Vilniaus apskrityje v. Vilniaus miesto savivaldybės taryba, V. R., SĮ „Vilniaus miesto būstas“* (bylos Nr. 3K-3-97/2014).

374. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. balandžio 14 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Vilniaus energija“ v. Lietuvos valstybė, atstovaujama Valstybinės mokesčių inspekcijos prie Lietuvos Respublikos finansų ministerijos* (bylos Nr. 3K-7-18/2014).

375. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus išplėstinės teisėjų kolegijos 2014 m. birželio 19 d. nutartis civilinėje byloje *A. K. v. Lietuvos advokatūra* (bylos Nr. 3K-7-277/2014).

376. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2014 m. birželio 30 nutartis civilinėje byloje *UAB „Deichmann avalynė“ v. Lietuvos Respublika, atstovaujama Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos* (bylos Nr. 3K-3-354/2014).

377. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. spalio 27 d. nutartis civilinėje byloje pagal *pareiškėjo K. J. skundą* (bylos Nr. 3K-7-414/2014).

378. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo 2012 m. gegužės 2 d. apžvalga Nr. AC-36-1 „Dėl ieškinio trūkumų šalinimą reglamentuojančių teisės normų taikymo teismų praktikoje”. *Teismų praktika*. 2012, Nr. 36.

379. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato 2002 m. gruodžio 20 d. nutarimas Nr. 39 „Dėl ieškinio senatį reglamentuojančių įstatymų normų taikymo teismų praktikoje“. *Teismų praktika*. 2002, Nr. 18.

380. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo Senato 2004 m. gruodžio 30 d. nutarimas Nr. 51 „Dėl Civilinio proceso kodekso normų, reglamentuojančių įrodinėjimą, taikymo teismų praktikoje“. *Teismų praktika*. 2005, Nr. 22.

Lietuvos apeliacinio teismo praktika

381. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. birželio 16 d. nutartis civilinėje byloje *A. B. v. V. N.* (bylos Nr. 2A-141/2008).

382. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. lapkričio 29 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Medicinos bankas“ v. A. V. K.* (bylos Nr. 2-784/2007).

383. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. rugpjūčio 28 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Novaka” v. AB „Kybartų gelžbetonis“* (bylos Nr. 2-601/2008).

384. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. gruodžio 11 d. nutartis civilinėje byloje *A. B., V. B. ir A. B. v. Lietuvos Respublika, atstovaujama Teisingumo ministerijos, Kauno apygardos teismas* (bylos Nr. 2-980/2008).

385. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. gruodžio 15 d. nutartis civilinėje byloje *A. B. v. Lietuvos Respublika, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, Kauno apygardos teismas, Kauno miesto apylinkės teismas, Lietuvos Respublikos generalinė prokuratūra ir V. V.* (bylos Nr. 2-784/2009).

386. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. gruodžio 22 d. nutartis civilinėje byloje *Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos Ukmergės skyrius, UAB „Klaipėdos Lytagra" v. UAB „Elpustra"* (bylos Nr. 2-1096/2008).

387. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. rugsėjo 24 d. nutartis civilinėje byloje V. *Ž. v. Palangos miesto savivaldybės taryba, Palangos miesto savivaldybės administracija, Klaipėdos apskrities viršininko administracija, G. P., UAB „Ginvita"* (bylos Nr. 2-966/2009).

388. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. gruodžio 30 d. nutartis civilinėje byloje *A. B. v. Lietuvos Respublika, atstovaujama Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos* (bylos Nr. 2A-44/2009).

389. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. balandžio 7 d. nutartis civilinėje byloje *Ukmergės rajono savivaldybė, UAB „Ukmergės šiluma", UAB „Dainavos energetika" v. UAB „Energijos taupymo centras", UAB „Miesto energija"* (bylos Nr. 2-512/2011).

390. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. liepos 21 d. nutartis civilinėje byloje *L. M. v. UAB „Felicija"* (bylos Nr. 2-1998/2011).

391. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. rugpjūčio 4 d. nutartis civilinėje byloje *AB DnB NORD bankas v. UAB „Lajona"* (bylos Nr. 2-2059/2011).

392. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. rugsėjo 8 d. nutartis civilinėje byloje *M. M. v. A. K.* (bylos Nr. 2-1854/2011).

393. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. rugsėjo 12 d. nutartis civilinėje byloje *A. K. v. BUAB „Kamintras", UAB „Rukma"* (bylos Nr. 2A-1390/2011).

394. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. spalio 10 d. nutartis civilinėje byloje *BUAB „Esmarin" v. S. P.* (bylos Nr. 2A-421/2011).

395. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. spalio 20 d. nutartis civilinėje byloje *A. A. v. V. R. firma „Telšių ranga"* (bylos Nr. 2-2559/2011).

396. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. spalio 20 d. nutartis civilinėje byloje *BUAB „Ping fan" v. L. W., P. Z., R. M. ir L. L.* (bylos Nr. 2-2183/2011).

397. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. gruodžio 1 d. nutartis civilinėje byloje *UAB DNB NORD lizingas (dabartinis pavadinimas - AB DNB lizingas) v. Ž. S. ir M. L.* (bylos Nr. 2-2523/2011).

398. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. sausio 26 d. nutartis civilinėje byloje *BUAB „Langvesta" v. A. P. ir I. P.* (bylos Nr. 2-155/2012).

399. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. vasario 9 d. nutartis civilinėje byloje *BUAB „Transporto aptarnavimas ir priežiūra“ v. UAB „Elenos skanėstai“* (bylos Nr. 2-119/2012).

400. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. kovo 22 d. nutartis civilinėje byloje *R. T. v. bankrutuojančiai A. J. dizaino studijai „Daba“, A. J.* (bylos Nr. 2-757/2012).

401. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. kovo 29 d. sprendimas civilinėje byloje *UAB „Eskom“ v. B. M. K. P.* (bylos Nr. 2A-1305/2012).

402. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. balandžio 12 d. nutartis civilinėje byloje *BUAB „Stavola“ v. A. B.* (bylos Nr. 2-348/2012).

403. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. balandžio 19 d. nutartis civilinėje byloje *O. K. v. D. Č* (bylos Nr. 2S-392/2012).

404. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. gegužės 24 d. nutartis civilinėje byloje *BUAB „AVG statyba“ v. UAB „Medtec'o LT“, UAB „Schato“ ir UAB „Vilso prekyba“* (bylos Nr. 2-756/2012).

405. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. gegužės 28 d. nutartis civilinėje byloje *BUAB „Montegra“ v. UAB „Anis LMK“* (bylos Nr. 2A-1009/2012).

406. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. birželio 4 d. nutartis civilinėje byloje *A. B. v. E. S. ir E. S.* (bylos Nr. 2-615/2012).

407. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. spalio 2 d. nutartis civilinėje byloje *V. K. v. E. A., UAB „Eglenda“, AB Ūkio bankas, I. K., Z. M., Kėdainių rajono 1-ojo notarų biuro notarė A. R., Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija* (bylos Nr. 2A-1382/2012).

408. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. lapkričio 29 d. nutartis civilinėje byloje *Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos Palangos skyrius v. BUAB „Oruva motor“* (bylos Nr. 2-1924/2012).

409. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. sausio 10 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Armera“ v. J. K.* (bylos Nr. 2-115/2013).

410. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. vasario 7 d. nutartis civilinėje byloje *R. J. v. BAB „Arx artis“* (bylos Nr. 2-391/2013).

411. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. vasario 7 d. nutartis civilinėje byloje *D. B., I. A. v. VŠĮ Klaipėdos vaikų ligoninė* (bylos Nr. 2-390/2013).

412. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. vasario 14 d. nutartis civilinėje byloje *AB „SEB lizingas“ v. UAB „Evekas“* (bylos Nr. 2-552/2013).

413. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. balandžio 29 d. sprendimas civilinėje byloje *UAB „Nagelis“ v. V. K., R. S.* (bylos Nr. 2A-320/2013).

414. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjos 2013 m. rugpjūčio 8 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Šiaulių Dagris” v. BUAB „Triušių auginimo technologijos“* (bylos Nr. 2-1959/2013).

415. Lietuvos apeliacinio teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjo 2014 m. birželio 5 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Karolinos turas“ v. P. V., G. V., S. V.* (bylos Nr. 2-970/2014).

Lietuvos apygardų teismų praktika

416. Kauno apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjos 2007 m. spalio 8 d. nutartis civilinėje byloje *J. P., V. P. v. S. D., L. D.* (bylos Nr. 2-334-378/2007).
417. Kauno apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. rugsėjo 8 d. nutartis civilinėje byloje Nr. *AB „VST" v. A. J.* (bylos Nr. 2S-1153-605/2008).
418. Kauno apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. gruodžio 18 d. nutartis civilinėje byloje *D. S. v. IĮ J. D. turgus „Marmantas", įmonės savininkė J. D., VĮ „Registrų centras"* (bylos Nr. 2A-1665-254/2009).
419. Kauno apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. sausio 14 d. nutartis civilinėje byloje *A. B. atskirasis skundas* (bylos Nr. A2-31-153/2010).
420. Kauno apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. vasario 3 d. nutartis civilinėje byloje *L. R. v. antstolis D. J.* (bylos Nr. 2S-211-555/2010).
421. Kauno apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. balandžio 8 d. nutartis civilinėje byloje *L. Š. v. A. P.* (bylos Nr. 2S-497-527/2010).
422. Kauno apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjo 2010 m. rugpjūčio 3 d. nutartis civilinėje byloje *M. M. M., A. M. v. Lietuvos Respublikos valstybė, atstovaujama Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos* (bylos Nr. 2-1357-260/2010).
423. Kauno apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. balandžio 20 d. nutartis civilinėje byloje *V. Ž. v. R. T.* (bylos Nr. 2A-857-254/2011).
424. Kauno apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjo 2011 m. liepos 12 d. nutartis civilinėje byloje *Ž. K., D. G., M. Š., D. C. v. UAB „Investicinių projektų vykdymo grupė"* (bylos Nr. B2-2519-436/2011).
425. Kauno apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. rugsėjo 6 d. nutartis civilinėje byloje *AAS „G. B." v. Ž. G.* (bylos Nr. 2S-2072-605/2011).
426. Kauno apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. lapkričio 14 d. nutartis civilinėje byloje *A. B. v. A. C.* (bylos Nr. 2A-1763-230/2011).
427. Kauno apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjos 2012 m. balandžio 19 d. nutartis civilinėje byloje *R. P. v. A. L., AB DNB bankas, K. P.* (bylos Nr. 2S-967-273/2012).
428. Kauno apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjo 2012 m. balandžio 24 d. nutartis civilinėje byloje *M. M. ir R. M. v. VšĮ Kauno klinikinė ligoninė* (bylos Nr. 2S-949-259/2012).
429. Kauno apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjo 2012 m. gegužės 17 d. nutartis civilinėje byloje *AB SEB bankas v. BUAB „Nordic investicija", UAB „Rentija"* (bylos Nr.B2-1767-173/2012).
430. Kauno apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjos 2012 m. liepos 4 d. nutartis civilinėje byloje *P. R. R. ir V. S. R. v. P. D. ir Kauno miesto savivaldybės administracija* (bylos Nr. 2S-1346-527/2012).
431. Kauno apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjo 2012 m. rugsėjo 18 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Infigo", UAB „Vaučerių bankas" v. BUAB „Visoda"* (bylos Nr. B2-2148-259/2012).
432. Kauno apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. lapkričio 27 d. nutartis civilinėje byloje *K. D. v. Kauno miesto savivaldybė, R. Ž. ir A. Š.* (bylos Nr. 2A-2008-343/2012).
433. Kauno apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjo 2013 m. sausio 11 d. sprendimas civilinėje byloje *A. Č. v. R. Č.* (bylos Nr. 2A-48-510/2013).

434. Kauno apygardos teismo teisėjo 2013 m. vasario 1 d. nutartis civilinėje byloje *V. K. v. R. V. K., Kazlų Rūdos savivaldybė* (bylos Nr. 2S-316-510/2013).

435. Kauno apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjos 2013 m. birželio 19 d. nutartis civilinėje byloje *Lietuvos Respublikos transporto priemonių draudikų biuras v. K. J.* (bylos Nr. 2S-1326-343/2013).

436. Kauno apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. rugsėjo 22 d. sprendimas civilinėje byloje *D. S., O. Ž. ir J. A. v. O. R.* (bylos Nr. 2A-1664-260/2014).

437. Klaipėdos apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. liepos 11 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Laracijos Telekomunikacijos“ v. V. V.* (bylos Nr. 2S-643-479/2007).

438. Klaipėdos apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. birželio 17 d. nutartis civilinėje byloje *P. M. v. VĮ Registrų centro Klaipėdos filialui* (bylos Nr. 2S-939-360/2009).

439. Klaipėdos apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. kovo 17 d. nutartis civilinėje byloje *D. V. v. UAB „Achemarida*" (bylos Nr. 2S-514-253/2010).

440. Klaipėdos apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjo 2011 m. gruodžio 15 d. nutartis civilinėje byloje *BUAB „Vakarų pusė“ v. L. M.* (bylos Nr. 2-1849-265/2011).

441. Klaipėdos apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2012 m. birželio 8 d. nutartis civilinėje byloje *V. S. v. G. M., D. R., J. R., I. R., R. R.* (bylos Nr. 2A-395-622/2012).

442. Klaipėdos apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjos 2013 m. sausio 23 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Vingio būstas“ v. T. K.* (bylos Nr. 2S-160-159/2013).

443. Klaipėdos apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. kovo 9 d. sprendimas civilinėje byloje *V. J., N. A. J., T. K. v. VĮ „Registrų centras“, G. D., A. B., A. B., G. B., I. S., A. D. (A. D.), G. D., I. P., V. M., R. K., A. V., J. Š., R. Č., D. Č., A. S.* (bylos Nr. 2A-520-265/2013).

444. Klaipėdos apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. birželio 6 d. sprendimas civilinėje byloje *Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos Šilalės skyrius v. A. K. Č., Š. Č.* (bylos Nr. 2A-843-538/2013).

445. Klaipėdos apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. vasario 26 d. sprendimas civilinėje byloje *AB „Lietuvos draudimas“ v. AB „Klaipėdos viešbutis“, UAB „Fima“* (bylos Nr. 2A-168-265/2014).

446. Klaipėdos apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. kovo 7 d. nutartis civilinėje byloje *S. K. v. K. B., D. B., A. B.* (bylos Nr. 2A-149-163/2014).

447. Klaipėdos apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjos 2014 m. gegužės 8 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Stevi transport“ v. I. S.* (bylos Nr. 2S-750-163/2014.

448. Panevėžio apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjos 2008 m. kovo 3 d. nutartis civilinėje byloje *BŽŪB „Žaltys“ v. J. J.* (bylos Nr. 2-200-227/2008).

449. Panevėžio apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. lapkričio 27 d. nutartis civilinėje byloje *I. S. v. V. S.* (bylos Nr. 2S-616-198/2009).

450. Panevėžio apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. gruodžio 29 d. nutartis civilinėje byloje *R. B. v. V. B.* (bylos Nr. 2S-534-198/2008).

451. Panevėžio apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjo 2010 m. gegužės 19 d. nutartis civilinėje byloje *BUAB „Algminda“ v. A. G.* (bylos Nr. 2-591-278/2010).

452. Panevėžio apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjo 2012 m. liepos 5 d. nutartis civilinėje byloje *A. K. v. A. B.* (bylos Nr. 2S-509-102/20).

453. Panevėžio apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2014 m. gegužės 28 d. sprendimas civilinėje byloje *UAB „Molesta“ v. D. Č.* (bylos Nr. 2A-224-252/2014).

454. Šiaulių apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. vasario 20 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Resource development group“ v. E. Ž.* (bylos Nr. 2-144-71/2008).

455. Šiaulių apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjos 2013 m. kovo 7 d. sprendimas civilinėje byloje *A. P. v. Z. B., A. S., Telšių rajono savivaldybės administracijos Civilinės metrikacijos skyrius* (bylos Nr. 2A-94-267/2013).

456. Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. rugsėjo 20 d. nutartis civilinėje byloje *G. K. atskirasis skundas* (bylos Nr. 2SA-123-392/2007).

457. Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2007 m. gruodžio 11 d. nutartis civilinėje byloje *AB „Vilniaus Sigma“ v. Vilniaus apskrities viršininko administracija* (bylos Nr. 2S-1042-345/2007).

458. Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2008 m. rugpjūčio 6 d. nutartis civilinėje byloje *J. S., P. I. v. VAVA, Vilniaus universitetas, Vilniaus miesto savivaldybės administracija* (bylos Nr. 2S-549-345/2008).

459. Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. balandžio 29 d. nutartis civilinėje byloje *B. R. IĮ v. UAB „Armileda“* (bylos Nr.2S-473-492/2009.

460. Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. birželio 15 d. nutartis civilinėje byloje *J. L. v. V. S.* (bylos Nr. 2S-720-115/2009).

461. Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. rugsėjo 22 d. nutartis civilinėje byloje *J. V. v. Ž. Ž., M. Ž.* (bylos Nr. 2S-1006-302/2009).

462. Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2009 m. gruodžio 15 d. nutartis civilinėje byloje *T. K. v. Įsrūties g. 14-ojo ir 16-ojo daugiabučių namų savininkų bendrija Nr. 474* (bylos Nr. 2A-1100-275/2009).

463. Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. sausio 14 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Agomira“ v. V. G. teisių perėmėja N. B., E. G. IĮ, G. T., V. G., Aplinkos ministerijos Vilniaus regiono aplinkos apsaugos departamentas* (bylos Nr. 2S-62-520/2010).

464. Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. birželio 9 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Verslo erdvė“ v. AB „Spauda“* (bylos Nr. 2S-659-56/2010).

465. Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. birželio 26 d. nutartis civilinėje byloje *K. S. v. Vilniaus Gedimino technikos universitetas* (bylos Nr. 2S-615-464/2010).

466. Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. birželio 30 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Consilium optimum“ v. UADB „Ergo Lietuva“* (bylos Nr. 2S-711-340/2010).

467. Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. liepos 8 d. nutartis civilinėje byloje *A. J. v. UAB „Fedaee ir ko“* (bylos Nr. 2S-1188-467/2010).

468. Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. rugpjūčio 10 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Architectonice et designatio“ v. Vilniaus apskrities viršininko administracija* (bylos Nr. 2S-796-516/2010).

469. Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. lapkričio 24 d. nutartis civilinėje byloje *H. H. v. R. Z. ir A. Z.* (bylos Nr. 2S-1154-464/2010).
470. Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2010 m. gruodžio 14 d. nutartis civilinėje byloje *AB Rytų skirstomieji tinklai v. I. B. PĮ* (bylos Nr. 2A-1022-464/2010).
471. Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. sausio 3 d. nutartis civilinėje byloje *E. T. I. v. likviduojama Molėtų rajono Bijutiškio ŽŪB, V. M.,V. K., A. I., VĮ Registrų centras* (bylos Nr. 2S-176-520/2011).
472. Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. sausio 3 d. nutartis civilinėje byloje *M. B. v. A. G.* (bylos Nr. 2S-356-516/2010).
473. Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. vasario 22 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Swedbank lizingas", v. UAB „Jotoma", T. P., J. P.* (bylos Nr. 2S-102-340/2011).
474. Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. birželio 8 d. nutartis, civilinėje byloje *G. S. v. Z. G.* (bylos Nr. 2S-401-611/2011).
475. Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2011 m. rugpjūčio 29 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „MG trading" v. Maxima Lt, UAB* (bylos Nr. 2S-1597-258/2011).
476. Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjo 2011 m. gruodžio 12 d. nutartis civilinėje byloje *A. C. v. antstolė N. Š.* (bylos Nr. 2S-1946-160/2011).
477. Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjo 2012 m. vasario 13 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Vilniaus energija" v. N. M. ir A. M.* (bylos Nr. 2A-320-560/2012).
478. Vilniaus apygardos teismo teisėjo 2012 m. gegužės 22 d. nutartis civilinėje byloje J. *M. pareiškimas* (bylos Nr. 2S-165-661/2012).
479. Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjo 2012 m. rugsėjo 19 d. nutartis civilinėje byloje *Second Life Limited Company v. UAB „Open Baltic"* (bylos Nr. 2A-2950-611/2012).
480. Vilniaus apygardos teismo teisėjo 2012 m. spalio 8 d. nutartis civilinėje byloje *M. T. v. UAB „Dorkanas"* (bylos Nr. 2S-1389-661/2012).
481. Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjos 2012 m. gruodžio 11 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „KG Constructions" v. UAB „Psyops Media"* (bylos Nr. B2-6288-340/2012).
482. Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjų kolegijos 2013 m. vasario 27 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Telauta" v. UAB DK „PZU Lietuva"* (bylos Nr. 2A-893-340/2013).
483. Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjos 2013 m. vasario 28 d. nutartis civilinėje byloje *E. D. v. V. D.* (bylos Nr. 2S-680-577/2013).
484. Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjo 2014 m. sausio 16 d. sprendimas civilinėje byloje *Valstybinio socialinio draudimo fondo valdybos Kauno skyrius v. UDB „ERGO Lietuva"* (bylos Nr. 2A-1037-798/2014).
485. Vilniaus apygardos teismo Civilinių bylų skyriaus teisėjos 2014 m. gegužės 15 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „AC Invest" v. AB SEB lizingas* (bylos Nr. 2S-1115-302/2014).

Lietuvos apylinkių teismų praktika

486. Anykščių rajono apylinkės teismo 2011 m. gegužės 31 d. sprendimas civilinėje byloje *Valstybinės teritorijų planavimo ir statybos inspekcija prie Aplinkos ministerijos v. V. L., N. L.* (bylos Nr. 2-14-266/2011).

487. Jonavos rajono apylinkės teismo 2011 m. gruodžio 28 d. nutartis civilinėje byloje *UAB „Jonavos paslaugos" v. S. S.* (bylos Nr. 2-47-722/2012).

488. Kauno apylinkės teismo teisėjos 2014 m. gegužės 29 d. nutartis civilinėje byloje *V. B. v. B. J., D. B., J. T.* (bylos Nr. 2-13559-429/2014).

489. Kauno miesto apylinkės teismo 2011m. rugpjūčio 16 d. nutartis civilinėje byloje *Ž. R. v. I. K.* (bylos Nr. 2-14529-375/2011).

490. Kauno miesto apylinkės teismo 2012 m. birželio 26 d. nutartis civilinėje byloje *D. U. v. Dariaus Vabolio įmonė* (bylos Nr. 2-420-429/2012).

491. Kauno miesto apylinkės teismo teisėjos 2014 m. gegužės 28 d. nutartis civilinėje byloje *A. B. v. L. B., R. A., Z. G.* (bylos Nr. 2-2242-886/2014).

492. Kėdainių rajono apylinkės teismo teisėjos 2014 m. gegužės 28 d. nutartis civilinėje byloje *V. V. v. UAB „(duomenys neskelbtini)"* (bylos Nr. 2-1009-836/2014).

493. Klaipėdos miesto apylinkės teismo 2012 m. rugpjūčio 28 d. sprendimas civilinėje byloje *O. K. v. A. L.* (bylos Nr. 2-823-769/2012).

494. Klaipėdos miesto apylinkės teismo 2012 m. rugsėjo 27 d. nutartis civilinėje byloje *L. S. v. A. K.* (bylos Nr. N2-4101-618/2012).

495. Klaipėdos miesto apylinkės teismo 2014 m. balandžio 3 d. nutartis civilinėje byloje *LEX SYSTEM GmbH v. UAB „VTR Vakarų transporto remontas"* (bylos Nr. 2-1279-122/2014).

496. Klaipėdos miesto apylinkės teismo teisėjos 2014 m. gegužės 30 d. nutartis civilinėje byloje *D. K. v. UAB „B. C."* (bylos Nr. 2-5694-796/2014).

497. Klaipėdos rajono apylinkės teismo 2012 m. kovo 28 d. sprendimas civilinėje byloje *AB „LITGRID" v. L. B.* (bylos Nr. 2-218-904/2012).

498. Marijampolės rajono apylinkės teismo 2012 m. sausio 30 d. nutartis civilinėje byloje *R. P. v. A. L., AB DNB bankas, K. P.* (bylos Nr. 2-173-570/2012).

499. Mažeikių rajono apylinkės teismo teisėjos 2014 m. gegužės 28 d. nutartis civilinėje byloje *J. B. v. UAB „S."* (bylos Nr. 2-45-636/2014).

500. Mažeikių rajono apylinkės teismo teisėjos 2014 m. gegužės 14 d. nutartis civilinėje byloje *R. B. v. UAB „Sadovalis"* (bylos Nr. 2-40-721/2014).

501. Šiaulių miesto apylinkės teismo 2011 m. balandžio 15 d. nutartis civilinėje byloje *UAB LEX SYSTEM GmbH v. D. Š.* (bylos Nr. 2-1315-772/2011).

502. Vilniaus miesto apylinkės teismo civilinė byla *B. J. v. UAB „Melongena"*, (bylos Nr. 2-22632-803/2013).

503. Vilniaus miesto apylinkės teismo civilinė byla *K. M. v. UAB „Eleboras"* (bylos Nr. 2-23842-852/2013).

504. Vilniaus miesto apylinkės teismo civilinė byla *„PAAS LT" v. G. K.* (bylos Nr. 2-26244-803/2013).

505. Vilniaus miesto apylinkės teismo civilinė byla *R. A. v. UAB „Vinctra"* (bylos Nr. 2-24754-905/2013).

506. Vilniaus miesto apylinkės teismo civilinė byla *A. B. v. Lietuvos nacionalinė Martyno Mažvydo biblioteka* (bylos Nr. 2-23805-905/2013).
507. Vilniaus miesto apylinkės teismo civilinė byla *Verikas v. UAB „Vinco transportas“* (bylos Nr. 2-22041-852/2013).
508. Vilniaus miesto apylinkės teismo civilinė byla *G. S. v. Vilniaus universitetas* (bylos Nr. 2-29192-852/2013).
509. Vilniaus miesto apylinkės teismo civilinė byla *V. S. v. UAB „Baltposta“* (bylos Nr. 2-34204-905/2013).
510. Vilniaus miesto apylinkės teismo civilinė byla *V. M. v. UAB „Adlersberg Intertrans“* (bylos Nr. 2-30185-852/2013).
511. Vilniaus miesto apylinkės teismo civilinė byla *A. E. v. E. A. L.* (bylos Nr. 2-31400-934/2013).
512. Vilniaus miesto apylinkės teismo civilinė byla *S. A. S. v. M. P., R. V.* (bylos Nr. 2-5248-934/2012).
513. Vilniaus miesto apylinkės teismo civilinė byla *K. G. v. G. K. IĮ „Diugonis“* (bylos Nr. 2-32076-852/2013).
514. Vilniaus miesto apylinkės teismo civilinė byla *I. S. v. UAB „Kazimiero Simonavičiaus universitetas“* (bylos Nr. 2-24754-905/2013).
515. Vilniaus miesto apylinkės teismo civilinė byla *E. B. ir E. T.* prašymas dėl santuokos nutraukimo (bylos Nr. 2-46919-862/2013).
516. Vilniaus miesto apylinkės teismo civilinė byla *V. M. ir D. M.* prašymas dėl santuokos nutraukimo (bylos Nr. N2-46136-131/2013).
517. Vilniaus miesto apylinkės teismo civilinė byla *A. U. ir N. U.* prašymas dėl santuokos nutraukimo (bylos Nr. 2-45534-614/2013).
518. Vilniaus miesto apylinkės teismo civilinė byla *J. Č. ir L. Č.* prašymas dėl santuokos nutraukimo (bylos Nr. N2-45175-96/2013).
519. Vilniaus miesto apylinkės teismo civilinė byla *V. B. ir T. B.* prašymas dėl santuokos nutraukimo (bylos Nr. N2-45752-726/2013).
520. Vilniaus miesto apylinkės teismo civilinė byla *A. G. ir R. G.* prašymas dėl santuokos nutraukimo (bylos Nr. N2-45931-131/2013).
521. Vilniaus miesto apylinkės teismo civilinė byla *N. L. ir S. L.* prašymas dėl santuokos nutraukimo (bylos Nr. 2-43327-726/2013).
522. Vilniaus miesto apylinkės teismo civilinė byla *K. S. ir M. S.* prašymas dėl santuokos nutraukimo (bylos Nr. N2-42296-131/2013).
523. Vilniaus miesto apylinkės teismo civilinė byla *D. V. ir D. V.* prašymas dėl santuokos nutraukimo (bylos Nr. N2-42229-558/2013).
524. Vilniaus miesto apylinkės teismo civilinė byla *Š. Š. ir J. Š.* prašymas dėl santuokos nutraukimo (bylos Nr. N2-42358-558/2013).
525. Vilniaus miesto apylinkės teismo civilinė byla *R. J. ir A. J.* prašymas dėl santuokos nutraukimo (bylos Nr. 2-40174-127/2013).
526. Vilniaus miesto apylinkės teismo civilinė byla *K. P. ir V. P.* prašymas dėl santuokos nutraukimo (bylos Nr. N2-40176-614/2013).

527. Vilniaus miesto apylinkės teismo civilinė byla *J. C. Š. ir R. Š.* prašymas dėl santuokos nutraukimo (bylos Nr. N2-41467-131/2013).
528. Vilniaus miesto apylinkės teismo civilinė byla *T. P. ir D. P.* prašymas dėl santuokos nutraukimo (bylos Nr. N2-41323-96/2013).
529. Vilniaus miesto apylinkės teismo civilinė byla *V. K. ir N. V.* prašymas dėl santuokos nutraukimo (bylos Nr. 2-41201-558/2013).
530. Vilniaus miesto apylinkės teismo civilinė byla *A. K. ir V. K.* prašymas dėl santuokos nutraukimo (bylos Nr. N2-38235-558/2013).
531. Vilniaus miesto apylinkės teismo civilinė byla *G. N. ir M. N.* prašymas dėl santuokos nutraukimo (bylos Nr. 2-29341-558/2013).
532. Vilniaus miesto apylinkės teismo civilinė byla *T. R. ir V. R.* prašymas dėl santuokos nutraukimo (bylos Nr. N2-23221-614/2013).
533. Vilniaus miesto apylinkės teismo civilinė byla pagal *I. S. prašymą nutraukti santuoką su E. S.* (bylos Nr. N2-6983-558/2013).
534. Vilniaus miesto apylinkės teismo civilinė byla pagal *A. U. prašymą nutraukti santuoką su E. U.* (bylos Nr. 2-7730-726/2012).
535. Vilniaus miesto apylinkės teismo civilinė byla pagal *K. B. prašymą nutraukti santuoką su D. B.* (bylos Nr. 2-537-726/2012).
536. Vilniaus miesto apylinkės teismo civilinė byla pagal *E. A. prašymą nutraukti santuoką su A. A.* (bylos Nr. N2-6755-96/2012).
537. Vilniaus miesto apylinkės teismo civilinė byla pagal *J. K. prašymą nutraukti santuoką su R. K.* (bylos Nr. 2-11584-726/2013).
538. Vilniaus miesto apylinkės teismo civilinė byla pagal *V. S. prašymą nutraukti santuoką su V. S.* (bylos Nr. 2-206-734/2013).
539. Vilniaus miesto trečiojo apylinkės teismo 2012 m. sausio 10 d. nutartis civilinėje byloje *AB „LESTO" v. UAB „Vilties pašvaistė"* (bylos Nr. 2-628-868/2012).
540. Vilniaus rajono apylinkės teismo teisėjo 2014 m. gegužės 28 d. nutartis civilinėje byloje *G. L. v. V. K.* (bylos Nr. 2-1846-341/2014).

Tarptautinės sutartys

541. Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms, Article 6 (adopted 4 November 1950, entered into force 3 September 1953). CETS No.: 005.
542. Europos konvencija dėl informacijos apie užsienio teisę (sudaryta 1968 m. birželio 7 d. Strasbūre). *Valstybės žinios.* 1996, Nr. 16-414.
543. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija. *Valstybės žinios.* 1995, Nr. 40-987.
544. Konvencija dėl įrodymų civilinėse arba komercinėse bylose paėmimo užsienyje (priimta 1970 m. kovo 18 d. Hagoje). *Valstybės žinios.* 2000, Nr. 44-1250.
545. Konvencija dėl jurisdikcijos ir teismo sprendimų civilinėse ir komercinėse bylose pripažinimo ir vykdymo (sudaryta 1988 m. rugsėjo 16 d. Lugane) [interaktyvus]. Europos Sąjungos oficialusis leidinys L 339 [žiūrėta 2013-11-22]. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2007:339:0003:0041:LT:PDF>.
546. Konvencija dėl jurisdikcijos ir teismų sprendimų civilinėse ir komercinėse bylose vykdymo (sudaryta 1968 m. rugsėjo 27 d. Briuselyje) [interaktyvus]. Europos sąjungos ofi-

cialusis leidinys L 304 [žiūrėta 2013-11-22]. <http://www3.lrs.lt/pls/inter1/dokpaieska.showdoc_l?p_id=45068&p_tr2=2>.

547. Konvencija dėl tarptautinės teisės kreiptis į teismą (priimta 1980 m. spalio 25 d. Hagoje). *Valstybės žinios.* 2000, Nr. 44-1251.

548. Konvencija dėl teisminių ir neteisminių dokumentų civilinėse arba komercinėse bylose įteikimo užsienyje (priimta 1965 m. lapkričio 15 d. Hagoje). *Valstybės žinios.* 2000, Nr. 44-1252.

549. Žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių apsaugos konvencija, iš dalies pakeista Protokolu Nr. 11, su papildomais protokolais Nr. 1, 4, 6 ir 7. *Valstybės žinios.* 2000, Nr. 96-3016.

Europos Sąjungos teisės aktai ir kiti dokumentai

550. Europos Parlamento ir Tarybos 2006 m. gruodžio 12 d. reglamentas (EB) Nr. 1896/2006, nustatantis Europos mokėjimo įsakymo procedūrą [interaktyvus]. Oficialusis leidinys L, 2006, Nr. 399 [žiūrėta 2013-11-2]. <http://www3.lrs.lt/pls/inter1/dokpaieska.showdoc_l?p_id=54179&p_tr2=2>.

551. Europos Parlamento ir Tarybos 2007 m. liepos 11 d. reglamentas (EB) Nr. 861/2007, nustatantis Europos ieškinių dėl nedidelių sumų nagrinėjimo procedūrą [interaktyvus]. Oficialusis leidinys L, 2007, Nr. 199 [žiūrėta 2013-11-23]. <http://www3.lrs.lt/pls/inter1/dokpaieska.showdoc_l?p_id=54177&p_tr2=2>.

552. Europos Sąjungos pagrindinių laisvių chartija [interaktyvus]. Europos Sąjungos oficialusis leidinys C 83 [žiūrėta 2014-07-17]. <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2010:083:0389:0403:lt:PDF>.

553. Tarybos 2000 m. gegužės 29 d. reglamentas (EB) Nr. 1348/2000 dėl teisminių ir neteisminių dokumentų civilinėse arba komercinėse bylose įteikimo valstybėse narėse [interaktyvus]. Europos Sąjungos oficialusis leidinys L 160 [žiūrėta 2013-11-22]. <http://eur-ex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32000R1348:LT:NOT>.

554. Tarybos 2001 m. gegužės 28 d. reglamentas (EB) Nr. 1206/2001 dėl valstybių narių teismų tarpusavio bendradarbiavimo renkant įrodymus civilinėse ar komercinėse bylose [interaktyvus]. Specialusis leidimas, 2004, Nr. 1 [žiūrėta 2013-11-22]. <http://www3.lrs.lt/pls/inter1/dokpaieska.showdoc_l?p_id=35495&p_tr2=2>.

555. Tarybos 2003 m. lapkričio 27 d. reglamentas (EB) Nr. 2201/2003 dėl jurisdikcijos ir teismų sprendimų, susijusių su santuoka ir tėvų pareigomis, pripažinimo bei vykdymo, panaikinantis reglamentą (EB) Nr. 1347/2000 [interaktyvus]. Specialusis leidimas, 2004, Nr. 1 [žiūrėta 2013-11-23]. <http://www3.lrs.lt/pls/inter1/dokpaieska.showdoc_l?p_id=44241&p_tr2=2>.

Europos Žmogaus Teisių Teismo praktika

556. *Aleksa v. Lithuania,* 21 July 2009, no. 27576/05 (ECHR).

557. *Aleksandr Ponomarev v. Russia*, 6 December 2011, no. 8235/03 (ECHR).

558. *Arsov v. The former Yugoslav Republic of Macedonia,* 19 October 2006, no. 44208/02 (ECHR).

559. *Atanasovic v. The Former Yugoslav Republic of Macedonia,* 22 December 2005, no. 13886/02 (ECHR).

560. *Belukha v. Ukraine,* 9 November 2006, no. 33949/02 (ECHR).

561. *Bevacqua and S. v. Bulgaria,* 12 June 2008, no. 71127/01 (ECHR).

562. *Blaga v. Romania,* 1 July 2014, no. 54443/10 (ECHR).
563. *Breiler v. Germany,* 16 September 2010, no. 16386/07 (ECHR).
564. *Brualla Gomez de la Torre v. Spain,* 19 December 1997, no. 26737/95 (ECHR).
565. *Bubnik v. Slovenia*, 16 October 2014, no. 72072/12 (ECHR).
566. *Buyukkol v. Turkey,* 4 October 2011, no. 24280/09 (ECHR).
567. *Butkevičius v. Lithuania,* 17 January 2012, no. 23369/06 (ECHR).
568. *Capuano v. Italy,* 19 May 1987, no. 9381/81 (ECHR).
569. *Central Mediterranean Development Corporation Limited v. Malta,* 24 October 2006, no. 35829/03 (ECHR).
570. *Cocchiarella v. Italy,* 29 March 2006, no. 64886/01 (ECHR).
571. *Četvertakas and Others v. Lithuania,* 20 January 2009, no. 16013/02 (ECHR).
572. *Čiklic v. Croatia,* 22 April 2010, no. 40033/07 (ECHR).
573. *Enculescu v. Romania,* 19 November 2013, no. 20789/07 *(ECHR).*
574. *Frydlender v. France,* 27 June 2000, no. 30979/96 (ECHR).
575. Gromzig v. Germany, 4 February 2010, no. 13791/06 (ECHR).
576. *Guisset v. France,* 26 September 2000, no. 33933/96 (ECHR).
577. *Handolsdalen Sami Village and Others v. Sweden,* 30 March 2010, no. 39013/04 (ECHR).
578. *Hokkanen v. Finland,* 23 September 1994, no. 19823/92 (ECHR).
579. *Igarienė and Petrauskienė v. Lithuania,* 21 July 2009, no. 26892/05 (ECHR).
580. *JGK Statyba LDT and Guselnikovas v. Lithuania,* 5 November 2013, no. 3330/12 (ECHR).
581. *Juričić v. Croatia,* 26 July 2011, no. 58222/09 (ECHR).
582. *Kucejova v. Slovakia,* 26 November 2013, no. 74550/12 (ECHR).
583. *Luli and others v. Albania*, 1 April 2014, applications nos. 64480/09, 64482/09, 12874/10, 56935/10, 3129/12 and 31355/09 (ECHR).
584. *M. T. Popovici v. Romania,* 27 October 2009, no. 34071/06 (ECHR).
585. *Mendes v. Portugal,* 30 October 2014, no. 49185/13 (ECHR).
586. *Naugžemys v. Lithuania,* 16 July 2009, no. 17997/04 (ECHR).
587. *Otto v. Germany,* 22 September 2011, no. 28348/09 (ECHR).
588. *Parizov v. The former Yugoslav Republic of Macedonia,* 7 February 2008, no. 14258/03 (ECHR).
589. *Peter v. Germany,* 4 September 2014, no. 68919/10 (ECHR).
590. *Pipuš v. Slovenia,* 16 October 2014, no. 24141/06 (ECHR).
591. *Popovski v. The Former Yugoslav Republic of Macedonia,* 31 October 2013, no. 12316/07 (ECHR).
592. *Raudsepp v. Estonia,* 8 November 2011, no. 54191/07 (ECHR).
593. *Saarekallas OÜ v. Estonia,* 8 November 2007, no. 11548/04 (ECHR).
594. *Scordino v. Italy, (No. 1),* 29 March 2006, no. 36813/97 (ECHR).
595. *Sika v. Slovakia (No. 3),* 23 October 2007, no. 26840/02 (ECHR).
596. *Solomakhin v. Ukraine,* 15 March 2012, no. 24429/03 (ECHR).
597. *Strain and Others v. Romania,* 21 July 2005, no. 57001/00 (ECHR).
598. *Szilagyi v. Hungary,* 5 April 2005, no. 73376/01 (ECHR).

599. *V. K. v. Croatia,* 27 November 2012, no. 38380/08 (ECHR).
600. *Veiss v. Latvia*, 28 January 2014, no. 15152/12 (ECHR).
601. *Velinov v. The Former Yugoslav Republic of Macedonia,* 19 September 2013, no. 16880/08 (ECHR).
602. *Vokurka v. Czech Republic,* 16 October 2007, no. 40552/02 (ECHR).
603. *Vorona and Voronov v. Lithuania,* 7 July 2009, no. 22906/04 (ECHR).
604. *Wierciszewska v. Poland,* 25 February 2004, no. 41431/98 (ECHR).

Europos Teisingumo Teismo praktika

605. *Francovich and Bonifaci v. Italy,* 19 November 1991, no. C-6/90 (ECJ).
606. *Brasserie du pecheur / Bundersrepublic Deutschland and the Queen / Secretary of State for Transport,* 5 March 1996, no. C-46/93 (ECJ).
607. *S. Papasavvas v. T. Kounnafi, G. Sertis,* 11 September 2014, no. C-291/13 (ECJ).

Užsienio valstybių teisės aktai

608. Act on the Protection of the Right to a Trial Without Undue Delay of the Republic of Slovenia [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-11-25]. <http://www.mp.gov.si/fileadmin/mp.gov.si/pageuploads/mp.gov.si/zakonodaja/angleski_prevodi_zakonov/121212_Act_on_the_Protection_of_the_Right_to_a_Trial_without_Undue_Delay_eng.pdf>.
609. Civil Procedure Act of Czech Republic [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-04-27]. <http://www.czechlegislation.com/en/99-1963-sb>.
610. Civil Procedural Code of the Russian Federation [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-04-26]. <http://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/ru/ru081en.pdf>.
611. Civil Procedure Rules and Directions of Junited Kingdom. *Ministry of Justice* [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-10-02]. <https://www.justice.gov.uk/courts/procedure-rules/civil/rules>.
612. Code de procedure civile [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-10-04]. <http://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do;jsessionid=6B88E5ACC4CCA1EDABB19C80BC860064.tpdjo12v_3?cidTexte=LEGITEXT000006070716&dateTexte=20141015>.
613. Estonian Code of Civil Procedure [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-04-27]. <https://www.riigiteataja.ee/en/eli/513122013001/consolide>.
614. Family Procedure Rules of United Kingdom. *Ministry of Justice* [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-10-02]. <https://www.justice.gov.uk/courts/procedure-rules/family/rules_pd_menu>.
615. Finnish Code of Judicial Procedure [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-05-11]. <http://www.finlex.fi/en/laki/kaannokset/1734/en17340004.pdf>.
616. German Civil Code [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-12-06]. <http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bgb/englisch_bgb.html#p3467>.
617. German Code of Civil Procedure [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-05-11]. <http://www.gesetze-im-internet.de/englisch_zpo/englisch_zpo.html>.
618. Grazhdanskij procesualnyj kodeks RSFSR [Civil Procedure Code of RSFSR]. Maskva, 1957.
619. Latvian Civil Procedure Law [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-04-27]. <http://lv.txtshr.com/docs/463/index-90096.html>.

620. Law of Obligations Act of the Republic of Estonia [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-12-11]. <http://www.legaltext.ee/et/andmebaas/tekst.asp?loc=text&dok=X30085K7&keel=en&pg=1&ptyyp=RT&tyyp=X&query=v%F5la%F5igusseadus>.
621. Swedish Code of Judicial Procedure [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-08-12]. <http://www.sweden.gov.se/content/1/c6/02/77/78/30607300.pdf>.
622. The Constitutional Act on the Constitutional Court of the Republic of Croatia. Narodne novine. 2002, no. 49/02.
623. USA Federal Rules of Civil Procedure [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-05-17]. <http://www.federalrulesofcivilprocedure.com/rules/>.

Kiti šaltiniai

624. Court Statistics Quarterly April to June 2014. Ministry of Justice Statistics bulletin [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-10-02]. <https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/358230/court-statistics-quarterly-april-to-june-2014.pdf>.
625. Court Statistics Quarterly January to March 2014. Ministry of Justice Statistics bulletin [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-10-02]. <https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/321352/court-statistics-jan-mar-2014.pdf>.
626. Court Statistics Quarterly October to December 2013. Ministry of Justice Statistics bulletin [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-10-02]. <https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/358230/court-statistics-quarterly-april-to-june-2014.pdf>.
627. European Commission Green Paper. On Alternative Dispute Resolution in Civil and Commercial Law [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-10-12]. <http://eur-lex.europa.eu/>.
628. European Group on Tort Law. Principles of European Tort Law [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-12-09]. <http://www.egtl.org/>.
629. Jonavos rajono apylinkės teismo 2011 metų veiklos apžvalga [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-04-23]. <http://kat.lt.server.virtualu.lt/lt/jonavos-rajono-apylinkes-teismas/veikla_230_280/metine-apzvalga_237_286.html>.
630. Kauno dienos ir BNS informacija. Lietuvos Respublikos Prezidentė ragina atsisakyti neefektyviai dirbančių teismų. *Kauno diena* [interaktyvus]. Kaunas, 2014-06-17 [žiūrėta 2014-11-30]. <http://kauno.diena.lt/naujienos/lietuva/politika/prezidente-ragina-atsisakyti-neefektyviai-dirbanciu-mazu-teismu-635122#.U9JHsMvfpoI>.
631. Konsultacinė Europos Teisėjų Taryba. Nuomonė Nr. 11 (2008) „Dėl teismų sprendimų kokybės“ [interaktyvus]. [žiūrėta 2013-12-05]. <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1925197&Site=COE>.
632. Kretingos rajono apylinkės teismo darbo reglamentas, patvirtintas Kretingos rajono apylinkės teismo pirmininko 2013 m. liepos 26 d. įsakymu Nr. 1V-38 [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-09-17]. <https://www.google.lt/#q=+teismo+darbo+reglamentas>.
633. Lietuvos Aukščiausiojo Teismo metinis informacinis pranešimas 2013 [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-05-23]. <http://www.lat.lt/lt/veikla/metiniai-informaciniai-pranesimai.html>.
634. Lietuvos Respublikos teisingumo ministerijos apklausa: Teismo proceso efektyvumas ir pagarba žmogui teismo procese. *Lietuvos Respublikos teisingumo ministerija* [interaktyvus]. Vilnius [žiūrėta 2014-11-20]. <http://www.tm.lt/apklausarodyti/30/>.

635. Lietuvos Respublikos teismų ir teismų savivaldos institucijų 2009 metų veiklos apžvalga. *Nacionalinė teismų administracija* [interaktyvus]. Vilnius, 2010 [žiūrėta 2012-11-06]. <http://www.teismai.lt/dokumentai/bendroji_informacija/teismu%20veiklos%20apzvalga2009_aktuali.pdf>.

636. Lietuvos Respublikos teismų ir teismų savivaldos institucijų 2010 metų veiklos apžvalga. *Nacionalinė teismų administracija* [interaktyvus]. Vilnius, 2011 [žiūrėta 2012-11-06]. <http://www.teismai.lt/dokumentai/apzvalga_2010_88_psl.pdf>.

637. Lietuvos Respublikos teismų ir teismų savivaldos institucijų 2011 metų veiklos apžvalga. *Nacionalinė teismų administracija* [interaktyvus]. Vilnius, 2012 [žiūrėta 2014-05-23]. <http://www.teismai.lt/dokumentai/LR-teismu-ir-teismu-savivaldos-instituciju-2011-metu-veiklos-apzvalga.pdf>.

638. Lietuvos Respublikos teismų ir teismų savivaldos institucijų 2012 metų veiklos apžvalga. *Nacionalinė teismų administracija* [interaktyvus]. Vilnius, 2013 [žiūrėta 2014-05-23]. <http://www.teismai.lt/dokumentai/teismai-apzvalga%202012%20galutinis.pdf>.

639. Lietuvos Respublikos teismų ir teismų savivaldos institucijų 2013 metų veiklos apžvalga. *Nacionalinė teismų administracija* [interaktyvus]. Vilnius, 2014 [žiūrėta 2014-05-23]. <http://www.teismai.lt/dokumentai/teismu%20ataskaita_2013_po%20pristatymo.pdf>.

640. Nacionalinės teismų administracijos 2011-08-25 raštas Nr. 4R-1296-(6.9) „Dėl duomenų pateikimo“.

641. Nacionalinės teismų administracijos teismų statistikos duomenys [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-05-26] <http://www.teismai.lt/lt/teismai/teismai-statistika/>.

642. New York State Uniffied Court System. Family Court Statistic [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-10-02]. <http://www.nycourts.gov/publications/#f1>; <http://www.nycourts.gov/publications/pdfs/family-court-statistics2012.pdf>.

643. Practice direction 12A – Care, Supervision and Other Part 4 Proceedings: Guide to Case Management [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-10-02]. <https://www.justice.gov.uk/courts/procedure-rules/family/practice_directions/pd_part_12a>.

644. Recommendation CM/Rec(2010)3 of the Committee of Ministers to member states on effective remedies for excessive length of proceedings. Adopted by the Committee of Ministers on 24 February 2010 at the 1077th meeting of the Ministers' Deputies [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-11-26]. <https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?id=1590115>.

645. Širvintų rajono apylinkės teismo 2011 metų teismo darbo apžvalga [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-03-06]. <http://sirvintu.teismas.lt/apzvalgos.html>.

646. Teisėjų etikos ir drausmės komisijos 2014 m. gegužės 5 d. sprendimas iškelti drausmės bylą Nr. 18 P–3 [interaktyvus]. [žiūrėta 2015-03-04]. <http://www.teismai.lt/lt/teismu-savivalda/teiseju-etikos-ir-drausmes-komisija/sprendimai/184/2015-02>.

647. Teisėjų etikos ir drausmės komisijos 2011 m. rugpjūčio 29 d. sprendimas iškelti drausmės bylą Nr. 18 P–7 [interaktyvus]. [žiūrėta 2015-03-04]. <http://www.teismai.lt/lt/teismu-savivalda/teiseju-etikos-ir-drausmes-komisija/sprendimai/184/2015-02>.

648. Teisėjų tarybos 2014 m. spalio 31 d. nutarimas Nr. 13P-135-(7.1.2) „Dėl teisėjų veiklos vertinimo tvarkos aprašo patvirtinimo“. *Teisės aktų registras.* 2014, Nr. 15696.

649. Teisėjų tarybos 2015 m. vasario 27 d. nutarimas Nr. 13P-27-(7.1.2) „Dėl patarimo Lietuvos Respublikos Prezidentei atleisti Vitalijų Šidagį iš Pasvalio rajono apylinkės teismo teisėjo pareigų“ [interaktyvus]. [žiūrėta 2015-03-04]. <http://www.teismai.lt/lt/teismu-savivalda/teiseju-taryba/nutarimai/173/2015-02>.

650. Teisėjų tarybos 2015 m. vasario 13 d. nutarimas Nr. 13P-22-(7.1.2) „Dėl patarimo Lietuvos Respublikos Prezidentei atleisti Dalią Stankevičiūtę iš Pasvalio rajono apylinkės teismo teisėjos pareigų“ [interaktyvus]. [žiūrėta 2015-03-04]. <http://www.teismai.lt/lt/teismu-savivalda/teiseju-taryba/nutarimai/173/2015-02>.

651. Teisėjų tarybos 2014 m. rugsėjo 26 d. nutarimas Nr. 13P-122-(7.1.2) „Dėl teisminės mediacijos taisyklių patvirtinimo“. *Teisės aktų registras.* 2014, Nr. 13707.

652. Teismų tarybos 2005 m. gegužės 20 d. nutarimas Nr. 13P-348 (pakeistas Teisėjų tarybos 2011 m. balandžio 29 d. nutarimu Nr. 13 P-53-(7.1.2) „Teisminės mediacijos taisyklės“ [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-10-02]. www.teismai.lt.

653. United States Court. Statistics [interaktyvus]. [žiūrėta 2014-10-02]. <http://www.uscourts.gov/Statistics/FederalCourtManagementStatistics/district-courts-june-2014.aspx>.

654. Vilniaus miesto ketvirtojo apylinkės teismo 2009 metų darbo apžvalga [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-03-06]. <http://www.vat.lt/lt/vilniaus-m.-4-apylinkes/metine-apzvalga.html>.

655. Visagino miesto apylinkės teismo 2010-ųjų metų darbo ataskaita [interaktyvus]. [žiūrėta 2012-03-06]. <http://www.vat.lt/lt/visagino-m.-apylinkes/metine-apzvalga-149/21783.html>.

PRIEDAI

PRIEDAS NR. 1.

Pusiau struktūruoto interviu klausimai

Veiksniai, darantys įtaką procesinių terminų trukmei civiliniame procese:

1. **Civilinės bylos nagrinėjimui reikalingų duomenų surinkimas.**
   a) Kokios priežastys lemia ilgą duomenų, reikalingų civilinės bylos išnagrinėjimui, surinkimo procesą? Kodėl taip teigiate? Pateikite pavyzdį iš savo praktikos.
   b) Kokių įrodymų surinkimas ilgiausiai užtrunka? Kodėl taip teigiate? Pateikite pavyzdį iš savo praktikos.
   c) Kodėl įrodymai teikiami ne tik pasirengimo bylą nagrinėti iš esmės stadijoje (kaip nustato Civilinio proceso kodeksas), bet ir kitose bylos nagrinėjimo stadijose? Kodėl taip teigiate? Pateikite pavyzdį iš savo praktikos.
2. **Imperatyvių įstatymo nuostatų įgyvendinimas.**
   a) Kokiais įstatyme numatytais pagrindais dažniausiai sustabdomas civilinės bylos nagrinėjimas? Kodėl? Pateikite pavyzdį iš savo praktikos.
   b) Kaip civilinės bylos išnagrinėjimo trukmę įtakoja šalių derybos dėl taikos sutarties sudarymo? Kodėl taip teigiate? Pateikite pavyzdį iš savo praktikos.
   c) Kokie dar Civilinio proceso kodekse numatyti imperatyvūs reikalavimai teismui ir proceso dalyviams daro įtaką civilinės bylos išnagrinėjimui per įmanomai trumpiausią laiką? Kodėl taip teigiate? Pateikite pavyzdį iš savo praktikos.
3. **Subjektyvios žmogiškosios priežastys.**
   a) Dėl kokių Jums žinomų priežasčių šalys ir kiti proceso dalyviai neatvyksta į bylos nagrinėjimą? Kodėl taip teigiate? Pateikite pavyzdį iš savo praktikos.
   b) Kaip proceso dalyvių pasiruošimas civilinės bylos nagrinėjimui daro įtaką bylos išnagrinėjimui per įmanomai trumpiausią laiką? Kodėl taip teigiate? Pateikite pavyzdį iš savo praktikos.
   c) Kaip dažnai pasitaiko piktnaudžiavimu procesinėmis teisėmis atvejų? Kodėl taip teigiate? Pateikite pavyzdį iš savo praktikos.
4. **Teismo galimybės efektyviai nagrinėti civilines bylas.**
   a) Nuo ko priklauso teismo galimybės civilines bylas išnagrinėti per įmanomai trumpiausią terminą ar per nustatytą terminą? Kodėl taip teigiate? Pateikite pavyzdį iš savo praktikos.
   b) Kokia Jūsų nuomonė dėl teisėjų kompetentingumo ir efektyvaus civilinių bylų išnagrinėjimo sąsajų? Kodėl taip teigiate. Pateikite pavyzdį iš savo patirties
   c) Kokios yra civilinių bylų vilkinimo priežastys? Kaip tai susiję su teisėjų sprendimais taikyti ar netaikyti numatytas priemones, kai turi akivaizdžius įrodymus, jog byla yra vilkinama? Kodėl taip teigiate? Pateikite pavyzdį iš savo praktikos.

PRIEDAS NR. 2.

Interviu rezultatai

Disertacijos empiriniu tyrimu siekiama procesiniams terminams įtaką darančius veiksnius tirti praktiniu aspektu, nustatyti, kas apsunkina procesinius terminus nustatančių teisės normų įgyvendinimą.

Tyrimo apimtį sudaro 20[968] civilinės teisės srityje besispecializuojančių teisėjų ir advokatų, kurių šios srities (teisėjo ar advokato) darbo stažas yra nuo 2 iki 15 metų (dauguma turi 7–8 metų darbo stažą). Šie teisininkai buvo pasirinkti todėl, kad jie, nagrinėdami iš civilinių teisinių santykių kylančius ginčus, taiko civilinio proceso teisės normas, dalyvauja civilinės bylos nagrinėjime ir yra (turėtų būti) suinteresuoti procesinių terminų laikymusi bei bylos išsprendimu per įmanomai trumpiausią laiką (arba per nustatytus terminus). Be to, šie specialistai geriausiai gali įvertinti, kokie veiksniai daro įtaką procesinių terminų laikymuisi, kas sąlygoja bylos nagrinėjimo trukmę.

Interviu klausimai buvo pateikti apylinkės teismų teisėjams. Tokį pasirinkimą lėmė tai, jog apylinkės teismuose bylos nagrinėjamos pirmąja instancija, kurioje labai svarbu galutinai suformuluoti ieškinių reikalavimus, surinkti visus reikiamus įrodymus. Bylos pirmojoje instancijoje nagrinėjamos žodinio proceso būdu, todėl šalys paprastai kviečiamos į teismo posėdį. Dėl tokių priežasčių teismas ir proceso dalyviai turi atlikti daugelį procesinių veiksmų, kurių atlikimą gali įtakoti įvairūs veiksniai. Kita vertus, advokatai atstovauja visų instancijų teismuose, dėl to jų pateikta informacija apie procesinių terminų trukmei įtaką darančius veiksnius papildo duomenis apie terminų, taip pat bylų nagrinėjimo, užsitęsimo priežastis kitose instancijose.

Kokybinio tyrimo duomenų analizė

Veiksnių įtakos procesinių terminų laikymuisi ir trukmei kokybinis tyrimas leidžia papildyti duomenis atskleidžiant įrodymų savalaikio pateikimo problemas, proceso dalyvių veiksmus, kurie lemia ilgesnį bylos nagrinėjimą bei teismo galimybių ribotumą atliekant procesinius veiksmus ir sprendžiant bylas per įmanomai trumpiausią terminą.

Atlikus informantų išsakytų teiginių turinio analizę, buvo išskirtos procesinius terminus įtakojančių veiksnių kategorijos ir subkategorijos.

1. Ilgai trunkantis įrodymų rinkimas ir pavėluotas jų teikimas.

Šioje kategorijoje išskiriamos tokios subkategorijos:

1.1. Specialistų išvados ir valstybinių institucijų teikiama informacija. Duomenų, reikalingų bylos išnagrinėjimui, gavimo trukmę lemia specialistų išvadų pateikimas, taip pat valstybinių institucijų teikiama informacija. *„Ilgiausiai užtrunka ekspertizės atlikimas <...> dėl ilgos ekspertizių atlikimo trukmės“, „užtrunka įrodymų gavimas iš kitų institucijų“, „Per du mėnesius jokio atsakymo negavau, todėl kreipiausi* (į instituciją) *pakartotinai“, „Viena institucija ne visada tiksliai gali pateikti reikiamus duomenis, ir <...> reikia kreiptis dėl informacijos suteikimo į kitas institucijas“, „Ilgiausiai užtrunka, kol valdiškos institucijos pateikia duomenis. Be to, šių institucijų parengti raštai būna neinformatyvūs, todėl dar kartą reikia kreiptis, kad patikslintų informaciją“. „Archyvinių duomenų surinkimas taip pat labai ilgai užtrunka <...> dar ir dėl to, kad šie duomenys nėra susisteminti, neaišku, į kokį archyvą kreiptis“.*

968 Duomenims surinkti naudojant pusiau struktūruoto interviu metodą, rekomenduojama apklausti nuo 10 iki 20 informantų. Bitinas, B., *et al., supra* note 102, p. 160.

1.2. Įrodymų pateikimas tarptautinį elementą turinčiose bylose. *„<...> ilgiausiai trunka įrodymų rinkimas, kurį reikia atlikti užsienio šalyse“, užtrunka įrodymų rinkimas, jeigu „<...> dokumentus reikia rinkti iš užsienio asmenų, daryti vertimus <...>“.*

1.3. Liudytojų parodymų svarba bylos išnagrinėjimui. Duomenų gavimas užtrunka, jeigu bylai išnagrinėti reikalingi liudytojų parodymai, bet *„Nepavyksta į teismo posėdį sukviesti liudytojų <...> dėl ligos, užimtumo, dėl teismo šaukimų neįteikimo“, „liudytojai, kurių parodymai, paaiškinimai svarbūs byloje, neatvyksta į teismo posėdį po kelis kartus“.*

1.4. Byloje dalyvaujančių asmenų netinkamas pareigų vykdymas. Įrodymų rinkimas užtrunka dėl *„šalių nepasirengimo bylos nagrinėjimui, neturint pakankamai teisinių žinių, leidžiančių tinkamai pasirengti bylos nagrinėjimui“,* dėl to, kad *„advokatų klientai visko iš karto nepasako, iš karto nepateikia turimų dokumentų“, „<...> nesupranta, ko iš jų prašoma arba ne taip supranta <...>“. „Šalys, jų atstovai ne visada vykdo CPK 135 str. 2 d., 142 str. 2 d. 3 p. įtvirtintą pareigą pridėti prie ieškinio (atsiliepimo į jį) dokumentus ir kitus įrodymus“.* Įrodymų rinkimo trukmę lemia *„nepakankamai atidus šalių atstovų darbas“,* dėl ko *„paprastai dviejų parengiamųjų posėdžių neužtenka“.*

2. Neatsakingas proceso dalyvių (ne)veikimas

Šioje veiksnių kategorijoje išskiriamos tokios subkategorijos:

2.1. Ieškinio dalyko ar pagrindo keitimas. Procesinės teisės įgyvendinimas, kai keičiamas ieškinio dalykas arba pagrindas reikalauja ilgesnio bylos nagrinėjimo termino. *„<...> galutinai nesuformuoja savo reikalavimų ir atsikirtimų į juos. <...> tai visais atvejais užtęsia procesą“; „Jeigu šalys pasirengimo nagrinėti bylą stadijoje tinkamai ir galutinai suformuoja savo reikalavimus ir atsikirtimus, pateikia visus turimus įrodymus <...> byla gali būti išnagrinėjama per vieną teismo posėdį“;* užtrunka bylos nagrinėjimas, nes *„<...> netiksliai išdėsto ieškinio pagrindus, paskui tikslina ir keičia ieškinį“.*

2.2. Neatvykimas į teismo posėdį. *„Tarp neatvykimo į teismo posėdį priežasčių paminėtume proceso dalyvių sveikatos būklę, išvykimą į užsienį, menką suinteresuotumą bylos baigtimi, kai kuriais atvejais – aplaidumą“.* Taip pat neatvyksta *„dėl ligos“, „nes joms* (šalims) *nenaudinga, neįdomu <...>. Jeigu atstovai (advokatai), tai dažnai būna užimti kitose bylose“. „Dar terminai sustringa dėl to, kad advokatai užimti kitose bylose. Jeigu posėdžio data iš anksto nesuderinta, tai didelė tikimybė, kad advokatas negalės atvykti“.*

2.3. Piktnaudžiavimas procesinėmis teisėmis. Ekspertai įvardija piktnaudžiavimo atvejus. *„Dažniausiai bandoma užtempti bylą teikiant visokius nepagrįstus prašymus“, „Kartais matosi, kad teikia vis papildomus prašymus, nors galėjo anksčiau juos pateikti“. „<...> dalyvaujantys byloje asmenys piktnaudžiauja, dažnai siekdami, kad byloje būtų priimtas sprendimas už akių, taip siekdami vilkinti procesą <...>, kadangi pateikiamas pareiškimas dėl sprendimo už akių peržiūrėjimo“. „Apygarda pasakė, kad piktnaudžiauja procesu, kadangi reiškia nepagrįstus nušalinimus ir taip nori daugiau užtęsti bylą“. „Įrodymų rinkimas užtrunka šeimos, darbo, ypatingosios teisenos bylose, nes dalyvaujantys byloje asmenys piktnaudžiauja procesu, žinodami, kad teismas turi būti aktyvus“.*

2.4. Nepasiruošimas civilinės bylos nagrinėjimui. Informantai tvirtina, kad nepasiruošimas bylos nagrinėjimui ilgina procesą. *„Būna, kad šalis ateina nepasiruošusi, neturi dokumentų, jeigu neturi teisininko, kuris atstovautų, tai teismas pasiūlo pasirūpinti atstovavimu. Šiais atvejais posėdis atidedamas, byla užsitęsia“. „Dalyvių pasiruošimas bylos nagrinėjimui daro milžinišką įtaką bylos išnagrinėjimui per įmanomai trumpiausią laiką“. „Kai*

šalys pasiruošusios, tai greitai išnagrinėja bylą". „Būna nepasiruošusių advokatų, tai reikia bylą atidėti, pasiūlyti pateikti įrodymus". „<...> netinkamas proceso dalyvių pasiruošimas trukdo pereiti į bylos nagrinėjimą iš esmės ir išnagrinėti bylą per įmanomai trumpiausią laiką".

2.5. Nepavykusios derybos dėl taikos sutarties. CPK 159 str. 1 d. numato teismo posėdžio pirmininko pareigą imtis priemonių šalims sutaikyti. Tačiau, kai deryboms taikos sutarčiai sudaryti skiriama daug laiko, t. y. keletą kartą atidedamas bylos nagrinėjimas, o taikos sutartis nesudaroma, bylos nagrinėjimas užtęsiamas. *„<...> siūlymas sudaryti taikos sutartį pasiteisina tik tada, jeigu šalys ir jų atstovai siekia bylą išspręsti taikiai". „<...> kartais tai naudojama kaip bylos vilkinimo priemonė". „teismas turi būti pasiruošęs bylą nagrinėti, o ne ją vilkinti tariamais šalių sutaikymo tikslais".* Kiti ekspertai teigia, kad *„šalių derybos dėl taikos sutarties sudarymo bylos trukmę prailgina minimaliai"*, ir deryboms skirtas laikas *„turi prasmę, net ir tuo atveju, jeigu derybos vyksta pusę metų, nes abi šalys būna daugiau mažiau patenkintos ir neskundžia sprendimo".*

2.6. Trukdymas išspręsti bylą. Ekspertų teigimu, byloje dalyvaujantys asmenys kartais sąmoningai apsunkina proceso eigą. *„Dalyvaujantys asmenys tam tikrais atvejais sąmoningai siekia nepateikti į bylą įrodymo, todėl nesiima reikiamų veiksmų <...>". „Pasitaiko atvejų, kai ieškovas sąmoningai siekia, kad atsakovas realiai nedalyvautų procese, todėl klaidina teismą klaidingais duomenimis apie atsakovo gyvenamąją vietą, jo buvimo vietą".*

3. Teismo galimybės išspręsti bylas per įmanomai trumpiausią laiką.

Šioje kategorijoje išskiriamos tokios subkategorijos:

3.1. Teisėjų kompetencija. Ekspertai įsitikinę, jog teisėjų kvalifikacija ir kompetencija lemia efektyvų bylų sprendimą. *„Teisėjų kompetentingumas ir efektyvaus bylų išnagrinėjimo sąsajos yra akivaizdžios, pavyzdžiui, panaikinamas pirmosios instancijos sprendimas." „<...> dėl nepakankamo dėmesio tam tikrai bylai, jos nagrinėjimo eigoje, tenka atnaujinti bylos nagrinėjimą iš esmės". „Jei padaroma teisės taikymo klaida, procesas užtrunka, byla nagrinėjama iš naujo". „Kvalifikuotas teisėjas efektyviau gali išnagrinėti bylą – žinodamas, kaip teisiškai kvalifikuoti šalių ginčą, teisėjas tikslingai, kryptingai tiria atitinkamus bylos duomenis ir turi didesnių galimybių atkurti taiką tarp šalių". „Jeigu teisėjas kompetentingas, tai jis numato visą bylos nagrinėjimo strategiją, bylą geriau paruošia, iš anksto šalims išaiškina, ką jos turi pateikti, ką turi įrodyti,ir greičiau išnagrinėja, mažiau reikia atidėti posėdžių".*

3.2. Darbo krūvis. Informantai nurodo, kad darbo krūvis daro įtaką bylos išnagrinėjimui per įmanomai trumpiausią laiką. *„Teisėjai perkrauti darbu",* todėl *„<...> neįmanoma įsigilinti į bylos medžiagą, viską išanalizuoti ir priimti teisingą sprendimą per trumpą laiką". „Užimtumas bylose neleidžia, atidedant bylos nagrinėjimą, kitą posėdį skirti po trumpo laiko tarpo". „Jeigu teisėjas turi daug bylų ir jis turi atidėti bylos nagrinėjimą, o visos datos užimtos, tai jis posėdį gali paskirti tik po kelių mėnesių".*

Interviu duomenų turinio analizės rezultatai leidžia patvirtinti trečioje disertacijos dalyje analizuotas aplinkybes, kurios daro įtaką civilinio proceso trukmei.

MYKOLO ROMERIO UNIVERSITETAS

Dalia Averkienė

PROCESINIAI TERMINAI: TEISINGO IR EFEKTYVAUS CIVILINIO PROCESO PRIELAIDA

Daktaro disertacijos santrauka
Socialiniai mokslai, teisė (01 S)

Vilnius, 2015

Daktaro disertacija rengta 2008–2015 metais Mykolo Romerio universitete.

Mokslinė vadovė:

dr. Inga Žalėnienė (Mykolo Romerio universitetas, socialiniai mokslai, teisė – 01 S).

Disertacija ginama Teisės mokslo krypties taryboje:

Pirmininkė:

prof. dr. Egidija Tamošiūnienė (Mykolo Romerio universitetas, socialiniai mokslai, teisė – 01 S).

Nariai:

prof. dr. Asta Dambrauskaitė (Mykolo Romerio universitetas, socialiniai mokslai, teisė – 01 S);
dr. hab. Izabella Gil (Vroclavo universitetas (Lenkija), socialiniai mokslai, teisė – 01 S);
prof. dr. Julija Kiršienė (Vytauto Didžiojo universitetas, socialiniai mokslai, teisė – 01 S);
prof. dr. Vigintas Višinskis (Mykolo Romerio universitetas, socialiniai mokslai, teisė – 01 S).

Disertacija bus ginama viešame Teisės mokslo krypties tarybos posėdyje 2016 m. sausio 25 d. 13 val. Mykolo Romerio universitete, I-414 aud.

Adresas: Ateities g. 20, LT-08303 Vilnius, Lietuva.

Disertacijos santrauka išsiųsta 2015 m. gruodžio 23 d.

Disertaciją galima peržiūrėti Lietuvos nacionalinėje Martyno Mažvydo bibliotekoje (Gedimino pr. 51, Vilnius) ir Mykolo Romerio universiteto bibliotekoje (Ateities g. 20, Vilnius).

Dalia Averkienė

PROCESINIAI TERMINAI: TEISINGO IR EFEKTYVAUS CIVILINIO PROCESO PRIELAIDA

Santrauka

Disertacinio tyrimo problematika. Valstybės institucijų priimti teisės aktai bei jų diskrecijai priskirtos funkcijos skirtos tarnauti žmogui. Atsižvelgiant į tai, kad laiko tėkmė yra negrįžtamas procesas, primenantis apie ribotas žmogaus galimybes laike pasinaudoti savo teisėmis, valstybė atitinkamomis priemonėmis reguliuoja institucijose, tarp jų – teisme, – atliekamų veiksmų trukmę. Viena iš tokių priemonių – procesiniai terminai, kuriais, be kita ko, siekiama įgyvendinti Lietuvos Respublikos Konstitucijos 30 straipsnio 1 dalyje įtvirtintą teisę į teisminę gynybą, kurios dėka apginama ginčijama ar pažeista materialinė subjektinė teisė ir tokiu būdu realizuojamas materialinės subjektinės teisės veiksmingumas. Tinkamai apgynus materialinę subjektinę teisę, be kita ko, užtikrinamas žmogaus orumas. Šią mintį galima pagrįsti tuo, kad žmogaus orumas yra pamatinė teisinė kategorija žmogaus teisių sistemoje, sąveikaujanti su kitų teisių įgyvendinimu. Nors mokslinėje doktrinoje žinomos kelios žmogaus orumo kilmės teorijos (teologinė, pasaulietinės prigimtinės teisės koncepcija, I. Kanto žmogaus orumo ir visuomeninio santykio koncepcija), šiame kontekste orumą tikslingiausia suvokti ir kildinti iš visuomeninių santykių, o tiksliau – iš civilinių procesinių teisinių santykių. Juk civiliniame procese laikydamiesi ar pažeisdami, prašydami sustabdyti, pratęsti ar atnaujinti procesinius terminus, civilinės bylos nagrinėjimo eigai ir efektyvumui įtakos gali turėti visi proceso dalyviai, kurių orumas turi būti užtikrinamas tiek, kiek jie savo veiksmais prisidėjo efektyviam ir teisingam procesui pasiekti. Taigi tinkamai įgyvendinus teisę į teisminę gynybą ir teisinių santykių subjektui realizavus materialinę subjektinę teisę, taip pat apginamas jo orumas.

Atsižvelgiant į tai, kad civilinis procesas skirtas apginti pažeistas materialines subjektines teises, o šiuolaikiniams ekonominiams, finansiniams, darbo ir kitiems materialinės teisės reguliuojamiems teisiniams santykiams svarbus laiko faktorius, materialinei subjektinei teisei apginti teismine tvarka būtinas efektyvus procesas. Civilinio proceso jurisprudencijoje akcentuojama, kad neužtenka užtikrinti jurisdikcijos tinkamumo, – taip pat svarbu garantuoti teismo proceso efektyvumą. Valstybės įstatymų leidžiamoji ir vykdomosios valdžios institucijos, ieškodamos būdų kaip pagreitinti procesą, sutrumpinti bylų nagrinėjimo teismuose trukmę, akcentuoja greitą procesą, imasi priemonių teismų darbui optimizuoti ir krūviui sumažinti – priėmė Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso pataisas, atliko organizacines reformas (reorganizuoti Lietuvos Respublikos apylinkių teismai, teismų darbo krūviams mažinti, panaikinti hipotekos skyriai prie apylinkės teismų). Visos šios priemonės turi sudaryti prielaidas efektyvesniam civiliniam procesui. Tačiau vien tik operatyvus procesas teisine prasme (taip pat ekonomine) gali būti ne tik nenaudingas, bet ir žalingas. Dėl to akcentuojant proceso efektyvumą, svarbu nepamiršti teisingo bylos nagrinėjimo. Įvertinus tai, kad Lietuva, pagal trumpiausiai nagrinėjamų civilinių bylų trukmę yra viena iš pirmųjų valstybių Europoje, iškyla klausimas, kas yra efektyvus procesas, kaip jis sąveikauja su teisingu procesu, ar prioriteto teikimas greitam

procesui nepakenks teisingam bylos nagrinėjimui? Kita vertus, ar ilgai užtrukęs „teisingas“ bylos nagrinėjimas iš tikrųjų yra teisingas?

Šioje plotmėje, siekiant teisingo ir efektyvaus civilinio proceso, implikuojasi civiliniai procesiniai terminai (toliau taip pat – procesiniai terminai), nes galimybę analizuoti teisingo ir efektyvaus proceso pusiausvyrą per procesinių terminų prizmę suteikia nevienareikšmė procesinių terminų paskirtis. Teisingumo įgyvendinimą procesinių terminų dimensijoje lemia įstatymų leidžiamajai ir teisminei valdžiai deleguotų funkcijų pasidalijimas. Teisingas procesas procesinių terminų plotmėje gali būti pasiekiamas, kai laikydamasis bendrų teisės principų, atsižvelgdamas į kitus civilinio proceso teisės institutus ir procesinius terminus nustatančias teisės normas, kiekvienoje civilinėje byloje teisėjas sprendžia konkrečius procesinių terminų paskyrimo (kai tokia teisė teismui suteikiama įstatymo leidėjo), sustabdymo, pratęsimo, atnaujinimo ir kitus klausimus. Analizuoti efektyvų civilinį procesą per procesinių terminų prizmę skatina poreikis atskleisti procesinių terminų efektyvumo turinio formalųjį ir turiningąjį elementus. Procesinių terminų efektyvumo formaliojo elemento tyrimas parodo, ar esamas procesinių terminų reglamentavimas yra efektyvus, t. y. ar procesinius terminus nustatančios teisės normos yra veiksmingos, ar jų įmanoma laikytis kitų civilinio proceso teisės normų sistemoje, siekiant teisingo pažeistų ar ginčijamų materialinių subjektinių teisių gynimo. Procesinių terminų efektyvumo turiningojo elemento analizė atskleidžia, ar pasiekiami procesiniams terminams iškelti tikslai, kokios problemos iškyla įgyvendinant procesinius terminus nustatančias teisės normas. Taigi procesinių terminų paskirtis procesinius terminus paverčia įrankiu teisingam ir efektyviam procesui pasiekti ir užkoduoja pagrindinę disertacijoje iškeliamą problemą – kaip suderinti teisingą ir efektyvų procesą, nustatant bei taikant procesinius terminus.

Lietuvos teisinėje sistemoje taip pat pastebimos kitos su procesinių terminų teisiniu reglamentavimu ir taikymu susijusios teorinės ir praktinės problemos. Civilinio proceso teisės doktrinoje pasigendama procesinės teisinės prigimties ir materialinės teisinės prigimties terminų atribojimo, kuris suteiktų aiškumo nustatant terminus, minimizuotų grėsmę pažeisti terminų taikymo taisykles ir šiuo aspektu eliminuotų teisės į teisminę gynybą pažeidimo galimybę. Civilinio proceso teisės doktrinoje netirta valstybės civilinė atsakomybė, atsirandanti pažeidus asmens teisę į teisminę gynybą per įmanomai trumpiausią terminą. Ištirtos valstybės civilinės atsakomybės sąlygos ir jų reikšmė, sprendžiant žalos, kilusios dėl pernelyg ilgo civilinio proceso, atlyginimo klausimus, sudarytų teorinį pagrindą valstybės civilinei atsakomybei dėl civilinio proceso trukmės pažeidimų taikyti.

Disertacinio tyrimo aktualumas. Nagrinėti procesinių terminų civiliniame procese institutą, procesinių terminų reglamentavimo ir taikymo aspektus, šių terminų vaidmenį teisingam ir efektyviam bylos išnagrinėjimui paskatino trys pagrindinės aktualios priežastys.

Viena iš priežasčių, lėmusi šios temos tyrimą, yra mokslinės ir praktinės diskusijos teisinių terminų atribojimo, procesinių terminų nustatymo ir taikymo, civilinio proceso trukmės, proceso efektyvumo klausimais. Šios diskusijos ir su civilinio proceso efektyvumu susijusi pozityvioji teisė bei jos pakeitimai atkreipė dėmesį į procesinius terminus, efektyvaus ir teisingo proceso poreikį. Tuo pačiu paaiškėjus, kad Lietuvos Respublikos civilinio proceso teisės doktrinoje trūksta konceptualaus procesinių terminų tyrimo tei-

singo ir efektyvaus proceso dimensijoje, atsirado paskatinimas imtis procesinių terminų analizės. Antroji priežastis lėmusi procesinių terminų reglamentavimo ir taikymo tyrimą yra įstatymo leidėjo nustatytas reikalavimas civilines bylas nagrinėti per įmanomai trumpiausią terminą, išskyrus atskirų kategorijų bylas, kurioms išnagrinėti nustatyti konkretūs procesiniai terminai. Esant skirtingam teisiniam reglamentavimui, tikslinga doktrininiu lygmeniu įvertinti nustatytų procesinių terminų trukmės tinkamumą praktiniam civilinės bylos išnagrinėjimui. Dar viena priežastis, skatinusi tirti šią temą, yra valstybės civilinės atsakomybės, dėl civilinio proceso trukmės pažeidimų, taikymo klausimai. Tai įpareigojo atskirai įvertinti civilinės atsakomybės sąlygas ir jų taikymą valstybei dėl pernelyg ilgo civilinio proceso.

Disertacinio tyrimo mokslinis naujumas ir praktinė reikšmė. Apžvelgus esamą mokslinę literatūrą, matyti, jog savalaikis procesas, procesiniai terminai ar kai kurie su jais susiję klausimai yra analizuoti civilinio proceso vadovėliuose, moksliniuose straipsniuose, minimi monografijose. Vis tik šiuose šaltiniuose procesinių terminų klausimai aptariami glaustai, pasigendama nuoseklių, išsamių šios srities mokslinių darbų Lietuvoje. Pirma, nėra retrospektyvinės procesinių terminų analizės, kuri atskleidžia terminų kilmę ir evoliuciją istorijos epochose. Trūksta procesinės teisinės prigimties terminų ir kitų teisinių terminų atribojimo, kas leidžia atskirti procesinius terminus nuo kitų terminų ir tinkamai juos taikyti, siekiant teisės į teisminę gynybą įgyvendinimo.

Antra, nėra analizuota procesinių terminų paskirtis teisingo ir efektyvaus proceso plotmėje, t. y. doktrininiu lygmeniu netirta, kaip suderinti teisingą ir efektyvų civilinį procesą nustatant bei taikant terminus. Procesinių terminų efektyvumo formaliojo elemento tyrimas atskleidžia šių terminų reglamentavimo problemas ir veiksmingumą. Dėl to tikslinga ištirti civilinių bylų nagrinėjimo trukmę per įmanomai trumpiausius terminus, kai konkretūs terminai bylos išsprendimui nenustatyti, ir išanalizuoti atskirų kategorijų byloms nustatytų procesinių terminų trukmės tinkamumą. Procesinių terminų efektyvumo turiningojo elemento tyrimas parodo, kokios problemos iškyla nustatant ir taikant procesinius terminus, kokį poveikį daro procesinių terminų nustatymas ir taikymas bylos nagrinėjimo trukmei atskirose proceso stadijose, siekiant suderinti teisingą ir efektyvų civilinį procesą.

Trečia, Lietuvos teisės doktrinoje nenagrinėta valstybės civilinė atsakomybė, atsirandanti dėl civilinio proceso trukmės pažeidimų. Dėl to tikslinga per civilinės atsakomybės sąlygų prizmę analizuoti valstybės civilinės atsakomybės, kylančios dėl pernelyg ilgo civilinės bylos nagrinėjimo, aspektus, leidžiančius atkurti pažeistą teisingo ir efektyvaus civilinio proceso pusiausvyrą.

Disertacinio tyrimo metu gautos įžvalgos **galėtų būti naudingos** įstatymų leidėjui tobulinant teisinį reglamentavimą, teismams, nagrinėjantiems civilines bylas, mokslininkams, tiriantiems su šia tema susijusias mokslines problemas, taip pat edukacinėje veikloje.

Tyrimo objektas – procesiniai terminai, kaip prielaida užtikrinti teisingą ir efektyvų civilinį procesą.

Tyrimo tikslas – kompleksiškai išanalizuoti procesinių terminų prigimtį, paskirtį, įvertinti, ar įstatymų leidėjas tinkamai reglamentuoja procesinius terminus, ištirti proce-

sinių terminų taikymą atskirose civilinio proceso stadijose, atskleisti, ar jie yra prielaida teisingam ir efektyviam civiliniam procesui pasiekti, nustatyti egzistuojančius procesinių terminų reglamentavimo trūkumus ir pasiūlyti šių trūkumų sprendimo būdus.

Siekiant minėto disertacijos tikslo, tyrimui buvo iškelti šie **uždaviniai:**

1. Identifikavus termino, kaip laiko trukmės, turinio elementus, ištyrus laiko ir termino santykį, išanalizavus procesinių terminų paskirtį bei klasifikaciją, atskleisti procesinių terminų koncepciją.
2. Civilinius procesinius terminus atriboti nuo kitų procesinės teisinės ir materialinės teisinės prigimties terminų.
3. Ištyrus civilinių bylų nagrinėjimo per įmanomai trumpiausius terminus, kai konkretūs terminai bylos išsprendimui nenustatyti, trukmę bei išanalizavus atskirų kategorijų byloms nustatytus procesinius terminus ir šių bylų išsprendimo trukmę, įvertinti procesinių terminų reglamentavimo veiksmingumą.
4. Atskleisti procesinių terminų vaidmenį teisingam ir efektyviam procesui pasiekti atskirose civilinės bylos stadijose.
5. Ištirti valstybės civilinės atsakomybės, kylančios dėl civilinio proceso trukmės pažeidimų, taikymo sąlygas.

Ginamieji disertacijos teiginiai:

1. Civilinių procesinių terminų, pasižyminčių dialektiškai susijusių subjektyvaus ir objektyvaus turinio elementų visuma, paskirtis yra siekti teisingo ir efektyvaus civilinio proceso, įgyvendinant teisę į teisminę gynybą ir apginant pažeistą ar ginčijamą materialinę subjektinę teisę.
2. Procesiniais terminais neapibrėžtų civilinių bylų nagrinėjimo trukmė iš esmės atitinka reikalavimą civilines bylas nagrinėti per įmanomai trumpiausią terminą. Atskirų disertacijoje tirtų civilinių bylų kategorijoms išnagrinėti Civilinio proceso kodekse nustatyti procesiniai terminai neatitinka savo paskirties, todėl turi būti nustatyta galimybė juos pratęsti.
3. Pažeidus teisingo ir efektyvaus civilinio proceso pusiausvyrą ir neįgyvendinus teisės į teisminę gynybą per įmanomai trumpiausią terminą, valstybės civilinė atsakomybė taikoma tik esant visoms civilinės atsakomybės sąlygoms.

Tyrimų apžvalga

Socialinio civilinio proceso idėjų pagrindu priimtas ir nuo 2003 m. sausio 1 d. įsigaliojęs Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas įnešė naujovių reglamentuojant ir taikant procesinius terminus. Per pastaruosius dvylika civilinio proceso teisės reguliavimo metų iškilo su procesiniais terminais susijusių teorinių klausimų, praktinių problemų, kurios kompleksiškai ir išsamiai Lietuvos teisės doktrinoje nenagrinėtos. Be to, disertacijoje procesiniai terminai nagrinėjami visiškai kitu aspektu nei šie terminai ar su jais artimai susiję klausimai buvo analizuoti Lietuvos civilinio proceso jurisprudencijoje iki šiol. Šiame kontekste minėtini V. Mikelėno, A. Driuko, V. Nekrošiaus darbai, kuriuose procesiniai terminai glaustai aptarti su kitais civilinio proceso teisės klausimais. Būtina pasakyti, kad V. Višinskio ir E. Stauskienės, T. Mickevičiaus moksliniuose straipsniuose buvo analizuojamos priemonės, kurios turėtų užtikrinti proceso efektyvumą, o taip pat civilinės bylos išnagrinėjimą per įmanomai trumpiausią laiką.

Procesinių terminų retrospektyvinei analizei atlikti buvo remtasi S. Vėlyvio, M. Jonaičio, I. Nekrošiaus ir V. Nekrošiaus, J. Machovenko, A. Janulaičio, I. Valikonytės, S. Lazutkos ir E. Gudavičiaus, S. Vansevičiaus, Č. Butkio, T. Ditlev, L. L. Kofanov, P. F. Girard, L. Wenger, E. Metzger, V. A. Tomsinov, A. Borkowski ir Paul du Plessis, P. Stein ir kitų tyrinėtojų moksliniais darbais.

Atskleidžiant laiko ir termino, kaip laiko trukmės, santykį, analizuoti G. Bužinsko, taip pat psichologų ir filosofų darbai: A. Kairio, V. Kundroto, A. Girniaus, Aurelijaus Augustino, J. L. Akrill, E. Aster, I. Kanto, K. Nousiainen, K. Held, P. Hartocollio. Įvertinant tai, kad procesiniai terminai yra integralios civilinio proceso teisės, kaip „tarnaujančios teisės", skirtos įgyvendinti pažeistas ar ginčijamas materialines subjektines teises, dalis, tiriant procesinių terminų sąvoką, paskirtį, atribojant juos nuo kitų teisinių terminų, remtasi tiek civilinio proceso teisės doktrina, tiek kitomis mokslinėmis įžvalgomis: S. Vansevičiaus, P. Leono, R. Šimašiaus, V. Šlapkausko, A. Stonio, R. Kazlauskienės, R. Cotterrell, K. B. Gerdy, Thurman W. Arnold, D. Vandekoolwyk, E. Badan-Melnik, J. C. Schwartz, S. A. Kurochkin, S. S. Alekseev, T. V. Sachnovos, E. V. Isaevos, E. A. Sukhanov, S. P. Grishaev, I. V. Reshetnikovos ir V. V. Jarkov, M. A. Vikut ir I. M. Zaicev, J. K. Osipov ir kt.

Tiriant procesinius terminus teisingo ir efektyvaus civilinio proceso plotmėje, analizuotos L. Štarienės, V. Nekrošiaus, A. Brazdeikio, A. Abramavičiaus, R. Jurkos, R. Latvelės, V. Vėbraitės, R. Clayton, ir H. Tomlinson, J. Rehman, K. McEvoy, C. H. Van Rhee, A. Freckmann ir T. Wegerich, S. Dodson ir J. M. Klebba, W. Rechberger, ir G. Kodek, W. H. Rechberger, R. Callinan, F. Francioni, F. Edel, H. Hembach, M. Weiss, J. A. Mirimanoff, I. V. Reshetnikovos, V. Tertishnikov ir kitų mokslininkų įžvalgos.

Disertacijoje iškeltam uždaviniui – valstybės civilinei atsakomybei, kylančiai dėl civilinio proceso trukmės pažeidimų, atskleisti, buvo tirti R. Volodko, S. Selelionytės, A. Vaitkevičiūtės, N. Reich, H. F. Kock ir M. Hintersteininger, M. T. Vehovec, W. Van Gerven, P. Nebbia, M. Fabri, G. Dari-Mattiacci, N. Garoupa ir F. Gomez-Pomar, F. Berger ir S. Gesellschaft, K. Oliphant ir B. C Steininger bei kitų tyrinėtojų moksliniai darbai tiek, kiek jie susiję su nagrinėjama tema.

Atliekant tyrimą, kiek buvo būtina tyrimo uždaviniams pasiekti, analizuoti tarptautiniai ir Europos Sąjungos teisės aktai, Europos Sąjungos priimtos rekomendacijos, nuomonės, nagrinėti Lietuvos Respublikos teisės aktai, tirtos užsienio valstybių civilinio proceso įstatymų nuostatos. Disertacijos tyrimo objektui atskleisti buvo analizuojama Lietuvos Aukščiausiojo Teismo, Lietuvos apeliacinio teismo, taip pat apygardų ir apylinkių teismų praktika. Poreikis panagrinėti apygardų ir apylinkių teismų praktiką susiformavo dėl to, kad aukštesnių instancijų teismuose civilinių bylų, susijusių su procesiniais terminais ir jų taikymu nėra daug. Be to, dauguma apylinkių ir apygardų teismų, kaip pirmos instancijos teismų, priimti sprendimai nėra skundžiami ir nepasiekia aukštesnės instancijos teismų, todėl, siekiant įgyvendinti įvardintus uždavinius, buvo analizuota apygardų ir apylinkių teismų praktika. Nagrinėjant atitinkamas disertacijoje iškeltas problemas, analizuota Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisprudencija bei Europos Žmogaus Teisių Teismo sprendimai.

Be mokslinės doktrinos ir teismų praktikos, disertacijos tyrimui naudoti Nacionalinės teismų administracijos pateikiami statistiniai duomenys apie civilinių bylų nagrinėjimo trukmę, teismuose gaunamas ir išnagrinėjamas civilines bylas ir kitiems aktualiems klausimams, kiek tai susiję su disertacijoje nagrinėjamu objektu. Procesinius terminus įtako-

jantiems veiksniams atskleisti, naudotasi empirinio tyrimo metu gautais pusiau struktūruoto interviu rezultatais.

Medžiagą disertacijos tyrimams autorė rinko Lietuvoje, Didžiosios Britanijos Kingstono universitete bei Londono universiteto Teisės studijų institute.

Darbo metodologija

Siekiant disertacijoje užsibrėžto tikslo, šiame tyrime kompleksiškai buvo naudojami teoriniai ir empiriniai mokslinio tyrimo metodai: lingvistinis, sisteminės analizės, loginės analizės, lyginamasis, istorinio tyrimo, apibendrinimo, dokumentų analizės, pusiau struktūruotas interviu, kokybinės turinio analizės.

Lingvistinis metodas naudotas aiškinant „laiko“, „termino“ sąvokas, apibrėžiant procesinius terminus civiliniame procese, protingo termino ir kitas su tyrimo tikslu susijusias sąvokas, kurios vartojamos civilinio proceso teisės doktrinoje, Civilinio proceso kodekse, tarptautiniuose teisės aktuose ir teismų praktikoje.

Sisteminės analizės metodu buvo siekiama kompleksiškai nagrinėti teorines ir praktines su procesiniais terminais susijusias problemas. Visų pirma, teoriniu lygmeniu yra svarbu atskleisti procesinių terminų sąvoką, paskirtį, šiuos terminus atskirti nuo kitų procesinės teisinės prigimties ir materialinės teisinės prigimties terminų. Antra, atsižvelgiant į tai, kad procesiniai terminai civiliniame procese yra integralios civilinio proceso teisės dalis, teorinis šių terminų paskirties tyrimas leidžia procesinius terminus analizuoti per teisingo ir efektyvaus proceso prizmę juos reglamentuojant, nustatant ir taikant atskirose civilinio proceso stadijose. Vadovaujantis šiuo metodu taip pat analizuota valstybės civilinė atsakomybė, kylanti dėl civilinio proceso trukmės pažeidimų, bei kiti su procesiniais terminais artimai susiję klausimai.

Remiantis **loginės analizės metodu** buvo aiškinamas teisės normų turinys, analizuojama teismų praktika, tiriamos įvairios mokslininkų nuomonės, padėjusios pasiekti disertacijos tikslą ir įgyvendinti uždavinius. Šis metodas leido padaryti apibendrinimus, išvadas, pateikti pasiūlymus.

Lyginamuoju metodu buvo apžvelgtos Lietuvos kaimynių Baltijos šalių, t. y. Latvijos ir Estijos, taip pat Rusijos valstybės, kurios teisinė sistema ilgą laiką turėjo didelės įtakos Lietuvos civiliniam procesui, vakarų valstybių (pvz.: Vokietijos, Suomijos, Čekijos, Jungtinių Amerikos Valstijų ir kt.) civilinio proceso teisės aktų nuostatos, kiek jos susijusios su nagrinėjama tema. Be to, šio metodo pagalba analizuojant užsienio valstybių civilinio proceso teisės doktriną, buvo palygintos skirtingos mokslininkų teisinės idėjos. Užsienio valstybių patirties analizė leido atskleisti išsikeltus tyrimo uždavinius ir padaryti išvadas.

Istorinio tyrimo metodo taikymas leido atskleisti procesinių terminų kilmę, pagrindinius nagrinėjamo reiškinio reglamentavimo raidos etapus romėnų civiliniame procese ir Lietuvos skirtingais istorinių, socialinių, politinių ir teisinių epochų laikmečiais. Be to, istorinio tyrimo metodas padėjo įžvelgti procesinių terminų teisinio reglamentavimo kaitos įtaką šiuolaikiniam civiliniam procesui.

Apibendrinimo metodas naudotas analizuotai teorinei ir praktinei tyrimo medžiagai apibendrinti ir išvadoms pateikti.

Disertacija buvo parengta naudojant ir empirinius metodus. Vienas iš jų – **dokumentų analizės metodas**. Šis metodas pasitelktas atskleisti Lietuvos, Europos Sąjungos, užsienio

valstybių teisės aktų, Europos Žmogaus Teisių Teismo, Lietuvos teismų sprendimų turinį ir reikšmę, taip pat analizuoti kitus dokumentinius šaltinius.

Pusiau struktūruoto interviu metodu buvo renkami papildomi duomenys apie proceso trukmei įtaką darančius faktorius. Įvairios priežastys daro įtaką procesinių veiksmų atlikimui, o taip pat civilinės bylos nagrinėjimo trukmei, todėl svarbu siekti teisingo ir efektyvaus proceso, nustatant ir taikant procesinius terminus. Taikant pusiau struktūruotą interviu, išanalizavus mokslinę doktriną, iš anksto buvo numatytos temos, suformuluoti klausimai, bet „neprisirišant" prie jų, informantams buvo užduodami papildomi klausimai, pasitikslinama išsakyta mintis.

Kokybinės turinio analizės metodas pasitelktas interviu metu gautiems duomenims išanalizuoti. Tiriant duomenis šiuo metodu, pirmiausiai buvo skaitomi tyrimo metu gauti tekstai ir išskiriami prasminiai vienetai, kuriuos išreiškia žodžiai, sakiniai ar pastraipos, apimančios aspektus, susijusius vienas su kitu turiniu ir kontekstu, ir kurie yra susiję su veiksniais, įtakojančiais procesinius terminus. Remiantis šiais aspektais išskiriamos prasminių vienetų kategorijos: ilgai trunkantis įrodymų rinkimas ir pavėluotas jų teikimas; neatsakingi proceso dalyvių veiksmai; ribotos teismo galimybės išspręsti bylas per įmanomai trumpiausią laiką. Tokiu būdu gauti pagrindiniai faktoriai, darantys įtaką procesinių terminų nustatymui ir laikymuisi.

Tyrimo rezultatai ir darbo struktūra

Tyrimo rezultatų patikimumas ir aprobavimas. Tyrimo metu naudotų šaltinių gausa bei įvairovė, taikyti teoriniai ir empiriniai mokslinio tyrimo metodai sudaro prielaidas teigti, kad gauti tyrimo rezultatai yra patikimi. Kai kurie tyrimo rezultatai buvo paskelbti autorės mokslinėse publikacijose, kurių sąrašas pateiktas disertacijos santraukoje. Disertacijoje nagrinėjamų problemų pagrindu buvo skaityti pranešimai mokslinėse konferencijose Mykolo Romerio universitete ir Vytauto Didžiojo universitete. Darbas apsvarstytas Mykolo Romerio universiteto Teisės fakulteto Civilinės justicijos institute.

Darbo struktūra. Disertaciją sudaro įvadas, dėstomoji dalis (keturios dalys), išvados, rekomendacijos, naudotos literatūros sąrašas, priedai, kuriuose pateikiami pusiau struktūruoto interviu rezultatai, santrauka.

Įvade pristatoma disertacinio tyrimo problematika ir aktualumas, darbo mokslinis naujumas, praktinė reikšmė, tyrimo objektas, tikslas, uždaviniai, ginamieji disertacijos teiginiai, tyrimų apžvalga, darbo metodologija.

Pirmoje dalyje, siekiant atskleisti procesinių terminų genezę, analizuojama šių terminų kilmė, jų evoliucija romėnų teisės periodizacijos laikotarpiais. Taip pat tiriama procesinių terminų reglamentavimo raida Lietuvos teisės šaltiniuose skirtingais istorinių, socialinių, politinių ir teisinių epochų laikmečiais. Procesinių terminų koncepcijai atskleisti analizuojamas laiko ir termino, kaip laiko trukmės, santykis, tiriami termino turinio elementai, apibrėžiami „laiko" ir „termino" sąvokų skirtumai, atliekamas procesinio termino paskirties tyrimas, kuris atskleidė, kad procesiniais terminais siekiama teisingo ir efektyvaus proceso teisei į teisminę gynybą įgyvendinti. Tiriama procesinių terminų klasifikacija, kurios pagalba identifikuojami procesinių terminų požymiai.

Antroje dalyje, atsižvelgiant į imperatyvių ir dispozityvių metodų sąveiką procesinėje ir materialinėje teisėje, įvertinus terminų požymius, identifikuojami procesinės ir (arba) materialinės teisinės prigimties terminai. Siekiant procesinius terminus atriboti nuo kitų

teisinių terminų, analizuojama materialinių, pretenzinių, ieškinio senaties, procedūrinių, naikinamųjų terminų teisinė prigimtis ir jų santykis su procesiniais terminais.

Trečioje dalyje, siekiant ištirti procesinių terminų vaidmenį teisingam ir efektyviam civiliniam procesui, analizuojamos procesinių terminų efektyvumo formalioji ir turiningoji dalis bei jų sąveiką su teisingu procesu. Dėl to, atsižvelgiant į Lietuvoje nagrinėjimų civilinių bylų trukmę ir į užsienio šalių praktiką, pirmiausiai tiriamas ir vertinamas procesinių terminų reglamentavimo efektyvumas, t. y. ar procesinius terminus nustatančios teisės normos yra veiksmingos, ar jų įmanoma laikytis kitų civilinio proceso teisės normų sistemoje, siekiant teisingo pažeistų ar ginčijamų materialinių subjektinių teisių gynimo. Toliau atskleidžiama procesinių terminų efektyvumo turiningoji dalis, t. y. analizuojama, kokios problemos iškyla įgyvendinant procesinius terminus nustatančias teisės normas atskirose civilinio proceso stadijose, kas lemia procesinių terminų taikymą ir jų praleidimą bei kiek reikšmingas procesinių terminų praleidimas, siekiant teisingo proceso.

Ketvirtoje dalyje analizuojamos valstybės civilinės atsakomybės už civilinio proceso trukmės pažeidimais padarytą žalą sąlygos: teismo neteisėti veiksmai (neveikimas) ir kaltė; priežastinis ryšys tarp teismo neteisėtų veiksmų ir kilusios žalos; turtinė ir neturtinė žala, patirta dėl civilinio proceso trukmės pažeidimų.

Išvados

Atliktas tyrimas leidžia tvirtinti, kad disertacijos ginamieji teiginiai pasitvirtino bei daryti šias išvadas:

1. Termino turinį sudaro dialektiškai susiję subjektyvus (veiksmai) ir objektyvus (įvykis konstanta – laiko trukmė) elementai, neleidžiantys šio reiškinio (termino) tapatinti su juridiniais faktais, kuriems būdingi veiksmo arba įvykio ir jo (veiksmo arba įvykio) sąveikos su teisiniais santykiais turinio elementai.
2. Procesinis terminas – įstatymo arba teismo nustatytas laikotarpis, pasižymintis dialektiškai susijusių subjektyviojo ir objektyviojo turinio elementų visuma, darantis įtaką civiliniams procesiniams teisiniams santykiams, skirtas siekti teisingo ir efektyvaus civilinio proceso, realizuojant teisę į teisminę gynybą ir apginant pažeistą ar ginčijamą materialinę subjektinę teisę.
3. Viena procesinių terminų paskirties pusė – siekti teisingo civilinio proceso. Procesiniai terminai yra integralios civilinio proceso teisės, skirtos realizuoti materialines subjektines teises, dalis. Tai reiškia, kad teismui skiriant bei taikant terminus turi būti atsižvelgiama tiek į procesinius terminus nustatančias, tiek į kitas civilinio proceso teisės normas, siekiant teisingai įgyvendinti teisę į teisminę gynybą ir apginti pažeistas ar ginčijamas materialines subjektines teises.
4. Kita procesinių terminų paskirties pusė – siekti efektyvaus civilinio proceso – gali būti aiškinama etimologine ir teisinio efektyvumo prasmėmis. Procesinių terminų efektyvumas etimologine prasme atsiskleidžia, kai įstatymų leidėjas arba teismas procesiniais terminais nustato procesinių veiksmų atlikimo laikotarpį, numato procesines teisines pasekmes praleidus terminus, kas turėtų skatinti proceso dalyvius nedelsti, operatyviai atlikti procesinius veiksmus ir užtikrinti efektyvų procesą. Procesinių terminų efektyvumas teisinio efektyvumo prasme leidžia įvertinti, ar tinkamai reglamen-

tuojami ir nustatomi procesiniai terminai, kokią įtaką procesinių terminų taikymas daro civilinės bylos nagrinėjimui ir teisės į teisminę gynybą įgyvendinimui.

5. Procesinės teisinės prigimties terminus atribojus nuo kitų teisinių terminų, atsiskleidžia kitų teisinių terminų prigimtis: pretenziniai terminai yra materialinės teisinės prigimties terminai; ieškinio senaties ir procedūriniai terminai pasižymi materialine teisine ir procesine teisine prigimtimi; naikinamieji terminai yra materialinės teisinės arba procesinės teisinės prigimties terminai.
6. Įmanomai trumpiausias civilinės bylos išnagrinėjimo terminas yra kiekvienoje civilinėje byloje susiklosčiusių aplinkybių nulemtas terminas, vertinamas pagal šiuos kriterijus: bylos sudėtingumą, pareiškėjų bei valdžios institucijų (taip pat teismo) elgesį nagrinėjant bylą ir paties proceso poveikį pareiškėjo (civilinio procesinio teisinio santykio subjekto) teisėms.
7. Procesinių terminų reglamentavimas, kuriuo įpareigojama bylas nagrinėti per įmanomai trumpiausią terminą, atitinka tarptautines civilinio proceso tendencijas, yra tinkamas ir įgyvendinamas Lietuvos teismų jurisdikcijoje, siekiant teisingo ir efektyvaus civilinio proceso.
8. Procesinių terminų, nustatytų byloms dėl darbo teisinių santykių, dėl šeimos teisinių santykių (santuokos nutraukimas abiejų sutuoktinių bendru prašymu ir vieno sutuoktinio prašymu), byloms dėl daikto valdymo pažeidimų išnagrinėti, trukmė iš esmės neužtikrina jų (terminų) paskirties siekti teisingo ir efektyvaus proceso. Atsižvelgiant į atlikto tyrimo rezultatus bei procesinių terminų paskirtį, tikslinga nustatyti tokį teisinį reglamentavimą, pagal kurį būtų galima pratęsti konkrečiai apibrėžtus procesinius terminus, skirtus minėtoms atskirų kategorijų byloms išnagrinėti.
9. Bylos iškėlimo stadijoje procesinių terminų nustatymas procesinių dokumentų trūkumams pašalinti ir ieškinio dalykui ar pagrindui pakeisti pasižymi nevienareikšmiu poveikiu civiliniam procesui: užtęsia civilinės bylos nagrinėjimo trukmę, tačiau leidžia įgyvendinti teisę į teisminę gynybą jau iškeltoje civilinėje byloje, išskyrus atvejus, kai pažeidžiamas reikalavimas išnagrinėti bylas per įmanomai trumpiausią terminą.
10. Teisminio sutaikinimo instituto normų realizavimui skirti procesiniai terminai sudaro ne tik galimybę efektyviai išspręsti ginčą ir eliminuoti bylos nagrinėjimą aukštesnėse instancijose, bet taip pat tikimybę pasiekti socialinę taiką, išsaugoti socialinius ryšius bei psichologinę aplinką tolimesniam materialinių teisinių santykių subjektų bendradarbiavimui. Dėl to procesinių terminų vaidmuo taikiam ginčo išsprendimui yra svarbesnis nei protingumo kriterijus atitinkantis civilinės bylos nagrinėjimo užsitęsimas.
11. Teisminiame civilinės bylos nagrinėjime procesinių terminų nustatymu ir taikymu turi būti siekiama teisingo ir efektyvaus proceso. Civilinės bylos išnagrinėjimo termino užtęsimas atliekant procesinius veiksmus pateisinamas tik tuomet, kai sąlygoja sprendimų priėmimą teisingo ir efektyvaus proceso plotmėje ir užtikrina teisės į teisminę gynybą įgyvendinimą per įmanomai trumpiausią terminą.
12. Procesinių terminų nustatymas ir taikymas apeliacinėje, kasacinėje ir bylos atnaujinimo stadijose nevienareikšmis: šių institutų taikymas užtęsia civilinės bylos nagrinėjimą, tačiau leidžia įgyvendinti teisę į teisminę gynybą tuo atveju, kai procesiniai veiksmai atliekami per įmanomai trumpiausią terminą.
13. Piktnaudžiavimas procesu nesuderinamas su procesinių terminų paskirtimi siekti teisingo ir efektyvaus civilinio proceso.

14. Teismui pernelyg ilgai užtęsus procesą ir pažeidus teisę į teisingą civilinį procesą per įmanomai trumpiausią terminą, atsiranda valstybės pareiga atlyginti turtinę ir neturtinę žalą tik esant visoms civilinės atsakomybės sąlygoms: neteisėtiems teismo veiksmams (neveikimui), teismo kaltei, priežastiniam ryšiui ir žalai.

Rekomendacijos

1. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso (toliau – CPK) 72 str. 1 d. įtvirtina, kad „Teismas privalo rūpintis, kad civilinė byla teisme būtų išnagrinėta per kuo trumpesnį laiką, nebūtų vilkinamas bylos išnagrinėjimas, turi siekti, kad civilinė byla būtų išnagrinėta per vieną teismo posėdį". Tyrimo metu nustatyta, kad vartojant žodžių junginį „per kuo trumpesnį laiką" arba „įmanomai trumpiausią laiką", nepagrįstai tapatinamos „laiko" ir „termino" sąvokos. Laikas neapibrėžtas, objektyvus, nuo žmogaus valios nepriklausantis reiškinys, o terminas – konkrečiai apibrėžtas laiko tarpas, kurio turinį sudaro dialektiškai susiję objektyvūs ir subjektyvūs elementai. Dėl to reikia vartoti tikslesnę sąvoką „per kuo trumpesnį terminą" ir atitinkamai koreguoti CPK 72 straipsnio 1 dalį, ją pakeičiant taip: „Teismas privalo rūpintis, kad civilinė byla teisme būtų išnagrinėta per kuo trumpesnį ~~laiką~~ **terminą**, nebūtų vilkinamas bylos išnagrinėjimas, turi siekti, kad civilinė byla būtų išnagrinėta per vieną teismo posėdį".
2. Lietuvos Respublikos civilinio kodekso (toliau – CK) 1.117 str. 6 d. reglamentuoja, kad naikinamieji terminai negali būti teismo ar arbitražo atnaujinti. Tyrimo metu nustatyta, kad toks teisinis reguliavimas suponuoja nuostatą, jog naikinamieji terminai gali būti pratęsti (to nedraudžia pozityvioji teisė), o šalių nustatyti naikinamieji terminai šalių valia gali būti atnaujinti (tai galima suprasti iš teisinio reglamentavimo). Galimybė pratęsti naikinamąjį terminą, o šalims suteikta teisė taip pat atnaujinti naikinamąjį terminą prieštarauja šio termino esmei. Nustatyta, kad naikinamojo materialinės teisinės prigimties termino esmė – nustatyti laikotarpį, kuriam pasibaigus negrįžtamai pasibaigia materialinės subjektinės teisės ir pareigos. Palikta galimybė pratęsti naikinamąjį terminą, o materialinio teisinio santykio subjektams palikta teisė taip pat atnaujinti naikinamąjį terminą diskredituoja šio termino paskirtį, t. y. suponuoja nuostatą, kad naikinamojo materialinės teisinės prigimties termino pabaiga nereiškia materialinių teisinių santykių pabaigos. Atsižvelgiant į tai, kad esamas teisinis reguliavimas prieštarauja naikinamojo termino esmei ir paskirčiai, siūlytina pakeisti CK 1.117 str. 6 d. ir ją išdėstyti taip: „Naikinamasis terminas yra toks terminas, kuriam pasibaigus išnyksta tam tikra civilinė teisė ar pareiga. Naikinamieji terminai negali būti ~~teismo ar arbitražo~~ atnaujinti **bei pratęsti"**.
3. Lietuvos Respublikos darbo kodekso (toliau – DK) 28 str. 2 d. nustato, kad naikinamieji terminai, išskyrus darbo įstatymų nustatytas išimtis, negali būti sustabdomi, pratęsiami ar atnaujinami. Teisės normoje įtvirtinta išimtis reiškia, kad įstatymai gali numatyti atvejus, leidžiančius sustabdyti, pratęsti ar atnaujinti naikinamuosius terminus. Esamas teisinis reguliavimas prieštarauja naikinamojo termino esmei ir paskirčiai, dėl ko naikinamieji terminai praranda prasmę. Atsižvelgiant į tyrimo metu išsakytus ir antroje rekomendacijoje pateiktus analogiškus argumentus, išimtis, numatanti galimybę sustabdyti, pratęsti, atnaujinti naikinamuosius terminus, turi būti panaikinta. Dėl to siūlytina pakeisti DK 28 str. 2 d. ir ją išdėstyti taip: „Naikinamieji terminai~~, išskyrus darbo įstatymų nustatytas išimtis,~~ negali būti sustabdomi, pratęsiami ar atnaujinami".

4. Disertacijoje tirti procesiniai terminai, nustatyti byloms dėl darbo teisinių santykių, dėl šeimos teisinių santykių (santuokos nutraukimas abiejų sutuoktinių bendru prašymu ir vieno sutuoktinio prašymu), byloms dėl daikto valdymo pažeidimų išnagrinėti, dėl jų trukmės dažnai neatitinka terminų paskirties siekti teisingo ir efektyvaus proceso. Atsižvelgiant į tai, kad šių kategorijų bylos išnagrinėjamos per skirtingus terminus, dažniausiai juos pratęsiant (nors pratęsti įstatymo nustatytų terminų negalima), siūlytina nustatyti tokį teisinį reguliavimą, pagal kurį teismas galėtų pratęsti minėtų kategorijų bylų nagrinėjimo terminus. Tokiu procesinių terminų reglamentavimu išliktų įpareigojimas teismams šias bylas nagrinėti efektyviai, tačiau leidus pratęsti nustatytus terminus, neliktų pastarųjų terminų pažeidimo, kaip dažnai pasitaiko šiuo metu. Be to, pratęsiant procesinius terminus būtų sudarytos galimybės bylas nagrinėti efektyviai ir teisingai. Dėl to siūlytina pakeisti toliau nurodomas CPK nuostatas:
   4.1. Pakeisti CPK 413 str. 3 d., reglamentuojančią darbo bylų nagrinėjimą, ir ją išdėstyti taip: „Byla turi būti išnagrinėta ~~ne vėliau kaip~~ per trisdešimt dienų nuo dienos, kurią buvo baigta pasirengti bylą nagrinėti teisme. **Bylos išnagrinėjimo terminas gali būti pratęstas, siekiant užtikrinti teisingą ir efektyvų bylos išsprendimą**“.
   4.2. Pakeisti CPK 540 str. 2 d., reglamentuojančią bylų dėl santuokos nutraukimo abiejų sutuoktinių bendru prašymu ir vieno sutuoktinio prašymu nagrinėjimą, ir ją išdėstyti taip: „Prašymai, paduoti šiame skirsnyje nustatyta tvarka, teisme išnagrinėjami ~~ne vėliau kaip~~ per trisdešimt dienų nuo jų priėmimo dienos. **Prašymų išnagrinėjimo terminas gali būti pratęstas, siekiant užtikrinti teisingą ir efektyvų bylų išsprendimą“.**
   4.3. Pakeisti CPK 421 str. 2 d., reglamentuojančią bylų dėl daikto valdymo pažeidimų nagrinėjimą, ir ją išdėstyti taip: „Byla turi būti išnagrinėta ~~ne vėliau kaip~~ per trisdešimt dienų nuo dienos, kurią buvo baigtas pasirengimas bylą nagrinėti teisme. **Bylos išnagrinėjimo terminas gali būti pratęstas, siekiant užtikrinti teisingą ir efektyvų bylos išsprendimą“.**

AUTORĖS MOKSLINIŲ PUBLIKACIJŲ DISERTACIJOS TEMA SĄRAŠAS

1. Averkienė, D. Procesinių terminų civiliniame procese samprata. *Teisė į teisminę gynybą civilinio proceso reformos kontekste: mokslinių straipsnių rinkinys.* Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2010, p. 149–163.
2. Averkienė, D. Procesinių terminų civiliniame procese reikšmė. *Socialinių mokslų studijos.* 2012, 4(4): 1569–1584.

GYVENIMO APRAŠYMAS (CV)

Vardas, pavardė:	Dalia Averkienė
Kontaktai:	Elektroninis paštas: dalia.averkiene@gmail.com
	Telefono numeris: +370 672 68109

Išsilavinimas:

2008–2015	Mykolo Romerio universitetas, doktorantūros studijos.
2004–2006	Mykolo Romerio universitetas (teisės magistro kvalifikacinis laipsnis).
2000–2004	Mykolo Romerio universitetas (teisės bakalauro kvalifikacinis laipsnis).

Profesinė veikla:

2008– iki šiol	Lietuvos Respublikos žemės ūkio ministerija, Teisės departamentas, vyriausioji specialistė (teisininkė).
2006–2008	Vilniaus apskrities viršininko administracija, Teisės departamentas, vyriausioji specialistė (teisininkė).
2004–2006	UAB „Betono statiniai“, teisininkė.

Kalbos: Lietuvių (gimtoji kalba), anglų, rusų.

MYKOLAS ROMERIS UNIVERSITY

Dalia Averkienė

PROCEDURAL TIME LIMITS: A PRECONDITION FOR FAIR AND EFFECTIVE CIVIL PROCEEDINGS

Summary of Doctoral Dissertation
Social Sciences, Law (01 S)

Vilnius, 2015

The Doctoral Dissertation has been prepared at Mykolas Romeris University in 2008–2015.

Scientific Supervisor:

Dr. Inga Žalėnienė (Mykolas Romeris University, Social Sciences, Law – 01 S).

The Doctoral Dissertation is defended at the Law Research Council:

Chairman of the Council:

Prof. Dr. Egidija Tamošiūnienė (Mykolas Romeris University, Social Sciences, Law – 01 S).

Members:

Prof. Dr. Asta Dambrauskaitė (Mykolas Romeris University, Social Sciences, Law – 01 S);
Dr. Hab. Izabella Gil (Wroclaw University (Poland), Social Sciences, Law – 01 S);
Prof. Dr. Julija Kiršienė (Vytautas Magnus University, Social Sciences, Law – 01 S);
Prof. Dr. Vigintas Višinskis (Mykolas Romeris University, Social Sciences, Law – 01 S).

The public defence of the Doctoral Dissertation will take place at the Law Research Council at Mykolas Romeris University on 25 January 2016, 01:00 PM in the Auditorium I-414.

Address: Ateities St. 20, LT-08303 Vilnius, Lithuania.

The summary of the Doctoral Dissertation was sent out on 23 December 2015.

The Doctoral Dissertation may be reviewed at the Martynas Mažvydas National Library of Lithuania (address: Gedimino Ave. 51, Vilnius, Lithuania) and the library of Mykolas Romeris University (address: Ateities St. 20 Vilnius, Lithuania).

Dalia Averkienė

PROCEDURAL TIME LIMITS: A PRECONDITION FOR FAIR AND EFFECTIVE CIVIL PROCEEDINGS

Summary

The topic of the dissertation research. Legal acts adopted by state institutions and functions assigned to be exercised at their discretion are intended to serve people. Taking into consideration the fact that the flow of time is an irreversible process which reminds us of limited human possibilities to enjoy their rights in terms of time, the state regulates the duration of actions performed in public institutions, including courts, using corresponding measures. One of such measures is the procedural time limits which *inter alia* are aimed at implementing the right to judicial protection established in Part 1 of Article 30 of the Constitution of the Republic of Lithuania on the basis of which disputable or violated material subjective right is protected and thus the effectiveness of the material subjective right is enforced. Proper defence of the material subjective right *inter alia* preserves human dignity. This idea may be reasoned by the statement that human dignity is the fundamental legal category within the system of human right which interacts with implementation of other rights. Although there are several main theories of the origin of human dignity in the scientific doctrine (theological, the concept of the secular natural right, the concept of relation between human dignity and the society developed by Immanuel Kant), in this context it is advisable to perceive and derive dignity from public relations, more specifically – from legal relationships of civil procedure since when following or violating, asking to suspend, extend or renew procedural time limits in civil proceedings, all participants of the process, whose dignity must be guaranteed to the extent that they have put their effort to reach effective and fair process, may have influence on the course of civil proceedings and effectiveness. Therefore, having properly implemented the right to legal defence and material subjective right, the subject of legal relationships at the same time protects its dignity.

Given the fact that civil procedure is intended to protect the violated material subjective rights (whereas the factor of time is important for the modern-day economic, financial, labour and other legal relationships regulated by substantive law), an effective process is required for the protection of material subjective rights by court. Civil law jurisprudence highlights that it is not enough to ensure the suitability of jurisdiction, the effectiveness of court proceedings is no less important either. When searching for ways how to accelerate the process and to shorten the duration of court trials, the national legislative and executive authorities emphasise fast process, take measures to optimise court work and to reduce the caseload. For this purpose they have adopted some amendments to the Code of Civil Procedure of the Republic of Lithuania, performed organisational reforms (district courts of the Republic of Lithuania have been restructured, namely, to reduce court caseload the hypothec departments at district courts were eliminated). All these measures should provide the framework for more effective civil proceedings. However, a well-functioning process in legal sense (as well as in economic) can be not only useless but also harmful. Therefore, when highlighting the effectiveness of the proceedings,

the importance of reliable court procedures should not be forgotten either. Taking into account the fact that Lithuania is one of the leading countries in Europe in terms of the shortest civil proceedings; the question arises as to what the most effective proceedings are, how they interact with fair trial, and whether rendering priority to fast proceedings will not undermine fair trial? Moreover, it is also unclear, whether a protracted "fair" trial is actually fair?

In this context, in order to have fair and effective proceedings, procedural time limits of civil procedure are implicated (hereinafter also referred to as the "procedural time limits") since the possibility to analyse the balance between fair and effective trial from the viewpoint of procedural time limits supplies multiple purposes of procedural time limits. The execution of justice from the point of view of procedural time limits is determined by dividing the functions delegated to legislative and executive judicial powers. Fair proceedings in the context of procedural time limits may be achieved when, following general legal principles, considering other institutes of civil procedure and legal provisions which determine procedural time limits, the judge in each individual case of civil proceedings resolves the issues of setting specific procedural time limits (when the court is entitled this right by the legislator), suspending, extending, renewing them as well as other issues. The analysis of effective civil proceedings in terms of procedural time limits is stimulated by the need to unveil the formal and the substantial components of the content of effectiveness of procedural time limits. The research of the formal element of effectiveness of procedural time limits demonstrates, whether the existing regulation of procedural time limits is effective, i.e. whether legislation which provides for procedural time limits is efficient, whether such laws are implementable in the system of other civil procedure laws while trying to achieve fair protection of violated or disputable material subjective rights. The analysis of the substantial component of the effectiveness of procedural time limits reveals whether the aims set for procedural time limits are achieved, what problems emerge during the implementation of legal provisions regulating procedural time limits. Thus the purpose of procedural time limits turns procedural time limits into an instrument intended to achieve fair and effective proceedings and encodes the key problem raised in the dissertation, namely, what has to be done to have fair and effective proceedings when setting and applying procedural time limits.

In the Lithuanian legal system, some other theoretical and practical problems related to the regulation and application of procedural time limits can be observed. The doctrine of civil procedure law is lacking the distinction between the terms of the nature of procedural law and the nature of substantive law, which would bring some clarity when defining the terms, would minimize the threat of violating the rules for the application of time limits and in this respect would eliminate the possibility to infringe on the right to judicial protection. The doctrine of civil procedure law is lacking the study of civil liability of the state for the violation of person's right to judicial protection within a reasonable time. The research of conditions of civil liability of state authorities and their significance in resolving the issues of reimbursement of losses incurred due to excessively long civil proceedings would give a theoretical basis for the application of the state's civil liability for the violations related to procedural time limits.

Relevance of the dissertation research. The analysis of the conduct of research of the institute of procedural time limits in civil procedure, the aspects of regulation and application of procedural time limits, and role of such limits in fair and effective trial was prompted by three main reasons.

One of the reasons having determined the research of the topic is scientific and practical discussions over the distinction between certain legal terms, the establishment and application of procedural time limits, the duration of civil proceedings, as well as the issues of the efficiency of the procedure. Such discussions and positive law, including amendments to it, related to the effectiveness of proceedings have highlighted the problems of procedural time limits and the need for an effective and fair procedure. The discovery of the lack of conceptual research on procedural time limits in terms of reliable and effective procedure in the doctrine of civil procedure law of the Republic of Lithuania has encouraged the author to carry out the analysis of procedural time limits. The second reason having led to the study of regulation and application of procedural time limits is the requirement of legislators to hear civil cases within a reasonable time, except for special category cases which have specific procedural time limits. Given the differences in legal regulation, it would be advisable to carry out an assessment on the doctrinal level of the suitability of the currently determined procedural time limits for the practical examination of civil cases. One more reason which prompted the research of this topic is the problem of application of the civil liability of the state for violations related to the duration of civil proceedings. All the aforementioned reasons determined the need to separately assess the conditions of civil liability and its imposition on the state due to excessively long civil proceedings.

Scientific novelty and practical importance of the dissertation research. Having reviewed the available scientific literature it becomes obvious that timely proceedings, procedural time limits and certain related problems have been analysed in civil procedure handbooks, scientific articles, and briefly mentioned monographs. Still, the aforementioned sources discuss the issues of procedural time limits in a very concise manner; there is a lack of consistent, exhaustive scientific studies of the topic in Lithuania. Firstly, there is no retrospective analysis of procedural time limits which would explain their origin and evolution over different historical periods. The distinction between the terms of the judicial nature and other legal terms is also lacking, and as a result, procedural time limits are not properly separated from other time limits, therefore, they cannot be applied appropriately when implementing the right to judicial protection.

Secondly, the purpose of procedural time limits has never been analysed on the plane of fair and effective procedure, i. e. there have been no studies on the doctrinal level into how to make civil proceedings fair and effective when setting and applying time limits. The research of the formal component of the effectiveness of procedural time limits reveals the problems and the degree of effectiveness of regulation of these time limits. For this reason, it is advisable to research the duration of examination of civil cases within a reasonable time when no specific time limits are set for the resolution of cases, and to analyse the relevance of procedural time limits set for resolution of cases of specific categories. The analysis of the substantial component of the effectiveness of procedural time limits shows problems which occur when determining and applying procedural time limits, what influence the determination and application of procedural time limits have on the duration of

proceedings in individual phases of the proceeding when trying to have fair and effective civil proceedings.

Thirdly, the doctrine of the Lithuanian law system contains no research on the civil liability of the state arising from violations of procedural time limits of civil proceedings. Therefore, it would be appropriate to analyse the aspects of the civil liability of the state arising from excessively long trial of civil cases from the point of view of the conditions of civil liability which enable the restoration of the disturbed balance between fair and effective civil proceedings.

The insights gained during the dissertation research **could be useful** for legislators in developing legal regulation, for courts hearing civil cases, for scientists investigating scientific problems related to this subject, and could be also helpful for educational activity.

Object of the research – procedural time limits as the assumption for ensuring fair and effective civil proceedings.

The aim of the research – to analyse the nature, the purpose of procedural time limits in an integral manner, to assess whether the legislators regulate procedural time limits properly, to research the application of procedural time limits in separate phases of civil proceedings, to demonstrate whether they provide the framework for achieving fair and effective civil procedure, to find out what the shortages of the regulation of procedural time limits are, and to offer the ways for removing them.

To achieve the aforementioned aim of the dissertation the following **tasks** were set for the research**:**

1. By way of identification of the content of a certain period as of the element of time duration, through the research of relation between time and time limit, by means of analysis of the purpose and classification of procedural time limits to reveal the concept of procedural time limits.
2. To make a distinction between civil procedural time limits and other time limits of procedural and substantive law.
3. Having carried out the research of the duration of examination of civil cases within a reasonable time when there are no specific time limits for the settlement of a case and having performed the analysis of procedural time limits established for the cases of specific categories as well as the duration of settlement of such cases, to assess the effectiveness of regulation of procedural time limits.
4. To explain the importance of procedural time limits in achieving fair and effective proceedings in specific phases of civil cases.
5. To research the conditions of the application of civil liability to the state for the violations of duration of civil procedure.

Defended statements of the dissertation:

1. The purpose of procedural time limits of civil proceedings featuring the totality of dialectically related elements of the subjective and objective content is to strive for fair and effective civil proceedings implementing the right to judicial protection and defending the violated or disputable subjective material rights.
2. The duration of hearing civil cases for which no procedural time limits are set in

principle satisfies the requirement to settle civil cases within a reasonable time. The procedural time limits established in the Code of Civil Procedure for resolving civil cases attributed to specific categories and analysed in the dissertation do not meet their purpose; therefore, the possibility to extend them should be provided.

3. In case of violation of the balance between fair and effective civil proceedings and in the event of failure to implement the right to judicial protection within a reasonable time, civil liability of the state shall be applied only in the case where all conditions of civil liability exist.

Overview of research

The Code of Civil Procedure of the Republic of Lithuania, which was adopted on the basis of the ideas of social civil procedure and came into force as of 1 January 2003, introduced novelties in the regulation and application of procedural time limits. Over the last twelve years of regulation of the civil procedure law, a number of theoretical issues as well as some practical problems related to procedural time limits, occurred which have not been analysed in a complex manner in the doctrine of the Lithuanian law. Besides, the dissertation analyses the procedural time limits from a completely different point of view than the procedural time limits and other closely related problems analysed in the Lithuanian jurisprudence of civil procedure. In this context the works of V. Mikelėnas, A. Driukas, V. Nekrošius which discussed procedural time limits along with other problems of civil procedure law could be mentioned. It should be also noted that the scientific publications of V. Višinskis, E. Stauskienė and T. Mickevičius focused on the measures which should ensure the effectiveness of the procedure and the examination of civil cases within a reasonable time.

For the performance of retrospective analysis of procedural time limits, the reference was made to scientific works of S. Vėlyvis, M. Jonaitis, I. Nekrošius and V. Nekrošius, J. Machovenka, A. Janulaitis, I. Valikonytė, S. Lazutka and E. Gudavičius, S. Vansevičius, Č. Butkis, T. Ditlev, L. L. Kofanov, P. F. Girard, L.Wenger, E. Metzger, V. A. Tomsinov, A. Borkowski and Paul du Plessis, P. Stein and other researchers.

To reveal the relation between time and time limit as the duration of time, the works of G. Bužinskas as well as the writings of psychologists and philosophers A. Kairys, V. Kundrotas, A. Girnius, Aurelijus Augustinas, L. J. Akrill, E. Aster, I. Kant, K. Nousiainen, K Held, K. Hartocollis were analysed. Taking into consideration the fact that procedural time limits are an integral part of the civil procedure law as the "serving law" intended for the implementation of violated or disputable material subjective rights so as to explore the notion and the purpose of procedural time limits by making a distinction between them and other legal time limits, the reference was made both to the doctrine of the civil procedure law and to other scientific insights of S. Vansevičius, P. Leonas, R. Šimašius, V. Šlapkauskas, A. Stonys, R. Kazlauskienė, R. Cotterrell, K. B. Gerdy, Thurman W. Arnold, D. Vandekoolwyk, E. Badan-Melnik, J. C. Schwartz, S. A. Kurochkin, S. S. Alekseev, T. V. Sachnova, E. V. Isaeva, E. A. Sukhanov, S. P. Grishaev, I. V. Reshetnikova and V. V. Jarkov, M. A. Vikut and I. M. Zaicev, J. K. Osipov and others.

To research the procedural time limits in respect of fair and effective procedure, the insights of L. Štarienė, V. Nekrošius, A. Brazdeikis, A. Abramavičius, R. Jurka, R. Latvelė, V. Vėbraitė, R. Clayton, and H. Tomlinson, J. Rehman, K. McEvoy, C. H. Van Rhee, A. Freckmann and T. Wegerich, S. Dodson and J. M. Klebba, W. Rechberger and

G. Kodek, W. H. Rechberger, R. Callinan, F. Francioni, F. Edel, H. Hembach, M. Weiss, J. A. Mirimanoff, I. V. Reshetnikovos, V. Tertishnikov and other scientists were analysed.

For the research of the task of the dissertation, namely, for revealing the civil liability of the state as a result of violations of procedural time limits of civil proceedings the works of R. Volodko, S. Selelionytė, A. Vaitkevičiūtė, N. Reich, H. F. Kock and M. Hintersteininger, M. T. Vehovec, W. Van Gerven, P. Nebbia, M. Fabri, G. Dari-Mattiacci, N. Garoupa and F. Gomez-Pomar, F. Berger and S. Gesellschaft, K. Oliphant and B. C. Steininger and other researchers insofar as they were related to the researched topic were examined.

While carrying out the research to the extent necessary to achieve the goal, international and European Union legal acts, recommendations, opinions of the European Union, legal acts of the Republic of Lithuania, provisions of the civil procedure laws of foreign countries were analysed. To reveal the object of the research of the dissertation the case law of the Supreme Court of the Republic of Lithuania and the Court of Appeal of the Republic of Lithuania as well as the case law of regional and district courts was studied. The need to examine the case law of regional and district courts arose for the reason that there are not many civil cases in higher instance courts related to procedural time limits and their application. In addition, most of rulings issued by district and regional courts such as first instance courts are not appealed against and do not reach the courts of higher instance; therefore, in order to implement the set tasks the case law of regional and district courts was researched. During the analysis of respective problems of the dissertation, the jurisprudence of the Constitutional Court of the Republic of Lithuania and the rulings of the European Court of Human Rights was examined.

Apart from the scientific doctrine and case law, statistical data of the National Court Administration on the duration of civil proceedings, civil cases brought to the court and heard by it and data required for other relevant issues was used for the research of the dissertation insofar as it was required and relevant for the object of the dissertation. To examine the factors which affect the procedural time limits, the results of the semi-structured interview conducted during the empirical research were used.

All material required for the dissertation research was collected by the author in Lithuania, also at Kingston University in Great Britain, and in the Institute of Advanced Legal Studies, University of London.

Methodology of the study

To achieve the aim of the dissertation, this research used the following theoretical and empirical approaches of scientific research in a complex manner: linguistic, systematic analysis, logical analysis, comparative, historical research, generalization, analysis of documents, semi-structured interview, and qualitative content analysis.

Linguistic method was used to explain the notions of "time" and "time limit" when defining procedural time limits in civil proceedings, also the concept of a reasonable period of time as well as other terms related to the aim of the research and used in the doctrine of civil procedure law, the Code of Civil Procedure, international legal acts and case law of courts.

The aim of the systemic analysis approach was to carry out a complex analysis of theoretical and practical problems related to the procedural time limits. First of all, on the theoretical level, it is important to explain the notion of procedural time limits, their

purpose, to make a clear distinction between the procedural time limits and the limits of procedural and substantive law. Second, given the fact that procedural time limits in civil proceedings are an integral part of the civil procedure law, the theoretical study of the purpose of such time limits enables the conduct of the analysis of procedural time limits from the point of view of a fair and effective procedure by regulating, determining and applying them in separate phases of the procedure. Following this method the analysis of the civil liability of the state for violations of the duration of civil proceedings as well as other problems closely related to procedural time limits was conducted.

The method of logical analysis was used as the basis for the explanation of the content of legal acts, for the analysis of case law of courts, for the research of various opinions of scientists which helped to achieve the aim of the dissertation and to implement the tasks. This method allowed the author of the paper to make generalizations, conclusions, and provide suggestions.

While using the comparative method, the provisions of the civil procedure law of the neighbouring Baltic countries, namely, Latvia and Estonia, as well as Russia, whose legal system had a considerable influence on the Lithuanian civil procedure for a long time, and of some Western countries (e. g., Germany, Finland, Czechia, the USA, etc.) were reviewed to the extent to which they are related to the analysed topic. Besides, using this method for the analysis of the doctrine of foreign civil procedure law, different juridical ideas of scientists were compared. The analysis of experience of foreign countries enabled the implementation of the tasks of the research and drawing up of conclusions.

The application of the **historical investigation method** allowed the author to reveal the origin of procedural time limits, the key phases of the development of regulation of the analysed topic in Roman and Lithuanian civil procedure in different historical, social, political and legal periods. In addition, the method of historical investigation helped envisage the influence of changes in legal regulation of procedural time limits in the modern civil procedure.

The generalization method was used to generalize the analysed theoretical and practical material and to present conclusions.

The dissertation was prepared also using some empirical methods. One of them was the **method of document analysis.** This approach was used so as to reveal the content and the importance of legal acts of Lithuania, the European Union, and other foreign countries, also the content and the importance of court rulings of the European Court of Human Rights, Lithuanian courts, as well as to analyse other documentary sources.

Using the **semi-structured interview method** additional data about the factors which affect the duration of the procedure was collected. Different reasons have influence on the performance of legal proceedings and also on the duration of examination of civil cases; therefore, it is important to strive for fair and effective procedure by determining and applying procedural time limits. While applying the semi-structured interview, following the analysis of scientific doctrine, the subjects were anticipated and questions were formulated; but the informants were given additional questions without "attaching" to such anticipations too much and the expressed idea was specified.

The qualitative content analysis method was employed to analyse the data obtained during the interviews. When analysing this data by means of the said method, first texts obtained during the survey were read and the notional units expressed by words, sen-

tences or paragraphs covering the aspects, interrelated by content and context and which are related with the factors influencing procedural time limits were highlighted. Based on these aspects the notional units were grouped into the following categories: long lasting collection of evidence and overdue submission of it; irresponsible actions of the participants of the procedure; limited possibilities of the court to resolve cases within a reasonable time. In this way the key factors having influence on determining and observing the procedural time limits were received.

Research results and the structure of the paper

Reliability and approval of research results. The abundance and variety of the used sources, the applied theoretical and empirical research methods which were used during the research lead to the assumptions that the results of the research are reliable. The main research results were announced in the author's scientific publications the list of which is provided at the end of the dissertation. The problems analysed in the dissertation became the basis forthe reports delivered in scientific conferences at Mykolas Romeris and Vytautas Magnus Universities. The thesis was discussed in the Civil Justice Institute of the Law Faculty of Mykolas Romeris University.

Structure of the thesis. The dissertation consists of the following main parts: introduction, body (four parts), conclusions, recommendations, the list of references, annexes which provide the results of the semi-structured interview(s), and the summary.

The introduction presents the problems and the relevance of the dissertation research, the scientific novelty of the paper, practical meaning, research object, the aim, the tasks, defensive dissertation statements, research review, and methodology.

The first part, in order to reveal the genesis of procedural time limits, analyses the origin of these time limits, and their evolution during the periodization periods of Roman law. The research also focuses on the development of the regulation of procedural time limits in Lithuania's legal sources in different historical, social, political and legal periods. To reveal the concept of procedural time limits the relation between the notions of "time" and "time limit" as duration of time is analysed, the elements of the content of procedural time limits are researched, differences between the concepts of "time" and "time limit" are described, the analysis of the purpose of the procedural time limits is carried out which has revealed that procedural time limits are used for the implementation of fair and effective procedure intended for the exercise of the right to judicial protection. The classification of procedural time limits is researched which helps to identify the attributes of procedural time limits.

In the second part, taking into consideration the interaction between imperative and dispositive methods in procedural and substantive law, following the assessment of the features of time limits, of the time limits of the procedural and (or) substantive law are identified. Seeking to make a distinction between the procedural time limits of civil procedure and other legal time limits, the analysis of time limits of the substantive law, time limits for filing claims, time limits in terms of extinctive prescription, procedural time limits, limitation periods and their relation with procedural time limits of civil procedure is carried out.

The third part examines the formal and the substantive part of the effectiveness of procedural time limits so as to explore the role of procedural time limits in fair and ef-

fective civil procedure as well as their interaction with a fair and reliable procedure. For this reason, given the duration of cases examined in Lithuania and foreign case law, first of all the research and the assessment of the effectiveness of the regulation of procedural time limits is carried out to see whether legal provisions determining procedural time limits are effective, whether it is possible to adhere to other legal acts of the civil procedure law in order to achieve fair protection of violated or disputable material subjective rights. Further, the substantive part of the effectiveness of procedural time limits is revealed, i. e. the analysis of the problems which occur during the implementation of legal provisions regulating procedural time limits in different stages of civil procedure is carried out, as well as the study of what determines the application of procedural time limits or failure to apply them, and how much the failure to observe the procedural time limits in seeking for a fair procedure is important is conducted.

The fourth part provides the analysis of the conditions for the civil liability of the state for the damages caused by violation of procedural time limits of civil proceedings: unlawful actions (omission) and the fault of the court, causality between unlawful acts of the court and the damage done, property and non-pecuniary damages suffered due to violations of procedural time limits of civil procedure.

Conclusions

The performed research leads to the conclusion that defensive dissertation statements proved out and the following findings can be presented:

1. The content of the time limit includes the dialectically related subjective (actions) and objective (event constant, i. e. duration of time) elements which prevent the identification of this phenomenon with legal facts that are typical elements of an action or event and interaction thereof (action or event) with legal relationship.
2. Procedural time limit is a period set by law or court which is characteristic of the totality of dialectically related elements of subjective and objective content which affects judicial relations in civil proceedings and is intended for striving for fair and effective civil proceedings, implementing the right to judicial protection and defending violated or disputable subjective material rights.
3. One part of the purposes of procedural time limits is to seek for fair civil procedure. Procedural time limits constitute the integral part of the civil procedure law which is intended to implement material subjective rights. This means that when court sets and applies time limits, consideration has to be taken both of legal acts determining procedural time limits and of other legal provisions of civil procedure law so as to fairly implement the right to judicial protection and to defend the violated or disputable material subjective rights.
4. The other part of the purposes of procedural time limits seeks for effective civil proceedings and may be explained by etymological and judicial effectiveness. The effectiveness of procedural time limits in etymological sense is manifested when the legislator or the court uses procedural time limits to set the period for the performance of procedural actions, provides for the consequences in the event of missing the deadlines (time limits), what should motivate participants of the procedure to avoid missing the deadlines, to perform actions in an expedient manner and to ensure effective procedure. The effectiveness of procedural time limits in the sense of

judicial effectiveness allows the assessment of whether the procedural time limits are adequately regulated and determined, what influence the application of procedural time limits has on the examination of civil case and on the implementation of the right to judicial protection.

5. When the procedural time limits of civil proceedings are made distinct from other legal time limits, the nature of legal time limits is revealed: time limits for filing a claim are the time limits of substantive law; extinctive prescription and procedural time limits are characteristic of substantive and procedural law; limitations periods are time limits of substantive or procedural law.
6. Reasonable time to hear a civil case is the period of time determined in each civil case by the specific circumstances of the situation which is assessed according to the following criteria: the complexity of the case, the actions (behaviour) of the claimants / applicants and state institutions (including courts) during the examination of the case and the influence of the procedure itself on the rights (the subject of the judicial relation of the civil proceeding) of the claimant.
7. Regulation of procedural time limits which incurs the obligation to resolve cases within a reasonable time corresponds to the international trends of civil procedure and fits and is implementable in the jurisdiction of Lithuanian courts when striving for fair and effective civil proceeding.
8. The duration of the procedural time limits set for the examination of cases related to labour legal relations, family legal relations (annulment of marriage at the collective request of both spouses or request of one of the spouses), for the analysis of causes related to violations of property management, in principle does not ensure the purpose of the procedural time limits to seek for fair and effective procedure. Given the results of the research carried out and the purpose of procedural time limits, it is advisable to determine legal regulation in accordance with which it would be possible to extend specific procedural time limits intended to settle the cases of specific categories.
9. The determination of procedural time limits for removal of errors in documents and for change of the subject or the grounds of the claim at the stage of initiation of the case is characteristic of multi-faceted impact on civil proceedings: it protracts the duration of case hearing but does not allow for the implementation of the right to judicial protection with regard to which a civil case has already been initiated, except for the cases, where the requirement to settle cases within a reasonable time is violated.
10. Procedural time limits intended to implement the provisions of the institute of judicial conciliation constitutes not only the possibility to resolve a dispute effectively and eliminate case hearing in higher instance courts but also makes it probable that social truce will be declared, that social relationships and psychological environment for further cooperation of subjects of material legal relationship will be preserved. For this reason, the role of procedural time limits in a peaceful resolution of dispute is more important than the protraction of civil case which meets the criteria of reasonableness.
11. The establishment and application of procedural time limits in judicial hearings of civil cases has to be aimed at fair and effective procedure. The protraction of the examination of civil cases during proceedings can only be justified when this leads to fair and effective proceedings and ensures the implementation of the right to judicial protection within a reasonable time.

12. The establishment and application of procedural time limits in the stage of appeals, cassation appeals and case renewal is multi-faceted: the application of such institutes protracts the trial of civil cases but allows for implementation of the right to judicial protection in cases where procedural actions are performed within a reasonable time.
13. Abuse of process is incompatible with the purpose of procedural time limits to seek for fair and effective civil proceedings.
14. When the court protracts the proceedings and violates the right to fair proceedings within a reasonable time, the obligation is then imposed on the state to reimburse property and non-pecuniary damages only in the cases where all conditions of civil liability prevail: unlawful actions (omissions) of the court, fault of the court, violated causal relations and caused damages.

Recommendations

1. Part 1 of Article 72 of the Code of Civil Procedure of the Republic of Lithuania stipulates that "the court must take care that civil cases are settled in court within a reasonable time, the trial of a case is not protracted, and shall strive that civil cases are resolved by one court hearing". During the research it was found that when using the phrase "within a reasonable time", the notions of "time" and "time limit / period" are groundlessly equated. Time is indefinite, objective expression, independent of human will; meanwhile, time limit means a specific period of time the content of which is composed of dialectically related objective and subjective elements. Therefore, it is necessary to use a more accurate expression "within a reasonable time limit" and to correct Part 1 of Article 72 of the Code of Civil Procedure accordingly changing the wording as follows: "the court must take care that civil cases are settled in court within a reasonable time **limit**, the trial of a case is not protracted, and shall strive that civil cases are resolved by one court hearing."
2. Part 6 of Article 1.117 of the Civil Code of the Republic of Lithuania regulates that limitation periods (i.e. periods beyond which the application of a certain action will not be valid; also called mandatory time limits) cannot be renewed by the court or arbitrage. While carrying out the research, it was found that such judicial regulation supposes the provision that limitation periods can be extended (it is not forbidden by the positive law), and mandatory time limits set by the will of the parties may be renewed (it may be understood from legal regulation). The possibility to extend mandatory time limits and the right of the parties to renew them conflicts with the substance of this term. It has been found that the essence of the limitation periods of substantive law is to determine the period of time at the end of which material subjective rights and duties end irreversibly. The fact that there is also a possibility to extend mandatory time limits for subjects of material judicial relationship as well as to renew limitation periods discredits the purpose of the time limit, i. e. supposes the provision that the end of mandatory time limits of the substantive law does not mean the end of material judicial relationship. Given that the existing legal regulation conflicts with the essence and the purpose of mandatory time limit, it is advisable to amend Part 6 of Article 1.117 of the Civil Code and use the following wording: "Mandatory time limit is a period of time at the end of which certain civil rights or duties cease to apply. Mandatory time limits cannot be renewed ~~by court or arbitrage~~ and **extended**".

3. Part 2 of Article 28 of the Labour Code of the Republic of Lithuania stipulates that mandatory time limits except for exceptions set out in labour laws cannot be suspended, extended or renewed. The exception provided for in legal regulation means that laws can determine the cases which allow for the suspension, extension or renewal of mandatory time limits. The existing legal regulation conflicts with the essence and the purpose of mandatory time limits; therefore, mandatory time limits lose all meaning. Taking into consideration the same arguments expressed during the research and supplied in the second recommendation, the exception establishing the possibility to suspend, extend, renew mandatory time limits should be eliminated. Therefore, it is advisable to amend Part 2 of Article 28 of the Labour Code and to reword it as follows: "Mandatory time limits ~~ept for exclusions set in working law,~~ cannot be suspended, extended or renewed".
4. The procedural time limits researched in the dissertation and set for the cases related to legal labour relations, family (legal) relations (annulment of marriage at the collective request of both spouses or request of one of the spouses), for the analysis of cases related to violations of property management do not correspond to the purpose to strive for fair and effective proceedings due to their duration. Given the fact that cases of this type are examined in different periods of time most often by extending them (though it is not allowed by law to extend time limits), it is advisable to establish such legal regulation in accordance with which the court could extend time limits for hearing of cases of the mentioned type. Such regulation of procedural time limits would leave the obligation for courts to hear such cases effectively but in the cases where the time limits were allowed to be extended no violations of time limits (as is the often case now) would vanish. Besides, using the extension of time limits the possibilities to hear cases effectively and fair would be provided. Therefore, it is advisable to amend the following provisions of the Code of Civil Procedure:
    4.1. To amend Part 3 of Article 413 of the Code of Civil Procedure regulating the examination of labour cases and to reword it as follows: "Cases shall be heard ~~not later than in~~ within thirty days from the day on which preparation for court hearings finished. **Time limit for hearing a case can be extended in order to ensure fair and effective case resolution**".
    4.2. To amend Part 2 of Article 540 of the Code of Civil Procedure regulating the hearing of cases related to the annulment of marriage cancellation at the joint request of both spouses and request of one of the spouses and to reword it as follows: "Requests lodged in accordance with the procedure established in this provision shall be heard in court ~~not later than~~ within thirty days from the date of their receipt. **Time limit for examination of requests can be extended in order to ensure fair and effective case resolution**."
    4.3. To amend Part 2 of Article 421 of the Code of Civil Procedure regulating the hearing of cases related to violation of property management and to reword it as follows: "Cases shall be heard ~~not later than in~~ within thirty days from the day on which preparation for court hearings finished. **Time limit for case hearing can be extended in order to ensure fair and effective case resolution**."

A LIST OF SCIENTIFIC PUBLICATIONS OF THE AUTHOR IN FIELD OF THE DISSERTATION

1. Averkienė, D. Procesinių terminų civiliniame procese samprata. *Teisė į teisminę gynybą civilinio proceso reformos kontekste: mokslinių straipsnių rinkinys.* Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2010, p. 149–163.
2. Averkienė, D. Procesinių terminų civiliniame procese reikšmė. *Socialinių mokslų studijos.* 2012, 4(4): 1569–1584.

CURRICULUM VITAE (CV)

Name, surname:	Dalia Averkienė
Contact dettails:	E-mail: dalia.averkiene@gmail.com
	Telephone: +37067268109

Education:

2008–2015	Mykolas Romeris University, doctoral studies.
2004–2006	Mykolas Romeris University (Master of Laws qualification degree).
2000–2004	Mykolas Romeris University (Bachelor of Laws qualification degree).

Professional activity:

2008–onwards	Ministry of Agriculture of the Republic of Lithuania, Law Department, chief specialist (lawyer).
2006–2008	Vilnius County Governor Administration, Law Department, chief specialist (lawyer).
2004–2006	Betono statiniai UAB, lawyer.

Languages: Lithuanian (mother tongue), English, Russian.

Averkienė, Dalia
PROCESINIAI TERMINAI: TEISINGO IR EFEKTYVAUS CIVILINIO PROCESO PRIELAIDA: daktaro disertacija. – Vilnius: Mykolo Romerio universitetas, 2015. 258 p.

Bibliogr. 188–219, 238, 255 p.

ISBN 978-9955-19-772-0 (internete)
ISBN 978-9955-19-771-3 (spausdintas)

Disertacijoje procesiniai terminai nagrinėjami kaip priemonė teisingam ir efektyviam civiliniam procesui pasiekti. Procesinių terminų koncepcijai atskleisti, analizuojama procesinių terminų kilmė, reglamentavimo raida, šių terminų turinio elementai, paskirtis, procesiniai terminai atribojami nuo kitų materialinės ir procesinės teisinės prigimties terminų. Tiriant procesinių terminų efektyvumo formaliąją ir turiningąją dalis bei jų sąveiką su teisingu procesu, analizuojamas procesinių terminų reglamentavimo efektyvumas, terminų taikymo problemos atskirose civilinio proceso stadijose. Disertacijoje taip pat nagrinėjamos valstybės civilinės atsakomybės už civilinio proceso trukmės pažeidimus sąlygos.

The procedural time limits are examined in the doctoral dissertation as a means of achieving fair and effective civil proceedings. In pursuance of revealing the concept of procedural time limits, the origin of the procedural time limits, development of regulation thereof, the elements of the content of time limits have been analysed; the procedural time limits have been distinguished from other substantive and procedural legal time limits. The effectiveness of regulation of the procedural time limits, the issues concerning the application of the time limits at different stages of civil proceedings have been analysed through examination of the formal and substantive parts of the effectiveness of procedural time limits and their interaction with fair proceedings. The conditions of civil liability of the state for violations of the length of civil proceedings also have been explored in the doctoral thesis.

Dalia Averkienė

PROCEDURAL TIME LIMITS:
A PRECONDITION FOR FAIR AND EFFECTIVE
CIVIL PROCEEDINGS

Doctoral Dissertation

Maketavo *Jelena Babachina*

2015 12 23. 16,125 spaudos l.
Tiražas 20 egz. Užsakymo Nr. 10013964

Mykolo Romerio universitetas
Ateities g. 20, Vilnius
www.mruni.eu
roffice@mruni.eu

Parengė spaudai ir spausdino
UAB „Vitae Litera“
Savanorių pr. 137, Kaunas
www.bpg.lt
info@bpg.lt

ISBN 978-9955-19-771-3

